ԵՐԵՔՇԱԲԹԻ
ՅՈՒԼԻՍ 1
MARDI
1er JUILLET
2003

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ

LE NUMERO: 1 €

ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ (1884 - 1957)

HARATCH
LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE FONDE EN 1925
DIRECTRICE : ARPIK MISSAKIAN
83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
TEL. : 01 47 70 86 60 — FAX : 01 48 00 06 70
E-MAIL : jharatch@aol.com

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար. 230 Եւրօ — Վեցամսեայ : 122 Եւրօ
Արտասահման : Տար. 270 Եւրօ (Ամէնօրեայ առաքում)
247 Եւրօ (Շաբաթական առաքում) — Հատը : 1 Եւրօ
C.C.P. PARIS 15069-82 E

78ՐԴ ՏԱՐԻ – ԹԻՒ 20·719
Fondateur SCHAVARCH MISSAKIAN
78e ANNEE — N° 20·719

«ՑԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹԵԱՆ 1948-Ի ՊԱՅՄԱՆԱԳԻՐԸ ԼԻՈՎԻՆ ԿԸ ՊԱՏՇԱՃԻ ՀԱՅԵՐՈՒ ՊԱՐԱԳԱՅԻՆ»

կ'եզրակացնէ Տը Զայասի տեղեկագիրը

Ալֆրէտ տը Զայաս իրաւագիտութեան եւ փիլիսոփայութեան տոքթոր է. միջազգային իրաւագիտութիւն կը դասաւանդէ եւրոպական ու ամերիկեան զանազան համալսարաններու մէջ: Մինչեւ վերջերս քարտուղարն էր ՄԱԿ-ի Մարդկային իրաւունքներու յանձնախումբին:

Հայ Դատի Եւրոպայի յանձնաժողովը ուզած էր որ ան տեղեկագիր մը պատրաստէ, ըսելու համար թէ Ցեղասպանութեան ոճիրին կանխարգիլումի եւ ճնշումի 1948-ի պայմանագիրը կիրարկելի՞ է Հայերու ցեղասպանութեան պարագային: Նոյն յանձնաժողովը Յունիս 27 թուակիր հաղորդագրութեամբ մը կը տեղեկացնէ թէ Զայաս պատրաստած է տեղեկագիրը, եզրակացնելով. «Ցեղասպանութեան ոճիրին կանխարգիլումի եւ ճնշումի պայմանագիրը յետադարձօրէն կիրարկելի է Հայերու ցեղասպանութեան եւ թէ զայն դարմանելու Թուրք պետութեան պատասխանատուութիւնը ամբողջական կը մնայ»:

Տեղեկագիրը կը մատնանշէ որ ցեղասպանութիւնը սահմանափակիչ կարգադրութիւններու ենթակայ չէ. այսինքն, ո՛չ յանցանքներու պատիժը, ո՛չ Թուրք պետութեան դարմանելու պարտաւորութիւնները ժամանցելի են: Ցեղասպանութիւնը բոլորին հանդէպ գործուած ոճիր է եւ միջազգային հանրութիւնը կը պարտադրէ չվաւերացնել անոր հետեւանքով կատարուած գանցումները:

Ինչ կը վերաբերի 1948-ի պայմանագրին յետադարձօն բնոյթին, ան կը տարածուի Հայերու ցեղասպանութեան վրայ, որովհետեւ այս պայմանագիրը հռչակումն է միջազգային նախագոյ օրէնքի մը:

Փրոֆէսոր Տը Զայաս կ'ըսէ. «Ուրիշներու յետադարձօն բնոյթին առընչուած նախընթացներ կան. այդպէս է պարագան 1945 Օգոստոս 8-ի Լոնտոնի համաձայնութեան (Նիւրընպէրկի ատեանին Ուխտը), սակայն, նաեւ՝ Պատերազմական եւ մարդկութեան դէմ ոճիրներու պարագային սահմանափակիչ կարգադրութիւններու անկիրարկելիութեան պայմանագիրին (1968) եւ Ուխտերու օրէնքին մասին Վիէննայի պայմանագիրին (1969):

Ան կ'եզրակացնէ. «Պայմանագիրէն անկախ, միշտ ալ զօրու են ցեղասպանութենէն ծագած Թուրքիոյ պատժական եւ սիվիլ պատասխանատուութիւնները»:

Հայ Դատի Եւրոպայի կազմին նախագահուհին Հիլտա Չոպոյեան ողջունելով յուշագիրը, զուգահեռ մը տարած է ատոր եւ Հայեւթուրք հաշտութեան խումբին յանձնումով Նիւ-Եորքի արդարութեան միջազգային կեդրոնին պատրաստած տեղեկագրին միջեւ: Այս վերջինով ըսուած է թէ 1915-ի պատահարները ցեղասպանութեան պայմանագրով հռչակուած չափանիշները ամբողջովին չլրացնելով հանդերձ, կարելի էր ցեղասպանութիւն որակել. բայց, այդ որակումը հողային ու որեւէ այլ բնոյթի օրինաւոր հատուցումի դուռ չէր կրնար բանալ:

Հ. Չոպոյեան ըսած է թէ Փրոֆէսոր Տը Զայասի բարձրարժէք ուսումնասիրութիւնը փաստեր կու տայ որոնք վճռապէս կը հերքեն Նիւ-Եորքի կեդրոնին եզրակացութիւնները: Բացայայտ է որ այդ կեդրոնին ուսումնասիրութեան անընդունելի հաւաստումները թելադրուած էին Հաշտութեան խումբին կողմէ, միջազգային օրէնքը անխոստովանելի նպատակներու սիրոյն ձեռնածելու հեռանկարով:

Յուշագիրով միջազգային հանրութեան եւ Թուրք պետութեան կրկնակի պատասխանատուութեան չէզոքումը կ'արդարացնէ Հայ Դատի կողմէ տարուած ջանքերը որոնցմով կը պահանջուի Թուրքիոյ կողմէ ցեղասպանութեան ճանաչումը, Եւրոպայի անդամակցութեան իր դիմումին շրջանակին մէջ:

ԹՈՒՐՔԻԱ ԿԸ ԴԱՏԱՊԱՐՏՈՒԻ

Եւրոպայի Խորհուրդին «Հակաչարչարանք կոմիտէն», Յունիս 25-ին տեղեկագրով մը կը դատապարտէ Թուրքիոյ մէջ չարչարանքի կիրարկման յարատեւութիւնը: Տեղեկագիրը կ'արձանագրէ՝ «հարուածներու, ամորձիքի ճնշումի, մերկ բանտարկեալներու վրայ սառած ջուրի սրսկումի, քունի պակասի, ելեկտրական ցնցումներու»: Տեղեկագիրը կը հաստատէ նաեւ բժշկական քննութիւններու անգաղտնապահութիւնը, կարգ մը բժիշկներ, որոնք արտայայտուած էին իրենց նկատած վէրքերուն մասին, բռնադատելիքի ենթարկուած են:

⁂

Յունիս 27-ին ալ, Թուրքիոյ Ներքին նախարարը՝ Ա. Աքսու ներման առաջարկներ ըրած է քիւրտ անջատողականներու հանդէպ, որոնք քսան տարի է կը պայքարին Անգարայի դէմ: Օրինագիծ մը, յայտնուած մամուլի աղբիւր մը ընթացքին, պարզապէս ներում կը շնորհէ կարգ մը ապստամբներու եւ պատիժներու նուազումի այլոց նկատմամբ:

⁂

Թուրքիոյ զինուորականները տրամադիր են Եւրոպական Միութիւն մուտքին: Սպայակոյտի թիւ 2-ը՝ Հիլմի Էօզքէօք յայտարարած է վերջերս «Զինեալ ուժերը չեն կրնար դէմ ըլլալ Եւրոպական Միութեան, որովհետեւ աշխարհաքաղաքական եւ աշխարհառազմական անհրաժեշտութիւն մըն է, համապատասխան երկրին հիմնադիր՝ Մուսթաֆա Քեմալի ուզած արդիականացման գաղափարին»: Այս առընչութեամբ, բանալին կայ խամապաշտներուն հետ, որոնք համաձայն չեն բոլոր բարենորոգումներուն հետ: Մնաց որ, Յունիս 5ին ալ, Սթրազպուրկի խորհրդարանը նախնական պայմաններ լրացուած չէին նկատուած անդամակցութեան մը համար:

Մարի Ժեկօ («Մոնտ», Յունիս 29 / 30) կ'անդրադառնայ նաեւ այլ նախապայմաններու՝ «արտաքին թշնամիներու մարդատեացութեան» (Քիւրտ, Հայ), կ'ակնարկէ Ապահովութեան Խորհուրդին (2002, աշուն) պատրաստած երկիրներու ցանկին (Հայաստան, Ռուսաստան, Ռումանիա, Յունաստան, Սուրիա, Իրաք) որոնք «արտաքին սպառնալիք» մը կը ներկայացնեն Երկրին համար, օգնելով ՓՔՔ.-ին:

ԹԵՆԻՍ

ՈՒԻՄՊԸԼՏՈՆ

Աղասի (3-րդ շրջանին) յաղթեց մարոքցի Էլ Այնաուիի 5 – 7, 6 – 4, 7 – 6 (7 – 4), 7 – 6 (7 – 4): Իր կարգին Դաւիթ Նալպանտեան ալ յաղթեց Սլովաքցի Քուչերայի 6 – 4, 5 – 7, 6 – 7 (1 – 7), 6 – 4, 6 – 2:

Սարեանի ցուցահանդէսը բացուած

Անթիպի Փիքասօ թանգարանին մէջ Յունիս 27-ին Հայաստանի դեսպան Է. Նալպանտեանի, երեսփոխան – քաղաքապետ Ժան Լէոնէթիի, Սարեանի թոռներուն ու բազմաթիւ անձնաւորութիւններու ներկայութեան մեծ շուքով բացումը կատարուած է Մ. Սարեանի գործերուն ցուցահանդէսին: Ան կը բաղկանայ արուեստագէտին զանազան շրջաններու շուրջ 80 պաստառներէ որոնք առնուած են Հայաստանի ազգային պատկերասրահէն, Սարեանի տուն – թանգարանէն, Մոսկուայի եւ Ս. Պետերբուրգի ցուցասրահներէ, մասնաւոր հաւաքածոներէ:

Բացումին արձագանգելով Ռընէ Թոբոսեան կը գրէ թէ ցուցահանդէսը որ բաց պիտի մնայ մինչեւ Հոկտեմբեր, շրջանի արուեստասէրներուն առիթ պիտի տայ լաւագոյնս ճանչնալու Սարեանի վաստակը եւ Ի. դարու արուեստի պատմութեան մէջ ունեցած տեղը: Ցուցահանդէսը արդիւնք է Փիքասօ թանգարանի տնօրէն Ժ. Լ. Անտրալի ու Երեւանի Սարեան թանգարանի տնօրէն Շահէն Խաչատրեանի ջանքերուն:

Յաջորդ օրուան «Նիս Մաթէն»ը տեղ տուած է բացումին ու անոր հետ նկարիչ Սարգիսի գործերուն մէկ ցուցահանդէսին:

Սարեանի գործերուն ցուցահանդէսը մկրտուած է «Սարեանի արեւուն տակ»:

«ԱՐՄԷՆՓՐԷՍ»

(Յունիս 28 / 30)

ՕԹԱՆ-Ի ՌԱԶՄԱՓՈՐՁԵՐԸ ԱՒԱՐՏԱԾ

ՕԹԱՆ-ի անդամ եւ գործընկեր 19 պետութենէ 400 զինուորի մասնակցութեամբ տեղի ունեցած երեսանեան ռազմափորձերը աւարտած են Յունիս 27-ին: Պաշտպանութեան նախարար Ս. Սարգսեան գոհունակութիւն յայտնած է ձեռք ձգուած յաջողութեան, ինչպէս ՕԹԱՆ-ի Հարաւային Հրամանատարութեան ղեկավար զօր. Ա. Գուինթանա: Երկուքն ալ շեշտած են նախաձեռնութեան կարեւոր փորձառութեան արժէքը: Փակման հանդէսին ներկայ գտնուած են Հայաստանի կառավարութեան անդամներ, զինուորականներ, օտար երկիրներու դիւանագէտներ:

⁂

ԲՆԱԿԱՀՆԵՐՈՒ ԴԺԳՈՀՈՒԹԻՒՆԸ

Երեւնի կանանչ գօտիներուն մէջ վերջին տարիներուն բազմացած սրճարաններու շարքը բողոքի մղած է բնակահները: 12 կազմակերպութիւններ Յունիս 28-ին ցոյց մը կատարած են, պահանջելու համար որ վերջ տրուի հանրային պարտէզներու, պուրակներու մէջ սրճարաններու կառուցումին ու յարգուի մաքուր օդ շնչելու երեւանցիներու պահանջը: Դժգոհութեան պատճառ են յատկապէս Օփերայի հրապարակին, Կարապի լիճին շրջակայքի, Հրազդանի կիրճին, Ցաղթանակի զբօսապարտէզներուն մէջ վերջին տարիներուն բացուած սրճարանները:

Ցուցարարներու ներկայացուցիչները ընդունուած են Երեւանի գլխաւոր ճարտարապետին կողմէ. ան ըսած է թէ մայրաքաղաքին նոր յատակագիծով կը նախատեսուի կեդրոնի շրջանին կանանչ գօտիները վերականգնել ու նոր պարտէզներ ստեղծել: Ցուցարար կազմակերպութիւնները ձեռնարկած են հանրագրութեան մըն ալ որ կը յանձնուի քաղաքապետին:

ԹՐՔԱԿԱՆ ՃԱԿԱՏԻՆ ՎՐԱՅ ՆՈՐ ԲԱՆ ՉԿԱՅ

Մինչ որոշ ակնկալութիւններ յայտնուած էին թէ Թուրքիոյ վարչապետը Կարս այցին ընթացքին կրնայ Հայաստանի հետ սահմանային անցքին բացումին մասին յայտարարութիւն մը ընել, Թ. Էրտողան գոհացած է «բարեկամութեան» յանկերգով եւ իր ընթացքը բարելաւելու կոչ ընելով Հայաստանի:

«Մարմարա» (Յունիս 28) հետեւեալ տողերով կու տայ Թուրք վարչապետին Կարս այցին տեղեկութիւնը. «Կարսը, որ սահմանային լքուած քաղաք է եւ որ անհամբերութեամբ կը սպասէ որ Հայաստանի հետ դուները բացուին, տակաւին հորիզոնին վրայ չի տեսներ այն լաւ օրերը, որոնք պէտք է հասնին: Թէեւ վարչապետը, որ դեղարուեստից վարժարանի մը հիմնարկէքը ըրաւ Կարսի մէջ, ըսաւ որ Կարսը այլեւս առաջուան լքուած Կարսը չէ եւ արտագաղթողները տակաւ պիտի սկսին Կարս վերադառնալ, բայց խոստացուած այդ փայլուն ապագան տակաւին շատ մօտիկ չէ, քանի որ վարչապետը չկրցաւ որեւէ յոյս ներշնչել այն մասին թէ Հայաստանի հետ սահմանները կրնան բացուիլ շուտով: Վարչապետը իրիկունը Անիի աւերակները պիտի հրջէր, բայց վերջին վայրկեանին հրաժարեցաւ: Այս յետաձգումը հարցման նշաններ ստեղծեց միտքերու մէջ: Լրագրող մըն ալ հարց տուաւ թէ Զինուորական հրամանատարութիւնը արտօնութիւն չէ՞ր տուած Անիի աւերակները այցելելու համար: Այս հարցումը ջղայնութիւն պատճառեց թէ կուսակալին, թէ՛ վարչապետին: "Այս ի՞նչ տեսակ հարցում է" ըսաւ կուսակալը: Իսկ վարչապետը ըսաւ. "Անին մեր երկրին մէջ է, երբ որ ուզենք կ'երթանք":

Վարչապետը կոչ ըրաւ Հայերուն, որպէսզի անոնք բարելաւեն իրենց ընթացքը, որպէսզի Թուրքիա ալ իր կարգին բարելաւէ իրը: "Հայաստան, Ամերիկայի եւ Եւրոպայի օրակարգին փոխադրեց անցեալի մէջ պատահած տխուր դէպքերը, մինչդեռ մենք կ'ըսենք որ, եկէ՛ք, այս դարաշրջանը բարեկամութեան դարաշրջան դարձնենք", ըսաւ Էրտողան»:

⁂

ՀՅԴ Բիւրոն Յունիս 29ին հաղորդագրութեամբ մը անդրադարձած է Թուրք վարչապետին խօսքերուն ու միւս կողմէ Թուրքիոյ դիւանագիտական ջանքերուն որոնցմով այն պատրանքը կ'ուզէ տալ որ հայ ժողովուրդին եւ Հայաստանի հետ յարաբերութիւններու բնականոնացումի հետամուտ է: Հաղորդագրութեամբ յայտարարուած է թէ երկու երկիրներու միջեւ բնականոն յարաբերութիւններ կը հաստատուին միայն պատմական ճշմարտութեան ճանաչումով:

ՕՐՈՒԱՆ ԴԷՊՔԵՐԸ

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

ՄԵՐՁԱՒՈՐ – ԱՐԵՒԵԼՔԻ ՄԷՋ, հրադադարի յոյս մը ծագած է Յունիս 30-ին, երբ Համաս, Ճիհատ եւ Ֆաթահ յայտարարած են թէ կը դադրեցնեն իրենց աբարքները, մինչ Իսրայէլեան բանակն ալ, նոյն օրը, կը քաշէր իր զօրքերը հիւսիսային Գազայէն: Նոյն ատեն, Պուշի խորհրդականը՝ Գոնտոլեցա Րայս շրջանը կ'այցելէր: Այս ձեւով, ճամբայ կըր-

(Շար.ը Դ. էջ)

«ՆԱԽ ՊԷՏՔ Է ՍԿՍԻՆՔ ՀԱՐՑԱԴՐԵԼ»

կ'ըսէ թուրք գրագէտ Է. Այտըն

Հայկական Հարցը, ժխտումի պաշտօնական ու մնայուն քաղաքականութեամբ, բայց նաեւ ստեղծուած հարցականներով, ընթացիկ ընկալումը այլեւս փոխելու կողմնակիցներով, ամէնօրեայ ներկայութեան նիւթերէն է Թուրք հանրային կարծիքին: Բնական է որ պաշտօնական տեսակէտը թէ՛ իր անհամեմատօրէն մեծ միջոցներով, թէ՛ տակաւին վայելած տարածումով, այդ կարծիքին ամէնէն լայն շերտին տէրն է. սակայն, միւս կողմէ, կարելի է ըսել թէ օրէ օր կը զօրանայ զայն մերժողներու, առնուազն անոր կասկածներով, հարցադրումներով վերաբերողներու թիւը: Ճի՞շդ է որ Օսմանեան կայսրութեան «հաւատարիմ» միլլէթ–ը չքացնելու արարքը «պատասխան» էր անոր «ապերախտութիւն»ը, «դաւաճանութիւն»ը պատժելու քաղաքականութեան: Ճի՞շդ են, յատկապէս, պատմութեան Թրքական գիրքերու գրածները, տասնամեակներով նոր սերունդին ուսուցանուածները: Ի՞նչ էր 1915–ին ու յաջորդած տարիներուն կատարուածին ստոյգ բնութագրումը: Ո՞վ էր իսկական յանցաւորը: Ուրկէ՞ սկսիլ կաղապարները փշրելու եւ անոնց թաքցուցածը բացայայտելու, ճշմարտութիւնը գտնելու աշխատանքին: Թուրքիոյ ներկային մէջ կա՞յ ատոր կարելիութիւնը:

Ասոնց նման հարցականներու բաւական երկար շարան մը գրեթէ ամէնօրեայ վիճարկումի, ինքնահարցադրումի, հանդիպումներու, գրքերու նիւթ կ'ընէ Հայկական Հարցը: Ան ընդհանրապէս զետեղուած կ'ըլլայ միտումնական առողջ հեռանկարներու շրջանակին մէջ: Շրջանակ որ կար նախապէս ալ, բայց միշտ կրկնել կու տար անցեալը մէկդի ձգելու, մոռնալու եւ վաղը սեւեռելու կարեւորութիւնը: Այսօր, այս թելադրանքը գրեթէ ժամանակավրէպ է: Գոնէ որոշ շրջանակէ մը կ'արտայայտուի մոռնալու, կամ այլ ընթացքի համար ճշմարտութիւնը գտնելու հրամայականը: Սխալ չէ ըսել թէ հայկական նիւթը երկար ժամանակի մը թապուն խորտակած է այլեւս Թուրք իրականութեան մէջ ու հասած է խօսելու, գրելու, քննութեան, վիճարկումի փուլին: Հոգ չէ թէ տակաւին ոչ համընդհանուր շրջանակի մէջ: Բայց, արդէն բաւական յստակ կ'երեւի որ կաղապարներ պարտադրելու, առանց այլեւայլի ժխտելու, ժխտել տալու քաղաքականութիւնը երկար ճամբայ չունի իր առջեւ:

Այս համոզումին առաջնորդող նորագոյն էջ մը ունի «Ակօս»ի Յունիս 20-ի թիւը: Հոն գլխաւոր խմբագիր Հրանդ Տինք զրոյց մը ունեցած է Թուրք հետազօտող գրագէտ Էրտողան Այտընի հետ, Հայկական Հարցին մասին:

Նախ նիւթ կ'ըլլայ Պոլսոյ գրաւումէն ետք Սուլթան Մէհմէտի փոքրամասնութիւններու քաղաքականութիւնը, պատրիարքարանին հիմնումը: Անոր յաջորդած գահակալներու օրով նոյնիսկ երբ ոտնակոխուած են Հայերու, Յոյներու, Հրեաներու տրուած իրաւունքները, Պոլիս մինչեւ 1930–ական թուականները մնացած է աշխարհի այն մայրաքաղաքներէն մէկը ուր խմբուած է ոչ իսլամ կարեւորագոյն հաւաքականութիւն մը: Այդ թուականին քաղաքին ոչ իսլամ փոքրամասնութիւնը ընդհանուրին 30%–ը կը կազմէ: Սակայն, Հանրապետութենէն ետք կը տարուի միատարրումի քաղաքականութիւն:

Այսուհանդերձ, փոքրամասնութիւնները կը ներկայացուին իրենց կրօնական միաւորներով: Կազմակերպումի այս կարելիութեան հետ, անոնք իրենց համայնքէն հարկ հաւաքելու եւ պետութեան յանձնելու պատասխանատուութեան կ'ենթարկուին: Արդէն, փոքրամասնութիւնները կազմակերպուած տեսնելու ձգտումը, անոնց բարիքին համար չէ. այլ, անխուսափելի ձեւ մը ամբողջ օսմանեան հաւաքականութիւնը հակակշիռի տակ պահելու:

Այդ կարգադրութիւնը կ'ունենայ ժխտական կողմերն ալ: Նախ, ամէն տնտեսական տագնապի պարագային, երբեմն պետութեան կողմէ, երբեմն տեղական, երբեմն ալ կրօնական աղբիւրով փոքրամասնութիւնները գրգռելու փորձեր կ'ըլլան: Արդէն, ոչ մահմետական հաւաքականութիւնները իրենք իրենց վրայ փակուած հոգեվիճակի տէր են: Եկեղեցիները ազատ են, սակայն, իրաւունք չունին կոչնակ հնչեցնելու, դուրսը շրջագայելու ընթացքին պէտք է անպայման իրենց զգեստաւորումին մէջ իրենց ինքնութիւնը մատնող նշան մը գտնուի: Ոչ մահմետականները իրաւունք չունին թուր կապելու, ձի հեծնելու, եւայլն:

Ինչ կը վերաբերի պատմութեան գիրքերու բաժնին, յստակ է որ ճշմարտութիւնը չէ ան: Նախ կ'ըսուի թէ Հայերը հաւատարիմ տարրն էին: Է. Այտըն հարց կու տայ թէ ինչո՞ւ հաւատարմութիւնը առաքինութիւն կը նկատուի, մինչ երկրին ղեկավարութիւնը նոյն ձեւով հաւատարիմ չէ այդ տարրին նկատմամբ: Երկրորդ, Հայկական Հարցին վիճարկումները միշտ կը մեկնին բռնուածէն թէ Հայերը թիկունքէն հարուածած են, աշխարհակալ ուժերու գրգռութեան գործիք եղած են, դաւաճանած են: Մինչդեռ, ըստ Թուրք գրագէտին, ժողովրդավարական գիտակցութիւն մը կ'ըսէ. «Եթէ դուք ձեզմէ տարբեր եղողներուն հաւասար իրաւունք ու ազատութիւն չտաք, գետին կը պատրաստէք, անոնց ուրիշներու կողմէ գործածուելուն»:

Ինչ կը վերաբերի դաւաճանութեան, եթէ որպէս այդ պիտի մեկնաբանուի Օսմանցիին հակադրուելու կեցուածքը, "մեծագոյն դաւաճանը Անկախութեան պատերազմը մղողները, նոյնինքն Մ. Քէմալն է" կ'ըսէ Է. Այտըն: Արդէն որպէս այդ, շէյխ իւլ իսլամին կողմէ հրովարտակով մը մահուան վճիռ արձակուած է անոր դէմ: Մինչդեռ, արդիական գիտակցութեամբ Օսմանցիին հակադրուիլ, անոր առարկել, լաւ բաներ են, քանի որ Օսմանցին իր ժամանակը լրացուցած ժողովուրդներու բանտ մըն էր եւ պարտաւոր էր քանդուելու: "Այս շրջանակին մէջ եթէ պէտք է Հայերու մասին խօսիլ, ամէն բանէ առաջ պէտք է ընդունինք որ Արեւելեան Անատոլուն հինգ հազար տարուան հայկական, քրտական հող է: Ու միայն այդ տուեալէն մեկնելով, եթէ անոնց դէմ անպատասխանատու կեցուածք արտայայտուած է, այսօր մեր միջեւ չեն, կամ մերժելի է իրենց գոյութիւնը, պէտք է ստեղծել այնպիսի հոգեվիճակ մը որ այդ երեւոյթները հարցադրէ, սկսի պատմութեան գիրքերու մէջ տեղ տալ անոնց, նաեւ ընդունի անոնց անուններուն նկատմամբ մամուլի ու ամէնօրեայ լեզուին մէջ յարգալիր ըլլալ":

Թուրք գրողը կը թելադրէ չմոռնալ որ իրենց սեփական պատմութեան կեղծիքներուն հետ հաշուեյարդարէ խուսափող ժողովուրդներուն արդարութեան գիտակցութիւնն ալ կ'ամլանայ: «Եթէ, կ'ըսէ, կ'ուզենք իր պատմութեան հետ հաշուեյարդարը լրացուցած Թուրքիա մը, նախ պէտք է սկսինք հարցադրումի ենթարկել Օսմանցին»:

Այդ հարցադրումին մէջ պէտք է նախ նշել թէ Օսմանցին տէր է համակարգի մը որ անխտիր կը մաքրագործէ իր շահուն դէմ կանգնողները: Ցաւոյ, պէտք է նկատի ունենալ որ օսմանեան հպատակ փոքրամասնութիւնները անկախացումի հոլովոյթի մը մէջ էին ու անկախանալու կարգը հասած էր Հայերուն: Սակայն, Օսմանցին դուրկ էր հարցերը խաղաղութեամբ լուծելու կարողութենէն. մինչդեռ, հայ մտաւորականներ կային թէ՛ պետական վարչարարութեան, թէ՛ Օսմանցիին ընդդիմադիր Երիտասարդ Թուրքերու մէջ: Անոնք նոյնիսկ ճնշումներու սկսած շրջանին, կը շարունակէին իրենց հարցերը օսմանեան շրջանակին մէջ լուծել: Սակայն, Աբտիւլհամիտ շեշտելով ճնշումները, Հայերուն համար անկարելի բանի մը վերածեց Օսմանցիներու մէջ բանի մը օսմանցի ապրիլ, իրենց հարցերը այդ շրջանակին մէջ լուծելու գործը:

Իսկ Իթթիհատ վէ Թէրաքքին, սկիզբը ազգութիւններէ վեր, Օսմանցիին ամբողջութեան վերաբերող ծրագրով մը ճամբայ ելլելով հանդերձ, յատկապէս իշխանութեան տիրանալէ ետք, հետզհետէ այլամերժ Թրքականութեան գիծ մը որդեգրեց: Ձեւաւորուեցաւ պետական կամք մը որ առանց որեւէ պայմանի բացարձակ հպատակութիւն ու ձուլում հրահանգեց, կամ հասցուց 1915–ի բնաջնջումին նման հոլովոյթներու:

Հ. Տինք կ'ուզէ գիտնալ թէ 1915–ի որակումը ցեղասպանութի՞ւն է իր խօսակիցին համար: Է. Այտըն կը պատասխանէ թէ կատարած ընթերցումներով չէ կրցած յստակ որոշումի յանգիլ: Սակայն, իրեն համար յստակ է որ որեւէ պայմանի մէջ, ժողովուրդի մը իր պատմական հողերէն կոտորելով արտաքսումը մարդկային աններելի յանցանք մըն է: Ատոր մէջ, օրինակ, հայ հրոսակներու անջատ –անջատ կատարած ջարդերն ալ երբեք արդարացում չեն կրնար ըլլալ:

Է. Այտըն կրկնելէ ետք այս միտքը, կ'ըսէ. "Հայերու ենթարկուած կոտորածները պէտք է անպայման թուրք եւ քիւրտ հաւաքականութեան, անշուշտ նաեւ թուրք պետութեան աւանդութեան շրջագիծին մէջ քննադատուին, ընդգծուի որ ատիկա բոլորս աղարտող վէրք մըն է եւ պէտք է մեր վրայէն թօթափենք մարդկութեան այս ամօթը":

Ան ամէն բանէ առաջ հարկաւոր կը նկատէ որ հարցը խօսուի: Պէտք է վախերն ու կանխակալ կարծիքները մէկդի ձգուին ու խօսուի. այդ պարագային «ի՞նչպէս խօսիլ», «ինչպէս լուծել»ու հարցը պիտի դիւրանայ: Կ'ըսէ թէ պետութիւն մը եւ հաւաքականութիւն մը որոնք անկարող են հարցը լուծելու, աւելի պրկուելով կ'իյնան կացութեան մը մէջ որ զիրենք գրեթէ կը խզէ արդարութենէն, մարդկային համաշխարհային իրաւունքներէն, միջազգային հանրութենէն ու մեկուսացումի կ'առաջնորդէ: Արդէն, եթէ Հանրապետութիւնը կրցած ըլլար իսկական առումով Օսմանցիէն ու Իթթիհատ վէ Թէրաքքիէն ինքզինքը անջատել, կարելի կ'ըլլար Հայկական Հարցը աւելի առողջ, շատ աւելի առարկայական ձեւով խօսակցութեան նիւթ դարձնել եւ լուծումի համար ալ աւելի տանելի մթնոլորտ ունենալ: Եթէ կարելի ըլլար դարասկիզբին ապօրինի դիրքի մատնուած Օսմանցիին դէմ հայ ժողովուրդին ու Թուրք հանրապետականներուն հասարակ յայտարարին ուղղութեամբ շարժիլ, այսօրուան անելն ու պրկուած վիճակը գոյութիւն չէին ունենար:

«Մեր ղեկավարները, քանի որ այս հողերը խճաքար մըն էին ու բազմակի մշակոյթի տէր, եթէ այդ բոլորը պարփակող ծրագիր մը, պետական մօտէլ մը կառուցել որոշած ըլլային, կը հաւատամ որ Թուրքիա այսօր թէ՛ իր ազգային եկամուտով, թէ՛ այնքան մեծաթիւ ինքնութեան տէր հաւաքականութիւններու խաղաղ գոյակցութեան յաջողութեամբ, Եւրոպայի ամէնէն յառաջադէմ ժողովրդավարութիւնը կ'ըլլար: Ափսո՜ս որ չեղան ասոնք ու հաշուեցոյցը վճարողը միշտ ժողովուրդները եղան. այսօր ալ կը շարունակենք միասնաբար վճարել» կ'ըսէ Թուրք մտաւորականը:

Պատրաստեց՝
ԱՐՓԻ ԹՈԹՈՒԵԱՆ

ՀԱՄԱԶԳԱՅԻՆ

ՀԱՂՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Համազգային Հայ Կրթական եւ Մշակութային Միութիւնը աւա 75 տարիներ շարունակ կը գործէ իր առաքելութեան համապատասխանող զոյգ մարզերէն ներս եւ վերանորոգ հաւատքով կը նայի դէպի ապագան:

Այս խրախուսիչ մթնոլորտին մէջ Յունիս 6-էն Յունիս 8 Համազգայինի Կեդրոնական Վարչութիւնը գումարեց իր Գ. լիագումար նստաշրջանը, որուն ընթացքին քննուեցան Միութիւնը յուզող զանազան հարցեր: Կը հրապարակենք հանրութիւնը հետաքրքրող հետեւեալ որոշումները.

Ա. — Կեդրոնական Վարչութիւնը գոհունակութեամբ արձանագրեց, թէ իր շրջաններու մեծ մասը կը վարէ աշխոյժ մշակութային կեանք, իսկ ոմանք այդ ուղղութեամբ դէմ յանդիման կը գտնուին որոշ դժուարութիւններու. այս շրջանները վերակազմակերպելու ճիգ պիտի թափուի մինչեւ յաջորդ լիագումար նիստը, այսինքն՝ յաջորդ մէկ տարուան ընթացքին: Որոշուեցաւ նաեւ Եւրոպայի մէջ Համազգայինի երկու նոր կորիզներ կազմել:

Բ. — Կրթական մարզին մէջ Կեդրոնական Վարչութիւնը գնահատեց Համազգայինի Ճեմարաններու (Պէյրութ եւ Մարսէյլ) արձանագրած յաջողութիւնները, միաժամանակ որոշեց մօտէն հետեւիլ անոնց տնտեսական դժուարութիւններուն՝ զանոնք հարթելու եւ Ճեմարանները ինքնարաւ դարձնելու առաջադրանքով: Շեշտելով մեր վարժարաններէն ներս հայագիտական նիւթերու կարեւորութիւնը, Կեդրոնական Վարչութիւնը աւելի մօտէն պիտի հետեւի այդ նիւթերու ծրագիրներու արդիականացման, դասաւանդութեան մեթոտներուն եւ ուսուցիչներու վերապատրաստման համար տարուող աշխատանքներուն:

Գ. — Ժողովը անդրադարձաւ Նշան Փալանճեան Ճեմարանի մէկ մասի վարձակալման ընթացքին մէջ բերուած նպաստաւոր պայմաններուն: Նաեւ հաստատեց՝ որ անոր եկամուտը պիտի յատկացուի մասնաւորաբար Մելանքթոն եւ Հայկ Արսլանեան Ճեմարանի շինութեան համար ծախսուած Համազգայինի ու Ճեմարանի ֆոնտերը վերականգնելու: Պիտի կազմուի Նշան Փալանճեան Ճեմարանի թիւ 3 շէնքը ժամանակի ընթացքին մշակութային կեդրոնի վերածելու ծրագիր մը՝ անմիջապէս ձեռնարկելով անոր գործադրութեան: Այս նոյն ծիրէն ներս որոշուեցաւ Կեդրոնական Վարչութեան գրասենեակները պահել Նշան Փալանճեան Ճեմարանի կալուածին վրայ:

Դ. — Կեդրոնական Վարչութիւնը որոշեց վերահաստատել Համազգայինի կրթանպաստը, որ պիտի յատկացուի մեր կրթական կառոյցէն ներս գործելու պատրաստակամութիւն յայտնող ընդունակ աշակերտներու:

Ե. — Ժողովը իր գոհունակութիւնը յայտնեց Համազգայինի կայքէջը (www.hamazkayin.com) զարգացնելու նպատակով տարուած աշխատանքին համար, թելադրելով որ այդ ճիգը շարունակուի:

Զ. — Ողջունուեցաւ Համազգայինի Ուսանողական Հաւաքի երկրորդ անգամ ըլլալով Հայաստան կազմակերպումը, եւ կոչ կ'ուղղուի հայ ուսանողներուն, որ իրենց մասնակցութիւնը բերեն հաճելի ու օգտակար միաձուլող Համազգայինի այս եզակի ձեռնարկին:

Է. — Նաեւ որոշուեցաւ աշնան պատշաճ կերպով համազգաղութային մակարդակի վրայ կազմակերպել Համազգայինի հիմնադրութեան 75–ամեակի տօնակատարութիւններ:

Ը. — Վերջապէս Կեդրոնական Վարչութիւնը ուրախութեամբ լսեց Երեւանի իր գրասենեակի միամեայ գործունէութեան տեղեկագիրը եւ հաստատեց թէ ան հանդիսացած է Հայաստան — Սփիւռք մշակութային հաղորդակցութեան աշխոյժ օղակ մը:

Համազգայինի 75–ամեակի առթիւ Կեդրոնական Վարչութիւնը շնորհակալութիւն կը յայտնէ բոլոր իր անդամներուն եւ ընդհանրապէս հայ հասարակութեան, որ տասնամեակներու վրայ երկարող Համազգայինի գործունէութիւնը քաջալերեցին եւ իրենց նիւթական ու բարոյական ներդրումով սատարեցին Միութեան մեծ ու փոքր ձեռնարկներու յաջողութեան:

ՀԱՄԱԶԳԱՅԻՆ ՀԱՅ ԿՐԹԱԿԱՆ
ԵՒ
ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ՄԻՈՒԹԻՒՆ
ԿԵԴՐՈՆԱԿԱՆ ՎԱՐՉՈՒԹԻՒՆ

Յունիս 2003

ԳԱՂՈՒԹԷ ԳԱՂՈՒԹ

ՄՈՆՐԷԱԼԻ Արամ Խաչատրեան համերգասրահին մէջ, Մայիսի առաջին Զոհերգութիւն – Մայիս 7 – Պոլսահայ Միութեան «ՄԷԿ» մշակութային յանձնախումբը իր հերթական դասախօսութիւնը տուած է, նուիրուած Զապէլ – Ասատուր – Սիպիլի ծննդեան 140-րդ տարեդարձին :ՄԷԿ-ի անդամուհիներէն՝ Տոքթոր Արմէն Թեմիզճեան – Պետրոսեան ներկայացուցած է օրուան դասախօսը՝ Տիկին Ք. Տրդատեան – Գույումճեանը, ծնած Գահիրէ, ուր վարած է նաեւ ուսուցչական պաշտօն Գալուստեան Ազգային վարժարանը: 1954-էն ի վեր Մոնրէալ հաստատուած է: Դասախօսութեան ... ակիզբը, ան նախ կատարած է Սիպիլ ... անունին ստուգաբանութիւնը, որ դիցաբանութեան մէջ կը նշանակէր չաստուածներու պատգամները ընդունող քրմուհի: Ցոյց տուած է 1880-ական թուականները եւ Թուրքիոյ գաւառներուն մէջ, հայութեան անբաղձալի վիճակը: Հակառակ պոլսահայութեան ծաղկուն վիճակին, գաւառներու մէջ անգրագիտութիւն եւ թշուառութիւն կը տիրէր: Ու Սիպիլ ... ճեմարանի ութ ընկերուհիներով կը հիմնէ «Ազգանուէր Հայուհեաց Ընկերութիւնը» 1879-ին, որ պիտի տեւէր 22 տարի, 600 անդամներով: Կը հիմնէր ... 35 դպրոցներ, Թրքախօս, արաբախօս եւ քրտախօս գաւառներու մէջ: Կը դասաւանդէր հայկական, կեդրոնական, ֆրանսական եւ անգլիական բարձրագոյն ուսումնարաններու մէջ: Սիպիլ կազմած էր «գրական գահլիճ» մը, իր տան մէջ, կը հաւաքուէին Զօհրապ, Թէոդիկ, Սիամանթօ, Կոմիտաս, Փ. Թէրլէմէզեան: Դասախօսը, անդրադառնալէ ետք Սիպիլի կեանքին ու վաստակին մանրամասնութիւններուն, կը յիշէր որ ան իր մահկանացուն կնքած է 1934-ին եւ 1963-ին ... Երեւանի մէջ, լոյս տեսած է իր գործերուն ստուար հաւաքածոն:

***

ՊՈԼՍՈՅ Ս. Վարդանանց եկեղեցւոյ ... սրահին մէջ, Յունիս 15-ին, տեղի ունեցած է Մէրամէթճեան վարժարանի շրջանաւարտներու խրախճանքը: ... վարժարանի քայլերգէն ետք, 27 շրջանաւարտներ, կարգապահութեամբ մուտք գործած են սրահ: Բարիգալուստի խօսք արտասանած է տնօրէնուհին՝ Տիկին Մանուկեան: Ապա, արտայայտուած են նաեւ ... Միութեան ատենապետուհին Տիկին Ալին Երլտըզ եւ Սանուց Միութեան ատենապետ Վահրիճ Կիւլէր, որոնք նաեւ յուշանուէրներ բաժնած են աշակերտներուն:

***

ՍԷՆԹ ԳԱԹՐԻՆԶԻ (Գանատա) Հայ Կեդրոնին մէջ, Յունիս 7-ին, տօնուած է Հայաստանի անկախութեան հռչակման 85-ամեակը, կազմակերպութեամբ տեղւոյն Հ. Յ. Դ. Անդրանիկ, Համբիկ Պիլ Վռամեան, Գէմպրիճի Արամ Դրօ եւ Ուինդզորի Ռուբէն կոմիտէութեանց: Օրուան հանդիսավարը եղած է Պօղոս Ճապպարեան, որ կատարած է ձեռնարկին բացումը: Օրուան բանախօսը եղած է Յակոբ Տէր – Խաչատուրեան, որ համապարփակ ձեւով ներկայացուցած է Ս. Հանրապետութեան ազգային – քաղաքական անժամանցելի իմաստը: Ապա, խօսք առած է Հայաստանի դեսպանը՝ Արա Պապեան: Գեղարուեստական բաժինով մը վերջ գտած է հանդիսութիւնը:

***

ՕԹԹԱՈՒԱՅԻ մէջ, Յունիս 1-ին, ՀՕՄ.-ի Սեւան մասնաճիւղը տօնած է իր հիմնադրութեան 10-ամեակը: Օրուան հանդիսավարը եղած է Սիլվա Աւիկեան: Քայլերգներու ունկնդրութենէն ետք, վարչութեան ատենապետուհին՝ Պայծառ Պապիկեան ելոյթ ունեցած է, որու հետեւած է օրուան բանախօսը՝ Նուշիկ Էլոյեան: Խօսք առած են նաեւ Տիկին Հռիփսիմէ Պապեան, Մարօ Ֆրունճեան: Գործադրուած է գեղարուեստական յայտագիր մը:

***

ԹՈՐՈՆԹՈՅԻ Հայ Կեդրոնի սրահին մէջ, Յունիս 6-ին, տեղի ունեցած է ՀՕՄ.-ի ամէնօրեայ վարժարանի «Կռունկ» եւ «Գանձասարի սոխակներ» աշակերտական զոյգ երգչախումբերու համերգը: Օրուան հանդիսավարը եղած է աշակերտ Տարօն Քասքինեան: Համերգին վերջաւորութեան խօսք առած են վարժարանի տնօրէն Րաֆֆի Տուտագլեան եւ Մեղրիկ Ծ. Վրդ. Բարիքեան:

ԺԱՆՍԷՄԸ ՀՀ ԳԻՏՈՒԹԻՒՆՆԵՐԻ ԱԶԳԱՅԻՆ ԱԿԱԴԵՄԻԱՅԻ ԱՐՏԱՍԱՀՄԱՆԵԱՆ ԱՆԴԱՄ

Ս. Թ. Յունիսի 24-ին Ֆրանսիայում ՀՀ դեսպանութիւնում կազմակերպուած հանդիսաւոր արարողութեան ժամանակ ՀՀ դեսպան Է. Նալպանտեանը Հայաստանի Հանրապետութեան Գիտութիւնների Ազգային Ակադեմիայի նախագահի անունից նշանաւոր նկարիչ Ժանսէմին (Յովհաննէս Սեմերճեան) յանձնեց ՀՀ Գիտութիւնների Ազգային Ակադեմիայի արտասահմանեան անդամի վկայականը:

«Սիրելի Վարպետ, Դուք ձեր կեանքով եւ ստեղծագործութեամբ, հաւատարիմ մնալով ձեր հայրենական աւանդներին, լեզուին եւ մշակոյթին խորհրդանշում էք հայ ժողովրդի անընկճելի ոգին եւ կենսասիրութիւնը: Դուք նաեւ մարմնաւորում էք հայ – ֆրանսիական բարեկամութիւնը, մեր երկու ժողովուրդների փոխադարձ սէրն ու յարգանքը, ինչպէս նաեւ ձեր կտաւներով, ձեր արուեստով հարստացնում էք ոչ միայն հայկական եւ ֆրանսիական, այլեւ համաշխարհային արդի մշակոյթը», նշեց դեսպան Է. Նալպանտեանը:

Ժանսէմը, որ համարւում է ֆրանսիական արդի նկարչութեան մեծերից մէկը՝ կենդանի դասական, անցեալ տարի Երեւանի Հայոց Ցեղասպանութեան Թանգարանին նուիրեց 34 մեծադիր կտաւներից բաղկացած իր «Եղեռն» շարքը: Այդ առիթով 2002 թ. Ապրիլի 24-ին նա այցելեց Հայաստան եւ ընդունուեց ՀՀ Նախագահի կողմից, որը նրան պարգեւատրեց Ս. Մեսրոպ Մաշտոցի շքանշանով:

ՇԱԲԱԹԱԿԱՆ ԱԿՆԱՐԿ

ՀԱՅԿ. ԿԵԱՆՔԸ ԼՈՍ-ԱՆՃԸԼԸՍԻ ՄԷՋ

ԱԶԳ. ԱՌԱՋՆՈՐԴԱՐԱՆԻ ՆՈՐ ՇԷՆՔԻՆ Ի ՆՊԱՍՏ ՀԱՆԳԱՆԱԿՈՒԹԻՒՆ – ՃԱՇԸ

Կլէնտէյլի «Հիլթըն» պանդոկի սրահին մէջ, Յունիս 6-ին, տեղի ունեցած է հանգանակութեան ճաշ մը, ի նպաստ Ազգային Առաջնորդարանի նոր շէնքին: Ներկայ եղած են 650 հոգի: Հանդիսութիւնը վարած է փրաւարան Արսէն Դանիէլեան: Ուկնդրուած է Արամ Ա. Կաթողիկոսին պատգամը տեսերիզի վրայ: Ողջոյնի խօսքեր արտասանած են Ազգային վարչութեան ատենապետ Աւօ Տօնոյեան եւ Ազգային Կեդրոնական վարչութեան անդամ Խաժակ Տիքիճեան: Բանախօսած է նահանգային ծերակուտական Ջաք Փուչիկեան, որ անդրադառնալէ ետք ազգային առաջնորդարանի առաքելութեան, շեշտած է թէ «մեր եկեղեցին եղած է ժողովուրդի եկեղեցի, որուն մէջ իւրայատուկ դեր վիճակուած է հոգեւորականներու, իբրեւ մեր հոգեմտաւոր արժէքներն ու ժառանգութիւնը պահպանողներ ու նոր սերունդներուն փոխանցողներ»: Գնահատանքի խօսքով հանդէս եկած է առաջնորդ Մուշեղ Արք. Մարտիրոսեան, շնորհակալութիւն յայտնելով բոլոր բարերարներուն, որոնց նիւթական աջակցութեամբ կարելի եղած է իրագործել առաջնորդարանի նոր համալիրի գնումը եւ բարեկարգումը: Այս առթիւ, Առաջնորդը՝ Արամ Ա. Կաթողիկոսին կողմէ շնորհուած «Կիլիկեան Ասպետ»ի շքանշանով պարգեւատրած է օրուան հիւրընկալուհին եւ բարերարուհի Տիկին Աշխէն Փիլաւճեանը: Տեղւոյն վրայ կատարուած հանգանակութենէն գոյացած է աւելի քան մէկուկէս միլիոն տոլար:

***

ՀԱՆԴԻՊՈՒՄ ՔՐԻՍՏԱՓՈՐ ՄԻՔԱՅԷԼԵԱՆԻ ԹՈՌԱՆ ՀԵՏ

Կլէնտէյլի Հ. Յ. Դ. Արեւմտեան Ամերիկայի Կեդր. Կոմիտէի «Փէշէքչեան» Կեդրոնի մէջ, Յունիս 7-ին, տեղի ունեցած է հանդիպում մը Հ. Յ. Դ.-ի հիմնադիրներէն Քրիստափոր Միքայէլեանի թոռան՝ ծերունազարդ Ելենա Զելխափովայի (Քրիստափորի զաւկին՝ Ռուբէնի աղջիկը), անոր զաւկին՝ Նիքոլայի ու կնոջ՝ Իրինա Զելխափովայի ու զաւակներուն՝ Վերայի եւ Նիքոլայի հետ: Հանդիպումին ներկայ եղած են Կեդրոնական Կոմիտէի անդամներ եւ Հ.Ե.Դ.-ի Կեդրոնական վարչութեան անդամներ: Կեդրոնական Կոմիտէի ներկայացուցիչը՝ Յովիկ Սալխպա, բարի գալուստ մաղթելով հիւրերուն, ըսած է. «Հպարտ ենք ու յուզուած, որ Դաշնակցութեան այս յարկին տակ կը հիւրընկալենք մեր կազմակերպութեան հիմնադիրներէն Քրիստափոր Միքայէլեանի ժառանգորդները»: Ելենա Զելխափովա ըսած է, թէ իր ամբողջ կեանքը Խորհրդային Միութեան մէջ ապրած ըլլալով, տասնամեակներով հեռու մնացած է հայութենէ ու հայկականութենէ ու ոչ ոքի կրցած է արտայայտուիլ իր ընտանեկան արմատներուն մասին, վախնալով հալածանքէ:

ԼՐԱՏՈՒ

ՊԱՏՐԱՆՔ

Մօրս յիշատակին

Գրեց՝ ՓԱՅԼԱԿ ՍԱՆԱՍԱՐ

ԱՌԱՋԻՆ ՄԱՍ

7

Իրենց գերմանացի բարեկամը տարած էր զայն անպայման հեռու երկիր: Հաւանաբար բախտը ժպտած էր անոր, անոր առջեւ բացած էր անհաւատալի ճամբայ մը: Չէ՞ որ չքնաղ էր անիկա, իր աղջիկը, նազելի, ճկուն, շնորհներով ... : Քանի՞ անգամներ Հէր Կիւնթեր ըսած էր երբեմն անոր մասին. (Տօ... տարիներու մոռացումէն վերջ ... քա՞ն պարզ կը յիշէր այժմ անոր այդ ... խօսքերը. ականջին մէջ կը հնչէին ահա... անոնք).

«Ձեր աղջիկը, Աւրփինէն, «արթիսթ»ի ... ունի. ուրիշ տեղ ըլլալու էր անիկա... տեսնէիք ինչէ՛ր կրնային դուրս գալ անկէ»...

Անտարակոյս, մինչ ընտանիքը կը ... էր ճամբաներու երկայնքին, անիկա, Աւրփինէն, շնորհիւ Հէր Կիւնթերի պաշտ...պանութեան, գտած ըլլալու էր իր ճամբան: Իր աղջին դժբախտութիւնը գէթ ... ծառայած էր անոր, փրկած էր զայն ան... ... ճակատագրէ մը...

Ո՛վ գիտէ, ապահովաբար, անիկա մեկնած ըլլալու էր գերման ընտանիքին հետ ... Եւրոպա, հրաշքներու երկիր... Ինչէ՛ր չի կրնար պատահիլ հոն աղջկան մը, որ չքնաղ է եւ օժտուած...

Ու անտարակոյս, ան ըլլալու էր, Արփինէն, որ տարիներու բաժանումէն վերջ, կրկին իրեն կու գար, իր անծանօթ գոյութեան աղբանչանը կու տար իրեն: Նախախնամական զուգադիպութիւն մըն էր անիկա, ոչ թէ կոյր պատահար մը: Աստուած չէր կրնար բոլորովին լքել հէք մայր մը:

Ուրեմն, պէտք էր փնտռել զայն, իմացնել թէ ինք ալ ողջ է տակաւին, ողջ, ու սփիւռ, մինակ ու կարօտ՝ մտերմութեան մը...

8

Ինչպէ՞ս փնտռել զայն սակայն. ուրո՞ւ դիմել. ուրո՞ւ վստահիլ...

Աւելի ամրապնդուելու համար իր ապահովութեան մէջ, վճռական որոշում մը տուաւ: Կեանքին մէջ չհամարձակած մէկ քայլը պիտի առնէր: «Սինեմա» պիտի երթար, աչքովը պիտի ստուգէր...

Թէեւ յոգնաբեկ ու գաղտուն, այսուհանդերձ անգամ մըն ալ Նշան – Թաշի գաւիթափներէն վեր մագլցեցաւ: Անքուն գիշերէն յետոյ գլուխը պարապ էր, ինչպէս նաեւ ստամոքսը: Սրունքները կը կթոտէին: Ակնարկը ու ականջը լեցուն էր բզզացող մշուշով: Բայց կը քալէր յամառօրէն:

Ժամերով ակնդէտ սպասեց սինեմայի փակ դրան առջեւ: Լափեց, սերտեց պատկերները: Կէսօրէ յետոյ վերջապէս հընչեց ժամը: Ներս մտած պահուն, վարանումի նոպայ մը կեցուց զինքը: Հապա եթէ յուսախաբ ըլլա՞ր... Եթէ փրթէր այն դերձանը, որով ահա սկսած էր կարկտել պատառատուն իր սիրտը... Ի՞նչ պիտի ընէր, ի՞նչ պիտի ըլլար ինք...

Բայց արդէն մութ սրահին մէջն էր: Անծանօթ դէմք մը տարաւ, թիմեց զինքը անկիւն մը:

Շողակաթ սինեմայի մասին գաղափար չունէր: Աքսորի օրերէն սկսած, ան սխտեմաթիք կերպով իր կեանքէն դուրս հանած էր ամէն հետաքրքրութիւն, ամէն փափաք, որ չէր ծառայեր իր անբան կենցաղին. բուսական գոյութիւն մըն էր իրենինը:

Հետեւաբար կատարեալ արկածախնդրութիւն մըն էր յիսնամեայ այդ կնոջ համար սինեմա մտնելը: Առանց դերադանց դրդապատճառներու, մտքէն իսկ չպիտի անցնէր թէկ մը փակ հեռանալ իր սովորութիւններէն...

Նախ՝ ոչինչ ըմբռնեց: Զգայարանքները մառնուած էին քաոսի մը: Մտածումը անկարող էր հետեւելու պատկերներու, որ քառակողմ պաստառին վրայ գիրար կը հրմշտկէին, խելայեղ թափով կը թաւալէին: Շողակաթի ուշադրութիւնը ինկած էր հեղեղի մը առջեւ. կը քշուէր, կ՚ընկղմէր, գրեթէ շնչահեղձ կ՚ըլլար...

Պահ մը իրհաւասարակշռութիւնը կորսնցուց: ... «ԱՌԵԿԸ ԱՐ ... ակնկալութիւնը քանիցս ժամէ ... վեր կը ցնցէին զինքը: Խախուտ էր տեղէն: Անհաւասիկ ինկած էր յանկարծ ... , գալարող գետնի վրայ: Յուսախաբութիւնը, վարանումը կը փորձէին արդէն զինքը:

Աչքը պիտի փակէր, ականջը պիտի թիմէր, երբ մէկէն, վարագոյրին վրայ դուռ մը բացուեցաւ... դուռէն դուրս խուժեց աղջիկ մը...

Շողակաթ այրող իրի մը դպած ըլլալու զգայութիւնը ունեցաւ: Եթէ փորձառութիւն ունենար, պիտի նմանցնէր ինքզինքը ելեկտրական հոսանքէ ցնցուողի մը: Ցեղակարծօրէն արթնցան իր ջիղերը, ուշադրութիւնը. ակնարկը լայնցաւ: Ակամայ ճիչ մը թռաւ շրթունքէն: Ճանչցած էր: Իր բոլոր տարակոյսները ցնդած էին գերզօր ստուգութեան մը առջեւ:

Ի՞նչպէս ճանչցաւ: Ի՞նչն էր որ ստեղծեց անմիջական հաղորդակցութիւնը պատկերին ու այդ կնոջ միջեւ: Դիմագծի խաղե՞րը, ակնա՞րկը, թօ՞նը, մարմնի շարժումնե՞րը, ի՞նչն էր որ կը մատնէր աղջիկ զաւակը՝ մօր մը... Շողակաթ հեռու էր վերլուծելէ իր տպաւորութիւնը: Իր տեղ ոչ մէկ մարդկային էակ պիտի կարենար արդէն տատամսիլ այդ հարցերուն առջեւ: Բնազդական հոսանութիւնը, որ մայրական է գերազանցապէս, որքան մարդկային, զինքը դրած էր աներկբայ լոյսի մը առջեւ:

Մայրը սրտատրոփ կը հետեւէր աղջկան շարժումներուն:

Աղջիկը դուրս ելած էր գինետան նմանող գետնայարկէ մը: Անխնամ, խենէշ հագուած էր. գլուխը բաց, սեւ գանգուրները՝ հովին անձնատուր: Կ՚անցնէր անյայտ քաղաքի մը փողոցներէն. օրորուն, գրեթէ զիկզակ քալուածք մը ունէր...

Անըմբռնելի սրտադող մը համակեց Շողակաթը: Կը վախնար չունչ առնելէ: Տարօրէն ճիչեր կը կառչէին իր կոկորդին: Սեղմեր էր անձկօրէն նստարանին յենակը:

Ոհ, այո՛, աղջիկը կ՚անցնէր կասկածելի շարժուձեւերով: Կը ժպտէր անցորդներու, տմոյն պատերու առջեւ կանգ կ՚առնէր. կը նայէր առաջ, անորոշին: Ցեւոյ ակնարկը երբեմն կը սեւեռէր ու կարծես կը նայէր չեշտակի Շողակաթին... Ի՞նչ կրնար փնտռել, Աստուած իմ...

(Շար. 6)

(Շար. Ա. էջէն)

նայ եւս «Ճամբու ուղեգիծը», որ պաղեստինեան պետութեան մը ծնունդ կը նախատեսէ 2005–ին: Պաղեստինեան վերջնական երեք շարժումներէն զատ, Պաղեստինի Ազատագրման դեմոկրատ ճակատն ալ 3 ամսուան պայմանական հրադադար մը հռչակած է: Իսրայէլ յայտարարած է սակայն, որ ոչ մէկ կարեւորութիւն կու տայ խլամապաշտներու յայտարարութիւններուն, չեշտելով թէ իր միակ խօսակիցը կը մնայ Պաղեստինեան Իշխանութիւնը:

ՖՐԱՆՍԱՅԻ ՆԵՐԿԱՅԱՑՈՒՄՆԵՐՈՒ մերթ ընդ մերթ աշխատող տարրերը (դերասան, բեմադիր, յարդարիչ, ելեկտրագէտ եւ այլն, եւ այլն) անվերջանալի ցոյցերով սկսած են խանգարել ամրան փառատօները, որոնց մէկ կարեւոր մասը արդէն իսկ ջնջուած է: Ասոնք կը բողոքեն այն համաձայնութեան դէմ, որ գոյացած է հատուցման սիսթեմի մը առթիւ, ստորագրուած գործատիրութեան երեք կազմակերպութիւններու եւ երեք սենտիքաներու միջեւ: Ներկայիս, իրենց խանգարումներով, թատրոններու դրաւումներով, գործադուլերով եւ ցոյցերով կը վնասեն իրենց իսկ շուրծակիցներուն:

«ՀՊԱՐՏՈՒԹԵԱՆ ԵՐԹԸ» որ Ֆրանսայումն է կէ Փրայտ բացատրութեան, տեղի ունեցաւ Յունիս 28–ին, Փարիզ Փլաս տ'Իթալիէն Փլաս տը լա Ռեփիւպլիք եւ որու լոզունգն էր՝ պայքար բոլոր խտրականութիւններուն դէմ: Թափօրին գլուխն էին Փարիզի քաղաքապետը՝ Պ. Տըլանոյէ, նախկին նախարար՝ Ժէք Լանկ, Ժիւփէի ներկայացուցիչը եւ այլն, եւ այլն, կը մասնակցէին նաեւ հաշմանդամներ եւ ընդհանուր ձեւով հարկ էր պայքարիլ միասեռականութեան դէմ, իր բոլոր երեւոյթներուն մէջ: Ցուցարարներուն թիւը, ըստ աղբիւրներու 500–էն 700 հազար էր:

ԻՐԱՔԻ ՄԷՋ, հակամերիկեան արարքները կը բազմանան եւ Յունիս 29–ին ալ, երկու զինուորներ վիրաւորուած են, այդ ընթացքին Իրաքցի մըն ալ մեռած է: Միւս կողմէ, կը շարունակուի երկու զինուորականներու առեւանգումին ու սպանութեան քննութիւնը: Ամերիկացիներուն համար, Սատտամ Հիւսէյնի վերջին կողմնակիցներուն յարձակումներն են:

Վ. ՊՈՒՏԻՆ արքայական ընդունելութեան արժանացած է Լոնտոնի մէջ, ուր մամուլի ասուլիսի մը ընթացքին, յայտարարած է. – «Կը տեսնենք, հո՛ս, փոխադարձ սիրոյ եւ յարգանքի արտայայտութիւնը»: Երկու երկիրներու յարաբերութիւնները շատ սերտացած են եւ Իրաքն ալ մոռցուած:

ԷՌ – ՖՐԱՆՍ, ութ տարիներու բացակայութենէ ետք, առաջին թռիչք մը կատարեց դէպի Ալժէ: Ծանօթ է որ 1995–ին, օդանաւի մը առեւանգումը եւ ողբերգական վախճանը Մարսէյլ պատճառ եղած էր այս ընդհատումին:

ԳԱԹՐԻՆ ՀԵՓԲԸՐՆ, ամերիկեան եւ համաշխարհային սենեմայի մեծերէն՝ մեռաւ Գալիֆորնիոյ իր բնակարանին մէջ, 96 տարեկանին: Արժանացած էր 4 Օսքարներու: Իր ամէնէն ծանօթ ֆիլմերն են՝ Տոքթոր Մարչի Չորս Աղջիկները (1934), Սիլվիա Սքարլէթ, աւելի վերջն ալ՝ Լ'Էնփոսիպլը Մէօսիէօ Պէպէ:

ԳՐՈԶՆԻԻ ՄԷՋ, անկախապաշտներու զինեալ խմբակ մը կրակ բացած է, Յունիս 29–ին, ռուս ոստիկաններու ջոկատի մը վրայ, սպաննելով անոնցմէ մէկը:

ԼՈՍ – ԱՆՃԸԼԸՍԻ ՄԷՋ, Յունիս 27–ին, նախագահ Պուշ բուռն սուլոցներու եւ բողոքներու առիթ տուած է, որովհետեւ այլեւս ոչ ոք կը հաւատայ Իրաքի բնաջնջման զանգուածային զէնքերու գոյութեան:

«ՓԱՐԻԶԻԷՆ» օրաթերթին դէմ ՄՌԱՓ–ը (Հակացեղապաշտական Շարժում) բողոք բարձրացուցած է Յունիս 8–ի թերականը կրող խաչբառերու համար: Հոն, որպէս սահմանում նշուած էր «մեծաքանակ մասվաճառ» ցեղասպանութեան համար, «տունէն հեռու տարուած» տեղահանուածին համար, «անուանարկիչ հրէուհիի համար» եւսիինի համար եւ այլն, եւ այլն: Թերթին պատասխանատուն ընդունած է որ աչալրջութեան պակաս մը կար եւ պատասխանատուն հեռացուած է թերթին աշխատակցութենէ:

Ի ՅԻՇԱՏԱԿ

Ցամրիկ եւ Հրայր Հրաչեան 60 Եւրօ կը նուիրեն «Յառաջ»ին Արշաւիր Կլօրիկեանի մահուան 10–րդ տարեդարձին ի յիշատակ:

CROIX BLEUE DES ARMENIENS DE FRANCE

ՅՈՒՇԱՏԵՏՐ

ԿԱՊՈՅՏ ԽԱՉԻ Փարիզի Ա. Թադէոսեան մասնաճիւղի ժողովը Շաբաթ, Յուլիս 5, ժամը 14–ին սովորական հաւաքատեղին:

Vendredi 4 juillet
de 18 heures à 20 heures

Présentation et signature du livre

«Mes amis d'Issy
et d'ailleurs»

écrit par le Pasteur **Gilbert LEONIAN**
Préface de M. **André SANTINI**
LIBRAIRIE CHRONIQUE-CHANTELIVRE
32, avenue de la République
Issy-les-Moulineaux

ՇՆՈՐՀԱԿԱԼԻՔ

Փարիզի Սուրբ Յովհաննէս – Մկրտիչ Մայր Տաճարի Հոգաբարձութիւնը Սուրբ Յարութեան տօնին առթիւ շնորհակալութեամբ ստացած է ԻՒՂԱԳԻՆի հետեւեալ նուէրները. –

Տէր եւ Տիկին Մուշեղ Զալոյեան 250 Եւրօ, Տիկին Ալիս Մումճեան 77, Տէր եւ Տիկին Ժաք Ճէննէթեան 60, Պր. Գոսթի Պահատուրեան 15, Տիկին Մարի Այվազեան 60, Տէր եւ Տիկին Հ. Մաճառեան 40, Տէր եւ Տիկին Թորոսեան 50, Տիկին Մարի Արթինեան 100, Պ. Պ. Րոժէ Քազեան 14, Օր. Ժագլին Մէսճեան 20, Տիկին Մարի Պէրպէրեան 30, Տիկին Կիւմիւշկէրտանեան 24, Պր. Ժան Օհաննէսեան 50, Տէր եւ Տիկին Պէլքէսի Գալըլբաքօղլու 54, Պր. Արակիրակոս Յովհաննէսեան 150, Պր. Պերճ Տէրունեան 30, Տիկին Աշխէն Սվաճեան 100, Պր. Վարդգէս Փափազեան 40, Տէր եւ Տիկին Միքայէլ Գարանֆիլեան 45, Պր. Էտուար Աճէմեան 200, Օր. Վիրժինի Ասատուրեան 30, Տիկին Վարդուհի Սթէֆանօ 40, Տիկին Ժանէթ Կիւրիւնեան 70, Օր. Էլիզապէթ Մուսէյեան 20, Տէր եւ Տիկին Մանուկ Այնալը 15, Տիկին Ալիս Իսրայէլեան 100, Պր. Գագիկ Յովակիմեան 30, Տիկին Ագնիւ Պագգալեան 20, Պր. Ալեքսանտր Օկանէսօֆ 40, Տիկին Մարի – Լուիզ Արեւեան 10, Պր. Սամուէլ Տէմիրճեան 50, Տէր եւ Տիկին Էտկար Շահվէրդիլեան 60, Տիկին Գր. Թեւանեան 100, Տիկին Հայկուհի Տամլամեան 50 Եւրօ:

(Շար.)

«ՅԱՌԱՋ»ի
ընթացիկ ազդերու
սակագինը

	€	
Մահազդ	140	(167,44)
Հոգեհանգիստ	125	(149,50)
Շնորհակալիք	125	(149,50)
Հարսնիք–Նշանտուք	125	(149,50)
Ծնունդ	125	(149,50)

Բոլոր ազդերու սակերուն վրայ, հարկ է աւելցնել 19,60% Թէ.Վէ.Ա. (տե՛ս. փակագծի մէջ ընդհ. գումարը):

Այս գինները կը վերաբերին մէկ անգամ հրատարակելի ազդերու, ՄԻՆՉԵՒ ՄԷԿ ՔԱՌՈՐԴ ՍԻՒՆԱԿ (25 տող) մահազդներու պարագային եւ 1/8–րդ (12-13 տող) մնացեալին:

Առեւտրական եւ այլ ծանուցումներու համար, դիմել Թերթին Վարչութեան:

CROIX BLEUE DES ARMÉNIENS DE FRANCE

DIMANCHE 13 JUILLET

BELLEFONTAINE
EN FETE

ACCUEIL DES PARENTS ET DES AMIS
A PARTIR DE 11 HEURES

Buffet,
Kermesse,
Jeux

VENEZ NOMBREUX

ՀՈԳԱԲԱՐՁՈՒԹԻՒՆ
ՍՈՒՐԲ ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՄԿՐՏԻՉ
ՄԱՅՐ ՏԱՃԱՐԻ

EPHORIE
DE LA CATHEDRALE
ST-JEAN BAPTISTE

ՈՒԽՏԱԳՆԱՑՈՒԹԻՒՆ
ՍՈՒՐԲ ԷՋՄԻԱԾՆԻ
ՄԱՅՐ ՏԱՃԱՐԻ ԿԱՌՈՒՑՄԱՆ
1700-ԱՄԵԱԿԻՆ ԱՌԻԹՈՎ

Նախաձեռնութեամբ՝ Փարիզի եւ Շրջանի
ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ

ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ, ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ 30-ԷՆ
ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ, ՆՈՅԵՄԲԵՐ 6

Այս ճամբորդութեան համար նախատեսուած է՝
8 օրուան համար՝ 1180 Եւրօ
Առանձին սենեակի պարագային՝ 1355 Եւրօ
(Օդանավ, օդակայանի տուրք, վիզա, պանդոկ, շրջապտույտներ, սնունդ)

Արձանագրութեան վերջին պայմանաժամ՝
ՕԳՈՍՏՈՍ 15

Մասնակցութեան համար հեռաձայնել Առաջնորդարանի Քարտուղարութեան՝
01 43 59 67 03 թիւին

Association "MACHTOTZ"
Pour la Défense de la Langue Arménienne

Rentrée de l'année scolaire 2003/04

1) Cours intensif d'arménien 1er niveau
pour non-arménophones

Ces cours s'adresseront aux débutants de 8 à 70 ans.
Les élèves seront capables de parler, lire et écrire l'arménien
L'enseignement est assuré par Mme **Hilda Kalfayan-Panossian**
avec sa **METHODE AUDIOVISUELLE**
27 Septembre 2003 - 31 Janvier 2004 : Stage de 50 heures
le samedi matin de 9h à 12h à Paris (**Absentéisme exclu**)

2) cours de 2e, 3e, et 4e niveaux

27 Septembre 2003 - Fin Juin 2004
le samedi entre 12h et 15h à Paris
Les nouveaux élèves sont acceptés à ces cours après un test de niveau.
Pour tous ces cours :
RENSEIGNEMENTS et INSCRIPTIONS dès maintenant :
01 47 50 97 51 et 01 39 46 21 66.

3) Manuel d'arménien occidental
pour les non-arménophones

Une méthode audiovisuelle utilisable chez soi.
3 volumes en couleur + 1 coffret de 4 cassettes audio
85 Euros + 8 Euros frais d'expédition.
Contecter l'Association MACHTOTZ : 01 47 50 97 51.

Imprimé sur les Presses du Journal «HARATCH»
83, rue d'Hauteville — 75010 PARIS
SIRET : 571 027 317 000 15 Commission paritaire : No 55835

ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ
ՅՈՒԼԻՍ 2
MERCREDI
2 JUILLET
2003

LE NUMERO: 1 €

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ

ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ (1884-1957)

HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE FONDE EN 1925

DIRECTRICE : ARPIK MISSAKIAN

83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
TEL. : 01 47 70 86 60 — FAX : 01 48 00 06 70
E-MAIL : jharatch@aol.com

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար. 230 եւրօ — Վեցամսեայ : 122 եւրօ
Արտասահման : Տար. 270 եւրօ (Ամէնօրեայ առաքում)
247 եւրօ (Շաբաթական առաքում) — Հատը : 1 եւրօ
C.C.P. PARIS 15069-82 E

78րդ ՏԱՐԻ – ԹԻՒ 20.720 | Fondateur SCHAVARCH MISSAKIAN | 78e ANNEE — N° 20.720

«ԱՐՄԷՆՓՐԷՍ»

(Յունիս 30 / Յուլիս 1)

ՆԱԽԱԳԱՀ Ռ. ՔՈՉԱՐԵԱՆԻ ԱՅՑԸ ՎՐԱՍՏԱՆ

Վերընտրուելէն ի վեր, նախագահ Ռ. Քոչարեան պաշտօնական իր առաջին այցելութիւնը վերապահած էր Վրաստանի: Ըստ բանբերին, հանդիպումները փոխվստահութեան եւ համագործակցութեան մթնոլորտի մը մէջ տեղի ունեցած են եւ նախագահները պատրաստակամութիւն յայտնած են աւելի սերտ գործակցութիւն տանելու միջազգային կազմակերպութիւններու և Եւրոպական Միութեան հետ: Խօսուած է ապխազեան երկաթուղիի վերագործարկման կարելիութեան մասին, ինչ որ, ըստ Ռ. Քոչարեանի, երկու նախագահներու կարծիքով ձեռնտու է եւ Հայաստանի եւ Վրաստանի շըրջանին զարգացման համար:

Քննարկուած են նաեւ հայ համայնքի առընչուող հարցեր, ինչպէս Ջաւախքի ընկերային խնդիրներու լուծումը, ուր Հայաստան պատրաստ է իր մասնակցութիւնը բերելու: Ռ. Քոչարեան նշած է.– «Այցի եզրակացութիւնն այն էր, որ վիճելի հարցեր երկու երկիրների միջեւ չկան, կան ընդհանուր գործընթացներ՝ ժողովրդավարացում, բարեփոխումների անցկացում, եւ երկու երկիրներն ունեն շատ ընդհանուր մօտեցումներ արտաքին քաղաքականութեան ոլորտում»:

***

Ռ. ՔՈՉԱՐԵԱՆ ԸՆԴՈՒՆԱԾ Է Ժ. ՇԻՐԱՔԻ ՀՐԱՒԷՐԸ

Նախագահ Ժ. Շիրաք Յուլիսին Ֆրանսա այցելելու հրաւէր ուղղած է Հայաստանի նախագահին: Ռ. Քոչարեան սիրով ընդունած է հրաւէրը:

***

ՆԱԽԱԳԱՀԻՆ ՄԱՄՈՒԼԻ ԲԱՆԲԵՐԸ ՀԱՅԵՒԹՈՒՐՔ ՅԱՐԱԲԵՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐՈՒՆ ՄԱՍԻՆ

Նախագահ Ռ. Քոչարեանի մամուլի բանբերը Ա. Քոչարեան պատասխանելով լրագրողներու, ըսած է թէ Թուրքիոյ կողմէն սահմանի բացումին մասին որեւէ շօշափելի առաջարկ չէ եղած: Ան անգամ մը եւս շեշտած է թէ Հայաստան կողմնակից է առանց նախապայմանի յարաբերութիւններու բնականոնացման, ինչ որ կարելի կ'ընէ ամենատարբեր հարցեր քննարկել: Ա. Քոչարեան համոզում յայտնած է որ Հայաստան պատրաստակամ ըլլալով երկխօսութիւնը շարունակելու, յոյս ունի վերջոյ գործնական քայլերու հասնելու:

***

ԱԴՐԲԵՋԱՆԻ ԴԵՍՊԱՆԻՆ ԱՌԱՋԱՐԿԸ

Ադրբեջանի Անգարայի դեսպանը Ա. Ջէյֆէջօղ յայտարարած է Բաքուի մէջ թէ եթէ կողմերը համաձայն գտնուին Անգարա կրնայ նոր, եռակողմ հանդիպում մը կազմակերպել Հայաստանի, Ադրբեջանի ու Թուրքիոյ Արտաքին գործերու նախարարներուն միջեւ: Ան աւելցուցած է թէ նման հանդիպումներ կրնան դրական դեր խաղալ Ղարաբաղի հակամարտութեան լուծումի հարցին մէջ:

***

ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ 27-Ի ԴԱՏԸ ՎԵՐՍԿՍԱԾ

Յունիս 30-ին, Կենտրոն և Նորք-Մարաշ համայնքներու Ա. Ատեանին առջեւ, վերսկսած է Հոկտեմբեր 27-ի ոճրափորձին դատավարութիւնը, որ ընդմիջուած էր Յունուար 15-ին, ապա, վերսկսած

ԱՄՆ-ՈՒ ԱՐՏԱՔԻՆ ԳՈՐԾԵՐՈՒ ՆԱԽԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆԸ ԿԸ ՔՆՆԱԴԱՏԷ ԱԴՐԲԵՋԱՆԸ

ԱՄՆ-ու Արտաքին գործերու նախարարութիւնը քննադատող տեղեկագիր մը հրապարակած է Ադրբեջանի մէջ Մարդկային իրաւունքներու կացութեան մասին: Քննադատուած են գլխաւորաբար ժողովրդավարութեան, ընկերութեան, կրօնքի ազատութեան մարզերուն լուրջ թերացումները: Ըսուած է թէ 1998-ի նախագահական ընտրութեան, յետոյ, 2000, 2001, 2002-ի ընթացքին տեղի ունեցած խորհրդարանական ընտրութեան ապօրինութիւններ կատարուած են. նոյնը եղած է պարագան 2002 Օգոստոսի սահմանադրական սրբագրութեան հանրաքուէին:

Տեղեկագրին մէջ արձագանգներ կան ոստիկանական չարչարանքներու, անհիմն արգելափակումներու: Ըսուած է թէ երկիրը քաղաքական բանտարկեալներ ունի, բանտարկութեան պայմանները շատ ժխտական են. նոյնիսկ բանտարկեալ մը մեռած է բանտին մէջ: Իշխանութիւնը կը սահմանափակէ խօսքի, հրատարակութեան, կրօնքի ազատութիւնը. նաեւ ապօրինի համարած հանրահաւաքներուն կը միջամտէ, ուժ գործածելով զանոնք կը ցրուէ: Հսկակէտ կը պահէ հեռատեսիլին ու այլ լրատուներուն վրայ: Երկրին մէջ հարց ըլլալով կը շարունակեն մնալ կիներու ստորադասումը, մարդկային առեւտուրը:

ԹԵՆԻՍ
ՈՒԻՄԲԼՏՈՆ

Յունիս 30-ին, Ազասի, պարտուեցաւ աւստրալիացի Ֆիլիփուսիսէ, որ յաղթանակը տարաւ 6-3, 2-6, 6-7, 6-3, 6-4: Նոյն օրը անգլիացի Հէնման յաղթեց Դաւիթ Նալպանտեանի 6-2, 6-7, 7-5, 6-3:

Ապրիլ 18-ին եւ կրկին ընդմիջուած Վազգէն Գալստեանի առողջական պատճառներով:

***

ՍՊԱՌՆԱԼԻՔՆԵՐ ՄՈՍԿՈՒԱ – ԵՐԵՒԱՆ ԵՐԿԱԹՈՒՂԻԻՆ

«Վրացի պարտիզան»ները սպառնացած են Աբխազիայէն անցնող երկաթուղին արգելք ըլլալ. այդ ուղղութեամբ յայտարարած է Յունիս 29-ին, պարտիզաններու ղեկավարը Զ. Սամուշիան: Ան ըսած է թէ այն օրը երբ ռուս մասնագէտները սկսին վերահաստատել երկաթուղին, իրենք շօշափելի քայլերու կը դիմեն խափանելու համար:

***

ՄԱՀԱՐԻ 100

Գուրգէն Մահարիի (Աճէմեան) ծննդեան հարիւրամեակին առթիւ Ազգային գրադարանին մէջ «Գուրգէն Մահարի – 100» խորագիրով ցուցասրահ մը բացուած է Յունիս 30-ին: Հոն ներկայացուած են գրողին գիրքերը, յօդուածները, լուսանկարները, նաեւ իրեն նուիրուած հատորներ, գրութիւններ: Գ. Մահարի ծնած է 1903-ին Վան: Մանկութիւնը անցած է Դիլիջանի ու Երեւանի մանկատուներուն մէջ: Աւարտած է Երեւանի համալսարանին պատմագրական բաժինը: Իր գործերը բազմաթիւ լեզուներու թարգմանուած են:

ՕՐՈՒԱՆ ԴԷՊՔԵՐԸ

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

ՊԱՊԸ, առաքելական երկար յորդորի մը մէջ, հրապարակուած Յունիս 29-ին եւ խորագրուած «Էքլէզիա ին Էօրոփա», իր խոր յուսախաբութիւնը կ'արտայայտէ Հին Ցամաքամասին ճակատագրին մասին եւ «յոյս»ը միացման, Միութեան յառաջդիմութիւններուն եւ քրիստոնէութեան համար, փրկան նկատած իր կարելիութիւններուն: Հեղինակը եւրոպացի եպիսկոպոսներու 1999 Հոկտեմբերի սինոդոսին վերլուծումներուն յուսահատութիւնը կ'ըմբռնէ, մանաւանդ ինչ կը վերաբերի կրօնական անտարբերութեան աճին: Ցամաքամասին քրիստոնեայ յիշողութեան կորուստը կ'արգանայ: Քրիստոնեայ խորհրդանիշները կրնան «անցեալի զուտ աւեր»ներու վերածուիլ: Քրիստոնէութիւնը «վտանգուած է եւ սպառնալիքի տակ է: Աւելի դիւրին է անաստուած յայտարարուիլ քան հաւատացեալ»: Ահազանգի բնոյթ ունեցող այս մնագիրը ուղղուած է Եկեղեցիներուն, որպէսզի գիտակցին եւ քաջալերեն «նոր աւետարանականացում մը»: Հոս է որ կ'արձանագրուի քրիստոնեայ ժառանգութեան որեւէ նշումի բացակայութիւն Եւրոպական սահմանադրութեան մէջ: Յովհ. Պօղոս Բ.ի համար Պատմութեան հանդէպ անարդարութիւն մըն է:

ԵՒՐՈՊԱԿԱՆ ՄԻՈՒԹԵԱՆ հերթական նախագահութիւնը ստանձնեց, Յուլիս 1-ին, Իտալիոյ վարչապետը՝ Սիլվիօ Պէրլիւսքոնի: Իր ժամանումը շատեր կը մտահոգէ, քանի որ նախագահութեան ներքեւ է, որ պիտի հրաւիրուի միջ–կառավարական համագումարը, ուր պիտի բանակցուի 25-երու Եւրոպայի Սահմանադրութիւնը: Յիշենք նաեւ որ Իտալիա կողմնակից է Թուրքիոյ անդամակցութեան:

ՖՐԱՆՍԱ չէ հրաւիրուած Ուաշինկթընի տարեկան համաժողովին (2003, Սեպտեմբեր), որ կը համախմբէ զինակից օդային ուժերու սպայակոյտերու պետերը: Առաջին անգամն է որ նման բան մը կը պատահի: Այս որոշումը կը վերաբերի զօրավար Վոլլթինկիի, Ֆրանսայի օդային ուժերու հրամանատարը, որ հրաւէր չէ ստացած ամերիկացի իր պաշտօնակիցէն: Կը թուի որ հետեւանք է Ֆրանսայի դիրքին Իրաքի պատերազմին առթիւ:

ՔԱՐԱՉԻԻ (Փաքիստան) հակահաբեկչական յատուկ ատեանը, երեք ամիսներու դատավարութենէն ետք, մահուան դատապարտեց 3 իսլամապաշտ զինուորեալներ, որոնք ամբաստանուած էին 2002 Մայիս 8-ի հակաֆրանսական ոճրափորձին համար: Շերաթոն պանդոկի առջեւ է, որ Ֆրանսացի 11 պաշտօնատարներ սպաննուած էին զիրենք փոխադրող հանրակառքին մէջ: Եօթը իսլամապաշտներ (5-ը՝ փախստական) կը դատուէին – մէկը՝ ի բացակայութեան – եւ բոլորովին անտարբերութեամբ ընդունած են իրենց մահապատիժը: Զոհերուն ընտանիքները դիմած էին Փաքիստանի նախագահին, որ պաշտօնական այցելութիւն մը կատարէ Փարիզ, որպէսզի զիրենք ընդունի, բայց, դիմումը մերժուած էր: Դատապարտեալներուն փաստաբանը վերաքննութեան դիմած է:

ՖՐԱՆՍԱՅԻ ներկայացուցիչներու ընդհատարար աշխատողները կը շարունակեն մեծ աղմուկ հանել, բողոքելով գոյացած համաձայնութեան դէմ, որ կը նախատեսէ ամիսը 51 ժամ աշխատանք 42-ի փոխարէն: Վտանգուած է մասնաւորաբար Ավինեոնի փառատօնը, որ ամբան փառատօններու գլխաւորն է եւ տնտեսական մեծ վնաս կրնայ բերել, մշակութային մարզէն զատ:

ԳՈՐՍԻՔԱՅԻ հանրաքուէն կը մօտենայ (Յուլիս 6) եւ ընկերվարական կուսակցութեան ծոցն ալ տարակարծութիւնները մեծ են: Ճէք Լանկ կողմնակից է «այո՛»ի, դատ մը զոր պաշտպանեց Յունիս 30-ին, Պասթիա: Մամուլի ասուլիսի մը ընթացքին՝ յստակ, պարզ եւ անկեղծ այո մը պահանջեց: «Գորս – Մաթէն»ի մէջ ալ, նախագահ Շիրաք կոչ ըրած էր «այո»ի մը ի նպաստ:

ԱԼԺԵՐԱԿԱՆ ՔԻՆՈՒՈՐԱԿԱՆ օդանաւ մը ջախջախուած է, Յունիս 30-ին, Պէնի Մետէրի բնակչութեան թաղամասի մը վրայ (Պլիտայէն 3 քիլոմեթր): 12 մեռեալ կար ,որոնց չորսը՝ օդանաւին անձնակազմը: Զոհերուն մէջ են եօթը մանուկ եւ կիներ:

ԼԻՏՈՒԱՆԻԱ, Յուլիս 1-էն, վիզայի դրութիւն սահմնեց Ռուսաստանի եւ խորհրդային նախկին այն հանրապետութիւններուն համար, որոնք Եւրոպական Միութեան ապագայ անդամներ չեն: Այս որոշումը շատ մտահոգած է Ռուսաստանը, մանաւանդ Կալինինկրատի համար, մխրճուած Լեհաստանի եւ Լիտուանիոյ միջեւ, երկուքն ալ Եւրոպական Միութեան ապագայ անդամներ:

ԻՐԱՔԻ ՄԷՋ, միշտ քաոսային վիճակ կը տիրէ եւ Ամերիկացիք ալ, որոնք թիրախներ են, մեծ բան չեն կրնար ընել: Յունիս 28-ին, 30 Իրաքցիներ մեռած են զինամթերքի պահեստանոցի մը պայթումէն, երբ կը ջանային թալանի տալ: Միւս կողմէ, ամերիկեան բանակը ձերբակալած է, Նաժաֆ նշանակած իր իսկ կառավարիչը, Ապու Հայտար Ապտէլ Մոնէիմ առեւանգումի, պատանդ բռնելու եւ այլ ղեղծարարութեանց համար: Նշանակուած էր երկու ամիս առաջ:

ՊՈՒՇԻ խորհրդականը՝ Գոնտոլեցա Ռայս, ինչպէս Ամերիկացիներն ու Պաղեստինցիները խստօրէն քննադատած են այն ելեկտրական պատնէշը (350 քիլոմեթր Այսրյորդանանը բաժնելու համար Իսրայէլէն եւ Երուսաղէմէն) եւ որու նըպատակն է արգելք հանդիսանալ քամիքազներու մուտքին իսրայէլեան հողամաս: Առաջին մաս մը պիտի բացուի (120 քիլոմեթր) Յուլիսին Այսրյորդանանի հիւսիսը: Թուղթի վրայ, 26 անցքեր նախատեսուած են:

ՎԻԷՆՍԻԱՆԻ դատարանը 15 տարի բանտարկութեան դատապարտած է երկու լրագրող եւ ամերիկացի իրենց թարգմանը, որոնք, առանց թղթակիցի վիզայի, այլ միայն զբօսաշրջիկի վիզայով փորձած էին Լաոսի մէջ, զուիցերական Ռոմանտ հեռատեսիլին համար թղթակցութիւն մը պատրաստել Մոնկ ազատամարտիկներու փոքրամասնութեան մասին: Երկու լրագրողներէն մէկը Ֆրանսացի է, միւսն ալ Պելժ: Առանց սահմանի լրագրողներու ընկերութիւնը եւ ընտանիքները շատ յուզուած են եւ վրդոված:

ԹԵՀՐԱՆ կը սպասէ Հիւլէական Ուժանիւթի Միջազգային գործակալութեան ղեկավարը՝ Մ. Էլ – Պարատէյ, որ ընդառաջ կ'երթայ Պարսիկներու հրաւէրին: Թուականը չէ ճշդուած:

Ս. ՊԵՏԵՐՍԲՈՒՐԳԻ ՄԷՋ, ուր եռօրեայ այցելութիւն մը կը կատարէ, Ժ. Փ. Ռաֆարէն կոչ ըրած է փոքր եւ միջին ձեռնարկութիւններուն, որպէսզի տնտեսական յարաբերութիւններն ալ քաղաքական յարաբերութիւններու մակարդակին վրայ ըլլան: Օտարներ Ֆրանսա բերելու համար, Ռաֆարէն խոստացած է միջոցներ ձեռք առնել, որպէսզի ձեռնարկութիւններուն ոչ միայն փափաք, այլեւ կարողութիւն տրուի:

ՅՈՅՍ ԵՒ ՅՈՒՍԱԽԱԲՈՒԹԻՒՆ

ԽՈՐՀՐԴԱԾՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ՍՏԵՓԱՆ ԱԼԱՋԱՋԵԱՆԻ «ՎԵՐՍՈՒՆՆԵՑԿԱՆՔ», ՅՈՒՇԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ԱՌԻԹՈՎ

ԿԱՐԷՆ Ա. ՍԻՄՈՆԵԱՆ

ՅԱՆՑԱՒՈՐՆԵՐ ԵՒ ԱՊԱՇԽԱՐՈՂՆԵՐ

Յուշագրութիւններն արուեստ նորանոր յուշեր են յարուցում, յատկապէս, երբ ժամանակին եւ եղել երբեմն անցուդարձին: Ստեփան Ալաջաջեանի «...Եւ Աստուածները», «Համբերի Վրայ», «Վաթսունականք» հատորները, որոնք հեղինակի [illegible] են զարգանում ոչ այնքան հեռաւոր մեր անցեալը, միեւնոյն ժամանակ թափանցում եւ բացատրում են, թէ ինչու հոգեւոր ու քաղաքական [illegible] շարունակւում են նաեւ այսօր եւ դեռ շարունակւելու են, քանի դեռ [illegible] որեւէ փորձ չենք անում [illegible] պատասխանատուութեան [illegible] տրուած գայթակղութիւնների հետեւանքներից:

Ցիրաւի, բոլորս ենք պատասխանատու երբեմնի սխալների համար, թէեւ, ընդգծում է Ալաջաջեանը, «ոչ բոլորս ենք եղել յանցաւոր»... Բայց, հակառակի պէս, յանցաւորների մտքի ծայրով իսկ չի անցնում պատասխան տալ գոնէ իրենց, մեղմ ասած՝ մոլորութիւնների կամ սխալմունքի համար: Հակառակը. նրանք շարունակում են ապրել նոյն յանցապարտ կեանքով, շարունակում են գործել նոյն բարոյալքուած միջոցներով, որպիսիք են դաւաճանութիւնը, զանազան սարսափելի հասցէներով մատնագրեր ուղարկելը, համախօսական – ամբաստանագրերով ուղղամտութեամն ու ըմբոստութեան դրսեւորումներին բացէ ի բաց ու անամօթաբար քաղաքական պիտակներ փակցնելը:

Քաղաքական պիտակներ ժամանակին փակցնում էին հակասովետականութեան մէջ մեղադրելու նպատակով, 60–ականներից յետոյ այդօրինակ մատնութիւնները թէեւ ամբաստանուողին ուղիղ դէպի Գուլագ կամ հոգեբուժարան չէին հասցնում, բայց մէկ ընդմիշտ լռեցնում էին նրան, նետում էին լուսանցք եւ նոյնիսկ՝ լուսանցքից էլ դուրս... Եւ ամէնից պաւեշտական այն է, որ երբեմնի յանցաւորները նոյն մեթոդով այսօր էլ ամբաստանեալին, յիշեցնում են ոչ միայն «դրսի կենտրոններից» ղեկավարուելու հանգամանքը, այլեւ հիմնական մեղադրանքը մնում է նոյն չարաբաստիկ «հակասովետականութիւնը»: Եւ շատ – շատերը, լինեն «ներսը» կամ «դուրս»՝ դեռ չեն անդրադարձել, թէ Սովետը վաղուց արդէն դիակ է, այն էլ անթաղ, ուստի գարշահոտում է եւ այդ գարշահոտութիւնը տարածում է չորս բոլոր: Անթաղ դիակը մինչեւ օրս էլ նաեւ մեր երկրի եւ հայ հասարակութեան հոգեւոր ու բարոյական մթնոլորտն է թունաւորում... Մենք տառապում ենք անբուժելի թունացող ախտերով: Կա՞յ արդեօք մի ելք, բալասան, յոյսի տժգոյն մի շող թէկուզ, թէ կը կարողանանք անցնել այս հերթական ու ճակատագրական փորձութիւնը:

Անշուշտ, կա՛յ...

Այդ ելքը Ապաշխարութիւնն է: Նոյնիսկ Նրա՛նց Ապաշխարութիւնը, որոնք կարողացել են իրենց մաքուր պահել: «Մենք բոլորս, բոլորիս մէջ՝ իւրաքանչիւրս, անգամ մեր ուրախութիւնների մէջ, մեր ցաւերն ունէինք ու կրում էինք անձայն, անմռունչ, վախենալով հատարակարգի դաժան ուժից եւ մեր ձեռքերը մաքուր պահելու սիրոյն», – գրում է Ալաջաջեանը:

Սոյն գիտակցուած կեցուածքից դատ դոյութիւն ունի նաեւ ճշմարիտ մտաւորականի վարքը, որ հնարաւոր բոլոր միջոցներով փորձում էին խեղաթիւրել «դաժան ուժի» կրունկի տակ: Բայց Ոգեմխոն էլ հէնց այնքանով է բացառիկ, որ կարողանում է դիմագրել բիրտ ուժին եւ հաւատարիմ մնալ ինքն իրեն:

Տարբեր եղան 40–ականների վերջերին բոլշեւիկեան Հայաստան ներգաղթած երիտասարդ գրողների ճակատագրերը: Նրանցից մէկին ճզմեցին բեռնատարով, միւսը ապաստանեց Մոսկուայի մէջ, որտեղ կարող էր «չնակտուել», «գլուխ պահել», քանի որ ո՞ւմ կարող էր խանգարել իր հայերէն բանաստեղծութեամբ: Մոսկուայի մէջ՝ ոչ ոքի, յատկապէս, որ վաղո՛ւց սպառնութիւն էին դարձել այն ժամանակները, երբ այս քաղաքի մէջ լոյս էին տեսնում հայերէն գրքեր ու ամսագրեր: Ոմանց էլ յաջողուեց Երեւանի մէջ համալսարանական ուսում ստանալ, բայց թէ՛ ներգաղթած եւ թէ՛ Հայաստան ծնուած երիտասարդ գրողները այդ մղձաւանջային տարիներին շտապում էին, այնուհանդերձ, հեռանալ Հայաստանից, որի գրական – մտաւորական կեանքը գտնւում էր 37–ի «գործիչների» տնօրինութեան ներքոյ:

Մոսկովեան տարիներից է գրուցում Ստեփան Ալաջաջեանը իր յուշագրական առաջին հատորներով: Եւ թէ այդ տարիները ինձնից հեռու են այնպէս, ինչպէս այսօրուայ սերունդն է հեռու 60–ականներից, ապա նոյն այդ 60–ականները իմ գրական կենսագրութեան սկիզբն է: Բայց չմոռանանք, որ 60–ականները սկսուեցին 1956 թուականից՝ խրուշչեւեան «ձնհալով»:

Գրեթէ այդ շրջանին էր, որ լոյս տեսաւ Ստեփան Ալաջաջեանի առաջին վէպը՝ «Անապատում»: Պատանեկութիւնից դէպի երիտասարդութիւն ճամբայ ելած ու գրական առաջին ու անհամարձակ փորձեր անողներիս համար յայտնագործութիւն եղաւ այդ վէպը, անկաշկանդ մըտածելու եւ գրելու մի բացառիկ օրինակ այդ օրերի հեղձուցիչ մթնոլորտի մէջ: Մենք անտեղեակ չէինք աշխարհի գրականութիւնից: Հայ արգելուած դասականներին կարդացել էինք նրանց նախասովետական տարիների հրատարակութիւններով, համաշխարհային գրականութեանը ծանօթ էինք ոչ միայն նոյն նախասովետական, այլեւ Զարենցի ծրագրած ու հրատարակած գրքերով, որոնց անուանաթերթերի վրայ մանուշակագոյն թանաքով ջնջուած էին խմբագրի, թարգմանիչի կամ կազմողի անունները, զի նրանք բոլորն էլ «ժողովրդի թշնամիներ» էին յայտարարուած ու դատապարտուած:

Բայց սովետահա՛յ գրականութիւնը...

Մենք կատարում էինք գրական առաջին փորձերը: Խմբագրատների գրական աշխատողները «մատաղ սերունդի» նկատմամբ իրենց հոգատարութեամբ բացատրում էին, թէ որպիսին պէտք է լինի այդ «սովետահայ գրականութիւնը» ու փորձում էին սովորեցնել սոցիալիստական ռէալիզմի միակ մեթոդի ինչ լինելը, եւ ներշնչել, որ այդ եզակի մեթոդը իւրացնելով միայն կարող ենք յուսալ, թէ երբեւէ կը կարողանանք ստեղծել «սոցիալիստական հասարակաց կառուցելու հայրենասիրական գործին նպաստող» գրականութիւն: Մենք մոլորուել էինք իսկական ու կեղծ գրականութիւնների խաչմերուկի վրայ, բայց արդէն լոյս էր տեսել Ստեփան Ալաջաջեանի վէպը:

Վէպն անցնում էր ձեռքից ձեռք: Մի քանի հոգով իրար գլխի հաւաքուելիս՝ կրքոտ վիճաբանութիւններ էին ծայր առնում, որոնց նպատակը պարզելն էր, թէ «Անապատում» վէպը սոցիալիստական ռէալիզմի մեթոդո՞վ է գրուած արդեօք: Եւ եթէ այդ մեթոդի հետ վէպը որեւէ եզր չունի, հապա ինչպէ՞ս է եղել, որ հրատարակել են... Մեր վիճաբանութիւնները, քննարկումները, ճիշդ կամ սխալ եզրակացութիւնները աստիճանաբար մեր դիմաց բացում էին մի նոր աշխարհ, որ զուրկ էր միանշանակ դորշութիւնից, մարդկային ապրումներն ու գործողութիւնները նախապէս հրահանգուած չէին, բացւում էր այն աշխարհը, որտեղ կարելի էր նաեւ ինքնուրոյն մտածել եւ նոյնիսկ բարձրաձայն խորհրդածել: Իսկ ամէնից գլխաւորը գրել մարդու որոնումների ու ողբերգութիւնների եւ ոչ թէ «հերոսական» եւ, հետեւաբար՝ ձեւախախտուած կեանքի մասին, որ կոչւում էր «սոցիալիստական պայծառ իրականութիւն» եւ «կոմունիզմի երջանիկ ապագայ կառուցելու լաւատեսութիւն»:

Ստեփան Ալաջաջեանը իր այդ վէպով ոմանց ուղիղ ճանապարհ դուրս բերեց եւ նրանք անխոհեմօրէն դատապարտուեցին «այն ցաւերին, որ կրեցին անձայն ու անմռունչ»: Շատերն էլ խոհեմաբար չուզեցին տառապել այդ ցաւերով եւ ընտրեցին իրենց գրականութեամբ պատրանքային սոցիալիզմը հաւատալու եւ ուրուականական կոմունիզմ կառուցելու հայրենանուէր գործը:

Ցիրաւի, վաղուց ժամանակ է, որ մենք էլ, ի վերջոյ, խոստովանենք, ինչպէս ռուս լուսաւոր մտաւորականութիւնը խոստովանեց դեռեւս անցեալ դարի 90–ական թուականներին, թէ «սովետական ազատ աշխարհի» բոլոր «նուաճումները», «բարգաւաճումը» եւ մնացեալ բարեմասնութիւնները որեւէ եզր չունեն իրականութեան հետ: Այդ ամէնը ստեղծուել են թղթի վրայ՝ կոմկուսի պատմական որոշումների եւ սոցռէալիզմի գրականութեան ու լրագրութեան մէջ միայն:

Ցամենայն դէպս արդէն 60–ականներին, երբ խրուշչեւեան «ձնհալը» այնպէս էլ գարուն չէր բերելու, մենք արդէն յայտնուել էինք մի իրականութեան մէջ, որ լինելով խիստ միանշանակ՝ թողնում էր բազմազանութեան տպաւորութիւն: Եւ դրա պատճառը երկդիմի մեր կեանքն էր, ամպիոնների ու միջանցքների կեանքը, ազգասիրութեանը հակադրուող «հայրենասիրութեան» կեանքը եւ, վերջապէս գերուած հայրերի երկրի գիտակցութեամբ տառապող մտաւորականների եւ սովետական կայսրութիւնը իրենց հայրենիքը կարծող ծառայամիտների կեանքը:

... Ասում էի, չէ՞, որ յուշերից յուշեր են ծնւում:

ՁՈՒՐ ՅՈՅՍԵՐ ԵՒ ՇԱՐՈՒՆԱԿՈՒՈՂ ՈՃԻՐՆԵՐ

Անցեալ դարի յիսնամեակներին սովետական հասարակական ասպարէզ եկան «վաթսունականները«, որոնք չէին ներկայացնում էին միայն երիտասարդներին կամ միայն աւագներին, այլ բոլոր նրանց, ովքեր յոյս ունէին, թէ 1956–ի Կոմկուսի 20–րդ համագումարի ընթացքին «անհատի պաշտամունք» յորջորջուած պետականօրէն ծրագրուած ոճրագործութիւնը բացայայտելուց եւ դատապարտելուց յետոյ հասարակութեան մէջ պէտք է բարեփոխութիւններ սկսուեն:

Աւագները ականատես էին եղել կոմունիստական բռնատիրութեան արիւնալի խրախճանքին, իսկ երիտասարդները իրենց մանկութիւնն ու պատանեկութիւնն ապրել էին սարսափի մէջ եւ բարոյական արժէքները գաղափարաբանութեամբ փոխարինելու հարկադրական դաստիարակութեամբ: Հետեւաբար, առողջ ծինարանութիւն եւ տոհմիկ մարդիկ էին այդ 60–ականները, որոնք լաւ էին հասկանում, թէ ռուսական կայսրութիւնը հերթական անգամ դիմակափոխուել է կործանումից խուսափելու համար: Ինչպէս դիմակափոխուեց 1917–ին: Եւ յետագային նորէն փորձելու էր դիմակափոխուել 1985–ին, ապա՝ 1991–ին:

Բանն այն է, որ Ստալինի մահից յետոյ եկող իշխանութիւնները պէտք է ինչ – որ մէկի վրայ բարդէին աւելի քան երեսուն տարիների ընթացքին տեղի ունեցած պետական ոճրագործութիւններն ու ահաբեկչութիւնները, որոնց զոհ էին դարձել միլիոնաւոր մարդիկ: Որպէսզի մէկ հոգու դարձնելով քաւութեան նոխազ, շարունակեն ռուսական եւ կոմունիստական բռնատիրութիւնը, որպէսզի նուաճուած ժողովուրդներն «առաջադիմական» գաղափարներով յիմարացնելով՝ իրականացուի շուրջ հարիւր յիսուն ազգեր ըլկելու եւ ձուլելու վաղեմի, դարերի խորքից եկող մեծապետական ծրագիրը:

Այս նոր կացութիւնը բնաւ էլ բռնատիրութեան մեղմացում չէր, այլ փշոտ ձեռնոցները ոչ նոյնիսկ թաւիշէ, այլ ընդամէնը մահուդէ ձեռնոցներով փոխարինելու փորձ... Ձեռնոցներ, որոնցով հիմա էլ պէտք է աւելի «նրբութեամբ» խեղդուէին սովետական ստրկատիրութեան մէջ ճակատագրի բերումով յայտնուած եւ ծնուած մարդիկ...

Ի վերջոյ, անցեալը շարունակւում էր ... «Այդ անցեալը, եղբայր, – գրում է Ալաջաջեանը, – շարունակւում է մնալ մեր այսօրուայ մէջ, եւ եթէ գաղտնի պահենք այդ անցեալի ոճրային բաժինը, էլ ինչպէ՞ս կ՚ապրենք: Երէկ չէ՞ր Հունգարիայի աղէ՛տը ... Երէկ չէ՞ր Նովոչերկասկը... Եւ երկուսին էլ մասնակից է եղել մեր հայը՝ Միկոյեանը... Ա՛յ, դա են հաստատում Վաթսունականք... Ուկրանիայի մի ճամբարում երեք միլիոն մարդ է թաղուել... Մոսկուայից եմ գալիս... Այնտեղ դա՛ են գոռում»:

«Նովոչերկա՛սկ... – շարունակում է Ալաջաջեանը. – Գործադուլ ու ցոյց կազմակերպեցին աշխատաւորները որպէս բողոք Խրուշչեւի այն կարգադրութեան դէմ, որով բարձրացնում են կաթի, կարագի եւ ամէնօրեայ մթերքների – ուտելիքի գները... Սովետական զինուորները կրակ բացեցին հարազատ ժողովրդի վրայ սպանեցին 24 հոգի եւ ապա գործադուլաւորներին գնդակահարելու վճիռ արձակեցին: Մոսկուան Նովոչերկասկ ուղարկեց Ա. Միկոյեանին ու Ֆ. Կոզլովին... Սպաննուած անմեղ գործադուլաւորները մինչեւ այսօր գերեզման չունեն, հողակոյտ չունեն: Նրանց մեռած մարմինների վրայ հողը տափակացրել էին ու ասֆալտապատել... Եօթը հազար բանուոր էր քայլել քաղաքի փողոցներով: Եօթը հազար աղաղակ էր բարձրացել եթեր ու հայազգի Ա. Միկոյեանը զեկուցել էր, թէ Նովոչերկասկում խուլիգանները ողբերգական պատահարներ են կազմակերպել»:

Եւ յետոյ, «Հազարաւոր մարդիկ աքսորավայրերից կենդանի վերադարձած իրենց հարազատներից շատ բան են իմացել ու սկսել են որոնել, թէ ովքեր են մատնել իրենց հայրերին ու ազգականներին... Ուզում են գիտենալ, թէ ո՞րտե՞ղ են թաղուած մեռածները, եւ մի Ալեքսանդր Միլչակով գերեզմանների տեղն է փնտրում... Բայց իմ հայրենիքում, Հայաստան կոչուած աշխարհում, լռում են մարդիկ: Ոչ գերեզմաններ են որոնում արդէն, ոչ էլ մատնիչներին, – շարունակում է Վկայողը: Եւ յետոյ պաշտօնական տուեալի հիման վրայ վերըստին հրապարակում է, – Ստալինը վեց տարում – 1935 – 1942 – 19 միլիոն 8 հարիւր հազար մարդ է ձերբակալել տուել, որից մահացել է եօթը միլիոնը: Մէկ հոգին կարո՞ղ է այդքան զոհ խլել: Չէ՛է՛... Ոճրագործը մէկ հոգի չէ, մի սիստեմ է, մի համակարգ... Վաթսունականք դա՛ են պնդում...:

Ինչ վերաբերում է «Հայաստան կոչուած աշխարհին», ապա այդ նոյն անտարբերութիւնը սարսափեցնում է նաեւ այսօր: Դեռեւս 1987 թուականին հրապարակուած պաշտօնական տուեալներով Սովետական Միութեան մէջ բռնութեան ենթարկուելով՝ սպանուել են 70 միլիոն հոգի: Չորս տարի անց այդ թիւը փոքր – ինչ ճշգրտուեց՝ շուրջ 100 միլիոն հոգի: Այսինքն տարեկան միջին հաշուով մէկ միլիոնից աւելի մարդ է ֆիզիքապէս ոչնչացրել կոմունիստական – սովետական սիստեմը: Ընդ որում, այս հաշուարկների մէջ չի մտնում պատերազմի զոհերի քսան միլիոնը, որ Ի. Ստալինը «տուքի վրայ» մուծեց Պոտսդամի 1945 թ. վեհաժողովի ընթացքին:

Բայց ինչո՞ւ է մեզ այնպէս թւում, թէ այս միլիոնների մէջ մեր հայերը չկան: Ինչո՞ւ է այնպէս թւում, թէ հայերը՝ ինքը՝ ժողովուրդը իր հերթին որպէս զոհ, իսկ սատրապային իշխանութիւններն էլ իրենց հերթին որպէս պատժող ձեռք որեւէ առնչութիւն չեն ունեցել պետականօրէն իրականացուած ոճիրների հետ: Ինչո՞ւ է այնպէս թւում, թէ 1920ից ի վեր եօթանասուն տարի շարունակ Հայաստանի մէջ կուսակցապետերն ու պետական դրածոյ գործիչները պատասխանատու չեն ժողովրդի ֆիզիքական ու հոգեւոր ջարդի եւ ազգային մշակոյթը դիմագրկելու, ապազգայնացնելու, ինքնուրոյն ու ազատ ապրելու մարդկային ձգտումների ամենաչնչին դրսեւորումներն իսկ տեղնուտեղը խեղդելու համար:

Ովքե՞ր են որոնելու շուրջ միլիոն ու կէս մեր զոհերի գերեզմանները, ովքե՞ր են նրանց յիշելու անուն առ անուն, եւ մինչեւ ե՞րբ են որպէս պարկեշտ, առանձին դէպքերում նոյնիսկ հերոսականացուած ներկայացուելու ոչ միայն մատնիչները, այլեւ դահիճները, որոնք Հայաստանը սովետիզացիայի ենթարկելուց յետոյ առաջին քառորդ դարը գանգուածների արիւնն էին հեղում բառիս բուն իմաստով, իսկ յիսնականներից յետոյ մինչեւ 80–ականներ արիւնահեղութիւնը փոխարինեցին հոգեզրկութեամբ:

Ահա թէ որտեղից են այսօրուայ Հայաստանի, եւ ինչո՞ւ միայն Հայաստանի մէջ յայտնուել անարմատ եւ դարձնորածայն մարդիկ: Այդ հոգեւոր ներքինիները, որոնք յաւակնում են իրենց ազգի մտաւորական կարծել...

(Շար. 1)

ՁԱՅՆԵՐ ԳԱՒԱՌԷՆ

ՆԻՍ

ՄԻՕՐԵԱՑ ՎԱՐԺԱՐԱՆԻ ԱՄԱՎԵՐՋԻ ՀԱՆԴԷՍԸ

Ուրախալի լուրը՝ կրկին Թորոնթոյէ :Այս Մարտ ամսուն երկրորդ կիսուն Թորոնթոյի Հայ կեդրոնին կից գտնուող հողաշերտին վրայ սկսաւ հայակերտումի նոր ամբոցին՝ Երիտասարդական Մարզամշակութային Համալիրին եւ ՀՕՄ–ի Երկրորդական վարժարանին շինարարութիւնը: Շուտով մեր նորահաս սերունդները տրամադրութեան տակ պիտի դրուի մարզական ու մշակութային գործունէութեան բոլոր յարմարութիւնները ունեցող համալիր մը եւ երկրորդական արդիական վարժարանի մը ամբողջական սարքերով օժտուած նորակառոյց դպրոց մը'':

Այսպէս, ուրեմն, գաղութին ուղղուած տարուան մը առաջուան Մե՛ր տղաքը, Մե՛ր ապագան, Մե՛ր ուժերով՝ կոչը, իր դրական արդիւնքն է տուած: Քսակներ՝ սրտաբուխ, բացուած են: Եւ, գանձարանը ծանրաբեռնուած է ի խնդիր հայկականութիւն բուրող նոր բոյնի մը հաստատումին: Որպէսզի նորահասներ, իրենց բարձրագոյն կրթութեան ատենթեր, ձեռք ձգեն հայեցի ուսում: Բարձր մակարդակի:

Այս վառ տրամադրութիւնը կը շարունակուի Միօրեայի ամավերջի հանդիսութեան ներկայ գտնուողին համար: Կիրակի, Յունիս 22, Պարսամեան սրահ:

Բեմին՝ կը փայլփլին մեր զոյգ Եռագոյները, անչա՛փ նուիրական բոլորիս համար, անխտիր: Պարզուած լայն պաստառ մըն ալ, իր մեծատառ արձանագրութեամբ 30–ամեակը մեր Տփկնանցի: Նոյնպէս Միօրեայի ուսումնական տարեվերջի հանդէսը:

Փառերգներու, Տէրունական աղօթքի եւ Շարական Ս. Էջմիածնի յոտնկայս ունկնդրութենէ ետք, «Բարի գալուստ»ի խօսքը կ'արտասանէ վարժարանի ժրաջան տնօրէնուհին՝ Տիկին Շաքէ Յակոբեան – Գլասում: Կը յիշեցնէ, թէ այս տարի համազգային տարողութեամբ կը յիշատակուի 1700–ամեակը ''մեր Հայերուս լոյս սփռող փարոսին, Սուրբ Էջմիածնի Մայր տաճարի կառուցման'': Իրենք եւս կը ձգտին ոգեկոչել, փառաւորել այս յոյժ բարեբաստիկ թուականը՝ 303, մեր Ազգային պատմութեան: (Ամավերջի հանդէսի գրքոյկի էջերը, օրինակ):

Այնուհետեւ, կը խօսի Միօրեայի ընտանեկան նախախնամական դերին մասին, միանգամայն այնքան կենսական հայեցի դաստիարակութեան համար, նորահասներու մօտ: Հաստատելէ ետք դաստիարակչուհիներուն «անխոնջ, յամառ աշխատանքը», կոչ կ'ընէ ներկաներուն քաջալեր հանդիսանալ իրենց՝ բարոյապէս եւ նիւթապէս, որպէսզի Միօրեան մնայ միշտ կանգուն: Ամուր: Անխախտ:

Յաջորդական կարգով բեմ կը հրաւիրուին դպրոցի սան – սանուհիները: Ժըպտուն, ուրախ բոլորն ալ: Ներկաներուն (խմա՝ ծնողներ, դպրոցասէրներ) կ'ուզեն ցոյց տալ իրենց չնորհքները՝ մէկէ աւելի: Հարկաւ, կարելի չէ մի առ մի յիշել եւ յիշատակել անուններ եւ դերակատարումներ: Չէ՞ որ բոլորն ալ, աղջնակ թէ տղեկ, լրջօրէն կը կատարեն իրենց դերերը: Երգ, արտասանութիւն, մենախօսութիւն, խաղարկութիւն եւայլ:

Ազգային խոստմնալից տարրեր, մեծաւ մասամբ:

Ցիրուցան, խանդավառ ծափերը վկայ:

***

Կրթական պատկերը: 51 երկսեռ աշակերտ՝ 5 կարգերու մէջ ընդգրկուած, համապատասխան տարիքի, կը դաստիարակուին հինգ ուսուցչուհիներու կողմէ: Տիկիններ՝ Ալինա Հէքիմեան (Ա. կարգ), Նորա Սարաճեան (Բ. կարգ), Նատալիա Թէքէեան (Գ. կարգ), Անոյշ Սերովբեան (Դ. կարգ), Շաքէ Յակոբեան – Գլասում Ե. վերջին կարգ: Աւելցնենք երգուսոյցին անունն ալ՝ Տիկին Արուսեակ Յարութիւնեան:

Այս առիթով պարտինք անգամ մը եւս հաստատել, – մի՛շտ լաւ արժանւոյն գնահատելու մտօք, – մեր դաստիարակչուհիներուն անչա՛փ համբերատար, անչա՛փ քրտնաջան աշխատանքը: Ստուգիւ, կը տիրէ այն գիտակից ըմբռնումը, թէ իրենցը նուիրական գործ մըն է, քանի կը ձգտի Մեծասքանչի ճամբով Հայկեան ոգի ներարկել նորահասներուն, այս անհաստատ, սայթաքին միջավայրին մէջ:

Դասաւանդութիւնները, առաջուան պէս, տեղի կ'ունենան Զորեքշաբթիները: Օգտուելով, օգուտ դասարաններու մէջ, Պարսամեան համալիր: Յատուկ պաքալորէայի հայերէնի դասեր ալ Շաբաթ օրերը, վերապահուած վերջին դասարանցիներու: Սոյն դասերը կը վարէ տնօրէնուհին:

Այս տարի պաքալորէայի հայերէնի բերանացի քննութիւններուն կը մասնակցին օրիորդներ Ալին Էվրէն եւ Թամար Այվազեան: Երկու օրիորդներն ալ կ'ապահովեն պատուաբեր նիշ՝ 17 եւ 18: Յաջողութիւնը՝ ակներեւ:

Ցերեկոյթը կը փակուի վարժարանի երգչախումբի երեք խանդավառ, ծափեր խլող երգերով: (Դաշնակի ընկերակցութեամբ երգուսոյց Տիկին Արուսեակ Յարութիւնեանի): Աւարտին՝ ներկաները, ծնող եւ կրթասէր ազգային, կը համտեսեն Տփկնանցի 30–ամեակի մեծղի կարկանդակը, նորանոր յաջողութեանց մաղթանքով:

***

Երկու խօսք ալ Միօրեայի գեղատիպ, գունատիպ, պատկերազարդ յայտագիր – գրքոյկի մասին: Ցիրուցի, առանձին յիշելու արժանի այս մեծադիր տետրը (50 էջ), իր խիտ ճաշակաւոր էջադրումով, թղթատումի, ընթերցումի հաճելի պահ կը ստեղծէ: Քանի կը ներկայացնէ Տփկնանցի աշխատանքին վկաւորը՝ վարժարանինը, իր եռուն – եփուն երեսներով: Նկարազարդ արարուածներով: Դասարան առ դասարան՝ դաստիարակչուհի եւ խնդումերես տղայ – –աղջնակ եւ, դեռ տարեդարձ, պտոյտ, այց, ուրախ եւ այլ դէպքեր, անշուշտ բոլորն ալ պատկերազարդ :Առընթեր կը տողանցեն սրտաց, սրտամօտ խօսքեր հիներէ ու նորերէ, այսինքն՝ նախկիններէ եւ ներկայ սան – սանուհիներէ: Արձագանգներ հոսկէ – հոնկէ: Նիւթ հայ երիտասարդական շարժումներ՝ Գոթ – տ'Ազիւրի Հայ Երիտասարդաց Միութիւն եւ Նոր Սերունդի Շ. Միսաքեան խումբ: Եւ այլն, եւ այլն:

Գրքոյկը, բնականաբար, կը բովանդակէ սեղմ գրութիւններ, – հայեցի դաստիարակութիւն, հայերէնի դասաւանդութիւն (Հ. Լեւոն Զէքիեան, Վարդան Օզինեան), վկայութիւնը անդարձ մեկնած դէմքերու, մին՝ Շ. Շահնուր, ծընընդեան 100–ամեակին առթիւ նոթագրուած այս տողերը գրողին կողմէ, Մայր Տաճարի 1700–ամեակ, հոգեթով գրութիւն շրջանիս հոգեւոր հովիւ Նարեկ Եպիսկոպոս Շաքարեանէ, Ֆրիտրիոֆ Նանսէն (Շ. Յակոբեան – Գլասում):

Թող թոյլատրուի, իբր եզրափակիչ խօսք, մէջբերել պարբերութիւն մը Հ. Լեւոն Զէքիեանի «Ողջո՛յն Հայ Դպրոցին» սրտայոյզ գրութենէ. –

... Կարելի չէ, կը կարծեմ, կասկածի ենթարկել սա փրոզութիւնը՝ թէ դպրոցն է, հուսկ, առանձնաշնորհեալ աւանդիչը, ինչպէս նաեւ համադրման լաւագոյն վայրը՝ ընդգրկուն եւ իր այլազան տարրերով հաւասարակշիռ տոհմիկ գգայնութեան եւ ազգային մշակութային ինքնագիտակցութեան մը դարբնումին եւ փոխանցումին, եւ այդ ինքնութեան ու մըշակոյթին համդէպ գործօն փարումի ու սիրոյ կրթանքին:

ԺԻՐԱՅՐ ՄԻՐԻՃԵԱՆ

ՇԱԲԱԹԱԿԱՆ ԱԿՆԱՐԿ

ՀԱՅԿ. ԿԵԱՆՔԸ ԼՈՍ-ԱՆՃԸԼԸՍԻ ՄԷՋ

ԱՐԱՄ ԽԱՉԱՏՐԵԱՆԻ ԾՆՆԴԵԱՆ 100–ԱՄԵԱԿԻՆ ՆՈՒԻՐՈՒԱԾ ՆՈՒԱԳԱՀԱՆԴԷՍ

Լոս – Անճըլըսի «Տորոթի Չէնտլըր» համերգասրահին մէջ, Յունիս 13–ին, տեղի ունեցած է Արամ Խաչատրեանի ծընընդեան 100–ամեակին նուիրուած յոբելենական նուագահանդէս մը, կազմակերպութեամբ՝ Հայ կաթողիկէ համայնքի հովիւ Հ. Ռաֆայէլ Ծ. Վրդ. Մինասեանի կողմէ հիմնուած «Ս. Գրիգոր» Երաժշտական Միութեան: Ներկայ եղած են շուրջ 2.500 հայ եւ օտար արուեստասէրներ: Յայտագրի առաջին բաժնին, Լոս – Անճըլըսի 120 հոգինոց սէնֆոնիք նուագախումբը՝ ղեկավարութեամբ Լորիս Ճգնաւորեանի, մեկնաբանած է Արամ Խաչատրեանի «Դիմակահանդէս» գործի հռչակաւոր «Վալս»ը եւ ջութակի քոնչերթօն, մեկնաբանութեամբ հանրածանօթ ջութակահար Հրաչեայ Յարութիւնեանի: Հրաչեայ Յարութիւնեան ծնած է 1962–ին, Երեւան: Տասը տարեկանին շահելով Խորհրդային Միութեան ջութակի մրցումի Ա. մրցանակը, իբրեւ մենակատար նուագած է պետական սէնֆոնիք նուագախումբի հետ: 1981–ին իր ուսումը շարունակած է Մոսկուայի Չայքովսքի երաժշտանոցին մէջ, արժանանալով միջազգային բազմաթիւ մրցանակներու: 1989–ին, Եհուտի Մենուհինի անձնական հրաւէրով մեկնած է Զուիցերիա, իբրեւ փոխ – տնօրէն աշխատելու համար անուանի ջութակահարի երաժըշտական ակադեմիային մէջ: Աւելի քան 10 տարի իբրեւ առաջին ջութակահար հանդէս եկած է Միւնիխի, Շթութկարտի եւ Պէրլինի ֆիլհարմոնիք նուագախումբերու հետ: Յայտագրի երկրորդ բաժնին մեկնաբանուեցան հատուածներ «Սպարտակ» եւ «Գայեանէ» բեմապարերէն, մեծ խանդավառութիւն ստեղծելով ներկաներուն մէջ:

***

«ԱՐՇԱԿ ՏԻԳՐԱՆԵԱՆ» ՎԱՐԺԱՐԱՆԻ ՆՈՐ ՀԱՄԱԼԻՐԻ ՀՈՂՕՐՀՆԷՔԸ

Հոլիվուտի Թ.Մ.Մ. «Արշակ Տիգրանեան» վարժարանի շրջափակին մէջ, Յունիս 1–ին, տեղի ունեցած է նոր համալիրի մը հողօրհնէքի արարողութիւնը, ներկայութեամբ բարերարներու եւ զանազան կազմակերպութեանց ներկայացուցիչներու: Հանդիսութիւնը վարած է դպրոցին տնօրէնը՝ Վարդգէս Գուրունեան: Խօսք առած է հոգաբարձութեան ատենապետ Ճորճ Մանուսեան, շեշտելով կառուցուելիք նոր համալիրին անհրաժեշտութիւնը: Հողին օրհնութիւնը կատարած է Վաչէ Արք. Յովսէփեան: Վարժարանին բարերար ընտանիքը՝ Էլէանոր Տիգրանեան եւ իր երկու աղջիկները 500 հազար տոլար եւս նուիրած է սոյն ծրագրին: Այս առթիւ, Տիկին Էլէանոր Տիգրանեան պարգեւատրուած է «Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ» շքանշանով: 1981–ին 48 աշակերտով սկսած այս դպրոցը ներկայիս ունի 350 աշակերտ: Վարժարանը ընդարձակուելով պիտի օժտուի 10 նոր դասարաններով, հանդիսասրահով, խաղավայրով եւ այլ յարմարութիւններով, կարելիութիւն ունենալով ընդունելու 700 աշակերտ:

ԼՐԱՏՈՒ

ՊԱՏՐԱՆՔ

Մօրս յիշատակին

Գրեց՝ ՓԱՅԼԱԿ ՍԱՆԱՍԱՐ

ԱՌԱՋԻՆ ՄԱՍ

8

Շողակաթ սարսափելի յայտնութեան մը առջեւ գտնուելու երկիւղը ունեցաւ: Շուարեր էր, աչքերը բանա՞ր թէ գոցէր, մնա՞ր թէ փախչէր...

Բայց վարագոյրին վրայ աղջիկը անտարբեր իր ճամբան կ'երթար: Փողոց – ներու ընտանի անասունի նման կը թափառէր մարդերուն... Ցեռոյ ինքաշարժ մը կանգ առաւ իր մօտ: Տարեց փայլուն պարոն մը հրաւիրեց զայն ոտքին ներս: Անոնք մեկնեցան միասին...

Շողակաթ ափով փակեց աչքը: Ու երբ անգամ մըն ալ բացաւ, իր գլխուն գտաւ աղջիկը անծանօթին բազուկներուն մէջ ... Լպիրշ շրթունքներ՝ վայրահակ՝ աղջկան դէմքին...

Շողակաթ ա՛լ չկրցաւ զսպել ինքզինքը: Սրահին մթութեան մէջ պայթեցաւ աղիողորմ ճիչ մը: Արցունքի հեղեղ մը ծայթքեց կուրծքէն... Սկսաւ հեկեկալ բարձրաձայն, թոթովել, մղկտալ...

Սրահին լոյսերը վառեցան անմիջապէս: Շարժանկարը կանգ առաւ: Մարդիկ փութացին իր մօտ: Բան մը պատահած ըլլալու էր հաւանաբար: Խեղճ կինը կը հեկեկար ջղաձգօրէն եւ կը մըմնջէր անիմաստ բառեր: Հասարակութիւնը կը քրքջար: Կային նաեւ դժգոհներ: Այն ատեն սպասաւոր մը բռնեց իր թեւէն, ու բռնի, քաշն ի քաշ դուրս հանեց սրահէն:

Շողակաթ գտաւ ինքզինքը մայթին վըրայ գլխակոր, խելակորոյս, իր յուսերուն մէջ վիրաւոր:

Պէշիկթաշի նեղ ու ամայի փողոցներէն, ուշ գիշերով առհա կին մը կ'անցնի... տեղ տեղ կը կառչի պատերուն... ինքն իր հաշւոյն կը մրմնջէ լալագին բառեր.

«Արփինէ՛... աղջիկս Արփինէ... ի՞նչ օրերու ձգեր են քեզ... մեռնէի՛... մեռնէի՛, քեզ այս ամօթով չտեսնէի»...

9

Քանի մը օր ընկճումի, հիասթափութեան նոպաներ ապրելէ յետոյ, վերջապէս ինքզինքին եկաւ Շողակաթ: Մայրութիւնը կ'արթննար խելայեղօրէն իր հոգիին մէջ, զինքը կը մղէր դէպի դերագոյն որոշումներու...

Այդ օրերէն սկսած, արդարեւ, ուժաքամ այդ կինը այլափոխուեցաւ: Կայանի իր դրացիները զարմացումով կը դիտէին զինքը: Յուսավառ կենսունակութիւն մը եկած էր վրէն. աչքերը կը փայլէին ներքին կրակով. շարժումները կը մատնէին իր թաքուն խռովքը:

Իր գաղտնիքը մէկուն խոստովանած չէր սակայն: Այսուհանդերձ սկսած էր մօտենալ կայանի տնօրէնին կամ փորձառու անձերու. նոյնիսկ քանիցս դիմած էր ազգային խնամատարութեան կեդրոնը ու խօսակցութիւններ ունեցած էր պաշտօնեաներու հետ: Ան կը ջանար տեղեկանալ թէ հնարաւո՞ր է մէկը փընտռել Եւրոպայի մէջ, թէ ի՞նչ մարմիններ կրնան օգտակար ըլլալ այդ ուղղութեամբ: Հարեւանցիօրէն ան քովընտի հարցումներ կ'ուղղէր նաեւ սփիւռքի աշխարհի մասին. իր չփոթ հարցումներուն ան կը ստանար նոյնքան տարտամ պատասխաններ...

Բայց, փոխանակ յուսախաբ ըլլալու, ընդհակառակը ան կ'աճէր իր եռանդին ու զօրովին մէջ: Ուժի աննախատեսելի ակունք մը կը սնուցանէր այլեւս իր ազգուն մարմինը: Անընդհատ կ'երթեւեկէր, զրոյցներ կ'ունենար մարդոց հետ, որոնցմէ խուսափած էր մինչ այդ, կը հարցուփորձէր, ինքզինքը կը ծախսէր անխնայ. դուռ դրացի ի զուր կը ջանային գուշակել թէ ի՞նչ նպատակ թաքնուած է այդ անսպառ գործունէութեան ետին:

Վերջապէս իր բոլոր որոնումները յանգեցան վճռական գաղափարի մը: Շողակաթ որոշեց Ֆրանսա անցնիլ, ու հոն թերեւս պատեհութիւն ունենար հետքը գտնելու իր անյայտ աղջկան:

Այդ օրերուն, Ֆրանսա լայնօրէն բացած էր դռները օտարներու առջեւ. ինչպէս Յունաստանէն, Սուրիայէն, նոյնպէս Պոլսէն հայ գաղթականներու հոսանքը ծայր տուած էր ու կը շարունակուէր դէպի Աւետեաց երկիրը, ուր գործ կար եւ ապահովութիւն: Շողակաթի որոշումը հետեւաբար անակնկալի չեկաւ ոչ ինքզինքը, ոչ ալ դրացիները:

Ան իր մեկնումը պատրաստեց հեռատես, ու շրջահայեաց խոհեմութեամբ. անձնատուր չեղաւ խելառ ու վաղանցուկ խանդավառութեան: Արդարեւ Շողակաթ իսկ, ինքզինքէն չէր սպասեր այդքան չափակշիռ, այդ աստիճան պաղարիւն: Աննախընթաց ներդաշնակութիւն մը տիրապետած էր իր հոգին: Կարծէք այն վարանքոտ ու անճարակ կինը չըլլար երբեք. մտածումները յստակ, ուժեղ էին. գիտէր թէ ի՞նչ կ'ուզէր ու ի՞նչ պիտի ընէր: Իր հետապնդած նպատակը արթուն պահակի նման կը հսկէր իր կեանքին վրայ:

(Շար. 7)

Ս. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ-ՄԿՐՏԻՉ ՓԱՐԻԶ

ՇԱԲԱԹ, ՅՈՒԼԻՍ 5

Տօն Գիւտի Նշխարացն Սրբոյն Գրիգորի Մերոյ Լուսաւորչին ժամը 10–ին պատարագ կը մատուցուի :

* * *

ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ, ՅՈՒԼԻՍ 10

Տօն Սրբոց Թարգմանչացն Մերոց՝ Սահակայ եւ Մեսրոպայ ժամը 10–ին պատարագ կը մատուցուի :

ՇՆՈՐՀԱԿԱԼԻՔ

Փարիզի Սուրբ Յովհաննէս – Մկրտիչ Մայր Տաճարի Հոգաբարձութիւնը Սուրբ Յարութեան տօնին առթիւ շնորհակալութեամբ ստացած է ԻՒՂԱԳԻՆԻ հետեւեալ նուէրները. –

Օր. Գոհարիկ Գէորգեան 40 Եւրօ, Պր. Ժիլպէր Քէհրիպարեան 30, Տիկին Մարի-Սոֆի Սարաֆեան 20, Տիկին Մամբրէ Սանտալճեան 50, Օր. Սոնա Բաբէլեան 30, Տէր եւ Տիկին Է. Փանարօթթօ 100, Տիկին Էմիլի Նարկիզեան 40, Պր. Նորպէռ Գոպասեան 10, Տիկին Եադուպ Խալիլ 20, Պր. Ալեքսանտր Ակոբօֆ 25, ԺԻՊ ընկերութիւն 50, Պր. Ժիրայր Վարժապետեան 15, Տէր եւ Տիկին Միհրան Տէրտէրեան 25, Տիկին Վարդուհի Պաղտասարեան 15, Տէր եւ Տիկին Նուպար Եոնճալը 23, Օր. Իզապէլ Պալճեան 20, Պր. Ժան Թորոսեան 30, Տէր եւ Տիկին Կրէկուար Թուղլուեան 45, Տիկին Անայիս Տամլամեան 50, Պր. Խորէն Գասապեան 50, Պր. Յարութիւն Ջուլհակեան 100, Օր. Մարալ Սաատուրեան 100, Տէր եւ Տիկին Ալպէռ Սարեան 30, Տէր եւ Տիկին Արթիւր Համբարեան 12, Տէր եւ Տիկին Փաթրիք Կիւլպէնկեան 100, Տիկին Արփինէ Սերոբեան 35, Տէր եւ Տիկին Ժան Տիլան 100, Տէր եւ Տիկին Կրէկուար Օհանեան 200, Տէր եւ Տիկին Ժան – Փիէռ Քիպարեան 30, Պր. Սերժ Յարութիւնեան 40, Տիկին Եպրաքսի Զադմադեան 15, Պր. Պօղոս Ֆէսճեան 23, Պր. Է. Գուգուրահլեան 200, Տիկին Մարի – Լիւսի Գալայճեան 100, Տէր եւ Տիկին Սարգիս Պագըրճեան 200, Պր. Հայկիկ Մէթէլեան 25, Տէր եւ Տիկին Յարութիւն Թէքնէյեան 150, Պր. Րէմոն Փարիզէ 200, Տիկին Մարկրիտ Ալթունեան 10, Տէր եւ Տիկին Ժան Խախամեան 80, Տէր եւ Տիկին Սերժ Զարիկեան 20, Օր. Մաքրուհի Գրիգորեան 50, Տէր եւ Տիկին Լորան Ֆուրթիւն 100, Պր. Ժան – Ֆրանսուա Ղազէրեան 200, Տէր եւ Տիկին Ժան Միքայէլեան 50, Պր. Ժորժ Շուլադեան 100, Տէր եւ Տիկին Ալպէռ Փանոսեան 30, Տիկին Նորման Գնաճեան 30 Եւրօ :

(Շար.)

Vendredi 4 juillet
de 18 heures à 20 heures

Présentation et signature du livre

«Mes amis d'Issy et d'ailleurs»

écrit par le Pasteur **Gilbert LEONIAN**
Préface de M. **André SANTINI**
LIBRAIRIE CHRONIQUE-CHANTELIVRE
32, avenue de la République
Issy-les-Moulineaux

CROIX BLEUE DES ARMENIENS DE FRANCE

ԿԱՊՈՅՏ ԽԱՉ

ՅՈՒՇԱՏԵՏՐ

ԿԱՊՈՅՏ ԽԱՉԻ Փարիզի Ա. Թաղէոսեան մասնաճիւղի ժողովը Շաբաթ, Յուլիս 5, ժամը 14–ին սովորական հաւաքատեղին :

«ՅԱՌԱՋ»ի բաժանորդագին սակագինը

	€	
Մահազդ	140	(167,44)
Հոգեհանգիստ	125	(149,50)
Շնորհակալիք	125	(149,50)
Հարսնիք–Նշանտուք	125	(149,50)
Ծնունդ	125	(149,50)

Բոլոր ազդերու սակերուն վրայ, հարկ է աւելցնել 19,60% Թէ.Վէ.Ա. (տե՛ս. փակագծի մէջ ընդհ. գումարը) :

Այս գիները կը վերաբերին մէկ անգամ հրատարակելի ազդերու, ՄԻՆՉԵՒ ՄԷԿ ՔԱՌՈՐԴ ՍԻՒՆԱԿ (25 տող) մահազդներու պարագային եւ 1/8–րդ (12–13 տող) մնացեալին :

Առեւտրական եւ այլ ծանուցումներու համար, դիմել Թերթին Վարչութեան :

Imprimé sur les Presses du Journal «HARATCH»
83, rue d'Hauteville, 75010 Paris
Siret : 571 027 317 000 15
Commission Paritaire : N° 55935

Ա Ր Մ Ա Տ

ՀԱՅԵՐԷՆ ԼԵԶՈՒԻ ԱՇԽԱՏԱՆՈՑ

8, rue du Groupe Manouchian
94140 ALFORTVILLE

ԱՐՄԱՏ հայերէն լեզուի աշխատանոցը կը շարունակէ իր գործունէութիւնը 2003–2004 դպրոցական տարեշրջանին :

Դասաւանդութիւնները տեղի կ'ունենան Չորեքշաբթի օրերը 3–էն 7 տարեկան *մանուկներու համար ժամը 14–էն 17, եւ* Շաբաթ օրերը 8 տարեկանէն սկսեալ *պատանիներու համար նոյն ժամերուն :*

Աշխատանոցին նպատակն է բնականօրէն հայերէն խօսելու կարելիութիւնը տուող միջավայր մը ստեղծել : Միջոցներն են՝

ա) Թատերական եւ արտայայտչական տարբեր ձեւերով Հայերէնի ուսուցում
բ) Հայոց պատմութիւն
գ) Հայերէնով համակարգիչ
դ) Երգ
ե) Աւետարանի ուսուցում
զ) Ձեռային աշխատանք

Արձանագրութիւնները տեղի կ'ունենան Յուլիս 5 եւ 12, ժամը 14–էն 15, ինչպէս նաեւ Սեպտեմբեր 6 եւ 13–ին, դարձեալ ժամը 14–էն 15 :

Հասցէ՝ Ալֆորվիլի Հայ Աւետարանական Եկեղեցի,
8, rue du Groupe Manouchian

Հեռաձայնելու համար դիմել Տիկին Նորա Պարութճեանին՝
01 · 48 · 93 · 57 · 33 *թիւին :*

TISSUS DES URSULES
Tout le décor de la maison

Siège Social 9, rue J. Duclos
42400 St-Chamond

SAINT-ETIENNE
SAINT-CHAMOND
CANNES LA BOCCA
VILLENEUVE-LOUBET

UNION GENERALE ARMENIENNE DE BIENFAISANCE
FRANCE

séjour culturel et social

POUR JEUNES 15 - 18 ANS
DECOUVERTE DE L'ARMENIE
ET DU KARABAGH
Du 31 juillet au 17 août

Prix par personne : 1 150 Euros

Pour tous renseignements :
Herminé ENFICIAUD-DUZIAN
Déléguée Culturelle et Sociale
Directrice de la Colonie de l'UGAB
06 76 48 58 73 / E-Mail : Hermine.Enficiaud@wanadoo.fr

U. G. A. B.
11, Square Alboni — 75016 PARIS — Tél. : 01 45 20 03 18

ՀՈԳԱԲԱՐՁՈՒԹԻՒՆ
ՍՈՒՐԲ ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՄԿՐՏԻՉ
ՄԱՅՐ ՏԱՃԱՐԻ

EPHORIE
DE LA CATHEDRALE
ST-JEAN BAPTISTE

ՈՒԽՏԱԳՆԱՑՈՒԹԻՒՆ ՍՈՒՐԲ ԷՋՄԻԱԾՆԻ ՄԱՅՐ ՏԱՃԱՐԻ ԿԱՌՈՒՑՄԱՆ 1700-ԱՄԵԱԿԻՆ ԱՌԻԹՈՎ

Նախաձեռնութեամբ՝ Փարիզի եւ Շրջանի
ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ ԵԿԵՂԵՑՒՈՅ

ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ, ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ 30-ԷՆ ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ, ՆՈՅԵՄԲԵՐ 6

Այս ճամբորդութեան համար նախատեսուած է՝
8 *օրուան համար՝* 1180 *Եւրօ*
Առանձին սենեակի պարագային՝ 1355 *Եւրօ*
(Օդանաւ, օդակայանի տուրք, վիզա, պանդոկ, շրջապտոյտներ, սնունդ)

Արձանագրութեան վերջին պայմանաժամ՝
ՕԳՈՍՏՈՍ 15

Մանրամասնութեան համար հեռաձայնել Առաջնորդարանի Քարտուղարութեան՝
01 43 59 67 03 *թիւին*

CROIX BLEUE DES ARMÉNIENS DE FRANCE

DIMANCHE 13 JUILLET

BELLEFONTAINE EN FETE

ACCUEIL DES PARENTS ET DES AMIS
A PARTIR DE 11 HEURES

Buffet,
Kermesse,
Jeux

VENEZ NOMBREUX

ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ
ՅՈՒԼԻՍ 3
JEUDI
3 JUILLET
2003

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ

LE NUMERO: 1 €

ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ (1884-1957)

HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE FONDE EN 1925

DIRECTRICE : ARPIK MISSAKIAN
83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
TEL. : 01 47 70 86 60 — FAX : 01 48 00 06 70
E-MAIL : jharatch@aol.com

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար. 230 Եւրօ — Վեցամսեայ : 122 Եւրօ
Արտասահման : Տար. 270 Եւրօ (Ամէնօրեայ առաքում)
247 Եւրօ (Շաբաթական առաքում) — Հատը : 1 Եւրօ
C.C.P. PARIS 15069-82 E

78ՐԴ ՏԱՐԻ – ԹԻՒ 20·721 Fondateur SCHAVARCH MISSAKIAN 78e ANNEE — N° 20·721

ՕՐՈՒԱՆ ԴԷՊՔԵՐԸ

ՌԱՖԱՐԷՆ ԿՐԿԻՆ ԿԸ ՎՐԴՈՎԷ ԸՆԿԵՐՎԱՐԱԿԱՆՆԵՐԸ... ՈՒ ՑԱՒ ԿԸ ՅԱՅՏՆԷ

Երեքշաբթի, Յուլիս 1-ի իրիկունը, Ազգային ժողովի նիստը կրկին յետաձգուեցաւ եւ ակնկալուած քուէարկութիւնն ալ մնաց յաջորդ օրուան:

Ի՞նչ պատահած էր կրկին: Նախարարապետը, որ սրամտութեան ախոյեանի տիպար ալ չէ, այս անգամ ալ ձախող նախադասութեամբ մը, վրդոված էր ընկերվարականները: Սթրազպուրկի մէջ էր, որ Եւրոպայի Խորհուրդի Եւրոպական Ժողովրդական Կուսակցութեան 50-ամեակին առթիւ, Ժ. Փ. Ռաֆարէն յայտարարած էր. – «Ֆրանսա, դեռ դրախտի ճամբան բռնած չէ, քանի քաւարանին մէջ դեռ ընկերվարականներ կան»...: Այս նախադասութեան անմիջական արձագանգը հասած էր Ազգային Ժողով ընդհատելու համար նիստը: Ընկերվարական խմբակի նախագահը՝ Ժան-Մարք Էրօ, անմիջապէս հակազդած էր, յայտարարելով. – «Այսօր, Ռաֆարէն տխմարութեան բոլոր սահմանները անցաւ, թելադրելով որ Ֆրանսայի փրկութեան լուծումը ընկերվարականներու չգոյութիւնն է: Լը Փէն իսկ այդքան հեռու չէր գացած...»: Ապա, կը պահանջուէր որ Շիրաք ուրանայ իր նախարարապետին խօսքերը, Ռաֆարէն ներողութիւն խընդ-

(Շար.ը Դ. էջ)

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՃԱԿԱՏ

«ԱՐՄԷՆՓՐԷՍ»

(Յուլիս 1 / 2)

ԵՐԵՒԱՆԻ ՆՈՐ ՔԱՂԱՔԱՊԵՏԸ ԵՐՈՒԱՆԴ ԶԱԽԱՐԵԱՆ

Յուլիս 1-ի հրամանագրով նախագահ Ռ. Քոչարեան Երեւանի քաղաքապետ նշանակած է Երուանդ Զախարեանը: Ան նախապէս հարկային պետական ծառայութեան պետ էր:

***

ՀԱՅ ԵՒ ԹՈՒՐՔ ԿԻՆԵՐՈՒ ԱՇԽԱՏԱՆՔԻ ՀԱՆԴԻՊՈՒՄԸ

Յուլիս 7-ին Գրողներու միութեան տան մէջ տեղի ունեցած է հայ եւ թուրք կիներու աշխատանքի հերթական հանդիպումը: Այդ նպատակով Թուրքիայէն 11 կին գացած է Երեւան: Քննարկուած են մարդասիրական, համամարդկային արժէքով ստեղծագործութիւններու հայերէնէ թրքերէնի, թրքերէնէ հայերէնի թարգմանութեան հարցերը: Հանդիպումը կը տեւէ մինչեւ Յուլիս 3:

***

Գ. ՄԱՀԱՐԻԻ ՀԱՐԻՒՐԱՄԵԱԿԻՆ ԳԻՏԱԺՈՂՈՎԸ

Յուլիս 1-ին Հայաստանի Գրողներու տան մէջ բացուած է Գուրգէն Մահարիի ծննդեան հարիւրամեակին նուիրուած գիտաժողովը, կազմակերպութեամբ՝ Գրականութեան հիմնարկին եւ Գրողներու Միութեան: Խօսք առած ու ելոյթ ունեցած են Գրականութեան հիմնարկի տնօրէն Ազատ Եղիազարեան, Սաթենիկ Աւետիսեան, Մարգարիտ Խաչատրեան, Նորայր Ադալեան, Արմաստ Զաքարեան:

Ներկաները շնորհաւորած են գրողին այրին Անտոնինա Մահարին որուն Սիպիրի մէջ Մահարիի հետ անցուցած շրջանին յուշագրութիւնը լոյս տեսած է վերջերս:

***

ԲԺԻՇԿՆԵՐՈՒ ՀԱՄԱԳՈՒՄԱՐԸ

Հայ բժիշկներու Հայաստան – Սփիւռք առաջին համագումարը սկսած է Յուլիս 1-ին, Երեւանի Արմէնիա պանդոկի սրահներուն մէջ: Կը մասնակցին 550 բժիշկներ Հայաստանէն ու Սփիւռքի զանազան երկիրներէն, մինչեւ իսկ Պէնկլատէշէն: Առաջին նիստին ելոյթ ունեցած է Առողջապահութեան փոխ – նախարար Հայկ Դարբինեան, մանրակրկիտ վերլուծում մը ընելով երկրին բժշկութեան համակարգին որ մնացած է ազատ տնտեսութեան պարտադրանքներուն տակ:

Համագումարը կը տեւէ մինչեւ Յուլիս 3:

***

ՄԵԹՐՈՅԻ ԳՈՐԾԱԴՈՒԼ

Երեւանի մեթրոյի մեքենավարները գործադուլ յայտարարած են, պահանջելով 100% աշխատավարձքի յաւելում: Ներկայիս անոնց ամսական աշխատավարձքը 60 – 90 հազար դրամ է: Մեթրոն օրական միջին հաշուով 30 հազար հոգի կը փոխադրէ, ուսումնական տարուան շրջանին 40 – 50 հազար:

***

ԴԱՏԱԽԱԶՈՒԹԵԱՆ 85-ԱՄԵԱԿԸ

Հայաստանի դատախազութեան համակարգին 85-ամեակին հետ առաջին անգամ ըլլալով նշուած է դատախազներու տօնը: Գլխաւոր դատախազ Արամ Թամազեան ելոյթով մը շեշտած է թէ համակարգին առաջնային ուղղութիւնը եղած է չարագործութեան դէմ պայքարը: Ուշագրաւ մատնանշումներ ըրած է իր խօսքով նախագահ Ռ. Քոչարեան: Ան ըսած է թէ ժողովուրդը, հակառակ բաւարար ցուցանիշներու, իրաւապահ համակարգին հանդէպ շատ քննադատական կեցուածք ունի: Անդրադառնալով վերջերս Նուպարաշէնի մէջ երեք մահով աւարտած ոճիրին, ան ըսած է. «Յանցաւոր խմբերի միջեւ վերջերս տեղի ունեցած հաշուեյարդարները, կրակոցներն ու սպանութիւնները բազմաթիւ հարցեր յարուցեցին, որոնց յստակ պատասխանները դատախազութիւնից եւ ոստիկանութիւնից ես դեռ չեմ ստացել: Մեզանում չպէտք է տեղ գտնեն միջնադարեան վենդետթան եւ գողական մտածելակերպը»: Ան յատուկ կերպով անդրադարձած է տնտեսական չարագործութիւններուն, պետութիւնը թալանելուն, ըսելով. «Հայաստանում չպէտք է լինեն շորթում եւ ռաքէթ, քրէական հաշուեյարդարներ եւ անբարեխիղճ մրցակցութիւն: Այս խնդիրը մենք ի զօրու ենք լուծելու: Դա անհրաժեշտ է ներդրումային միջավայրը բարելաւելու համար: Դա անհրաժեշտ է երկրի կայուն եւ ուժական զարգացման համար»:

«ՄԱՅՐԵՆԻ ԼԵԶՈՒՆ ԳՈՅՈՒԹԵԱՆ ԻՍԿՈՒԹԻՒՆՆ Է»

Պոլսոյ «Ակօս» շաբաթաթերթին գլխաւոր խմբագրին Հ. Տինքի այս արտայայտութիւնը խորագիր ըրած էջով մը քրտական օրաթերթը «Էօզկիւր փոլիթիքա» (Յուլիս 1) անդրադարձած է Թուրքիոյ կրթական սէնտիքային կազմակերպած գիտաժողովին: Անոր նիւթ եղած է մայրենի լեզուով ուսուցումը, թէ՛ գիտական, թէ՛ քաղաքական տեսանկիւններէ դիտուած:

Հ. Տինք խօսած է հայերէնով ուսուցումի հոլովոյթին մասին, լսարանին ուշադրութեան յանձնելով հոն արձանագրուած ցնցող արդիւնքներ: Ըսած է թէ Հանրապետութեան նախորդող շրջանին Թուրքիոյ մէջ հայկական երկու հազար վարժարան ու 300 հազար աշակերտութիւն կար, այսօր այդ թիւը իջած է 18 վարժարանի ու 3500 աշակերտի:

Պոլսոյ մէջ կեդրոնացած հայկական վարժարանները, 90-ական տարիներուն երբ օրակարգի եկած է քրտերէն լեզուով ուսուցումի նիւթը, յաւելեալ ճնշումներու թիրախ դարձած են: Այսօր հայ հաւաքականութիւնը մայրենի լեզուով արտայայտուելու դժուարութիւններ ու սահմանափակումներ ունի: Մինչդեռ լեզուի մը ոչնչացումը հաւասար է ժողովուրդի մը անյայտացումին. «Եթէ ժողովուրդ մը անյայտացնել կ'ուզէք, երկու ձեւով կրնաք ընել: Կամ այդ ժողովուրդը կը բնաջնջէք, կամ անոր կ'արգիլէք իր մայրենի լեզուն գործածել», ըսած է Հ. Տինք:

Ան մայրենին մարդ արարածին, անոր քաղաքակրթութեան սեռային գործարանը, արգասաւորումի գործարանը նկատած է. ըսած թէ այդ գործարանը ամլացնել կը նշանակէ ամլացնել քաղաքակրթութիւնը: Մայրենին որակած է գոյութեան իսկութիւնը եւ ոչ միայն իրաւունք մը: Իսկ լեզուներու ոչնչացումի երեւոյթը նմանցուցած է մեծ ու փոքր ձուկերու յարաբերութեան: Ինչպէս որ մեծ ձուկը կը լափէ փոքրը, ինք ալ օր մը իր կարգին զոհը կ'ըլլայ աւելի մեծ ձուկի մը: Կենդանական աշխարհին օրէնքն է ատիկա, լեզուներն ալ ապրող գոյութիւններ ըլլալով, ենթակայ են այդ աշխարհին կանոններուն:

Խօսք ուղղելով քրտերէնը ուսուցման լեզու դարձնելու ջանքին տէրերուն, Հ. Տինք անոնց թելադրած է օգտուիլ հայկական փորձառութենէն. ըսած է թէ չի բաւեր իրաւունքի պայքար մղել, աւելի կարեւոր է ձեռք ձգուած իրաւունքը գործածել գիտնալ: Այդ ուղղութեամբ հարկ է նախապէս պատրաստուիլ, որպէսզի ջանքը ապարդիւն չըլլայ: «Մեր ջանքերը ապարդիւն եղան: Հայութեան գոյութիւնը կարենալ շարունակելու համար 150 տարի առաջ տարուած ջանքերը ապարդիւն եղան, քանի որ այսօր աքսէսուարի մը վիճակին մատնուած ենք. աքսէսուար մը որ այն տպաւորութիւնը կը ձգէ թէ Թուրքիոյ ընկերութեան մէջ ամէն ազատութիւն ունի ու գտնուած ցուցափեղկին մէջ որպէս գեղեցիկ աքսէսուար կը գործածուի: Պէտք է ուշադիր ըլլան անոնք որոնք այսօր մայրենիով ուսուցումի իրաւունք կը պահանջեն, վաղը մեր ներկայի կացութեան չմատնուելու» ըսած է Հ. Տինք:

Ան քննադատած է նաեւ թրքական կրթական համակարգը եւ յորդորած որ մայրենի լեզուով ուսուցանող դպրոցներ բանալու պարագային, նկատի չառնուի այդ մէկը, այլ՝ առնուին արդիական եւ անկախութեան սկզբունքով գործող օրինակներ:

ԹՈՒՐՔԻԱ

ՑԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹԵԱՆ ՄԱՍԻՆ ՀԱՐՑՈՒՄՆ ԱԼ ՅԱՆՑԱՆՔ Է

Թուրք դատախազ մը երեք տարուան բանտարկութեան պատիժ պահանջած է եօթը ուսուցիչներու դէմ որոնք «խան – գարած» էին ցեղասպանութեան հերքումի նիւթով վերջերս Թիֆլիսի մէջ կազմակերպուած հաւաքոյթ մը: Ինչպէս գրած էինք, (Յունիս 6 – 11) ուսուցչուհի մը հարց տուած էր նոյն հաւաքոյթին թէ ինչ պիտի ըլլայ Թուրքիոյ դիրքը երբ Հայերը հասնին 1915-ի համաշխարհային ճանաչումին: Ապա ներկայ վեց ուրիշ ուսուցիչներու հետ լքած էր սրահը: Անոնք դատական հետապնդումի ենթարկուած, հարցաքննուած էին: Գլխաւոր հարցատէրը կարճ ատեն մը հսկողութեան տակ առնուած էր, պաշտօնազրկուած:

Այս շրջանին, մինչ Թուրքիոյ Եւրոպայի անդամակցութեան հարցը օրակարգի բերած է այդ երկրին կողմէ 1915-ի պատասխանատուութեան ստանձնումը, եօթը ուսուցիչներու պատահարը լաւագոյն փաստն է թէ Թուրքիա որքա՛ն բծախնդրութեամբ կը յարգէ եւրոպական չափանիշները:

ԳՈՆԿՐԷՍԻՆ ԿՈՂՄԷ ՑԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹԵԱՆ ՃԱՆԱՉՈՒՄԻՆ ՀԱՒԱՆԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ ԴԷՄ

Թուրքիոյ Ազգային ժողովին խմբակցութիւններէն երկուքին, (իշխանութեան գլուխ գտնուող ԱԶ կուսակցութեան եւ Ժողովրդական կուսակցութեան) փոխ – նախագահները նամակներով դիմած են ԱՄՆ-ու Գոնկրէսին, արգելք ըլլալու համար ցեղասպանութեան ճանաչումին: Անոնք Գոնկրէսի անդամներուն գրած են թէ Ա. աշխարհամարտին ընթացքին Օսմանեան կայսրութեան հայ քաղաքացիներուն դէմ գործուած ցեղասպանութեան պնդումը պատմական տեսանկիւնէն փաստուած չէ. ուստի, ԱՄՆ-ու Գոնկրէսին կողմէ անոր քուէարկութեամբ ընդունուելու հաւանականութիւնը խոր մտահոգութիւն կը պատճառէ իրենց:

ԱՐԱՄ Ա. ՊԱՐԳԵՒԱՏՐԱԾ ԱԹՈՄ ԵՂՈՅԵԱՆՆ ՈՒ ԱՐՍԻՆԷ ԽԱՆՃԵԱՆԸ

Անթիլիասի վեհարանին մէջ կազմակերպուած երեկոյթի մը ընթացքին Ա. Եղոյեան ու Ա. Խանճեան պարգեւատրուած են Ս. Մեսրոպ շքանշանով: Երեկոյթին ներկայ գտնուած են Լիբանանի նախկին նախագահ Է. Հրաուի, նախարարներ, երեսփոխաններ, հոգեւորականներ, մտաւորականներ, մամուլի ներկայացուցիչներ, հրաւիրեալներ:

Բազմաթիւ ելոյթներէ ետք խօսք առած է Արամ Ա., շեշտը դնելով արդարութեան պահանջին վրայ: Ակնարկելով Թուրքիոյ հետ երկխօսութեան, ան ըսած է թէ որպէս քրիստոնեայ պատրաստ ենք ատոր, սակայն ան կը պայմանաւորուի արդարութեամբ ու իրաւունքի հաստատումով: Ապա, Մեծի Տանն Կիլիկիոյ կաթողիկոսը պարգեւատրած է արուեստագէտ զոյգը:

Խօսք առած են նաեւ զոյգ արուեստագէտները:

ՅՈՅՍ ԵՒ ՅՈՒՍԱԽԱԲՈՒԹԻՒՆ

ԽՈՐՀՐԴԱԾՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ՍՏԵՓԱՆ ԱԼԱՋԱՋԵԱՆԻ «ՎԱԹՍՈՒՆԱԿԱՆՔ» ՅՈՒՇԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ԱՌԻԹՈՎ

ԿԱՐԷՆ Ա. ՍԻՄՈՆԵԱՆ

«ԻՆՉՈ՞Ւ ԿՈՒՍԱԿՑԱԿԱՆ ԴԱՐՁԱՔ»

Ստեփան Ալաջաջեանը նրբանկատ է: Նա ոչ թէ խուսափում է իրերն իրենց անուններով կոչելուց, այլ միշտ մնում է վկայողի իր սահմանած պարտականութիւնների սահմանների մէջ: Պատմութեան չերեւցող տակ անցած հնօրեայ ժամանակները, վայրերը, դէպքերն ու անցուդարձերը վկայելիս՝ նա որեւէ մեկնաբանութիւն չի անում: Փաստերն ու երեւոյթները համադրելով՝ եզրակացութիւններ կատարելը թողնում է ուշիմ ընթերցողին: Այլ կերպ ասած՝ Ստեփան Ալաջաջեանը իր յուշագրութիւնների մէջ մնում է նոյն էութը գեղագէտ գրողը:

Եւ միայն իրեն վերաբերող խնդիրների մասին գրուցելիս, յանկարծ տեսնում ես մի բաց նեարդ, անափոփ մի ցաւ, մղկտացող մի վէրք, որ մինչեւ հիմա չի ապաքինուել:

Վեհափառ Հայրապետի հարցը, թէ «Ինչո՞ւ կուսակցական դարձաք», Ալաջաջեանին յիշեցրել էր իր հօր հարցը. «Հացի գրքո՞յկ... Պէ՞տք էր քեզի...»:

Կոմկուսի անդամութեան գրքոյկը ժողովուրդը անուանել էր «հացի գրքոյկ», իսկ այդ «հացի գրքոյկ» արտայայտութիւնն էլ եկել – հասել էր 20 – 30–ական թուականներից, երբ սովետական իշխանութիւնը կազմակերպեց անօթութեան մատնելով՝ ժողովրդին հնազանդեցնելու գործը: Այս պատերազմի ու նաեւ յետպատերազմեան տարիներից է գալիս այն, երբ ղադարեցուեց դաշնակիցների պարէնային օգնութիւնը: Օրական 100 կամ 150 կրամ հաց ստանալու համար կտրօններ կային, որոնք հէնց այդ «հացի գրքոյկներն» էին:

Այս դրուագը յիշելիս հեղինակը գրում է. «Հօրս հարցի մէջ եթէ հեգնանք կար, ապա Վեհափառի հարցի մէջ խորհրդաւոր մի տխրութիւն: Այդ հարցը չոյէջ անձրեւի պէս իջաւ, բայց ես ապտակի ցաւ զգացի այտերիս վրայ»:

Այս երկու նախադասութիւնից աւելի ոչինչ չի ասւում գրքի մէջ:

Բայց ամբողջ պատումի ընթացքին Ստեփան Ալաջաջեանը դեռ շատ ու շատ անդամներ է անդրադառնում Վեհափառի հարցին: Եւ ափսոսանքով, թէ՝ «Ինչո՞ւ Վահափառին չասացի, թէ թէեւ կուսակցական եմ, բայց անաստուած չեմ»...

Ի՞նչ է սա... Բառախա՞ղ... Սեթեւեթա՞նք...

Խոստովանութի՛ւն է:

Քանի որ չլինել անաստուած՝ նշանակում է չլինել կոմունիստ:

Հնարաւո՞ր է լինել կոմկուսակցութեան շարքային եւ չրաժանել կոմունիզմի գաղափարախօսութիւնը, չլինել մարքսիստ-անաստուած, առաւել եւս չլինել լենինեան:

Հնարաւոր է:

Երբ գտնւում ես համապարփակ բռնատիրական երկրի մէջ՝ հնարաւոր է: Ինչպէս հնարաւոր է յանուն մարքս – լենինեան յեղափոխական եւ «առաջադիմական» գաղափարների բռնչնջել կայսրութեան «սեփական» ժողովուրդներին, տեղահանել նրանց եւ աքսորել, մի խօսքով՝ իրականացնել որակեալ ցեղասպանութիւն եւ անպատիժ մնալ:

Ես չփուել եմ «կուսակցական», բայց մարքս – լենինեան գաղափարները մերժող բազմաթիւ բնտիր անհատականութիւնների, որոնք եղել եւ մնում են ժողովրդի խիղճը: Նրանք առաջին իսկ առիթով արդէն բացայայտօրէն պայքարել են «երրորդ շրջող ուրուականի» դէմ, որ ներմուծուել ու իր աղէտալի գործն է իրականացնում Ռուսաստանի մէջ: Նրանք բացայայտել են մարդկայինի ու ազգայինի դէմ գործուած ոճիրները: Այդ բացառիկ անհատականութիւններից էին Եուրի Կարեակինը, որին յիշատակել է Ալաջաջեանը եւ որի հետ դեպուտատական նոյն ընդդիմադիր խմբի մէջ աշխատել եմ ԽՍՀՄ. Գերագոյն Խորհրդի մէջ ... Եուրի Աֆանասեւը, որ նոյն ընդդիմադիր մեր խմբի համանախագահներից մէկն էր Անդրէյ Սախարովի եւ Գաւրիիլ Պոպովի հետ, եւ Պոպովը (Մոսկուայի առաջին քաղաքապետը) նոյնպէս եղել էր «կուսակցական»:

Իսկ «հացի գրքո՞յկը»... «Հացի գրքոյկ» դարձաւ կոմկուսի անդամատոմսը, որ 70–ականներից արդէն կարելի էր ունենալ կաշառքով: Սկզբնական շրջանին 500 ռուբլի էր, յետոյ բարձրացաւ 1500 ռուբլու: Ուսուցիչի, բժիշկի կամ ճարտարագէտի ռոճիկը բաւարար չէր այդպիսի շռայլութեան համար: Կոմկուսակցութեան շարքայիններ էին դառնում քրէականները, պահեստների ու ճաշարանների պետ դառնալու յաւակնութեամբ մարդիկ: Ճիշդ այնպէս, ինչպէս այսօր կաշառքով դառնում են Ազգային Ժողովի երեսփոխաններ: Ուզում եմ ասել, որ այդ ախտը նորայայտ մի երեւոյթ չէ, այլ բեմղնաւորուել է սովետական սիստեմի ու կոմկուսի ծոցի մէջ:

Ինչպէ՞ս եւ ինչո՞ւ հնարաւոր դարձաւ թէկուզ կոմունիստական, բայց այնուհանդերձ կուսակցութեան այսպիսի անկումը:

Թէեւ հանգամանօրէն արդէն առիթ ունեցել եմ գրել այս մասին, բայց յղումների փոխարէն երկու խօսքով միայն պէտք է ասեմ, որ կերպարանափոխութիւնը տեղի ունեցաւ Երկրորդ աշխարհամարտի տարիներին, երբ կոմունիստական բռնատիրութիւնը արդէն պարտուելու վրայ էր Փաշական բռնատիրութիւնից: Ի. Ստալինը, որ յաջողութեամբ իրականացրել էր ռուսական Ուղղափառ Եկեղեցու ջարդը եւ երկիրը յանձնել էր աքնախում անաստուածներին, յանկարծ պատերազմը յայտարարեց «սրբազան», սուրբերի անուններով չքանշաններ կըտրել տուեց եւ պատերազմի աւարտից յետոյ խմեց «ռուս մեծ ժողովրդի» կենացը՝ փաստօրէն պաշտօնապէս շրջանառութեան մէջ դնելով ռուսական նացիոնալիզմը, որ ոչ այլ ինչ է, քան նոյն նացիոնալ – կոմունիզմը: Փոխուեց վերաբերմունքը քրիստոնէական եկեղեցու նկատմամբ: 20 – 30–ականներին տանջամահ արուած, գնդակահարուած եւ լաւագոյն դէպքում ցրտաշունչ ճամբարներ աքսորուած հոգեւորականութեան փոխարէն «դաստիարակուեց» հոգեւորականութեան նոր սերունդ աշխուժացնելու համար եկեղեցու ազդեցութիւնը ժողովրդի նկատմամբ, բայց արդէն ոչ թէ յանուն Հաւատքի առ Աստուած, այլ ի փառս բոլշեւիզմի (տե՛ս Ենովք Լազեան, «Երկու սեղաններուն միջեւ», «Յառաջ», 2003, Յունիս 17):

Մի քանի տարի անց որքան էլ կոմունիստների ոճրագործութիւնները փորձեցին կապել մէկ անհատի հետ, աչքը փախցած հասարակութեան վերաբերմունքը փոքր – ինչ բացայայտուեց «համաշխարհային յեղափոխութեան» հեռանկարի եւ այն իրագործող կուսակցութեան նկատմամբ: 60–ականներից ի վեր նոյնիսկ կուսակցական նոմենկլատուրան, նեղ շրջնակի մէջ աստիճանաբար աւելի ու աւելի համարձակ էր կատակարանում կոմունիզմի մասին, բայց, Աստուած չանէր, եթէ որեւէ ակնարկ իսկ լինէր ռուսի եւ ռուսականի դէմ.. Ի վերջոյ, մենք այսօր էլ վկաներն ենք Ստալինի ռուսական նացիոնալ – կոմունիզմի ազդակործան բացայայտ երեւոյթին, որի դառը պտուղները վայելելու առիթը կունենանք նաեւ 21–դարում, եթէ չդառնանք դէպի մեր արմատներն ու մեր Ինքնութեանը:

Ստեփան Ալաջաջեանը իր տառապանքով առիթ տուեց, որպէսզի վերջնական մի պատասխան տրուի բոլոր այն «հայրենասէր սովետասէրներին», թէ այդ ինչպէ՞ս կարելի էր լինել կուսակցական, բայց ոչ երբեք կոմունիստ: Եւ այս հանգամանքը բնաւ էլ կեղծաւորութիւն չի եղել, ինչպէս այսօր փորձում են չարախօսել նացիոնալ – կոմունիստները: Նախ չմոռնանք, որ մտաւորական շնորհալի մարդկանց երբեմն իրքը՝ գաղափարաբանական ղեկավարութիւնն էր առաջարկում «կուսակցական դառնալ» եւ, ուրեմն, այդպիսի մի առաջարկ մերժելը համազօր էր ինքնասպանութեան: Երբեմն էլ, նոյն գաղափարաբանական ղեկավարութիւնը առանձնակի հոգատարութիւն էր ցուցաբերում գիւղական ծնունդով շնորհալի երիտասարդներին, որոնք արդէն իսկ երախտապարտ էին «հարազատ կուսակցութեանն ու կառավարութեանը», քանի որ փրկուել էին կոլխոզային կեանքի դաժան ու մղձաւանջային իրականութիւնից: Նրանք այնքա՜ն վստահելի էին, որ կուսակցութեան աքցանի մէջ առնելը աւելորդ էր, իսկ «անկուսակցականի» իրենց հանգամանքով կարող էին լիակատար վստահութիւն ներշնչել ժողովրդին՝ գործով եւ խօսքով հաւատարմութիւն քարոզելով Մոսկուայի եւ նացիոնալ – կոմունիզմի նկատմամբ:

Վերջին մէկուկէս տասնամեակի ընթացքին այդ «անկուսակցականները» բացայայտուեցին եւ, բացայայտուելով միացան յիրաւի որակեալ ռուսասէր – ներին, որոնք այսօր էլ շարունակում են իրենց աշխոյժ պայքարը հայ մշակոյթի, լեզուի ու հոգեւոր – պատմական բոլոր արժէքների դէմ:

Բայց մի՞թէ հնարաւոր էր այսքան բազմերեսանի իրականութիւն եւ այն էլ տիրապետող միակուսակցութեան կողմից: Ի հարկէ, հնարաւոր էր... Նաեւ անհրաժեշտ էր... Քանի որ այդ կերպ անհնարին կը լինէր եւս չորս տասնամեակով երկարաձգել ոչ միայն սովետական իշխանութեան, այլեւ Սովետական Միութեան կեանքը, որ եղել է շարունակական հոգեվարքի մէջ: Այս երեւոյթը մէկ անգամեան եւ խորքից բացայայտում է ապօրինի իշխանութեան եւ հիմքից կեղծ, ստի վրայ յենուած եւ կոմունիզմ կառուցելու եղած սոցիալիստական վարչակարգի տրամաբանութիւնը:

Իսկ մենք տառապում ենք այն գիտակցութիւնից, որ թէեւ «ոչ բոլորս ենք եղել յանցաւոր», սակայն բոլորս պատասխանատու լինելով անցեալի մղձաւանջի համար, ապաշխարելու փոխարէն շարունակում ենք, հանդուրժել ժառանգաբար մեզ անցած այդ անհեթեթ, այդ երկերեսանի իրականութիւնը:

Հայ մտաւորականութիւնը իր ամբողջութեամբ բաժանուած է երկու մասի: Ոմանք այս իրողութիւնը որպէս պատակտում բնորոշելով՝ միասնականութեան կոչեր են անում, աղաղակում են, մեղադրում են... Այդ «ոմանք» որեւէ եզր չունեն Ազգային Գերագոյն Շահին եւ Հայի Ինքնութեանը հաւատարիմ կենալու բարոյականութեան հետ: Նրանք, այդ աղաղակողներն ու ամկողները ծառայում էին Հայաստանի դրածոյ կամ սատրապային իշխանութիւններին եւ օրհնաբանում էին ռուսական գերիշխանութիւնը: Ինչպէս երէկ, նոյնպէս եւ այսօր...

Միւս մասը լծուած էր ազգային մշակոյթը, ազգային լեզուն, ազգային նկարագիրը անեղծ պահպանելու գործին՝ նոյնիսկ յոյս չունենալով, թէ երբեւէ հնարաւոր կը լինի բացայայտ ասել խակութիւնը եւ առանց սեթեւեթելու, առանց զգացմունքային տուայտանքների, արժանապատուօրէն ու բարձրաձայն արտայայտուել երբեմնի կրած բարոյական տառապանքների մասին՝ հօր եւ Վեհափառ Տիրոջ հարցը ականջի մէջ...

«ՄԻ՛ ԴԱՏԻՐ, ՈՐ ՉԴԱՏՈՒԵՍ»

Աստծուց երբեք չհրաժարուած Ստեփան Ալաջաջեանը իր յուշագրութիւններ – ի մէջ հաւատարիմ է քրիստոնէական բարոյականութեան նախահիմքերին: Այս պարագային, նա միայն յիշում է: Ամէնայն ճշգրտութեամբ, քանի որ ձեռքի տակ իր օրագիրն է: Ճշգրիտ են ոչ միայն երբեմնի ասուած եւ որպէս ուղիղ խօսք կատարուած միջբերումները, այլեւ մարդկանց շարժուձեւը, բնորոշ դիմախաղը... Այնպէս որ, եթէ անձամբ չըփուել ես, մօտէն ճանաչել ես նրանց, ապա թւում է, թէ դիտում ես հրաշալի կառոյց ունեցող մի շարժապատկեր:

Ահաւասիկ.

«Երէկ, կուսակցական ժողովին, Նայիրի Զարեանը տեսաւ ինձ, բարեւեց շատ սիրալիր, բայց նիստի վերջում աննկատ հեռացաւ դահլիճից: Տխուր էր, գունատ, աչքերում՝ հրաբխային ծուխ»:

«Եթէ Վաղարշակ Նորենցը մէկ ժամ խօսում է ստալինականութեան դէմ, նշանակում է երկրում քաղաքական գետինն օրօրւում է եւ ղեկավարը նոր հեղինակութիւններ է որոնում, հակաստալինականներ.. Նորենցը առանց հրահանգի այդքան երկար չէր խօսի... Մեր հասարակութեան մէջ մարդու գոյութիւնը գնահատւում է կուսակցականութեամբ: Եւ Նորենցը ամբիոնից սկսել է դասակարգել կոմունիստներին: Նա այն մարդն է, ով աքսորուել է Սիբիր, տեսել սառնամանիքը, վերադարձել է ախտաւորուած թոքերով, եւ պատմում է, թէ ինչպիսի կոմունիստներ կան, որ իրաւունք չունեին կոմունիստ լինելու, եւ թէ ինչպիսի անկուսակցականներ կան, որոնք պէտք է կուսակցական լինեն: Կոմունիստներ են եղել Լենինի օրով, Ստալինից առաջ, որոնք խոստացել էին հողը տալ գիւղացուն, բայց չտուեցին: Ես նայեցի Արտաշէս Կարինեանի կողմը... Կոմունիստներ եղան Ստալինի օրօք, որ հողը համայնացրին, իրենք էլ համայնացան, փախան գիւղից, լցուեցին քաղաք, մի մասը դարձաւ մատնիչ, մի մասը՝ համբ-խուլ ու կոյր, իսկ նրանք, ովքեր դէմ էին համայնացման՝ կուլակ էին, քշուեցին...

– Մեղադրում ենք նրանց, ովքեր չեն ուզում մեզ հետ լինել, – ասաց Նորենցը եւ մի պահ հանեց ակնոցը եւ ուղիղ նայեց Պարոյր Սեւակին: – Անկուսակցական լինելը սքանչելի ծխածածկոյթ է հասարակական գործունէութիւնից խուսափելու, պաշտօնի մրցակցութիւնից խուսափելու եւ հայրենիքի նկատմամբ որոշակի վերաբերմունք չունենալու համար, – գոչեց Նորենցը: – Հնի, հին օրերին անդրադառնալը հայրենասիրութեան չափանիշ չէ»:

(Փակագծի մէջ յիշեցնեմ, որ կոմունիստական այս կարգախօսը այսօր էլ շրջանառութեան մէջ է եւ որին հաւատարիմ մի ակադեմիկոս բացէ ի բաց յայտարարեց, թէ «"Վերադարձ դէպի արմատներ"ը՝ կեղծ, անտրամաբանական, հակապատմական կարգախօս է» – Ս. Աբրահամեան, «Գարուն», Օգոստոս 1997):

«Մի մարդ կար, – շարունակեմ մէջբերումները Ալաջաջեանի «Վաթսունական»ից, – նկարակազմ, ճմրթուած դէմքով: Դողդողալով առաջացաւ դէպի ամբիոնը: Արհեստական ատամները դխկչում էին իրար ու լեզուն ընկնում էր ատամնաշարերի արանքը: Արշաւիր Ղարագիւլեան էր անունը:

– ...Տառապանք մտաւ մեր երկիրը, գաղթականներով, քաղցած որբերով, անգսպելի խմբապետերով, թափառող մուրացկաններով լցուե՛ց... Բայց եկան կոմունիստները, շնորհակալ լինենք, որ եկան... Նրանք եթէ չգային գիւղերը պիտի գային կամ էն թաթարները: Մէկ խօսքով, ուրիշները պիտի գային... Չըգային, իրար միս կ'ուտէինք ... Դրա համար կոմունիստ դարձայ...

Կքած ծերունու ծամծմուող բառերի դիմաց, դահլիճում լսուեց Սուրէն Այվազեանի հզօր ձայնը.

– Իմ տոմսի վրայ գրուած է Հայաստանի կոմունիստական կուսակցութիւն. ոչ Թուրքմենիստան է, ոչ էլ Ֆրանսա, եղա՞ւ...

Այդ պահին էր որ Նայիրի Զարեանը հեռացաւ դահլիճից:

Իսկ Նորենցը հասկացրեց, որ իր ասած կոմունիստը ուրիշ մարդ է, ազգային մարդ է, նախ հայ է, ապա... կոմունիստ ու չգիտե՛մ՝ ինչ...

Ժողովը փոխեց բնոյթը:

...Նայիրի Զարեանը ժողովի հայեացքի խորքում մնում է այն յանցաւորը, որի պատճառով Զարենցի շիրիմը մնացել է անյայտ:

...Մտածելու ամէնէն հանգիստ վայրը քո տունն է, քո տան միջի այն անկիւնը, ուր սովոր ես նստել կամ ընկողմանել, քննել–քննարկել անցուդարձը, մտածե՛լ, մտածել ու լռել:

Տանն էլ հանգիստ չկայ:

Զանգն է, հեռախօսազանգը...

– Ալօ՛, Նայիրին է... Զկարողացայ գրողների տանը քեզ բան ասել, հիմա եմ ասում: Առաւօտ շուտ խմբագրութիւնում կը սպասեմ... Խօսելիք ունեմ:

Լուսաբաց էր՝ իջայ քաղաք: Նա եկել էր:

– Ի՞նչ կար Մոսկուայում: – Լուրջ հարցրեց նա:

– Որդիները մեռած հայրերի համար շիրմափոս են պահանջում:

Զանհանգստացաւ ամբաստանուածի պէս, այլ հանգիստ ընդունեց լուրը:

– Բնական է... Ես էլ Թուրքից պիտի պահանջեմ»:

Այնուհետեւ Վկայողին է տալիս «վերջին գողը» նոր վիպակը. «Այս գիշեր կարդա՛, վաղը՝ բեր»:

Այդ օրերին Ստեփան Ալաջաջեանը «Սովետական գրականութիւն եւ արուեստ» ամսագրի արձակի բաժինն էր ղեկավարում: Վիպակը կարդալուց յետոյ Ալաջաջեանը Զարեանին պատասխանում է. «Դուք "Արա Գեղեցիկ"ի ու "Զայն հայրենական"ի հեղինակն էք: Խնդրում եմ, մի՛ հրատարակէք այս վիպակը...»

Յաջորդ օրը Ստեփանին հարցաքննում է Սարմէնը: «Ծպճպան աչքեր ունէր, որբանոցային տրախոմայից փոքրացած

ՀՐԷԱԿԱՆ ՊԱՐԲԵՐԱԿԱՆԸ ԵՒ ՀԱՅՈՑ ՑԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

Փարիզի «Հրէական ժամանակակից փաստագրական կեդրոն»ին հրատարակութիւններէն է «Շոայի պատմութեան հանդէս»ը, որուն վերջին թիւը (177 – 178, Յունուար – Օգոստոս 2003) ամբողջովին յատկացուած է Հայոց ցեղասպանութեան (*)։

Աւելի քան 600 էջնոց եւ քսան հեղինակներու գործակցութեամբ այս ծաւալուն աշխատանքին լոյս ընծայման էր նուիրուած Յունիսի 19-ին, նոյն կեդրոնի սրահներէն մէկուն մէջ տեղի ունեցած հաւաքոյթը, որուն ներկայ էին հարիւր հոգի, մեծամասնութեամբ Հրեաներ։

Ներածականով մը, հանդէսին խմբագրապետ՝ Ժորժ Պենսուսան, այս աշխատութեան պատմականը ըրաւ ու զուգահեռ մը հիւսեց հայկական եւ հրէական ցեղասպանութիւններուն միջեւ, երկուքն ալ որակելով մարդկութեան դէմ գործուած ոճիր։ Ան ընդունեցաւ որ ութսուն տարիներ վերջ, Հայուն մօտ դեռ վէրքերը չէին սպիացած ու անհրաժեշտ համարեցաւ պայքարը շարունակել այդ ոճրագործութեան համաշխարհային ճանաչման ու դատապարտման ի խնդիր։

Յաջորդ խօսք առնողն եղաւ Իվ Թեռնոն։ Հայերուս ծանօթ, ցեղասպանութիւններու պատմագէտը, ու անգամ մը եւս, յստակօրէն պարզեց Հայոց Եղեռնի անվիճելի իրողութիւնը։ Ան ըսաւ որ Հայուն համար արդէն հնգերորդ սերունդն է, որ այս վէրքը իր մորթին վրայ կը կրէ, վէրք որ Թուրքիոյ բռնած այսօրուան յամառ կեցուածքին եւ ժխտողական քաղաքականութեան պատճառով, բոլորովին անել կացութեան մատնուած է։ Պ. Թեռնոն անդրադարձաւ նաեւ մտահոգիչ այլ պարագայի մը՝ համացանցի Թրքական քարոզչական կայքերուն, որոնց դէմ պայքարը անհրաժեշտ նկատեց։

Վերջին արտայայտուողը եղաւ այս աշխատանքին իրագործման կարեւորագոյն դէմքերէն՝ պատմաբան Սեդա – Գլէր Մուրատեան, որ բացատրեց այս հատորին բուն նպատակը. բաղդատական պատմութիւն մը երկու ժողովուրդներու ճակատագիրներու միջեւ եւ անհրաժեշտութիւն մը փոխըմբռնման ուղիներ որոնելու։

Հաւաքոյթին երկրորդ բաժինը յատկացուած էր հարցումներուն։ Ելոյթ ունեցաւ Հելէն Սըրաբեկեան, հատորին հեղինակներէն, որ գոհունակութեամբ արձանագրեց ու Ֆրանսայի պատմութեան երրորդ եւ առաջին դասարաններու այս տարուան դպրոցական դասագիրքերը մեծ բարելաւում արձանագրած էին, աւելի լայն տեղ տրամադրելով Հայոց ցեղասպանութեան (օրինակ՝ երկու լման էջեր, լուսանկարներով, «Պոռտաս»ի համար)։ Ներկաներէն, Փարիզի լիսէի ուսուցչուհի մը, մատնանշեց այն դժուարութիւնը որ ունի, դասի պահուն, հայկական ջարդերու մասին խօսելու, երբ դասարանի քանի մը Թուրք աշակերտներուն բուռն հակազդեցութեան կը բախի։

Վերջապէս, ակնարկ եղաւ նաեւ այն դատապարտելի դէպքին որ պատահած էր այս տարուան Ապրիլ 23-ի երեկոյեան, երբ Երեւանի Հ. Յ. Դ. «Զաւարեան»ի երիտասարդներու տողանցքը դէպի Ծիծեռնակաբերդ սկսած էր Թրքական հսկայ դրօշի մը հրկիզումով, Թրք. դրօշ որուն խալամական աստղը փոխարինուած էր հրէական Դաւիթի աստղով մը…(**)։ Ժորժ Պենսուսան ըսաւ որ այս արարքը կրնար իրեն հասկնալի թուիլ եթէ Իսրայէլի դրօշը հրկիզուէր, ինչ որ պետութեան մը խորհրդանիշն է, բայց երբ թիրախը Դաւիթի աստղն է, ան հակահրէական հանգամանք կ՚առնէ եւ… անընդունելի է։ Իվ Թեռնոն դէպքին տարողութիւնը նսեմացուց ըսելով որ ան չատ պզտիկ խմբակի մը արարքն էր…

Այս հետաքրքրական հաւաքոյթին աւարտին, բոլոր ներկաները համաձայն գտնուեցան ըսելու համար որ այս հատորին լոյս ընծայումը կարեւոր քայլ մըն էր դէպի երկու անիրաւուած ժողովուրդներու աւելի լաւ ըմբռնման ու ծանօթացման։

ՀՐԱՅՐ ՀՐԱԶԵԱՆ

(*) Revue d'histoire de la Shoah. Le monde juif. Ailleurs, hier, autrement : Connaissance et reconnaissance du génocide des Arméniens. Nº 177-178 (janvier - août 2003) de la «Revue du Centre de documentation juive contemporaine», 37, rue de Turenne, 75003 Paris.

(**) Ի դէպ, ըսենք որ Մայիսի 6-ին, «Յառաջ»ի մէջ լոյս տեսած Վռամ Նաբեկեանի յօդուածը («Պանք Օբոմանէն մինչեւ… Կինոյի տուն եւ Ծիծեռնակաբերդ»), այս ցոյցին շատ արդարացի քննադատութիւններու շարքին անտեսուած էր այս կարեւոր եւ դատապարտելի արարքը։

ՍՏԱՑԱՆՔ

ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ՄԻՆԱՍԵԱՆ
1910 – 2002
նկարիչ

Երեւան, 2003

աչքեր։ Ակնոցի ապակիների տակից էլ ճպճպալը երեւում էր…

– Երէկ Նայիրին էր եկել։ Ի՞նչ կայ։

– Վիպակ էր բերել…

– Եւ ի՞նչ…

– Պէտք չէ տպագրել. լաւ գործ չէ։ Նրան վայել չէ։ Նա «Զայն հայրենական»ի հեղինակն է։

Սարմէնը բորբոքուեց, նստած տեղից վեր թռաւ, աջ ոտքը բարձրացրեց եւ ուժեղ խփեց գետնին։

– Պէ՛տք է տպագրել, որպէսզի վարկաբեկուի այդ յիմարը. այդ՝ սրիկան կարծում է, որ ինքը հանճարեղ գրող է։ Պիտի տպագրես, անպայման պիտի տպագրես հէնց նրա համար, որ վատն է…»

Ահաւասիկ։

Որքա՜ն մտորելու, վերլուծելու, հասկանալու, սեփական եզրակացութիւններ կատարելու նիւթ կայ հէնց թէկուզ այս մի քանի դրուագների մէջ։ Ստեփան Ալաջաջեանը, ինչպէս արդէն ասացի, անաչառ է, ճշգրիտ եւ նրա խօսքը տպաւորիչ է ու յագեցած։

Ես նոյնպէս թողնելու եմ, որ ընթերցողն ինքը կատարի իր եզրակացութիւններն ու 60-ականների «ձնհալը» ըմբռնելու փորձ անի։ Գոնէ ինքն իրեն հարց տայ, թէ այդ ինչպիսի՛ դիւրութեամբ ապազգային ու աստուածամերժ կոմունիստական գաղափարախօսութիւնը ստացաւ «Նախ հայ, ապա կոմունիստ» կարգախօսը, որ դառնալու էր ռուսական նացիոնալ – կոմունիզմի տեղայնացուած տեսակը եւ պայմանաւորելու էր հայի «ռուսական օրիենտացիան»։ Մի՞թէ միայն Վազգէն Նորենցի շնորհիւ։ Բայց չէ՞ որ Վազգէն Նորենցի երկար-բարակ խօսքը հրահանգուած էր վերեւներից…

60-ականներին բոլոր պետական մտաւորականները դարձան պաշտօնական սոցիալիստական հայրենասէրներ եւ ազգային ինքնութիւնն ուրանալու այս երեւոյթը սկսեցին բոլոր առիթներով բացատրել ռուսի նկատմամբ բարեկամական զգացումներով, որ իբրեւ թէ գալիս է դարերի հեռաւոր խորքերից։

Ոմանք պնդում են, թէ՝ Խորենացիից։

(Շար. 2)

ՁԱՅՆԵՐ ԳԱՒԱՌԷՆ

ԿՐԸՆՈՊԼԸ

ԲԱՐԵԿԱՄԱԿԱՆ ՀԱՆԴԻՊՈՒՄ

Հինգշաբթի, Յունիս 19-ին, կէսօրին Կրընոպլի Հայ Մշակոյթի Տան Ժ. Մարանճեան սրահին մէջ տեղի ունեցաւ, բարեկամական հանդիպում մը եւ ճաշ. Կրընոպլի Հայ Մշակոյթի Տան տարեցներու «Ազատ Ժամ»ի անդամներուն եւ Տէփինի Ս. Աստուածածին Եկեղեցւոյ հոգեւոր հովիւ Ա. Քհնյ. Յարութիւնեանի, Տիկին Երեցկինին, Եկեղեցւոյ Տիկնանց միութեան պատասխանատուներուն, Լ. Ֆրէկեանի եւ Տիկին Տէր – Սահակեանի եւ եկեղեցւոյ անդամներուն հետ։

Բոլոր ներկաները, 80 հոգի, տեղ գրաւեցին հայկական գեղեցկօրէն պատրաստուած սեղաններուն շուրջ։ Տեղւոյն նախագահուհին Մ. Ադամեան իր բարիգալուստի խօսքը ընելէ ետք, խօսքը տուաւ Կրընոպլի տարեցներու խումբի «Ազատ Ժամ»ի պատասխանատու Շ. Մանուկեանին, որ իր կարգին գոհունակութիւն եւ շնորհակալութիւն յայտնեց բոլոր ներկաներուն։

Ապա հրաւիրեց Տէփինի Տիկնանց Միութեան նախագահուհին Լ. Ֆրէնկեանը, որ ուրախութեամբ արտայայտուեցաւ եւ իր շնորհակալութիւնը յայտնեց Հայ Մշակոյթի Տան կողմէ եղած ջերմ ընդունելութեան։ Եւ հրաւիրեց հոգեւոր հովիւը որ իր սրտի խօսքը ըսէ։ Ան ողջունեց ներկաները, իր գնահատական քրիստոնէական պատգամը տալէ ետք օրհնեց սեղանը։

Ներկաները ճաշեցին ուրախ մթնոլորտի մէջ. տեղւոյն տնօրէնը Ա. Յակոբեան բեմ հրաւիրեց գաւութէն սիրուած երգիչները, որոնք խանդավառութիւն եւ ոգեւորութիւն ստեղծեցին։

Գ. Պաղտասարեան կիթառով մեներգեց գարնանային սիրոյ երգեր, Ներսէս Մնացականեան շուիով ներկայացուց հայրենաշունչ կտորներ, Աննա Եղոյեան մենապարեց, Արտակ Սարեան երգեց աշուղական երգեր, Շ. Մանուկեան կարդաց հայրերու նուիրուած իր գրած բանաստեղծութիւնը եւ մեներգեց հայրենասիրական սիրուած երգեր, որոնց դաշնակով կ՚ընկերանար Ա. Մարգարեան, Անժ. Կրէկոր կարդաց իր բանաստեղծութիւնները. Տէփինի երէցկինը Այտա Յարութիւնեան երգեց Ուրախ լեր Ս. եկեղեցի, Պ. Վ. Փափախեան միշտ ժպտուն ներկայացուց Սայաթ Նովայի երգերէն, ժողովուրդն ալ մասնակցեցաւ խմբային երգերուն։

Կէսօրէ ետք «Ազատ Ժամ»ի հիմնադիրը Ժ. Զիտէմեան, իր ներկայութեամբ պատուեց հիւրերը։ Ժամանակը անցած էր, երեկոյեան Տէփինի հայութիւնը ուրախ տրամադրութեամբ հրաժեշտ տուաւ, սակայն ճամբայ ելլելէ առաջ հանդիպեցան Կրընոպլի քաղաքապետարանի կից հայկական ցեղասպանութեան յիշատակին նուիրուած խաչքարին առջեւ եւ իրենց յարգանքի տուրքը տուին։

ՇԱՔԷ ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ

ՊԱՏՐԱՆՔ

Մօրս յիշատակին

Գրեց՝ ՓԱՅԼԱԿ ՍԱՆԱՍԱՐ

ԱՌԱՋԻՆ ՄԱՍ

9

Նախ՝ լրջօրէն զբաղեցաւ իր նիւթական կացութեամբ։ Ժամանակին ամուսինը կեանքը ապահովագրել տուած էր անդրանկան ընկերութեան մը։ Պոլիս վերադարձին, յոլնեցուցիչ դիմումներէ ետք, յաջողած էր գանձել կլորիկ գումար մը։ Ունէր նաեւ քանի մը կտոր զարդեղէն, զոր տարիներէ ի վեր իր վրայ կը կրէր, աչքերէ միշտ ծածուկ։ Խժուարին պարագաներու մէջ անգամ խուսափած էր զանոնք դրամի վերածել, վերապահելով յոռեգոյն առիթներու։ Քանիցս պզտիկ նպաստներ ստացեր էր ամերիկեան «Ռըլիֆ»ի միջոցաւ, Ամերիկա գտնուող հեռաւոր ազգականէ մը։ Իր բնածին հպարտութիւնը թոյլ չէր տուած իրեն աւելի շահագործելու այդ աղբիւրը. գոհ էր իր այդ վարմունքէն։ Ինք, ժուժկալ, պարզակեաց, խնայասէր, այսօր անճրկելու պատճառ մը չունէր, երբ յանգած էր այնքան կենսական որոշումի մը։

Քանի կը խորհէր թերթն ու դէմը, այնքան աւելի կ՚ամրապնդուէր իր լաւատես ինքնավստահութեան մէջ։ Հնչած էր իրեն համար ալ արկածախնդրութեան ժամը։ Պարտաւոր էր փորձել, ի պահանջել հարկին փոխել հանգիստը, ունեցած – չունեցածը։ Մայրական պարտականութիւնը չի կրնար սակարկել, կը խորհէր անիկա իր խղճին առջեւ։

Բայց այդ, ստուգեց նաեւ նոյնիսկ թէ իրեն պէս կիներուն համար աշխատանքի հնարաւորութիւններ չէին պակսիր Փարիզ։ Քանի՛ քանինե՛ր, տարեց կիներ, կրցած են ապրուստ ապահովել այնտեղ…

Ու եթէ կարենար Արփինէի հետքը գտնել, գէթ հեռաւոր լուր մը ունենալ անոր մասին… Ոհ, այդ մտածումն իսկ թեւեր կու տար այդ ցաւատանջ կնոջ։ Անիկա ինքզինքը պատրաստ կը զգար ամէն ճիգի, ամէն փորձի առջեւ։

Ազգային խնամատարութիւնը մեծապէս դիւրացուց ուրիշներու կարգին, իր ալ ճամբորդական ձեւակերպութիւնները։ Վերջին օրերուն հոն գտած էր հայրենակից պաշտօնեայ մը, որուն բացեր էր անվերապահօրէն իր սիրտը։ Այդ սրտցաւ մարդը, որ տեղեակ էր հեռուէն մօտէն, Շողակաթի անցեալին, անոր ընտանեկան երբեմնի պարագաներուն, լիովին ըմբռնեց անոր կնոջ կացութիւնը. խրախուսեց իր ձեռնարկը. հաւատք ներշնչեց. հասցէներ տուաւ. ծանօթ ազգայիններու, կամ հանրային մարմիններու ուղղուած յանձնարարականներ հայթայթեց ու աւելցուց.

– Տիկին Շողակաթ, Փարիզ ամէն դիւրութիւն պիտի գտնէք, կ՚ապահովցնեմ ձեզի։ Մանաւանդ հոգեւոր հովիւը հայրենակից մըն է, իր պաշտպանութիւնը չպիտի զլանայ երբեք ձեզ… Է՛հ, Աստուծմով կը յուսամ, կը յաջողիք ձեր փնտռտուքին մէջ… Մի մոռնաք լուրեր տալ ինձ ձեր մասին…

. . . .

Յունիսի արեւշող իրիկուն մը, Ղալաթիոյ քարափէն, Շողակաթ, խումբ մը գաղթականներու հետ կը բարձրանար «Մեսաժըրի Մարիթիմ»ի «Լամարթին» շոգենաւը։

Անոնք լեցուած էին ներքնայարկի սրահներէն մէկուն մէջ։ Հակերու, ծրարներու, անօթներու խառնիճաղանճը իրեն կը յիշեցնէր երբեմնի աքսորի օրերը։ Բայց հոգեկան ի՛նչ հակասութիւն… Այն օրերուն, մղձաւանջային սարսափը չոքած էր իրենց կուրծքին, ջրազացի քարին չափ ծանր… Այսօր կը մեկնէր ինք, հոգին թռչուն, նորածին մանուկի մը հոգիին չափ թեթեւ։

Նաւը խարիսխը քաշեց, բացուեցաւ Մարմարայի ուղղութեամբ։

Շողակաթ պահ մը կլորակ պատուհանէն դուրս ձգեց ակնարկը։ Վէտվէտուն փրփուրէն անդին կը շառագունէր վերջալուսային երկինքը։ Հրավառ հորիզոնին վրայ ինկած էր սեւ ուրուատեսիլը քաղաքի մը, սլացիկ գիծերով, գմբէթներով, պարիսպներով։

Շողակաթ չըմբռնեց թէ այնտեղ, ջրէն անդին, կը սպառի հնադարեան մայրաքաղաքը, ու ինք անվերադարձ կը բաժնուի այլեւս իր անցեալէն։ Իրեն թուեցաւ թէ այդ բոցավառ հորիզոնը ուրիշ բան չի կրնար ըլլալ, եթէ ոչ ապագան… Կարծես, նաւը տմոյն ալիքները ճեղքելով կը սահէր դէպի այդ պայծառ ծիրը…

Շողակաթի հոգիին վրայ իջաւ մեծ անդորրութիւն մը։ Ինք ալ կը նմանէր ծովուն մխապաղաղ ջրերուն։ Անցեալին հետքերը կը ջնջուէին մի առ մի. կը պարպուէր, կը թեթեւնար…

Նոր կեանքի մը նախազգացումը կը սարսէր զինքը, ինչպէս հովը, որ կ՚անցնէր միջոցէն ու անհանգիստ կ՚ընէր ծովուն մակերեսը։

Ծովուն վրայ այդ առաջին գիշերը ան երազեց վիթխարի, բայց ամայի քաղաք մը, ուր ինք մինակը, փողոցէ փողոց կը հետապնդէր շրջմոլիկ աղջիկ մը, իր աղջիկը, Արփինէն..

(Շար. 8)

(Շար. Ա. էջէն)

րէ, «Պ. Ռաֆարէն, կ'աւելցնէր էոօ, Նախարարապետի տիտղոսին արժանի չէ: Խելքը կորսնցուցած է եւ ընկերվարականներուն պատիւը չուներուն նետած»:

Քիչ ետք, կառավարութեան բանբերը՝ Ժ. Ֆ. Գոփէ զեկոյց մը կը կարդար, ուր Ռաֆարէն իր ցաւը կը յայտնէր «առնոնց որոնց իր խօսքերուն մէկ մասնակի արձագանգը, կրնար նախատական թուիլ: Խորքին մէջ, քաղաքական իմաստ չունէր»:

Կը թուի որ երկրորդ անգամ ըլլալով, Ռաֆարէն «ցաւ» կը յայտնէ, ծանօթ է որ առաջին անգամ մըն ալ յայտարարած էր թէ ընդդիմադիրները (իմա՛ ընկերվարականները) իրենց կուսակցութիւնը կը նախընտրեն փրենց հայրենիքէն:

Այս մթնոլորտին մէջ է, որ հանդըստեան թոշակներու վերջին յօդուածները պէտք է քուէարկուէին:

Դեռ անդին, կան բեմի ընդհատաբար աշխատողները, որոնք կը շարունակեն խանգարել ներկայացումները: Գործադուլի դադար հռչակուած էր էքս եւ Աւինեան, բայց, Յուլիս 7-էն շարժումը կը վերսկսէր: Բազմաթիւ ներկայացումներ ջնջուած են (Մարսէյլ, Լիոն, Մոնփըլյէ, եւ այլն, եւ այլն):

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

ԹՈՒՐՔԻՈՅ նախագահը՝ Նեճտէթ Սէզէր, Յունիս 30-ին, իր վէթօն դրաւ հիմնական օրինագիծի մը, որ կը ձգտէր Թուրքիան գետեղել Եւրոպական Միութեան չափանիշներու համապատասխան: Այդ օրինագիծը, ընդունուած Յունիս 20-ին, կը ջնջէր օրէնքին թիւ 8 յօդուածը, լայնօրէն օգտագործուած դատապարտելու համար բազմաթիւ մտաւորականներ բանտարկութեան Յանջատողական քարոզչութեան» մեղադրանքով: Գրաւոր յայտարարութեամբ մը, Սէզէր կը շեշտէ որ այդ նախաձեռնութիւնը կրնայ վտանգել Թուրքիոյ ապահովութիւնը, որ 15 տարի պայքարեցաւ ՓՔՔ-ի անջատողականներուն դէմ: Խորհրդարանը կրնայ չեղեալ համարել նախագահին վէթօն, նոր օրէնքներ քուէարկելով, բայց, այն ատեն ալ նախագահը կրնայ Սահմանադրական Ատեանին դիմել ջնջելու համար Խորհրդարանին նոր որոշումը: Այս վէթօն կը դժուարացնէ Թուրքիոյ անդամակցութեան հարցը:

ՇԱՐՈՆ ԵՒ ԱՊՊԱՍ, Երուսաղէմի մէջ, Յուլիս 1-ին, չափաւոր ելոյթներ ունեցան եւ ջանք թափեցին, որպէսզի ամէն ինչ ընեն լուծում մը գտնելու համար: Շարոն շեշտած է. – «Պատերազմի մէջ չենք ձեզի հետ: Ոչ կ'ուզենք ձեզ ղեկավարել, ոչ ալ ձեր ճակատագիրը սահմանել: Կ'ուզենք ձեզի հետ ապրիլ, նման լաւ դրացիներու»: Ապպաս ալ, նոյն ոճը գործածած է, շեշտելով թէ Իսրայէլի հետ իրենց հակամարտութիւնը քաղաքական է, որ պէտք է լուծուի քաղաքական միջոցներով:

ԻՐԱՔԻ պատերազմի վախճանէն ճիշդ երկու ամիս յետոյ (Մայիս 1) երկիրը կը մնայ քաոսային կացութեան մը մէջ: Ամերիկացիներուն դէմ արարքները կը բազմանան, չորս ամերիկացի զինուորներ եւս սպաննուած են եւ բանակը երեք տարբեր յարձակումներու թիրախ եղած է: Ֆալուճայի մէջ է, մանաւանդ, որ Ամերիկացիք ամէնէն բուռն ընդդիմութեան կը բախին:

ՇԻՐԱՔ Աշխարհականութեան սկզբունքի գործադրութեան եւ խորհրդածութեան յանձնախումբին» գլուխը դրաւ Պէրնար Սթազին, որ պէտք է զբաղի տիրող կացութիւնը լուսաբանելու, ներառեալ լաչակի հարցը: Սթազի յայտարարած է որ առանց նախապաշարումի, ազատ մտքով պիտի զբաղի հարցով եւ չի խորհիր որ Հանրապետութիւնը վտանգուած ըլլայ:

ՎԻՎԷՆՏԻ ՈՒՆԻՎԵՐՍԱԼ ԵՒ ԳՐ. ԳՐԻԳՈՐԵԱՆ

Չորեքշաբթի, Յուլիս 2-ի «Ֆիկառօ»յի տնտեսական յաւելուածը նկարը հրատարակելով Գըրք Գրիգորեանի, կը գրէ թէ ՄԺՄ-ի նախագահը, պատրաստ է 11,3 միլիառ տոլար տրամադրելու Վիվէնտիի աթիւտիօններուն եւ հեռատեսիլներուն համար:

Վարչական մարմինը 6 առաջարկներ կը քննէ:

ERRATUM

Dans l'article de Chaké Matossian (28/29 juin) 1ère colonne, 2ème paragraphe, 9ème ligne, il fallait lire «des documents **historique** (sic)...» et non historiques, ce qui enlève tout sens.

CROIX BLEUE DES ARMENIENS DE FRANCE

ՅՈՒՇԱՏԵՏՐ

ԿԱՊՈՅՏ ԽԱՉԻ Փարիզի Ա. Թադէոսեան մասնաճիւղի ժողովը Շաբաթ, Յուլիս 5, ժամը 14-ին սովորական հաւաքատեղին:

***

ՑԱՒԱԿՑՈՒԹԻՒՆ

Ֆրանսահայ Կապոյտ Խաչի Շրջանային վարչութիւնը եւ Փարիզի Արշալոյս Թադէոսեան մասնաճիւղը խոր ցաւակցութիւններ կը յայտնեն ընկերուհի Անահիտ Սանոսեանին եւ զաւակներուն իրենց ամուսնոյն եւ հօր՝ Գրիգոր Սանոսեանի մահուան առթիւ:

Vendredi 4 juillet
de 18 heures à 20 heures

Présentation et signature du livre
«Mes amis d'Issy
et d'ailleurs»
écrit par le Pasteur **Gilbert LEONIAN**
Préface de M. **André SANTINI**
LIBRAIRIE CHRONIQUE-CHANTELIVRE
32, avenue de la République
Issy-les-Moulineaux

ՆԿԱՏԻ ՈՒՆԵՆԱԼ

ՄԵԾ ԴԱՇՏԱՀԱՆԴԷՍ
ԽԱՆԱՍՈՐԻ ԱՐՇԱՒԱՆՔԻ
ՏԱՐԵԴԱՐՁԻՆ ԱՌԹԻՒ
Շաւիլ – Վիրոֆլէ
Յուլիս 20-ին
Մանրամասնութիւնները՝ յետագային:

«ՅԱՌԱՋ»ի
ընթացիկ ազդերու սակագինը

	€	
Մահազդ	140	(167,44)
Հոգեհանգիստ	125	(149,50)
Շնորհակալիք	125	(149,50)
Հարսնիք-Նշանտուք	125	(149,50)
Ծնունդ	125	(149,50)

Բոլոր ազդերու սակերուն վրայ, հարկ է աւելցնել 19,60% Թէ.Վէ.Ա. (տե՛ս. փակագծի մէջ ընդհ. գումարը):

Այս գիները կը վերաբերին մէկ անգամ հրատարակելի ազդերու, ՄԻՆՉԵՒ ՄԷԿ ՔԱՌՈՐԴ ՍԻՒՆԱԿ (25 տող) մահազդներու պարագային եւ 1/8-րդ (12-13 տող) մնացեալին:

Առեւտրական եւ այլ ծանուցումներու համար, դիմել թերթին Վարչութեան:

Imprimé sur les Presses
du Journal «HARATCH»
83, rue d'Hauteville, 75010 Paris
Siret: 571 027 317 000 15
Commission Paritaire: N° 55935

ՄԱՐՍԷՅԼԻ ՍՐԲՈՑ ԹԱՐԳՄԱՆՉԱՑ ՄԱՅՐ ԵԿԵՂԵՑԻ

Հանդիսաւոր Պատարագ
ԿԻՐԱԿԻ ՅՈՒԼԻՍ 13-ԻՆ
ՄԱՅՐ ԵԿԵՂԵՑԻՈՑ ՄԷՋ

Պատարագը կը մատուցանէ եւ կը քարոզէ, Հայաստանի Գիւմրի քաղաքի Հայոց առաջնորդ՝

ՄԻՔԱՅԷԼ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ԱՋԱՊԱՀԵԱՆ

Սիրով կը հրաւիրուին մերազն ժողովուրդը ներկայ գտնուելու սոյն հանդիսաւոր արարողութեանց:

Սկիզբը ժամերգութեան ժամը 8.30-ին:
Պատարագ ժամը 10-ին:

Ս. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ-ՄԿՐՏԻՉ ՓԱՐԻԶ

ՇԱԲԱԹ, ՅՈՒԼԻՍ 5

Տօն Գիւտի Նշխարացն
Սրբոյն Գրիգորի Մերոյ Լուսաւորչին
Ժամը 10-ին պատարագ կը մատուցուի:

***

ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ, ՅՈՒԼԻՍ 10

Տօն Սրբոց Թարգմանչացն Մերոց՝
Սահակայ եւ Մեսրոպայ
Ժամը 10-ին պատարագ կը մատուցուի:

ՀՈԳԱԲԱՐՁՈՒԹԻՒՆ
ՍՈՒՐԲ ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՄԿՐՏԻՉ
ՄԱՅՐ ՏԱՃԱՐԻ

EPHORIE
DE LA CATHEDRALE
ST-JEAN BAPTISTE

ՈՒԽՏԱԳՆԱՑՈՒԹԻՒՆ ՍՈՒՐԲ ԷՋՄԻԱԾՆԻ ՄԱՅՐ ՏԱՃԱՐԻ ԿԱՌՈՒՑՄԱՆ 1700-ԱՄԵԱԿԻՆ ԱՌԻԹՈՎ

Նախաձեռնութեամբ՝ Փարիզի եւ Շրջանի
ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ ԵԿԵՂԵՑԻՈՑ

ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ, ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ 30-ԷՆ ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ, ՆՈՅԵՄԲԵՐ 6

Այս ճամբորդութեան համար նախատեսուած է՝
8 օրուան համար՝ 1180 Եւրօ
Առանձին սենեակի պարագային՝ 1355 Եւրօ
(Օդանավ, ծղակայանի տուրք, վիզա, պանդոկ, շրջապտույտներ, սնունդ)

Արձանագրութեան վերջին պայմանաժամ՝
ՕԳՈՍՏՈՍ 15

Մասնակցութեան համար հեռաձայնել Առաջնորդարանի Քարտուղարութեան՝
01 43 59 67 03 թիւին

CROIX BLEUE DES ARMÉNIENS DE FRANCE

DIMANCHE 13 JUILLET

BELLEFONTAINE EN FETE

ACCUEIL DES PARENTS ET DES AMIS
A PARTIR DE 11 HEURES

Buffet,
Kermesse,
Jeux

VENEZ NOMBREUX

ՇՆՈՐՀԱԿԱԼԻՔ

Փարիզի Սուրբ Յովհաննէս – Մկրտիչ Մայր Տաճարի Հոգաբարձութիւնը Սուրբ Յարութեան տօնին առթիւ շնորհակալութեամբ ստացած է ԻՒՂԱԳԻՆԻ հետեւեալ նուէրները. –

Տէր եւ Տիկին Հերման Նէվրուզ 50 Եւրօ, Օր. Նաւին Տէր – Յակոբեան 10, Տէր եւ Տիկին Վահրամ Եղիսեան 50, Օր. Ա. Խաչատուրեան 15, Պր. Դանիէլ Թէրզեան 30, Տիկին Անն Փաստրմաճեան 30, Տիկին Լիւսի Պօղոսեան 20, Պր. Ժան – Փիէռ Մանկեան 400, Օր. Արմենուհի Գրիգորեան 50, Տէր եւ Տիկին Ժորժ Պէնլըեան 30, Պր. Վահէ Տամլա 100, Տէր եւ Տիկին Տորք Տէր – Յակոբեան 150, Տէր եւ Տիկին Հրաչ Պօղոսեան 80, բժիշկ Ժանին Ճապուրով 20, Տէր եւ Տիկին Ժիրայր Աստուրեան 20, Պր. Պրայան Պօղոսեան 20, Տիկին Լիւսի Շէրոյեան 50, Տէր եւ Տիկին Դանիէլ Տէր – Զաքարեան 30, Տիկին Օլկա Գարաճեան 50, Օրիորդ Լիւսէթ Ալթունեան 50, Պր. Անդրէ Սահաթճեան 100, Տիկին Հերմինէ Փաշայեան 35, Տէր եւ Տիկին Փիէռ Յակոբեան 76, Տէր եւ Տիկին Վարդան Պէրպէրեան 150, Տէր եւ Տիկին Անդրանիկ Ալթունեան 50, Օր. Օտէթ Օհան 15, Տիկին Պէաթրիս Փասմաճեան 50, Պր. Էրիք Վան Լոմ 10, Տէր եւ Տիկին Փօլատեան 30, Տիկին Սեդա Պահարեան 50, Տէր եւ Տիկին Ժան Յակոբեան 25, Տէր եւ Տիկին Պօզօղլանեան 30, Տէր եւ Տիկին Հէրվէ Փիքար 30, Տէր եւ Տիկին Ժորժ Նազգաշեան 45, Պր. Հանրի Սէտէֆ 100, Տիկին Աննիժա Ալեքսանեան 300, Պր. Մորիս Ալեքսանեան 300, Տէր եւ Տիկին Գէորգ Գէորգեան 50, Պր. Արիստակէս Պալեան 15, Տէր եւ Տիկին Յարութիւն Գարաճեան 10, Պր. Լիւսիէն Լուսպարոնեան 30, Տիկին Ատրինէ Տէրտէրեան 10 Եւրօ:

(Շար.)

ՈՒՐԲԱԹ
ՅՈՒԼԻՍ 4
VENDREDI
4 JUILLET
2003

LE NUMERO: 1 €

ՅԱՌԱՋ
ՕՐԱԹԵՐԹ

ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ (1884-1957)

HARATCH
LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE FONDE EN 1925

DIRECTRICE : ARPIK MISSAKIAN

83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
TEL. : 01 47 70 86 60 — FAX : 01 48 00 06 70
E-MAIL : jharatch@aol.com

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար. 230 Եւրօ — Վեցամսեայ : 122 Եւրօ
Արտասահման : Տար. 270 Եւրօ (Ամէնօրեայ առաքում)
247 Եւրօ (Շաբաթական առաքում) — Հատը : 1 Եւրօ
C.C.P. PARIS 15069-82 E

78ՐԴ ՏԱՐԻ – ԹԻՒ 20·722 | Fondateur SCHAVARCH MISSAKIAN | 78e ANNEE — N° 20·722

ՕՐՈՒԱՆ ԴԷՊՔԵՐԸ

ԵՒՐՈՊԱԿԱՆ ՄԻՈՒԹԻՒՆ

ՊԷՐԼԻՒՍՔՈՆԻԻ ՆԱԽԱԳԱՀՈՒԹԻՒՆԸ ԳԱՅԹԱԿՂՈՒԹԵԱՄԲ ՍԿՍԱՒ

Իտալիոյ վարչապետին՝ Սիլվիօ Պէրլիւսքոնիի հերթական նախագահութիւնը, Սթրազպուրկի մէջ, Յուլիս 2-ին, գայթակղութեամբ սկսաւ։

Կը թուի որ, սկիզբէն, տէրը չմնաց իր ջիղերուն եւ «պալլիճա»ն կորսնցուց իր սելֆ-գոնթրոլը, առաջին օրէն իսկ։ Ամէն ինչ ծայր տուած էր, երբ Գերմանիոյ ընկերվարական խմբակին փոխ-նախագահը՝ Մարթին Շուլց յայտարարած էր.– «Պէրլիւսքոնի պատասխանատու չէ իր նախարարներուն իմացականութեան, բայց, պատասխանատու է անոնց խօսքերուն»։ Կ'ուզէր մատնանշել Հիւսիսի Լիկայի նախագահին՝ Ումպերթօ Պոսիի (ժողովրդապաշտ եւ օտարատեաց) կարգ մը խօսքերը, «վատթարագոյն» քան Աւստրիոյ ծայրայեղ աջ՝ Եօրկ Հայտէրի խօսքերը։ Ու կը սկսի բանավէճը։ Գերմանացին կը շարունակէ.– ««Եթէ Նիքոլ Ֆոնթէն (Խորհրդարանի նախկին նախագահուհին) այդքան վարանած չըլլար, Պէրլիւսքոնի կորսնցուցած կ'ըլլար իր անձեռնմխելիութիւնը» (նման դիմում մը եղած էր սպանական կառավարութեան կողմէ, երկու տարի առաջ)։ Ու Պէրլիւսքոնի հակազդեցութեան կ'անցնի.– «Եւրոպական Խորհուրդի նախագահ մը պարտի ենթարկուիլ մեծամասնութեան կարծիքին» ու կ'աւելցնէ աւելի տաք շեշտով մը.– «Թող Աստուած ների տգէտներուն», յաւելլով որ ծաղրի կ'ենթարկուի երկիր մը որ ունի՝ «արեւ, գեղեցկութիւն, 100 հազար յուշարձան եւ եկեղեցի, 3500 թանգարան, 2500 հնախուզական վայրեր, վերջաք երկու տարիէն „նաջնջել»։ Բայց, կարգը կու գայ Գերմանացիին, այսինքն՝ Շուլցի, որուն հասցէին յարձակումը անձնական է ու նախատական.– «Իտալիոյ մէջ, բեմադիր մը կայ որ ֆիլմ մը կը պատրաստէ արգելափակման նացիական կայաններուն մասին, ձեզ պիտի առաջարկեմ քափոյի դերով» (պահակ)։ Աղմուկը կը բարձրանայ, Շուլց վրդովուած է՝ «ինծի քափօ ըսաւ, այսինքն՝ ԷՍ-ԷՍ, ոչ մէկ խօսք կ'ըսեմ այդ ուղղութեամբ ի յարգանս նացիականութեան զոհերուն։ Բայց, երբ պաշտօնի գլուխ գտնուող նախագահ մը, այս աստիճանի կը կորսնցնէ իր պաղարիւնը ընդդիմախօսութեան մը դիմաց, անընդունելի է»։ Կը մնայ հարցը փակել, բայց, դիւրին ալ չէ։ Պէրլիւսքոնի չուզեր ներողութիւն խնդրել, «իր երկրորդը»՝ Ֆինի կու գայ որպէսզի համոզէ եւ ներողութիւն խնդրէ, բայց, կը մերժէ.– Պ. Շուլց անձնական գետնի վրայ վիրաւորեց զիս։ Ձեմ ուրանար ըսածս, հեգնանքով, եթէ Շուլց կ'ուրանայ ինչ որ ըսաւ չարութեամբ»։ Իրեն համար, չէ ուզած վիրաւորել գերման ժողովուրդը, բայց, փոթորիկը պայթած էր։ Իտալիոյ ձախն ալ կը ջանայ կացութիւնը փրկել։ Անոնցմէ մէկը չի վարանիր ըսելու.– «Իտալիոյ եւ Եւրոպայի մէջ, Պէրլիւսքոնի ցոյց կու տայ որ մէկ բան կրնայ ընել, յարձակիլ տեւէ անձի վրայ որ իրեն պէս չի մտածեր»։ Ընդհանուր կարծիքը յոռետես է, դեռ վեց ամիս կայ եւ ոմանք անհրաժեշտ կը գտնեն, որ միւս 14-երը զուգահեռ նախագահութիւն մը ստեղծեն, Գործադիր Յանձնախումբին նախագահը եւ իր ոխերիմ թշնամին Ռոմանօ Փրոտի չի ծածկեր իր ուրախութիւնը՝ «Չուզեցիք հաւատալ, տեսա՞ք, իր առաջին օրը վերջինն ալ պիտի ըլլայ»։

Երեքուկէս ժամ տեւող փոթորիկը լաւ սկսած էր, գրեթէ հաւատոյ հանգանակ մը, դատը պաշտպանած էր զօրաւոր Եւրոպայի մը, բայց, այդ ձախաւեր միջադէպը ամէն ինչ տապալեց եւ այդ կը մնայ իր օրուան դէպքերէն, եթէ նոյնիսկ կան ոմանք (Հիւսիսի Լիկա եւ Ֆորցա Իթալիա) որոնք գոհ են Շուլցի դէմ յարձակումէն։ Ամէն պարագայի մէջ, ինք ալ հեգնանքով կը յիշէ.– «Նախագահութիւնս զբօսաշրջութիւն մը չէ, վեց ամիսը շուտ կ'անցնի»։ Ու դեռ Երասմոսը կը յիշէ (Գովք յիմարութեան) «Ձեմ ըսեր թէ պէտք է յիմար ըլլալ Եւրոպան վարելու համար, բայց, երբ ստեղծագործ չես, ետ կ'երթաս։ Եւ հարկ է յառաջացնել Եւրոպան»։

***

Դեռ, ծաղրանքի նիւթ եղած է նաեւ իտալական նախագահութիւնը համացանցի վրայ։ Եւրոպացի պաշտօնատարները նոր յայտագրի մը հանդիպած են, ուր կայ անտիպ ցանկ մը «հովանաւորողներու», հանրային մեկենասներ թէ մասնաւոր անձնական, ինչպէ՞ս «Տոլչէ Իթալիա» շաքարեղէնները կամ «Ֆէտէնիլինի» գինիները, Ցարդ ոչ մէկ Եւրոպացի համարձակած էր նոյնը ընել, եթէ սովորութիւն է ԱՄՆ, բնաւ ընթացիկ չէ Եւրոպա։

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

ՓԱՐԻԶԻ մուճահետիններու պարագլուխը՝ Մարիամ Ռաճաւի եւ ութ կողմնակիցներ ազատ արձակուեցան Յուլիս 2-ին։ Ինք պարտի 80 հազար Եւրոյի երաշխաւորագին վճարել, բայց, պարսիկ ընդդիմադիրներու ուրախութիւնը մեծ էր, Օվէր–սիւր Ուազ, ուր կը գտնուէր իրենց կեդրոնատեղին։

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԾԱԿԱՏ

«ԱՐՄԷՆՓՐԷՍ»

(Յուլիս 2 / 3)

Է. ԷՌՆԷԿԵԱՆ ԴԱՏԱԿԱՆ ՀԵՏԱՊՆԴՈՒՄԻ ԵՆԹԱԿԱՅ

Արժանթինահայ գործարար Էտուարտօ Էռնէկեան որուն յանձնուած են 30 տարուան համար Երեւանի միջազգային օդակայանին կառավարումն ու զարգացման ծրագիրները, լուրջ հարցեր ունի այդ տարած երկրին դատախազութեան հետ։ Կը մեղադրուի պետական հարկերը վճարած չըլլալով։ Իր դէմ բացուած դատին նիւթն է իրեն պատկանող հեռատեսիլի քանի մը ընկերութիւններու վաճառքը որուն եկամուտէն ան հարկերը չէ վճարած։ Այդ գումարները տուած է տարբեր հիմնադրամներու որպէս նուէր, կամ ծախք ցոյց տուած։ Արժանթինեան հարկերու վարչութիւնը առիկա կը նկատէ հարկերէ խուսափելու միջոց։

Գործարարը ներկայիս կ'ըսուի թէ Իտալիա կը գտնուի, մինչ դատախազութիւնը պահանջած է որ հինգ օրուան ընթացքին ներկայանայ։

Այս խնդրին Երեւանի օդակայանին ու անոր յետագայ զարգացման վրայ հաւանական ազդեցութեան մասին Արդարութեան նախարարութեան մամուլի քարտուղար Ա. Սաղաթէլեան ըսած է թէ Է. Էռնէկեանէն պահանջուածը 5 միլիոն տոլար է եւ արգելք դրուած է անոր պատկանող 40 միլիոն տոլար արժէքով ստացուածքին վրայ։ Հարցը ութ տարի առաջուան գործարքի մը կը պատկանի։ Ա. Սաղաթէլեան ապահովութիւն տուած է որ պատահածը չի խափաներ Երեւանի օդակայանին համար Էռնէկեանի կողմէ կատարելի ներդրումները։

***

ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ ՓՈԽ ՏԵՍՈՒՉԸ ՍՊԱՆՆՈՒԱԾ

Յուլիս 2, Չորեքշաբթի առաւօտուն ոստիկանութիւնը ահազանգ ստացած է որ Ռուսիոյ տան մօտ, անծանօթներու կողմէ հրազէնի հարուածներով սպաննուած է պետական համալսարանի ռուսերէնի ամպիոնին փոխ–տեսուչը՝ Կարէն Մըկրտչեան։ Ան զաւակն էր Ռուսահայ–կական համալսարանին հիմնադիր ու Ա. տեսուչ ակադեմական Լեւոն Մկրտչեանին։ Ծնած էր 1960-ին։ Վարչապետ Ա. Մարգարեան լրագրողներու պատասխանելով ըսած է թէ ոստիկանութեան յանձնարարուած է անյապաղ պարզել սպանութեան հանգամանքները։ «Ցնցող» որակած է նման մտաւորական գիտնական մարդու մը սպանութիւնը։ Ապահովութիւն տուած է որ չարագործները կը կրեն արժանի պատիժ։

ԱՍՈՐԻՆԵՐԸ ԼՕԶԱՆԻ ԴԱՇՆԱԳՐԻՆ ՄԷՋ ԲԱՐԵՓՈԽՈՒՄ ԿԸ ՊԱՀԱՆՋԵՆ

Գերմանիոյ, Հոլանտայի, Պելժիոյ, Զուիցերիոյ, Շուէտի, Ֆրանսայի, Աւստրիոյ եւ Եւրոպայի այլ շրջաններուն բնակիչ Ասորիները հանրագրութեան մը ձեռնարկած են, ջնջել տալու համար Լօզանի դաշնագրին ոչ մահմետական փոքրամասնութիւններու վերաբերեալ յօդուածները. անոնք կը պահանջեն որ միջազգային նոր ժողով մը գումարուի որ այդ մասը նորովի շարադրուի։ Հանրագրութիւնը պիտի ղրկուի դաշնագիրը ստորագրած պետութիւններու ղեկավարութիւններուն, նաեւ ՄԱԿ-ին եւ Եւրոպական Խորհրդարանին։ Հանրագրութիւնը վերջ կը գտնէ Յուլիս 24-ին որ դաշնագրին ստորագրութեան թուականն է։

Նշուած յօդուածներուն ջնջումի պահանջը կը բացատրուի անով որ 1923-ին Միջագետքի մէջ գծուած քարտէսը եւ ստեղծուած կարգավիճակը արգելք է հաւաքական զարգացման, մարդկային ազատութեան։ Նախաձեռնողները կ'ուզեն բողոքի ձայն բարձրացնել 80 տարիէ ի վեր շարունակուող անարդարութեան, ճնշումներու, ուրացումի քաղաքականութիւններուն դէմ ու շարժման մղել ՄԱԿ-ը եւ Եւրոպական Խորհրդարանը։

Ասորիները դիտել կու տան որ Լօզանի դաշնագրին փոքրամասնութիւններու վերաբերող յօդուածները հայ, յոյն, հրեայ համայնքներուն պարագային գոնէ մասամբ կիրարկուելով հանդերձ, իրենք ամբողջովին անտեսուած են։ Անոնք կոչ ուղղած են համաշխարհային բոլոր կազմակերպութիւններուն, հիմնարկութիւններուն, ժողովուրդներուն, մշակոյթներուն, կրօնքներուն որ ստորագրելով հանրագրութիւնը, զօրավիգ կանգնին իրենց դատին։

ԹՈՒՐՔ ՄԱՄՈՒԼ

«ԱՆՎՏԱՆԳ ՀԱՐՑՈՒՄՆԵՐՈՒ ՈՒՂԵՑՈՅՑ»

«Ճումհուրիյէթ» օրաթերթին Յունիս 21-ի թիւին մէջ Է. Աթապէք նուրբ սրամտութեամբ մը ճաղկած է Թիլիսի մէջ ցեղասպանութեան նիւթով հաւաքոյթին պատահածը. Նկատի առնելով որ օրուան նիւթին մասին հարցում մը ուղղելուն պատճառով ուսուցչուհի մը հսկողութեան տակ առնուած, պաշտօնազրկուած էր, Աթապէք ձեռնարկած է անվտանգ հարցումներու ուղեցոյցի մը պատրաստութեան։ Գրութիւնը արտատպած է «Ակօս», Յունիս 27-ի թիւին մէջ։

***

«Աշխարհի կործանումին համազօր իրարանցում ստեղծուած է. ուսուցչուհիին պատահածները կը մղեն հարց տալու թէ ի՞նչ տեսակ երկիր է աս։ Մենք ալ այս կացութենէն մեկնելով որոշեցինք Անվտանգ հարցումներու ուղեցոյց մը պատրաստել։ Աս ի տեղեկութիւն ուսուցիչներու, ուսանողներու եւ ամբողջ ժողովուրդին։ Մեր ծառայութիւնը անվճար է, շնորհաւոր ըլլայ երկրին։

Նախ հարկ է սորվիլ հարցում ուղղելու կանոնները.

Ա. – Երբ կը մտածէք հարցում ուղղելու մասին, ինն անգամ ձեր թուքը կըլլեցէք, անգամ մըն ալ մտածեցէք։

Բ. – Ջանացէք անմիջապէս ձեր մտքէն հանել այդ հարցումը։

Գ. – Եթէ չէք յաջողիր, երկու օր համբերեցէք, սպասեցէք։

Դ. – Եթէ տակաւին զայն ուղղելու փափաք ունենաք, հետաքրքրուեցէք թէ այդ հարցումը նախապէս ուղղուա՞ծ է։

Ե. – Հարցուցիք, փնտռեցիք, ոչինչ գտաք. այլեւս մոռցէք այդ հարցումը։

Զ. – Եթէ չէք յաջողիր, կրնաք մտասեւեռումի հիւանդութենէն վարակուած ըլլալ։ Բժիշկի մը դիմեցէք։

Է. – Դարմանումը ապարդիւն եղաւ, միշտ հարցումը ուղղելու փափաք ունիք. դիմեցէք պատժական օրէնքներու մասնագէտ փաստաբանի մը ու փոխանորդագիր տուէք իրեն։ Հարցումը ուղղելու պահուն թող փաստաբանը ձեր քով գտնուի։

Ը. – Այս ընթացքին մոռցաք թէ ի՞նչ հարցում կ'ուզէիք ուղղել. այսուհանդերձ, կ'ուզէք անպայման հարցում մը ուղղել։

Թ. – Բացէք Անվտանգ հարցումներու ուղեցոյցը, հարցում մը գտէք հոնկէ։

Ժ. – Հիմա կրնաք ուղղել ձեր հարցումը։ Քաջութի՛ւն։ Այլեւս քայլ մը առէք։

Հաւաքեցէք ձեր ամբողջ կորովը։ Բացէք հարցարանը եւ ուղղեցէք ձեր առաջին հարցումը.

«Ի՞նչ կայ, չկայ»։ Այսքա՛ն։ Կը շնորհաւորենք, առաջին հարցումը ուղղեցիք։ Այս հարցումը մեր երկրին մէջ շատ անգամներ ուղղուած է ու մինչեւ այսօր չէ տեսնուած, չէ լսուած որ հարցատիրոջ փորձանք մը պատահի։ Այդ հարցումին տէրերուն մասին կատարուած ապահովութեան բոլոր հարցապնդումները ոչինչ գտած են. ստուգուած է որ հարցումին անցեալն ալ անբիծ է։ Հարցումը օրինաւոր սահմաններու մէջ ձեւակերպուած ըլլալով, մինչեւ այսօր զայն ուղղողն ու լսողը ոչ մէկ նեղութիւն կրած են։ Այսուհանդերձ, աւելի տեղին պիտի ըլլայ որեւէ տեղ ձեր միտքը ինկած հարցում մը չուղղել։ Մանաւանդ, օգտակար է ուշադիր ըլլալ այնպիսի մարդոց քով որոնք ծանօթ են որպէս աւերորդ բծախնդրութեան տէր։ Սակայն, դուք կը փափաքիք հարցում մը եւս ուղղել։ Հրամմեցէ՛ք, բացէք ձեր ուղեցոյցը»։

ՅՈՅՍ ԵՒ ՅՈՒՍԱԽԱԲՈՒԹԻՒՆ

ԽՈՐՀՐԴԱԾՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ՍՏԵՓԱՆ ԱԼԱՋԱՋԵԱՆԻ «ՎԱՐՍՈՒՆԵԱԿԱՆՔ» ՅՈՒՇԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ԱՌԻԹՈՎ

ԿԱՐԷՆ Ա. ՍԻՄՈՆԵԱՆ

ՅԱԿՈԲ ՕՇԱԿԱՆԸ, ՍՈՎԵՏԱՀԱՅ ԳՐԻՉ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆԸ ԵՒ ՆԱՅԻՐԻ ԶԱՐԵԱՆԸ

Սարմէնի հետ զրոյցի ընթացքում Ստեփան Ալաջաջեանը ասում է այսպէս· «Ատելութիւն կար դէմքին, աչքերում ու խօսուածքի մէջ: Ատելութի՛ւն, ի՞նչ գործ ունես մեր երկրում, դու մեզ ո՞ւր կը տանես»:

Սրանք հռետորական հարցադրումներ չեն:

Մեր երկրի մէջ յայտնուած ատելութիւնը գալիս է այն ժամանակներից, երբ գլխատուեց ազգային ճշմարիտ մտաւորականութիւնը, եւ նրանց տեղը հապճեպօրէն նշանակուեցին անշնորհք գրամոլներ: Հաստատուեցին պետական մրցանակներ ու պետական դասակարգուած տիտղոսներ, որոնք հասարակութեանը պէտք է ներշնչէին, թէ այս ամէնով զարդարուածներն են փակական հեղինակութիւններ... Պէտք է ներշնչէին, թէ «տաղանդաւոր գրողը» նա է, որ նուիրուած է բոլշեւիզմին եւ ոչ թէ, ինչպէս ոմանք դեռ կարծում են՝ «ժողովրդի թշնամիները», որոնք գնդակահարուեցին, իսկ ոմանք էլ կոտորուեցին համակենտրոնացման ճամբարների դժոխային պարունակների մէջ: Ուստի նրանք էլ, որ մի կերպ դիմացան աքսորի տառապանքներին, վերադարձան ատելութեամբ լցուած Ստալինի, բայց ոչ երբեք սովետական իրաւակարգի ու բոլշեւիկեան բռնատիրութեան նկատմամբ:

Որովհետեւ այդպէս էր հրահանգուած «վերեւից»:

37-ի մաքրազարդումից յետոյ «Խորհրդային Հայաստան» օրաթերթը խմբագրականներով «տաղանդաւոր» գրողների նոր սերունդի գովքն էր անում: Նրանց անունները, սակայն, վաղուց ի վեր մոռացութեան են տրուած, թէեւ նրանցով սկսուեց սովետական գորշ գրականութիւնը, որի հալածեալները դարձան հայ գրականութեան երկու հզօր տաղանդներ Յակոբ Օշականն ու Նայիրի Զարեանը:

1946 թուականին «Նայիրի» թերթը տպագրել էր Յակոբ Օշականի «ժողովրդի թշնամիներից մաքրուած» սովետահայ գրականութիւնը անաչառ հայեացքով քննող մի յօդուած:

Այս յօդուածին հետեւեցին ոչ միայն «Բաց» եւ «Փակ» նամակներ, այլեւ Յակոբ Օշականի վրայ յարձակուեց արտերկրի այսպէս յորջորջող՝ «առաջադիմական» կամ «հայրենասէր» մամուլը:

«Որքա՜ն աւելի համոզիչ պիտի ըլլար մեծութեան փաստը... բեղուն ու անխոնջ Օշականին... Եթէ իր միտքին մէկ մասը չտեսնէինք դիտակցօրէն փակ՝ ճշմարտութեան լոյսին դէմ: ... Ինքզինքը յարգող որեւէ մտաւորականի մօտ, առնուազն դատելի պիտի ըլլար՝ ուրացող, երբեմն հայհոյանքից ու միշտ մաղձոտ վերաբերումը որ յանցապարտ յարատեւութեամբ մը ցոյց տուաւ երկիրի մեր ժողովուրդին քանըհինգամեայ դիւցազներգութեան եւ անով չահուած անկորնչելի հաղթանակի հանդէպ» (Վահէ – Վահեան, Նիկոսիա, 1945 Օգոստոս 19):

Այնուհետեւ յայտնուեց համախօսական – ամբաստանագիր – մատնագիրը, որի տակ ստորագրել են ժամանակին լոյս տեսնող «Մխածան», «Նոր Ուղի», «Կայծ», «Առաւօտ», «Զարթօնք», «Ժողովուրդի Ձայն» եւ «Արարատ» թերթերը 1946 թուականի Մարտ 20-ին եւ որտեղ մասնաւորապէս ասուած է· «Կրօնասիրական եւ ազգասիրական նախանձախնդրութենէն մղուելով է, որ Սրբազան Հայր, խորապէս վրդովուած զգացինք մենք դիմեց երբ տեսանք մեր ժողովուրդին բոլոր խաւերուն մէջ անխտիր շրջող դժգոհութիւնը հանդէպ Պատրիարքութեանդ կոչումը արատաւորող այն արտայայտութիւններուն, զորս Հալէպի մէջ հրատարակուող «Նայիրի»ի 1946 Փետրուարի թիւին մէջ անպատկառօրէն ունեցած է ժառանգաւորաց Վարժարանիդ Հայերէնի դասախօս Յակոբ Օշական: Այդ արտայայտութիւնները կը պահեն իրենց խորքին մէջ Սովետական Հայաստանի եւ հետեւաբար հոն գտնուող եւ անոր անմիջական հովանին վայելող Էջմիածնի Մայր Աթոռին հանդէպ ժխտական կեցուածք մը: Այս արտայայտութիւններուն եւէն մենք կը տեսնենք Հայրենիքի վարիչներուն նկատմամբ խռովարարական թէեւ անզօր բայց եւ ցածոգի միտում մը: Այդ արտայայտութիւններու եւէն մենք կը տեսնենք Ներգաղթի դէմ (այո՛, մեծատառով. – Կ.Ա.Ս.) անվստահութիւն յառաջացնելու եւ ժողովուրդին միտքը պղտորելու անորակելի եւ դատապարտելի ճիգ մը: Ու եթէ հարկ ըլլար որակել այլազան ձեւերով քառորդհինգ տարիներէ ի վեր շարունակուող նմանօրինակ ելոյթները, մենք ազգադաւութիւն պիտի կոչէինք զանոնք:

Մենք չենք կրնար ըմբռնել թէ, Ամենապատիւ Սրբազան Հայր, քաղաքական այս ամէնազզուելի տեսակէտը ինչպէս կը պատշաճի վանքիդ եւ կրօնուսոյց Վարժարանիդ ուղղութեան:

...Արդ, Ամենապատիւ Սրբազան Հայր, Ձերդ Սրբազնութիւնը անձնապէս եւ Պատրիարքութիւնը ընդհանրապէս, ազգովին դատապարտելի ընթացքէ մը զերծ տեսնելու մտահոգութեամբ Ձեր անմիջական նկատառման կը յանձնենք պարագան վերոյիշեալ Ձեր պաշտօնեային, որուն «հմտութիւն»ը (այո՛, չակերտների մէջ, – Կ.Ա.Ս.) մեզի համար դարձած է առնուազն թէական եւ դիմակաւոր՝ փաստացիօրէն:

Ջերմապէս պիտի փափաքէինք որ Ձեր բարձր եւ աչալուրջ ուշադրութեան առարկայ դարձնէք վերոյիշեալ կէտերը եւ անհրաժեշտ միջոցները ձեռք առնէք զայն մեկուսացնելու իր պատասխանատու այդ պաշտօնէն»:

Ցիրաւի, բոլշեւիկեան ամբաստանագիր, որտեղ գրական քննադատութիւնը ներկայացուել է որպէս քաղաքական քննադատութիւն: Թէեւ, կարծեմ, ամէն մտածող ոք իրաւունք ունի ունենալ եւ չթաքցնել իր վերաբերմունքը որեւէ վարչակարգի նկատմամբ, առաւել եւս այնպիսի վարչակարգի, որ ապօրինութեան ծնունդ լինելով՝ բարոյական, հոգեւոր ու բնախօսական ոչնչացումն է տանում ժողովրդին: Յակոբ Օշականի բախտը բանել էր այնքանով, որ Մոսկուայի ծառայութեան անցած «առաջադէմները» չէին կարող օգտագործել Գուլագի համակենտրոնացման ճամբարները: Թէեւ նոյն այդ մեծատառ Ներգաղթով խաբուած հայութեան ստուար մասը լիովի հնարաւորութիւն ունեցաւ Գուլագը վայելել Սովետական Հայաստան գալուն պէս:

Բայց այսքանով չեն վերջանում Յակոբ Օշականի հալածանքները:

1946 թուականի Ապրիլ 13-ին «Արեւ»ը գրում է· «Օշական հայ ժողովուրդին ուխտեալ թշնամին է...»:

1946 թուականի Մարտ 14, «Ժողովուրդի Ձայն», «Օշական, անասնական լսուելու չափ ոխ մը ունի Սովետահայ Գրականութեան դէմ»:

1946 թուականի Մարտ 17, «Զարթօնք», «Օշական թող հարց տայ իր աշակերտներուն թէ քանինե՞ր կարդացած են իր խայտառակ «Ծակ պտուկը» եւ քանինե՞ր՝ անձնական կիրքերու եւ մտային գալարումներու հանդէս եղող «Մնացորդաց»ը... Հայաստանի գրականութիւնը Օշականին տեղ չէ տուած: Ու հայ քերթողները թերուս լուր իսկ չունին Օշականի գոյութենէն, բան մը արտադրած չըլլալուն համար, եւ Օշականին ներբողներ չհիւսեցին»:

1946 թուականի Ապրիլ 11, «Արարատ», «Այսօր հայութեան մեծամասնութիւնը նեկտարի մը նման իր շրթներուն կը տանի Հայաստանեան արդի գրականութեան ըմպելին... Այդ տեղի բանաստեղծները՝ ո՛ր մէկը թուեմ, բանաստեղծներու մէջ մէկ մէկ կորիւններ են»:

Այս գետնաքարշ որակ նէ յատկանշական եղել բոլոր ժամանակների սովետական հայրենասէրներին: Նրանց համար ամէնը, ինչ սովետական է, անվերապահ է, եզակի ու անքննադատելի: Նրանք երբեք փնդռմակ չեն նոյն անձնազոհութեամբ պաշտպանել իրենց կանանց կամ դուստրերի պատիւը, եթէ «սովետական չէ»: Եւ այս՝ աններելի գետնաքարշութիւն է, որի մասին չես ասի, թէ՝ «ոչ գիտեն զինչ գործեն»: Նրանք հրաշալի գիտեն իրենց գործը: Այդ գործը ցանկալին որպէս իրականութիւն ներկայացնելով՝ Հայրին հոգեւոր ներքինի դարձնելն է:

Ինքը՝ Յակոբ Օշականը, մարգարէացել է. «Երեւանի մէջ մարդիկ տակաւին չեն կրնար իրենց մտքին ազատութեան վրայ տահիլ: Կը հաւատամ, թէ մօտ է օրը երբ ամնողջ արեւելահայ քնարերգութիւնը (բացառութիւններու մասին ըսեր եմ իմ մտածումը. տեղը չէ հոս գրական քննադատութեան) իրենց իսկ ձկըքով պիտի առաջնորդուի դամբարան... Ողբերգականը այն է որ Հայաստանեան զգացումը մարդիկ չփոթած ըլլան թալուի մը հետ: 1945-ին, արեւմտեան կաղապարներու ծանօթ քերթող մը, որուն ալ տաղանդով, երբ կը հաւատայ, թէ Գեղամ Սարեանը, Սարմէնը եւ այլն, եւայլն՝ բանաստեղծներ են, կամ ինք զինքը կը խաբէ, կամ կ'ընէ կեղծիքներուն ամէնէն զզուելին... Ի՞նչ կրնայ ընել Օշականը, իր բոլոր կատաղութեամբը, իրաւ գործի մը դէմ, հիացումէն զատ: Այդ իրաւ գործը տուէք ինծի եւ ոչ թէ աս ու ան թէկուզ համբաւով պսակեալ մեղկութեան մը ձախտուքը»:

Անհրաժեշտ է յատկապէս ուշադրութիւն դարձնել, որ դեռեւս 40-ականներին տարաշխարհի «յառաջադէմ մտաւորականները» արդէն իսկ դարձել էին ապօրինի եւ ոճրագործ մի վարչակարգի թունդ պաշտպաններ: Ո՞վ եւ ինչպէ՞ս էր յաջողացրել այդքան շուտափոյթ «իրենով անել» մարդկանց, ովքեր ընդհանրապէս չէին տեսել անսահման սիրոյ ենթական՝ սովետական Հայաստանը եւ «Հայրենիքի վարիչներուն», որոնք «քառորդհինգամեայ դիւցազներգութեան» ընթացքին իրականացրել էին ժողովրդի նկատմամբ ծրագրուած պետական ահաբեկչութիւնը:

«Առաջադիմականների» ծառայամտութեան «գաղտնիքը» շատերն են բացայայտել: Այդ շատերից մէկն է բրիտանացի լրագրող ու պատմաբան Գորդոն Բրուկ – Շեպերդը, որի «Մրրկահաւերը» գիրքը (Լոնտոն, «Քոլլինզ», 1977) հրատարակուել է Սովետական Միութեան մէջ («Ինոստրաննայա Լիտերատուրա» թիւ 6, 1990) Գ. Բրուկ – Շեպերդը պատմում է ամէնից յայտնի հինգ «դաւաճանների» մասին, որոնք 20 – 30-ական թուականներին գաղափարական կամ անձնական դրդապատճառներով կապել են իրենց կապերը բոլշեւիկեան վարչակարգի հետ: Այդ «դաւաճաններ»ն են Ստալինի անձնական քարտուղար Բորիս Բաժանովը, դիւանագէտ Գրիգորի Բեսեդովսկին, ԿԳԲ-ի (այն ժամանակ՝ ՕԳՊՈՒ) բարձրաստիճան պաշտօնեաներ Գէորգի Աղաբեկովը, Վալտեր Կրիվիցկին եւ Ալեքսանդր Օրլովը: Ոչ միայն Բրուկ – Շեպերդի գրքի, այլեւ այս հինգ «դաւաճանների» հրապարակուած յուշերի մէջ հետաքրքրասէր ընթերցողը կը գտնի վերոյիշեալ հարցերի պատասխանները, ինչպէս նաեւ արժանին կը մատուցի Գէորգի Աղաբեկովի յիշատակին, որ հազիւ քսանվեց տարեկան՝ սովետական Միջին Ասիայի անապատների մէջ գլխաւորել էր Էնվէր Փաշայի եւ նրա զինեալների ջոկատը ոչնչացնելու գործողութիւնը:

Ինչեւէ...

«Նայիրի» թերթը գտաւ թէ՛ իրեն եւ թէ՛ Յակոբ Օաշականին կարմրած մտաւորականներից պաշտպանելու միջոցը: Ամբաստանուած գրողին եւ ուսուցչին պաշտպանելու հասաւ Նայիրի Զարեանը: Ինչ խօսք, որ պաշտպանութիւնը պատահական, բայց օրինաչափ զուգադիպութեան հետեւանք էր: Կամ, աւելի ճիշդ, նոյն ակունքից էր գալիս: Այդ ակունքը սովետահայ գորշ գրականութիւնն էր: «Քառորդհինգամեայ դիւցազներգութեան» սովետական Հայաստանի մէջ լոյս էր տեսել Զարեանի «Մեր գրականութեան թերութիւնները» յօդուածը, որ «Նայիրի» թերթը արտատպեց այսպիսի մի ծանօթութեամբ. «Կ'արտատպենք լենինեան չքանչանակիր բանաստեղծին սրբտբաց այս գրութիւնը, խորհրդածութիւնները ձգելով... Օշականի "քննադատներուն"»:

Նայիրի Զարեանը իր յօդուածի մէջ մասնաւորապէս գրել էր. «...Աւելի ցայտուն կերպով նկատւում է մեր բանաստեղծութեան մէջ արտայայտչական միջոցների հնամաշութիւնը... Չի կարելի ասել, թէ մեր բանաստեղծները մեծ ջանք են գործադրում գտնելու համար ժամանակի ոճը, ժամանակի լեզուն, որով կենդանի է ամէն մի բանաստեղծութիւն ... Արեւ ու երկինք, Մասիս ու Արագած, ալիքներ ու արծիւ, վերջերս էլ Սասունցի Դաւիթ եւ Հայկ Նահապետ – ահա մեր զինանոցի գլխաւոր զէնքերը: Դրանք բոլորն էլ սքանչելի են, բայց արդէն վաղուց մաշուել են անխնայ գործածուելուց: Դրանցով չի կարելի այլեւս ապրել... Եւ դժուար է պնդել, թէ այսօր իրենց արժէքը կորցրած գրական բոլոր երկերը երէկ անհրաժեշտ էին: Կան գործեր, որոնք իրենց ծնուած իսկ վայրկեանին դատապարտուած են մահուան...» Այնուհետեւ տուել էր անուններ, որոնց միտքը սաղր է, գեղարուեստի զգացումը՝ օտարոտի եւ որոնք իբրեւ հայերէն են գրում, բայց հայոց լեզուն չգիտեն:

Այսպիսով, եթէ տարաշխարհի մէջ Յակոբ Օշականը դարձաւ ամենայն սովետականը որպէս նեկտար ըմպող միջակութիւնների անշնորհք եւ կեղտոտ ամբաստանութիւններից հալածեալը, ապա «բանաստեղծներու մէջ մէկ մէկ կորիւններն» էլ Հայաստանի գաղջ մթնոլորտում խաղարկելով Եղիշէ Չարենցի նկատմամբ իրականացուած պետական ահաբեկչութիւնը, դաժանօրէն վրէժխնդիր եղան Նայիրի Զարեանից: «Մեր գրականութեան թերութիւնները» յօդուածի «հերոսները» 60-ականներին ոչ միայն մէկ եւ կէս տասնամեակով մեծացել էին, այլեւ հրաշալի իւրացրել էին վարչակարգի բոլոր արժանիքները եւ այդ խումբը, որ ստացել էր նաեւ «կոլխոզ» անունը, կարողացաւ վարկաբեկել գրողին այնպէս, որ մահից մի քանի ամիս առաջ աւելի շատ մենախօսութեան յարող զրոյցի ընթացքին դառնօրէն ափսոսում էր, թէ՝ «Ինչո՞ւ ինձ էլ չտարան 37-ին»:

Վստահ եմ որ ոչ Ստեփան Ալաջաջեանը եւ ոչ էլ նրա յուշագրութիւնները գնահատող ընթերցողները իմ այս խորհրդածութիւններից կատարուած չեղում չեն նկատի Օշական – Զարեան ճակատագրերի զուգահեռը: Ցիրաւի, տեղին էր նրանց նկատմամբ դրսեւորուած անարդարութեան մասին խօսելը: Անարդարութիւն, որ հետեւանք են «ի փառս Հայաստանի՝ լրագիրներէն ու բեմերէն, փողոցներէն ու հրապարակներէն լսելի անօրինակ ու խժալուր թմբկահարութեան» (Ա. Ծառուկեան, Հոկտեմբեր, 1945):

Ստեփան Ալաջաջեանի պատուակալ խմբագրութեամբ լոյս տեսնող «Առագաստ» ամսագրի 2002 թուականի Օգոստոս – Սեպտեմբեր թիւերի մէջ Նայիրի Զարեանի մասին ճշմարտութիւնը հրապարակեց Ազատ Եղիազարեանը «Ներսարի, որդեակ, կամ Ո՞վ էր Նայիրի Զարեանը» խօսուն վերնագրով:

(Շար. 3)

ԹՈՒՐՔ ՄԱՄՈՒԼ

«ՐԱՏԻՔԱԼ»Ի ՅՕԴՈՒԱԾԸ՝

«ՕՐ ՄԸ ԵԹԷ ԹՈՒՐՔԻ ՄԸ ՀԵՏ ԾԱՆՕԹԱՆԱՄ»

«*Րատիքալ*»ի Յունիս 22 Կիրակիի յաւելուածականին մէջ էլիֆ Շաֆաք ստորագրութեամբ հրատարակուած է շատ յուզիչ եւ իմաստալից յօդուած մը: Յօդուածը գրուած է այնպիսի սրտաբացութեամբ ու բարեացակամութեամբ, որ պէտք է շնորհաւորել յօդուածագիրը: Աւելորդ է նշել որ նիւթը կը վերաբերի թուրք – հայ յարաբերութիւններուն: Կը վերաբերի ուրեմն վէրքի մը, որ կը կոտտայ մօտաւորապէս իննսուն տարիէ ի վեր: Կու տանք թարգմանաբար, շատ փոքր յապաւումներով. («*Մարմարա*» Յունիս 23):

***

Արեւմուտքի մէջ կայացած համագումարի մը ընթացքին է որ ծանօթացայ

...անոր հետ: Համագումարի առաջին օրը ելոյթ ունեցողներէն միայն ա՛ն էր որ քննարկութեան նիւթ կը դարձնէր ազգայնապաշտ ուսուցման սրութիւնները եւ միայն ա՛ն էր որ սեւ, սեփ – սեւ աչքեր ունէր: Երբ ծանօթացանք, նախ սկսաւ խօսիլ խանդավառութեամբ, յետոյ կամացուկ մը լռեց երբ իմացաւ որ ես Թուրք էի:

Հիմա ես լաւ գիտեմ այլեւս: Ամերիկայի մէջ իմ երկիրս հարցնողներուն եթէ պատասխանեմ որ Թուրքիայէ կու գամ, անոնք երկու տեսակ հակազդեցութիւն ցոյց պիտի տան: Առաջինները պիտի ըսեն. «Հաաա՜, Թուրքիա»: Որովհետեւ չեն գիտեր թէ ի՞նչ պէտք է ըսեն, այդ Հաաա՜ բառը կ'երկարեն որպէսզի առաջին ա–էն մինչեւ վերջին ա՝ ժամանակ ունենան մտածելու: Իսկ երկրորդները, շեշտը պիտի դնեն երկրորդ բառին վրայ: «Հա, Թուրքիաաա՜»: Ասոնք ալ անոնք են որ զանազան կարծիքներ ունին Թուրքիոյ մասին:

Այս փորձառութեանս լոյսին տակ կարծեցի որ Համագումարի խօսակիցս ալ այս երկու հակազդեցութիւններէն մէկը ցոյց պիտի տար: Մինչդեռ ան ըրաւ երրորդ մը, որ ինծի զարմանք պատճառեց: Որովհետեւ լռեց: Բնաւ չխօսեցաւ: Անկէ բաւական վերջ է որ ուրիշ նիւթերու մասին խօսեցանք: Բայց երբ պիտի բաժնուէինք, սապէս ըսաւ.

«Կ'ուզեմ որ գիտնաս թէ մեծ մայրս ու մեծ հայրս Վանէն է որ Պոլիս եկած են: Պոլիս եկած են Վանի մէջ ձգելով իրենց բոլոր կալուածներն ու հարստութիւնը, իրենց ամէն ինչը: Բախտաւոր են եղեր որ իրենց կեանքը փրկեր են: Ընտանիքին մնացեալ անդամները անոնց չափ բախտաւոր չէին կրցած ըլլալ, մեր գերդաստանէն միայն անո՛նք մնացեր են»:

«Դարձեալ կ'ուզեմ նաեւ որ գիտնաս թէ այնպէս ինչպէս իմ անունս, նաեւ իմ բոլոր քոյրերուս, եղբայրներուս կամ զարմիկներուս անունները «Վ» գիրով կը սկսին: Վարդենի, Վանուհի, Վանուշ, Վարդավառ, Վարսիկ, Վերմինէ: Երբ մենապզտիկ Թոռը աշխարհ եկեր է, անոնք ուզեր են զայն կոչել «Վրէժուհի»: Բայց մեծ մայրս չէ ընդուներ այդ անունը»:

Յօդուածագիրը սապէս կը շարունակէ.

Այս խօսքերէն վերջ ես սկսայ վախնալ ո՛չ թէ իր պատմելիքէն, այլ այն բաներէն, զորս պատմել պիտի չուզէր: Ես հարցուցի թէ ի՞նչ կը նշանակէին այդ անունները:

«Վարդենի կը նշանակէ վարդի ծառ: Իսկ Վրէժուհի՝ վրիժառութիւն: Մեծ մայրս չէ՛ ուզեր որ բոլորին անունները վարդով սկսելով հանդերձ, վերջինին անունը վրիժառութիւն նշանակէ: Այս պատճառաւ մեր ընտանիքին մէջ Վրէժուհի չկայ»:

Վարդենի սապէս շարունակեց.

– Գիտես թէ ի՞նչ բան ինծի ամէնէն շատ ցաւ կը պատճառէ: Մեծ մայրս, Վանէն հրաշքով մը փրկուելէ վերջ, եթէ այդքան զուլումի ու անմարդկային վերաբերումի ենթարկուած ըլլալով հանդերձ չէ ուզեր իր թոռնուհին Վրէժուհի կոչել, ես պիտի ուզէի որ այսքան տարի վերջ գոնէ այսօր փոխադարձ քայլ մըն ալ Թուրքերուն կողմէ գար: Պիտի ուզէի որ անգամ մըն ալ անո՛նք հարցումներ հարցնէին, առանց սպասելու որ մենք հարցնենք, եւ եթէ չէին գիտեր, փնտռէին ու սորվէին անցեալի ու այս անուններու նշանակութեան մասին: Մտածէին անգամ մը թէ մարդիկ ինչո՞ւ Վրէժուհի կոչել պիտի ուզէին իրենց աղջիկը»:

Յօդուածագիրը կը շարունակէ.

«Վարդենի: Կարդացած եմ վէպ մը, զոր շատ սիրած եմ: Ասիկա ամերիկահայու մը պատմութիւնն է: Դարասկիզբին Թուրքիոյ մէջ աշխարհ եկեր է ան, բայց չեն ձգեր որ ան ապրի իր հողերուն վրայ, չեն արտօներ որ պատսպարան գտնէ իր իսկ տանը մէջ: Այսպիսի հազարաւոր Հայերէն մէկն է ան: Վէպին հերոսը անոր օր մը հարցում մը կ'ուղղէ. «Եթէ օր մը ծանօթանաս Թուրքի մը հետ, ի՞նչ պիտի սպասեն որ քեզի ըսէ ան»: Հայը կը պատասխանէ. «Եթէ օր մը ծանօթանայի Թուրքի մը հետ, պիտի ուզէի որ ինծի ըսէր գոնէ սաչափը: Ըսէ՛ր, որ իմ ապրած երկիրս քու բացակայութենէդ վերջ նուազ բնակելի երկիր մը դարձաւ»:

«Վարդենի, ձեր երթալէն վերջ իմ երկիրս իրապէս դարձաւ աւելի նուազ բնակելի երկիր մը: Եւ մէկ մըն ալ, հիմա իմ երկիրս առաջուանէն աւելի անձայն է: Որովհետեւ մեր բնաւորութիւնն է, այսպէս սորվեցանք մեր մեծերէն. եթէ ձայն մը կայ, զոր չենք ուզեր որ ուրիշները լսեն, զայն կը խեղդենք ո՛չ թէ ուրիշ ձայներով, այլ կը խեղդենք լռութեամբ: Այս պատճառաւ ալ, Վարդենի, չենք խօսիր եղած – դարձածներուն մասին, կամ կը սպասենք որ խօսողներուն ձայնը մարի ինքնիրեն, եթէ արդէն չենք խլած անոնց կոկորդը»:

Վարդենիին աչքերը սեփ – սեւ են: Անոր անունն ալ վարդի թուփ կը նշանակէ: Վարդենիին մեծ մայրը մեռեր է: Որպէսզի վրիժառութեան զգացում չարթնցնէ ան հողին մէջ մտեր է իրեն հետ տանելով գաղտնիքներն ու տառապանքը:

– ԳԱՂՈՒԹԷ ԳԱՂՈՒԹ –

ՄՈՆՐԷԱԼԻ Սուրբ Թանգարանին գրադարանին մէջ, Յունիս 12–ին, գինեձօն մը տեղի ունեցած է նուիրուած արձանագործ Արթօ Զագմագճեանի արուեստին մասին եռահատոր հրատարակութեան: «Արթօ Ռեթրոսփեքթիվ» հատորը կը ներկայացնէ Արթոյի արձանագործութիւնները, քանդակները եւ պծանկարները ամբողջական հաւաքածոն, բաժնուած երկու ժամանակաշրջաններու 1960 – 1975 եւ 1975 – 2002: Արթոյի գործը կը ներկայացնեն Թագ Փուլէն եւ Կարպիս Գոբթեան, հատորին մեկենասներն են՝ Վարդգէս եւ Ռիթա Պալեան: Երրորդ հատորը «Արթօ – Սքըլփթըրս էնտ Տրօյինկս» կը ներկայացնէ ներկայ ժամանակներու հաւաքածոն, հոս ալ վերլուծումը կ'ընէ Կարպիս Գոբթեան: Այս հատորին հրատարակիչ – հովանաւորն է Նարեկացի Արուեստի Հիմնարկը: Արթօ Զագմագճեան ծնած է Եգիպտոս 1933–ին, 1948–ին ներգաղթած է Հայաստան եւ ուսանած Երեւանի Թէրլէմէզեան արուեստի ուսումնարանը: 1964–ին, խաղաղութեան նուիրուած արուեստի մրցումին, ամբողջ Խորհրդային Միութեան մէջ մասնակցող քանդակագործներուն շարքին, առաջին կը հանդիսանայ Արթօ Զագմագճեան իր «Հիրոշիմա» քանդակով: 1975–ին հաստատուած է Գանատա:

***

ՊՈՒՐՃ – ՀԱՄՈՒՏԻ Լեւոն Շանթ Մշակութային Կեդրոնի 4–րդ յարկը գըտնուող Գէորգ եւ Հերմինէ Արմէնեան վերանորոգուած սրահին բացումը կատարուած է Յունիս 6–ին, ներկայութեամբ Լիբանանի Հայոց Թեմի առաջնորդ Գեղամ Եպիսկոպոս Խաչերեանի, Հայ կաթողիկէ պատրիարքական ընդհանուր փոխանորդ Վարդան Եպիսկոպոս Աշխարեանի, վերապատուելի տոքթոր Փօլ Հայտոսթեանի, Հ. Յ. Դ. Բիւրոյի անդամ Ե. Փամպուքեանի, Համազգայինի Կեդրոնական վարչութեան ատենապետ՝ Մկրտիչ Մըկրտիչեանի եւ բազմաթիւ այլ անձնաւորութիւններու: Ժապաւէնի հատումէն ետք, ունկնդրուած են Լիբանանի եւ Հայաստանի Փառերգները: Բացման խօսքը արտասանած է Համազգայինի Շրջ. վարչութեան անդամ՝ Սեդա Խտըշեան, որ նշած է թէ Համազգայինը իր հիմնադրութեան օրէն վարժ է յանդուգն որոշումներ տալու հայ մշակոյթի կեանքին աշխուժացման համար: Խօսք առած է Մարտիկ Տէմիրճեան, որմէ ետք, Յակոբ Պալեան շեշտած է որ մանաւանդ, երբ Հայը կը գտնուէր օտար տիրապետութեան տակ, իր ինքնութիւնը պահած է մշակոյթով, գիրով եւ գրականութեամբ: Վերջին խօսքը արտասանած է Գեղամ Եպիսկոպոս:

***

ՊԷՅՐՈՒԹԻ Լեւոն Շանթ Կեդրոնի Գ. եւ Հ. Արմէնեան սրահին մէջ, Յունիս 9–ին, կազմակերպութեամբ Լիբանանի Համազգայինի Շրջանային վարչութեան, կլոր սեղան մը տեղի ունեցած է, նիւթ ունենալով՝ «Ազգերու եւ յատկապէս մշակոյթներու դիմագրաւած մարտահրաւէրը համաշխարհայնացման ալիքին դիմաց»: Բացումը կատարած է Շրջանային վարչութեան անդամ՝ Սեդա Խտըշեան եւ յայտնած թէ ձեռնարկին նպատակն էր Գանատայէն եւ Ֆրանսայէն Լիբանան գտնուող մտաւորականներէ օգտուիլ: Անոնք էին Յակոբ Պալեան (Ֆրանսա), Վրէժ – Արմէն (Գանատա), տոքթոր Յովհաննէս Թասլաքեան: Նիւթերը համադրած է Վաչէ Փափազեան: Իւրաքանչիւր դեկուցաբեր տարբեր տեսակէտ յայտնած է նիւթին վերաբերեալ: Վրէժ – Արմէն խօսած է համաշխարհայնացման թերութիւններուն եւ առաւելութիւններուն մասին: Տոքթոր Թասլաքեան շեշտը դրած է համաշխարհայնացումի տնտեսական եւ ընկերային երեւոյթներուն վրայ: Յակոբ Պալեան ամբողջութեամբ հակառակ կարծիք յայտնած է նախորդ երկու կարծիքներուն: Ան շեշտած է որ ներկայ համաշխարհայնացումի գործընթացը ժխտական երեւոյթներով լեցուն է: Հետեւած է զրոյց մը ներկաներուն հետ: Փակումը կատարած է Վաչէ Փափազեան:

***

ՊԷՅՐՈՒԹԻ Սահակեան Լեւոն Մկրտըչեան դոլէճի հրջափակին մէջ, Յունիս 13–ին, ոգեկոչուած է Հնչակեան 20 կախաղաններու 88–րդ տարելիցը: Լիբանանի եւ ՍԴՀԿ–եան քայլերգներու ունկնդրութենէն ետք, բացումը կատարած է Անի Եփրեմեան, արտասանելով Գառնիկ Ադդարեանի «Պայքար» բանաստեղծութիւնը եւ Փարամազի կիսանդրիին առջեւ, ծաղկեպսակի զետեղումէն ետք, շարունակած է իր ելոյթը անդրադառնալով քսան կախաղաններու սխրանքին եւ անոնց քաղաքական ու պատմական դերին: Իրեն յաջորդած է «Արարատ»ի նախկին խմբագիր՝ Սարգիս Նաճարեան վեր առնելով անոնց հերոսացման գաղափարը: Խօսք առած է նաեւ ՍԴՀԿ–եան Կեդրոնական վարչութեան ատենապետ՝ Տիրան Ակինեան, որ ներկայացուցած է կուսակցութեան մեծ դերը Մեծ Եղեռնի օրերուն: Գործադրուած է գեղարուեստական յայտագիր մը:

***

ԴԱՄԱՍԿՈՍԻ մէջ, Յունիս 15–ին, ՀՄՄ–ի ակումբի շրջափակին մէջ, տեղի ունեցած է Հնչակեան 20 կախաղաններու 88–րդ տարելիցի ոգեկոչումը: Հանդիսութեան բացման խօսքը կատարած է վարիչ մարմնի անդամ Տիրան Կիւլիմ – եան, որ մէջբերումներ ալ ըրած է Քըսաններու խօսքերէն: Գեղարուեստական բաժինէ մը ետք, Շաւարշ Ակինեան փոխանցած է ՀՄՄ.–ի հիմնադիրներու խօսքը: Հուսկ բեմ հրաւիրուած օ օրուան բանախօսը՝ Ահարոն Շիրտըլեան, որ հակիրճ ակնարկ մը նետած է Քսաններու ազգային դերին վրայ:

ՊԱՏՐԱՆՔ

Մօրս յիշատակին

Գրեց՝ ՓԱՅԼԱԿ ՍԱՆԱՍԱՐ

ԵՐԿՐՈՐԴ ՄԱՍ

1923, ամառ – աշուն

Փարիզ

1.

Երկու շաբաթ վերջ, երկնքէն ինկածի նման, Շողակաթ ինքզինքը գտաւ յանկարծ Փարիզի խաժամուժին մէջ:

Ճամբորդութեան ընթացքին, անիկա ...կարծես մէկ զգացեր զբաղելու ուրիշ աշխարհով: Ոչ ծովը, ոչ նաւաստիները, ոչ ալ մշտահոս տեսարանները զինքը չէին փորձած: Իր ներքին անկիւնէն, ինքզինքէն դուրս ելլելու փափաքը չէր ունեցած երբեք: Ինչ որ կը ...էր ճամբորդութենէն, նաւուն սրբտախառնուք հոտերը, Մարսիլիոյ ծովափին ...ը, շոգեկառքին մէջ անքուն գիշերուան մը տաղտուկներն էին առաւելապէս: Յոգնութիւնը, ալկանքը մաշած էին իր ախորժակները, իր փափաքները: Դադրեր էր ուտելէ, դիտելէ, ...ելէ. դադրեր էր հետաքրքրուելէ: Կէս – քուն, կէս – արթուն ան կ'անցնէր օրեր, գիշեր, անհատնում ժամեր:

Անիկա կամովին իր շուրջը հիւսած էր այդ թմբիրը, ինչպէս շերամը՝ իր խոզակը: Բայց այդ ինքնամփոփ անտարբերութեան ետին իր հոգին կ'անցընէր այլափոխութեան տագնապը. որդը կը պատրաստուէր թիթեռ ըլլալու... Շողակաթ կը զգար թէ կը մօտենայ կենսական բոլէին, երբ իր թեւերը պարզած, պիտի փորձէ յախուռն թռիչք մը: Անիկա իր բովանդակ կորովը կը վերապահէր այդ մօտալուտ առիթին:

Փարիզը սակայն զինքը ցնցեց: Յունիսի իրիկուն մըն էր, երբ Լիոնեան կայարանէն դուրս եկաւ: Մայրաքաղաքին հետ իր առաջին շփումը յեղակարծ հարուածի մը տպաւորութիւնը: Գործեց: Դիմացը տեսաւ քաոս մը, քաոսին շուրջ՝ աղջամղջային վերջալոյսը: Աղմուկին տակ կը խեղդէին բոլոր մասնակի ձայները: Կայծկլտուն, վարար տեղատարափը կը քշէր, կը տանէր մարդիկ, շէնքերը, անկայուն հողը: Աշխարհ խուճապի մատնուեր էր: Շողակաթ կանգներ էր ծովուն ափը, մերկ ու մենաւոր, մէկուն նման որ լողալ չգիտէ ու չի ալ կրնար քալել կամ փախիլ:

Կը կարծէր որ եթէ քայլ մը առնէ, պիտի կորսուի կամ զոհ երթայ արկածի մը: Բարեբախտաբար հայեցի դիմագծով աղջիկ մը մօտեցաւ իրեն:

– Ներողութիւն, տիկին Շողակաթ էք, այնպէս չէ՞...

– Ես եմ, աղջիկս, Շողակաթն եմ:

Արդարեւ դէմքին լոյս իջաւ, խեղդուող մը որ ոտքին տակ հաստատուն հող կը գտնէ. քիչ մնաց պիտի փաթթուէր անծանօթ աղջկան:

– Մեզի Պոլսէն գրած էին ձեր մասին, Տիկին Շողակաթ, յարեց աղջիկը. Ժամ մըն է կը սպասէի արդէն. ձեզ տեսնելուս պէս ճանչցայ:

– Ինչպէս ինծի համար, Աստուած ալ քեզի հասնի, աղջիկս, կը կմկմար Շողակաթ ու աչքերը կը լեցուէին:

– Հոս մէկը չունի՞ս, հարցուց աղջիկը. եթէ երթալիք մասնաւոր տեղ մը չունիս մեր պանդոկը տանիմ քեզ...

– Ո՞ւր ունիմ որ ուր երթամ... Թեւերս զոյգ թափած կնիկ մըն եմ... Տար դիս ուր որ կ'ուզես:

Շողակաթ փաթթուեր էր աղջկան թեւին: Միասին կայարանէն առին ճամբորդական երկու պայուսակ, – Շողակաթի ամբողջ ինչքը: «Թաքսի» մը առին:

– Ռիւ Պէլվիլ... Փասաժ Լոզէն»..., տուաւ հասցէն աղջիկը:

Ու թաքսին սկսաւ ճեղքել հեղեղը: Շուարած կնոջ լեզուն բռնուեր էր: Դուրս կը նայէր ու կը կարծէր թէ կառքը կը դառնայ միշտ միեւնոյն հոսանուտ կիսալոյսին մէջ:

–Գիտե՞ս, տիկին Շողակաթ, հայրենակից ենք... Իմացած ըլլալու ես, հայրս, Գաբրիէլ էֆէնտին, Տրապիզոն, Առաջնորդարանի քարտուղար էր...

– Քա ի՞նչ կ'ըսէ... ինչպէ՞ս չէ... Գաբրիէլ էֆէնտին... Շուքը ծանր, խօսքը ծանր մարդ էր... Հէյ կիտի օրեր... Հէյվա՜խ, կորանք, աղջիկս... մուխերնիս մարեցաւ... Է, ըսէ նայիմ ո՞վ ունիս հիմակ...

– Մեզմէ ալ մարդ չմնաց. ես ու մայրս կանք. երկու տարի է Փարիզ ենք: Միասին կը դատենք: Փառք Աստծոյ, ուրիշին կարօտ չենք մնար... Հոգ մի՛ ըներ, տիկին Շողակաթ, մարդ հոս անօթի չի մնար... Ամէն մարդու յարմար գործ կայ, ամէն ցաւի դարման կայ... ո՛ր դուռը զարնես, բացող մը կ'ելլէ առջեւդ...

Վերջապէս «Թաքսի»ն կանգ առաւ: Իջան խուներամ փողոց մը: Իրիկնային արտասովոր երթեւեկ: Ծերուկ կինը կռթներ էր Գաբրիէլ էֆէնտիի աղջկան թեւին: Այդ հին անունին հմայքն իսկ տակաւին իրեն սիրտ կու տար, յոյս կը ներշնչէր. աղջկան մարմինէն իրեն կը փոխանցուէր տաք ապահովութիւն մը: Ոչ, ալ չէր կրնար կորսուիլ. ընդհակառակը, իրաւունք ունէր յուսալու, սպասելու: Այլեւս փողոցին եռուն զեռուն կեանքէն չխրտչեցաւ. ալ Փարիզի մկրտութիւնը առած էր. մայթերը, շէնքերը ծանօթ եւ մտերիմ կը թուէին իրեն: Ամէն ինչ իրեն կը ժպտէր, մարդիկ եւ իրերը:

(Շար. 9)

Ս. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ-ՄԿՐՏԻՉ
ՓԱՐԻԶ

ՇԱԲԱԹ, ՅՈՒԼԻՍ 5
Տօն Գիւտի Նշխարացն
Սրբոյն Գրիգորի Մերոյ Լուսաւորչին
Ժամը 10-ին պատարագ կը մատուցուի։

⁂

ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ, ՅՈՒԼԻՍ 10
Տօն Սրբոց Թարգմանչացն Մերոց՝
Սահակայ եւ Մեսրոպայ
Ժամը 10-ին պատարագ կը մատուցուի։

ՄԱՐՍԷՅԼԻ
ՍՐԲՈՑ ԹԱՐԳՄԱՆՉԱՑ
ՄԱՅՐ ԵԿԵՂԵՑԻ

Հանդիսաւոր Պատարագ
ԿԻՐԱԿԻ ՅՈՒԼԻՍ 13-ԻՆ
ՄԱՅՐ ԵԿԵՂԵՑԻՈՑ ՄԷՋ

Պատարագը կը մատուցանէ եւ կը քարոզէ, Հայաստանի Գիւմրի քաղաքի Հայոց առաջնորդ՝
ՄԻՔԱՅԷԼ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ԱՋԱՊԱՀԵԱՆ

Սիրով կը հրաւիրուին մերազն ժողովուրդը ներկայ գտնուելու սոյն հանդիսաւոր արարողութեանց։
Սկիզբ Ժամերգութեան ժամը 8.30-ին։
Պատարագ ժամը 10-ին։

ՇՆՈՐՀԱԿԱԼԻՔ

Փարիզի Սուրբ Յովհաննէս – Մկրտիչ Մայր Տաճարի Հոգաբարձութիւնը Սուրբ Յարութեան տօնին առթիւ շնորհակալութեամբ ստացած է ԽԻՂՃԻՆԻ հետեւեալ նուէրները. –

Տէր եւ Տիկին Ներսէս Տուրման 50 Եւրո, Պր. Հրաչ Աքմանօղլու 100, Պր. Ժան Գարակէօզեան 250, Տէր եւ Տիկին Արմենակ Եակեան 50, Տիկին Փօլէթ Ագեան 40, Պր. Միհրան Էլմայեան 50, Տէր եւ Տիկին Սերժ Գարապօղոսեան 30, Տիկին Էմէ Պէտէրեան 15, Տէր եւ Տիկին Վարդգէս Երկանեան 30, Տէր եւ Տիկին Բագրատ Գուէմ 30, Տիկին Էլիզապէթ Մելքոնեան 20, Տիկին Սվէթլանա Իշխէմէճեան 30, Տիկին Ժ. Տէր – Սարգիսեան 30.49, Տէր եւ Տիկին Մարտին Պալիօզեան 400, Տէր եւ Տիկին Միհրան Շաքարճեան 150, Տէր եւ Տիկին Ֆրէտէրիկ Արսլանեան 8, Տէր եւ Տիկին Ալէն Համբարձումեան 60, Բժիշկ եւ Տիկին Խտուար Աղամեան 350, Տիկին Մարի Առաքելեան 20, Պր. Էմմանուէլ Նասիպ՝ 30, Տէր եւ Տիկին Ժ. – Փ. Տըմէ 100, Տէր եւ Տիկին Մ. Փանոսեան 40, Պր. Ժագ Այճեան 100, Տէր եւ Տիկին Ժագ Տամլամեան 75, Տէր եւ Տիկին Արթիւր Մարտիրոսեան 30, Տէր եւ Տիկին Գ. Թիրեաքեան 200, Պր. Րոժէ Պարսամեան 45, Տիկին Վարդուհի Շիրինեան 150, Տիկին Աուլէթ Յակոբեան 39, Տէր եւ Տիկին Ռաֆայէլ Կապրիկեան 305, Տիկին Սէլի Պապայեան 30, Տիկին Մելինէ Նահապետեան 80, Տէր եւ Տիկին Անթուան Պրիտի 50, Պր. Ճի Ֆրէնկեան 50, Պր. Կարպիս Քէյճեան 50, Տէր եւ Տիկին Պէռնար Ֆրէնիօ 30, Տիկին Անժէլիք Հանըրեան 70, Տիկին Իսկուհի Փամպուքճեան 30.49, Տէր եւ Տիկին Արամ Ֆրէնքեան 150 Եւրո։ (Շար.)

ՀՈԳԱԲԱՐՁՈՒԹԻՒՆ
ՍՈՒՐԲ ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՄԿՐՏԻՉ
ՄԱՅՐ ՏԱՃԱՐԻ

EPHORIE
DE LA CATHEDRALE
ST-JEAN BAPTISTE

ՈՒԽՏԱԳՆԱՑՈՒԹԻՒՆ
ՍՈՒՐԲ ԷՋՄԻԱԾՆԻ
ՄԱՅՐ ՏԱՃԱՐԻ ԿԱՌՈՒՑՄԱՆ
1700-ԱՄԵԱԿԻՆ ԱՌԻԹՈՎ

Նախաձեռնութեամբ՝ Փարիզի եւ Շրջանի
ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ

ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ, ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ 30-ԷՆ
ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ, ՆՈՅԵՄԲԵՐ 6

Այս ճամբորդութեան համար նախատեսուած է՝
8 օրուան համար՝ 1180 Եւրօ
Առանձին սենեակի պարագային՝ 1355 Եւրօ
(Օդանաւ, օդակայանի տուրք, վիզա, պանդոկ, շրջապտոյտներ, սնունդ)

Արձանագրութեան վերջին պայմանաժամ՝
ՕԳՈՍՏՈՍ 15

Մանրամասնութեան համար հեռաձայնել Առաջնորդարանի Քարտուղարութեան՝
01 43 59 67 03 թիւին

UNION GENERALE ARMENIENNE DE BIENFAISANCE
FRANCE

séjour culturel et social

POUR JEUNES 15 - 18 ANS
DECOUVERTE DE L'ARMENIE
ET DU KARABAGH
Du 31 juillet au 17 août

Prix par personne : 1 150 Euros

Pour tous renseignements :
Herminé ENFICIAUD-DUZIAN
Déléguée Culturelle et Sociale
Directrice de la Colonie de l'UGAB
06 76 48 58 73 / E-Mail : Hermine.Enficiaud@wanadoo.fr

U. G. A. B.
11, Square Alboni — 75016 PARIS — Tél. : 01 45 20 03 18

MAISON DES ETUDIANTS ARMENIENS

Admissions pour l'année universitaire 2003/04

ՀԱՅ ՈՒՍԱՆՈՂՆԵՐՈՒ ՅԱՏԿԱՑՈՒԱԾ ԲԱՑԱՌԻԿ ՎԱՅՐ ՄԸ ՓԱՐԻԶԻ ՄԷՋ

Vous êtes Arménien(ne) ? Vous désirez poursuivre vos études universitaires à Paris ? La Maison des Etudiants Arméniens de la Cité Internationale Universitaire de Paris peut vous accueillir. Vous y trouverez un hébergement en plein Paris dans un cadre agréable, des rencontres avec d'autres Arméniens originaires du monde entier, un environnement européen et international propice aux échanges intellctuels et artistiques. **Les dossiers de candidature doivent être déposés au plus tard le 30 juin pour la Commission d'admission de juillet et le 30 août pour la Commission d'admission de septembre.** L'hébergement s'effectue du 1er octobre au 30 juin. La Maison des Etudiants Arméniens accueille également des chercheurs, enseignants-chercheurs et des stagiaires.

⁂

Փարիզի Միջազգային Ուսանողական Ոստանի Հայ Ուսանողներու Տունը կ'ընդունի ամէն տարի Հոկտեմբերէն մինչեւ Յունիս հայ երիտասարդներ որոնք բարձրագոյն ուսումներու (maîtrise, DEA, Doctorat) կը հետեւին Փարիզեան համալսարանի մը մէջ։ Դիմումները պէտք է հասնին Յունիս 30-էն առաջ քննիչ յանձնախումբի առաջին նիստին համար, իսկ երկրորդ նիստին համար՝ Օգոստոս 30-էն առաջ։ Հայ Ուսանողներու Տունը կ'ընդունի նաեւ համալսարանականներ, դասատուներ եւ այցելուներ ամառնային ամիսներուն։ Հայ Ուսանողներու Տունը մաս կը կազմէ Միջազգային Ուսանողական Ոստանին ուր, պարտէզներով շրջապատուած 37 տուներու մէջ կ'ապրին զանազան երկիրներէ եկած մօտ 5500 ուսանողներ։

Pour recevoir un dossier de candidature :
Maison des Etudiants Arméniens
Fondation Marie Nubar
Mme Dzovinar Kévonian, Directrice /
Տիկին Ծովինար Գէւոնեան, Տնօրէնուհի
57, Bld Jourdan, 75690 Paris Cedex 14
France
Tél.:01 44 16 10 60-Fax:01 44 16 10 61
E-mail : maison.armenie.ciup@free.fr
Pour visiter le site : www.ciup.fr

ՅՈՒՇԱՏԵՏՐ

ԿԱՊՈՅՏ ԽԱՉԻ Փարիզի Ա. Թաղէոսեան մասնաճիւղի ժողովը Շաբաթ, Յուլիս 5, ժամը 14-ին սովորական հաւաքատեղին։

ՆԿԱՏԻ ՈՒՆԵՆԱԼ

ՄԵԾ ԴԱՇՏԱՀԱՆԴԷՍ
ԽԱՆԱՍՈՐԻ ԱՐՇԱՒԱՆՔԻ
ՏԱՐԵԴԱՐՁԻՆ ԱՌԻԹԻ
Շաւիլ – Վիրոֆլէ
Յուլիս 20-ին
Մանրամասնութիւնները՝ յետագային։

Imprimé sur les Presses
du Journal «HARATCH»
83, rue d'Hauteville, 75010 Paris
Siret : 571 027 317 000 15
Commission Paritaire : N° 55935

Association "MACHTOTZ"
Pour la Défense de la Langue Arménienne

Rentrée de l'année scolaire 2003/04

1) Cours intensif d'arménien 1er niveau pour non-arménophones

Ces cours s'adresseront aux débutants de 8 à 70 ans.
Les élèves seront capables de parler, lire et écrire l'arménien
L'enseignement est assuré par Mme **Hilda Kalfayan-Panossian**
avec sa **METHODE AUDIOVISUELLE**
27 Septembre 2003 - 31 Janvier 2004 : Stage de 50 heures
le samedi matin de 9h à 12h à Paris **(Absentéisme exclu)**

2) cours de 2e, 3e, et 4e niveaux

27 Septembre 2003 - Fin Juin 2004
le samedi entre 12h et 15h à Paris
Les nouveaux élèves sont acceptés à ces cours après un test de niveau.
Pour tous ces cours :
RENSEIGNEMENTS et INSCRIPTIONS dès maintenant :
01 47 50 97 51 et 01 39 46 21 66.

3) Manuel d'arménien occidental pour les non-arménophones

Une méthode audiovisuelle utilisable chez soi.
3 volumes en couleur + 1 coffret de 4 cassettes audio
85 Euros + 8 Euros frais d'expédition.
Contecter l'Association MACHTOTZ : 01 47 50 97 51.

CROIX BLEUE DES ARMÉNIENS DE FRANCE

DIMANCHE 13 JUILLET

BELLEFONTAINE EN FETE

ACCUEIL DES PARENTS ET DES AMIS
A PARTIR DE 11 HEURES

Buffet,
Kermesse,
Jeux

VENEZ NOMBREUX

ՇԱԲԱԹ
ՅՈՒԼԻՍ 5
SAMEDI
5 JUILLET
2003

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ

LE NUMERO: 1 €

ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ (1884-1957)

HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE FONDE EN 1925

DIRECTRICE : ARPIK MISSAKIAN

83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
TEL. : 01 47 70 86 60 — FAX : 01 48 00 06 70
E-MAIL : jharatch@aol.com

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար. 230 եւրօ — վեցամսեայ : 122 եւրօ
Արտասահման : Տար. 270 եւրօ (Ամէնօրեայ առաքում)
247 եւրօ (Շաբաթական առաքում) — Հատը : 1 եւրօ
C.C.P. PARIS 15069-82 E

78րդ ՏԱՐԻ – ԹԻՒ 20·723

Fondateur SCHAVARCH MISSAKIAN

78e ANNEE — N° 20·723

«ՎԵՐՋ ՏՈՒԷՔ ԱՅՍ ԱՄՕԹԻՆ»

Այս խորագիրով կոչ կ'ուղղէ «Ակօս»ի գլխաւոր խմբագիրը Հ. Տինք, ահազանգելով Արեւմտահայաստանի մէջ իրենց վիճակին ու քանդիչներու քմայքին լքուած հայկական կոթողներու կացութեան: Թերթին Յունիս 27-ի թիւին մէջ լոյս տեսած գրութեան մէջ կ'ըսէ թէ դարաւոր հայկական եկեղեցիներէն ու չէնքերէն այսօր միայն քանի մը հատը կանգուն են, ան ալ խիստ ողորմելի վիճակի մէջ:

Կարսի ու Պիթլիսի մէջ կարելի է տակաւին հանդիպիլ հայկական հին տուներու, սակայն, անոնք ալ ժամանակի ընթացքին հետզհետէ կը փլչին ու անհետ կը կորսուին: Իսկ Վանի մէջ հայկական տուներէ ոչ մէկ հետք մնացած է:

Շրջանի հայկական անհամար եկեղեցիները ժամանակի ընթացքին կամ ամբողջովին քանդուած են, կամ մզկիթի վերածուած: Ասոնց օրինակ տրուած է Կարսի Առաքելոցը որ ներկայիս «Քիւմպէթ ճամի» եղած է: Մուտքին արձանագրութիւն մը զետեղուած է ուր կ'ըսուի թէ ան կառուցուած է 932 – 37 տարիներուն ու հազարամեակ մը ետք, 1998ին որպէս մզկիթ բացուած է գործածութեան: Ոչ մէկ նշում թէ մզկիթ կոչուածը իրականութեան մէջ հայկական եկեղեցի մըն է: Մզկիթին պատասխանատուն ալ, ինչպէս կը գրէ Հ. Տինք, մէկն է անոնցմէ որոնք Աստուծոյ գիտցածը մարդոցմէ կը թաքցնեն. այցելող զբօսաշրջիկներուն կը պատմէ թէ «եկեղեցին կառուցուած է Օտուզներու շրջանին քրիստոնէացած Թուրքերու մէկ ճիւղին կողմէ»:

Հայկական հետքը ջնջելու կեցուածքին զոհը միայն Կարսի Առաքելոցը չէ: Ամբողջ աշխարհին ծանօթ Անիի աւերակներն ալ նոյն վերաբերումը կը վայելեն: Զբօսաշրջիկներու խումբերուն ընկերացող զինուորականներուն արտայայտութեան մէջ ալ կը յայտնուի հայկական գոյութիւնը ուրացող մօտեցումը: Ըստ Տինքին ամէնէն շօշափելի փաստն է աւերակ քաղաքին մուտքին զետեղուած ժամանակագրութեան տախտակը: Այդ ժամանակագրութեան ոչ մէկ փուլին «հայ» կամ «հայկական» նշումը կայ: Արդէն քաղաքին անունն ալ ամէն տեղ ոչ թէ Անի, այլ՝ Անը ձեւով գրուած է:

Շրջանի պատմական հայկական եկեղեցիներուն եւ չէնքերուն մեծագոյն փորձանքը հասցուցած են գանձախոյզերը: Եկեղեցիներուն մէջ չէ մնացած տախտակամած մը որ ծակ – ծակ, պատ մը որ փորուած չըլլայ: Ներքին պատերուն նկարազարդումները չատ դժուար է նկարագրել: Բազմաթիւ սուրբերու աչքերը փորուած, դէմքերը սրբուած են: Այդ չէնքերէն գողցուած քարերն ալ գործածուած են շրջակայ գիւղերու մէջ տուներու կառուցումին:

Ախթամար կղզիի պատմական վանքն ալ որ Թուրքիոյ զբօսաշրջութեան ծանուցումին մէջ Վանը կը ներկայացնէ, իր բաժինը առած է այդ ագեղութիւններէն: Ախթամարի ու Կտուցի հայկական վանքերն ալ լքուած են անխնամութեան: Հոն այցելող անպատասխանատու մարդոց կողմէ եկեղեցիներու պատերուն փորագրուած անունները, սիրային արտայայտութիւնները, լոզունգները, պատմական նկարներու գոյութեան ամբողջովին վերջ տուած են:

Թուրքիա պարտի պատմական իր ժառանգութեան տէր կանգնիլ ու վերջ տալ այս ամօթին:

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՃԱԿԱՏ

ՊԱՔՈՒ ԿԸ ԲԱՆԱԿՑԻ ՂԱՐԱԲԱՂԻ ՀԵՏ ԱՌԱՆՑ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ

Ատրպէյճանի Արտաքին գործերու նախարարը Վ. Գուլիեւ Յուլիս 3-ին հեռատեսիլի կայանի մը տուած հարցազրոյցին ընթացքին յայտարարած է թէ Ղարաբաղի հակամարտութեան կարգաւորումին համար Պաքու պատրաստ է բանակցելու նոյնիսկ «հայ անջատողականներու» հետ, սակայն, այն պայմանով որ Հայաստան մէկ կողմ քաշուի: Ատրպէյճանցի նախարարը աւելցուցած է թէ Հայաստանի եւ Ղարաբաղի «անջատականները» փոխադարձ զիջումի ոչ մէկ առաջարկ կ'ընդունին, ձգտելով անպայման «գրաւեալ» Ղարաբաղը Հայաստանին միացնելու, կամ հոն «խաղալիկ» պետութիւն մը ստեղծելու: Գուլիեւ չեշտած է թէ իր երկիրը այդ կարելիութիւնը չի տար անոնց. առայժմ կը նախընտրէ խաղաղ լուծումի ճամբան, առանց սակայն բացառելու գրաւեալ հողերու ազատագրումը ռազմական գործողութիւններու միջոցով:

***

ԿՈՎԿԱՍԻ ՄԱՀՄԵՏԱԿԱՆՆԵՐՈՒՆ ՀՈԳԵՒՈՐ ԱՌԱՋՆՈՐԴԸ ՓԱՐԻԶԻ ՄԷՋ

Փարիզի մէջ Յունիս 27 – 29 տեղի ունեցած «Իսլամական աշխարհին մէջ երկխօսութիւնը» նիւթով միջազգային ժողովին մասնակցած է Կովկասի մահմետականներու շէյխիւլիսլամը Ալլահ Շիւքիւր Փաշազատէ եւս: Ելոյթին մէջ ներկայացուցած է երկրին կրօնական պատկերը, արտայայտուած միջկրօնական երկխօսութեան, յարաբերութիւններու մասին: Ըսած է թէ Ատրպէյճանի մէջ երեք գլխաւոր կրօնքները՝ մահմետականութիւնը, քրիստոնէութիւնը եւ հրէութիւնը բարեկամական գործունէութիւն կը տանին, կրօնական փոքրամասնութիւններ հոգատարութիւն կը վայելեն ,եւ այլն:

Շէյխիւլիսլամը նիւթ ըրած է Հայաստան – Ատրպէյճան հակամարտութիւնն ալ, Հայաստանը որակելով «ահաբեկիչ երկիր» կրկնած է թէ ան գրաւած է Ատրպէյճանի տարածքին 20%-ը, պատճառ ըլլալով աւելի քան մէկ միլիոն գաղթականի: Կոչ ըրած է որ Մահմետականներու համաշխարհային կազմակերպութիւնը զօրավիգ կանգնի Ատրպէյճանի արդար դատին:

Ա. Փաշազատէ Փարիզի մէջ հանդիպումներ ունեցած է Ներքին գործերու նախարար Սարքոզիի, Ֆ. Տուպթ – Պլագիի, Ֆրանսայի մահմետականներու նորընտիր նախագահին, ուրիշ անձնաւորութիւններու հետ:

***

ԳԱՆԿԱԼԻ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԳԵՐԵԶՄԱՆԱՏՈՒՆԸ ՆՈՐՈԳՈՒԱԾ

Սեբաստիոյ Գանկալ գաւառակին մէջ իր վիճակին լքուած էր հայկական գերեզմանատունը: 2580 քառակուսի մեթր տարածութեամբ գետինը ութ հողի ջանքով շրջափակուած է ու պաշտօնական տոմարին մէջ դարձեալ արձանագրուած որպէս Հայկական գերեզմանատուն: Աշխատանքներուն ընթացքին մաքրուած են շիրմաքարերը, յայտնուած մասունքները ամփոփուած գերեզմաններու մէջ, երկաթէ դուռ մըն ալ հաստատուած: Ցաջորդով ծառեր պիտի տնկուին հոն:

Գանկալի մէջ ներկայիս երկու տուն հայ կայ. մէկը Պօղոս Թուրնայի ընտանիքն է, միւսը Հաւա Ջանքըրը որ առանձին կ'ապրի:

«ՇԱՀՆՈՒՐ 100»

1903 - 1974

ՎԱՂԸ՝

«ՅԱՌԱՋ- ՄԻՏՔ ԵՒ ԱՐՈՒԵՍՏ»

Վաղը լոյս կը տեսնէ «Յառաջ – Միտք եւ Արուեստ»ի նոր (294) թիւը ամբողջովին նուիրուած Շահան Շահնուրի ծննդեան հարիւրամեակին, հետեւեալ բովանդակութեամբ. –

էջ մը Շահնուր – Զօպանեան
յարաբերութեան — Վ. ՄԱՏԹԷՈՍԵԱՆ
Շահնուր մարդը — ԳՐ. ՔԷՕՍԷԵԱՆ
La Retraite sans fanfare (Extraits) TRADUCTION DE L'INALCO

«ԱՐՄԷՆՓՐԷՍ»

(Յուլիս 3 / 4)

ՏԵՍՈՒՉԻՆ ՍՊԱՆՈՒԹԵԱՆ ԱՌԸՆՉՈՒԹԵԱՄԲ

Երեւանի պետական համալսարանի գիտական խորհուրդը յայտարարութիւն մը հրապարակած է, ռուսական բաժնի տեսուչ Կ. Մկրտչեանի մահուան առընչութեամբ: Ցաւակցութիւն յայտնելով անոր հարազատներուն, «նողկալի ոճիր» կ'որակուի կատարուածը: Գիտական խորհուրդը դիմելով նախագահ Ռ. Քոչարեանի, Ազգային Ժողովին, կառավարութեան ու իրաւապահ մարմիններու, կը պահանջէ անհրաժեշտ բոլոր միջոցներուն ձեռնարկել, դտնելու եւ խստօրէն պատժելու համար ոճրագործներն ու կազմակերպիչները:

***

ԲԺԻՇԿՆԵՐՈՒ ՀԱՄԱԳՈՒՄԱՐԸ ՓԱԿՈՒԱԾ

Բժիշկներու համահայկական առաջին համագումարը (Յուլիս 1–3) առիթ եղած է գործակցութեան բազմաթիւ առաջարկներու. անոնք յետագայ ուսումնասիրութիւններէ ետք պիտի վերածուին գործնականի: Իրանի Հայ Բժիշկներու Միութիւնը, օրինակ, տրամադրութիւն յայտնած է դեղօրայքի արտադրութիւն սկսելու Հայաստանի մէջ: Համագումարին ընթացքին աշխոյժ քննարկումներ

(Շար.ը Դ. էջ)

ՅՈՅՍ ԵՒ ՅՈՒՍԱԽԱԲՈՒԹԻՒՆ

ԽՈՐՀՐԴԱԾՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ՍՏԵՓԱՆ ԱԼԱՋԱՋԵԱՆԻ «ՎԱԹՍՈՒՆԱԿԱՆՔ» ՅՈՒՇԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ԱՌԻԹՈՎ

ԿԱՐԷՆ Ա. ՍԻՄՈՆԵԱՆ

1965 ԹՈՒԱԿԱՆ, ԱՊՐԻԼ 24

60–ականների հոգեւոր – բարոյական եւ քաղաքական ու թաքնուած հակասութիւնների, վերջապէս, ռուսական կայսրութիւնը խորտակումից հերթական անգամ փրկելու ջանքերի այս հէնքի վրայ էր, որ 1965–ի Ապրիլ 24–ին առաջին անգամ սովետական իրականութեան պատմութեան մէջ, հայ ժողովուրդը, յատկապէս երիտասարդութիւնը, դուրս եկաւ փողոց:

Ինչպէ՞ս պատահեց, որ Թուրքերի կատարած ցեղասպանութեան մասին նոյնիսկ տների մէջ խօսելն արգելուած լինելուց յետոյ, ցեղասպանութեան մասին որեւէ յիշատակութիւն Գուլագով պատժելու մղձաւանջներից յետոյ, ընդհանրապէս Թուրքահայաստանից գաղթածին նացիոնալիստ պիտակով հալածելուց, քննարկելուց, աքսորելուց յետոյ, յանկարծ թոյլ տրուեց 1965–ի Ապրիլ 24–ի զանգուածային ցոյցը: Ի՞նչպէս պատահեց, որ Պէրլինի, Պուտափէշտի, Նովոչերկասկի արիւնահեղութիւնների յետոյ, անարիւն անցաւ Երեւանի ցոյցը, որի եզրափակումն էր նոյն երեկոյ Օփերայի սրահի մէջ տեղի ունեցող հանդիսաւոր նիստը: Պաշտօնական նիստը:

Ինչպէ՞ս հասկանալ այս երկու, իրար հակասող երեւոյթները:

Իբրեւ վկայող, յատկապէս յիշեցնելու եմ, որ ցերեկային ցոյցի ընթացքին որեւէ սադրանք հնարաւոր չեղաւ: Բայց երեկոյեան, երբ օրն իրիկնացել ու մութն իջնում էր քաղաքի վրայ, Օփերայի պուրակ հաւաքուած բազմութեան մէջ արդէն բաւականաչափ կասկածելի սադրիչներ կային, որոնք էլ ծոցերը պահած քարաբեկորներով փշրեցին դռներն ու ապակիները: Կազմ ու պատրաստ զօրամասերը ջրի հզօր շիթերը ուղղեցին բազմութեան վրայ: Ովքե՞ր էին դուռ – պատուհան փշրողները ... Ցերեկային ցոյցին մասնակցած ուսանողութի՞ւնը, որին չէին կարողացել մղել օրինազանց գործողութիւնների ... Տասնամեակների հեռաւորութիւնից եւ 1988–ի փորձառութեամբ որեւէ կասկած չկայ, որ նախապէս մշակուած բեմադրութեամբ տեղի ունեցած դուռ – պատուհան ջարդելու այս ներկայացումը իրականացուել էր «հոգատար» կոմկուսի եւ «հարազատ» ԿԳԲ.–ի մասին հերթական մի աւանդապատում տարածելու նպատակով. «Կրակ չեն բացում, ջուր են բացում... Կենտկոմի առաջին քարտուղար Զարոբեանը թոյլ չտուեց, ԿԳԲ.–ի պետն էլ չուզեց, որ Նովոչերկասկ լինի»: Միամիտ կամ արդէն մեծամտացող հայը պատրաստակամօրէն կուլ տուեց այս կուտը. «Մենք ուրիշ ենք.. Ռուսները մեր բարեկամներն են... Մոսկուան գնահատում է իրեն հաւատարիմ Հայերին եւ թոյլ չէր տայ երիտասարդութեանը խեղդել արեան մէջ»: Քչերն էին փորձում առարկել այս անհեթեթ միթոսներին, քանի որ քչերին էր յայտնի Նովոչերկասկի ողբերգութիւնը, երբ նոյն Մոսկուան արեան գետեր դարձրեց քաղաքի փողոցները:

Ի դէպ, յիշատակելով 1988–ը, նաեւ յիշեցնեմ Փետրուարեան բեմադրութիւնը, երբ ծեգը ծեգին Երեւանի վրայ ռազմական ուղղաթիռներ յայտնուեցին (որոնց ժողովուրդը շատ դիպուկ անուանեց «գարնանային ծիծեռնակներ»), իսկ նոյն Օփերայի հրապարակը շրջապատեցին յատուկ նպատակի զօրամասի զինուորները, որոնց «սրտառուչ» ընդունելութիւն ցոյց տուեցին հայ ուսանողուհիները՝ մօտենալով եւ մէկական մեխակ մտցնելով կալաշնիկովների փողերի մէջ: Ո՞ւմ համաձայնութեամբ կամ մտայղացումով էր կատարուել այս ամօթալի արարքը, եթէ ոչ կուսակցապետի, որ մի քանի օր առաջ արհամարհանքով խօսեց հրապարակ հաւաքուած ժողովրդի հետ, նկատելով, թէ Ղարաբաղը «իր գրպանում չէ, որ հանի ու տայ»...

Ստեփան Ալաջաջեանը 65–ի Ապրիլեան իրադարձութիւնների մասին մէջբերում է իր զրոյցը կոմկուսի ղեկավարներից մէկի՝ Գ. Տէր – Ղազարեանցի հետ: Ահաւասիկ, թէ ի՞նչ է բացայայտում այդ զրոյցի ընթացքին. «Մոսկուան թոյլատրել էր ոգահանդէսը, – ասում է Տէր – Ղազարեանցը, – Ռուսները գիտեն, վաղուց գիտեն, որ մենք հողային պահանջներ ենք ունեցել Թուրքերից Եղեռնից էլ առաջ, Պէրլինի վեհաժողովին, 1872–ին, 1913–ին... Ռեփլոնի քարտէս... Պատմութիւն... Հայը ընդամէնը պատմութիւն է: Ճշմարտութիւնը ա՛յն է, որ սովետ ենք ուրիշի համար... Այդ օրը, երբ ցոյց էինք անում Երեւանում, Մոսկուան բանակցութիւններ էր վարում Անգարա – յում՝ Թուրքիան ԱՄՆ–ից հեռացնելու եւ Սովետներին մերձեցնելու պայմաններ էր առաջարկում... Ռուսները հէնց ա՛յդ օրը ընտրել էին բանակցելու»:

Անշուշտ զրոյցը այսքանով չի աւարտուել: Բայց գլխաւորն այն է, որ «Մոսկուան թոյլատրել է ոգահանդէսը»: Ո՞վ է եղել դիմողը եւ ո՞վ է եղել թոյլտուութիւն տուողը... Ինչո՞ւ է այդ օրն ընտրուած եղել բանակցութիւնների համար... Ուրեմն, Հայի տարած Աղէտը, նրա Ողբերգութիւնը, զոհերի զաւակների եւ վերապրողների սրտի կսկիծը շահարկուել է քաղաքակա՞ն խաղի մէջ:

Ինչո՞ւ էր գլուխ – գլխի զրոյցի ընթացքին այսքան անկեղծացել կուսակցական ղեկավար գործիչը: Թէ՞ նա եւս նրանցից մէկն էր, ում տանջում էր «Ինչո՞ւ կուսակցական դարձայ» հարցը: Ստեփան Ալաջաջեանը որեւէ մեկնաբանութիւն չի կատարում, քանի որ հետեւողականօրէն Վկայողի իր անաչառ հայեացքի տէրն է միայն: Նաեւ չի յիշատակում իրենց զրոյցի թուականը: Բայց կարելի է կռահել, որ Մոսկուայից Երեւան թռչող սաւառնակի մէջ տեղի ունեցած զրոյցը 65–ի Ապրիլից յետոյ է եղել: Եւ գրեթէ վստահ եմ, որ կուսակցական նոմենկլատուրայի բարձրաստիճան դէմքը վերադառնում էր իր նոր պաշտօնին հաստատուելուց յետոյ:

Նոր, աւելի բարձր պաշտօնի նշանակուեց ոչ միայն Գ. Տէր – Ղազարեանը, այլեւ Եա. Զարոբեանը. «Բոլորը գըւարթ էին: 250 միլիոն բնակչութիւն ունեցող մի պետութեան մէջ՝ դառնալ մինիստրի տեղակալ, նշանակում է շատ աւելի բարձր պաշտօնի հասնել, քան որեւէ հանրապետութեան կուսակցութեան առաջին քարտուղար լինելը»: Իրաւացի է Ալաջաջեանը: Եւ մեզ մնում է, որ ինքներս կատարենք եզրակացութիւն, թէ ինչպէս եղաւ, որ հասարակական լայն խաւերի մէջ որպէս 65–ի ցոյցերի պատասխանատու եւ զոհ ընկալուած գործիչները ստանում են իրենց ծառայութեան վարձը՝ աւելի բարձր կուսակցական ու պետական պաշտօններ:

Բայց ինչպէ՞ս է լինում, որ իրենց պաշտօնների մէջ առաջ քաշուող կուսակցական – պետական գործիչները մտաւորականների հետ այդքան սերտաց զրոյցներ են ունենում: Այս զարմանալի երեւոյթը պէտք է լուրջ խորհրդածութիւնների առիթ տայ: Խորհրդածութիւնների ճամբայ ելնելու պատրաստ ընթերցողին յուշելու եմ, որ անպայման ծանօթանայ այդ գործիչների կենսագրութեանը, որոնք ներկայացուած են Հայկական Սովետական Հանրագիտարանի Գ. հատորի 672 էջի եւ ԺԱ. հատորի 673 էջերի վրայ:

Երկրորդ հանգամանքը, որ ուշիմ եւ իր մտայղացումները կատարելու պատրաստ ընթերցողը յատկապէս պէտք է նկատի ունենայ, այն է, որ այդ զրոյցները ունեցել են «մտերիմ», նոյնիսկ «խորհրդապահ» բնոյթ: Յատկապէս մտաւորականների հետ: Եւ կարողացել են մտաւորական շրջանակին ներշնչել, թէ իրենք «լինելով կոմունիստ, նախ եւ առաջ հայ են», այսինքն ունեն ազգային ինքնութիւն:

Բայց ազգային ինքնութիւնը եւ անաստուած նացիոնալ – կոմունիզմը համադրուելու որեւէ եզր չունեն:

Եթէ «մտերիմ» ու «խորհրդապահ» այս զրոյցներն էլ եղած չլինէին, ապա 65–ի Ապրիլ 24–ի ցուցարարութեան ընթացքին հետեւելիս (իսկ Ստեփան Ալաջաջեանը յիշում է բոլոր մանրամասները, որոնց ականատես է եղել), եզրակացութիւնը մնում է նոյնը, քանի որ իրադարձութիւններով յագեցած այդ օրուայ մէջ առանձնանում է յատկապէս մէկ դրուագ.

«Մի մեքենայ յայտնուեց Սպաների տան առջեւ ու տեսայ, թէ ինչպէս Սիլվային եւ Պարոյրին հրաւիրեցին նստել... Դա ՔԱ–Կէ–Պէ–ի մեքենան էր»: (Ս. Ալաջաջեանը տողատակի ծանօթութեան մէջ նոյն դրուագի մասին մէջբերում է Ս. Կապուտիկեանի նկարագրութիւնը. «– Պանթէոն, գնանք Պանթէոն, Կոմիտասի մօտ, – պոռթկաց մէկը, ու շարքերը ուղղուեցին դէպի Պանթէոն: Մենք նոյնպէս նրանց խառնուած քայլում էինք, բայց չգիտես ինչպէս, գուցէ ՔԱ–Կէ–Պէ–ի օժանդակութեամբ, մեր կողքին յայտնուեց մի աւտոմեքենայ եւ վարորդը առաջարկեց իր ծառայութիւնը: Պարոյր Սեւակը եւ ես նստեցինք մեքենայ եւ Պանթէոն հասանք աւելի շուտ, քան քայլողները»):

«Ես քայլեցի մինչեւ Պանթէոն: Ուշացած էի. Սիլվա Կապուտիկեանը աւարտել էր ելոյթը... – շարունակում է Ստ. Ալաջաջեանը եւ յիշում է Պարոյր Սեւակի յորդորը, որ նա իր հնչեղ ձայնով ուղղել էր Պանթէոն հաւաքուած բազմութեան. – Պահանջների տէրը մենք ենք, բայց պահանջները տէրութիւններն են ներկայացնում. իսկ դա տղաներ, իր ժամանակն ունի: Ես ուզում եմ, որ հիմա մեր սքանչելի երթը, այս փառապանծ սգոյ շքերթը, այս մեր քայլքը, որ քայլերգ դարձաւ, այստեղ էլ վերջանայ եւ մենք մեկնենք մեր տները, խաղաղ կերպով ցրուենք, քանի դեռ...

– Ո՛չ... մենք կը վերադառնանք հրապարակ:

Դա «Ուխտ»ի տղաներից Վարդանի ձայնն էր... Պարոյրն իջաւ բազմութեան մէջ ու այդ օրը այլեւս չտեսայ նրան... Տղաները չմեկնեցին իրենց տները»:

Եւ նորէն հարցեր ու հարցեր... իսկապէս, որտեղի՞ց եւ ինչպէ՞ս այդ բազմութեան մէջ յայտնուեց ՔԱ–Կէ–Պէ–ի մեքենան: Ո՞վ էր ծրագրել, որ ժողովրդի մէջ հեղինակութիւն ունեցող երկու բանաստեղծները աւելի շուտ հասնեն Պանթէոն, որպէսզի ցուցարարներին այնտեղ իրենք դիմաւորեն: Ո՞ւմ յանձնարարութիւնն էին կատարում նրանք՝ յորդորելով, որպէսզի երիտասարդութիւնը ցրուի տները՝ «քանի դեռ...»: Քանի դեռ՝ ի՞նչ...: Ինչո՞ւ վճռական «Ոչ»ը լսելով, Պարոյր Սեւակը այլեւս չերեւաց այդ օրը...: Անշուշտ հասկանալով, որ իր հեղինակութեամբ ակամայ ծառայելու է... Ո՞ւմ... Ինչո՞ւ «այլեւս չերեւաց»...: Որովհետեւ այդպիսի ակամայ ծառայութիւնը տրամագծօրէն հակառակ էր իր առաքինութեանն ու արժանապատուութեանը...: Իսկ ո՞ւր մնաց Ս. Կապուտիկեանը... Մնաց իր ստանձնած վաղեմի ծառայութեան մէ՞ջ: Անտարակոյս: 1988 թուականի Փետրուարեան ցոյցերի օրերին, որպէս չինծու «Ղարաբաղ կոմիտէ»ի անդամ հարթակից յորդորում էր «դաշոյն չմխրճել Գորբաչովի մէջքը» եւ վերջ տալ ցոյցերին...: Գիտէ՞ր արդեօք Կապուտիկեանը, որ Մոսկուան յատուկ նպատակի զօրամասեր է ուղարկել՝ ազգային եռագոյն դրօշը բարձրացրած ժողովրդին զսպելու, ահաբեկելու համար...: Եւ գիտէ՞ր, թէ Օփերայի հրապարակը կալաշնիկովները ուսերին զինուորներով շրջապատելուն հետեւելու է Սումգայիթի պոկրոմը:

Ցամենայն դէպս, մենք, որ այդ իրադարձութիւնների ջրապտոյտի կենտրոնն էինք, ոչ միայն գիտէինք, այլեւ յորդորում էինք ժողովրդին, թէ հրապարակից դուրս գալուն պէս, Սումգայիթի մէջ կոտորելու են Հայերին:

Յիրաւի, Ստեփան Ալաջաջեանի յուշերը մեր կորցրած բարոյական կողմնորոշումները նորէն գտնելու, մեր ազգային արժանապատուութիւնը վերականգնելու, մեր անձնական պատասխանատուութեան զգացումը բորբոքելու, իւրայատուկ եւ բացառիկ միջոցներ են: Նրա յուշապատումը նաեւ մտածել է ստիպում բոլոր նրանց, ովքեր այս կամ այն պատճառով, բայց եւ միանգամայն անկախ իրենց կամքից, վարժուել են պատրաստի պատասխանների, որպիսիք յաւակնում են ներկայանալ անվերապահ ճշմարտութիւններ՝ ըստ էութեան լինելով կեղծիք, իսկ լաւագոյն դէպքում կիսատ ճշմարտութիւն, որ միշտ համազօր է նոյն կեղծիքին:

«Յուշագրութեան» այս դերակատարութիւնը լիարժէք է ոչ միայն փաստերի եւ հեղինակային անաչառ կեցուածքի շնորհիւ, այլեւ, ամէնից առաջ՝ խօսքի ուժով, որպիսին ընդհանրապէս ունի Ս. Ալաջաջեանի արձակը: Անցեալի խորքերի մէջ սխալները, վրիպումները, վերջապէս, մոլորութիւնները խոստովանելը հոգեւոր ստրկութիւնից ազատագրուելու մեր միակ ճամբան է: Այս է նաեւ սովորեցնում Ստեփան Ալաջաջեանը:

Իրադարձութիւնների եւ դերակատարների մասին աներկբայելի ու անվերապահ դրական գնահատականները, որպիսիք այսօր տզզում են մեր ականջների տակ, անշուշտ, սովետական «հայրենասիրութեան» ընտիր արտայայտութիւններ են, բայց որեւէ եզր չունեն եւ չեն էլ կարող ունենալ Հայի ազգասիրութեան հետ:

«Ազգին պակասութիւնը պարտկել՝ խելացութիւն է, բայց պակասութիւնը չճանաչել՝ մեծ անխելքութիւն», – ժամանակին գրել է Հայր Ղեւոնդ Ալիշանը: Իսկ Միքայէլ Նալբանդեանը գրեթէ նոյն ժամանակ ահազանգել է. «Ազգի անդաստանի մէջ հինգ ցորենաբոյս չկայ, բայց փուշ եւ որոմ բիւրաւոր. աղաչում ենք Ամենակալ Տէրը սրտցաւ գործաւորներ ուղարկել, որ խնամով խլէին այդ փուշերը, որպէսզի ազնիւ բոյսերը հնար ստանային աճելու եւ զօրանալու: Ժամանակ է, որ Հայերը դուրս գան երեխայութիւնից եւ մի փոքր այրութիւն ստանան, սովորեն դատել եւ ճանաչել սեւը եւ սպիտակը»:

Ինձ համար մեծ ուրախութիւն է, որ «սրտցաւ գործաւոր» է Ստեփան Ալաջաջեանը՝ իմ աւագ գրչեղբայրը, Երկրի ու Հայի արժէքները իր էութեան մէջ ակնածանքով պահած գրողն ու բարեկամը:

(Շար. 4 եւ Վերջ)

Փարիզ

ԻՐԱՔ ԵՒ ԻՐԱՔԱՀԱՅՈՒԹԻՒՆԸ՝ ԱՅՍՕՐ

Իրաքի մէջ պատերազմական գործողութիւնները այլեւս վերջ գտած են, սակայն, խորքին մէջ պատերազմը իր տարբեր երեսներով տակաւին կը շարունակուի:

Տակաւին անապահովութիւնը կը տիրէ ամէնուրեք: Օր ցերեկով կողոպուտ եւ մարդասպանութիւն կը կատարուի հրապարակաւ: Բոլոր գործերը Մարտ 19–էն դադրած են: Այդ թուականէն ի վեր ռոճիկ վճարող չկայ: Միայն ուտեստեղէնի եւ կանաչեղէնի շուկաները բաց են, իսկ վաճառատուները՝ ընդհանուր առմամբ փակ, ի բաց առեալ կարգ մը ապահով շրջաններէ: Դպրոցները եւ համալսարանները նոյնպէս անկանոն վիճակի մէջ կը գտնուին: Կարգ մը դըպրոցներ եւ համալսարաններ լրիւ կողոպտուած են: Ամերիկեան բանակի միաւորներ իրենց հրասայլերով ներկայ են փողոցներուն մէջ: Կառավարութիւն տակաւին չէ կազմուած: Տասնեակներով կուսակցութիւններ իրենց յայտարարութիւններով ողողած են հրապարակները:

Ու այս բոլոր խառնիճաղանճին մէջ ի՞նչ է հայ ժողովուրդին վիճակը, ի՞նչպէս կ՚ապրի, մեր ազգային հաստատութիւնները ի՞նչ վիճակի մէջ են:

Նախ, փառք Տիրոջ, ահաւոր ռմբակոծումներուն եւ ապա ամերիկեան բանակին կողմէ երկիրը գրաւելու գործողութիւններուն ընթացքին մենք՝ Հայերս շատ չնչին թիւով զոհեր ունեցանք, վնասը գրեթէ ոչինչ է համեմատելով կատարուածին ահաւորութեան հետ: Մինչեւ օրս արձանագրուած են չորս զոհեր, որոնք ինկան ամերիկեան բանակի Իրաք մուտք գործելու օրերուն: Քանի մը Հայերու տուներ կողոպտուած են, ապա հայ երիտասարդ մը սպաննուած է աւազակներու կողմէ: Այս բոլորը՝ Պաղտատ քաղաքին մէջ միայն, ուր կեդրոնացած է իրաքահայութեան մեծամասնութիւնը:

Քերքիւքի մէջ մեր մարզական ակումբը եւ քահանային բնակարանը կողոպտուած են: Պասրայի մէջ նոյնպէս միայն ակումբը կողոպտուած է: Մուսուլ անվթար մնացած է: Զախոն, Աւզրուկ գիւղ

Հայաբնակ գիւղն ու Տհօք քրտական շըր-ջանին մէջ գտնուելով» անվնաս մնացած են:

Հայութիւնը Իրաքի մէջ ճանչցուած է իբրեւ կրօնական համայնք, ունի իր ուրոյն կանոնադրութիւնը՝ Ազգային Սահմանադրութեան օրինակով մշակուած եւ վաւերացուած 1932–ին, օրուան պետութեան կողմէ: Այս կանոնադրութիւնը 1963–ին չեղեալ կը նկատուի եւ անոր փոխարէն պետութեան կողմէ կը պարտադրուի թիւ 87 օրէնքը, որ ի զօրու է մինչեւ օրս եւ որ չի համապատասխաներ մեր ազգային շահերուն: Երկրին մէջ տիրող այս ներկայ անցումային շրջանին, երբ նոր սահմանադրութիւն կը մշակուի, քրիստոնեայ համայնքները միասնաբար կ՚աշխատին այս սահմանադրութեան մէջ քրիստոնեաներու իրաւունքները հաստատելու համար:

Այս առընչութեամբ Իրաքի Հայոց Թեմի առաջնորդը միւս համայնքապետներու հետ յաճախակի հանդիպումներ կ՚ունենայ, որոնց երբեմն կը մասնակցին նաեւ Ազգային կեդրոնական վարչութեան անդամներ: Այս ծիրին մէջ տեղի ունեցած են հանդիպումներ Իրաքի ամերիկացի ընդհանուր կառավարիչ Ճէյ Կառնըրի, քրտական երկու կուսակցութիւններու պետերուն եւ ներկայիս հրապարակի վրայ գտնուող այլ ծանօթ անձնաւորութիւններու եւ կուսակցապետներու հետ:

Առաջնորդը, Ազգային իշխանութիւնները եւ շրջաններու թաղականութիւնները կը շարունակեն գործել: Պաղտատի Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ Մայր եկեղեցին՝ գտնուելով քաղաքին կեդրոնը եւ անապահով շրջանի մը մէջ, անոր մէջ տակաւին եկեղեցական արարողութիւններ չեն կատարուիր: Բոլոր արարողութիւնները եւ շրջաններու թաղականութիւններ... եկեղեցւոյ մէջ, որ ծերանոցի շրջափակին մէջ կը գտնուի: Փակ է նաեւ Մէյտանի Ս. Աստուածածին եկեղեցին, որ նոյնպէս անապահով շրջանի մը մէջ կը գտնուի:

Պաղտատի մէջ գործող մեր ազգային միութիւններուն ակումբները նոյնպէս փակ են, թէեւ յաճախորդներուն թիւը քիչ:

Երկրին մէջ տիրող ներկայ տնտեսական ցաւալի վիճակը բնականաբար ազդած է հայ հասարակութեան վրայ, որուն անդամներուն մեծամասնութիւնը արհեստաւորներ եւ պաշտօնեաներ են: Իրաքի Հայոց Թեմի առաջնորդարանը տարիներ շարունակ բոլոր հայ չքաւորներուն ամսական օժանդակութեան ձեռք կ՚երկարէր՝ նիւթական վճարումով եւ ուտեստեղէնի նպաստներով: Դժբախտաբար վերջին 20–ամեակին անոնց թիւը տասնապատկուելով պատերազմէն առաջ միայն Պաղտատ քաղաքին մէջ պաշտօնական արձանագրութեամբ անոնց թիւը հասած էր 320 ընտանիքի: Այսօր, սակայն, օգնութեան կարօտ բաւական մեծ թիւով ընտանիքներ կան: Վերջերս, Եկեղեցիներու Համաշխարհային Խորհուրդին եւ Միջին – Արեւելքի Եկեղեցիներու Խորհուրդին կողմէ մեզի հասաւ ուտեստեղէն, զոր Ազգային իշխանութեան կողմէ գնուած ուտեստեղէններուն հետ միասին բաշխուեցաւ արձանագրուած բոլոր չքաւորներուն: Այս առընչութեամբ ըսենք, որ պատերազմէն առաջ Ազգային Կեդրոնական վարչութիւնը նկատելով, որ պատերազմը մօտալուտ է, բոլորին կանխաւ իրենց երկու ամսուան նիւթական օժանդակութիւն ըրաւ: Սակայն այսօրուան կացութեամբ կը տեսնենք, որ կարիքը կայ բաւական լուրջ օգնութիւններու, այս անգամ ոչ թէ արձանագրուած ընտանիքներուն, այլեւ՝ ժողովուրդին մէկ կարեւոր խաւին:

Իրաքի մէջ բարեսիրական ազգային միութիւն գրեթէ չկայ: 1958–էն դադրած է գործելէ Իրաքի Հայ Կարօտելոց Խնամակալ Միութիւնը (Օգնութեան Խաչ), որ իր ժամանակին բաւական մեծ եւ ծաւալուն աշխատանք կը կատարէր: Ներկայիս գոյութիւն ունի Իրաքի Հայկական Բարեգործական Ընդհանուր Միութիւնը, որ սակայն աւելի մշակութային եւ մարզական աշխատանքներու լծուած է, թէեւ նաեւ շատ սահմանափակ թիւով ընտանիքներու կ՚օգնէ: Իսկ միւս միութիւնները, Պաղտատի Հայ երկսեռ երիտասարդաց միութիւնը եւ Իրաքի Հայ Տիկնանց Մշակութային Միութիւնը թէեւ իրենց ծրագիրներուն մէջ չքաւորներուն օժանդակելու պայմաններ չունին, սակայն անոնք ալ ստիպուած շատ սահմանափակ թիւով օժանդակութիւններ կը կատարեն: Հետեւաբար չքաւորներուն օժանդակելու ծանր բեռը Ազգային իշխանութեան ուսերուն վրայ դրուած է: Տարիներ շարունակ ազգապատկան մեր կալուածներուն եկամուտէն մեծ բաժին մը կը յատկացուէր առաջնորդարանի չքաւորներուն սնտուկին, սակայն դժբախտաբար երկրին տնտեսական սառած կացութեան պատճառով ոչ մէկ վարձք կարելի է գանձել: Ուստի, անկասկած, այլեւս դժուարացած է մեր կարիքաւորներուն օժանդակելու գործը: Պէտք է ըսել, որ բարեբախտաբար մինչեւ օրս ոչ մէկ հայ մուրացկան ունինք:

Երկրին մէջ նոր կարգեր հաստատուելով՝ նոր հարցեր լուծելու հարկադրանքին տակ կը գտնուինք: Առաջին հերթին մեր ազգային վարժարանները, որոնք պետականացած էին 1972 – 1973–էն ըսկըսեալ եւ այլեւս կորսնցուցած էին իրենց հայկական դիմագիծը, շրջանի ոչ հայ աշակերտութիւնը պարտադրաբար հոն յաճախելով, եւ ուր միայն քանի մը հայ ուսուցչուհիներ ունինք, եւ ուր հայերէնի եւ կրօնի քանի մը պահեր կը տրամադրուին շաբաթական, այլեւս աշխատելու է ետ վերադարձնել մեր ազգին, որպէսզի այդ վարժարանները ըլլան մեր տնօրէնութեան տակ, մեր Ազգային կրթական ծրագիրները կարենալ իրագործելու համար: Բաւական խրթին գործ մըն է զոր Ազգային կեդրոնական վարչութիւնը անպայման պիտի աշխատի իրագործել:

Միւս կողմէ, մեր Ազգային կանոնադրութիւնը, որ նոյնպէս կարիք ունի վերըստին իր բնականոն հունին մէջ դրուելու, այդ ալ իր ժամանակին պէտք է որ լուծուի:

Մեր միութիւնները նոյնպէս կարիքը ունին վերափոխուելու եւ աւելի զարգանալու՝ իրենց պարտադրուած լճացումէն եւ կաշկանդումներէն ձերբազատելու համար:

Մենք լաւատես ենք, որ քանի մը տարիէն Իրաքի տնտեսական վիճակը իր բընականոն հունին մէջ պիտի դրուի: Նոյնպէս մեր ժողովուրդին եւ Ազգային հաստատութիւններուն վիճակը պիտի բարելաւուի, սակայն ներկայիս կարիքը ունինք օժանդակութիւններու՝ թէ՛ մեր չքաւորներուն հասնելու, թէ՛ մեր կըրթական օճախները վերստին իրենց ազգային հունին մէջ դնելու, եւ թէ ի մասնաւորի մեր դպրոցները վերահաստատելու ամէնէն կենսական գործը յաջողցնելու համար:

Դժուարին շրջան մըն է, սակայն աւազան անպայմանօրէն յաջողութեամբ պիտի պսակուի:

ՊԱՐՈՅՐ ՅԱԿՈԲԵԱՆ

Պաղտատ

«Ազդակ»

– ԳԱՂՈՒԹԷ ԳԱՂՈՒԹ –

ՊՈՒՐՃ ՀԱՄՈՒՏԻ քաղաքապետարանի դաշտին վրայ, Յունիս 22–ին, տօնուած է Հ. Մ. Ը. Միութեան հիմնադրութեան 85–ամեակը, հովանաւորութեամբ Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Արամ Ա. կաթողիկոսին եւ կազմակերպութեամբ Հ. Մ. Ը. Միութեան Լիբանանի Շրջ. վարչութեան: Լիբանանի եւ Հայաստանի չեփորախումբին փառերգներէն ետք, ձեռնարկին բացումը կատարած է Շրջ. վարչութեան ատենապետ՝ Ճոնի Արեւեան, որ ըսած է թէ սերունդներու դաստիարակութիւնը ստանձնած Հ.Մ.Ը.Մ.–ը այս առաքելութիւնը կը տանի հաւատալով, որ նոր ծաղկող սերունդը կը հանդիսանայ մեր ընկերութեան հիմնաքարը: Սարգիս Կիրակոսեան կարդացած է համաշխարհային սկաուտական շարժման ընդհանուր քարտուղար՝ Ժագ Մորիոնի խօսքը, ուր ան կ՚ըսէ թէ Հ. Մ. Ը. Միութեան 85–ամեակի երթը յոյսի դաս մըն է համայն մարդկութեան համար, որովհետեւ ան եղաւ այն օճախը, որ իր շուրջ համախմբեց հայկական ցեղասպանութենէն ճողոպրած որբերը եւ անոնց տուաւ հայօրէն ապրելու դաստիարակութիւն եւ կամք: Ողջունելով Հ. Մ. Ը. Միութեան 85–ամեակը, Լիբանանի սկաուտական ֆետերասիոնի նախագահը՝ Ռուքոզ Ասխ նշած է Հ. Մ. Ը. Մ.–ի մեծ ներդրումը Լիբանանի մէջ: Կեդրոնական վարչութեան խօսքը բերած է Գառնիկ Մկրտիչեան: Ձեռնարկին փակման խօսքը արտասանած է Գեղամ Եպիսկոպոս:

***

ՊԷՅՐՈՒԹԻ Համազգայինի «Վահէ Սէթեան» տպարանին մէջ, Յունիս 8–ին, ընդունելութիւն մը տեղի ունեցած է, նոր կազմածներով օժտուելուն առթիւ: Ներկայ եղած են բազմաթիւ անձնաւորութիւններ: Բացման խօսքը արտասանած է Արփի Համբարեան, որմէ ետք արտայայտուած է տպարան – հրատարակչատան վարիչ տնօրէնը՝ Յակոբ Հաւաթեան, որ լուսարձակի տակ առած է Համազգայինի 75 տարիներու կրթական եւ մշակութային գործունէութիւնը: Մկրտիչ Մկրտիչեան նշած է, որ նոր կազմածներով օժտուիլը պարզապէս պատշաճեցում մըն է ներկայ պայմաններուն: Ձեռնարկի աւարտին խօսք առած է Գեղամ Եպիսկոպոս Խաչերեան: Փակումը կատարուած է հիւրասիրութեամբ:

***

ՊԷՅՐՈՒԹԻ Յակոբ Տէր – Մելքոնեան սրահին մէջ, Յունիս 4–ին, կազմակերպութեամբ Լիբանանի Համազգայինի Շրջ. վարչութեան, գեղարուեստական երեկոյթ մը տեղի ունեցած է, որու ընթացքին Զարուհի Պապայեան եւ Վարդուհի Վարդանեան հրամցուցած են երգերու փունջ մը, մերթ զուգերգներով, մերթ մեներգներով:

ՍՏԱՑԱՆՔ

ՀԱՅ ԿԵԱՆՔ
ԵՒ
ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ
ԵՐԿՐՈՐԴԱԿԱՆ ԲԱԺԻՆ Ա. ՏԱՐԻ
Յ. ՔԻՒՐՔՃԵԱՆ
ԱԹԷՆՔ (Յունաստան), 2003

ՊԱՏՐԱՆՔ

Գրեց՝ ՓԱՅԼԱԿ ՍԱՆԱՍԱՐ

ԵՐԿՐՈՐԴ ՄԱՍ

1923, ամառ – աշուն

Փարիզ

1.

Քովընտի անցք մը մտան ու կանգ առին համեստ պանդոկի մը առջեւ: Այդ երիկուն անիկա հիւրասիրուեցաւ Գարդէլ էֆէնտիի այրիին մօտ: Այդ կինը՝ Թագուհ, աղջիկը Մանուշ դաւառական հիւրասիրութիւն մը ըրին իրեն: Շատ ուշ ժամերով, անոնք, քիթ քթի խօսեցան. ինչէն նորէն յիշատակներ քրքրեցին. անգամ մըն ալ քամեցին իրենց ցամքած վէրքերը: Շողակաթ զգուշացաւ երկար խօսելէ իր ծածուկ նպատակներուն մասին:

Շողակաթ երբեք պիտի չմոռնայ այդ գիշերը. երկար ատեն այդ տեսակ ժամեր չէր ապրած: Բոպէ մը ինքզինքը զգաց Տրապիզոնի երկնքին տակ: Անկողին մտնելէ վերջն անգամ, քաղաքին հեռաւոր ժխորը ան կը շփոթէր վաղածանօթ ծովու մը խուլ աղմուկին, զոր երբեմն, անհանդարտ գիշերներու, ունկընդրած էր ինք երկար, երկար, երբ դեռ պզտիկ աղջնակ մըն էր...

2.

Շողակաթ յաջորդ օրն իսկ առանձին սենեակ վարձեց նոյն պանդոկին մէջ:

Առայժմ իր մտադրութիւններու մասին խորհելու, խօսելու ժամանակ չէր: Որոշած էր գաղտնիքը իրեն պահել ու հասնողին չբացուիլ: Նախ հարկ էր պատշաճիլ, վարժուիլ քաղաքին:

Դիմումներ պիտի ընէր անձամբ. իր աղջիկը պիտի փնտռէր իր սեփական նախաձեռնութեամբ: Կ՚ուզէր իրեն վերապահել այդ որոնումին բոլոր քաղցր կամ բոլոր դառն հաւանականութիւնները: Գաղտնիքը նուիրական էր իր աչքին ու պիտի չհանդուրժէր որեւէ սրբապղծութեան:

Քանի մը շաբթուան ընթացքին, արդէն իւրացուցած էր քանի մը օգտակար եւ անհրաժեշտ ուղեգիծեր մեծ քաղաքին մէջ: «Պելվիլը պզտիկ հայնոց մըն է» ըսած էր իրեն Մանուշակ: Հայնոց մը՝ փշրուած ու ցանցուած սակայն փողոցներու բաւիղի մը մէջ: Յիշողութիւնը կը տատամսէր ու կը խաբէր զինքը երբեմն, բայց ռազմավարին նման որ գետինը կ՚ուսումնասիրէ ապագայ ծրագիրներու նախատեսութեամբ, Շողակաթ ամէն օր յամառօրէն կ՚ընդլայնէր իր ակնարկին ու քայլերուն շրջանակը. կը ջանար դուրս գալ իր սովորութիւններէն, իր անգօրութեան սահմաններէն: Իր յիշողութեան մէջ, փողոց առ փողոց, կը տեղաւորուէր Փարիզի խիտ, աշխատաւորական այդ թաղամասը, Գոմպայի հրապարակէն մինչեւ Գուրոն: Այդ խառնիճաղանճ քարտէսը կը կենդանանար դէմքերով, բառերով. իր կեանքին մաս կը կազմէր:

Այդ շրջանակէն դուրս կ՚ելլէր առայժմ կիրակի օրերը միայն, եկեղեցի երթալու համար:

Ժան–Կուժոնի հայկական մատուռը ժամադրավայրն էր այդ օրերուն երբեմնեալ ու տատանեալ բազմութեան մը. հոն զիրար կը վերագտնէին հիները եւ նորերը, Պոլիսը, Կովկասը, արեւելեան նահանգները. ժամերգութիւն մտիկ ընելէ աւելի, փողոցին մէջ զիրար հոտուըտալու, իրարմով երկրի կարօտը առնելու կու գային այդ խայտաբղէտ պանդուխտները. պզտոր ջրերէ տակաւին անկիւն մը թիմած չէին արմատախիլ ու հայրենաբաղձ այդ մնացորդացը:

Շողակաթ ժամասացութենէն վերջն ալ կը սպասէր երկար մատուռին առջեւ. իրեն նման ուրիշներ ալ կը սիրէին յամենալ. փողոցին կեդրոնը խումբեր կը կազմուէին անցուդարձը խաթարելու աստիճան. շաբթուան մէջ միակ պահն էր որ անոնք ինքզինքնին հայ զգալու միամիտ գոհունակութիւնը կ՚ապրէին:

Շողակաթ հոն ճանչնալ կարծեց կիներ, զոր երբեք տեսած չունէր ոչ մէկ տեղ: Անծանօթ դէմքեր, վաղեմի մտերիմներու պէս կու գային իրեն: Ժան–Կուժոն փողոցը ազգային օճախն էր անտերունջ պառաւներու, որ այնտեղ կը գտնէին իրենց սուրբերը եւ երբեմնի դրկիցները:

Օրէ օր Շողակաթ կը տիրապետէր Փարիզի որոշ կէտերուն. ոտքին տակ հողը կ՚ամրանար: Այլեւս պողոտաները, ըստորերկրեայ ճամբաները, խաժամուժը զինքը չէին շփոթեցներ: Ան մտադրած էր խարխափումներով ճամբայ չելլել. նպատակին քալել անվարան: Ատոր համար անհրաժեշտ կը գտնէր իր վրայէն նետել անճարակ գաւառացիի իր տատամսումները: Քանի կ՚աճէր ինքնավստահութիւնը, նոյնքան աւելի կը նախըզգար գալուստը կարեւոր պատահարի մը. իրեն կը թուէր թէ ժամ մը պիտի հնչէ իր կեանքին մէջ. գրեթէ ապահովութիւնը ունէր անխուսափելի հանդիպումին:

Արդարեւ, այդ եզական մօր մօտ, իր աղջիկը փնտռելու ծրագիրը վերածուեր էր հանդիսաւոր մտահոգութեան մը, որուն առջեւ ան կը կեդրոնանար, կը սեւեռէր միտքը, սիրտը ու կը զոհէր ուրիշ ամէն մտածում. ինք կ՚ապրէր այն կենսական գաղափարով միայն, զոր կը ծածկէր մարդոցմէ. զարմանալի թաքնամըտութիւն մը անյայտ, որուն պատճառը ինքն իսկ պիտի չկարենար բացատրել:

Մտադրած էր դիմել ու օգտագործել Փարիզի հոգեւոր հովիւին աջակցութիւնը, որուն հասցէին ուղղուած յանձնարարական մը ունէր արդէն: Սրբազանը ժամանակի մը համար կը բացակայէր Փարիզէն. մեկնած էր հանքային ջրերը:

Սպասումի այդ օրերուն, Շողակաթ հետամուտ եղաւ յարմար աշխատանք մը գտնելու: Տիկին Թագուհ զինք առաջնորդեց օշարակի գործատուն մը, ուր կ՚աշխատէր ինք ալ: Զմերժուեցաւ: Աշխատանքը տանելի էր: Իր վրայէն թեթեւցաւ լուրջ մտահոգութիւն մը:

(Շար. 10)

(Շար. Ա. էջէն)

ծաւալած են յատկապէս աստմնարուժութեան, թոքախտի հարցերուն շուրջ:

Յաջորդ համագումարը նախատեսուած է կազմակերպել Սան Ֆրանսիսքոյի մէջ:

***

ՆԱԽԱԳԱՀԻՆ ԳԻՒՄՐԻ ԱՅՑԸ

Նախագահ Ռ. Քոչարեան Յուլիս 3-ին անակնկալ այց մը կատարած է Գիւմրի, ծանօթանալու շինարարական աշխատանքներու ընթացքին: Գիւմրի մեկնելէ առաջ հանդիպած է նաեւ Ջուարթնոցի տաճարը որուն վերանորոգումը աւարտին կը մօտենայ:

Իսկ Գիւմրիի մէջ նախագահը այցելած է բնակելի շէնքերու շինութեան վայրը, քննած ճամբու շինութեան աշխատանքները, Ջաջուռի մէջ դիտած է Մինասի Թանգարանին կառուցումը:

***

ՃԱՐԱԳՈՐԾՆԵՐԸ ԿԸ ՓՆՏՌՈՒԻՆ

Յունիս 25-ին Նուպարաշէնի մէջ կատարուած սպանութեան առթիւ բացուած հետաքննութեամբ հաստատուած է որ արարքին մասնակից են էջմիածինէն Կամսար Յակոբեան (Կայծ), Երեւանէն Արթիւր Սարգսեան (Ֆառ) եւ Համլէթ Մկրտչեան: Ոստիկանութիւնը հետախուզութեան ձեռնարկած է եւ անոնց մասին տեղեկութիւն ունեցողներէ կը խնդրուի լուր տալ դատախազութեան, կամ ոստիկանութեան:

***

ԵՐԵՒԱՆՑԻ ՔԱՆԴԱԿԱԳՈՐԾԻՆ ՅԱՋՈՂՈՒԹԻՒՆԸ

Իտալիոյ Ռավէննա քաղաքին մէջ կազմակերպուած քանդակագործներու 14-րդ երկամեային երկու առաջին մրցանակներէն մէկը տրուած է Երեւանցի քանդակագործ Զարեհ Շահպազեանին: Պրոնզէ մետալ մը ստացած է նոյնպէս Երեւանցի Սուրէն Մալխասեան: Երկամեային եօթը հայաստանցի մասնակցած է. հինգը Երեւանէն, մէկը Լիբանանէն, մէկն ալ Հունգարիայէն:

ՕՐՈՒԱՆ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԼՈՒՐԵՐԸ

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

ԳԵՐՄԱՆԻՈՅ վարչապետը Շրէօտէր յայտարարեց թէ գերման – իտալական տարակարծութիւնը վերջ գտած է, Պէրլիւսքոնի հեռաձայնած ըլլալով Շրէօտէրի եւ ցաւ յայտնած իր անտեղի արտայայտութեան համար: Շրէօտէր ճշդած է որ «Պէրլիւսքոնի ցաւ յայտնած է իր արտայայտութեան ձեւին եւ բաղդատութեան համար: Ըստ իրեն որ, ինչ կը վերաբերի ինծի, միջադէպը վերջ գտած է»: Ի դէպ, չատ խօսուեցաւ fափo որակումին մասին եւ այդ առընչութեամբ, «Ֆիկառօ»յի մէկ նամակագիրը (Յուլիս 4) դիտել կու տայ որ, Շուլց սխալած է ըսելով թէ իրեն էՍ – էՍ կոչուած է, քանի քափօ էՍ – էՍ չէր նշանակեր այլ կ՚որակէ, գլխաւորաբար, քրէական յանցաւորներ (հրեայ, համայնավար եւ այլն) որոնց կը տրուէր պահակի այդ պաշտօնը:

ԳՈՐՍԻՔԱՅԻՔ, Յուլիս 6-ին, հանրաքուէի պիտի դիմեն որոշելու համար կղզիին ճակատագիրը, այսինքն նոր կառոյցը: 190 հազար է ընտրողներու թիւը: Պէտք է իրենց կարծիքը տան ներկայացուած ուղղութիւններու մասին, բարենորոգելու համար Գորսիքայի հիմնարկներու կազմակերպութիւնը: Ա. Ժիւփէ, մետասաներորդ ժամուն գնաց, համոզելու համար որ այո՛ ըսեն, բայց, ոչինչ ապահով էր: Գլխաւոր նորութիւնը կը վերաբերի երկու նահանգներու մէկի վերածումին եւ հողամասին հաւաքականութիւնը պիտի մատակարարուի խորհրդակցական մէկ ժողովով:

ՖՐԱՆՍԱՅԻ ԱԶԳԱՅԻՆ ԺՈՂՈՎԸ, չորս շաբաթներու տաք ու պաղ նիստերէ ետք, Յուլիս 3-ին կրցաւ քուէարկել հանգըստեան թոշակներու օրինագիծը 132-ի դէմ 389 ձայնով: Կը մնայ որ վաւերացուի նաեւ Ծերակոյտին կողմէ, ինչ որ պարզ ձեւակերպութիւն մըն է այլեւս: Այս ուղղութեամբ, Ֆր. Ֆիյոն համբերատար աշխատանք մը տարաւ, թէեւ համայնավար երեսփոխան Մաքսիմ Կրեմեց գղուշացուցած է կառավարութիւնը, որ կը թերագնահատէ ընկերային շարժումը, որ ալ աւելի զօրաւոր պիտի ըլլայ վերամուտին:

ՍԱՐՔՈԶԻ, Յուլիս 3-ին, պաշտպանեց ապօրինի գաղթի վերաբերող իր օրինագիծը, որ ընդդիմութեան աչքին «չափազանցեալ» է: Պատիժի կրնան ենթարկուիլ անոնք, որոնք «սպիտակ ամուսնութիւններ» կ'ընեն (հինգ տարի բանտարկութիւն եւ 30 հազար Եւրօ տուգանք) կամ կ'օգնեն ապօրինի գաղթերու:

ՖՐԱՆՍԱՅԻ արուեստի ճիւղերու համար, ընդհատարար աշխատողները, կը շարունակեն սպառնալ բոլոր փառատօններուն եւ Յուլիս 8 ալ ընդհանուր գործադուլի օր որոշուած է: Սպառնալիքի տակ է նոյնիսկ Ֆրանսայի Շրջանը հեծանիւով: Սէ – Ժէ – Թէ-ի ընդհանուր քարտուղարը յայտարարած է որ աւելի քան երբեք մօտ են գործադուլին: Ամէն օր, փառատօններ կը ջնջուին, վերջիններն էին Նանթ, Ռէն, էքս եւ այլն, եւայլն:

ԻՐԱՔԻ ՄԷՋ, Ամերիկացիներու դէմ արարքները կը բազմանան եւ ամերիկացի վարիչն ալ յայտարարած է, Յուլիս 3-ին, որ 25 միլիոն տոլար կը տրամադրեն ԱՄՆ, որեւէ տեղեկութեան համար Ս. Հիւսէյնի ձերբակալութեան կարելիութիւններուն մասին: Յուլիս 3-ին, Պաղտատի մէջ ամերիկացի տասը զինուորներ վիրաւորուած են: ԱՄՆ-ու նախագահն ալ կրկնած է որ այդ յարձակումները պատճառ պիտի չըլլան որ զօրքերը ժամ առաջ քաշէ: Ճշդած է.– «Ոմանք կը խորհին որ պայմաններն այնպէս են, որ կրնան մեր վրայ յարձակիլ: Պատասխանս է՝ Թող գա՛ն»:

ԵՒՐՈՊԱԿԱՆ ԽՈՐՀՐԴԱՐԱՆԸ բանաձեւ մը քուէարկած է, ուր կ'ամբաստանէ ռուսական ուժերը «մարդկութեան դէմ ոճիրի եւ պատերազմական ոճիրի» մեղադրանքով: Բանաձեւը առաջարկած էին Կանաչները եւ քուէարկուած էր 200-ի դէմ 242 ձայնով: Կը ճշդէ որ այդ ոճիրները պէտք է հետապնդուին «միջազգային հակակշռի» մէջ, Մոսկուայի հետ գործակցաբար (Չէչէնիա):

ՇՆՈՐՀԱԿԱԼԻՔ

Փարիզի Սուրբ Յովհաննէս – Մկրտիչ Մայր Տաճարի Հոգաբարձութիւնը Սուրբ Յարութեան տօնին առթիւ շնորհակալութեամբ ստացած է ԻՒՂԱԳԻՆԻ հետեւեալ նուէրները. –

Տիկին Սեդա Թահան 30 Եւրօ, Տէր եւ Տիկին Խաչիկ Տաքէսեան 50, Տէր եւ Տիկին Գէորգ Մօրուքեան 25, Պր. Վիգէն Տէր – Ղուկասեան 35, Պր. Ճէմս Զամիչ 30, Օր. Ժագլին Քանարեան 30, Տէր եւ Տիկին Ժան Ոսկանեան 100, Պր. Սեպուհ Սարախանեան 70, Տիկին Սոնա Գույումճեան 20, Տէր եւ Տիկին Գաբրիէլ Առաքելեան 22.87, Երեմեան ընտանիք 10, Պր. Ժագ Եսայեան 30, Տէր եւ Տիկին Րոպէն Տէր – Արսլանեան 20, Տիկին Սիրարփի Փէջիմէնեան 20, Տէր եւ Տիկին Սարգիս Թաթիկեան 30, Տիկին Ա. Սուճուքճեան 40, Օր. Գոհարիկ Գէորգեան 40, Տէր եւ Տիկին Վահան Նաւասարդ 50, Տիկին Սիլվա Սերոբեան 50, Տիկին Կադրիկեան 50, Տիկին Նուարդ Ոսկանեան 30, Տէր եւ Տիկին Ալեքս Մագլըմեան 60, Տէր եւ Տիկին Տիգրան Գավաֆեան 100, Տէր եւ Տիկին Նժդեհ Օհանեան 100, Պր. Ժան Արմաղանեան 15, Տէր եւ Տիկին Սամուէլ Քէչիչեան 80, Տէր եւ Տիկին Ժանէթ Բժշկեան 50, Տիկին Ալիս Քոլար 50, Տիկին Մարի Պօղոսեան 150, Տիկին Հռիփսիմէ Մարկոսեան 20, Տէր եւ Տիկին Եսուար Տէփանեան 80, Տիկին Մ. Ասատուրեան 15, Օր. Միշլին Առաքելեան 20, Տէր եւ Տիկին Րընէ Զազըճեան 30, Տիկին Մօրիսէթ Զօքքարեան 155, Տէր եւ Տիկին Մ. Մարտիրոսեան 30, Տիկին Մարի Ծառուկեան 20, Տիկին Սաթենիկ Փափազեան 30 Եւրօ:

Տէր եւ Տիկին Արամ Քերովբեան՝ Ալիծ Տիրէքի մկրտութեան առթիւ 500 Եւրօ:

Բժիշկ եւ Տիկին Վիգէն Կարապետեան, իրենց հօր՝ սրտաբան եւ բանաստեղծ՝ Կարօ Կարապետեանի յիշատակին 80 Եւրօ:

ՄԱՐՍԷՅԼԻ ՍՐԲՈՑ ԹԱՐԳՄԱՆՉԱՑ ՄԱՅՐ ԵԿԵՂԵՑԻ

Հանդիսաւոր Պատարագ
ԿԻՐԱԿԻ ՅՈՒԼԻՍ 13-ԻՆ
ՄԱՅՐ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ ՄԷՋ

Պատարագը կը մատուցանէ եւ կը քարոզէ, Հայաստանի Գիւմրի քաղաքի Հայոց առաջնորդ՝
ՄԻՔԱՅԷԼ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ԱՋԱՊԱՀԵԱՆ

Սիրով կը հրաւիրուին մերազն ժողովուրդը ներկայ գտնուելու սոյն հանդիսաւոր արարողութեանց:

Սկիզբ ժամերգութեան ժամը 8.30-ին:
Պատարագ ժամը 10-ին:

Imprimé sur les Presses
du Journal «HARATCH»
88, rue d'Hauteville, 75010 Paris
Siret: 571 027 317 009 15
Commission Paritaire : N° 55935

Ս. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ-ՄԿՐՏԻՉ ՓԱՐԻԶ

ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ, ՅՈՒԼԻՍ 10
Տօն Սրբոց Թարգմանչացն Մերոց՝
Սահակայ եւ Մեսրոպայ
ժամը 10-ին պատարագ կը մատուցուի:

ՑՈՒՑԱՀԱՆԴԷՍ

ԿԱՊՈՅՏ ԽԱՉԻ Փարիզի Ա. Թաղեանի մասնաճիւղի ժողովը Շաբաթ, Յուլիս 5, ժամը 14-ին սովորական հաւաքատեղին:

ԳՈՐԾ ԿԸ ՓՆՏՌԷ

Հայ երիտասարդ կին մը, ֆրանսահըպատակ աշխատանք կը փնտռէ (տարեց կամ երախայ նայիլ, մաքրութիւն եւայլն):

Հեռաձայնել՝ Յասմիկ Յովսէփեանի:
01 – 39 – 87 – 42 – 88

ՀՈԳԱԲԱՐՁՈՒԹԻՒՆ
ՍՈՒՐԲ ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՄԿՐՏԻՉ
ՄԱՅՐ ՏԱՃԱՐԻ

EPHORIE
DE LA CATHEDRALE
ST-JEAN BAPTISTE

ՈՒԽՏԱԳՆԱՑՈՒԹԻՒՆ
ՍՈՒՐԲ ԷՋՄԻԱԾՆԻ
ՄԱՅՐ ՏԱՃԱՐԻ ԿԱՌՈՒՑՄԱՆ
1700-ԱՄԵԱԿԻՆ ԱՌԻԹՈՎ

Նախաձեռնութեամբ՝ Փարիզի եւ Շրջանի
ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ

ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ, ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ 30-ԷՆ
ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ, ՆՈՅԵՄԲԵՐ 6

Այս ճամբորդութեան համար նախատեսուած է՝
8 օրուան համար՝ 1180 Եւրօ
Առանձին սենեակի պարագային՝ 1355 Եւրօ
(Օդանաւ, օդակայանի տուրք, վիզա, պանդոկ, շրջապտոյտներ, սնունդ)

Արձանագրութեան վերջին պայմանաժամ՝
ՕԳՈՍՏՈՍ 15

Մասնակցութեան համար հեռաձայնել Առաջնորդարանի Քարտուղարութեան՝
01 43 59 67 03 թիւին

PARIS → EREVAN → PARIS
3 VOLS DIRECTS HEBDOMADAIRES
A votre service pour toutes destinations dans le monde!
PARIS • SABERATOURS
19, RUE ST. ROCH 75001 PARIS
TEL 01 42 96 10 10 • FAX 01 42 96 18 77
LYON • SEVAN VOYAGES
48, COURS DE LA LIBERTÉ 69003 LYON
TEL 04 78 60 13 66 • FAX 04 78 60 92 26
MARSEILLE • WASTEELS VOYAGES
67, LA CANNEBIÈRE 13001 MARSEILLE
TEL 04 95 09 30 60 • FAX 04 95 09 30 61
EREVAN
10, RUE VARDANANTS 375010 EREVAN
TEL 52 54 48 - 52 85 48 • FAX 56 40 30
CARGO 3 VOLS HEBDOS
EN COLLABORATION AVEC LA NOUVELLE COMPAGNIE AÉRIENNE
ARMENIAN INTERNATIONAL AIRWAYS
Sabera@wanadoo.fr
www.saberatours.fr

CROIX BLEUE DES ARMÉNIENS DE FRANCE

DIMANCHE 13 JUILLET
BELLEFONTAINE EN FETE
ACCUEIL DES PARENTS ET DES AMIS
A PARTIR DE 11 HEURES
Buffet,
Kermesse,
Jeux
VENEZ NOMBREUX

ԿԻՐԱԿԻ ՅՈՒԼԻՍ 6
DIMANCHE 6 JUILLET 2003

LE NUMERO: 1 €

ՅԱՌԱՋ
ՄԻՏՔ ԵՒ ԱՐՈՒԵՍՏ

ԹԻՒ 294

ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ (1884-1957)

HARATCH
LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE FONDE EN 1925
DIRECTRICE : ARPIK MISSAKIAN
83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
TEL. : 01 47 70 86 60 — FAX : 01 48 00 06 70
E-MAIL : jharatch@aol.com

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար. 230 Եւրօ — Վեցամսեայ : 122 Եւրօ
Արտասահման : Տար. 270 Եւրօ (Ամէնօրեայ առաքում)
247 Եւրօ (Շաբաթական առաքում) — Հատը : 1 Եւրօ
C.C.P. PARIS 15069-82 E

78րդ ՏԱՐԻ – ԹԻՒ 20·724 | Fondateur SCHAVARCH MISSAKIAN | 78e ANNEE — N° 20·724

ԲԱԶՄԱԲԵԿՈՐ ՊՐԻՍՄԱԿԸ

ՇԱՀՆՈՒՐ ՄԱՐԴԸ

Գրեց՝ ԳՐԻԳՈՐ ՔԷՕՍԷԵԱՆ

Այս գրութիւնը սկզբնապէս գրի առնուած է որպէս բանախօսութիւն՝ ներկայացնելու համար ՇԱՀՆՈՒՐ ՄԱՐԴԸ, գրագէտին ծննդեան հարիւրամեակին առթիւ կազմակերպուած երեկոյթին, որ տեղի ունեցաւ Լոս–Անճըլըսի մէջ Ապրիլ 5-ին, կազմակերպութեամբ Թէքէեան Մշակութային Միութեան տեղւոյն մասնաճիւղին: Գրութիւնը վերամշակուած է այս հրատարակութեան առթիւ: Գ.Ք.

***

ԴԻՄԱՆԿԱՐ

Դժուար եւ նուրբ գործ մըն է ընդհանրապէս մարդ մը ներկայացնելը, ո՛եւէ մարդ, իր նկարագրի հիմնական թէ երկրորդական գիծերով, իր հազարատ էութեամբ: Ո՛րքա՞նով կարելի է թափանցել մարդու մը հոգեկան թէ նկարագրային բարդ աշխարհէն ներս առանց տարուելու իր արտաքինէն, իր յայտարարութիւններէն, իսկ գրողի մը պարագային՝ իր իսկ գործէն, որ կրնայ պարզել իր բուն ինքնութիւնը, նոյնիսկ ծածկել իր նկարագրի շարք մը գիծերուն, եւ կամ ներկայացնել իր մէջ երկրորդ մարդը, ան՝ որուն թաքնօրէն կը ծառայէ ան: Հարցը մասնաւորապէս կը կնճռոտի երբ խնդրոյ առարկան մեծատաղանդ արուեստագէտ մըն է ինչպէս Շահան Շահնուրը, առաւել եւս անձ մը՝ որ իր երիտասարդական վաղ տարիներէն ապրած է տառապակոծ կեանք մը, քաշկռտուած է իր ֆիզիքականը «ժամանակաւոր բնակարաններ»ու մէջ, ինչպէս որ ինք պիտի խորագրէր իր Ֆրանսերէն մէկ բանաստեղծութիւնը, տալով նաեւ անոր իմաստը. «Ces logis qui sont provisoires s'appellent hôtel, hôpital, et aussi, en élargissant un peu le sens des mots, notre corps - ce logis exigu et si provisoire»[1]:

Ընթացիկ ասացուածք մը կայ, երբ կը փորձուի ներկայացնել գրագէտ մը, կամ արուեստագէտ մը: Կը մէջբերուի 18–րդ դարու ֆրանսացի գրագէտ եւ գիտնական Պիւֆոնի համբաւաւոր մէկ նախադասութիւնը, որ ան արտասանած է Ֆրանսական Կաճառի ընդունման ճառին մէջ, 1753–ին – «Ոճը՝ նոյնինքն մարդն է»: Այս արտայայտութիւնը, սակայն, սխալ ընկալուած է: Պիւֆոնի համար ան կը նշանակէր միայն թէ՝ «խորքին արտայայտածները՝ գրողին անձնական դրոշմը կը կրէ»: Շահնուրի պարագային այդ մեկնաբանութիւնը սահմանափակ է, կամ այդ չէ միայն, այլ իր նիւթն ալ է, խորքը, իր իմացութի՛ւնը, գոյութենական ըմբռնումը – եթէ կ'ուզէք, ըլլալով միատեղ՝ իր նկարագի՛րը, խառնուա՛ծքը: Կարելի չէ այլ հաստատում ընել մէկու մը մասին որ ըսած է. «Մէկ հոմանուհի ունեցած եմ՝ գրականութիւնը»[2]: Այս իմաստով միայն կարելի կ'ըլլայ ըսել թէ Շահնուր հարազատութեամբ իր ոճն իսկ է:

Ասով, սակայն, կը ծագի կարեւոր անպատեհութիւն մը: Գետինը լպրծուն է – մարդը ներկայացնելու համար, ուրեմն, պէտք է խօսիլ հաւասարապէս գործին մասին, քաշել զուգահեռներ, ընել բաղդատականներ, միշտ վկայութեան կանչել իր ամէնէն մտերիմը՝ իր «հոմանուհին»: Բայց այս ձեւը պիտի չըլլայ իմս: Սեւեռումիս մէջ պիտի ընթանամ, ուրեմն, հակառակ ուղղութենէն, – քանի «Շահնուր իր ոճն իսկ է», – հիմնուելով իր նամակներուն, անձնական ծանօթութեանս, վկայութիւններու վրայ, առանց սակայն ամբողջովին զանցելու իր գործէն այն տողերը, որոնք իր կեանքին ծալքերը այլապէս կը լուսաւորեն: Եզրակացութիւնը ինք պիտի խօսի գործին մասին որպէս արուեստագէտին անձէն բխող ուղիղ գծի մը բնական եւ հարազատ շարունակութիւնը:

Շահնուր նախ կը ներկայանայ որպէս իմացական, գրական եւ արուեստի գիտելիքներու բազմագէտ մը, որ կ'ուզէ ամէն տեսութիւն, գաղափար, մտածումի հոսանք ընկալել՝ զանոնք անցընելէ ետք իր տրամաբանութեան եւ խառնուածքին քուրայէն: Գրական հոսանքները, ֆրանսական գրականութիւնը ինչպէս նաեւ իր ֆրանսացի գրողներու հարուստ միջավայրը իրեն նպաստած են այնքան, որքան որ ինք ուզած է անոնցմէ իւրացնել ընդունելին, ըսենք՝ տրամաբանականը: Ասկէ նկարագրային առաջին բնորոշումը, որ է ընկալել՝ յետ խիստ քննութեան, իւրացնել՝ յետ զտումի, առնել միայն՝ ինչ որ կը թուի տրամաբանական եւ ընդունելի, ու նաեւ՝ հաշտ իր էութեան:

Եթէ հիմա ինծի առաջարկուէր, որ իր մէկ մատիտանկարը գծեմ, առաջին մղումով պիտի տարուէի որ գիծերս արտայայտեն ճաճանչագեղ մտաւորական մը, լըջախոհ տեսքով, խուզարկու եւ թեթեւս քիչ մը անքաջալերական նայուածքով, որ յարգանք կը պարտադրէ, որ դիմացինը կը պահէ իրմէ մի քանի քայլ հեռու, աւելի ճիշդ՝ ինքն է որ բնազդաբար, իր խառնուածքովը, կը կենայ մեկուսի, առանց սակայն արգելք ըլլալու հաղորդակցութեան: Այլ խօսքով, պիտի նմանի այն մեծանուն անձնաւորութեան, որուն նախ չես յանդգնիր նամակ գրել, որմէ սակայն, ի մեծ զարմանք քեզի, շուտով կը ստանաս այնքան փափկանկատ եւ յարգալիր պատասխան մը: Գործնականին մէջ այդ եղած է Շահնուր, որ միշտ պատասխանած է, առնուազն քաղաքավար երկտողով մը, նոյնիսկ իրեն ամբողջովին անծանօթ նամակագիրներու, երիտասարդ թէ տարեց:

Սակայն այդ պիտի չըլլայ իմ նկարս, իր լրացուցիչ մանրամասնութիւններով: Պիտի նախընտրեմ գծել միւսը, մտերիմը, ընկերային եւ բարեկամական միջավայրի անհատը, նեղ շրջանակի մարդը, ուր բացայայտ կը դառնայ մարդուն խառնուածքին միւս երեսը, – գծող այլ զուարթախոհ նկարագրի տէր անձի մը ժպտելու, կատակելու պատրաստ աչքերը, այնքա՛ն պճլտուն՝ որ շուտով կ'առնէ չարաճճի երանգ մը, մանաւանդ երբ իր ժպիտէն եւ ապա խնդուքէն՝ աչքերը կը դառնան կիսախուփ: Այդ կը պատահի մանաւանդ՝ երբ Շահնուր սրամիտ ակնարկութիւններ կ'ընէ առօրեայ շրջապատին մասին, կը պատմէ իրական կեանքէ մանրավէպեր եւ կամ կը խօսի անցեալի իր սերնդակից գրողներուն, անոնց կեանքին, գործին, խառնուածքներուն, հակազդեցութիւններուն մասին. – հաղորդական ձայն մը, իւրայատուկ եւ ճանաչելի: Շահնուր իր մէջ պիտի պահէ այդ անհանդարտ, եռանդուն պատանիի մը վառ ոգին, մինչեւ իր վերջին օրերը, եւ նաեւ կենսախայտութիւն մը որ խոտոր կը համեմատի իր վիրաւոր մարմնին: Կենսախայտութիւն մը՝ որ –ջերմէ կամ քրոնիկ գլխացաւէ շատ չտառապած օրերուն– կը տարածուի կեանքի այլազան երեսներուն վրայ, ճիշդ հակառակը Փարիզի տղոց խումբէն՝ գրագէտ Շաւարշ Նարդունիին, որ կը թուի թէ ունէր անժպիտ, նոյնիսկ խստակրօն մարդու մը արտայայտութիւնը: Մանրավէպ մը աւելի բացորոշ կը դարձնէ անոնց խառնուածքի տարբերութիւնները: Առիթով մը, Շահնուր կը պատմէր. «Հայկական Տան մէջ մեր վերջին հանդիպումին, զինք գտայ տկար, յոգնած: Իրեն ըսի.– Բայց Շաւա՛րշ, ինքզինքդ փոխէ, ժպտիր. նայէ շուրջդ, դարձիր եւ դիտէ սա անցնող գեղեցիկ կինը, անոր քալուածքը, շարժումները»: Ու կ'աւելցնէր խնդալով. «Բայց ան չէր դառնար: Այս մարդը պէտք է վանական ըլլար, վանակա՛ն»[3]: Այս խօսքը ըրած էր 1968–ին, Նարդունիի մահուան տարին, երբ Շահնուր 65 տարեկան էր իսկ Նարդունի՝ 70:

Իր զուարթախոհ խառնուածքը ժառանգած է իր մօրմէն, որուն այս յատկանիշին մասին ակնարկութիւններ ունի: Գիտենք նաեւ թէ Պոլսոյ Պէրպէրեան վարժարանի իր նստարաններէն ան սկսած էր գծել իր ուսուցիչներուն երգիծանկարները, – դիպուկ, էական, խիտ գիծերով դիմանկարներ, որոնք առաջին վկայութիւններն են սեղմ ոճի կողմնակից տաղանդի մը, սրամիտ եւ սրատես: Զուարթախոհութիւնը ունեցաւ նաեւ իր բարեբար օգուտը Շահնուրի տառապակոծ կեանքին մէջ: Ան դարձաւ հաւասարակշռող, ֆիզիքական եւ հոգեկան ցաւերը մեղմող, երբեմն զանոնք շրջանցող միջոց մը: Իր գործերէն դուրս ֆրանսացի բարեկամներուն իր գրած նամակները կ'ոգեւորէին սրամտութեան կայծերով, կարգ մը տողեր խորհիլ տալով թէ ձեռնածու մըն է հեղինակը:

Սկսուած դիմանկարին շարունակութիւնը պիտի ընդգրկէր, բնականաբար, անոր մարմինը, ոչ թէ անպայման ցոյց տալու համար ենթակային բարեձեւ, ուղղաղէշ հասակը, այլ էլէկանս մը՝ արտաքինէն դէպի ներքին: Շահնուրի հոգիին և արտայայտութիւններուն մէջ ակներեւ է այդ վայելչագեղութիւնը, որ պոլսական որոշ դասու մը յատկանիշերէն մէկը կազմած է: Ան է՝ ըլլալ ներկայանալի արտաքնապէս եւ ներքնապէս, ըլլալ բարեկիրթ, նրբանկատ, խորշիլ գռեհկաբանութիւններէ: Ան վեր մնացած է ժխորէն, նոյնիսկ հեռու՝ սերնդակից գրողներու շրջանակէն. – «Այս ի՞նչ մարդ է որ մեր մէջ չի մտներ, կ'ըսէին»: Գոհ չէր անոնցմէ. «Անոնք զբաղած էին թերթի պայքարներով, կռիւներով»: Ինքզինք կը պահէր ժխորէն վեր՝ սակայն հեռու սնոպիզմէ: Ինքն է դարձեալ ըսողը. «Ես կը մտնէի աւելի ժողովրդական խաւերէ ներս –փորագրիչ, կօշկակար, դերձակ»[4]: Շահնուր անտանելի կը գտնէր միայն միջակ խօսակիցները, այլ միջակութիւններու կարգին:

«ԿՈՒԷՌՆԻՔՍ»

Վերեւ ներկայացուած կենդանագիրը դեռ միայն արտաքին ուրուագիծ մըն է: Անոր կը պակսի Շահնուր մարդուն առանցքային գիծը, բազմերես կառոյցը, անոր ենթաչաղախը: Այս վերջինը կը կազմէ Շահնուրի ողբերգութիւնը:

Գլխագիր Ցաւ մըն է Շահնուր, եւ այս՝ իր վաղ շրջանէն, պիտի ըսէի՝ իր ծնունդէն սկսեալ: Այդ ցաւը կը ներկայանայ ընդերկրեայ եռայարկ խորութեամբ, որուն առաջին երկուքին մասին ինք անդրադարձ ունի, ուր ազգայինը եւ ֆիզիքականը որքան իրարու յաջորդուած՝ նոյնքան շաղկապուած եւ բարդուած կը դրսեւորուին. «Հայուն բաց վէրքը, որուն այնքան շատ խօսք կ'ընենք մենք, անշուշտ փոխադարձաբար գործածուած ասութիւն մըն է: Բայց պիտի գար օր, երբ բաց վէրք մը պիտի կրէի ոչ միայն հոգեկան–իմացական կեանքիս մէջ, այլ բուն իսկ մարմնիս վրայ»[4]:

Իրողութեան մէջ ազգային ցաւը չէ որ կը կանխէ ֆիզիքականը, այլ այս վերջինը. իր հետ առաջին հանդիպումիս, 1961–ին, ինք ըսած էր. «Պզտիկ եղած ատենս գլուխս մարմնիս համեմատ աններդաշնակօրէն մեծ եղած է: Ունեցած եմ շատ փափուկ կազմ: Արդէն ո՛ր գրողն է որ չէ տառապած անբնականութենէ: Մանկութենէս գլխու ցաւ ունեցած եմ: «Նահանջը» գրելու ատեն իսկ ունէի գլխու ցաւ, առողջութենէս դժգոհ էի, կը տառապէի անքնութենէ»[5]: Ուշագրաւ է գրողի եւ «անբնականութեան» առընչուած գրեթէ անխուսափելի այս կապը, որով Շահնուր պայմանաւորուած կը զգայ նաեւ իր ինքնութիւնը: Շատ մը համբաւաւոր գրողներու մօտ անբնականութիւնը իր տարբերակները ունի, տարբեր բնոյթով եւ բաղադրիչներով, սկսեալ Պոտըլէռէն մինչեւ Վէրլէն, Ալֆրէտ տը Միւսէ, Լորտ Պայրըն, Վիրճինիա Ուուլֆ, Ուիլիըմ Ֆոլքնըր, Էրնէսթ Հէմինկուէյ, Անթոնէն Արթօ, Դոստոյեւսկի, Էտկար Ալըն Փօ, եւ ուրիշներ: Նոյնն է պարագան արուեստներու այլ դասու պատկանող երգահաններու եւ նկարիչներու: Այսուհանդերձ, անոնց հոգեախտաբանական անբնականութիւնը ինչպէս անոր հետեւանքները աղերս չունին հոգեպէս եւ իմացապէս առողջ եւ հաւասարակշիռ գրողին հետ (նկատի չունիմ իր ֆիզիքական տկարութիւնը եւ սպառիչ «երկար շունչ»ի պակասը), որ էր Շահնուր, նկատի առնելով նաեւ այն իրողութիւնը թէ «Սեւ Ապրիլ»ով առյաւէտ դրոշմուած իր հոգին պիտի դառնար զինք մտալլկող յուշարար: Այդ «փափուկ կազմով» աճող երախան, իր ազգային սարսափը ապրած էր երբ իր մայրը կը պահէր հայ երիտասարդ փախըստական մը Սկիւտարի իրենց բնակարանին մէջ, վտանգելով ընտանիքը, իսկ իր պատանեկութեան, մօրեղբօրը՝ Թէոդիկի առաջնորդութեամբ, վազած էր գաղթակայանէ – գաղթակայան վկայութիւններ քաղելու համար Եղեռնի վերապրողներէն: Այդ վկայութիւններու արդիւնքը պիտի ըլլար Թէոդիկի «Գողգոթա» խորագրեալ կոթողային գործը:

Վաղ տարիքէն սկսած այս մարմնա – հոգեկան, ազգային – իմացական տագնապը պիտի յառաջանայ եւ խորանայ գրողին հետ, որքան անոր մէջ կատարելագործուի գրագէտը եւ տեսակաւորուին ու խորանան՝ իր գրութիւնները, որոնց վերջինները լոյս կը տեսնեն Փարիզի «Ապագայ» շաբաթաթերթին մէջ: Արդէն 1936–ին հիւանդութեան գեհենը իր բոլոր կրակարաններով պատրաստ է զինք ընկալելու իբրեւ մնայուն բնակիչ: Երկարաձիգ անարշալոյս գիշերներու անվախճանութեան մէջ, ինք պիտի տեսնէ իր մարմնին աստիճանական հիւծումը, իր անխնամ թողլքումը (աշխարհամա՛րտ էր) բուժարաններու չոր անկողիններու վրայ: Մինչեւ իր քառասուն տարիքը, ան բազմաթիւ անգամներ պիտի մօտենայ մահուան, – մահը պիտի վրիպի իրմէ, – պիտի ցանկա՛յ իսկ զայն որպէս միակ փրկարար «խաղաղութիւն», եւ չես գիտեր ինչ հրաշքով – մետասաներորդ ժամու Յարալէզներու հաշտութեա՞մբ – ինք պիտի վերապրի:

Իսկ առանձին նիւթ մըն է ֆրանսագիր Արմէն Լիւպէնի հոգեկան աշխարհը, որուն «այլուրութիւնը», ներքին «տարագրութիւնը» բացայայտելու նկատառելի աշխատութիւններ կատարուած են, մասնաւորաբար Գրիգոր Շահինեանի կողմէ: Անշուշտ դեռ կը շարունակէ հարց մնալ թէ այդ անկողնային տարիներու ընթացքին արդեօք որքա՞ն եւ ի՞նչ աստիճանի Շահան Շահնուր հոգեպէս հաշտ մնացած է կամ զուգընթաց ապրած է Արմէն Լիւպէնի հետ. արտաքին խաղաղութեան եւ ներդաշնակ երեւոյթին ետին որքա՞ն մէկը միւսին գլխուն խաղեր չէ խաղացած, զիրար անտեսել, նոյնիսկ ժխտել չէ ուզած, իր մէջ նոր հոգեճնշումներ կամ թաքուն բարդութիւն չէ յառաջացուցած, թէկուզ արտաքնապէս անզգալի: Բնականաբար իր ֆրանսերէն ստեղծագործութիւնները, անոնց յաջողութիւնը, ֆրանսացի ծանօթ գրողներու հետ ջերմացնող կապը, ամոքիչ դեր ունեցած են բուժարաններու մէջ միայնակ

●►

տառապող Շահնուրին համար զայն փոխադրելով բարերկրութեան զգացումի աշխարհ մը: Հաւանաբար նաեւ ֆրանսագիրը անոնց կառչած է մնալու համար անդունդին այս եզրին: Այս հարցադրումներուն յաւելեալ լուսաբանութիւնները կրնան գալ Շահնուրի ֆրանսերէն ստեղծագործութեան կողքին, ֆրանսերէն նամակագրութիւններէն, առանց բացառելու 1938–1957 հայերէն նամակները: Անկախ ասկէ, կարելի է հաստատել թէ Արմէն (Լիւպէն) իմացական երկարաձգութիւնն է Շահանին (Շահնուր), աւելի ճիշդը՝ անոնք երկուքը կը նմանին երկկոճղ ծառի մը, նոյն ընդերկրեայ արմատներէն սնանող, որքան ալ կոճղերուն ճիւղերը հակադիր ուղղութեամբ թեւաւորուած երեւին: Այդ երկուքին ինչպէս Շահնուրի գործին եւ արուեստագէտին այլաբանական պատկերը պիտի ուզէի տեսնել Շահնուր–Լիւպէնի զուարթախոհութեան տրուած մէկ մեկնութեանը մէջ. «L'humour ramène sur son point de départ le dard que nous avons lancé vainement, et même sottement vers l'infini. Ainsi se forme un huit couché, ou bien un serpent se mordant la queue qui remplace l'inaccessible éternité par un symbole»[6]: Այս խորհրդանիշով, Շահնուրի զուարթախոհութիւնը եթէ իմաստով մը կրնայ ձեւանալ ողբերգութեան մը մէկ դրսեւորումը, անոր աւելի լայն պարագրումով՝ կրնայ երեւիլ իբր իր ոդիսակա՛նը, իր կեանքին եւ գործին պատկերացումը, – «դէպի երկինք անմտօրէն արձակուած տէգ» մը եւ հուսկ՝ «պառկած ութը», երբ դէպի «անմատչելի յաւիտենականութիւն» սլացքէ ետք, ոլորապտոյտ շրջադարձով Շահնուր կը վերադառնայ մեկնակէտին, իր սկզբնական կեանքին: Չէ՞ որ «երգս մնաց անկատար եւ վաղանցուկ»[7]:

Կը մնայ իջնել իր «բացուած վէրք»ին «երրորդ յարկը», որ այս պարագային այն թշնամական, թունալից վերաբերմունքն է, որուն մնայուն թիրախ դարձաւ Շահնուր արձակագէններու համակարգի մը կողմէ, նոյնիսկ ժամանակ չտալով որ սպիանայ անոր վէրքը, եւ հետեւաբար ինքն ալ փորձէ մոռացութեան տալ անցեալը: Գիտենք նաեւ թէ առաջին շրջանին իր դէմ տեղացող հարուածները չսահմանափակուեցան յաճախ պիղծ բառամարտով: Անոնց վրայ բարդուեցաւ հայկական ճաշարանի մը մէջ գործադրուած ֆիզիքական բռնարարքը, որուն մասին ինք գրած է Վահան Թէքէեանի. «Քիչ մնաց որ տառօսիդ գայի: Floria–ի մէջ Զարդարեանները ետեւէս գալով կռուփ իջեցուցին ճիշդ ակնոցիս վրայ, որ կոտրեցաւ եւ աջ աչքս պիտի կուրնար: Բայց ճեգմէ բախտաւոր փրթայ»[8]:

Իր անձին դէմ արշաւանքներուն ամէնէն անտանելին կարելի է նկատել այն փորձը, զոր այսօր կը կոչուի caracter assasination, – նկարագրի սպանութիւն, որ մարդկայնօրէն կը դառնայ խափանարարական, ահաբեկչական արարքներու ամէնէն ստորին աստիճանին: Այդ խոցը եղած է Շահնուրի երրորդ աստիճանի վէրքին հաւանաբար ամէնէն խորունկը: «Նահանջ»ի հեղինակը կոչուած է լըվանթէն (խորթ), «հոռոմ», կասկածելի հայ՝ իր ժամանակակից կարգ մը «զտարիւն հայ» մտաւորականներու եւ կէս-մտաւորականներու կողմէ: Ակնարկութիւնը կը վերաբերի իր յոյն մեծ-հօրը, որ ամուսնական տունէն հեռացած է իր զաւկին –Շահնուրի հայրը՝ Զաքար– ծնելէն ետք: Մեծ-մայրը մերժած է իր ամուսինը ընդունիլ երբ ուզած է վերադառնալ: Զաքար ստացած է իր մօրենական մականունը՝ Քէրէսթէճեան: Շահնուր խանգարած էր «ազնուատոհմ» Հայերու հանգիստը անարգելով ազգային սրբութիւնները, ինչ որ միայն «խորթ» արարած մը կրնար ժպրհիլ –հինգերորդ զօրասիւնական մը:

Ինք պահած է ոսկի լռութիւն մը այդ բոլոր յարձակումներուն դէմ: Խրտչած է անոնց պատասխանելէ որպէս կեցուածք, մտածողութիւն: Կայ նաեւ ուրիշ պատճառ մը իր լռութեան.– Նման ջլատիչ մթնոլորտէ զգացած իր ուղղակի ֆիզիքական ցաւը, որ խանգարած է իր երեւուն առողջութիւնը: Այս կարգի կացութեան մը մէջ անսպասելիօրէն դտնուած է նաեւ աւելի ուշ, 1964–ին, երբ իր դէմ «բանավէճային» պատասխան մը վերածուած է անարգանքի: Նման արտայայտձեւեր են որ, պիտի գրէր, «որ զիս կը զզուեցնեն, կը հեռացնեն մեր մամուլէն»[9]: Ասիկա անդրադարձ մըն էր նաեւ, եւ մանաւա՛նդ, «զզուեցուցիչ» անցեալին: Տարիներու ընթացքին այդ լեղի պարսաւանքներու չեղջակոյտէն իր հոգիին խորը կուտակուած լուռ դառնութիւնը պէտք է տեսնել, երբ մահուան նախորդող տարին, 1973–ին, կը գրէր. «Ես աչքի փուշ եմ այսօր, ինչպէս որ էի երէկ»[10]:

Շահնուրի «վէրքերուն» պատկերացումը –ներաշխարհ եւ գրականութիւն– իր բացառիկ սաստկութեամբ, կը յիշեցնէ նկարչական աշխարհի մէջ իր մէկ զուգահեռը, որ չի պատկանիր իր շրջապատի գերիրապաշտ դպրոցի հսկայի մը վրձինին: Լայնատարած պաստառը խորանարդապաշտ Փիքասոյի Կուէռնիքան է, որուն կեդրոնէն վիրաւոր եւ երախաբաց «ձին» սրտակեղէք որքան ահազնադղորդ խրխինջիւն մը կ'արձակէ: Նկարիչին վերոյիշեալ յօրինումը կատարուած է 1937–ին, երբ Շահնուր արդէն ժայթքեցուցած էր իր «Պատկերազարդ պատմութիւն Հայոց»ի առաջին երկու հատորները եւ այլ բարձրաղաղակ հրապարակագրական սեւեռումներու շարքը, գալարուելով «իրաքխային ընդերքներէն անելի» եւ աղեկտուր կանչելով «Մայրի՛կ, մայրի՛կ»[11]: Բաղդատականը անշուշտ ունի իր սահմանափակումը: Սպանական Կուէռնիքան համազօրը չէ Մեծ Եղեռնին, իսկ նկարը՝ մէկ պոռթկումն է նկարիչին կեանքի կարճ ժամանակահատուածին (Փիքասօ ունեցած է այլազան «հոմանուհիներ»), մինչ Շահնուրի մօտ իր ժողովուրդին ողբերգութիւնը –ու անոր տուն տուող պատճառներն ու պատասխանատուները– պիտի պայմանաւորէ իր անհատական, գրական, հրապարակագրական, յուշագրական կեանքը – իր ամբողջական կեա՛նքը: Շահնուրի վիրաւոր «Ձին» պիտի չարունակէ «վրնջել» սաստկութեամբ, որքան ալ «Cris et gémissements restent inférieurs au mal que l'on endure»[12]: Նշենք նաեւ թէ խորհրդանիշներն ալ տարբեր են վերի պատկերներուն մէջ: Եթէ նկարիչինը պատերազմի դէմ ուժգին արտայայտութիւն մըն է, գրագէտինը ազգային արթնութեան, ըմբոստացումի եւ արժէքներու վերաքննութեան կոչ մըն է:

ՆԿԱՐԱԳՐԻ ԳԻԾԵՐ

Կը մնայ նշել Շահնուրի նկարագրին կարգ մը տիրական գիծերը:

Չեմ գիտեր թէ գրողներուն քանի՞ տոկոսը այս կամ այն ձեւով տուրք չէ տուած ընկերութեան, շրջապատին, բարեկամութեան, առնուազն իր կեանքին այս կամ այն շրջանին, երբ մանաւանդ կը ստորագրէ նաեւ հրապարակագրական բնոյթի էջեր: Խօսքս կը վերաբերի անխտիր աշխարհի բոլոր ժողովուրդներու գրողներուն: Այդ շատ ցանցառ մեծ արուեստագէտներէն մէկը եղաւ Շահնուր, իբրեւ հաստատ համոզումի եւ գերազանցապէս անկախ նկարագրի տէր մարդ, ասոնց միացնելով՝ առինքնող խիզախութիւն մը, որ կրնայ յատուկ ըլլալ միայն սրբազան ըմբոստի մը:

Շահնուրի մէկ գլխաւոր առաքինութիւնը կը կազմէ մարդու եւ գրողի իր պարկեշտութիւնը. – Զգրե՛լ բան մը, որուն ամբողջովին չես հաւատար: Զընե՛լ արարք մը, որուն լրջութեան գիտակցութիւնը չունիս եւ ոչ ալ ատակ ես անոր ամբողջական պատասխանատուութիւնը ստանձնելու: Այս մասին որպէս մէկ օրինակ կարելի է բերել Կոստան Զարեանի «Նաւ»ուն վերամշակման պարագան, երբ ան կ'ըսէր՝ «Պարզ խօսքով՝ (Զարեան) գրած էր բան մը՝ որուն ի՛նքն իսկ չէր հաւատար: Ահա հո՛դ է վէրքը: Չեն հաւատար իրենց գրածին», ու կ'աւելցընէր. «Ունենալ մտաւորական պարկեշտութիւն, գիրը ընել հաւատարիմ արտայայտութիւնը մտածման – ահա բաներ՝ որ եղերականօրէն պակսած է մեր գործիչ-գրագէտներէն ոմանց: Այս տիպդիկոնին առաջին երեսը օգտակար չէ եղած մեր ազգին, իսկ երկրորդը, աղարտած է մեր գրականութիւնը»[13]:

Շահնուրի ոդիսականը ունեցող անհատի մը պարագային, եթէ նոյնի՛սկ ան բնութեամբ օժտուած ըլլար պողպատեայ կամքով, հոգե-ֆիզիքականին հետ պիտի հիւծէր նաեւ նկարագիրը: Ո՛չ՝ Շահնուրինը: Ան գիտցաւ ձեւը, երբեմն «հաճոյակատարութեամբ», անկէ դուրս գալու առանց կործանումի: Քաղաքականութեան մէջ ան պիտի կոչուէր նուրբ դիւանագիտութիւն: Ան պահեց իր հպարտութիւնները. – Հպարտութիւն՝ իր մեկուսի կեանքին մտերմութեանը, մինչ նախանձախնդիր իր գրչոյին մտերիմ «դարակները» գոց պահելու հետաքրքիր նայուածքներու առջեւ: Հպարտութիւն՝ իր ցաւերը գրականութիւն չդարձնելու. Թերեւս այս պատճառով է որ Շուշանեանի գրականութիւնը կը նկատէր նարկիդականութիւն, ինչ որ խորտչելի երեւոյթ մըն էր իրեն համար: Իսկ երբ պատահէր որ այս կամ այն առիթով իր մասին ակնարկութիւններ ընէր, այդ կ'ըլլար զսպութեամբ մը, ուր ամօթխածութիւն եւ վերապահութիւն զիրար կը լրացնէին: Հպարտութիւն՝ նիւթականի հանդէպ, հակառակ իր շատ անցուկ պայմաններուն: Ու ասիկա՝ ոչ թէ Հայկական Հանգստեան Տուն ապաստանելէ ետք միայն, այլ Հարաւային Ֆրանսայի մէկ անկիւնը բուժարան գտնուած միջոցին, երբ ինծի կ'առաջարկէր, գոնէ իր շատ համեստ միջոցներով (գրեթէ անդոյ), մասնակցիլ Թերթիս Կիրակնօրեայ Թիւրին հրատարակութեան ծախքերուն, որպէսզի «բեռս» թեթեւցնէր: Եւ վերջապէս՝ հպարտութեան կողքին նաեւ նուիրելու՛ տրամադրութիւն՝ երբ ինք բազմիցս առաջարկած է իրեն յատկացուելիք կարգ մը դրամական պարգեւները տրամադրելու հայկական մշակութային նպատակներու:

Իր «Վէրք»ը զինք պիտի մղէ, սակայն, առնելու ափսոսալի քայլ մը, որ պիտի դառնայ իր եւ հայ գրականութեան համար անփոխարինելի կորուստ: Արարքը որ ամբողջովին հաշտ է մարդուն նկարագրին՝ կը վերաբերի իր ձեռագիրներու փճացումին, երբ ամէն ինչ փուլ կու գար իր մէջ եւ իր շուրջ: Պատերազմի յայտարարութեամբ 1939–ին Փարիզ կը պարպուէր եւ գոցուող հիւանդանոցներ կ'արձակէին իրենց հիւանդները: Դուրսը մնացած Շահնուրի զինուորական իշխանութիւնները պիտի յանձնէին անձնագիր մը՝ ուր գրուած «Գաղթական՝ ծագումով հայ» արձանագրութիւնը, պիտի չօգնէր Օտարականի իր հոգեխառնութեան. «Աղէ՜կ, աղէ՜կ, անցեալին մէջ Հայ էի, բայց հիմա ի՞նչ եմ: Ո՞ր ազգին կը պատկանիմ: Ատոր խօսքը չըներ բնաւ իմ չնաշխարհիկ թուղթս»[14]: Ձեռագիրներու աստիճանական փճացումը, որ սկսած էր իր առողջական երկու «ահազանգներուն» հետեւանքով, 1936–էն ետք, այժմ ամբողջական պիտի դառնար: Շահնուր իր արարքին պիտի յատկացնէր միայն մի քանի լակոնական տող (իր ձեւը), սակայն որքա՜ն պերճախօս: «Ցաւի՞լ: Բայց կարելի՞ բան է, որ երբ մարդ կը գտնուի այն վիճակին մէջ ուր ես եմ, չզգայ անասելի թեթեւութիւն մը: Ձերբազատում, ո՜ւֆ, ինչ աղուոր ազատութիւն... բայց լաւագոյն է շուտով անցնիլ այս բոլորին վրայէն»[15]:

Եթէ իր արարքին մէջ կարելի է տեսնել իր առողջական մտահոգիչ վիճակը, կարելի չէ անտեսել իր դէչ յիշատակները փարիզահայ շրջանակներէ եւ հայկական կեանքէն. «Հայկական կեանքէն խըրտումս միայն ֆիզիքական չէր: Ներքին խըրտում մըն ալ տեղի ունեցաւ»[16]: Վստահօրէն կարելի է նաեւ նկատել իր սարսափը, թէ օր մը, իր բացակայութեան, անոնք կրնան հրատարակուիլ առանց անհրաժեշտ սրբագրութիւններու եւ ամբողջացումի, ինչ որ անընդունելի էր կատարելապաշտ գրագէտին համար[17]: Այդ մասին ինք պիտի ըսէր որոշ սրամտութեամբ՝ ակնարկելով իր նախապատերազմեան տարիներու զբաղումին. «...Retoucheur j'étais, retoucheur je resterai. Toujours mécontent de moi et éternellement insatisfait»[18]: Այդ կատարելապաշտութեան ամէնէն չօշափելի փաստերը ունինք անոնք, որոնք տեսած են Շահնուրի ձեռագիրներուն սրբագրութիւնները, եւ հրատարակութենէ հրատարակութիւն նոյն գրութեան կրած յատկանշական հպումները (չորս անգամ մշակած է «Թէոդիկ»ը): Ձեռագիրներու փճացման իր արարքին արդեօ՞ք արտօնելի է նաեւ մըտածել թէ յուսահատ պահու մը, Շահնուր հրաժեշտ կու տար գրագէտի իր դառն անցեալին, առանց գիտնալու թէ ինք պիտի վերապրէր –լաւ է ըսել կենդանանար որպէս փիւնիկ– եւ վերադառնար իր «Լեզու Սրբազնագոյն»ին, իր անեղծ էութեան: Շօշափելի իրականութիւնը հայկական շրջանակն էր: Իր գրական համոզումն էր որ մարդ միայն իր շրջապատին մասին է որ լաւ կրնայ գրել, թէ գրականութիւնը կը բխի իրականութենէն: Նոյնպէս գերիրապաշտութիւնը:

«ՏԱՐԱԿԵՐՊՈՒԹԻՒՆՆԵՐ»

Շահնուր կը ճանչնար միայն մէկ աստուած կամ չաստուած, որուն կը ծառայէր ամբողջանուէր.– Արուեստի աստուածը: Ինք պիտի ըսէր աւելի պարզօրէն.– «Ես մնացի գիրքերուս մօտ: Ես կը հաւատամ արուեստին: Աստուած վերջս բարին ընէ»[19]: Իրեն համար արուեստի յաջող գործ մը հոմանիշ է ազգասիրութեան եւ հայրենասիրութեան: Առաջին օրէն ան դրած է համոզումով. – «Հայրենիքին կը ծառայէ այն գրագէտը, որ ապրող երկ մը կը թողու ետին, այդ երկը իր ազգակիցներուն համար նպաստաւոր ըլլայ, թէ աննպաստ»[20]: Այս մտածումը նաեւ հակադրեցութիւն մըն էր նախորդ սերունդներու «ազգային գրագէտ»ներու գործերուն եւ «հայեցի» գրականութեան ըմբռնումներուն:

Այսուհանդերձ, նոյն այս մտածումը ջատագովող գրողը չէ վարանած ըսելու. «Արժէքներու աստիճանաչափ բռնած բան մը կայ, զոր մարդ ի մտի պէտք է ունենայ միշտ: Հայ ժողովուրդը աւելի՛ վեր՝ քան իր տկար գրականութիւնը»[21]: Հարց չէ հայ գրականութեան արժեւորումին խնդրականութիւնը, այլ՝ Շահնուրի համար հայ ժողովուրդին ֆիզիքական ապահովութեան գերադասութիւնը, անոր անվտանգութիւնը, անոր շահերը: Միթէ իր խոր վէրքը չէ՞ր բացուած ազգային ողբերգութեան սաստկութենէն, եւ իր գրականութիւնը չէ՞ր բխած անկէ: Այսուհանդերձ, ճշդում մը կրնայ իր կշիռը ունենալ երբ Շահնուր կը խօսի արժէքներու աստիճանաչափի մասին. ան չըսեր՝ հայ ժողովուրդը աւելի վեր՝ քան իր գրականութիւնը, այլ՝ իր տկա՛ր գրականութիւնը: Երկու մտածողութիւններու –և հետեւութիւններու– մէջ կը գտնուի նկատառելի միջոց մը: Այլ հարց թէ Շահնուր իր կեցուածքը կրնար նաեւ նոյնը պահել եթէ հայ գրականութիւնը նկատէր «զօրաւոր»:

Գրագէտին գործին ազգային մեկնակէտը, անոր գրական հաւատամքը եւ ազգային գաղափարաբանութիւնը զուգահեռ եւ ներդաշնակ են իր մէջ: Ինք տարազած է զանոնք. «...Իմ ընտրութիւնս կատարուած էր ի յառաջագունէ: Այն է՝ կարելի յառաջապահութիւն գրականութեան մէջ եւ կատարեալ պահպանողականութիւն մեր այնքա՛ն տրորուած եւ ցնցուած ազգային կեանքին, այսինքն քաղաքական-կուսակցական դիրքաւորումին մէջ: Այս երկու շարժումներուն միջեւ հակասութիւն տեսնել, կը նշանակէ ունենալ զոյութիւնը ընթերցողներու վերնախաւի մը որ, ըստ իս, հեշտիւ կը կատարէ անհրաժեշտ զատորոշումը: Մնացեալը ոճի հարց է, անհատական խառնըւածքի խնդիր է պիտի ըսէի...»[22]:

Իր իսկ գործին արժեւորումին մէջ հակադիր կեցուածքի մը գոնէ մէկ ակնրախ օրինակի մը առջեւ կը դնէ մեզ Շահնուր: Ծանօթ է թէ ան բազմաթիւ անգամներ եւ այլազան առիթներով անդրադարձած է «Նահանջ»ին թերութիւններուն, երբեմն իր այդ գործը ստորագնահատելով անարժանաւորելու աստիճան: Նոյնիսկ իր հրապարակագրական էջերուն դասաւորումը կատարած է անոնց լաւագոյնները որակելով «Նուազ գէշեր» որքան ալ ասիկա գրական դարձուածք մը նկատուի (տե՛ս. նօթ 17): Այս կեցուածքը քրոնիկ է իր վաստակին հանդէպ, որուն կարծես կռնակ դարձուցած է կամ զայն մտահանած: Այսուհանդերձ, եղաւ տարի մը, օր մը, բացառիկ պահ մը, երբ իր կեանքին վերջին տարիներուն իր գործին տարբեր արժեւորումը կատարեց նամակով մը, ուր կ'անդրադառնար մէկ գրութեանս, նուիրուած՝ «Յարալէզներու դաւաճանութիւնը» հատորին (վերհրատարակութիւն «Յառաջ» մատենաշարի, 1971): Գրութեանս մէջ վեր առած էի Շահնուրի մէկ յատկանշական գիծը –սրամտութիւնը: Ան անսպասելիօրէն –զարմանալիօրէ՞ն– կը գրէր. – «կարելի է տակաւին մատնանշել ուրի՛շ կէտ մը նմանապէս քիչ անգամ յիշուած, եւ նոյնիսկ անտեսուած: Այն է՝ գրական սեռերու թիւը, անոնց այլազանութիւնը, իմ գրականութեան մէջ: Կարելի չէ ըսել թէ մեր անուանի գրագէտները մշակած են, հաւասար յաջողութեամբ, այսինքն՝ վէպ, պատմուածք, գրողական ուսումնասիրութիւն, յուշագրութիւն, բանաստեղծութիւն (չափածոյ թէ արձակ): Կը բաւէ աչքի առջեւ ունենալ գրական վաստակը Օշականի, Թէքէեանի, Զ. Եսայեանի, Օտեանի, Լ. Բաշալեանի եւ այլոց»[23]: Շահնուր ինքնահաստատում մըն է որ կը կատարէ:

Իր գործին մէջ երեւան եկող յարակարծութիւնները երբեմն կ'երեւին որպէս երկփնակի տարակերպութիւններ (փարատոքս), որոնք իրարու կը յաջորդեն որպէս հակադրուող, իրարու բախող եւ սակայն՝ մտածումը ամբողջացնող, զայն զօրացնող լրացուցիչ ուժեր: Ասոնց միախառն հոսքն է որ թաւալելով կը դնէ բազմերանգ համայնապատկեր մը, այնքան ակնախտիղ որքան ձգողական: Այդ տարակերպութիւններն իսկ զինք կը դարձնեն աւելի մարդկային, խորունկ, իրռովիչ: Բոլոր պարագաներուն ալ, անոնք

ԷՋ ՄԸ ՇԱՀՆՈՒՐ – ԶՕՊԱՆԵԱՆ ՅԱՐԱԲԵՐՈՒԹԵՆԷՆ

Գրեց՝ ՎԱՐԴԱՆ ՄԱՏԹԷՈՍԵԱՆ

Մինչեւ 1995, Շահան Շահնուրի 30–ական թուականներու արտադրութեան մէկ մասը հին մամուլին մէջ թաղուած էր: Երբ սպառած «Սիրտ սրտի» հատորի հրատարակութիւնը՝ «Յառաջ»ի նախաձեռնութեամբ, հանգուցեալ գրագէտին ազնուութեան չհաւաքուած գրութիւնները ընթերցողին տրամադրութեան տակ կը դնէր: Այսօր, հատորի էջերը կարդալով, դժուար է պատկերացնել, որ այդ տարիներուն նման գրութիւններ գրուած ըլլան գրաւոր ու ֆիզիքական բիրտ հակադրեցութիւններ: Բայց այդպէս ալ եղաւ. անհաւատալի կը թուի այսօր, որ գրագէտներու մասին յայտնուած կարծիք մը (ինչ ալ եղած ըլլայ եւ որքանով արդարացի ըլլայ) ծեծկռտուքի առիթ դառնար: Այսօր, երբ գրական երեւոյթներ յաճախ նոյնիսկ յաւուր պատշաճի յօդուածի մը չեն արժանանար, ակամայ գրեթէ նախանձելի կ'երեւին այն հեռաւոր ժամանակները, երբ մարդիկ գրականութեան կիրքով կ'ապրէին ու զինուոր կը բռնէին:

Գրիգոր Շահինեանի «Կենսագրութիւն եւ մատենագիտութիւն Շահան Շահնուրի» (1981) գծած է սկզբնական պատկեր մը 1930–ականներու Շահնուրի եւ իր ընդդիմախօսներուն ու համակիրներուն միջեւ տեղի ունեցած փոխանակումներուն մասին: Մաղթելի պիտի ըլլայ, որ օր մը բոլոր հաւաքածոները իր տրամադրութեան տակ ունեցող մամուլի սուզակ մը լման թղթածրարը մանրամասնութեամբ վերակազմէ ու վերլուծէ: Վստահաբար, ուսանելի բազմաթիւ երեսակներու պիտի հանդիպինք:

Այդ թղթածրարին մէկ էջը պիտի փորձենք ճոխացնել ներկայ գրութեամբ: Այդ էջը Շահնուր – Զօպանեան վէճն է: Սկզբնապէս դաշնակցական Շաւարշ Միսաքեանի «Յառաջ»ին աշխատակցելէ ետք, Շահնուրի եւ թերթին միջեւ յարաբերութիւնները խզուած են (բուն պատճառը մեր իմացութենէն կը խուսափի) եւ ան անցած է գրելու ռամկավար «Ապագայ»ի մէջ: Ու մինչ իր գրութիւնները ընդհանրապէս արժանացած են ոչ–դաշնակցական մամուլի դրուատանքին ու դաշնակցական մամուլի դատապարտումին, այս երեւոյթը միահամուռ չէ եղած: Բացառութիւններէն մէկը Զօպանեանն էր, որ գնահատելով հանդերձ Շահնուրի տաղանդը որպէս արձակագիր, զայն կը դատափետէր որպէս քննադատ: Լրջացումի ընդհանուր կոչ մը ուղղելով, ան կը գրէ իրենց հետաքրքրութիւնը պահող տողեր. –

«Ատեն է որ անձնամոլ կամ խառնուածամոլ ատելութիւններով ուռած վատառողջ վէճերը դադրեցնենք, քննադատութիւնը (գրական թէ քաղաքական) ըմբռնենք աւելի լուրջ կերպով քան ինչ որ կը տեսնենք յաճախ մեր թերթերէն ոմանց մէջ. ազգային հարցերու ղեկավարութեան մասին մեզի պէս չմտածողը անարգական անվայել բառերով քարկոծելը քաղաքական քննադատութիւն չէ, ոչ ալ "հայ գրագէտները մտածման տեսակէտով աւուր հացի կարօտ աղքատ" հռչակելը եւ Րաֆֆին ու Ահարոնեանը Սմբատ Բիւրատին հետ մէկ գծի վրայ դնելու երախայական անպատկառութիւնը ցուցադրելը գրական քննադատութիւն է(...)»[1]:

Վերջին տողերը Շահնուրին ուղղակի ակնարկութիւն մըն էին, անշուշտ՝ հիմնական ու անվերաքննելի տարակարծութիւն մը մատնելով: «Աւուր հացի կարօտ»ի մէջ (յետագային վերնագրուած «Գրական էջ մը», «Թերթիս կիրակնօրեայ թիւը»ին մէջ վերամշակուած հրատարակուելէ ետք), ան կը պնդէր, թէ հայ գրականութիւնը առատ էր զգացականութեամբ եւ պակասաւոր՝ իմացականութեամբ: Այս պարզ գաղափարը մարսելի չէր Զօպանեանին եւ ոչ ալ ժամանակի որեւէ հրապարակագրի կամ քննադատի, որ պիտի չուզէր հայ գրականութեան վերաբերեալ որեւէ քննական, ազատօրէն դատողական կարծիք լսել:

Ու այդ նպատակով, «Անահիտ»ի յաջորդ թիւին մէջ, Զօպանեան կը գրէր ընդարձակ քննադատութիւն մը՝ 15 տպագիր էջ, ուր արդէն կը յստականայ, թէ ուրկէ՞ կը բխէր Շահնուրի հանդէպ իր հակազդեցութիւնը: Կ'արժէ մէջբերել այդ տողերը, քանի որ այդ մտայնութիւնը մինչեւ այսօր գոյութիւն ունի, ստորակայութեան բարդոյթի մը տեսակաւոր արտայայտութիւնը ըլլալով. –

«Մենք – անգամ մը եւս կ'ըսեմ, – Ֆրանսացւոց ամէն մէկ բրածը կէտ առ կէտ չենք կրնար կրկնել. անոնց եւ մեր վիճակը շատ տարբեր է. անոնք բազմաթիւ, իրենց երկրին մէջ ամուր նստած, հզօր ազգ մըն են, ամէնէն ծայրայեղ, ժխտական գաղափարները՝ իրենց մտաւորականութեան մէկ փոքրամասնութեան կողմէ կրնան արտայայտուիլ, առանց վնասելու իրենց ազգային զօրութեան: Մենք դժբախտ ժողովուրդ մըն ենք, որուն մէկ ստուար մասը ցրուած է օտար երկիրներ. պէտք չէ որ մեր նոր սերունդը, արտասահմանի մէջ մանաւանդ, տարուի ինքնարհամարհական, վհատեցուցիչ քարոզութիւններէ: Պէտք չէ անշուշտ որ մեր չունեցած մեծութիւնները վերագրենք մեզի եւ կամ մեր ունեցած արժէքները չափազանցենք. բայց մեր ունեցածը նսեմացնելը ոչ միայն սխալ է, այլ յանցանք»[2]:

Մէկ խօսքով, կարծիքի ազատութիւն չկայ. ինչ որ դէմ է «ազգային շահին», բանադրելի է:

Զօպանեան, սակայն, պարկեշտօրէն կ'ընդունէր, հակառակ գաղափարախօսական հակադիր բեւեռի վրայ գտնուելու, որ անարդար էր Դաշնակցութիւնը հարուածել Շահնուրի յօդուածներու սկզբունքներով: Ասիկա իրեն համար վէճի աղբիւր էր իր կուսակցութեան փարիզեան պաշտօնաթերթ «Ապագայ»ի ուղղութեան պատճառով:

Հետաքրքրական է նշել, որ 1938–ի վերջը իր գրած «Քրօնիկ»ը, ուր Շահնուրի վերաբերեալ նիւթը ընդամէնը կէս սիւնակ մը կը գրաւէր (առաւել՝ ծանօթագրութիւն մը, որ գլխաւորաբար կը զբաղէր Անդրանիկ Ծառուկեանի «Իմացական վիժանք» հակա–շահնուրեան յօդուածաշարքի քննադատութեամբ) անմիջապէս արժանացած է Ռ.Ա.Կ.ի բացասական վերաբերումին: Իսկ «Առողջն ու վատառողջը Շահան Շահնուրի գրականութեան մէջ» ծաւալուն յօդուածը կարծէք գրուած է կուսակցական մեղադրանքը անտեսելու գիտաւորեալ նպատակով: Հետաքրքրականը այն է, որ կուսակցութիւնը իմացական այս վէճին մէջ դիրք ճշդած է ի նպաստ Շահնուրի, թէեւ բացառաբար քաղաքական նպատակներով:

Այդ վերաբերումը բացայայտող նամակը չունինք մեր ձեռքը: Բայց ունինք Զօպանեանի գրած պատասխանը, որուն հանդիպեցանք անցեալ տարի, պատահաբար, Հայաստանի Հանրապետութեան Պատմութեան Պետական Կեդրոնական Արխիւին մէջ, ֆոնտ 424, ցուցակ 1, գործ 127 (Արտակ Դարբինեանի ֆոնտ): Շահնուրի կողմէ գրելիք հերքումին այն պատասխանը, զոր Զօպանեան կը պահանջէր, որ միաժամանակ տպուէր, ի վերջոյ գրուած չէ, կամ առնուազն տպուած չէ: Պատճառը այն է, որ Շահնուրի «Ճշդում մը» գրութիւնը իր համառօտութեամբ միայն արժանացած է Զօպանեանի ակնարկութեան մը «Անահիտ»ի իր քրօնիկին մէջ:

Յետագային, մասնաւորապէս 1960–ական թուականներուն, Շահնուր պահած է իր բացասական կեցուածքը Զօպանեանի հանդէպ, ինչպէս յայտնապէս նշմարելի է վերջերս Գրիգոր Քէօսէեանի կողմէ հրատարակուած «Նամականի»ին մէջ:

Զօպանեանի ակնարկած յղումները չենք փորձած ծանօթագրել, որոշ աղբիւրներու անմատչելիութեան պատճառով. զանոնք կարելի է գտնել Գր. Շահինեանի «Կենսագրութիւն...»ին մէջ:

Վ. Մ.

Նիւ–Ճըրզի

***

Փարիզ, 19 Դեկտ. 1938

Սիրելի ընկեր Մալումեան,

Ստացայ ձեր Դեկտեմբեր 28 թուակիր նամակը զոր ինծի ուղղեր էք յանուն Ռ.Ա. Կուսակցութեան Արեւմ. Եւրոպայի շրջանային վարչութեան: Զարմացայ անոր մէջ գտնելով «կուսակցական կարգապահութեան դէմ մեղանչած ըլլալու» մեղադրանք մը, որ բոլորովին անհիմն է եւ անտեղի: Երբ գրագէտ Շահնուրը *Ապագայ*ի մէջ կը հրատարակէ յօդուածներ գրական նիւթերու վրայ եւ կը յայտնէ բացարձակապէս սխալ կարծիքներ, իմ գրագէտի իրաւունքս է իմ յարմար դատած ոճովս իմ թերթիս մէջ ցոյց տալ այդ կարծիքներուն անլրջութիւնը ու որեւէ կուսակցական վարչութիւն իրաւունք չունի այս զուտ գրական վէճին միջամտելու: Առաջին անգամը չէ արդէն որ *Անահիտ*ի մէջ Շահնուրի իբր վիպող գրական մեծ արժանիքը եւ գրական գործերու կամ ազգային կեանքի, հայ ազգին, հայ մշակոյթի մասին իբր քննադատ յայտնած թեթեւսոլիկ գաղափարները մատնացոյց բրած եմ. կարդացէք ինչ որ գրած եմ *Անահիտ*ի մէջ *Նահանջը առանց երգի* վէպին այդ կարգի դատումներուն վրայ: Նոյն իսկ երբ Հրաչ Երուանդի օրով Շահնուր հրատարակեց *Ապագայ*ին մէջ այն անպատկառ յօդուածը որով ոչ միայն Ռուբէն Զարդարեանը (որ սքանչելի գրագէտ մըն է), այլ *բոլոր հայ գրագէտները*՝ սկիզբէն մինչեւ այսօր՝ (հազիւ 2–3 բացառութեամբ) մտածման տեսակէտով «աւուր հացի կարօտ աղքատ» հռչակեց, երբ Զարդարեանի մէկ որդին ստոր ծեծով պատասխանելու յանցանքը գործեց եւ միւս որդին *Յառաջ*ի մէջ ինծի ուղղեց այլանդակ բաց նամակ մը, եւ նոյն ինքն *Ապագայ*ին մէջ՝ պատասխանելով Հրաչ Զարդարեանի բաց նամակին, պախարակեցի ծեծով պատասխանելու անձոռնի մեթոդը, պատասխանեցի ինծի հանդէպ Հրաչի բռնած տգեղ դիրքը, բայց եւ Շահնուրի յօդուածին թեթեւսոլիկութիւնը որոշապէս ի վեր հանեցի:

Երբ մեր ազգային բոլոր տարրերը (բացի համայնավարներէն) միայն փառաբանելու համար ազգային մեծ գրագէտ Րաֆֆիի յիշատակը, երբ մեր կուսակցութեան Արեւմ. Եւրոպայի շրջանային վարչութիւնը պաշտօնապէս բնդունեցաւ մասնակցիլ անոր ծննդեան հարիւրամեակի տօնախմբման, երբ մեր կուսակցութեան պատկանող գրագէտներ, բանաստեղծներ, հրապարակագիրներ յարգանքով լի էջեր հրատարակեցին կամ ճառեր արտասանեցին ի պատիւ *Սամուէլ*ի մեծատաղանդ հեղինակին (*Պայքար*ի մէջ Մեսիաեանի յօդուածաշարքը խանդավառ ներբող մըն էր), անհանդուրժելի էր տեսնել որ Շահնուր կ'ելլէր մեր Փարիզի օրգանին մէջ Րաֆֆին Սմբատ Բիւրատի պէս ոչնչութեան մը քով կը դնէր: Ասիկա դեռ մէկ օրինակն է Շահնուրի վերջին յօդուածաշարքին մէջ արտայայտուած արտառոց կարծիքներուն. ծայրէ ծայր այդ յօդուածաշարքը [1. *բառ անընթեռնլի*] մըն է սխալներու: Եթէ առիթ ունենամ, պիտի ցոյց տամ ատիկա աւելի ընդարձակ ձեւով քան ինչ որ գրած եմ *Անահիտ*ի այդ քանի մը տողին մէջ, ուր արդէն այնքան խիստ եղած եմ *Ազդակ*ին որքան Շահնուրին հանդէպ:

*Անահիտ*ի թիւը ամբողջութեամբ տպուած է արդէն եւ դրկուած է ամէնքին. այդ հատուածը ջնջելու ձեր առաջարկը անգործադրելի ուրեմն. բայց եթէ թերթը տպուած ու դրկուած չըլլար, մէկ տողը պիտի չջնջէի այդ հատուածին:

Կ'ըսէք թէ այն պարագային որ չջնջեմ այդ հատուածը պիտի պատասխանէք *Ապագայ*ի մէջ: Ըսել [է] թէ թերթին խմբագրութիւնը եւ Ար. Եւր. Շրջ. Վարչութիւնը կ'իւրացնեն Շահնուրի կարծիքները: Որ պատգմ. ընդհանուր կամ շրջանային ժողովն է որ այդ ուղղութեամբ *տիրեքթիվ*ներ է տուեր: Կը հասկնամ որ Շահնուր իրաւունք ունենայ ինք իր անունով պատասխանելու, բայց անշուշտ որ իր տալիք պատասխանին [sic] իմ պատասխանիս հետ միասին պէտք է հրատարակուի *Ապագայ*ի նոյն թիւին մէջ:

Ընդունեցէք սիրալիր բարեւներս,

Ա. ՉՕՊԱՆԵԱՆ

(1) Արշակ Զօպանեան, «Քրօնիկ», *Անահիտ*, Սեպտեմբեր–Դեկտեմբեր 1938, էջ 94:

(2) Արշակ Զօպանեան, «Առողջն ու վատառողջը Շահան Շահնուրի գրականութեան մէջ», *Անահիտ*, Յունուար–Մարտ 1939, էջ 90:

...ծառայէն մեղ աւելի արթուն պահելու քան մոլորումի առաջնորդելու: Իր հակի գրառճը նաեւ կամովին կը դիմէ անոնց, երբ յեղակարծօրէն կը սկսի հաստատակամով մը զայն անսպասելիօրէն մերժելու երջանկութեամբ: Այսպէսով է նաեւ որ իր ցաւին մէջ կուրցած, ազգային արժէքներուն, աւանդութիւններու եւ նոյնիսկ սրբութիւններու դէմ մերթ մարգացուլի (Փիքասօ) մոլեգնութեամբ արշաւող, զանոնք կոխկռտող, ուրացող, յուսահատութիւնը բարձրագոռ արտայայտող անհատը, ինչպէս Հայուն նահանջը եւ հայերէնին գոյժը ողբանջող վիպասանը, ծառայեց աւելի եւս սիրցնելու հայ լեզուն, առաւել եւս հետաքրքրութիւն արթնցնելու դէպի հայ գրականութիւնը, Հայը մղելու ազգային զթափութեան, դիմադրականութեան, եւ վարակիչ ջերմութեամբ սերունդները կապելու ազգային մշակոյթին: Այս է Շահնուրեան տարակերպութիւնը:

Քանի ինք եղաւ մէկը որ տառապելով Հայուն կրակովը, գրեց լեզուով մը ուր, Նիկողոս Սարաֆեանի բառերով, «ցեղն է որ կը խօսի»[24]: Աւելին՝ քանի ան դարձաւ յոյնք եղած Հայուն խղճմտանքը:

Գ. Ք.

(1) Lettre à Madeleine Follain, 5 mars 1941, «Cahiers Bleus», hiver 84-85 («Այս բնակարանները որոնք ժամանակաւոր են, կը կոչուին պանդոկ, հիւանդանոց, եւ նաեւ՝ քիչ մը ընդլայնելով բառերուն իմաստը, մեր մարմինը– այս նեղ եւ այնքան ժամանակաւոր բնակարանը»):

(2) «Յառաջ», 1974 Օգոստոս 22:

(3) Գրիգոր Քէօսէեան, *Շահնուրի հետ*, «Գիր եւ Գիծ», 1998, էջ 85:

(4) *Սիրտ կայ որ կը ճաճանչէ*, «Թերթիս կիրակնօրեայ թիւը» (ԹԿԹ), 1958: Մէջբերուած տողերուն անդրադարձած է նաեւ Գր. Պըլտեան իր *Բանտարկուած Ոչինչը* խորագրուած Յառաջաբանին մէջ (Շահան Շահնուր, «Սիրտ Սրտի», 1995):

(5) «Գիր եւ Գիծ», էջ 84:

(6) **Armen Lubin, l'Etranger,** «Cahiers Bleus» (trimestriel), été-automne 1984, էջ 23: Մէջբերումը կը կատարէ գրագէտ Անդրէ Տոթէլ Շահնուրի իրեն գրած մէկ նամակէն. – «*Իմուրը իր մեկնակէտին կը վերադարձնէ տէգը զոր ի զուր, եւ նոյնիսկ՝ յիմարաբար արձակեցինք դէպի անհունութիւն: Այսպէս կը կազմըւի պահած 8 մը, կամ օձ մը՝ որ ինքն իր պոչը կը խածնէ, խորհրդանիշով մը փոխարինելով անմատչելի անհունութիւնը*»:

(7) Վաղը, «Բաց Տոմար», էջ 152:

(8) Նամակ Վահան Թէքէեանին, Փարիզ, 1937 Դեկտ. 5, Երեւանի Գրականութեան եւ Արուեստի Թանգարան:

(9) Շահան Շահնուր, *Նամականի*, կազմեց եւ ծանօթագրեց Գրիգոր Քէօսէեան, 2001, էջ 58:

(10) Անդ, էջ 121:

(11) *Ասատ Ուրբաթ*, «Սիրտ Սրտի», էջ 14–15:

(12) «*Ծիլ եւ հառաչանք աւելի վար կը մնան մէկու մը կրած ցաւէն*» – **Transfert nocturne**, էջ 88:

(13) *Նամականի*, էջ 61:

(14) *Առաջին քայլեր փապուղիին մէջ*, ԹԿԹ, էջ 131:

(15) Անդ, էջ 132:

(16) «Գիր եւ Գիծ», էջ 84: Կարելի է խորաչափել Շահնուրի դառնութիւնը եւ հայկական կեանքէն «խզում»ին տեղ տուող պատճառները Վահան Թէքէեանին իր մէկ պատասխանէն, երբ Եգիպտոսէն բանաստեղծը իրմէ խնդրած է ֆրանսահայ շարք մը գրողներու հասցէները, որոնց կարգին Վազգէն Շուշանեանինը.– «Զունիմ Վազգէնին (այդ վտանգաւոր՝, վնասակա՛ր ոչնչութեան) հասցէն», եւ կը յանձնարարէր հասցէներուն համար դիմել Բիւզանդ Թօփալեանին: (Նամակ 1937 Դեկտ. 5, Երեւանի Գրականութեան եւ Արուեստի Թանգարան):

(17) *Թերթիս կիրակնօրեայ թիւը*ին հրատարակութեան առթիւ Շահնուր, անդրադառնալով մամուլի մէջ ցրուած գրութիւններուն, կը գրէ Տիկ. Մատլէն Ֆոլէնի (կինը՝ գրագէտ Ժան Ֆոլէնի), որուն հետ պահած էր կանոնաւոր թղթակցութիւն մը (...«անդրադարձայ թէ մահուանս կը սպասէին զանոնք անխտիր բոլորը հրատարակելու համար: Ինքզինքիս խնայելու համար նման ամօթ մը, ինծի կը մնար վերանայիլ եւ խորապէս վերափոխել անոնցմէ ամէնէն նուազ գէշերը, հրապարակաւ ուրանալով մնացեալը»: (Lettre à Medeline Follain, 9 décembre 1959, «Cahiers Bleus», hiver 84–85, էջ 55):

(18) Անդ, Նամակ 1948 Յունիս 26 – *Վերայարդարող էի, վերայարդարող պիտի մնամ, ինքզինքէս միշտ դժգոհ եւ յաւիտենապէս անզոհունակ*»:

(19) «ԹԿԹ», էջ 14:

(20) Անդ, էջ 16:

(21) *Նամականի*, էջ 57:

(22) Վաղը, «Բաց Տոմար», էջ 161–162:

(23) *Նամականի*, էջ 107:

(24) «Ամրոց», 1934 Յուլիս 9:

LA RETRAITE SANS FANFARE

INTRODUCTION

C'était pourtant un garçon qui avait mûri, la preuve en est qu'il ne put donner une définition des mots prostituée et Dieu. Il enlaçait la fille par derrière, ayant passé ses bras sous les aisselles et son nez peu à peu s'enfonçait davantage derrière l'oreille de celle-ci, chaviré par un merveilleux parfum. C'était une fille vraiment généreuse, la preuve en est que ses seins tenaient dans la profondeur des paumes du garçon, exactement.

Pourtant malgré cette chair, malgré ce parfum céleste, il ne put définir ni la prostituée ni Dieu et, lorsque dans le miroir qui se trouvait exactement en face d'eux il vit son sourire à elle et son propre visage, fléchissant sa main droite, il retourna à l'envers pour unique explication le miroir accroché au mur. La prostituée et Dieu disparurent aussitôt que la main du garçon supprima la surface profonde.

A ce moment là, la jeune fille se pencha pour ôter sa robe et en même temps que la robe les jambes s'élevèrent, prenant exactement ces contours mêmes que ses yeux observateurs avaient imaginés. Elle avait mis des bas de soie rose qui remontant des deux talons rouges s'élevèrent, enserrant, enlaçant jusqu'en haut ses chairs d'une belle étreinte. Sur leur rondeur, tels des langues lumineuses humantes et léchantes, les reflets que revêtait la soie, s'insinuaient, quoiqu'avec un certain caprice, jusqu'à la hauteur de ses hanches. Rose était également sa courte chemisette très simple, sans dentelles superflues, entre elle et les bas la chair se voyait d'une petite ouverture qui s'élargissait ou se rétrécissait chaque fois que la fille se penchait et se redressait, dans le miroir à présent remis en place, pour dessiner un cœur sur sa bouche. Il y avait de petits plis, des plis droits sur sa poitrine ramassée autour de deux points. Au fur et à mesure que les points changeaient de place derrière la soie, les plis également bougeaient en tremblant et perdant de leur couleur.

– **Ecoute! Chouchou***, dit cette bouche en cœur cherchant le regard du jeune homme. Ce jeudi je commence à **Mayol** avec un admirable rôle, tu viendras me voir, n'est-ce pas ?

– As-tu encore quelque chose de plus que ça à me montrer? répondit l'autre en faisant claquer sa paume droite sur la chair de la fille.

– Comment? comment? Toi aussi, comme un Autrichien, tu crois que c'est seulement pour montrer nos jambes et nos seins que nous montons sur scène? Pour être des actrices de **Music-hall** n'en sommes-nous pas pour autant des artistes? Oui, mon cher, ne ris pas! moi j'étais destinée à être une tragédienne! mais...

– La belle affaire! Entre la tragédie et le charleston il n'y a pas grande différence, l'un et l'autre secouent son homme...

La fille n'eut pas le temps de répondre.

Le **Chouchou**, jetant d'une main la culotte minuscule de l'actrice, avec laquelle il jouait, s'était précipité d'un bond subit sur une porte, en criant. Cette porte appartenait à une petite pièce dont on trouve la pareille dans tout studio de photographie, tout près de la chambre de travail. Ces pièces, davantage cellules que pièces, servent à charger les **chassis**, ce pourquoi elles sont sombres, et elles sentent un peu, pour être maintenues toujours fermées.

Le garçon en sortit aussitôt, traînant deux somptueuses moustaches, qui, sous le regard réprobateur des narines toutes grandes ouvertes, étaient passées par toutes les couleurs. Ces moustaches étaient à Constant, le commis du magasin. Après un repli rapide, le jeune homme s'avança dans la chambre et s'arrêta simplement à l'instant où il sentit qu'il se heurtait à quelque chose mais il ne cessa aucunement de hurler, de crier, de pousser des exclamations, tandis que ses jambes esquissaient les figures d'une danse inédite. Le corps du commis s'arrondissait, le cou s'allongeait et les oreilles rougissaient. Il avait les bras étendus à l'horizontal comme les ailes d'un épouvantail; de l'une des mains pendait la peau de chamois jaune tandis que dans l'autre tremblait légèrement le plumeau. Le jeune homme continua avec une joie exagérée lorsque l'actrice, écartant le rideau, les rejoignit, les seins effarouchés derrière la soie.

– Tu vois, tu vois! Ce Constant à nous, notre petiot de Constant, on ne penserait pas cela de son âge, hein? Si tu savais quel bambocheur c'est! Qu'est ce qu'il est «vert»!... Sous prétexte de nettoyer le plancher ça fait une heure qu'il s'est cloîtré dans ce trou-là, pour voir ton corps nu par la porte entrouverte. Ah Constant, Constant je vais le dire au concierge, je vais le raconter à tout le monde! Tu rigoles, hein! regardez-moi ces yeux ardents! Qui croirait qu'il a cinquante-cinq ans? Voici, voici! Je vous présente le plus enflammé des sous-officiers de l'ex-bataillon des sapeurs-pompiers de la ville de Paris. Quelles flammes n'a-t-il pas éteintes, et quels incendies n'a-t-il pas allumés dans le cœur des bonnes, n'est-ce pas vrai? Dis voir le contraire, n'était-ce pas toi qui racontais que dans ta jeunesse les **boniches** attendaient leur tour devant ta porte et que bien plus tard, dans les colonies avec ton pantalon rouge de sous officier tu excitais les négresses, comme des taureaux.

L'actrice poussa jusqu'au canapé le commis qui y tomba avec son plumeau, s'obstinant à maintenir immobile, sur son visage rougi, sa bouche qui riait. Et c'est dans ce rire-là que les doigts soignés de la fille enfournaient des gâteaux et un vigoureux **Porto**, tandis que le gramophone lançait tout à coup dans les airs un charleston. Dans la gaîté régnante, l'actrice fit glisser de ses épaules sa chemise d'un rapide mouvement de tête, elle arrangea ses cheveux courts et commença à danser, à danser devant de grands yeux qui pointaient hors du plumeau, comme ivre, démente, en transe. Elle dansa complètement nue, moulée uniquement dans de jolies chaussures et de longs bas, ces choses qui dénudent davantage un corps nu.

Bien qu'ils fussent exactement en face de l'église de St. Germain des Prés, il leur était impossible dans la journée d'entendre les heures. C'est à cet instant du soir, lorsque les bruits de la rue s'affaiblissent plus ou moins, qu'il devient seulement impossible de ne pas confondre les tintements du clocher avec ceux du tramway. Il était sept heures. Les employés étaient partis depuis longtemps. Le jeune homme arrangea sa cravate, ses cheveux, se brossa, éteignit les lumières et descendit les marches. Le magasin, proprement dit, était en bas, à l'angle des deux rues, fort lumineux, grâce à ses façades vitrées, aménagées quoique sans trop de modernité, et néanmoins avec, une coquette mise de fonds. Comme tout studio de photographie, celui-ci également était encombré à l'extrême de toutes sortes de photos, de cadres, de têtes coloriées et incolores parmi lesquelles se bousculaient les militaires, des bustes, des garçons, des médailles, des jambes, des barbes, des sourires et des sourires. Il écarta le rideau pour entrer par là lorsqu'il n'y eut plus de marches. Mais d'un coup il s'arrêta indécis,il voulut lâcher le rideau,il ne le put, il voulut ne pas regarder, de nouveau il ne le put. Il était terriblement troublé, il se souvint de l'actrice de tout à l'heure qui ne l'avait pas ému avec sa totale nudité alors qu'ici il l'observa longuement de tout son corps, les yeux immensément ouverts. Là-bas, dans l'attitude d'une femme en train d'arranger sa jarretière, et naturellement sa jupe déjà courte, relevée encore plus haut, montrait deux jambes ravissantes. Ces jambes s'appelaient Madame Jeanne.

– C'est toi Pierre? Qu'en est-il de l'abbé?

– Il est dans l'eau avec la fille du confiseur.

– Avec la fille du confiseur? Dis donc elle va lui tourner la tête... Lundi n'oublie pas, ce sera notre premier travail; la pauvre créature a supplié dix fois pour que ce soit prêt rapidement, son mariage ayant lieu samedi.

– L'abbé?

– **Mais non!** La fille du confiseur.

Pierre mis son chapeau sur la tête, le retira, alla d'une chaise à l'autre, rectifia un cadre qui n'était d'ailleurs nullement de travers. Il regarda une image avec un tel intérêt, qu'on aurait cru qu'il la voyait pour la première fois, il rectifia de nouveau sa cravate. Il se moucha le nez à plusieurs reprises et finalement se dirigea vers la porte en disant «moi je pars». Et il ne partit pas. La femme reposa son chapeau, en voyant que de la porte il revenait sur ses pas. De toute évidence, il paraissait avoir quelque chose à dire. Pierre s'approcha, baissa les yeux pour ne pas se perdre dans ce beau regard, il s'efforça de conserver le timbre habituel de sa voix et il commença sa phrase préparée depuis tant de temps et tant de fois corrigée.

– Madame Jeanne, tout d'abord je vais vous demander de m'excuser de ne pas pouvoir accomplir mon devoir. Mon devoir était de vous prévenir à temps. Je voulais vous dire d'avance afin que vous ne soyez pas contrariée, mais cela n'a pas été possible. Ne me blâmez pas, vous savez que je ne suis pas insouciant, mais cela n'a pas été possible... il faut que... vous savez que je n'avais pas d'hostilité à votre **égard...**

– **Enfin!** Que veux-tu dire?

– Moi, je ne vais pas venir lundi.

– Tu ne vas pas venir lundi? Ton ami est encore malade? ...Ou bien c'est toi qui a quelque chose? Dis, qu'est-ce que tu as?

– Non, ce n'est pas ça, je veux dire que je ne vais pas venir ici pour travailler.

Madame Jeanne s'arrêta un instant, força les sourcils, songea et ajouta d'un coup :

– Oh! certainement que quelqu'un a promis de payer davantage, n'est-ce pas? Mais tu aurais pu le dire ouvertement, tu sais que...

– Non, non ce n'est pas du tout ça, vous m'avez toujours donné satisfaction de ce point de vue, mais si vous voulez connaître la raison, la voici: tout compte fait je me suis lassé, dégoûté de cette vie de solitaire, des restaurants, des hôtels, de l'isolement, je veux aller à la place qui est la mienne, je veux retourner auprès de mes parents

Ils se turent tous les deux, un long moment. La femme, portant son regard au loin, semblait chercher quelque chose: son sourcil droit était devenu pensée. D'un coup elle lui dit:

– Mais n'était-ce pas toi qui un jour m'avait raconté que ton retour à Bolis n'était plus possible, que les Arméniens ne peuvent plus rentrer en Turquie, que tu es fui le service militaire...?

– Oui, mais dans ce pays, tout peut se faire avec l'argent.

– Ca veut dire que tout est prêt et que demain même tu pars?

– Pas encore, mais je vais travailler.

– Non, Pierre, non, ce n'est pas ça, la raison, tu ne dis pas la véité, tu aurais pu travailler jusqu'au dernier jour, tu aurais pu me prévenir à l'avance, tu aurais très bien pu...

Madame Jeanne était devenue toute rouge; dans les doigts nerveux de Pierre, le chapeau tournait sans cesse. Combien de fois n'avait-il pas réctifié sa cravate, combien de fois n'avaient-ils pas tous les deux changé de chaise et de siège! A présent ils étaient debouts, il n'était plus possible de s'asseoir. Depuis combien de temps discutaient-ils de la sorte?

La voix de Pierre avait un peu changé, mais il ne craignait plus son regard. C'est uniquement la grande photographie de femme du mur d'en face qui l'embarassait Cette femme ressemblait à sa mère. Il dit:

– Bon, je vais le dire puisque vous insistez tellement, mais il me faut ajouter que quoi que vous fassiez c'est inutile, désormais il est impossible que je reste ici. Vous n'allez pas exiger de moi un mot de plus et lorsque j'aurais fini de parler, vous permettrez que je parte. Voilà: Je ne suis pas un enfant, vous savez que je ne suis nullement un enfant, mais si je reste un jour de plus ici, ce que je ferai sera de l'enfantillage. Pour y avoir longuement réfléchi, je sais combien est inutile le sentiment que j'éprouve, qu'il ne peut aboutir à rien, et que... cela va servir uniquement qu'à me faire souffrir; il faut que je parte, tant qu'il n'est pas trop tard. Je crois que vous avez compris ce que je ressens envers vous.

Madame Jeanne laissa tomber son corps dans un fauteuil, les bras ballants, les traits immobiles. Pierre s'approcha de la porte les bras ballants, les traits immobiles, il s'approcha de la porte, allongea la main... Mais d'un coup la retira. Un terrible rire avait explosé de derrière, un rire extraordinaire, un énorme rire, un éclat qui semblait faire trembler les vitres.

– J'interdis, je vous interdis de vous moquer, moi je ne vous ai pas fait une déclaration d'amour, moi je n'ai rien exigé de vous, c'est vous qui avez insisté pour que je le dise, et maintenant rire, et maintenant se moquer...!

Lorsque le dernier reste de sourire se dissipa lui aussi de ces lèvres, elle se leva, elle reprit son sérieux, ils se trouvèrent face à face, les yeux dans les yeux, restèrent silencieux. Dans ce moment de silence qui se prolongeait, d'un coup se fit entendre distinctement un bruit contre la vitre. Tous les deux tournèrent la tête de ce côté-là. C'est à ce coin, cet unique coin, d'où l'on apercevait la rue et que ne recouvrait pas le rideau de la vitrine, qu'était venue une fille, une fille petite et menue qui, le nez collé à la vitrine tambourinait de son doigt.

D'un bond, Pierre arracha du chevalet un grand carton sur lequel se trouvait un prêtre décrépit et il i'installa devant la vitre en recouvrant de rides le visage de la fille.

– Pierre, Pierre, tu es impitoyable, tu es un enfant... mais elle, elle t'aime, pourquoi la quitter et avoir de tels désirs impossibles? Mais est-ce que tu ne sais pas... mais est-ce que tu ne sais pas que moi je ne suis pas libre? ...non, non viens ici, à côté de moi, je veux que tu t'asseois à côté de moi... oh, combien j'aurai ri si tu ne l'avais pas dit avec tant de sérieux... **Allons,** ne prends pas cette expression, je sais que tu l'as dit exprès, bien, n'est-ce pas vrai? Dis! Veux-tu que j'oublie tout ça...?

Cette fois-ci ce qui faisait du bruit, c'était le téléphone. Il retentit de multiples fois. Enfin Jeanne se leva, passa derrière la caisse, sa main resta un instant immobile sur l'appareil, elle tourna lentement la tête en arrière avec l'intention, semble-t-il, de dire quelque chose... D'un coup elle décrocha l'appareil. Et donnant à sa voix son accent le plus gai, elle répondit:

– Oui, ... oui ... pourquoi pas ... vraiment? Comment ça s'est passé? Racontes voir je suis très curieuse d'apprendre... tu étais seul vaurien? ... moi aussi je souhaitais aller à la «Vache Bleue» cette nuit, c'est bien tombé... viens me prendre, je t'attends ici... sans faute...

Lorsqu'elle se retourna il n'y avait plus personne. La porte de la rue était ouverte, sur le pas de la porte était venu s'immobiliser un chien ridiculement petit qui la regardait de ses deux yeux avec une impardonnable audace.

Traduction collective
des étudiants de l'INALCO
dirigée par K. Beledian

(*) Les mots en gras sont en français dans le texte.

ԵՐԵՔՇԱԲԹԻ
ՅՈՒԼԻՍ 8
MARDI
8 JUILLET
2003

LE NUMERO: 1 €

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ

ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ (1884-1957)

HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE FONDE EN 1925

DIRECTRICE : ARPIK MISSAKIAN

83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
TEL. : 01 47 70 86 60 — FAX : 01 48 00 06 70
E-MAIL : jharatch@aol.com

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար. 230 եւրօ — վեցամսեայ : 122 եւրօ
Արտասահման : Տար. 270 եւրօ (Ամէնօրեայ առաքում)
247 եւրօ (Շաբաթական առաքում) — Հատը : 1 եւրօ
C.C.P. PARIS 15069-82 E

78րդ ՏԱՐԻ – ԹԻՒ 20.725 Fondateur SCHAVARCH MISSAKIAN 78e ANNEE — N° 20.725

ՕՐՈՒԱՆ ԴԷՊՔԵՐԸ

ԳՈԼՈՆԱՅԻ ՁԵՐԲԱԿԱԼՈՒԹԵՆԷՆ ԵՏՔ՝ ԿՈՐՍԻՔԱ «Ո՛Չ» ԸՍԱՒ ՀԱՆՐԱՔՈՒԷԻՆ

Հարցումը կը մնայ հարցում: Դիպուա՞ծ, զուգադիպութի՞ւն, նախախնամութի՞ւն, թէ պարզապէս, ինչպէս կը հաստատէ Ներքին նախարարը՝ Ն. Սարքոզի, յարատեւ, բծախնդիր աշխատանքի մը արդիւնքը: Այսպէս է, որ Ուրբաթ, Յուլիս 4-ին, ժամը 19-ի մօտ, հարաւային Կորսիքայի Օլմէթոյի գիւղի մէկ փարախին մէջ է, որ Իվան Գոլոնա ձերբակալուեցաւ, չորս տարիներու փախստական կեանքէ մը ետք: Էրինեաք նահանգապետին ենթադրեալ մարդասպանը, յարդ յաջողած էր շարունակել իր կեանքը, հեռու բոլոր հետապնդումներէ: Պարզ է, որ անախորժ բան մը կայ, երբ յանկարծ կը գտնուի ան՝ որ կը փնտռուէր ամբողջին կերպով: Անախորժը այն է, որ ձերբակալութիւնը կը կատարուի Կորսիքայի հանրաքուէէն 48 ժամ առաջ եւ ճիշդ այն օրը, երբ կը շարունակուի նահանգապետ Էրինեաքի սպանութեան դատավարութիւնը: Կարելի չէ ուրանալ լրատուութեան քարոզչութիւն մը, ինչպէս գիտել կուտային Նոէլ Մամէռ եւ ուրիշներ, նոյնիսկ, եթէ Սարքոզի «չատ գոհ» կը գտնէ նման վերագրումներ: Կը մնար գիտնալ նաեւ թէ ի՞նչ հետեւանք կրնար ունենալ այս ձերբակալութիւնը Յուլիս 6-ի հանրաքուէին վրայ: Դրական՞ն թէ բացասական: 1999 Մայիս 23-էն ի վեր է որ Գոլոնա կը հետապնդուէր, յաջորդ օրը այն օրուան, երբ կ'ուրանար որեւէ մասնակցութիւն նահանգապետին սպանութեան մէջ: Եթէ սկիզբը այն տպաւորութիւնը կար որ քիչ տարբերու – թեամբ «այո»ները յաղթած են, վայրկեաններու երկայնքին պատկերը փոխուեցաւ, երբ պարզուեցաւ որ Պասթիա, քաղաքապետէն սկսեալ, վճռած էր ո՛չ քուէարկել: Հանրաքուէի արդիւնքն էր՝ ո՛չ 50,98% եւ այո՛ 49,02%: Սարքոզի, ամէնէն անկեղծը, չէր վարաներ յայտարարելու թէ արդիւնքը «անձնական ձախողութիւն» մը կը նկատէր եւ ի վերջոյ ինչ որ կը պարզուէր ծանր ապտակ մըն էր ֆրանսական կառավարութեան համար: Գոլոնայի ձերբակալութիւնն ալ, եթէ մանաւա՛նդ հաշիւին մէջ էր, ճիշդ ու ճիշդ հակառակ արդիւնքը տուաւ, կարգ մը ազգայնամոլներ բացասական քուէ տուին, մինչ ազգայնականները ձախողութեան պատասխանատու կը նկատեն Ֆրանսայի կառավարութիւնը: Պարտութիւն կը կրեն նաեւ Շիրաք, որ «Փորս-Մաթէն»ի հարցազրոյցով, Ժ. Փ. Ռաֆարէն եւ մնացեալներով ժամուն ալ, իսկ – էՄ – Փէ-ի նախագահը՝ Ալէն Ժիւփէ, որ վերջին օրերուն Կորսիքա գնաց «այո՛» քարոզելու: Մեղաւորներու կարգին են նաեւ պաշտօնատարները, որոնք իրենց բացասական քուէով խախտեցին ակնկալուած արդիւնքը: Ֆրանսայի ընկերվարական կուսակցութեան քարտուղարն ալ՝ Ֆր. Հոլանտ դատապարտեց խորհրդակցութեան քաղաքականացած օգտագործումը եւ ցաւ յայտնեց որ ժողովին հրապարակ հանած բարենորոգումը, այս ձեւով ձախողի: Մարի – Ժորժ Պիւֆէ, որ «ոչ»ի կողմնակից էր նշան մը կը տեսնէ կառավարութեան դէմ, մինչ Ժ. Փ. Շըվէնըման համար «հանրապետականներու յաղթանակ մըն է»:

Ինչ որ քաջալերական կը նկատուէր, մասնակցումներու համեմատութիւնն է որ 60,52%-ի հասած էր:

Եւ մինչ Շաբաթ օր, Յուլիս 5-ին, Սարքոզի ամէն կողմէ, դրուատիքներու կ'ենթարկուէր Գոլոնայի ձերբակալութեան համար, 24 ժամ ետք, արդէն ճիշդ ու ճիշդ հակառակ որակումներու ենթակայ էր:

***

Իվան Գոլոնա, որ երեք օր է Սանթէի բանտն է, կը մերժէ խօսիլ եւ յայտնի չէ որ ի՞նչ պիտի ըլլայ դատավարութեան շարունակութիւնը: Պէտք է՞ յետաձգուի թէ ծայրէն սկսի: Ընդհանուր դատախազը կողմնակից է յետաձգման:

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՃԱԿԱՏ

«ԱՐՄԷՆՓՐԷՍ»

(Յուլիս 5 / 7)

ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹԵԱՆ ՕՐԸ

Յուլիս 5-ի Սահմանադրութեան Օրուան առթիւ նախագահ Քոչարեան ուղերձ մը յղած է ժողովուրդին ուր ան ըսած է թէ Սահմանադրութիւնը ընդունելով՝ մեր ժողովուրդը հիմքը դրաւ իրաւունքի ազգային համակարգին, որ կոչուած է երաշխաւորելու մարդու եւ քաղաքացիի իրաւունքներն ու ազատութիւնները, ինչպէս նաեւ ապահովելու՝ քաղաքացիական համերաշխութիւնը: Ան գովքը հիւսելով գործող Սահմանադրութեան ընդգծած է թէ երկիրը շնորհիւ անոր զերծ մնաց ամենաբարդ իրավիճակներու յառաջացուցած ցնցումներէն: Նախագահը աւելցուցած է նաեւ թէ հարկ է իրաւական հիմքերու արդիականացումն ու կատարելագործումը, ինչ որ կ'ենթադրէ սահմանադրական բարեփոխումներու անհրաժեշտութիւնը ու կոչ ըրած է աշխատանքները շարունակել այդ ուղղութեամբ:

***

ԳԱՆԱՏԱԿԱՆ ՊԱՏՈՒԻՐԱԿՈՒԹԻՒՆԸ ՆԱԽԱԳԱՀԻՆ ԿՈՂՄԷ ԸՆԴՈՒՆՈՒԱԾ

Նախագահ Ռ. Քոչարեան Յուլիս 5-ին ընդունած է Գանատայի խորհրդարանական պատուիրակութիւնը՝ Գանատա – Հայաստան բարեկամութեան խումբի ղեկավար Սարգիս Ասատուրեանի գլխաւորութեամբ: Հանդիպումին, նախագահը շեշտած է թէ Հայաստան շահագրգռուած է երկու երկիրներու միջեւ յարաբերութիւններու աշխուժացումով: Խօսակցութեան նիւթ եղած են հայ – գանատական առեւտրատնտեսական կապերու ընդլայնման, տնտեսական գործակցութեան խորացման առընչուող հարցեր: Զրուցակիցները առանձնայատուկ դեր վերապահած են նշեալ բնագաւառներուն մէջ գանատահայութեան դերին: Խօսակցութեան ընթացքին արծարծուած են նաեւ տարածաշրջանի հարցերը, որոնց մասին նախագահ Քոչարեան որոշ տեղեկութիւններ տուած է:

***

ՀԱՇՄԱՆԴԱՄ ՄԱՐԶԻԿՆԵՐՈՒՆ ՅԱՋՈՂՈՒԹԻՒՆԸ

Տուպլին տեղի ունեցած հաշմանդամներու ողիմպիականներուն Կարինէ Գասպարեան՝ գունդի արձակման ոճին մէջ առաջնութիւնը խլելով ոսկի մետալի արժանացած է: Նոյնպէս յաջող ելոյթներ ունեցած են, այլ ճիւղերու մէջ, Սերգէյ Սահակեան, Վահան Բաբայեան եւ Աննա Բուլղադարեան որոնք երեք արծաթէ եւ մէկ պրոնզէ մետալներ շահած են: Յուլիս 4-ին, վիրենք ընդունած եւ շնորհաւորած է Մարզանքի նախարար Իշխան Զաքարեան:

ԹՈՒՐՔ ՄԱՄՈՒԼ

ԱՄՆ ԵՒ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԲԱՆԱՁԵՒԸ

ԱՄՆ-ու Գոնկրէսին մէջ Յուլիս 8-ին ԱՄՆ – Թուրքիա յարաբերութիւններուն նիւթով հաւաքոյթ մը տեղի կ'ունենայ, քննարկելու համար Իրաքի պատերազմին յաջորդած շրջանի նոր իրականութիւնները: Ձեռնարկը հովանաւորութիւնը կը վայելէ Էլէն հիմնարկին որ տեղւոյն թուրքական լոպիին ամէնէն ազդեցիկ կառոյցն է: Ելոյթ ունենալիք անձնաւորութիւններու կարգին է Հայկական Համագումարի վարչական տնօրէնը Արամ Համբարեան:

Թուրք մամուլի ծանօթ անուններէն «Րատիքալ»ի մէջ Մուրատ Եէթքին գրելով այս մասին, կը յիշեցնէ թէ նոյն օրերուն Գոնկրէսին մէջ, թէ՛ Ծերակոյտին, թէ՛ Ներկայացուցիչներու ժողովին կողմէ կ'ակնկալուի վաւերացումը ցեղասպանութեան նիւթով բանաձեւերու: Անոնց կողմնակիցներուն թիւը մէկ երրորդի հասած է եւ ստորագրողներու կարգին է Հիլարի Գլինթըն: Երկու բանաձեւերն ալ որոնք գրեթէ նոյն պարունակութիւնը ունին, ԱՄՆ-ու ղեկավարութեան կոչ կ'ուղղեն ստորագրելու «Ցեղասպանութեան կանխարգիլման ու պատիժի պայմանագրութիւնը» որուն 15-ամեակը կը նշուի յառաջիկայ Նոյեմբեր 4-ին:

Մ. Եէթքին կը գրէ թէ նման բանաձեւեր որոնց մինչեւ այսօր Սպիտակ Տան ու ԱՄՆ-ու Արտաքին գործերու նախարարութեան միջամտութեամբ կարելի եղած է պատուար կանգնիլ, այս անգամ կարգ մը պատճառներով կրնան ընդունուիլ:

Առաջին պատճառը այն է որ Թուրքիան յատուկ կերպով նշուած չէ: Հայերու ցեղասպանութիւնը նկատի առնուած է ուրիշներու կարգին: Երկրորդ, բանաձեւերը կը զանազանեն Հրեաներու Ողջակէզն ու միւս ցեղասպանութիւնները: Ինչպէս կը գրէ թուրք լրագրողը, այս մարտավարութիւնը շատ նրբօրէն մտածուած է, հրէական լոպիին հակազդեցութեան փոխարէն զօրակցութիւնը թիրախ առնելով: Չէ որ հրէական լոպին մինչեւ այսօր դէմ կը կանգնէր Հայերու ցեղասպանութեան ճանաչումին, Ողջակէզին անհաւասարելի պահելու մտահոգութեամբ: Հայերու ցեղասպանութիւնը Գամպոճի, Ռուանտայի մէջ կատարուածներուն շարքին դասելով, բանաձեւերը կանխած կ'ըլլան հրէական հակազդեցութիւնը: Իսկ վերջին պատճառը Իրաքի պատերազմին մէջ Թուրքիոյ բռնած ծանօթ դիրքն է: Ան պակսեցուցած է Ուաշինկթընի աւանդական նեցուկը: Ճիշդ է որ Ապրիլ 24-ին նախագահ Ճ. Պուշ հակառակ Հայերու յամառ պնդումներուն «ցեղասպանութիւն» բառը չգործածեց, նաեւ թէ՛ Ծերակոյտին, թէ Ներկայացուցիչներու ժողովին թելադրեց չճանչնալ ցեղասպանութիւնը. սակայն, տկար է հաւանականութիւնը որ ծերակուտականներն ու Ներկայացուցիչներու ժողովին անդամները բանաձեւէն ջնջեն «Հայերու ցեղասպանութիւն» նշումը, ձգեն միւսները: Միւս կողմէ, որքան ալ ղեկավարութիւնը չեշտէ թէ նպատակ չունի Իրաքի պատերազմին Թուրքիոյ կեցուածքը հայկական բանաձեւով փոխադարձելու, Գոնկրէսին մթնոլորտը ատոր հակառակն է:

Այս զարգացումները կը զուգադիպին Թուրքիոյ Արտաքին գործերու նախարարին ԱՄՆ-ու այցին նախօրեակին: Կարելի է մտածել Ա. Կիւլի այցը ջնջելու մասին, սակայն, նկատի առած որ ատոր գլխաւոր փափաքողը Թուրքիան է, պէտք չէ կարծել որ ջնջումը սուղի կը մատնէ Ուաշինկթընը:

Իսկ երբ կառավարութիւնը հարց տայ թէ ինչո՛ւ այսպէս պատահեցաւ, կրնայ ստանալ Մարտ 1-էն ետք Ամերիկացիներու տրուած պատասխանը. «Ի՞նչ ընենք, Խորհրդարանին որոշումն էր»:

***

ՀԱՅԱՍՏԱՆ-ԹՈՒՐՔԻԱ ՍԱՀՄԱՆԸ ԱՄԵՐԻԿԵԱՆ ՆԺԱՐՈՎ

Բոլոր անոնք որոնք թարմ լուրերու կը սպասէին «Հայեւթուրք հաշտութեան յանձնաժողովին գործունէութենէն», կըրնան գոհ ըլլալ: Թուրք մամուլէն «Րատիքալ» Յուլիս 4-ին հրատարակեր է («Մարմարա», Յուլիս 4) յանձնաժողովի նախագահի կոչումով ներկայացուած Տէյվիտ Ֆիլլիփսի Հայաստան – Թուրքիա սահմանին բացումին համար նպաստաւոր տեսակէտը:

Եթէ տակաւին կային Հայաստանի համար դրական բաներ ակնկալողներ այդ բացումէն, պէտք է քաղաքական հեռատեսութեան ախոյեան նկատուին: Տ. Ֆիլլիփս կ'ըսէ թէ այդ սահմաններուն բացումը կը նպաստէ Թուրքիոյ շահերուն. ճամբորդութիւնն ու առեւտուրը գարկ կու տան Թուրքիոյ տնտեսութեան: Այդ նախատեսութիւնը հիմնուած է տեսակէտին թէ Հայաստան սպառման եւ արդիւնաբերական ապրանքի արտածումի լաւ շուկայ է Թուրքիոյ համար: Այդ շուկային տարողութիւնը կը գնահատուի մէկ միլիառ տոլար: Մանաւանդ որ Կարս – Երեւան ու Կարս – Գիւմրի երկաթուղիներուն բացումը առիթ կու տայ որ Ռուսաստան Տրապիզոնի Սեւ ծովու ճամբով ու Սեւ ժանիւթի մարզին մէջ շրջանային գործակցութիւն հաստատուի, տնտեսութիւնը քաջալերուի աւելի աժան ելեկտրական հոսանքով: Եթէ Հայաստան Թրքական նաւահանգիստներէն արտածելի ապրանք ունենայ, առիկա կարեւոր տուրք, հետեւաբար եկամուտ կ'ապահովէ Թուրքիոյ:

Ամէնը այս չէ. սահմանին բացումով Թուրքիա նաեւ բարենիշ պիտի ունենայ միջազգային դետնի վրայ: Տասը ամիս ետք ՕԹԱՆ-ի վեհաժողովը հաւանօրէն Թուրքիոյ մէջ տեղի ունենայ. առիկա առիթ կ'ըլլայ շեշտելու Թուրքիոյ դերը Կովկաս անցքի Միջին Արեւելքի հաշտութեան եւ Իրաքի հողային ամբողջականութեան պահպանումին մէջ:

Միջազգային հանրային կարծիքը եւ ԱՄՆ գոհունակութեամբ կ'ողջունեն սահմանին բացումը: Կը շեշտուի թէ ժամանակը շատ յարմար է սահմանին Թուրքիոյ կողմէ բացումին, որպէսզի այդ քայլին օգուտները քաղէ: Համաշխարհայնացումի հոլովոյթը հաւասարակշռ շահերու հիմով երկիրները իրարու կը կապէ: Պէտք չէ այնպէս ըլլայ որ Թուրքիա զրկուի այդ հոլովոյթին բարիքներէն:

Հայաստանին օգուտն ալ կ'երեւի Երեւանէն, Գիւմրիէն Թուրքիա ճամբորդ փոխադրող կառքերու ցանցին արագ բարգաւաճումը կ'ըլլայ. եթէ այդ գործով զբաղող Հայեր, կամ հայկական ձեռնարկութիւններ ալ կան:

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

ՊԱՂՏԱՏԻ ՄԷՋ, Յուլիս 6-ին, ազատ արձակուած էին այն 11 թուրք զինուորները...

(Շար.ը Դ. էջ)

ԱԶԳԱՅԻՆ ԺՈՂՈՎԻ ՆՈՐ ՆԱԽԱԳԱՀԸ

Մայիս 25-ի խորհրդարանական ընտրութեան իշխանամէտ թեւին մաս կազմող կուսակցութիւններէն էր Օրինաց Երկիրը: Ան ստացած քուէներով ունեցաւ 12 երեսփոխան: Իսկ անոր նախագահ՝ երիտասարդ քաղաքական դէմք Արթիւր Պաղտասարեանին վիճակեցաւ Ազգ. Ժողովին նախագահութեան աթոռը: Իր նշանակումին վաղորդայնին, ան պատասխանած է «Հայկական Ժամանակ» թերթին քանի մը հարցումներուն, ուղղուած՝ Նայիրա Զոհրապեանի կողմէ:

Թերթին Յունիս 18, Չորեքշաբթիի թիւին մէջ ուր տեղ գտած է իրեն հետ կատարուած զրոյցը, նախաբանի տողերով երկու բան կ'ըսուի. թէ Ա. Պաղտասարեան որոշած է Խորհրդարանին մէջ պաշտօնատարներու փոփոխութիւն չկատարել, երկրորդ՝ հաճոյքով հանդիպում ունենալ լրագրողներու հետ: Յետոյ, երրորդ հարցումով կը յայտնուի թէ նոր նախագահը իր նախորդին հանդէպ մեղադրանքներ ունի այն մասին թէ Ա. Խաչատրեան վարկաբեկած է Ազգ. Ժողովի նախագահութեան պաշտօնը: Բնական է որ Ն. Զոհրապեան ամէն բանէ առաջ կ'ուզէ գիտնալ թէ ինք պիտի յաջողի՞ խնդրոյ առարկայ աթոռին երբեմնի վարկը վերահաստատել:

Պատասխանը դրական է, թէ՛ վերջին հարցականին, թէ նախորդ արժեւորումին առընչութեամբ: Ա. Պաղտասարեան համոզուած է իր յաջողութեան, բոլոր երեսփոխաններուն օժանդակութեամբ: Կը խոստովանի որ այսօր Ազգ. Ժողովը երկրին մէջ չունի այն դերը զոր հարկ էր ունենար: Օրէնսդիր այդ մարմնին վարկն ու կշիռը բարձրացնելու հետամուտ պէտք է ըլլան բոլոր երեսփոխանները:

Զրուցավար լրագրուհին յիշեցնելով Հանրապետական Կուսակցութեան լուրջ վերապահումները իր ստանձնած պաշտօնին մասին, հարց կու տայ թէ յետագայ աշխատանքներուն ընթացքին այդ պարագան դժուարութեան պատճառ չի՞ դառնար:

Քիչ մը շատ տեսաբանական կը հնչէ երիտասարդ նախագահին պատասխանը: Կ'ըսէ թէ քաղաքական համախոհութիւն կազմած են եւ անոր կողմերը, ներառեալ Հանրապետական Կուսակցութիւնը, պէտք է գործեն այդ համախոհութեան փաստաթուղթին սկզբունքներուն համաձայն: Ինք այդ մասին կասկած չունի. համախոհութեան ուժերը 83 երեսփոխան ունին եւ կան գործակցութեան պատրաստ քաղաքական այլ կառոյցներ ալ: Կը մերժէ տեսակէտն ալ թէ Խորհրդարանին իսկական մեծամասնութեան տէր կուսակցութիւնը Հանրապետականն է որ իր շարքէն ընտրուածներով եւ համակիրներով 73 երեսփոխան ունի եւ կրնայ որոշիչ դեր կատարել այս կամ այն օրէնքը ընդունելու կամ մերժելու համար:

Ա. Պաղտասարեանի պատասխանը հոս եւս տեսաբանական է. երեք քաղաքական ուժերով կազմուած համախոհութիւն մը կայ, որ քննութեան կ'առնէ կառավարութեան որոշումները: Առկէ զատ, քաղաքական այդ համաձայնութեան մասնակցած է նախագահն ալ, ուստի երկիրը բաւարար տուեալներ ունի բարեփոխումներ կարենալ կատարելու համար:

Ն. Զոհրապեան կ'անդրադառնայ Հանրապետական կուսակցականի մը արտայայտած համոզումին, թէ համախոհական կառավարութիւնները երկար չեն ապրիր: Ա. Պաղտասարեան վստա՞հ է թէ այս մէկը բացառութիւն կը կազմէ:

Երկրին մէջ առաջին անգամ է որ խորհրդարանական համախոհութենէ մը համախոհական կառավարութիւն մը ծընունդ առած է: Ինք թէ՛ Խորհրդարանի նախագահն է, թէ իր կուսակցութիւնը կողմերէն է այդ համախոհութեան: Ամէն բան պիտի ընեն, որպէսզի կառավարութիւնը կարենայ իր բոլոր ծրագիրները իրականացնել:

Ինչ կը վերաբերի Օրինաց Երկրի նախագահութեան, այդ գործը կը ստանձնէ կուսակցութեան մէջ իր փոխանորդներէն մէկը: Այսօր երբ կուսակցութիւնը խորհրդարանական եղած է, անշուշտ, ատիկա չի նշանակեր որ կուսակցական զանգուածն ու համակիրները անտարբերութեան, մոռացումի կը մատնուին:

Զրոյցին կճող միակ հարցումն է այն որ քաղաքական դէտերու կարծիքներ կը յայտնուին այն մասին թէ նախագահ Ռ. Քոչարեան ոնդած է Խորհրդարանին ղեկավարութիւնը իրեն յանձնելու, ատով իր յաջորդը պատրաստելու եւ յետագայ ապահովութիւնը երաշխաւորելու մտահոգութեամբ: Ա. Պաղտասարեան ոտք չի դներ այդ գետնին վրայ: Կ'ըսէ թէ լուրջ արժէք չի տար նման բամբասանքներու: Եթէ լծուի ատոնք մեկնաբանելու, բաւական տաղտկալի վիճակի մէջ կ'իյնայ:

Զրոյցին վերջին տեղեկութիւնն ալ այն է որ նոր նախագահն ու նախորդը համաձայնած են Խորհրդարանին մէջ սրահ մը բանալու. հոն տեղ պիտի գրաւեն բոլոր նախագահներուն պատկանող առարկաներ: Ա. Խաչատրեան իր գրաւած աթոռը Ա. Պաղտասարեանին յանձնելուն հետ, փայտէ փոքր մուրճ մըն ալ յանձնած է անոր: Այդ արարքին մղած է հաւանօրէն յաճախ աղմկալի նիստեր վարելու պարտաւորութենէն ծնած փորձառութիւնը: Այդ մուրճին յետագայ ճակատագրին առընչուած հարցումին պատասխանելով Ա. Պաղտասարեան կ'ըսէ թէ ան ալ օր մը այդ սրահին մէջ իր տեղը կը գրաւէ:

Պէտք է մաղթել որ փայտէ մուրճը մինչեւ այդ հանգրուանը լաւագոյն վաստակը ունենայ ի հաշիւ Հայաստանի ներկային ու վաղուան, ու արժանանայ արդար հանգիստի:

ԱՐՓԻ ԹՈԹՈՅԵԱՆ

ԿԵԱՆՔՆ ԻՆՉՊԷՍ ՈՐ Է...

Լեռների ծերպերին ծուարած գիւղեր, ասես աշխարհից մոռացուած, առեւ ամէնքից խռոված.. Մենակ, ինքնամփոփ, իրենք իրենց աւանդոյթներով, արժէքների համակարգով ու սրբութիւններով: Սակայն մի միացնող անուն ունեն՝ Արցախայ չէներ:

Ճիշդն ասած, չգիտեմ, թէ ինչո՞ւ է այս գիւղը կոչւում Ակնաղբիւր, երբ ոչ գիւղում, ոչ էլ մօտակայքում աղբիւր չկայ, եւ բնակիչները ամենաշատը ջրի պակասից են նեղւում.. Գո՞ւցէ պարզապէս ջրի կարօտից են այդ անունը դրել, կամ էլ անտառի խորքում գտնուող սառնորակ աղբիւրի պատուին:

Ակնաղբիւր... Այստեղ ապրում է մի զարմանալի ժողովուրդ՝ համեստ, ազնիւ, համբերատար... Այստեղ ամէն քար ու թուփ ունի իր պատմութիւնը. փակում ես աչքերդ եւ կարծես տեսնում ես դարերի խորքը. ահա գիւղամիջին հաւաքուած մարդիկ՝ ապուպապերը, ահա կուժն ուսին աղբիւրի ճանապարհը բռնած Անոյշ աքան, ամաչկոտ, չխօսկան հարսը, որ ծուկ-ծուկի տալով սպասում է իր սիրելիի վերադարձին, ահա անլուայ, աղքատիկ հագնուած, բայց երջանիկ մանուկների մի խումբ, որոնց համար աշխարհը սկսւում ու վերջանում է Ակնաղբիւրով... եւ փորձում ես տեղաշարժել դարերը, սակայն...

ԱՌԱՒՕՏ Է...

Դանդաղ բարձրանում է արեւը, եւ արդէն որ երրորդ անգամ զարմացած նայում գիւղի հին ու նոր թաղամասերին. միյարկանի, կարծես թէ, ինչ-որ բանից կուչ եկած եւ նրանց հարեւանութեամբ հպարտօրէն կանգնած երկյարկանի տներին:

Գիւղացիները իրենց սովորութեան համաձայն վաղուց են ելել անկողնուց. այգի, բանջարանոց, խառնում են քրտինքը հողին, եւ ուտում այն հողից ծլած հացի հետ: Դրա համար է երեւի, որ օրհասական պահերին անգամ, չլքեցին գիւղը: Գիւղի ջահէլները զէնք առան, զինուորական համազգեստ հագան, ու ելան փրկելու հայրենիքը, որպէս մի-մի Անդրանիկ, Դրօ, Աղբիւր Սերոբ... եւ ընկան, բայց փրկեցին հողը:

ԶՈՀՈՒԱԾԻ ԸՆՏԱՆԻՔԸ

Այս փոքր գիւղում նրանք մեծ թիւ են կազմում: Ապրում են մի կողմ քաշուած, վիրաւոր, բայց զարմանալիօրէն տոկուն հոգով: Եւ կեանքը նրանց ամէնօրեայ պայքար է դժուարութիւնների դէմ. պատահում է յաղթում են, պատահում է՝ ոչ... Ապրում են կարօտելով, սպասելով մի բարի խօսքի, սրտացաւ վերաբերմունքի: Դեռ լաւ է, որ փոքրիկ գիւղ է, բոլորն իրար բարեկամ ու խնամի են, օգնում են, ձեռք են հասցնում, պետութիւնը եւս իր օգնութիւնն է ցոյց տալիս: Բայց ի՞նչը կարող է ամոքել իրենց մատաղ կեանքերը հայրենիքի զոհասեղանին դրած երիտասարդների կարօտով այրողների սրտերը...

ԱՄԵՆԱՏԱՐԵՑԸ...

Նա Աստղիկ տատն է, ամենատարեցը ակնաղբիւրցին: Շարժուելուն, խօսելուն նայելիս չես ասի, որ արդէն ապրել է մի դար ու դեռ աւելին: Եռանդուն, աշխոյժ, "ջահէլ" տատիկ է: Այնքան եռանդուն, որ կարողացաւ «յաղթել» երեւանաբնակ հարսին ու տղայի ընտանիքը բերել գիւղ.

– Ես քաղաքումը կարել չեմ ապրիմ, իմը էս չէնն ա:

Կեանքի ընթացքում երեք պատերազմ է տեսել՝ ...18 թ., ...41 թ., ...92 թ., իսկ այսօր իր կեանքի խաղաղ, միապաղաղ օրերը ապրում է իր տասնեակ թոռների ու քսանհինգ կոռների հետ: Իր երկարակեցութեան գաղտնիքն էլ գըտնում է արցախեան մաքուր օդի ու աշխատանքի մէջ: Տնեցիները ասում են, որ տատը ամէն օր տնամերձում է, փըխրեցնում, աճեցնում է եղած-չեղածը ու իրեն առողջ է զգում, որ նա դեռ երկար, շատ երկար կ'ապրի:

ԻՍԿ ՋԱՀԷԼՆԵ՞ՐԸ...

Իրօք, ջահէլները, նրա՞նք ինչպէս են ապրում: Պարզուեց, որ ակումբի չէնքը կիսաւեր է, ուստի միջոցառումներ մեծամասամբ անց են կացւում դպրոցում: Վերջերս գիւղի դպրոցականները մասնակցեցին Ուսանողների եւ Հնարամիտների ակումբի (ՈՒՀԱ) շրջանային խաղերին եւ գրաւեցին երկրորդ մրցանակային տեղը: Դա մեծ ուրախութիւն էր ակնաղբիւրցիների համար, մի քանի օր շարունակ ահել ու ջահէլ այդ մասին էին խօսում:

Երբեմն փոքրիկ ներկայացումներ են բեմադրում, որեւէ թեմայով բանավէճ, գեղարուեստական ցերեկոյթներ, գրադարանում գրքի քննարկումներ կազմակերպում: Մի խօսքով՝ դպրոց – գրադարան – ակումբ համագործակցութիւնը ջանում է հետաքրքիր դարձնել երիտասարդութեան առօրեան: Ստացւո՞ւմ է դա, երեւի ինչ-որ չափով՝ այո: Ու թէկուզ ժամանակակից կեանքը իր տեխնիկական միջոցներով մուտք է գործել գիւղ, սակայն, երիտասարդութիւնը իր հանգիստը անցկացնելու համար դեռեւս հաւաքատեղի չունի:

– Դէ, կանցիլյարի բակում ենք հաւաքւում, – ասում են տղաները: – Զրուցում ենք, ծխում-ծխում... մինչեւ օրը մթնի ու սարից իջնի նախիրը: –

ՍԷՐԸ...

Ցանկարծ մի չարաճճի հարց է ծնւում.

– Իսկ տղայ ու աղջիկ ո՞նց էք ծանօթանում, ինչպէ՞ս է ծնւում սէրը, որտե՞ղ էք հանդիպում...

Ջահէլները խոկոյն "խառնւում են իրար", մի տեսակ անյարմար են ըզգում, կարծես: Յետոյ էլ մէկը-մէկից խօսքը գողանալով պատմում են.

...Դէ գիւղում բոլորն իրար գիտեն, ճանաչում են: Հէնց տղայի աչքը մի աղջկայ "բռնում Է", սկսում է հետեւել նրան, ջրի գնալիս յետեւից գնում է աղբիւրը. այնտեղ մի քիչ խօսեցնում է, յետոյ մի օր թւում է, թէ պատահաբար հանդիպում է գիւղամիջում ու նորից է խօսեցնում, յետոյ ցախ հաւաքելու են գնում մի քանի հոգով. այնտեղ նոյնպէս խօսեցնում է, մի օր էլ որեւէ հաւաքոյթի ժամանակ ուղեկցում է տուն, այնպէս, որ գիւղացիները տեսնեն, ճամբին ասում է՝ մերոնց ուղարկե՞մ... ու ստանալով համաձայնութիւնը, տղայենք գնում են խնամախօսութեան: Աշնանը իր բոլոր աւանդոյթներով հարսանիք են անում ու սկսում սպասել առաջնեկի ծնունդին:

– Ահա մեր երջանկութիւնը, մենք սրանից առաւելը չգիտենք, – գիւղացու պարզութեամբ ասում է բարձրահասակ ու յաղթանդամ մի երիտասարդ, որի աչքերից երեւում է, որ սիրահարուած է...

ՎԵՐՋԱԲԱՆԻ ՓՈԽԱՐԷՆ

Խօսում ես, ծանօթանում, չփւում, եւ երբ արդէն ուզում ես հեռանալ, յանկարծ քեզ սկսում է թւալ, թէ այս գիւղում հազար անգամ եղել ես, ու այս բարի, ռամիկ մարդկանց գիտես վաղուց, շա՜տ վաղուց, իւրաքանչիւրին անձամբ ծանօթ ես: Ու մէջդ մի խենթ ցանկութիւն է ծնւում՝ մէկ-մէկ սեղմել նրանց կոշտացած ու հողոտ ձեռքերը, ու չես կարողանում... եւ գիտե՞ս ինչու. պարզապէս այս օրերին նրանց գիւղամիջին գտնել չես կարող. նրանք արեւից էլ կանուխ են ելել եւ գնացել իւրաքանչիւրն իր յոյսի հետքերով:

ԱՐՓԻ ՎԱՆԵԱՆ

Հադրութ – Դիզակ

ՕՐՈՒԱՆ ՀԱՐՑԵՐ

ՄԻԱՊԵՏՈՒԹԻՒՆԸ ԿԸ ՎԵՐԱԴԱՌՆԱ՞Յ ՊԱՂՏԱՏ

Իրաքի անտէր ու անկայուն կացութեան դարմանը միապետութեան հեռանկարի մէջ տեսնողներ կան: Անկարելի ալ չի նկատուիր որ Լոնտոն եւ Ուաշինկթըն կողմնակից ըլլան նման կարգադրութեան. Նոյնիսկ կը խօսուի Իրաքի ժողովուրդին նկատառելի մէկ տոկոսին համաձայնութեան մասին:

Այնպէս կը թուի որ այս գաղափարին կողմնակիցները յորդանանեան կառավարութեան մօտիկ շրջանակներ են, թէեւ Ամման միշտ կը կրկնէ որ չի փափաքիր Իրաքի ներքին գործերուն միջամուխ ըլլալ: Այսուհանդերձ, ուշագրաւ է որ Իրաքի ապագայ գահուն յաւակնողներուն երեքն ալ հաշեմական գերդաստանին կը պատկանին: Միւս կողմէ, փաստ կարօտ չէ որ Իրաքի մէջ միապետութեան վարչակարգը կարօտով փնտռուած բան է երկրին բնակչութեան համար: Իրաքցիները, ինչ դասակարգի ալ պատկանին անոնք, մենատիրութիւնը կը նկատեն Բրիտանիոյ կողմէ հաստատուած, չահագործելու համար քարիւղի պաշարները եւ Իրաքը անդամ դարձնելու Արեւմուտքի շահերուն նպաստող զինուորական ուխտերու: Անոնցմէ էր Պաղտատի ուխտը որ կազմուեցաւ 1955-ին, դառնալու համար ՕԹԱՆ-ի Միջին – Արեւելքի մասնաճիւղը: Ուստի, վիճելի է որ նոյն գերդաստանը պատմական օրինաւորութեան յենի, վերադարձի միտքով: Արդէն շատ տկար է Իրաքի վրայ քաղաքական ազդեցութիւն բանեցնելու Ամմանի կարելիութիւնը: Անցեալին ալ այդ երկիրը երբեք ծանր չէ կշռած իրաքեան հարցերու մէջ, ինչ որ բնական է, Յորդանան ըլլալով նոր ստեղծուած պետութիւն, մինչ Իրաք պատմութեան մէջ կարեւոր արմատներ ունեցող երկիր է:

Առկէ զատ, վերջին երեք տասնամեակին ընթացքին Իրաքի դէմ յորդանանեան քաղաքականութիւնը ծայր աստիճան գործնապաշտ բնոյթ ունեցած է: Հետեւած է միշտ աչք մը քարիւղին, աչք մըն ալ վարչակարգին վրայ պահելու սկզբունքին: Ատոր համար ալ Ամման բնաւ չէ ջանացած զանազանել պաասեան բռնատիրութեան եւ իրաքցի ժողովուրդին քաղաքական ահարեկչութիւնները: Ատոր շնորհիւ ալ, պաասեան բռնատիրութիւնը միշտ չահագործած է Ամմանի պահածոյութիւնը. իսկ իրաքցի ժողովուրդը նոյն այդ պատճառով դառնութիւն մը ունի արեւմուտքի իր դրացիին դէմ:

Մինչդեռ, Ամման կրնար միջնորդեան իր դրացիին հետ յարաբերութիւնները արագօրէն բարելաւել: Կրնար նախ գործածել իր թագաւորական գերդաստանին Իրաքի որոշ ցեղախումբերէ եւ կրօնական մեծերէ վայելած վարկը: Կրնար նաեւ իրաքեան նախկին ընդդի-

– ԳԱՂՈՒԹԷ ԳԱՂՈՒԹ –

ՓԷՅՐՈՒԹԻ ՀԲԸՄ – ՀԵԸ «Ալեք Մանուկեան» կեդրոնին մէջ, Յունիս 4-ին, ՀԲԸՄ – ՀԵԸ կեդրոնի մշակութային յանձնախումբի կազմակերպութեամբ, երեկոյթ մը տեղի ունեցած է նուիրուած հայկական ժողովրդային բանաստեղծութեան: Բացման խօսքը արտասանած է Վեհան Պետրեան, որ յայտնած է թէ երեկոյին նպատակն էր մշակութային հին արժէքները ծանօթացնել նոր սերունդին: Ներկայացուցած է օրուան բանախօսը՝ Գրիգոր Շահինեան, անդրադառնալով անոր աշխատանքին: Ան շեշտած է որ մեր պատմութեան արշալոյսին ընկերացող ժողովրդային բանաստեղծութիւնները մեծ արժէք են եւ անոնք յօրինուած են անանուն անձերու կողմէ եւ կ'արտայայտեն ժողովուրդին զգացումներն ու մտածումները: Նշած է թէ անոնք բերանացի կերպով սերունդէ սերունդ փոխանցուելով փոփոխութիւններ կրած են: Խօսելով այդ արժէքները հաւաքելու աշխատանքին մասին, Գ. Շահինեան ըսած է թէ այդ գործընթացը թափ առած է 19-րդ դարու 70-ական թուականներուն եւ մինչեւ օրս կը շարունակուի:

***

ԹՈՐՈՆԹՈՅԻ Հայ Կեդրոնին մէջ, Յունիս 15-ին, տեղւոյն Ս. Աստուածածին եկեղեցւոյ հիմնադրութեան 20-ամեակին նուիրուած ճաշ մը տեղի ունեցած է, նախագահութեամբ Տէր եւ Տիկին Սուրէն Հաճճարեանի: Քայլերգներու ունկնդրութենէն ետք, բացման խօսքով հանդէս եկած է հոգաբարձութեան ատենապետը՝ Րաֆֆի Տէր – Պօղոսեան, հակիրճ պատմականը ընելով եկեղեցւոյ: Ցուցադրուած է տեսերիզ մը, պատրաստուած Հայ Հորիզոն հեռատեսիլի կայանին պատասխանատու Սուրէն Ջէքիճեանի կողմէ: Ճաշի աւարտին խօսք առած է ժիրայր Պասմաճեան: Արտայայտուած է Մեղրիկ Ծ. Վրդ. Բարիքեան եւ կարդացուած են շնորհաւորական գիրեր: Փակման խօսքը արտասանած է Րաֆֆի Տէր – Պօղոսեան:

***

ՓԷՅՐՈՒԹԻ Աղբալեան – Հ. Մ. Ը. Մ. մարզամշակութային համալիրի «Սագօ Սարգիսեան» սրահին մէջ, Յունիս 11-ին, բացումը կատարուած է Հայաստանցի գեղանկարիչներու ցուցահանդէսի մը, կազմակերպութեամբ Համազգայինի «Նիկոլ Աղբալեան» մասնաճիւղի վարչութեան: Բացման խօսքը արտասանած է Սալբի Արէլեան, որ նշած է թէ այս ցուցահանդէսը «մէկ ազգ մէկ հայրենիք» հասկացողութեան գործնական արտայայտութիւններէն մէկն է: Ներկայացուած են 83 գեղանկարներ:

***

ՓԷՅՐՈՒԹԻ Յակոբ Տէր – Մելքոնեան սրահին մէջ, Յունիս 24-ին, տօնուած է Հ.Յ.Դ. Լ.Ե.Մ.-ի հիմնադրութեան 30-ամեակը: Լիբանանի եւ Հայաստանի փառերգներէն ետք, բացման խօսքը արտասանած է ԼԵՄ-ի (Լիբանանի Երիտասարդական Միութիւն) կեդրոնական վարչութեան անդամ Խաժակ Գուլաճեան: Գեղարուեստական յայտագրէն ետք, խօսք առած է Լիբանանի Հ.Յ.Դ. Կեդրոնական Կոմիտէի անդամ Յակոբ Բագրատունի: ԼԵՄ-ի պատմականը եւ անոր կտրած ուղին ներկայացուած է տեսերիզով, որ շունչ տուած է 30 տարիներու աշխատանքին: Յաջորդ Խօսք առնողը եղած է Հ. Յ. Դ. Բիւրոյի անդամ Ալպէր Աճէմեան:

ութեան զինուորական եւ աշխարհական ներուն հետ Յորդանանի նախկին դաշնակից հաստատած լաւ յարաբերութիւնները շահարկել: Ինչ կը վերաբերի միապետութեան վերադարձին, կողմնակից Իրաքցիներու ուզածին, ատիկա սահմանադրական եւ ժողովրդավարական միապետութիւն մը չէ:

Գահուն յաւակնողներու մասին վճռերը մեծ արժէք չեն ներկայացներ, քանի որ այդ անձերը բոլորն ալ վերջին տասնամեակներուն Իրաքէն դուրս ապրած են: Պէտք է ըսել որ Հաշիմեաններու վերջին ներկայացուցիչը Իրաքի մէջ որ Ֆայսալ Բ. Թագաւորն էր, ոչինչով կըրնայ համեմատուիլ հայրենասէր ղեկավար Ապտէլ Քարիմ Գասէմի հետ որ հեղինակն է 1958-ի պետական հարուածին, Հաշիմեան մենատիրութեան դէմ. ան այսօր երկրին պատմական ամէնէն ժողովրդական դէմքն է:

Ո՛վ որ ալ ըլլայ գահուն թեկնածու ներկայացողը, այդ ուղղութեամբ յաւակնութիւնները դատապարտուած են լուսանցքային մնալու, քանի որ Հաշիմեան միապետութիւնը պատմական արմատ չունի Իրաքի մէջ եւ երբեք հոն ժողովրդականութեան տէր վարչակարգ մը չէ եղած:

ՔԱՂՀԱՆ

ՃԻՇԴ ՁԵՒՈՎ ՕԳՏՈՒԻՆՔ ԱՐԵՒԷՆ ԵՒ ԾՈՎԷՆ

1

Արեւը տրամադրութիւն կը բարձրացնէ:

ՃԻՇԴ: Բոլոր բժիշկները կը հաստատեն այս տեսակէտը եւ բժշկական բացատրութիւն կու տան անոր: Այսպէս, արեւուն լոյսը աչքերուն ճամբով թափանցելով կը հաւասարակշռէ տրամադրութեան հորմոնը, որ իր կարգին մեր տրամադրութիւնը կը բարձրացնէ եւ լաւատես կը դարձնէ:

2

Երկար ժամեր արեւուն տակ կենալը կը ծերացնէ մարդը:

ՃԻՇԴ: Այս մէկը եւս բժշկականօրէն փաստուած է եւ ֆրանսական «լ'Օրէալ» սարքաւորող ուսումնասիրութիւններ եկած են հաստատելու, թէ երկարատեւ արեւուն լոգանքները մինչեւ 20 տարիով կը ծերացնեն մորթը:

3

Թուխ մորթ ունեցողները արեւահար չեն ըլլար:

ՍԽԱԼ: Երկարատեւ եւ առանց պաշտպանող սերի արեւուն տակ կենալը վտանգաւոր է բոլորին: Ճիշդ է, որ թուխերը յաւելեալ դիմադրողականութիւն մը ունին, բայց պէտք չէ չարաչարեն զայն:

4

Ջուրին մէջ չենք այրիր:

ՍԽԱԼ: Արեւուն ճառագայթները կը թափանցեն ջուրին եւ ալիքներուն մէջ եւ խոշորացոյցի դերը կատարելով՝ այրուածքները կրնան շատ աւելի ծանր ըլլալ:

5

Եթէ 20-էն աւելի խալ (պէնք) ունիք, թելադրելի է արեւուն չպարզել մարմինը:

ՃԻՇԴ: Պէտք է բծախնդրօրէն հետեւիլ անոնց եւ բժիշկին դիմել, եթէ նկատէք, որ անոնցմէ մէկը ձեւ, չափ կամ գոյն կը փոխէ: Լաւ քննել նաեւ կռնակը եւ ապա սրունքները: Մարմնին այս մասերն են, որ աւելի ենթակայ են մորթի քաղցկեղի:

6

Որքան արեւուն պարզուինք, այնքան գոյն կը ստանանք:

ՍԽԱԼ: Տասներորդ օրը արդէն մորթը առած կ'ըլլայ իր գոյնը, որմէ ետք օրական կէս ժամ արեւու լոգանքը բաւարար է, որ այդ գոյնը պահպանուի:

7

Արեւը կը դարմանէ բշտիկները:

ՃԻՇԴ: Ամրան եղանակին արեւուն ազդեցութեան տակ բշտիկները կը չորնան եւ կ'անհետանան: Բայց, դժբախտաբար, աշնանամուտին անոնք վերստին կը յայտնուին մեծ թափով:

8

Մորթին վրայ սրճագոյն արատները չափազանցուած արեւու պատճառով են:

ՃԻՇԴ: Այս արատները կը յայտնուին առաւելաբար բաց գոյնի մորթ ունեցողներուն վրայ: Միւս կողմէ, կարգ մը գեղահատեր իրենց կարգին կը նպաստեն այս արատներու յայտնութեան:

9

Տարի մը առաջ գնուած եւ գործածուած արեւէն պաշտպանող սերը կրնանք տարի մը ետք օգտագործել:

ՍԽԱԼ: Անգամ մը որ սերին սրուակը բացուած է, անոր գործածութեան պայմանաժամը 6 ամիս է, որմէ ետք պէտք է զայն թափել: Չբացուած սրուակը կըրնանք երեք տարի պահել:

10

Վտանգէ զերծ ենք խոշոր հովանոցին տակ:

ՍԽԱԼ: Ցատկապէս՝ եթէ մեր տաքին տակ աւազ կամ պէթոն է: Հետեւաբար պէտք չէ երկար ժամեր հովանոցին տակ նստիլ կամ պառկիլ, այլ՝ կէս ժամը անգամ մը ջուր մտնել եւ կրկին վերադառնալ:

11

Մորթի քաղցկեղի աւելի եւս ենթակայ են անոնք, որոնք մինչեւ 12 տարեկան բազմաթիւ անգամներ արեւահար եղած են:

ՃԻՇԴ: Ահա թէ ինչո՛ւ երախաներուն կանուխէն պէտք է վարժեցնել գլխարկ եւ ակնոց կրել, սեր գործածել եւ կէսօրուան ժամերուն արեւուն տակ չխաղալ: Թելադրելի է, որ նոյնիսկ շուքին փոքրերը թեթեւ թի – շըրթ մը կրեն իրենց զգայուն մորթը պաշտպանելու համար:

12

Մորթը կը պահէ անցեալի այրուածքներուն յիշատակը:

ՃԻՇԴ: Հոն, ուր մորթը տարիներ առաջ ծանր այրուածքներ կրած է, կը մընայ զգայուն եւ արեւուն առաջին ճառագայթներուն հետ մինչեւ իսկ կը ցաւի: Թելադրելի է մարմնին այդ մասերը հեռու պահել արեւէն:

ՊԱՏՐԱՆՔ

Գրեց՝ ՓԱՑԼԱԿ ՍԱՆԱՍԱՐ

ԵՐԿՐՈՐԴ ՄԱՍ

1923, ամառ – աշուն

Փարիզ

2.

Այլեւս Փարիզը մղձաւանջ մը ըլլալէ դադրած էր. վաղուց ի վեր հոդ ապրած ըլլալու տպաւորութիւնը կ'ունենար: Երբեմն ինքն իսկ կը զարմանար իր հարձակութիւններուն. առանց տակաւին լեզու գիտնալու, քանի մը բառով ու նշաններով կը հասկցնէր ինքզինքը փողոցի վաճառորդներու, նոյնիսկ ոստիկաններու:

Իր նպատակին հասնելու անզսպելի տենչը զինքը կը մղէր ամէն պատրաստակամութեան, ամէն փորձի, որմէ կրնար սորվիլ իր տարիքը, իր պայմանները ունեցող ուէէ ուրիշ կին:

3.

Սեպտեմբերի սկիզբը իմանալով Սըրբազանին վերադարձը Փարիզ, Շողակաթ, շաբաթ օր մը, յետմիջօրէին գիմեց անոր մօտ, ժան – Կուժօնի եկեղեցին: Պզտիկ դիւանատան մէջ Փարիզի հոգեւոր հովիւը ընդունեց զինքը:

Շողակաթ, սրտատրոփ ու չփոթահար, չէր գիտեր ուրկէ՞ սկսի, ինչպէ՞ս ներկայացնէ իր խնդիրը: Մտքին մէջ դասաւորուած խօսքերը իրարու խառնուեցան, թնճկուեցան. յանձնարարական նամակը կրցաւ հազիւ ներկայացնել ու ջանաց ինքզինքը հանդարտեցնել:

– Որքան կը հասկնամ, ըսաւ հոգեւոր հայրը, իրեն կարգ մը հարցումներ ընելէ վերջ, դուք կը փնտռէք ձեր աղջիկը, զոր տարագրութեան մեկնելու պահուն, գերմանացի ընտանիքի մը խնամքին յանձնած էիք: Արդ, քանի որ վստահ կը թուիք ըլլալ թէ այդ ընտանիքը պատերազմէն յետոյ մեկնած է Տրապիզոնէն, ինձ կը մնայ գրել Պէրլին, մեր հոգեւոր հովիւին, ու անոր միջոցաւ փնտռտուք մը ընել տալ մեզի բարեկամ շրջանակներու մօտ: Տուէք մեզ ձեր հասցէն. մենք ձեզ կ'իմացնենք մեր դիմումին արդիւնքը: Մի՛ մոռնաք սակայն, դուք ալ ձեր կարգին, հայ թերթերու միջոցաւ, փնտռտուքներ ընել: Յուսահատելու չէ, աղջիկս, հարկաւ Տէրը դուռ մը կը բանայ:

Այդ առաջին այցելութենէն վերջ Շողակաթ աստիճանաբար սկսաւ բացուիլ իր դրացիներուն, ծանօթներուն: Ջերմանքով նշմարեց որ կարեկցութեան կեղծ ուպատիր բառերու ետին տեսակ մը անտարբերութեամբ մարդիկ կ'ունկնդրէին իր պատմութիւնը, իր մտադրութիւնները: Ուրիշներու աչքին, աննշան մանրադէպ մը կը թուէր այն, ինչ որ իր կեանքին գերագոյն տամը կը կազմէր: Կեանքի թոհուբոհին մէջ իր սիրտը կը տառապէր այնպէս, ինչպէս փոքրիկ հատիկ մը արեւու ճառագայթին մէջ: Առիթը չէր ունեցած կարծէք զգալու, թէ մարդիկ որքան կոյր են ու անհաղորդ իրարու հանդէպ:

«Քով քովի կ'ապրինք... մեզմէ ամէն մէկուն կողերը կ'այրին, կը մխան... ու իրարմէ լուր չունինք»: Կը մտածէր անճար կինը: «Սա աղքատ պանդոկներու սենեակներուն պէս ենք. դուռերը՝ միշտ գոց. պատերը՝ խուլ: Ամէն վարձակալ քաշուեր է իր անկիւնը: Ոչ ոք կը հետաքրքրուի գիտնալ թէ ի՛նչ կ'անցնի կը դառնայ իրմէ պատ մը անդին: Տարիներով կ'ապրին փրարու դրկից, առանց զիրար ճանչնալու»:

Մարդկային համատարած այդ անտարբերութիւնը, որ իր կեանքէն անդին, իր շրջանակէն վեր կը լայննար, զինքը կը վրդովէր խորապէս: Որքան աւելի կը շատնար իր ծանօթներու թիւը, այնքան աւելի կորսուած ու մենաւոր կը զգար ինքզինքը...

Հակառակ այդ անախորժ տպաւորութեան, իր յոյսին ու ճիգին մէջ չէր ընկրկեր: Հայերէն թերթերու մէջ անգամ մըն ալ զետեղել տուաւ մանրամասն փնտռտուքներ, արտատպելու խնդրանօք: Դիմեց նաեւ քաղաքական մարմիններու, օրկաններու: Կարելի ամէն դուռ զարկաւ. հաւատքներ տուին իրեն ամէն տեղէ: Յուսաց, սպասեց: Քանիցս եկեղեցի դիմեց: Ջվաւցաւ սրտնեղութիւն պատճառելէ քարտուղարին:

Սակայն ի զո՛ւր: Եղած բոլոր դիմումները կը մնային ապարդիւն: Ոչ մէկ տեղէ դրական պատասխան չէր գար: Յոյսը որքան յուսախաբութիւնը կը մաշէին Շողակաթի սիրտը: Ազգային լամբարին իւղը կը հատնէր: Անկայծ ճրագը լոյսէ աւելի մութ կը սփռէր այդ կնոջ կեանքէն ներս:

Աշունը անցաւ այսպէս ամուլ, սպառիչ սպասումով: Սովորական յուսախաբութիւն մը չէր սակայն իրենինը: Իր կեանքը ամբողջ կառչած էր այդ միակ, այդ անխորտակելի մտածումին վրայ:

Երբեմն, Օրթագիւղի կայանին մէջ, ան այլեւս համակերպեր էր կեանքի վճիռին: Ինքզինքը կը նկատէր չորցած ճիւղ մը, որուն վրայ ոչ մէկ բողբոջ չպիտի փըթթէր: Իրեն կը մնար սպասել օրերու, ժամերու, վայրկեաններու վախճանին...

Բայց իր մրափող ճահիճին մէջ փնկած էր անսպասելի դիպուածը: Ջուրերը ճամբայ ինկած եւ յորդած էին այլեւս ափերէն դուրս: Անկենդան կոճղին երակները լեցուեր էին աւիշով: Իր յառաջացեալ այդ տարիքին, արկածախնդրութիւն մըն էր իրեն համար այն, ինչ որ ամիսներէ ի վեր կը յամառէր ան փորձել... Յուսա՛լ վերստին գտնելու իր աղջիկը, փնտռել անոր ետեւէն երկիրէ երկիր, անուժ ոտքերը քարշ տա՛լ պողոտաներու վրայ, դռնէ դուռ... Ո՛չ, անսուաղ իր մարմինը սկսած էր այլեւս ընդվզիլ, չհպատակիլ իրեն...

(Շար. 11)

(Շար. Ա. էջէն)

բականները, որոնք ձերբակալուած էին 48 ժամ առաջ ամերիկեան ուժերուն կողմէ: Անոնք պիտի ղրկուէին Սիւլէյմանիէն, ուր ձերբակալուած էին: Քննիչ մարմին մը կազմուած է լուսաբանելու համար միջադէպին պայմանները: Արդէն, բրտութեան կիրարկումն ալ կը շարունակուի ամբողջ երկրին մէջ եւ Յուլիս 5-ին ալ, բրիտանացի լրագրող մը սպաննուած էր, անծանօթներու կրակոցներէն: 11 Թուրքերը մաս կը կազմէին Իրաքեան Քիւրտիստանի Թրքական յատուկ ուժերուն եւ Թալապանիի համար «Թրքական դաւ մըն էր» եւ թէ գաղտնի տեղեկութիւններ կը հղէին այդ մասին: Թուրքիոյ վարչապետը՝ Էրտողան «անախորժ միջադէպ» կ'որակէ ինչ որ կատարուած է եւ բացատրութիւն չի տուներ բարեկամ երկրի մը ընթացքին մէջ: «Թուրքիա, կ'ըսէ, կը գործէ Իրաքի կայունութեան համար, ոչ թէ՝ անկայունութեան»: Պոլսոյ մէջ ալ, ցուցարարներ պատռած են ամերիկեան դրօշակ մը ի նշան բողոքի:

ՄՈՍԿՈՒԱՅԻ հիւսիս-արեւմտեան շրջանի Տուշինօ օդակայանին մէջ է, որ Շաբաթ, Յուլիս 5-ին, ռմբափորձ մը կը գործուէր չէչէն երկու կիներու կողմէ ռոք փառատօնի մը ընթացքին: 18 մեռեալներ կային, 50 վիրաւորներ, որոնց մէջ, եօթը շատ ծանր վիճակի մէջ էին: Ահաւոր խուճապ մը ստեղծուած էր եւ մայրաքաղաքին մէջ, խուզարկութիւն եւ հետապնդում ծանր բնոյթ առած էին: Կը կարծուի որ արարքը կապ ունի այն հրովարտակին հետ, զոր Պուտին ստորագրած էր ճշդելու համար ընտրութիւններու թուականը: Տեղւոյն վրայ ալ, Չէչէնիա, ռուսական թիւն մը ջախջախուած էր եւ չորս մեռեալներ կային, 11 ուրիշներ ալ վիրաւորուած էին:

ԱՏՐՊԵՋԱՆԻ Նախագահը՝ Հ. Ալիեւ, 80 տարեկան, Յուլիս 4-ին վաւերացնել տուած է իր տղուն նախագահական թեկնածութիւնը ընտրական յանձնախումբին կողմէ: Ընտրութիւնը կը կատարուի Հոկտեմբեր 15-ին: Ալիեւ, ինք ալ թեկնածու էր, բայց, առողջական ծանր կացութիւնը պատճառ եղաւ որ քաշուի:

ՓԱՔԻՍՏԱՆԻ Քուէթթա քաղաքին շիի մզկիթի մը դէմ ռմբափորձ մը գործուած է Յուլիս 4-ին եւ որու հետեւանքով 48 մեռեալ կար եւ աւելի քան 65 վիրաւոր: Արարքը պատահած է Ուրբաթ օրուան մեծ աղօթքին պահուն երբ հոծ բազմութիւն մը կար: Երեք քամիքազներ գործած են ռմբափորձը եւ երեքն ալ մեռած են: Ոչ ոք տէր եղած էր ահաբեկչութեան, բայց, կը կարծուի որ մեծամասնութեամբ սիւննիներու գործն է:

ՇՏՇԷԿՈՋԻԽԻՆԻ մահուան պարագաները բաւական լուսաբանութեան կը կարօտին եւ Մոսկուա տիրող կարծիքն այն է որ երեսփոխան – լրագրողը շատ հակառակորդներ ունէր, որ իր մահը կը փափաքէին: «Նովայա Կազետա»յի խմբագիրը, 54 տարեկան, զոհ գացած էր գերզգայնութեան սուր տագնապի մը:

ԻՍՐԱՅԷԼ որոշեց ազատ արձակել մօտ 300 պաղեստինցի բանտարկեալներ, պայմանաւ որ ռմբափորձի հետ գործ ունեցած չըլլան:

ԱՆԳԱՐԱՅԻ մէջ, Յուլիս 5-ին, կառքերու վառելանիւթի սպասարկման կայանի մը մէջ պատահած պայթումը եւ անոր յաջորդած հրդեհը մեծ խուճապ պատճառած են: Արդարեւ, կայանին վերի յարկը կը գտնուէր արարողութիւններու սրահ մը, ուր տեղի կ'ունենար հարսանեկան խրախճանք մը աւելի քան 400 հիւրերու մասնակցութեամբ: Հրաշքի համազօր կը նկատուէր հաշուեկշիռին համեմատաբար թեթեւ բնոյթը, քանի մեռեալ չկար ու 123 վիրաւորներէն միայն 10-ին վիճակը ծանր էր. կային սակայն նիւթական հսկայ վնասներ:

Ի ՅԻՇԱՏԱԿ

Զօքքարեան ընտանիքը 200 Եւրօ կը նուիրէ «Յառաջ»ին՝ Օշին Զոքքարեանի մահուան 10-րդ տարելիցին ի յիշատակ:

ԿԸ ՓՆՏՌՈՒԻ

Կը փնտռուի Սարգսեան Մամիկոն Կարապետի, ծնած 1908-ին Հայաստանի Հանրապետութեան Քեթի գիւղին մէջ:

Ան կը զօրակոչուի 1941-ին Կարմիր Բանակ եւ կը մասնակցի Երկրորդ Աշխարհամարտին: Այդ թուականէն ի վեր կինը՝ Օղեր եւ չորս զաւակները՝ Վալոդ, Խաչատուր, Կարապետ եւ Թանկանոյշ որեւէ տեղեկութիւն չունին իրենց ամուսնոյն եւ հօր մասին:

Յանկացած տեղեկութեան պարագային (անոր գտնուելու վայրի կամ եթէ մահացած է՝ շիրիմի տեղի մասին), կը խնդրուի տեղեակ պահել իր թոռանը՝ Սարգսեան Արմէն Կարապետին հետեւեալ հասցէով՝ Հայաստան, քաղաք Գիւմրի, փողոց Պօղոսեան, 236 / 211 տնակ:

ՆԿԱՏԻ ՈՒՆԵՆԱԼ

ՄԵԾ ԴԱՇՏԱՀԱՆԴԷՍ
ԽԱՆԱՄՈՐԻ ԱՐՇԱՒԱՆՔԻ
ՏԱՐԵԴԱՐՁԻՆ ԱՌԹԻՒ
Շաւիլ – Վիրոֆլէ
Յուլիս 20-ին
Մանրամասնութիւնները՝ յետագային:

«ՅԱՌԱՋ»Ի ԲԱՐԳԱՒԱՃՄԱՆ ՀԱՄԱՐ ՇՆՈՐՀԱԿԱԼՈՒԹԵԱՄԲ ՍՏԱՑԱՆՔ

ՄԱՐՍԷՅԼ. – Տիկին Ալիս Պիւլպիւլեան 50 Եւրօ:

Ս. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ-ՄԿՐՏԻՉ ՓԱՐԻԶ

ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ, ՅՈՒԼԻՍ 10
Տօն Սրբոց Թարգմանչացն Մերոց՝
Սահակայ եւ Մեսրոպայ
Ժամը 10-ին պատարագ կը մատուցուի:

ՄԱՐՍԷՅԼԻ ՍՐԲՈՑ ԹԱՐԳՄԱՆՉԱՑ ՄԱՅՐ ԵԿԵՂԵՑԻ

Հանդիսաւոր Պատարագ
ԿԻՐԱԿԻ ՅՈՒԼԻՍ 13-ԻՆ
ՄԱՅՐ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ ՄԷՋ

Պատարագը կը մատուցանէ եւ կը քարոզէ, Հայաստանի Գիւմրի քաղաքի Հայոց առաջնորդ՝

ՄԻՔԱՅԷԼ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ԱՋԱՊԱՀԵԱՆ

Սիրով կը հրաւիրուին մերազն ժողովուրդը ներկայ գտնուելու սոյն հանդիսաւոր արարողութեանց:

Սկիզբ ժամերգութեան ժամը 8.30-ին:
Պատարագ ժամը 10-ին:

VOYAGE
EN ARMÉNIE
OEUCUMENIQUE, CULTUREL, HUMANITAIRE

Du 23 au 30 Octobre (avec extension possible de 2 jours au Karabagh et retour le 3 Novembre)

Prix : 1.065 Euros
Accompagnateur : Pasteur SAMUEL SAHAGIAN

S'inscrire auprès de Solidarité Protestante France-Arménie :
1, rue Cabanis, 75014 Paris
Téléphoner au : 06 83 09 08 19 au Pasteur Sahagian
ou à M. Janik Manissian : 06 11 98 37 12

CROIX BLEUE DES ARMÉNIENS DE FRANCE

DIMANCHE 13 JUILLET
BELLEFONTAINE EN FETE

ACCUEIL DES PARENTS ET DES AMIS
A PARTIR DE 11 HEURES

Buffet,
Kermesse,
Jeux

VENEZ NOMBREUX

Association "MACHTOTZ"
Pour la Défense de la Langue Arménienne

Rentrée de l'année scolaire 2003/04

1) Cours intensif d'arménien 1er niveau pour non-arménophones
Ces cours s'adresseront aux débutants de 8 à 70 ans.
Les élèves seront capables de parler, lire et écrire l'arménien
L'enseignement est assuré par Mme Hilda Kalfayan-Panossian
avec sa METHODE AUDIOVISUELLE
27 Septembre 2003 - 31 Janvier 2004 : Stage de 50 heures
le samedi matin de 9h à 12h à Paris (Absentéisme exclu)

2) cours de 2e, 3e, et 4e niveaux
27 Septembre 2003 - Fin Juin 2004
le samedi entre 12h et 15h à Paris
Les nouveaux élèves sont acceptés à ces cours après un test de niveau.
Pour tous ces cours :
RENSEIGNEMENTS et INSCRIPTIONS dès maintenant :
01 47 50 97 51 et 01 39 46 21 66.

3) Manuel d'arménien occidental pour les non-arménophones
Une méthode audiovisuelle utilisable chez soi.
3 volumes en couleur + 1 coffret de 4 cassettes audio
85 Euros + 8 Euros frais d'expédition.
Contecter l'Association MACHTOTZ : 01 47 50 97 51.

ԱՐՄԱՍ
ՀԱՅԵՐԷՆ ԼԵԶՈՒԻ ԱՇԽԱՏԱՆՈՑ
8, rue du Groupe Manouchian
94140 ALFORTVILLE

ԱՐՄԱՍ հայերէն լեզուի աշխատանոցը կը շարունակէ իր գործունէութիւնը 2003-2004 դպրոցական տարեշրջանին:

Դասաւանդութիւնները տեղի կ'ունենան Չորեքշաբթի օրերը 3-էն 7 տարեկան մանուկներու համար ժամը 14-էն 17, եւ Շաբաթ օրերը 8 տարեկանէն սկսեալ պատանիներու համար նոյն ժամերուն:

Աշխատանոցին նպատակն է բնականօրէն հայերէն խօսելու կարելիութիւնը տուող միջավայր մը ստեղծել: Միջոցներն են՝
ա) Թատերական եւ արտայայտչական տարբեր ձեւերով Հայերէնի ուսուցում
բ) Հայոց պատմութիւն
գ) Հայերէնով համակարգիչ
դ) Երգ
ե) Աւետարանի ուսուցում
զ) Ձեռային աշխատանք

Արձանագրութիւնները տեղի կ'ունենան Յուլիս 5 եւ 12, ժամը 14-էն 15, ինչպէս նաեւ Սեպտեմբեր 6 եւ 13-ին, դարձեալ ժամը 14-էն 15:

Հասցէ՝ Ալֆորվիլի Հայ Աւետարանական Եկեղեցի,
8, rue du Groupe Manouchian

Հեռաձայնելու համար դիմել Տիկին Նորա Պարութճեանին՝
01. 48. 93. 57. 33 թիւին:

Imprimé sur les Presses du Journal «HARATCH»
83, rue d'Hauteville — 75010 PARIS
SIRET : 571 027 317 000 15 Commission paritaire : No 55935

ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ ՅՈՒԼԻՍ 9
MERCREDI 9 JUILLET 2003

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ

LE NUMERO: 1 €

ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ (1884-1957)

HARATCH
LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE FONDE EN 1925
DIRECTRICE : ARPIK MISSAKIAN
83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
TEL. : 01 47 70 86 60 — FAX : 01 48 00 06 70
E-MAIL : jharatch@aol.com

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար. 230 եւրօ — Վեցամսեայ : 122 եւրօ
Արտասահման : Տար. 270 եւրօ (Ամենօրեայ առաքում)
247 եւրօ (Շաբաթական առաքում) — Հատը : 1 եւրօ
C.C.P. PARIS 15069-82 E

78րդ ՏԱՐԻ – ԹԻՒ 20·726 | Fondateur SCHAVARCH MISSAKIAN | 78e ANNEE — N° 20·726

ՕՐՈՒԱՆ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԼՈՒՐԵՐԸ

ՖՐԱՆՍԱ ԻՐ ՀՈԳԵՐՈՎ

- ԷՐԻՆԵԱՔԻ ԴԱՏԸ ԿԸ ՇԱՐՈՒՆԱԿՈՒԻ
- ՑՈՅՑԵՐ ԳՈՐՍԻՔԱՅԻ ՄԷՋ
- ԸՆԴՀԱՏԱԲԱՐ ԱՇԽԱՏՈՂՆԵՐԸ ՏԵՂԻ ՉԵՆ ՏԱՐ

Յուլիս 7-ին, առաջին անգամ, որոշուեցաւ շարունակել Նահանգապետ Էրինեաքի դատավարութիւնը, հակառակ Իվան Գոլոնայի ձերբակալութեան։ Ընդհանուր ամբաստանութիւնը կը վերաբերի սպանութեան մասնակցութեան եւ ութ ամբաստանեալներէն չորսի դէմ ցկեանս բանտարկութիւն պահանջուեցաւ, որպէս ենթադրեալ մարդասպաններ, առանց երեքին դէմ, պատիժին կ'ընկերանայ 22 տարուան ապահով բանտարկութիւն մը։ Անոնք են Ժան Գաստելա, 43 տարեկան, աշխարհագրագէտ, որ հրահանգած կ'ըլլայ սպանութիւնը, Անտրիուցի, 47 տարեկան, Թուաբանութեան փրոֆէսոր, որ ներշնչած է արարք եւ Ֆերանտի, 42 տարեկան, որ համադրողն է։ Միւս չորսերուն համար 25 տարուան բանտարկութիւն պահանջուած է։ Վճիռները պիտի արձակուին շաբթուան վերջ։ Նահանգապետը սպաննուած է 1998, Փետրուար 6-ին։

***

Գոլոնայի փաստաբանը կը վստահեցընէ, որ ենթական հանգիստ է, քաջառողջ եւ մարտունակ։ Ան պատրաստ է փաստելու, որ ոչ մէկ կապ ունի իրեն վերագրուած ամբաստանութիւններուն հետ։ Ան կ'ուրանայ բոլոր մեղադրանքները, ներառեալ 1997 Սեպտեմբերին պահականոցի մը վրայ յարձակումը, ուր զէնք գողցած կ'ըլլայ։ Կը խորհի որ աջալըրջութեան Թերացումի հետեւանքով ձերբակալուած է, բայց, չորս տարի ապրած է [illegible] փարախներու ցանցի մը։

Պաստիայի մէջ, Յուլիս 7-ին, Գոլոնայի ի նպաստ ցոյցեր տեղի ունեցած են եւ նման դէպքեր կը բազմանան։ Ազգայնականներու պարտութիւնը բաւական ծանր է եւ ոչի կողմնակիցներու յաղթանակը անմարսելի, մանաւանդ ի տես Զուքարելլիի ուրախութեան, որ «ոչ»ի ախոյեանն էր։ Պաստիայի երեսփոխան քաղաքապետը, որուն քաղաքը 70% ո՛չ ըսաւ, ալ աւելի ամրապնդուած է եւ, ըստ իրեն, ո՛չ ըսել կը նշանակէ աւելի փարիլ Հանրապետութեան։ Ներկայ կացութեամբ, Գորսիքա կը պահէ անցեալի իր դիմագիծը։ Կան որ, ինչպէս Զուքարելլի, որ ամրապնդուած է եւ իրեն հետ Ալֆոնսի, Լուչիանի (համայնավար) եւ ուրիշներ, որոնք աւելի տկարացան, ինչպէս Ռոսի (Այաչիոյի քաղաքապետ), Թալամոնի, որ ղեկավարն է Գորսիքա Նացիոնէի եւ յոյս ունէր որ այս հանրաքուէն թոյլ կու տայ աթոռ շահիլ յաջորդ ժողովին մէջ եւ ուրիշներ։

Ֆրանսական կառավարութիւնը կ'ուզէ տարողութիւն չտալ դէպքին, Սարքոզի ազդուած է, բայց, կը խորհի որ անսայից աւելի պիտի յիշեն Գոլոնայի ձերբակալութիւնը քան Գորսիքայի պարտութիւնը։ Ընկերվարականները նեղ կացութեան մատնուած են։ Չեն կրնար դէմ ըլլալ հանրաքուէի մը, որուն կողմնակից էին, բայց, Ժան – Լիւք Մելանշոնէ որ չամփոփելով տռուած է «ո՛չ»ը…։ Կողմնակից էին քանի ծրագիրը ճամբայ ելած էր Մաթինեոնէն, Ժոսփէնի օրով եւ պատճառ եղած որ հրաժարի Ներքին նախարար՝ Ժ. Փ. Շըվէնըման։

***

Արուեստի ընդհատաբար աշխատողները տեղի չեն տար եւ Յուլիս 7-ի հանդիպում մը Մշակոյթի նախարարին հետ ոչ մէկ դրական արդիւնք տուաւ եւ Յուլիս 8-ին, գործադուլը ընդհանուր էր եւ չէր բացուեր Ավինեոնի հռչակաւոր փառատօնը։ Յաջորդաբար ջնջուեցան բազմաթիւ գեղարուեստական ձեռնարկներ, Թուլուզի մէջ, յետաձգուեցաւ Փաթրիք Պրիւէլի համերգը եւ ամէն կողմ շարժումները կը ծաւալին։ Պապերու քաղաքին մէջ, մթնոլորտը շատ լարուած է եւ միայն Պարթապան է որ գլուխ կը բռնէ եւ, Յուլիս 7-ին, կը պնդէր որ ի գին ամէն բանի, ներկայացումը տեղի կ'ունենայ եւ պէշ որակում մըն ալ կու տար խանգարողներուն (գոն)։ Ճիշդ է, որ աներեւակայելի է Ֆրանսայի ամառը տեսնել առանց փառատօնի, առանց մանաւանդ Ավինեոնի։

Ի՞նչ առաջարկուած էր Մշակոյթի նախարարին կողմէ, որ մերժուեցաւ, պարզապէս յետաձգել համաձայնագրին գործադրութիւնը, համաձայնագիր մը, զոր փոքրամասնութիւն կազմող սենտիքաները ստորագրած էին։ Ինչ որ առաջարկուեցաւ կիսամիջոցներ էին, որոնք բանի մը չծառայեցին։ Սէ – Ժէ – Թէ-ին համար, ձեռք առնուած միջոցները չեն յետաձգուիր, կը մերժուին։

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

ՉԷՉԷՆԻՈՅ նախագահ՝ Ասլան Մասխադովի պաշտօնական ներկայացուցիչին հետ հարցազրոյց մը հրատարակած է «Լը Մոնտ» (Յուլիս 8), ուր ան – Սալամբեկ Մայկով – կը յայտարարէ որ «հանրաքուէն ոչ մէկ բարելաւման առաջնորդեց Չէչէնիոյ մէջ»։ Մայկով, Փետրուարէն ի վեր, չէչէն նախագահին պաշտօնական ներկայացուցիչն է Մոսկուա։ 1996-ին եւ 1997-ին, Տնտեսութեան նախարար եղած էր, երբ Հանրապետութիւնը տէ փաքթօ անկախութիւն մը կը վայելէր։ Այժմ, կը ջանայ, միջնորդի դեր մը խաղալ, առանց դրական արդիւնքի։ Իրեն համար, ոչ մէկ կապ կայ Չէչէններու եւ Ալ – Քաիտայի միջեւ, նման գաղափար մը կը տարածուի անոնց կողմէ, որոնք կ'ուզեն արդարացնել Չէչէնիոյ դէպքերը արեւմուտքներու աչքին։ Ըստ իրեն, պատերազմը սաստկացած է, ռուսական օդուժը լայնածաւալ գործողութիւններու կը ձեռնարկէ եւ յաւելեալ ուժեր ալ պիտի ղրկէ։ Արեւմտեանները կը սպասեն արդիւնքի, ինչպէս խոստացած էր Պուտին, արդ, ամիսը 100 – 120 գնդակահարում կայ Չէչէնիա եւ Ապահովութեան Խորհուրդի պետն ալ ըսած է Ռուսերուն, որ ոչ մէկ բարելաւում կայ։ 1999-էն ի վեր, 60 հազար բնակիչ մեռած է, 20 հազար ալ անհետացած են, որոնց 8000-ը զինուորական ուժերու կողմէ առեւանգուած։

ՊՈՒՏԻՆ, անձնասպանական ոճրափորձէն 48 ժամ յետոյ, շատ խիստ ոճ գործածեց եւ հրահանգեց ապահովութեան ուժերը, որ հիմնայատակ մաքրագործեն չէչէն ահաբեկիչները, ուր որ են։ Գործողութիւնները պէտք է ըլլան ճշգրիտ, ընտրովի եւ աւելորդ է կանխարգելիչ միջոցներ ձեռք առնել ահաբեկիչներուն դէմ։

ՓՈՐ – ՍՈՒՏԱՆԷՆ Խարթում գացող 737 Պոյինք մը ջախջախուած է, երբ կը փորձէր էջք կատարել եւ 115 ճամբորդներէն, 2 տարեկան մանչուկ մը միայն ողջ մնացած է։

ՆԱԽԱԳԱՀ ՊՈՒՇ, ափրիկեան շրջապտոյտի մը ձեռնարկած է Յուլիս 8-ին եւ առաջին անգամ Տաքար հասաւ։ Յաջորդաբար, պիտի այցելէ Հարաւ Ափրիկէ, Պոթսուանա, Ուկանտա։

ՓԱԹՐԻՔ ՏԵՎԷՃԵԱՆ, «Ջախի իրաւունքները կը պաշտպանէ» խորագրած էր «Լիպերասիոն» (Յուլիս 8-ին), գիտել տալով որ մերժած էր 25-էն 21-ի իջեցնել ծերակուտականներու նոր սահմանուած աթոռներուն թիւը, այն պատճառաբանութեամբ, որ այդ կարգադրութենէն

(Շար.ը. Դ. էջ)

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՃԱԿԱՏ

Ժ. ՇԻՐԱՔ – Ա. ԱԲՐԱՀԱՄԵԱՆ ՀԱՆԴԻՊՈՒՄԸ ՓԱՐԻԶԻ ՄԷՋ

Յուլիս 4-ին նախագահ Ժ. Շիրաք ընդունած է Ռուսաստանի Հայերու Միութեան նախագահ Արա Աբրահամեանը, որուն հետ շուրջ մէկ ժամ տեսակցութիւն ունեցած է։ Ֆրանսայի նախագահը հետաքրքրուած է Ռուսաստանի Հայերու Միութեան գործունէութեամբ, համահայկական միութիւն ստեղծելու Ա. Աբրահամեանի ծրագրով, Ֆրանսա – Ռուսաստան տնտեսական յարաբերութիւններուն, Հայաստանի ու Լեռնային Ղարաբաղի առնչուող հարցերով։ Զրոյցի նիւթ եղած է նաեւ Յուլիս 15-ին ԻՒՆԷՍՔՕ-յի կեդրոնատեղիին մէջ Ա. Աբրահամեանին խաղաղութեան դեսպանի անձնագիրի յանձնումը։ Ժ. Շիրաք զինքը շնորհաւորելով ափսոսանք յայտնած է որ նշեալ օրը ինք պիտի չկարենայ շնորհաւորել, քանի Յուլիս 14-ի Ազգ. Տօնի նշումէն անմիջապէս յետոյ ինք կը մեկնի Փարիզէն։ Նշենք որ ԻՒՆԷՍՔՕ-յի խաղաղութեան դեսպանի այս կոչումը կը շնորհուի անձնաւորութիւններու որոնք միջազգային կարեւոր դեր ունեցած են խաղաղութեան, կայունութեան ամրապնդման, ինչպէս նաեւ երկիրներու կապերու զարգացման մէջ։

***

«ԱՐՄԸՆՓՐԷՍ»

(Յուլիս 7/8)

ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆԸ ՄԵՐԺԱԾ «ԱՐԴԱՐՈՒԹԻՒՆ» ԴԱՇԻՆՔԻՆ ԴԻՄՈՒՄԸ

«Արդարութիւն» դաշինքի 14 թեկնածուներուն կողմէ Սահմանադրական դատարան ներկայացուած այն դիմումը, որ կը վերաբերէր խորհրդարանական մասնակի ընտրութիւնները չեղեալ համարելու, մերժուած է։ Դատարանը Յուլիս 7 Թուակիր իր վճիռին մէջ յայտնած է թէ ներկայացուած բողոքի փաստաթուղթերը բաւարար հիմք չեն ներկայացներ Ազգ. Ժողովի Մայիս 25-ի ընտրութիւններու արդիւնքները անվաւեր հռչակելու համար։

***

ՊԱՔՈՒԻ ՑԵՐԻՒՐԱՆՔՆԵՐԸ ԵՒ ԵՐԵՒԱՆԻ ՀԵՐՔՈՒՄԸ

Յուլիս 7-ի իրիկունը Ազրպէյճանի Պաշտպանութեան մամուլի սպասարկութիւնը հաղորդագրութեամբ մը յայտարարած է Ղարաբաղի մէջ ռազմական գործողութիւններուն վերսկսիլը։ Ըստ այդ հաղորդագրութեան վերջին երկու օրերուն զինեալ երկու բախումներ տեղի ունեցած են ազրպէյճանական եւ հայկական զօրամասերուն միջեւ. Յուլիս 5-ի գիշերը կռիւներ տեղի ունեցած են Ազրպէյճանի Ֆիզուլիի շրջանի Ղարախանպէյլի գիւղին մէջ (գիւղին կէսը կը գտնուի հայկական հսկողութեան տակ)։ Ազրպէյճանական հաղորդումին համաձայն, հայկական ուժերը գրոհած են դէպի գիւղին ազրպէյճանական հատուածը, զոհ տալով հինգ զինուորներ. ազրպէյճանական կողմն ալ կորսնցուցած է երկու զինուոր ու կան նաեւ վիրաւորներ երկու կողմերն ալ։ Հաղորդագրութիւնը կ'ըսէ դեռ որ յաջորդ օրն ալ, Կիրակի, Յուլիս 6-ին, Ազրպէյճանի Պէյլական շրջանին մէջ եւս փոխադարձ հրաձգութիւն տեղի ունեցած է, որու հետեւանքով զոհուած է ազերի բանակի սպայ մը, չորս զինուորներ ալ վիրաւորուած են։

Յիշեալ հաղորդագրութեան անմիջապէս հակազդած է Հայաստանի Պաշտպանութեան Նախարարութիւնը որ մամուլի իր բանբերին՝ Սէյրան Շահսուվարեանի միջոցով հերքած է վերոնշեալ տեղեկութիւնները, զանոնք որակելով ազրպէյճանական կողմի ընթացիկ յերիւրանք։ Ան աւելցուցած է թէ նման քարոզչութիւն առնչուած է Ազրպէյճանի յառաջիկայ ընտրութիւններուն եւ թէ որեւէ հրաձգութիւն տեղի չէ ունեցած։

***

ՀԱՄԱՅՆԱՎԱՐԱՄԷՏՆԵՐԸ ԿԸ ՄԻԱՆԱՆ

Համայնավար ուղեգիծի ութ կուսակցութիւններ, ընդառաջելով խումբ մը համայնավարներու պատրաստած կոչ – յորդորումին, միացած են։ Անոնք են՝ Հայաստանի Աշխատաւորական Կոմունիստական Կուսակցութիւնը, Հայաստանի Առաջադիմական Միացեալ Կոմունիստական Կուսակցութիւնը, Բանուորական Միութիւնը, Հայաստանի Կոմունիստների Միութիւնը, Հայաստանի Ինտելեկտուալների Կուսակցութիւնը, Հայաստանի Մարքսիստական Կուսակցութիւնը եւ Հայաստանի Նորացուած Կոմունիստական Կուսակցութիւնը։ Նախատեսուած է ստեղծել առժամեայ ներկայացուցչական մարմին մը, որ կ'ընդգրկէ իւրաքանչիւր կուսացութենէ մէկական ներկայացուցիչ եւ կուսակցութեանց վաստակաշատ վեթերանները՝ ընդամէնը 16 հոգի։

***

ՄՈՍԿՈՒԱՅԻ ՈՃՐԱՓՈՐՁԻՆ ՀԱՅ ՄԸ ՎԻՐԱՒՈՐՈՒԱԾ

Մոսկուայի Տուշինօ օդակայանը չէչէն ահաբեկիչներու կողմէ Յուլիս 5-ին գործուած ոճրափորձին վիրաւորուած է նաեւ 25-ամեայ հայ երիտասարդ մը՝ Գէորգի Ցակոբեան, որու վիճակը մտահոգիչ չէր ու անհրաժեշտ խնամքէ ետք մեկնած է տուն։ Ոճրափորձը 18 հոգիի մահուան պատճառ եղած էր եւ աւելի քան 50 վիրաւորներ կային։

***

ԱՐՍԷՆ ՋՈՒԼՖԱԼԱՔԵԱՆ՝ ՊԱՏԱՆԻՆԵՐՈՒ ԵՒՐՈՊԱՅԻ ԱԽՈՅԵԱՆ

Տոնի Ռոստովի մէջ տեղի ունեցած յունահռոմէական ոճի պատանիներու Եւրոպայի ախոյեանութեան 69 քկ. դասակարգին գիմրեցի ըմբիշ Արսէն Ջուլֆալաքեան ոսկի մետալ շահած է։ Երեւանցի Օգսէն Սուքիասեան ալ (58 քկ.) արծաթէ մետալի արժանացած է։

ՀԱՑԵԻԹՈՒՐՔ ԿԻՆԵՐՈՒ ՀԱՆԴԻՊՈՒՄ ԿԱՄ «ԻԲՐԵՒԹԷՆԵՐՈՒ ՀԱՄԱՆՈՒԱԳ»

Մօտ երկու տարիէ ի վեր հայ եւ թուրք կիներու պատուիրակութիւններ պարբերական հանդիպումներ կ՚ունենան ամրափակ սահմանին մէկ ու միւս կողմերը: Անգամ մը Պոլիսը կ՚ըլլայ հանդիպումի վայր, ուրիշ անգամ մը՝ Երեւանը: Լրագրողները – երեւանեան ու պոլսական – յայտնի խնամքով կու տան լուրը, այդ հանդիպումներուն մէջ թափուող մը խորտակումին խորհրդանիշերը տեսնելու ու մատնանշելու ձգտումով:

Անշուշտ, հանդիպումներուն մասին հետաքրքրութիւնը արդիւնք է երկու երկիրներուն միջեւ դիւանագիտական որեւէ յարաբերութեան չգոյութեան, անցեալի ծանրածանր պարտքի մը ու յարակից ծանօթ պարագաներու: Այլապէս, ի՞նչ յատուկ չահեկանութիւն կրնայ ունենալ աշխարհի բոլոր անկիւններուն մէջ նման փոխադարձ այցերու լծուած խմբակներու հայեւթրքական տարբերակը. մանաւանդ որ այդ այցերուն արձագանգներուն մէջ մինչեւ այսօր հոգեշահէն, քաղաքավարութեան ու հիւրասիրութեան տարազներէն զատ շատ բան ալ չգտնուեցաւ:

Այսուհանդերձ, բարեմիտ մեկնաբանութեան մօտեցում մը կրնայ պաշտօնական յարաբերութիւններու բացակայութիւնը փոքր չափով մեղմացնելու ջանք նշմարել հոն. կամ, սառանային ոտքը կոտրելու ձգտում մը, որպէս դժուար զարգացումներու նախաքայլ: Կարելի է հակադիր տեսանկիւնէն ալ մօտենալ ու հարց տալ թէ կիներու այդ հանդիպումները, անկախ անոնց միջուկէն, իրենց տեսակի զօրակցութիւն մը չէ՞ն «հայեւթուրք հաշտութեան» հոլովոյթին: Մանաւանդ, այս անգամուանին առիթով ալ նախընթացներուն տրուած ակնարկ մը կը յիշեցնէ թէ նախաձեռնութիւնը պատկանած էր թուրք կիներու («Ազգ», Յուլիս 2):

Նոր հանդիպումին համար Երեւան գացած թրքուհիներու տասը հոգինոց խումբը հիւրընկալեր է Գրողներու Միութեան նախագահը. դրական նկատեր է պաշտօնական յարաբերութիւններու բացակայութեան տնտեսական եւ մշակութային կապ հաստատելու անոնց փորձը: Հիւրերուն խօսակից ու գործակից «Հազարաշէն» կազմակերպութեան նախագահ ազգագրագէտ Հրանոյշ Խառատեան ալ խօսեր է մշակութային երկխօսութեան մասին: Պիտի ընտրուէ եղեր երկու կողմէն մէյմէկ կին գրող, անոնց գործերը քննարկուին եւ փոխադարձ համաձայնութեամբ թարգմանուին: Հաւանօրէն, «Ամենայն հայոց»ին քով պիտի ճարուի «Ամենայն թրքաց» մը, քանի մը հանդիպումի օրակարգի նիւթ տրամադրելով կողմերուն:

Հետաքրքրականը հոդ չէ սակայն. ամէն չահեկանութենէ փուրկ այդ միջուկին քով կան ուրի բաներ: Անոնց արձագանգած է «Ազգ»ի մէջ Ռուզան Պօղոսեան: Բաներ որոնք մէկ – երկու բառով բաւական լայն տեղեկութիւն կու տան այն մասին թէ թուրք կիները ինչո՛ւ նախաձեռնած են անպաշտօն այդ հանդիպումներուն:

Լրագրողուհին կը գրէ թէ թրքուհիները որոնց մէջ կայ եղեր նախկին երեսփոխանուհի մըն ալ, «սաստիկ չփոթւում էին, երբ նրանց ուղղուած հայ կանանց հարցերն առնչւում էին Հայերի պատմութեանը»: Այդպէս եղեր է, օրինակ, երբ բանաստեղծուհի Ռուզան Ասատրեան առաջարկեր է Անիի մէջ մշակութային կեդրոն ստեղծել: Թրքական կողմը դըրական պատասխանին հետ սեղան բերեր է պիտճէի հարցը, յարմար դատելով որ միասին նոր հիմնադրամ մը ստեղծուի...:

Տիկին Խառատեանի հաւաստումով իսկ, թրքուհիները պայման չեն դներ ցեղասպանութեան նիւթին շրջանցումը: Սակայն, «նրանք ուղղակի տագնապում են լրագրողների այդօրինակ հարցերից»: Իրենք անոնց կը բացատրեն եղեր որ այսօրուան Հայը կը կրէ ցեղասպանութեան յիշատակը որ անցեալ չէ անոր համար, այլ՝ ներկայ: Ու բացատրութիւնը հասկնալի կ՚ըլլայ եղեր թուրք պատուիրակութեան:

Այսուհանդերձ, թրքուհիները մերժեր են Եղեռնի յուշահամալիր այցելել. մէկը պատճառաբանութիւն ալ տուեր է. «եթէ այդ կէտերուն սեւեռինք, որեւէ խնդրի լուծումին չենք կրնար յանգիլ»: Ապա ըսեր է որ Հայաստան տակաւին չէ ճանչցած Թուրքիոյ տարածքային ամբողջականութիւնը, ինչ որ կը խոչընդոտէ դիւանագիտական յարաբերութիւններու հաստատումը: Ինչ կը վերաբերի Հայաստանի շրջափակումին, «ան տակաւին չի վերնար, քանի որ Թուրքերը դեռ համոզուած չեն որ Հայերը իրենց նկատմամբ այդքա՛ն հաւատարիմ ու ջերմ են»:

«Իբրեւթէներու համանուագ» պէտք էր կոչել հայ եւ թուրք կիներու հանդիպումներու շարքը: Բարեկամականը, անպաշտօնը, մշակութայինը, երկխօսութիւնը, քննարկումը, համաձայնութիւնը եւ բոլոր մնացածները իրենք զիրենք ամէնէն աւելի հանդիստ պիտի զգան այդ տեսակի շրջանակի մը մէջ: Ինչ կը վերաբերի նախաձեռնութեան լուրջ կողմին, ան կ՚ամփոփուի Ռ. Պօղոսեանի վերջին տողերուն մէջ. Եղեռնի յուշահամալիր այցելել հարցերու լուծումը կը ձգձգէ, իսկ շրջափակումը չի վերնար, քանի որ Թուրքերը վստահ չեն Հայերու հաւատարմութեան եւ ջերմութեան:

Նորէն ալ, թերեւս ամէն բան կրնար կլլուիլ, եթէ չըլլար «հաւատարիմ»ի հին փուշը որ կու գայ կարծէք Օսմանեան օրերէն: Այն ժամանակէն, երբ Հայերը կայսրութեան «հաւատարիմ միլլէթ»ն էին: Հետաքրքրական չէ՞ Թուրքերու ականկալութիւնը որ բառամթերքով իսկ տարբերութիւն չի մատներ: Եւ բաւական զարմանալի է տեսնել որ երկխօսիկ հայուհիներէն ոչ ոք յիշեցուցած է իր թուրք հիւրերուն, թէ այսօրուան Հայուն ներկայէն անբաժան է երէկուան իր «հաւատարմութեան» գտած «վարձատրութիւն»ն ալ:

Ինչ կը վերաբերի «ջերմ»ութեան զոր նոյնպէս չի գտներ եղեր թրքական կողմը որպէս շրջափակումը վերցնելու գրաւական, վստահաբար հարցնելու է Արարատին. անոր ձիւներն ու սառերը ամէնէն լաւատեղեակները պէտք է ըլլան թէ ո՛ւր մոլորած – կորսուած են շրջանի բնակիչ բոլո՛ր «ջերմ»ութիւնները...

ԱՐՓԻ ԹՈԹՈՅԵԱՆ

ՀԵՇՏԱՄԱՀՈՒԹԵԱՆ ՕՐԻՆԱԿԱՆԱՑՈՒՄԷՆ ԵՏՔ

Հոլանտայի մէջ տարիէ մը ի վեր օրինականացած է հեշտամահութիւնը (էօթանազի). 2002 Ապրիլ 1-ին կիրարկութեան դրուած օրէնքը կ՚արտօնէ որ կարգ մը պայմաններու ներկայութեան բժիշկները օժանդակեն հիւանդի մը մեռնելուն: Այդ պայմաններուն գլխաւորը այն է որ հիւանդը անբուժելի վիճակի ու անհանդուրժելի տառապանքներու մէջ գտնըւի ,մեռնելու փափաք յայտնէ: Ամէն մէկ պարագայ պէտք է յանձնախումբի մը քննութենէն անցնի ու կիրարկող բժիշկը անպայման խորհրդակցի պաշտօնակիցի մը հետ, գործի անձնելէ առաջ:

Այդ մասին երկու հետազօտողներու պատրաստած մէկ տեղեկագիրը կ՚ըսէ թէ վեց տարիէ ի վեր որ հեշտամահութիւնը կը կիրարկուի, 3800 հոգի դիմած են այդ միջոցին. անոնց երեք քառորդը քաղցկեղէ տառապողներ եղած են:

Տեղեկագիրը կը յայտնէ նաեւ թէ օրինաւոր կերպով կատարուած միջամտութիւններու զուգահեռ, կան ստուերային պարագաներ ալ. անոնք կը վերաբերին հիւանդի մը կեանքին վերջ դնող բժշկական միջամտութիւններու, առանց հիւանդին կողմէ յայտնուած փափաքի: Կ՚ըսուի թէ տարեկան շուրջ 900 նման պարագայ կը պատահի: Տեղեկագիրը յատուկ ուշադրութեան կը յանձնէ այդ հատուածը. անոնց մօտ կէսը 80 տարեկանէն վեր անձեր են: Շուրջ կէսը քաղցկեղով հիւանդ է, աւելի քան 20%-ը սրտի հիւանդութեան տէր: Այս բոլորին կէսին համար բժիշկներու դատումը այն եղած է որ անոնք նոյնիսկ 24 ժամ ապրելու կարելիութիւն չունէին. իսկ մէկ երրորդը՝ շաբաթ մը:

Ճիշդ է որ հեշտամահութեան օրէնքը ամէն բան չի կարգաւորեր: Կան հիւանդներ որոնք այնպիսի ծայրայեղ պայմաններու մէջ կը գտնուին որ չեն կրնար անձնապէս փափաք արտայայտել մեռնելու, որպէսզի բժշկական միջամտութիւնը օրինաւոր ըլլայ, ոճիր չնկատուի:

Սրտի հիւանդութեամբ մը մահաքունի մտած, ամբողջ մարմինը վէրքերով ծածկուած հիւանդի մը բժիշկին միջամտութիւնը դատավարութեան նիւթ եղած է: Բժիշկը դատապարտուած է, քանի չէ յարգած օրէնքին այն կէտը որ անհրաժեշտ կը նկատէ որ հեշտամահութեան ցանկութիւնը հիւանդը անձամբ յայտնէ: Նկատի ալ չէ առնուած հիւանդին զաւակներուն թախանձանքը ուղղուած բժիշկին որ «բան մը ընէ»: Այսուհանդերձ, պատիժ չէ տրուած բժիշկին: Աւսոր նման պարագաները կ՚անզօրացնեն հեշտամահութեան գործադրութիւնը:

Պարզ է որ առանց հիւանդին փափաքին, անոր կեանքին վերջ դնելու արարքը իրաւական տեսակէտէ ոճիր կը նկատուի: Սակայն, ծանօթ իրողութիւն է որ գրեթէ ոչ մէկ բժիշկ կը յայտարարէ նման միջամտութիւն: Տեղեկագիրը պատրաստող բժիշկները հարկաւոր նկատած են որ մեռնելու փափաք յայտնելու անզօրութեան մէջ գտնուողներու պարագան նկատի առնելով աւելի յստակ ձեւակերպում տրուի հեշտամահութիւնը արտօնող օրէնքին:

ՔԱՂՀԱՆ

ՏԱՐԵԿԱՆ ՏԵՂԵԿԱԳԻՐ «ԽԱՉԵՐ ԳԱԼՈՒՍՏԵԱՆ» ՄԱՆԿԱՎԱՐԺԱԿԱՆ ԿԵԴՐՈՆԻ 2002-2003 ՏԱՐԵՇՐՋԱՆԻ

Ինչպէս ծանօթ է, «Խաչեր Գալուստեան» մանկավարժական կեդրոնը կը գտնուի Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսարանէն ներս եւ ան Կաթողիկոսութեան կրթական – մշակութային առաքելութեան ամէնէն կարեւոր բնագաւառներէն մէկն է: Յատուկ յանձնախումբ մը Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Արամ Ա. Կաթողիկոսի նախագահութեամբ մօտէն կը հետեւի կեդրոնին գործունէութեան: Ներկայ տեղեկագիրը ամփոփ կերպով կը պարզէ Խաչեր Գալուստեան մանկավարժական կեդրոնի 2002 – 2003 տարեշրջանի գործունէութիւնը:

⁂

Այս տարեշրջանը կոչուած է անկիւնադարձային նշանակութիւն ունենալու «Խաչեր Գալուստեան» կեդրոնի կեանքին մէջ: Խորհրդանշական արժէք ունեցող երկու երեւոյթներու պատճառով. կրթական նախարարութեան ճանաչումին եւ մեր ուսանողութեան դիմագիծի փոփոխութեան:

ՀԱԿԱՍԱԿԱՆ ՀԱՆԴՐՈՒԱՆ

Յունուարին ստացանք Կրթական նախարարութեան յատուկ արտօնագիրը (Թիւ 6 / 8826), որով մեր կեդրոնը օրինական գոյութիւն կ՚ունենայ այսուհետեւ: Այս իրողութեան լոյսի տակ, ներկայ տարեշրջանի մեր ուսանողուհիները մեր անունով արձանագրուեցան պետութեան տոմարներուն մէջ եւ շրջանաւարտուհիները նոյն անունով ներկայացան պաշտօնական քննութեան: Այս դէպքը գըրաւականն է մեր գոյութեան տեւականացումին:

Երկրորդ երեւոյթը նոյնպէս յատկանշական է, բայց մտահոգիչ: Ուղղակի երկրորդական վարժարանէ եկող 1 ուսանողուհի միայն ունեցանք այս տարի: Մեր հին ուսանողուհիները եւ այս տարի եկող նորերը արդէն գործող ուսուցչուհիներ են, որոնք պաշտօնական վկայական ստանալու եւ իրենց իրավիճակը բարելաւելու համար կը յաճախեն մեր կեդրոնը: Այս կացութիւնը բնական հետեւանքն է հայկական վարժարաններու մէջ գործադրուող սեղմումի եւ խնայողութեան քաղաքականութեան: Երբ պաշտօնավարող ուսուցչուհիներ դրծէ կ՚արձակուին, ուրիշներ կանոնաւոր չեն վըճարուիր ,նորեր ինչո՞ւ պատրաստուին ուսուցչական ասպարէզ մտնելու:

ԿՐԹԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՒՆԷՈՒԹԻՒՆ

Այս տարեշրջանին մենք ունեցանք 22 ուսանողուհի՝ բաշխուած BT-ի երկու եւ TS-ի երեք տարիներուն վրայ: BT-ի 3 ուսանողուհիներ, որոնք ԺԱ. դասարանը աւարտած էին մեր քով գալէ առաջ, պաշտօնական քննութեան պիտի ներկայանային այս տարի: Բայց պետութիւնը անցած տարեվերջին անակնկալօրէն փոխեց թեկնածութեան օրէնքը եւ պահանջեց, որ անոնք ալ երեք տարուան արհեստագիտական ուսումի հետեւելէն քննութեան ներկայանան առաջ: Որոշեցինք աւարտել անոնց պատրաստութիւնը այս տարի եւ գալ տարի անվճար արձանագրել զանոնք մեր տոմարին մէջ եւ քննութեան թեկնածուներու ցանկին վրայ:

Այս տարեշրջանին աւանդուեցան 15 դասանիւթեր.

– Արաբերէն, անգլերէն եւ ֆրանսերէն լեզուներ

– Արաբերէնի, անգլերէնի, թուաբանութեան, գիտութեան ուսուցումի կերպ

– Մանկավարժութիւն եւ մանկավարժութեան պատմութիւն

– Մանկական գրականութիւն

– Ընդհանուր հոգեբանութիւն եւ հոգեվերլուծում

– Մարմնակրթանք

– Քաղաքացիական կրթութիւն

– Երաժշտութիւն

Դասախօսական անձնակազմը հետեւեալ պատկերը ներկայացնէր:

Տիկիններ՝ Ե. Գորէսեան, Թ. Եահնիեան, Ն. Թաշճեան, Ճ. Փոլատեան
Պարոններ՝ Զ. Քէշիշեան, Գ. Շահինեան:

Բացառիկ օգտակարութիւն ունեցան մեզի Տիկին Նաժլա Ռոֆէհը եւ Պր. Անթուան Ապու Նոհրան:

Յատուկ օժանդակութիւն ցոյց տրուեցաւ ուսանողուհիներու, որոնք կը պատրաստէին բերանացի քննութեան ներկայացնելիք իրենց գործերը:

Աշխատանքները ունեցան հեզասահ ընթացք ու կատարուեցան մեր կեդրոնի ընտանեկան սովորական մթնոլորտին մէջ եւ աւանդութիւն դարձած ժողովրդավար գործելակերպով:

Ակնկալուած հինգ շրջանաւարտուհիներուն փոխարէն (3 BT եւ 2 TS) մենք երկու թեկնածու միայն ունէինք պետական քննութեան. Մարալ Էքմէքճեանը եւ Մարիամ Հոփալեան _ Զափուրեանը: Վերջինը անցած տարի աւարտած էր TS-ի եռամեայ դասընթացքը, բայց առողջական պատճառներով չէր կրցած ներկայանալ քննութեան: Այս տարի ալ չկըրցաւ, որովհետեւ քննութիւնը զուգադիպեցաւ իր ծննդաբերութեան օրերուն: Նոյն պատճառով Թալին Աստուրեան - Էօվօղլեանը անցած տարի չէր կրցած ներկայանալ քննութեան: Անոր թեկնածութիւնը կը մնայ ի զօրու, բայց առկախուած: Ի վերջոյ միայն Մարալ Էքմէքճեանը ներկայացաւ բերանացի քննութեան, Մայիս 22-ին, եւ արձանագրեց փայլուն յաջողութիւն: Վստահ ենք, որ անկէ շուրջ ամիս մը ետք տեղի ունենալիք գրաւոր քննութեան արդիւնքը նոյնը պիտի ըլլայ:

Հոս պէտք է յիշատակել նաեւ կրթական յարակից գործունէութիւն մը Քրիստոնէական Դաստիարակութեան Բաժանմունքի գործակցութեամբ: Շարունակուեցաւ Կիրակնօրեայ վարժարաններու ուսուցչուհիներուն կազմաւորումը: Այս տարի տրուեցան չորս դասանիւթեր (Կրօնի դասաւանդումի կերպ, Ձեռային աշխատանք, Մանկավարժութիւն եւ Հայերէնի բարելաւում)՝ Հայր Մաշտոց Զօպանեանի, Օր. Էլօ Մելքոնեանի, Օր. Սալբի Ճինկէօզեանի մեր վարիչի սիրայօժար դասաւանդութեամբ:

ՄԱՆԿԱՎԱՐԺԱԿԱՆ ԱՌԱՔԵԼՈՒԹԻՒՆ

Այս տարի ալ շարունակուեցաւ այլ գաղութներու մանկավարժական օժանդակութիւն տրամադրելու աւանդութիւնը: Մեր վարիչը Յունաստանի Թեմի Ուսումնական Խորհուրդին կողմէ հրաւիրուեցաւ Աթէնք, Պոլսոյ Ուսուցչաց Հիմնարկին կողմէ, Պոլիս, Մարսէյլի Համազ-

գային ճեմարանի ղեկավարութեան կողմէ՝ Մարսէյլ:

Աթէնական առաքելութիւնը իրագործուեցաւ Մարտ 29-ի եւ Ապրիլ 5-ի միջեւ: Վարիչը այցելեց Աթէնքի Ազգային Սոֆիա Ցակոբեան եւ Զաւարեան վարժարանները, դասալսումներ կատարեց հոն, նմոյշ դասեր տուաւ եւ խմբական դասախօսութիւններ, խորհրդակցեցաւ նաեւ Ուսումնական Խորհուրդին եւ Ազգային Վարչութեան հետ: Արդիւնաւոր շաբաթ մը բոլորուեցաւ ընդհանուր գոհունակութեան մթնոլորտի մէջ: Ուսումնական Խորհուրդը կ'առաջարկէ կրկնել փորձը յառաջիկայ տարեշրջանին:

Պոլսական առաքելութիւնը տեղի պիտի ունենայ Օգոստոս ամսուան ընթացքին: Կը ծրագրուի երեք շաբաթուան խտացած դասընթացքով պոլսահայ ուսուցչութեան տալ մանկավարժութեան եւ Հայերէնի դասաւանդումի կերպին վերաբերող շարք մը դասախօսութիւններ եւ ուսումնասիրել հնարաւորութիւնը յետագային այստեղ ընդունելու ուսուցչութեան պատրաստող ուսանողուհիներ: Մարսէյլի ծրագիրը կազմաւորումի նման աշխատանք մը կը նախատեսէ:

Պէտք է յիշատակել նաեւ Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան թեմերու ուսումնական խորհուրդներու երկօրեայ հաւաքը, որ տեղի ունեցաւ Փետրուար ամսուն Անթիլիասի մէջ եւ որուն մեր վարիչն ալ բերաւ իր մասնակցութիւնը Վեհափառին կարգադրութեամբ:

ՀՐԱՏԱՐԱԿՉԱԿԱՆ ԱՇԽԱՏԱՆՔ

Արդէն լոյս տեսած է եւ հետաքրքրութեամբ դիմաւորուած՝ «Խաչեր Գալուստեան» մատենաշարի հերթական հատորը՝ Հայոց Պատմութեան Դասաւանդումի Կերպը: Լոյս տեսան նաեւ Քրիստոնէական Դաստիարակութեան Բաժանմունքի գործակցութեամբ հրատարակուող երեք հատորներ. Քոլլոտի Փինոքիոյի Արկածները, Սելմա Լակերլոֆի Նիլս Հոլկերսընի Հրաշալի ճամբորդութիւնը, Գ. Շահինեանի Պիժուն: Նախավերջինի պատկերազարդումը կատարած է Անդրանիկ Կիլիկեան, վերջինինը՝ Նայիրի Աղեքսանդրեան: Այս ձեւով մանկական ու պատանեկան գրականութեան մեր մատենաշարը, որ բացառապէս հայկական գործեր կ'ընդգրկէր, կը հարստանայ միջազգային գրականութեան երկու գլուխ գործոցներով:

Մամուլի տակ են պատրաստ երկու գործեր եւս:

ՀԵՌԱՆԿԱՐՆԵՐ

Շատ բան կախում պիտի ունենայ անշուշտ մեր գաղութի ներկայացնելիք կըրթական համապատկերէն: Բայց հիմա կրնանք ենթադրել, որ գալ տարի ալ պիտի ունենանք մօտաւորապէս 20 ուսանողուհի BT-ի եւ TS-ի զոյգ բաժիններուն մէջ եւ թէ Կիրակնօրեայ վարժարաններու ուսուցչուհիներու դասընթացքը պիտի կրնայ ունենալ իր առաջին շրջանաւարտուհիները:

Կրնանք նախատեսել նաեւ, որ 2003 – 2004 տարեշրջանը պիտի ըլլայ նոր աշխատանքի մը սկզբնաւորութեան ժամանակը: Վեհափառին թելադրանքով պատրաստուելու վրայ է գործող ուսուցիչ – ուսուցչուհիներու տրակաւորումի ծրագիր մը, որ պիտի ներկայացուի Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան բոլոր թեմերուն:

Գ. ՇԱՀԻՆԵԱՆ
Վարիչ՝
«Խ. Գալուստեան» Կեդրոնի

Անթիլիաս
2003, Յունիս 9

Press Release
For Immediate Use —
Catholicosate of Cilicia
Communication and Information
Department
Tel: (+961-4) 410001, 410003
Fax: (+961-4) 419724
E-mail: cathcil@cathcil.org
Web: www.cathcil.org

PO Box 70 317
Antelias - Lebanon

ԲԱՐԵԳՈՐԾԱԿԱՆԻ ՄԻՕՐԵԱՅ ՎԱՐԺԱՐԱՆԻ ԱՄԱՎԵՐՋԻ ՀԱՆԴԷՍԸ

Հանդէսին բացումը կատարեց Տիկին Վարդուհի Կիւզէլպօտուր. բարեգալստեան եւ ողջոյնի խօսքերէն յետոյ ան ճշդեց տան մէջ հայախօսութեան կարեւորութիւնը, միօրեայ կամ ամէնօրեայ դպրոց յաճախելու դերը լեզուի եւ մշակոյթի պահպանման մէջ:

Բացման խօսքէն ետք Բարեգործականի Միօրեայ վարժարանի աշակերտներէն բաղկացած երգչախումբը քանի մը երգեր երգեց ղեկավարութեամբ՝ Պր. Հայկ Սարգիսեանի:

Ապա յաջորդեցին արտասանութիւններ, սկսնակներէն մինչեւ բարձրագոյն դասարանի աշակերտներու կողմէ:

Պր. Տոմինիք Սարգիսեանի պատրաստած աշակերտներուն սրինգով մասնակցութիւնը տարբեր ոգեւորութիւն մը ստեղծեց:

Թատրոնի կտոր մը «Կիրակոս Աղային Ճաշարանը» ներկայացուցին դարձեալ Միօրեայի աշակերտները գլխաւորութեամբ՝ Պր. Մկրտիչ Պասմաճեանի. այս երգիծական կտորին աւարտին ունկնդիրներուն մէջէն քանի մը անհատներ բեմ հրաւիրուեցան որպէսզի թատրոնի կտորը ամբողջացնեն: Այդ հատուածը բաւական զուարճացուց հանդիսատեսները:

Ի վերջոյ Տիկին Քրիստին Գալուստեանի ղեկավարութեամբ պատրաստուած բաւական տաղանդով, հայկական հարսանեկան պար մը եւ խրախճանքի պարերով զուարճացուցին ներկաները, որոնց աւարտին ժողովուրդը միասնաբար պարելու հրաւիրուեցաւ:

Տօնական այս զուարթ օրուան կազմակերպութիւնը, ջանասէր Տէր եւ Տիկին Վիվիան եւ Արման Մուրատեանի շնորհակալութեան արտայայտութիւններով վերջ գտաւ:

ԹՈՐԳՈՄ ԿԱՐԱՊԵՏԵԱՆ

Գիտէի՞ք, թէ...

■ Կաթիլ մը ջուրը կենդանի բջիջի մը մէջ կը մնայ քանի մը ժամ, գետի մը մէջ՝ 15 օր, գետնին մէջ՝ 1 տարի, ովկիանոսին մէջ՝ 2·500 տարի, սառոյցի կտորի մը մէջ 1600 – 9000 տարի:

■ Գետերուն ջուրը կը ներկայացնէ երկրագունդի ջուրերուն 0·00012 առ հարիւրը:

■ Ստորերկրեայ ջուրերը կը ներկայացնեն երկրագունդի ջուրերուն 0·6 առ հարիւրը:

■ Երկրագունդի ջուրերուն 97 առ հարիւրը աղի է, ծովերու ջուրն է որ սկզբունքով չի խմուիր, եթէ յատուկ ձեւով չէ զտուած:

■ Երկրագունդին վրայ գոյութիւն ունի 1·400 միլիոն խորանարդ մեթր ջուր, որուն միայն 3 առ հարիւրը անոյշ ջուր է...

■ Ներկայիս, մոլորակին ջերմութեան պատճառով սառոյցները կը հալին... 200 տարի ետք ովկիանոսներուն մակարդակը կրնայ 80 սմ. բարձրանալ:

■ Հսկայ ամպ մը կրնայ պարունակել 300 հազար թոն ջուր:

■ Ծովու մէկ լիթր ջուրին մէջ կայ 40 կրամ աղ:

■ Չափահաս տարիքին մեր մարմինը կը պարունակէ 65 առ հարիւր ջուր: Մինչ երախայի մարմինին ջուրին քանակը կը հասնի 90 առ հարիւրի:

■ Ջուրին շնորհիւ, բոյսերը արեւուն ուժանիւթը եւ հողին հանքային աղերը կը վերածեն աւիշի:

■ Կեանքին ընթացքին մարդ արարածը կը խմէ մօտաւորապէս 35 հազար լիթր ջուր եւ 106 օր կ'ուղէ զանոնք դուրս հանելու: Ան առանց ջուրի չի կրնար դիմանալ աւելի քան երեք օր:

■ Բազմաթիւ մոլորակներ, ինչպէս՝ Լուսինը, Հրատը կամ երկնաքարեր, ջուր կը պարունակեն:

■ Աշխարհի երեք բնակիչներէն երկուքը խմելիք ջուր չունի:

■ Գետին թափած 1 լիթր վառելանիւթը (պենզին) կրնայ ապականել ստորերկրեայ 5 միլիոն լիթր ջուր:

ՍՏԱՑԱՆՔ

ՀԱՍԿ
Պաշտօնական ամսագիր
կաթողիկոսութեան
Հայոց Մեծի Տանն Կիլիկիոյ
Թիւ 3 – 4, Մարտ – Ապրիլ 2003
***
Անթիլիաս, Լիբանան

***

ԴԷՊԻ ՊԻԹԼԻՍ
ՈՒԻԼԻԸՄ ՍԱՐՈՅԵԱՆԻ ՀԵՏ

Գրեց եւ լուսանկարեց
ՊԵՏՐՈՍ ՁՕՊԵԱՆ

Արաս Հրատարակչատուն,
Պոլիս, 2003

Livres reçus

THE CONTRIBUTION
OF THE ARMENIAN CHURCH
TO THE CHRISTIAN WITNESS
IN THE MIDDLE EAST

by SETA B. DADOYAN

Catholicossat Arménien de Cilicie
Antélias, Liban

ՊԱՏՐԱՆՔ

Գրեց՝ ՓԱՅԼԱԿ ՍԱՆԱՍԱՐ

ԵՐԿՐՈՐԴ ՄԱՍ

1923, ամառ – աշուն

Փարիզ

3.

Տակաւ առ տակաւ, Շողակաթ սպառեցաւ ֆիզիքապէս, հոգեւին: Հրդեհէ վերջ կանգուն կեցող, բայց փլելու պատրաստ պատ մըն էր անիկա... Երբեմն կը խորհէր թէ յիմար ու պարապ յոյսի, տաշեղի կտորի մը փաթթուած չէ միթէ. ինքզինքը խաբելէն ի՞նչ օգուտ. ինչո՞ւ այդ անօգուտ, եւ այդ սպառիչ իրարանցումը... Բեռը որուն տակ մտած էր ինք, իր ուժերէն գերիվեր էր ու կրնար զինքը ջախջախել...

Այս մտածումները զինքը կը գգետնէին: Կը պայքարէր անոնց դէմ: Երբեմն իր ակնարկութիւնը յեղակարծ զարթօնքներ կ'ունենար, կրկին ընկճուելու համար. սիրտը կ'ըլլար թեւատ թռչուն մը: Կը նախընտրէր չխորհիլ բնաւ: Կը խուսափէր իր ներկայութիւնը, իր ինքնութիւնը:

4.

Նոյեմբերի ընթացքին, չարաթ յետմիջօրէ մը դիմեց եկեղեցի: Կը վարանէր մտնելէ դիւանատան դռնէն ներս: Քարտուղարին խոժոռ ու չոր դէմքը կը բաւէր սառեցնելու իր լեզուն: Սրտատրոփ, կը սպասէր սեմին առջեւ:

Դուռը բացուեցաւ յանկարծ: Ա՛ն էր, քարտուղարը:

– «Հա, դո՞ւն ես... լաւ որ եկար... քեզի վերջնական պատասխան մը... Պէրլինէն նամակ ստացանք. շատ փնտռած են. բայց Տրապիզոնէն մեկնած գերման ընտանիքի մը մասին կարելի չէ եղած ոեւէ լուր առնել... Քեզի բան մը ըսե՞մ, – աւելցուց դիւանապետը կտրուկ շեշտով, – ալ այդ սեւտայէթ վազ անցիր... ի՛նչ աղջիկ, ի՛նչ բան... Տրապիզոնէն ողջ աղջի՞կ պիտի թողէին Թուրքերը դուրս գալու... Գնա, գործիդ նայէ... աշխարհ ինչպէս, դուն ալ այնպէս... Քեզի պէս քանի քանիներ կան... Ամէնն ալ իրենց ցաւին հետ հաշտուեր, անցեալը մոռցեր են... Դուն ալ եօլա գնա՛, ի՛նչ արած... ձեռքէ ի՞նչ կու գայ... Ալ այս դռները ափ առնելու հարկ չկայ... Դուն ալ հանգչէ, մենք ալ»...

Դուռը փակուեցաւ:

... Շողակաթ կը զգայ որ ոտքերը կը փրթին իրմէ. եւ սակայն կը քալէ, դուրս կու գայ բակէն... Սառնութիւն կը հոսի երակներէն ու կը բարձրանայ ուղեղը: Բոլոր մտածումները կը սառին: Այսուհանդերձ կ'անցնի փողոցէն, ծանօթ ճամբաներէն... բնազդաբար, լարուած մեքենայի նման... Շուրջը ոչինչ չի նշմարեր, բայց աչհաւասիկ մեթրոյին մէջն է, առանց գիտնալու թէ ինչպէ՞ս... Պիտի ուզէր որ մնար այդ գետնափոր բաւիղին խորը ու դուրս չգալ բնաւ մարդոց մօտ... Պիտի ուզէր քաշուիլ կառքի մը անկիւնը, փակել աչքերը, ոչինչ չտեսնել, չիմանալ, նոյնիսկ նոյնանալ նստարանին փայտին հետ ու այսպէս, անբան ու անըզգայ դառնալ եւ թաւալիլ յարատեւօրէն նոյն, անվերջանալի ճամբուն վրայ... Ի՛նչ կը զգայ, ի՛նչ կը զգայ... Ինչե՛ր պիտի խորհէր, եթէ կարենար մտածել... Բայց յոգնութիւնը ջարդ ու փշուր ըրած է զինքը: Ոչինչ կայ կանգուն իր մէջ: Ճղակոտոր մացառին նման ինկած է մարդոց հեղեղին վրայ: Կը տատանի, կ'երերայ: Կը հրեն, կը հրմշտկեն զինքը: Դուրս կու գայ կառքէն, հետեւելով սովորութեան մը, կը փոխէ ուղղութիւնը: Հոսանքը կը քշկռտէ զինքը գետնուղիներէն: Կրկին կը հրուի կառք մը... Կը թաւալին ու կը կուտակուին մթին ու լուսաւոր միջոցներ... իր շուրջը մարդկային ալիքը կ'ուռի, կը թանձրանայ իր շուրջը ու տեղ տեղ կը փշրուի... Շարժումը կը հոսի, կը հեւայ ու տեղ տեղ կանգ կ'առնէ... բայց ինք ի վիճակի չէ անդրադառնալու...

Վերջապէս մեթրոյի սրընթաց վազքը կը մօտենայ ծանօթ անուններու: Տեղ մը կառաշարը կը մագլցի բաց օդին: Շողակաթ որ կը խեղդուէր ինքն իր մէջ, մաքուր օդի, եւ քալելու պահանջը կը զգայ: Կը հետաքրքրուի. արդէն հասած են Ժան – Ժոռեսի բացօթեայ կայարանը: Կը նախընտրէ մնացեալ ճամբան կտրել քալելով:

Հոսանքին հետ ահա ան վար կ'իջնէ երկաթեայ վիթխարի սանդուխներէ: Ինքզինքը կը գտնէ խուռնամբոխ պողոտաներու դիմաց, հրապարակի մը մէջտեղը: Օրուան ամէնէն զբաղ պահն է: Լոյսի եւ ուրուականներու մշտաշարժ ծփանք մը կը տատանի իր շուրջը: Խոնաւ մշուշը պարուրեր ու լուծեր է բոլոր ձեւերը. միգանման աշխարհ մը՝ ուր չէնք, ծառ ոչամ ոեւէ առարկայ դուրս ելած է իր եզրերէն ու կը ցնդի կարծես...

Շողակաթ ձախին կը նշմարէ կայուն ջրի մթին պատառ մը: Այո, կը ճանչնայ վայրը, Ժան – Ժոռեսի հրապարակի այդ խառնարանը: Այս ահաւասիկ ջրանցքը, մթին ջրերով, ուր կը խեղդուէին պղտոր լոյսեր:

Կ'անցնի քառուղիէն:

Հակառակ քալելու փափաքին, սրունքները կը կքին իր տակ... Ցետոյ, ո՞ւր երթալ մանաւանդ... իր որբ եւ այրի սենեա՞կը... Կրնայ՞ս առանձնանալու, իր վիթխարի ցաւին հետ բանտարկուելո՞ւ համար... Կը սարսափի այդ հեռանկարէն...

Կը տենչայ դուրս մնալ. իյնալ տեղ մը. անշունչ ծառի մը տակ կկզիլ, ստուերի մը մէջ կորսուիլ ու մարդոցմէ անտես, թողուլ որ անցնին այս սեւ ժամերը...

Շողակաթ քանի մը քայլ կ'առնէ Ժան-Ժոռեսի պողոտային ուղղութեամբ, կը հանդիպի պարապ նստարանի մը ու կ'իյնայ վրան:

Ոչ միայն յոգնատանջ, այլ եւ անյարակից, թարթափուն կը զգայ ինքզինքը Շողակաթ: Իր էութենէն մասեր կը փրթին, կը հեռանան: Ծառ մըն է ինք հովին դիմաց, որ կը խլէ իր դօս տերեւները ու կը քշէ զանոնք, կը լեցնէ փոսերը: Ան չի կրնար իր չորս ծայրերը ափին մէջ հաւաքել:

Գրեթէ խելակորոյս, ինքզինքէն անտեղեակ, ծերուկ կինը բաւական երկար մնաց մայթի նստարանին վրայ: Գլուխը՝ կախ ուսին. թեւերը՝ ամփոփ:

Բայց Նոյեմբերի ցուրտը կը սողոսկէր մարմինէն ներս: Ոսկորներէն անցնող դող մը զինքը սթափեցուց: Ակռաները կափկափուն ոտքի ելաւ:

(Շար. 12)

(Շար. Ա. էջէն)

կը վնասէ ձախը: Յունիս 12-ին լսած էր արդէն, որ համոզուած չէր թէ ծերակուտական տարրը պէտք է աւելցնել: Աջի առաջարկած կանոնական օրինագիծը կը նախատեսէր որ ծերակուտականներու թիւը 321-էն 346-ի բարձրանայ մինչեւ 2010, բայց, Ազգային ժողովի յանձնախումբը 21-ի ուզած է սահմանափակել յաւելումը:

ՄԵՔՍԻՔԱՅԻ երեսփոխանական ընտրութեան (Յուլիս 6), ընդդիմադիրները լայն յաղթանակ մը տարին, առաջինները 2000 Յուլիսի ՓԱՆ-ի իշխանութեան գլուխ գալէն ի վեր: Նախագահ Ֆոքսի դէմ շարժումը ծաւալ առած էր եւ Խորհրդարանին մէջ, Յեղափոխական Կուսակցութիւնը յաղթեց 227-ի վրայ 222 աթոռ ապահովելով, ընդդէմ 148-էն 158-ի ՓԱՆ-ի:

ՍԽԱ-Ն (Ամերիկեան Գաղտնի Սպասարկութիւն) վաւերացուցած է Սատտամ Հիւսէյնի վերագրուած ձայնը: Յուլիս 4-ին է որ «Ալ - Ժազիրա» կայանը սփռած էր տեսերիզ մը, ուր Հիւսէյն ծիհահատի հրաւէր կը կարդար ԱՄՆ-ու անհաւատներու դէմ:

ԻՆԳՈՒՇԻՈՅ ՄԷՋ, առեւանգուած է, Յուլիս 4-ին ԱՖՓ-էի մէկ թղթակիցը՝ Ալի Ասատմիրով, 34 տարեկան, զինեալ երեք հոգինոց խմբակի մը կողմէ: Բանկիս սպառնալիքի ենթարկուած էր:

ՆԿԱՏԻ ՈՒՆԵՆԱԼ

ՄԵԾ ԴԱՇՏԱՀԱՆԴԷՍ
ԽԱՆԱՍՈՐԻ ԱՐՇԱԻԱՆՔԻ
ՏԱՐԵԴԱՐՁԻՆ ԱՌԹԻԻ
Շաւիլ - Վիրոֆլէ
Յուլիս 20-ին
Մանրամասնութիւնները՝ յետագային:

ՄԱՐՍԷՅԼԻ ՍՐԲՈՑ ԹԱՐԳՄԱՆՉԱՑ ՄԱՅՐ ԵԿԵՂԵՑԻ

Հանդիսաւոր Պատարագ

ԿԻՐԱԿԻ ՅՈՒԼԻՍ 13-ԻՆ
ՄԱՅՐ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ ՄԷՋ

Պատարագը կը մատուցանէ եւ կը քարոզէ, Հայաստանի Գիւմրի քաղաքի Հայոց առաջնորդ՝

ՄԻՔԱՅԷԼ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ԱՋԱՊԱՀԵԱՆ

Սիրով կը հրաւիրուին մերազն ժողովուրդը ներկայ գտնուելու սոյն հանդիսաւոր արարողութեանց:

Սկիզբ ժամերգութեան ժամը 8.30-ին:

Պատարագ ժամը 10-ին:

ԿԸ ՓՆՏՌՈՒԻ

Կը փնտռուի Սարգսեան Մամիկոն Կարապետի, ծնած 1908-ին Հայաստանի Հանրապետութեան Քեթի գիւղին մէջ:

Ան կը զօրակոչուի 1941-ին Կարմիր Բանակ եւ կը մասնակցի Երկրորդ Աշխարհամարտին: Այդ թուականէն ի վեր կինը՝ Օղեր եւ չորս զաւակները՝ Վալոդ, Խաչատուր, Կարապետ եւ Թանկանոյշ որեւէ տեղեկութիւն չունին իրենց ամուսնոյն եւ հօր մասին:

Ցանկացած տեղեկութեան պարագային (անոր գտնուելու վայրի կամ եթէ մահացած է՝ չիրիմի տեղի մասին), կը խնդրուի տեղեակ պահել իր թոռանը՝ Սարգսեան Արմէն Կարապետին հետեւեալ հասցէով՝ Հայաստան, քաղաք Գիւմրի, փողոց Պօղոսեան, 236 / 211 տնակ:

ՇՆՈՐՀԱԿԱԼԻՔ

Կապոյտ Խաչի Փարիզի Արշալոյս Թադէոսեան մասնաճիւղը շնորհակալութիւն կը յայտնէ Տիկին Մարիամ Քայմաքեանի դրացիներուն _ Տիկին Մարիամի մահուան առիթով՝ 100 Եւրօ փոխան ծաղկեպսակի: Դարձեալ շնորհակալութիւն կը յայտնեն Տիկին Արփինէ Սերոբեանի 40 Եւրոյի նուէրին համար իր ամուսնոյն մահուան վեցերորդ տարելիցին առիթով:

Ս. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ-ՄԿՐՏԻՉ ՓԱՐԻԶ

ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ, ՅՈՒԼԻՍ 10
Տօն Սրբոց Թարգմանչացն Մերոց՝
Սահակայ եւ Մեսրոպայ
Ժամը 10-ին պատարագ կը մատուցուի:

Imprimé sur les Presses
du Journal «HARATCH»
83, rue d'Hauteville, 75010 Paris
Siret : 571 027 317 000 15
Commission Paritaire : N° 55935

ՀՈԳԱԲԱՐՁՈՒԹԻՒՆ
ՍՈՒՐԲ ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՄԿՐՏԻՉ
ՄԱՅՐ ՏԱՃԱՐԻ

EPHORIE
DE LA CATHEDRALE
ST-JEAN BAPTISTE

ՈՒԽՏԱԳՆԱՑՈՒԹԻՒՆ
ՍՈՒՐԲ ԷՋՄԻԱԾՆԻ
ՄԱՅՐ ՏԱՃԱՐԻ ԿԱՌՈՒՑՄԱՆ
1700-ԱՄԵԱԿԻՆ ԱՌԻԹՈՎ

Նախաձեռնութեամբ՝ Փարիզի եւ Շրջանի
ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ

ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ, ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ 30-ԷՆ
ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ, ՆՈՅԵՄԲԵՐ 6

Այս ճամբորդութեան համար նախատեսուած է՝
8 օրուան համար՝ 1180 Եւրօ
Առանձին սենեակի պարագային՝ 1355 Եւրօ
(Օդանաւ, օդակայանի տուրք, վիզա, պանդոկ, շրջապտոյտներ, սնունդ)

Արձանագրութեան վերջին պայմանաժամ՝
ՕԳՈՍՏՈՍ 15

Մանակցութեան համար հեռաձայնել Առաջնորդարանի Քարտուղարութեան՝
01 43 59 67 03 թիւին

CROIX BLEUE DES ARMÉNIENS DE FRANCE

DIMANCHE 13 JUILLET

BELLEFONTAINE
EN FETE

ACCUEIL DES PARENTS ET DES AMIS
A PARTIR DE 11 HEURES

Buffet,
Kermesse,
Jeux

VENEZ NOMBREUX

Association "MACHTOTZ"
Pour la Défense de la Langue Arménienne

Rentrée de l'année scolaire 2003/04

1) Cours intensif d'arménien 1er niveau pour non-arménophones
Ces cours s'adresseront aux débutants de 8 à 70 ans.
Les élèves seront capables de parler, lire et écrire l'arménien
L'enseignement est assuré par Mme Hilda Kalfayan-Panossian avec sa METHODE AUDIOVISUELLE
27 Septembre 2003 - 31 Janvier 2004 : Stage de 50 heures
le samedi matin de 9h à 12h à Paris (Absentéisme exclu)

2) cours de 2e, 3e, et 4e niveaux
27 Septembre 2003 - Fin Juin 2004
le samedi entre 12h et 15h à Paris
Les nouveaux élèves sont acceptés à ces cours après un test de niveau.
Pour tous ces cours :
RENSEIGNEMENTS et INSCRIPTIONS dès maintenant :
01 47 50 97 51 et 01 39 46 21 66.

3) Manuel d'arménien occidental pour les non-arménophones
Une méthode audiovisuelle utilisable chez soi.
3 volumes en couleur + 1 coffret de 4 cassettes audio
85 Euros + 8 Euros frais d'expédition.
Contecter l'Association MACHTOTZ : 01 47 50 97 51.

«ՅԱՌԱՋ» ՄԱՏԵՆԱՇԱՐ

ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ
ՕՐԵՐ ԵՒ ԺԱՄԵՐ 16€
ՇԱՀԱՆ ՇԱՀՆՈՒՐ
ՆԱՀԱՆՋԸ ԱՌԱՆՑ ԵՐԳԻ 13€
ԲԱՑ ՏՈՄԱՐԸ 12€
ԿՐԱԿԸ ԿՈՂՔԻՍ 12€
ԵՒ
«ՅԱՌԱՋ - 50»
(Տաղկախաղ 50-ամեայ
հատախաձոյեն) 19€

Դիմել «ՅԱՌԱՋ»ի:
Թղթատարի ծախք՝ 5 €, հատը գլուխ:

les Coupons d'Alsace

21, av. d'Helvétie
25203 MONTBÉLIARD
Tél. 03 81 94 38 10

Z.I. Les Arbletiers
25400 AUDINCOURT
Tél. 03 81 35 51 93

65, avenue Jean Jaures
90000 BELFORT
Tél. 03 84 21 62 66

ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ
ՅՈՒԼԻՍ 10
JEUDI
10 JUILLET
2003

LE NUMERO: 1 €

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ

ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ (1884-1957)

HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE FONDE EN 1925

DIRECTRICE : ARPIK MISSAKIAN

83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
TEL. : 01 47 70 86 60 — FAX : 01 48 00 06 70
E-MAIL : jharatch@aol.com

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար. 230 եւրօ — Վեցամսեայ : 122 եւրօ
Արտասահման : Տար. 270 եւրօ (Ամէնօրեայ առաքում)
247 եւրօ (Շաբաթական առաքում) — Հատը : 1 եւրօ
C.C.P. PARIS 15069-82 E

78ՐԴ ՏԱՐԻ – ԹԻՒ 20.727 — Fondateur SCHAVARCH MISSAKIAN — 78e ANNEE — N° 20.727

ԹՈՒՐՔ-ԱՄԵՐԻԿԵԱՆ ԼՈՒՐՋ ՏԱԳՆԱՊ

Անցեալ օր (Յուլիս 8) արձագանգ հանդիսացած էինք այն լուրին վրայ որուն Ամերիկացիք 11 Թուրք զինուորներ ձերբակալած էին Հիւսիսային Իրաք եւ ազատ արձակած 60 ժամ յետոյ: Հարցը փակուած կը նկատուէր, բայց կը թուի որ օրէ օր լուրջ հետեւանքներ ունեցած է եւ Թուրքերը շատ տրամադիր չեն լռելու: Ամերիկացիներուն համար Թրքական ներկայութիւն մը շատ բաղձալի չէ Իրաք, մինչ Թուրքերուն համար երկրին արժանապատուութիւնը վիրաւորուած է եւ կ'ակնկալուի որ Ուաշինկթըն պաշտօնապէս ներողութիւն խնդրէ: Ամերիկացիք ալ կ'ուզեն որ խառն յանձնախումբ մը քննէ կացութիւնը: Ամերիկացիները, սակայն, միայն 11 զինուորներու հարցը չէ որ օրակարգի կ'ուզեն բերել այլեւ Թրքական ներկայութեան հարցը Իրաք: Հարցերն են.–

Քննարկել բոլոր այն զինուորական գործողութիւնները, զորս Թուրքիա կը կատարէ Հիւսիսային Իրաքի մէջ:

Վերատեսութեան ենթարկել Թիւրքմէններու նեցուկ կանգնելու Թուրքիոյ քաղաքականութիւնը:

Քննարկել քրտական խմբակներու կատարած դերը եւ վերաքննել ՓՔՔ–ի կամ ՔԱՏԷՔ– հետ կապուած հարցերը:

ԱՄՆ-ու Արտաքին Նախարարութեան աղբիւրին համար Թուրք զինուորները ահաբեկչական գործունէութեան մէջ էին:

Թուրքիոյ Սպայակոյտի Նախագահ զօրավար Խօզքէօք Յուլիս 7-ին խիստ քննադատութեան ենթարկած է Ամերիկացիներու վերջին վերաբերումը եւ ըսած որ 11 Թուրք զինուորներու դէմ կատարուած արարքը ամէն բանէ առաջ կը վիրաւորէ Թուրք բանակին արժանապատուութիւնը: Զօրավարը ըսած է որ Ամերիկացիները չուզեցին շուտով դարմանել ստեղծուած անհաճոյ վիճակը: Այս պատահարը ամբողջովին ջնջեց վստահութեան մթնոլորտը: Հարցը այլեւս միայն Թուրքիա – ԱՄՆ յարաբերութիւններու հարց չէ, այլ նաեւ Թուրքիոյ ազգային արժանապատուութեան հարցը:

Զօրավար Խօզքէօք ընդհանրապէս ծանրացած է սա կէտերուն վրայ.

Թուրք զինուորները Սիւլէյմանիյէի մէջ բարեկամական զգացումներով էր որ դիմաւորած էին ամերիկացի զինուորները, մինչդեռ անոնք յանկարծ թշնամական վերաբերում ցոյց տուին:

Արարքը անընդունելի է: Ամերիկացի զինուորները շատ կոշտ վերաբերում ցոյց տուին. սենեակներուն մէջ կարասիներ քանդեցին.. փաստաթուղթեր գրաւեցին եւ զանոնք տակաւին չվերադարձուցին:

Ցաւով կարելի է անդրադառնալ որ այս դէպքը տեղի տուած է Ամերիկացիներու հետ ցարդ ապրուած ամենածանր հանգամանքին: Թուրք զինուորը, Կորէայէն ասդին, քանի – քանի անգամներ Ամերիկացի զինուորներուն հետ կողք կողքի պայքարած է հասարակաց թշնամիին դէմ, այս անգամ ալ կը սպասէինք որ Ամերիկացիները աւելի պատշաճ կերպով վարուէին, նոյնիսկ եթէ դժգոհութիւն մը ունէին:

Կը սիրենք յուսալ որ ասիկա Ամերիկայի նոր քաղաքականութիւնը չէ: Բայց եթէ նկատի առնուի թէ տագնապը շատ երկար տեւեց, կը դժուարանանք մտածելու որ ասիկա միայն շրջանային մէկուսի դէպք մըն էր:

Ամերիկայի հետ բարեկամութիւնը մեզի համար կարեւոր է, բայց նոյնքան կարեւոր է մեր ազգային արժանապատուութիւնը, որ ծանրապէս վիրաւորուեցաւ այս հարցէն: Մեր արժանապատուութիւնը դարմաներու գլխաւոր պատասխանատուութիւնը հիմա Ամերիկացիներուն կը պատկանի:

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

ՖԻԿԱՐՕ, Յուլիս 8-ին սկսած է թըղթակցութիւններու շարք մը հրատարակել նուիրուած Կովկասի քարիւղին: Ատրպէյճանէն ետք, Յուլիս 9-ին կարգը եկած էր Վրաստանի, ուր կ'ակնարկուէր նաեւ Ջաւախքի Հայերու «անջատողական տրամադրութիւններուն»:

ՖՐԱՆՍԱՅԻ ընդհատաբար աշխատողները տեղի չտուին Յուլիս 8-ի վերջին հանդիպումին ալ եւ Սէ-Ժէ-Թէ-ի ներկայացուցիչները դուրս քաշեցին ու գացին: Գրեթէ բոլոր փառատօնները տեղի չեն ունենար, սկսելով Ավինեոնէն: Մշակոյթի Նախարարութեան առաջարկը խնդրոյ առարկայ չէր ըներ Յունիս 26-ի համաձայնագիրը, բայց, թոյլ կու տար որ նոր դրութիւնը գործադրուի հետզհետէ, օրինակ 2004-ին փոխանակ 2003-ի Հոկտեմբերին եւ 507 անհրաժեշտ ժամերը հատուցման իրաւունքի համար պիտի հաշուուէին 11 ամիսներու վրայ, փոխանակ 10-ի: Բայց եւ այնպէս, գոհացում չկայ եւ գործադուլը ընդհանուր է: Մշակոյթի նախարարը կը դատապարտէ եղած մըրխումը եւ կ'ըսէ թէ աւելի հեռու չէր կրնար երթալ:

ՓԱԹՐԻՔ ՏԷՎԼԷՃԵԱՆ, հարցազրոյց մը տուած է «Լը Մոնտ»ի (Յուլիս 9) ուր կը բացատրէ Կորսիքայի «ոչ»ին պատճառները: Կը խորհի որ շատեր չուզեցին իրենց քուէները խառնել ազգայնականներու քուէներուն: Բարենորոգումը կը ձգտէր աւելի ազատութիւն եւ արդիւնաւորութիւն տալ Կորսիքացիներուն, երբ կը մերժուի, ուրեմն թիւրիմացութիւն մը կայ: Տէվլէճեան կը հաւատայ նաեւ որ տոհմային մտայնութիւն մը կը տիրէ, որու համար բարենորոգումը սպառնալիք մըն էր: «Տոհմային»ը, ըստ իրեն խնամիական հասկացողութիւն մըն է, ընտանեկան կապեր, դրացնութիւն եւայլն:

ԻՐԱՔԻ ամերիկացի վարիչը՝ Փօլ Պրէմէր ընդունեցաւ փոխանցման շրջանի կառավարական խորհուրդի մը գոյութիւնը, որ որոշումներու իրաւունք պիտի ունենայ. Իրաքեան Քիւրտիստան հաւաքուած, Եօթներու Խորհուրդը կը խորհի որ լաւ ճամբու մէջ են: Համախմբումին մաս կը կազմեն քիւրտ կուսակցութիւնները, Ալ – Հաքիմի շիի կողմնակիցները եւ իրենց մրցակիցները, Չալապիի ամերիկամէտ տարրերը, միապետականներ եւ սիւննի խմբակներ: Միւս կողմէ, լիբանանեան հեռատեսիլը, Յուլիս 8-ին, նոր տեսերիզ մը սփռած է, ուր Ս. Հիւսէյն Ամերիկացիներուն դէմ նոր կոչ մը կ'ընէ երկրէն դուրս քշելու համար յարձակողները: Ցարդ, Իրաքի մէջ, 29 ամերիկացի եւ 6 բրիտանացի զինուոր սպաննուած են պատերազմի վերջանալէն ի վեր (Մայիս 1):

ՊԱՂԵՍՏԻՆՑԻՆԵՐՈՒ նոր վարչապետը՝ Ապպաս իր հրաժարականը ներկայացուցած է Ֆաթահի կեդրոնական կոմիտէին, ինչ որ միաձայնութեամբ մերժուած է: Հրաժարականին դրդապատճառն այն էր որ, փոթորկալից նիստ մը տեղի ունեցած էր եւ յարձակումի թիրախ եղած էր:

ՄՈՍԿՈՒԱՅԻ պատմական Թանգարանին մէջ, Յուլիս 8-ին բացուած է Տը Կօլի նուիրուած ցուցահանդէս մը, ինչ որ նախընթաց չունի Կարմիր Հրապարակին վրայ: Ներկայ եղած են, տեղատարափ անձրեւի մը տակ, Միշէլ Ալիօ – Մարի, Տոմինիք տը Վիլփէն, Ալէն Ժիւփէ եւ ռուս պետական դէմքեր: Ցուցահանդէսը ներկայացուցած է Շ. տը Կօլ Հիմնարկի եւ Սահմանադրական Խորհուրդի նախագահը՝ Իվ Կէնա:

ՆԱԽԱԳԱՀ Ռ. ՔՈՉԱՐԵԱՆ ՓԱՐԻԶ ԿՈՒԳԱՅ ՅՈՒԼԻՍ 15-ԷՆ 18

Ինչպէս գրած էինք Յուլիս 2-ի մեր թիւով, Նախագահ Ռ. Քոչարեան ընդունած էր նախագահ Ժ. Շիրաքի հրաւէրը, աշխատանքի այց մը կատարելու Փարիզ: Կը հաստատուի որ Հայաստանի նախագահը Փարիզ կը ժամանէ Յուլիս 15-ին եւ յաջորդ օրն իսկ տեսակցութիւն մը կ'ունենայ Ֆրանսայի նախագահին հետ:

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՃԱԿԱՏ

«ԱՐՄԷՆՓՐԷՍ»

(Յուլիս 8/9)

ԱՐՏԱՔԻՆ ՆԱԽԱՐԱՐԸ ՀԱՅԵՒԹՐՔԱԿԱՆ ՅԱՐԱԲԵՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐՈՒ ՄԱՍԻՆ

Յուլիս 8-ին, Եւրոպայի Խորհուրդի տեղեկատուական երեւանեան գրասենեակին բացման արարողութեան առթիւ լրագրողներուն հետ տեղի ունեցած կարճ զրոյցի մը ընթացքին Արտաքին Նախարար Վ. Օսկանեան հայեւթրքական յարաբերութիւններուն մասին հարցումի մը պատասխանելով ըսած է՝ «Երեւանը բազմաթիւ առաջարկներ ունի հայ – թուրքական յարաբերութիւնների բարելաւմանն ուղղուած փոքր քայլերի քաղաքականութեան շրջանակում»: Ան յոյս յայտնած է որ Թուրք իր պաշտօնակիցին հետ Սեպտեմբերին տեղի ունենալիք երկրորդ հանդիպումը աւելի կը հանդիսանայ շօշափելի արդիւնքներու յանգելու, աւելցնելով որ առաջին հանդիպումին ընթացքին համաձայնութիւն գոյացած էր փոքր քայլերով յառաջանալու մասին: «Սահմանի բացումն այդ փոքր քայլերի մէջ ինչպիսի՞ հերթականութիւն կ'ունենայ, այս պահին դժուար է ասել» շեշտած է ան սակայն ընդհանուր մթնոլորտը դրական է ըստ Վ. Օսկանեանի:

* * *

Ս. ՍԱՐԳՍԵԱՆ – Ս. ԱԲԻԵՒ ՀԱՆԴԻՊՈՒՄ

Հայ – ատրպէյճանական սահմանին վըրայ Յուլիս 8-ին հանդիպում մը ունեցած են Հայաստանի եւ Ատրպէյճանի Պաշտպանութեան նախարարները: Սերժ Սարգսեան եւ Սաֆար Աբիեւ քըննարկած են հրադադարը պահպանելու եւ սահմանային միջադէպերը կանխելու վերաբերող հարցեր:

* * *

ԳԱՐԵԳԻՆ Բ.Ի ՀՈՎՈՒԱՊԵՏԱԿԱՆ ԱՅՑԸ՝ ԱՐՑԱԽ

Յուլիս 8-ին Գարեգին Բ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը հովուապետական կարճ այցելութեամբ Արցախ գացած է: Այցելութեան նպատակն էր Ստեփանակերտ կառուցուելիք եկեղեցիին տեղը որոշել: Կաթողիկոսին կարծիքով ան կը բարձրանայ մայրաքաղաքին կեդրոնական թաղերէն մէկուն մէջ ու շինութիւնը կ'աւարտի երկու տարիէն:

Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսին ընկերացած են ԼՂՀ նախագահ Արկադի Ղուկասեան, վարչապետ Անուշաւան Դանիէլեան եւ պաշտօնատար անձեր:

ՄԱՄՈՒԼ

«L'ARCHE — Mensuel du Judaïsme français»

L'INFIRMIERE ARMENIENNE, L'AMBASSADEUR TURC ET LA POLITIQUE ISRAELIENNE

Մայիս 7-ի մեր թիւով անդրադարձած էինք այն միջադէպին, որ պատահած էր Իսրայէլ, երկրին անկախութեան 55-րդ տարեդարձին առթիւ: Մայիս 13-ի գիշերը, ջահերու բոցավառման 15 Իսրայէլացիներէն մէկն էր՝ Նոյեմի Նալպանտեան եւ այդ առթիւ լոյս տեսած պաշտօնական գրքոյկին մէջ ներկայացուած էր որպէս.– «1915-ի Հայերու ցեղասպանութեան վերապրողներու Բ. սերունդի շառաւիղ»: Իսրայէլեան կառավարութեան տեղեկատու կեդրոնի ղեկավարը յայտնած է սակայն, թէ այդ նշումը ոչ մէկ ձեւով կ'արտայայտէ երկրին պաշտօնական կեցուածքը, այդ բընութագրումը տուած է ինքը՝ երիտասարդուհին: Հակառակ այս «ճշդում»ին, Թուրքիա Իսրայէլի կեցուածքին մէջ փոփոխութեան վախ զգացած է եւ դեսպանը շունչը առած է Արտաքին Նախարարութիւն եւ յայտնած իր երկրին զգայնութիւնը:

Այս նիւթին մասին է, որ կ'արտայայտուի Ֆրանսական Հրէութեան ամսաթերթը՝ Լ'Առշ:

Նախ, հակիրճ պատմականը կ'ընէ դէպքին: Կը յիշէ թէ ան ծագումով հայ մըն է, որու ընտանիքը Հայֆա հաստատուած է 1920-ին, փրկուելէ ետք ցեղասպանութենէն, որու զոհ գացին Թուրքիոյ Հայերը: Երբ, հրաւիրուած է Անկախութեան արարողութեան մասնակցելու, ըսած է որ կ'ուզէ յիշատակել այդ դէպքը եւ կազմակերպիչները բնական գտած են: Գրքոյկին մէջ, իր կենսագրութեան համար նշուած է որ կը պատկանի «1915-ի Հայոց ցեղասպանութեան վերապրողներու Գ. սերունդին»:

Ու փոթորիկը կը պայթի, ինչպէս գըրեցինք առենին: Իսրայէլ, կը գրէ թերթը, միշտ խուսափած է պաշտօնապէս արտայայտուելէ այդ մասին, ու կը շարունակէ.–

«Réouven Rivlen, le président de la Knesset, s'entremit pour trouver une issue. Naomi Nalbandian accepta de parler des **«souffrances du peuple arménien»** sans employer le mot **«génocide»**.

Publiquement, l'affaire était close. En privé, cependant, le malaise demeurait. Du côté turc, on restait sous le coup de l'affront subi. Du côté arménien, c'était au contraire le sentiment qu'encore une fois Israël avait entériné la négation du génocide.

Quant aux officiels israéliens, ils avaient à l'évidence mal géré la situation. Après tout, Naomi Nalbandian n'avait pas été désignée pour la cérémonie des flambeaux en tant qu'Arménienne mais en tant qu'infirmière israélienne. Si, d'emblée, les organisateurs de la cérémonie avaient pris en compte le problème diplomatique et retenu la formule relative aux **«souffrances du peuple arménien»**, les autorités turques n'y auraient rien trouvé à redire et les media israéliens auraient pu évoquer, par la suite, le génocide en se fondant sur le témoignage de Mme Nalbandian. Au lieu de cela, on est resté sur l'image d'une reculade et sur l'impression, comme l'écrivait le 9 mai un chroniqueur du quotidien **Haaretz**, que **«les victimes des génocides ne peuvent pas compter sur le soutien des descendants de la Shoah»**

ՍԱՎՈՐԱԿԱՆ ՕՐԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

ԵԿԵՂԵՑԻՆ ՀԱՅԿԱԿԱՆ

Գրեց՝ ՆԱԶԱՐԷԹ ԹՕՓԱԼԵԱՆ

Գաղափարը գուցէ շատերուն մտքէն ծայրէն կ'անցնէր: Կը մտածէինք թաքուն ցանկութեան մը իրականացումին զգացումներով: Բայց ան կը մնար անորոշ հեռուներու մէջ: Այլ մեր մտքին ծայրէն անցնող, երէկ տակաւին անիրականանալի թուացող այդ գաղափարը յանկարծ կը դառնայ հանճարեղ, երբ մեր կեանքի ուղեւորութեան մէկ հանգրուանին, այդ անորոշ հեռուներէ գալով, մեզի ընդառաջ կը յայտնուի հրաշքի մը նման, — Հայաստանեայց Առաքելական Եկեղեցւոյ մաքրամաքուր հանդիսաւոր արարողութիւնը իր ոսկեփայլ շքեղութեամբ հայու համեստ երդիքին տակ: Ահա՛ ինչ որ կ'ընծայաբերէ Երուսաղէմի Ամենայն Պատրիարք Տ. Թորգոմ Արքեպիսկոպոս Մանուկեան՝ իր հեղինակութեան տակ հրապարակելով զոյգ խտասալիկներ (*): Հրաշքը ուրեմն պատահեր է՝ դարաւոր աւանդութեամբ հարուստ ու յաւերժական արարողութեան մուտքովը համացանցերու դարաշրջանին մէջ: Ժամանակն էր. վերջապէ՜ս:

Երբ սկիզբ կ'առնէ արարողութիւնը, համեստագոյն ու ծանրաբեռն գրասեղանը, որուն վրայ դրուած է առձեռն համակարգիչը, սրտաբուխ աղօթքներուն ներգործօն օրհնութեամբ կը դառնայ իջման սեղան մը Բեթղեհէմի Ս. Այրէն բըխող լոյսին: Երկիրներու միջեւ ջնջուեր են սահմանները աղօթքներու ազատ թըռիչքներով, անմիջական վերացում տալով հոգիներուն: Կը չափենք հիացական՝ հեռաւորութիւնը լոյսի աղբիւրէն մինչեւ իջման հոգիները, Արեւելքէն Արեւմուտք, Արեւելքէն մինչեւ Ծայրագոյն Արեւելք եւ մինչեւ Ծայրագոյն Արեւմուտք, հազարաւոր քիլոմեթրներ, տիեզերք մը ամբողջ: Կ'ըսէինք՝ հրաշք: Եւ հրաշք չէ՞ սա... Իր ստեղծումէն մինչեւ այսօր, ընդմիշտ գոյատեւող հնագոյն հայերէնով — այն ժամանակներէն ի վեր երբ չկար ո՛չ արեւելահայերէն եւ ոչ ալ արեւմտահայերէն...—, հարազատագոյնով արտայայտուած երգեցողութիւնն ու աղօթքը կը ստեղծեն այն պահը, երբ մեր էութիւնը կը ձերբազատուի իր կալանքներէն: Պէտք չկայ խունկի: Զանգակները կը ղօղանջեն զուարթաձայն ու յաղթական, եւ կը ստեղծուի ու կ'ընծայուի ճիշդ այն պահը, որուն համար բանաստեղծը կ'ըսէ, — Եկեղեցին Հայկական՝ ես աչքս գոց կը տեսնեմ: Պահը աչքին արցո՞ւնք կը բերէ... Ինչպէ՞ս մինչեւ հիմա գործնականօրէն չէինք մտածած այդ մասին, — Եկեղեցական տօնական արարողութիւն ընծայել ամէն հայ ընտանիքի:

Ցիրուցան ենք եղեր: Ովկեանոսներ ու ցամաքամասեր կը բաժնեն մեզ իրարմէ: Թափառական հրեայէ աւելի թափառական: Հիմա ամէն ինչ ենք, ամէն ինչ պիտի ըլլանք տակաւին, — ամերիկացի, իտալացի, ռուս, գերման, արաբ, սպանացի, մեր էութեան խորը միշտ անաղարտ պահելով սակայն մեր ինքնութեան արմատները: Ցիրուցի կշտացեր ենք, մինչեւ կոկորդ յագեցած ենք, անչափահաս, որքա՜ն խակ, լուսագոյն պարագային՝ ջերմանոցներու մէջ հասունցած պարմանուհիներու պորտախաղ ու աղբանոց երգերէ, եւ յիմարանոցներու երբեմնի բնակիչ, ուղղիչ տուներէ խոյս տուած սատանակներու երեւոյթով հպա՛րտ երգիչներու մարզական սեռապաշտ, առոյգ շարժումներով անխուսափելի երգերէ, տափակութեան մրցանիշներով հարուստ: Ա՜հ, անզօր ու յուսահատ կը կարծէինք մենք մեզ այս սանձարձակ ներխուժումին առջեւ, եւ կը կծկուէինք մեր պատեաններուն մէջ:

Եւ ահա՛, հրաշքը կը ստեղծուի, երբ կը հնչեն երգեցողութիւն սրբազան ու ծնծղաներ ցնծութեան, եւ զանգակներ տօնական: Ու կը հայանանք վերանորոգ, վաւերական, երաշխաւորեալ: Սուրբ Այրէն մինչեւ մեր հոգիներուն խորը թափանցող երգերը ոսկի լոյսերու խուրձերու նման, երկնային համանուագներու խաղաղ ալիքներով փոխադրուող, ծովերու եւ լեռ ու դաշտներու վրայ կամրջուող, աստղերով ցանցնուած, կը յայտնաբերեն մեր ինքնութեան արմատները:

Պատրանքը յուզիչ է, ապրումը՝ անապական... Առանձնացած մենք մեզի եւ մեր Աստծոյն հետ. Աստուած կը խօսի հայերէն, աստուածային, ոսկեղինիկ, գեղակե՛րտ լեզուն: Պատարագ կը մատուցուի տօնական, ամէն առաւօտ, միշտ ներգործօն հզօրութեամբ: Փորձեցէք անգամ մը, եւ պիտի ստուգէք թէ որքա՜ն կը նորոգուիք ամբողջ էութեամբ, հոգեւին, հպարտօրէն: Մինչեւ հիմա ծանօթ չէինք եղած հոգեկան այսպիսի լիացումի մը, արարողութեան անմիջական մտերմութենէն բխող, որ սրտին ցաւերը կը մեղմէ, եւ մտքին հոգերը կը ցրուէ: Այնքա՜ն ներգործօն ուժ ունի օրհնեալ արարողութիւնը: Հրաշալի չէ՞ ինքնին. այդ լեզուն, որ Կիրակիէ Կիրակի կամ տօնէ տօն կը հնչէր եկեղեցւոյ կամարներուն տակ ու սուրբ խորաններն ի վեր, ահա կը հնչէ հայ երդիքի տակ, ամէն օր. այդ լեզուն՝ որ անձեռնմխելի երաշխիքը կը մնայ գործածականին:

Եւ վաւերական. այսպէս ունկնդիր՝ ամէն առաւօտ, լուսեղէն երգեցողութեան ու պատարագին, թէեւ սրտով ու պայծառ մտքով հայը առաւել եւս կը կապուի մօտ կամ հեռու իր եկեղեցիին: Այս նախաձեռնութիւնը կրկնապէս պատմական արժէք մը կը ներկայացնէ՝ իբր աննախընթաց իրագործում մտասեւեռումի մը, ու միեւնոյնատեն իր հարազատ բովանդակութեամբ:

(*) ———

Disk 1
Armenian Christmas in Bethlehem.

Disk 2
A Companion to the Deacon's Guidebook in the Divine Liturgy.

Armenian Patriarchate
P.O.Box 14235
JERUSALEM-ISRAEL.

«ԵՐԱԺՇՏԱԿԱՆ ԽՆՃՈՅՔ»

ՄԻԱՑԵԱԼ-ՆԱՀԱՆԳՆԵՐՈՒ ՄԷՋ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԴԵՍՊԱՆԱՏԱՆ ՀԱՄԱՑԱՆՑԻ ԿԱՅՔԸ ՀՐԱՊԱՐԱԿԱԾ Է ԴԱՍԱԿԱՆ ԵՐԱԺՇՏՈՒԹԵԱՆ ՄԷՋ ԱՐԱՄ ԽԱՉԱՏՐԵԱՆԻ ՆԵՐԴՐՈՒՄԸ ԱՐԺԵՒՈՐՈՂ ՄԱՐԳԱՐԻՏԱ ՏԷՐ-ՍԻՄՈՆԵԱՆԻ ԱՆԳԼԵՐԷՆ ՅՕԴՈՒԱԾԸ: ՍՏՈՐԵՒ՝ ՀԱՏՈՒԱԾՆԵՐ

Արամ Խաչատրեան եզակի եւ պատմական ներդրում մը ունեցած է երաժշտութեան մէջ: Ան կանխագուշակած է հայկական ազգային երաժշտութեան արագ ծաղկումը եւ արհեստավարժ նոր մակարդակի նուաճումը: Մեծ մասամբ Խաչատրեանի տաղանդաւոր ստեղծագործութիւններուն շնորհիւ է, որ հայկական երաժշտութիւնը այսօր ծանօթ է իբրեւ համաշխարհային երաժշտութեան եզակի մէկ մասը:

Ասիկա Արամ Խաչատրեանի միակ իրագործումը չէ, այլ՝ անոր գլխաւոր իրագործումը: Ան նորարարութեան ու արեւելեան ու արեւմտեան երաժշտական մշակոյթներու միաձուլումի խոր աւանդ մը ձգած է: Ինչպէս ռուս երաժիշտ Ռոտիոն Շչետրին ըսած է՝ «Խաչատրեան երաժշտական արուեստին մէջ ժողովրդային եւ գեղարուեստական տարրերու արդի եւ իւրայատուկ մօտեցումի մը աղբիւրն էր»: Իբրեւ այդպիսին՝ անոր իրագործումները կ'արտացոլան երաժշտական ստեղծագործութեան բոլոր դպրոցներուն մէջ: Խաչատրեան նոյնքան կը պատկանի Ռուսաստանի, որքան՝ Հայաստանի եւ ամբողջ աշխարհին:

Խաչատրեանի գործերը խորապէս արմատաւորուած են հայ ժողովուրդին, հայկական արուեստներուն եւ մշակոյթին մէջ: Միաժամանակ անոնք արհեստավարժօրէն տեղադրուած են եւրոպական եւ ռուսական երաժշտական աւանդներուն մէջ: Ազգային արմատներու եւ երաժշտական այլազան աւանդութիւններու միջեւ անոր ներհուն կապը գեղարուեստական հազուագիւտ շնորհի մը հետ առիթ տուած են, որ ան ինքզինք արտայայտէ յախուռն ձեւով, անսահման կորովով եւ կենսունակ ուժով:

Խաչատրեան Մոսկուայի երաժշտանոցին մէջ սկսած է ուսանիլ 23 տարեկանին, երբ ուրիշներ արդէն շրջանաւարտ կ'ըլլային: Այսուհանդերձ անոր ստեղծագործական կարողութիւնը հզօր էր: Ուսման առաջին տարիներուն ան յօրինած է այնպիսի գործեր, որոնք մինչեւ այսօր իւրայատուկ եւ թարմ կը հնչեն: Ան 1934-ին իր «Առաջին համանուագ»ով աւարտեց Մոսկուայի երաժշտանոցը՝ իր անունը պարտադրելով հռչակաւոր այլ շրջանաւարտներու՝ ինչպէս՝ Ռախմանինովի, Թանէեւի եւ Սքրիապինի շարքին:

Իբրեւ շրջանաւարտ՝ երաժշտանոցին մէջ դասաւանդելու շրջանին Խաչատրեան յօրինած է սենեկային երաժշտութիւն, Շէյքսփիրի «Մաքպէթ» թատերգութեան երաժշտութիւնը, հայկական «Պեպօ» ժապաւէնին երաժշտութիւնը եւ իր «Դաշնակի համանուագ»ը, որ համաշխարհային հռչակ ապահովեց իրեն: Այս գործը եզակի էր իր հնարամտութեամբ եւ գունագեղ յօրինուածքով: Անիկա նըւագուեցաւ նաեւ արտասահմանի մէջ՝ արժանանալով համաշխարհային գնահատանքի:

Հռչակաւոր դառնալու ճամբուն վրայ Խաչատրեան վարպետօրէն յօրինեց այլ գործեր եւ ժապաւէններու ու թատերախաղերու երաժշտութիւններ, ինչպէս՝ Լոփ տը Վեկայի «Վալենսիոյ այրին» թատերգութեան երաժշտութիւնը եւ «Դիմակահանդէս»ը: Այս գլուխ-գործոցներուն յաջորդեցին «Համանուագ՝ բանաստեղծութեամբ եւ երգչախումբով» գործը եւ «Ջութակի համանուագ»ը՝ նըւիրուած՝ Տէյվիտ Օյսթրախի: Միաժամանակ ան յօրինեց «Ուրախութիւն» պալէն, որ առաջին անգամ 1939-ին ներկայացուեցաւ Մոսկուայի մէջ, հայկական արուեստներու նուիրուած ձեռնարկի մը առիթով: Այս կտորը յետագային պիտի օգտագործուէր իբրեւ «Գայեանէ» պալէին հիմը:

Բ. Աշխարհամարտը արտասովոր ազդեցութիւն գործած է բազմաթիւ երաժիշտներու վրայ եւ ներշնչման աղբիւր եղած է: Խաչատրեան այս շրջանին արդէն խորհրդային գլխաւոր 3 երաժիշտներէն մէկն էր եւ յօրինեց իր «Երկրորդ համանուագ»ը կամ «Զանգերով համանուագ»ը: Շոսթաքովիչի համաձայն, այս համանուագը «Խաչատրեանի առաջին գործն էր, որ ողբերգութեան ձայնը կը բարձրացնէր նման բարձր մակարդակի՝ միաժամանակ խորապէս լաւատես եւ ցնծագին տրամադրութիւն մը արտայայտելով»: Խաչատրեանի «Երրորդ համանուագ»ը, զոր ան յօրինած է 1947-ին, յաղթանակի տաղերգութիւն մըն է:

Խաչատրեան 1956-ին աւարտեց իր ամէնէն աւելի ծանօթ գլուխ-գործոցը՝ «Սպարտակ»ը, որ արժանացաւ «երաժշտական խնճոյք» գովասանական արժեւորումին: Տմիթրի Քապալեւսքի ըսած է, թէ ոչ մէկ այլ երաժիշտ պիտի կարենար այս պատմութիւնը վերակենդանացնել այնպէս, ինչպէս Խաչատրեան յաջողած է ընել: «Սպարտակ»ի փողփողուն եւ զգացականօրէն ընդարձակ երաժշտութիւնը կը շարունակէ հաճոյք պարգեւել ունկնդիրին:

Խաչատրեան շարունակեց հռչակաւոր դէմք մնալ աշխարհի տարածքին եւ բազմաթիւ մրցանակներու արժանացաւ: 1960-ական տարիներուն ան յօրինեց երեք համանուագ — հագներգութիւններ (ռափսոտի) ջութակի, թաւջութակի եւ դաշնակի համար: 1970-ական տարիներուն ան յօրինեց երեք հնչեակներ: Մահացաւ իր 75-րդ տարեդարձէն մէկ ամիս առաջ, 1978-ին:

Անոր մարմինը սկիզբը ամփոփուեցաւ Մոսկուայի երաժշտանոցին մէջ, ապա փոխադրուեցաւ Երեւան, ուր թաղուեցաւ հայ արուեստագէտներու պանթէոնին մէջ: Հազարաւոր երկրպագուներ իրենց սիրեցեալ երաժիշտին հրաժեշտ տուին անոր «Դիմականահանդէս»ին յա-

— ԳԱՂՈՒԹԷ ԳԱՂՈՒԹ —

ՆԱՐԼԸԳԱՊՈՒԻ Եկեղեցւոյ յարակից սրահին մէջ, Յունիս 27-ին, նախագահութեամբ Մեսրոպ պատրիարքի, տեղի ունեցած է Ս. Խաչ Դպրեվանքի այս տարուան շրջանաւարտներու վկայականներու բաշխումի հանդիսութիւնը: Նախ, խօսք առած է Դպրեվանքի տնօրէնը՝ Հայկ Նշան, ապա, ողջոյնի իր խօսքը արտասանած է Խնամակալութեան ատենապետը՝ Մկրտիչ Թիմուրճուօղլու: Սանուց Միութեան անունով խօսք առած է ատենապետ՝ Աւետիս Տինք: Շրջանաւարտներու կողմէ, թրքերէն եւ հայերէն ուղերձներ կարդացած են Մելիսա Գըրմըզըօղլու եւ Ալէն Պարտիզպանեան: Վկայականներու բաշխումէն ետք, խօսք առած է Մեսրոպ պատրիարք: Ան շեշտած է որ Պոլսոյ հայութիւնը ունի երկու վարժարաններ՝ Կեդրոնական եւ Սուրբ Խաչ Դպրեվանքը, որոնք մասնայատուկ նշանակութիւն ունին: Յայտագիրը շարունակուած է երգով ու պարով:

ՊՈԼՍՈՅ Էսաեանի պարտէզի մէջ, Յունիս 26-ին, հրաւիրուած էին այս տարուան շրջանաւարտները, որոնք հրաժեշտ պիտի տային վարժարանին, ստանալով իրենց վկայականները: Նախ կատարուած է դրօշակի արարողութիւնը, ապա, ներկայացած են երկու աշակերտներ՝ Արիս Տումանօղլու եւ Սիրէնա Կիւրիւն որպէս խօսնակ: Խօսք առած է տնօրէնուհի՝ Տիկին Սաթենիկ Նշան, որ մատնանշած է թէ այսօ՛ր կը տօնենք կարեւոր հանգրուան մը: Պէյօղլուի Թաղական Խորհուրդի ատենապետ՝ Արփիկ Հայրապետեանի խօսքը կարդացած է դիւանապետ՝ Վաղարշակ Ջիլճեան: Կատարուած է վկայականներու բաշխման հանդիսութիւնը: Արտայայտուած է նաեւ Թաղային Խորհուրդէն տոքթոր Արամ Ցընտըք, որ մատնանշած է կրթութեան, դաստիարակութեան եւ մշակոյթի կարեւորութիւնը: Ապա, աշակերտները դէպի օդ նետած են իրենց գլխարկները, որպէս մարտահրաւէր ապագայ կեանքի: Խօսք առած է Էսաեան Սանուց Միութեան սիւներէն՝ Տիկին Մարիամ Տրամէրեան, որ բեմ հրաւիրելէ ետք Էսաեան սանուցի Երիտասարդ յանձնախումբի անդամները, գովքը հիւսած է Մեծասքանչի գեղեցկութեան եւ երիտասարդներուն թելադրած է, որ անոնք միշտ տէր կանգնին տոհմիկ արժէքներու: Սանուց Միութեան երիտասարդներու անունով խօսք առած է Սայաթ Թէքիր: Գործադրուած է գեղարուեստական յայտագիր մը:

***

ԹՕՓԳԱՊՈՒԻ Լեւոն Վարդուհեան վարժարանը, ութ տարուան ուսանողական շրջանին, առաջին հունձքը տուած է եւ այդ առթիւ հանդիսութիւն մը կազմակերպուած է, Սամաթիոյ Հրաչեայ Աճառեան սրահին մէջ: Հանդիսավարներն եղած են Ս. Նիկողայոս եկեղեցւոյ Թաղային Խորհուրդի ատենապետ՝ Մկրտիչ Աւետիքօղլու եւ տոքթոր Եդուարդ Հարբութ: Տղաքը ներկայացած են թատերգութիւններով, պարերով, արտասանութիւններով: Տեղի ունեցած է վկայականներու բաշխում:

ՄԻՀՐԱՆ ՏԱՊԱՂ
Ֆ. ՎԷՐՖԷԼ ՄՐՑԱՆԱԿԻՆ ԴԱՓՆԵԿԻՐ

Գերմանիոյ «Ընդդէմ հալածանքի կեդրոն»ը «Մուսա լերան 40 օրերը» վէպի հանրածանօթ հեղինակ Ֆրանց Վէրֆէլի անունով մրցանակ մը ստեղծած է: Անոր նպատակն է միջազգային հանրութեան ուշադրութեան յանձնել հալածանքներու պարագան, խաղաղ Եւրոպայի մը կերտումին հեռանկարով: Իսկ անոր առաջին մրցանակակիրներէն մէկը որպէս ընտրեալ ցեղասպանութեան գիտական ուսումնասիրութեան մէջ լուրջ վաստակի տէր հայ մը, կը նշանակէ թէ կեդրոնին առաջնային նկատումներէն է յուշել Ի. դարու մեծագոյն ոճիրներէն 1915-ը:

Մրցանակակիրը՝ Միհրան Տապագ հիմնադիր ու տնօրէնն է Պոլսոյ «Սփիւռք եւ ցեղասպանութիւն» հիմնարկին որ կը գործէ նոյն քաղաքին համալսարանին կից: Ինք ըլլալով պատմաբան ու յատկապէս Երիտասարդ Թուրքերու շրջանի մասնագէտ, ուսումնասիրութիւններու հեղինակ է այդ նիւթով: Հիմնարկին սեւեռած մարզերէն գլխաւորներն են Հայերու ցեղասպանութիւնը, ինչպէս հաւաքական յիշողութեան, Սփիւռքի հարցերը:

Անկախ՝ նման գործունէութեան տէր հայ գիտնականի մը այդ մրցանակով տրուած արժեւորումէն, ընտրութիւնը կարեւոր է նաեւ այլ հանգամանքով: Ան կը վկայէ գերմանական շրջանակներու մէջ 1915-ի ճանաչման հոլովոյթին կտրած ճամբուն եւ յետագային համար լուրջ յոյս կը ներշնչէ, մանաւանդ նկատի առած՝ այդ երկրին մինչեւ այսօր ցուցադրած ընթացքը:

Մրցանակի յանձնումը տեղի ունեցած է Յունիս 29-ին Ֆրանքֆուրթի Ս. Պօղոս տաճարին մէջ, 600 հանդիսականներու ներկայութեան: Դատակազմին նախագահած են Գերմանիոյ խորհրդարանէն Էրիքա Շթայնպախ եւ Փիթըր Կլոց: Անդամները եղած են Տ. Գոն – Պէնտիթ, Ռալֆ Ճորտանօ, Օթթօ ֆոն Հապսպուրկ, Եւրոպական Խորհրդարանէն Գլաուս Հէնշ, Հէլկա Հիրշ, Պէրլինի գեղարուեստից ակադեմիայի նախագահ Կ. Գոնրատ, Օթթօ Կրաֆ Լամպստորֆ, Էստոնիայի նախկին նախագահը Լ. Մերի:

Միհրան Տապագի հետ մրցանակակիր հռչակուած են չեխական Հաշտութեան Խաչ» կազմակերպութեան երեք անդամները, որոնք նպաստած են չեխեւգերմանական յարաբերութիւններուն:

Մարդու իրաւունքներու այս մրցանակին առաջին տուչութիւնը եւ անոր արժանացած հայ գիտնականը լայն արձագանգի արժանացած են գերմանական մամուլին մէջ: Երկրին մեծագոյն թերթերը սիւնակներ յատկացուցած են Մ. Տապագի գործունէութեան, անոր ընդմէջէն արծարծելով Գերմանիոյ կանոնաւոր ուրացումին առարկայ ցեղասպանութիւնը:

Այդ թերթերէն Ֆրանքֆուրթըր Ռունտշաու Յունիս 28-ի թիւով հրատարակած է Մ. Արնինկի գրութիւնը որ երկարօրէն կ'անդրադառնայ Մ. Տապագի Տիյարպէքիրէն Պոլսոյ երկարած կեանքի ճամբուն. ապա կ'ըսէ թէ մրցանակակիրը նախ չէ ուզած իրեն եղած պատիւին ընդառաջել, խորհելով որ արժանի ուրիշ դէմքեր կան: Բայց, յետոյ, խօսելով Ռ. Ճորտանոյի հետ, համոզուած է որ ընդունիլ կը նպաստէ պատմութեան էջերու անփոխացումին արդիւնք ըլլալ, քանի որ ընդհակառակն, պէտք է աւելի խօսիլ այդ մասին որպէսզի մարդիկ իմանան, հարցումներ պատասխան գտնեն ու պատմութիւնը սրբագրուի:

Կը մնայ ձայնակցիլ Մ. Տապագի որ իրեն եղած արդար գնահատումին յաջորդէ մինչեւ 2005 թուականը, Գերմանիոյ խորհրդարանին քաղաքական պատասխանը, մինչեւ հիմա արձանագրուած քաղաքական ուրացումին:

փտենական եւ խանդավառ եղանակներով, փոխան՝ ողբերգական աւանդական քայլերգներու:

Երբ Արամ Խաչատրեանի եղանակները կը հնչեն, կը թուի, թէ մայր հողը ինքզինք կ'արտայայտէ: Ան ապրած եւ ըստեղծագործած է ժողովուրդին համար եւ փափաքած է, որ մարդիկ լսեն ու հասկնան զինք: Մինչ Ի. դարու բազմաթիւ երաժիշտներ կը դեգերէին «խուբայատուկ» ոճ մը փնտռելով՝ Խաչատրեան կը յօրինէր յստակ, սակայն ոչ նախնական երաժշտութիւն մը, որ միաժամանակ հասկնալի էր եւ բարդ: Անոր համար առաջնահերթ էին արագ մտածումը, գունագեղ եւ արտայայտիչ երաժշտութիւնը եւ երաժշտական յստակ արտայայտութիւնը: Այս պատճառով է, որ ան ժողովրդականութիւն վայելած է: Խաչատրեանի երաժշտութիւնը ընդմիշտ կը պարգեւէ գեղեցիկ, զգացական, բանաստեղծական եւ գունագեղ աշխարհի մը վայելքը:

ՇԱՒԻԼ

ԵԿԵՂԵՑՒՈՅ ԱՆՈՒԱՆԱԿՈՉՈՒԹԵԱՆ ՏՕՆԸ

Կիրակի, Յունիս 29, բացառիկ թուական էր Շաւիլի ու շրջանի հայութեան համար. այդ օրը կը նշուէր Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցւոյ անուանակոչութեան տօնը եւ այդ ուրախալի առիթով տեղի կ'ունենային զանազան ձեռնարկներ:

Նախ եկեղեցւոյ մէջ, հանդիսաւոր պատարագ կը մատուցանէր Կաթողիկոսական Պատուիրակ եւ Փարիզի առաջնորդ՝ Գիւտ Արք. Նագգաշեան, որուն կը սպասարկէր Շաւիլի հոգեւոր հովիւ՝ Գրիգոր արեղայ Խաչատրեան: Արարողութեան աւարտին, հոգեհանգստեան պաշտօն կը կատարուէր 1932էն ի վեր եկեղեցւոյ հոգեւոր հովիւներու եւ ընկերակցութեան բոլոր անդամներու ու բարերարներու յիշատակին: Պատարագի աւարտին, ներկաները կ'ուղղուէին դէպի մերձակայ Վիրոֆլէի հանրային պարտէզներուն մէկուն մէջ ուր, խրախճանքով պիտի շարունակուէր այս օրուան նշումը:

Շաւիլի Կրօնական Ընկերակցութեան անդամներուն կողմէ ու Կապոյտ Խաչուհիներու օժանդակութեամբ պատրաստուած ճաշը սկսաւ Գիւտ Արք.ի օրհնութեամբ: Ապա, յանուն հոգաբարձութեան, Հրայր Հրաչեան ուզեց պատուել Շաւիլի եկեղեցւոյ յիսուն տարիներու անխոնջ սպասարկու, երգչախումբին մեներգիչ՝ Խորէն Մինասեանը անոր շնորհակալութիւն յայտնելով, որ իր գեղեցիկ ձայնով որոշ փայլ մը աւելցուցած էր եկեղեցիէն ներս: Նուէրի մը յանձնումէն վերջ, խօսք առաւ Գիւտ Արք. որ, յիշատակելէ վերջ եկեղեցիին ութսուն տարուան ծառայողներու պայծառ յիշատակը «որոնք մեր խոր յարգանքին արժանի են», իր կարգին շնորհաւորեց Խորէն Մինասեանը ու անոր յանձնեց շնորհակալական ու գնահատութեան յատուկ գիր մը: Մեծարեալը, յուզուած, խոստացաւ, իր ուժերուն ներածին չափ, շարունակել ու իր համեստ մասնակցութիւնը բերել հայ երգին փառաբանման ու տարածման:

Ցերեկոյթը շարունակուեցաւ Շաւիլի հոգեւոր հովիւ՝ Գրիգոր արեղայ Խաչատրեանի սրտի խօսքով: Ան ձեւով մը հաշուեկշիռը ըրաւ տարուան մը իր ծառայութեան, գոհունակութիւններով եւ յուսախաբութիւններով, ու ըսաւ որ միշտ պատրաստ կը մնայ լսելու եւ օգնելու բոլոր անոնց որոնք իրեն կ'ուզեն դիմել: Իր կարգին, Մանուկ Աղամեան կարդաց իր մեծ մօրեղբօր, նահատակ գրագէտ՝ Սիամանթոյի ծանօթ «Դարերու Վրէժ» գործը, որուն «տեսայ որ արդարութիւնը ստեղծել պէտք էր, եւ ազատութիւնը մոլեգնաբար յափշտակել» տողերը արձանագրուած են Շաւիլի հայկական յուշարձանին վրայ:

Ժամանակը եկած էր դիտելու Շաւիլի «Լեւոն Շանթ» դպրոցի աշակերտներուն պատրաստած ամավերջի հանդէսը:

Օրուան խօսնակի դերը կատարեց աշակերտուհի՝ Գարին Տէր – Յարութիւնեան որ մաքուր հայերէնով եւ անսխալ առոգանութեամբ ներկայացուց յայտագիրը: Ան, նախ բեմ հրաւիրեց փոքրերու խումբը, շուրջ տասը պզտիկներ, «Սաթիկը» զուարճալի երգ – խաղով մը: Ապա, բարձր մակարդակի աշակերտները մեծ յաջողութեամբ խաղացին մէկ արարանոց Յակոբ Թոփսեանի «Կռիւ մը» թատերախաղը: Կ'արժէ այս երիտասարդներուն անունները յիշատակել որովհետեւ բոլորն ալ մեծ վարպետութեամբ եւ սահուն հայերէնով յաջողեցան տասը վայրկեանի մէջ, ցոյց տալ իրենց դերասանական ձիրքերը՝ Կարին Զօփուրեան, Մարկոս, Զատիկ եւ Զուարթ Աւագեանց ինչպէս Արիս եւ Սեւան Խոշեան եղբայրները: Կը շնորհաւորենք:

Դպրոցին ներկայացումը վերջ գտաւ բոլոր աշակերտներու մասնակցութեամբ երգուած, Հայրենիքին նուիրուած՝ «Հայաստան» երգով որ մեծ յուզում ու խանդավառութիւն ստեղծեց ներկաներուն մօտ, կրկնութեան արժանանալով: Ինչպէս յաջող այս ներկայացման համար, որուն կ'ընկերանար նաեւ երկլեզու տպագիր յայտագիր մը, պարտինք գնահատանքի ու շնորհաւորութեան մասնաւոր խօսք ուղղել «Լ. Շանթ» դպրոցի երկու ուսուցչուհիներուն՝ Ռոզին Թաշճեանի եւ Լառա Վարդանեանի, որոնց աշխատանքին շնորհիւ մեր աշակերտները հասած էին այս փայլուն յաջողութեան:

Ցերեկոյթը կ'աւարտուէր ներկաներուն ընդհանուր գոհունակութեամբ, վիճակախաղով մը, որուն առաջին պարգեւն էր պրոնզեայ գեղեցիկ քանդակ մը, գործ եւ նուէր Շաւիլի հայկական յուշարձանի հեղինակ՝ Ժորժ Այրայեանի:

Հ. Հ.

ՊԱՏՐԱՆՔ

Գրեց՝ ՓԱՅԼԱԿ ՍԱՆԱՍԱՐ

ԵՐԿՐՈՐԴ ՄԱՍ

1923, ամառ – աշուն

Փարիզ

4.

Տեղ մը ապաստանելու, մէկուն կառչելու անօրինակ, բուռն, գրեթէ օրկանական պահանջը զգաց մէկէն: Ոհ, այդ մինակութիւնը, այդ լքումը անտանելի էր այլեւս, անկարելի... Ո՞ւր երթալ, որո՞ւ ձեռք կարկառել... Ո՞ր անծանօթ ճամբուն ծայրը կարենալ գտնել մէկը, ապաւէն յոյս մը... մտերիմ կուրծք մը, որուն վրայ կարենար հանգչեցնել իր գլուխը...

Շողակաթ սկսաւ քալել... փութալ անպատակ... փախիլ այդ ցուրտէն... փախիլ մանաւանդ ինքզինքէն...

Պողոտան վերջ չունէր սակայն:

Ան իր առջեւ ունէր Ժան – Ժոռեսի անհուն ծառուղին:

5.

Գիշերը բաւական յառաջացած լինելու էր: Ամբոխը՝ ցանցառ, երբեմնկը՝ նօսրացեր էր: Սրճարաններու, պառերու կիսաբաց դռներէն կը նշմարուէր գլուխներու, տարտամ կիսադէմքերու ծփանք մը, ծխոտ ու թանձր լոյսի մը տակ: Տեղ տեղ արուեստական նուագի պատառ մը, քրքիջ, պոռոտ բառերու ծուէններ կը փախէին փեղկերու տակէն: Հանրակառքերու, ինքնաշարժներու թաւալգլոր աճապարանքը կենդանի կը պահէր տակաւին պողոտային տարրալուծուող ցայգապահը:

Շողակաթ, որ քարշն ի քարշ կը յառաջանար ծառերու տակէն, պահ մը ակնարկը բարձրացուց, ու յանկարծ, շանթահարեալի նման կեցած տեղը քարացած մնաց:

Իրմէ քանի մը քայլ անդին, ան նշմարած էր երեք մատաղատի կիներ, որ կու գային իր կողմը:

Եւ ահաւասիկ: Անոնցմէ մէկը, այն՝ որ կը քալէր մէջտեղէն, իրեն մէջ կայծակի արագութեամբ արթնցուցած էր տպաւորութիւնը այն պատկերին, որ ահա ամիսներէ ի վեր կը կրէր իր խորը, որ իր քաղցր մորմոքը, զինք տանջող երջանկութիւնը եղած էր:

Այո, ճիշդ ու ճիշդ, միեւնոյն սիլուէթը, այն՝ որ տեսած էր Պոլիս, Բանկալթի, սինեմայի մը ցուցատախտակին վրայ, այն՝ որ մթին սրահի մը խորունկէն յայտնուած էր իրեն, այն՝ որ զինքը առաջնորդած էր ծովերու, քարափներու, դաշտերու վրայէն, մինչեւ սա անողոք ոստանը, մինչեւ իր այս խեղճութիւնը:

Միեւնոյն նրբենի ու քնքոյշ հասակը: Միեւնոյն դէմքի ցոլացումը: Գոյներու եւ գծերու նոյն միութիւնը, մարդկային էակի մը միեւնոյն անբացատրելի ցայտումը:

Քայլ մը, քայլ մը եւս, երեք կիները մօտեցան իրեն: Մէջտեղի մանկամարդուհին դարձուց աչքը իրեն, եւ այն ատեն իրենց ակնարկները հանդիպեցան, կառչեցան իրարու:

Կարճ պահ մը միայն:

Շողակաթի ընդերքէն ճիչ մը խուժեց վեր: Ան թեւերը բացաւ, քայլ մը առաւ դէպի անծանօթ աղջիկը, գրեթէ փլաւ անոր կուրծքին ու իր թեւերը գալարուեցան անոր պարանոցին շուրջը: Միեւնոյն ատեն արցունքի տարափ մը կը ժայթքէր աչքերէն ու հատուկտոր վանկեր, բառեր կը խեղդուէին իր կոկորդին մէջ. բառեր, որոնք հեծկլտուն հառաչներ էին միայն...

«Ախ... Արփ... Արփի... Արփի»...

Արցունքի հեղեղը կը քշէր, կը տանէր հեղձամղձուկ այդ ճիչերը:

Երեք կիները յանկարծակիի եկած էին արդարեւ: Անիկա, որուն պլլուած էր Շողակաթ, չխոթումէն հազիւ սթափած, ջղաձգօրէն կը պրկուէր, թափ կու տար ուսերուն վրայէն օտար կնոջ թեւերը, ափերով ետ կը հրէր զայն, սրտնեղ ու բարկացայտ բառերով, կը ջանար վանել ու դուրս գալ այդ անսպասելի, անբացատրելի գրկախառնումէն:

Շողակաթ իր խելայեղ փարումը թուլցնելու երեւոյթը չունէր բնաւ: Ան երեսը ծածկած էր աղջկան կուրծքին, կը հեծկլտար, կը գալարուէր ու շրթներէն դուրս կը թափթփէին խեղդուկ ձայներ, զոր աղջիկը ըմբռնելէ, հասկնալէ շատ հեռու էր:

Ան, ծերուկ կինը կը հեծեծէր ու կը կրկնէր շարունակ. «Աղջիկս... Արփինէ... աղջիկս... Արփինէս»...

Բաւական տեւեց այդ քաշքշուքը: Քանի մը հետաքրքիրներ մօտեցած էին իրենց: Շրջանակը կը սեղմուէր: Միւս մանկամարդուհիները յաջողած էին վերջապէս Շողակաթի գրկէն դուրս քաշել իրենց ընկերուհին:

Մարդկային օղակին մէջտեղը մնաց այն ատեն խեղճ կինը... Դէմքը արտասուահեղձ, թեւերը՝ գիրկը թափած, ողորմելի ու լքուոր... Իրեն դիմացն էին տակաւին երեք աղջիկները. իրենց լեզուին կու տային, կօպիտ, սպառնացայտ շարժուձեւերով... խեղճ ու կրակ պառաւը ոչինչ չէր հասկնար, բայց կը գուշակէր չար ու խեռ ակնարկներուն կծու եւ այրող իմաստը... Սեւաչեայ աղջիկը, բարկացայտ, վրան գլուխը չխաւելու վրայ էր ու չէր վարաներ ակնարկները կճրտելէ դէպի իր կողմը... Իրենց շուրջ արհամարհական բառեր, հեգնոտ քրքիջներ կը թռէին... Շողակաթ կ'իմանար զանոնք, որպէս թէ մորթին վրայ լուտանքներ ըլլային, անարժան ամօթի մը դառն խայթուքները...

– Oh... vieille folle... (ցնդած պառա՛ւը)

– Une toquée... (փախո՛ւկը)

– Une mendiante étrangère...

– Une mendiante étrangère... sale... dégoutante... (օտար մուրացիկը... աղտոտ... զզիր...):

Ոստիկան մը ճեղքեց բազմութիւնը, մօտեցաւ իրեն: Իրողութիւնը հասկնալէ յետոյ, թեւէն քաշ տալով, դուրս քաշեց շրջանակէն:

Շողակաթ դեռ կը յամառէր ետ նայիլ, թեւերը տակաւին կը փորձուէին պարզուիլ, մէկը փնտռել, բայց այդ մէկը կորսուած էր արդէն բազմութեան ետին:

Ոստիկանը իր ինքնութիւնը, հասցէն ստուգելէ վերջ, առաջնորդեց մինչեւ ծառուղիին ծայրը ու դրաւ հանրակառք:

6.

Ուշ գիշեր էր արդէն, երբ Շողակաթ քաշուեցաւ իր սենեակը: Մինչեւ լոյս անկարելի եղաւ իրեն փակել աչքերը: Յաջորդ օրը Կիրակի դուրս չելաւ սենեակէն: Իր դրացնուհին, տիկին Թադուկ հետաքրքրուեցաւ իրմով: Պառաւը պատասխանեց որ տկար կը զգայ ինքզինքը եւ կը նախընտրէ առանձին մնալ:

(Շար. 13)

Ալեքսանեան ընտանիքները ցաւով կը ծանուցանեն իրենց մօր՝

ՏԻԿԻՆ ԱՆԻՋԱ ԱԼԵՔՍԱՆԵԱՆԻ

մահը, որ պատահեցաւ Յուլիս 8-ին:

Յուղարկաւորութիւնը կը կատարուի Երեքշաբթի, Յուլիս 15, ժամը 15-ին, Փարիզի Ս. Յովհաննէս – Մկրտիչ Եկեղեցին

15, rue Jean-Goujon, 75008 Paris

Մահազդ չստացողներէն կը խնդրուի ներկայ իբրեւ այդ նկատել:

«ՅԱՌԱՋ». – Մեր ցաւակցութիւնները ողբացեալին զաւակներուն:

ՆԿԱՏԻ ՈՒՆԵՆԱԼ

ՄԵԾ ԴԱՇՏԱՀԱՆԴԻՍ
ԽԱՆԱՄՈՐԻ ԱՐՇԱԻՄՆՔԻ
ՏԱՐԵԴԱՐՁԻՆ ԱՌԹԻԻ
Շաւիլ – Վիրոֆլէ
Յուլիս 20-ին

Մանրամասնութիւնները՝ յետագային:

ՄԱՐՍԷՅԼԻ ՍԲՐՈՑ ԹԱՐԳՄԱՆՉԱՑ ՄԱՅՐ ԵԿԵՂԵՑԻ

Հանդիսաւոր Պատարագ

ԿԻՐԱԿԻ ՅՈՒԼԻՍ 13-ԻՆ
ՄԱՅՐ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ ՄԷՋ

Պատարագը կը մատուցանէ եւ կը քարոզէ, Հայաստանի Գիւմրի քաղաքի Հայոց առաջնորդ՝

ՄԻՔԱՅԷԼ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ԱՋԱՊԱՀԵԱՆ

Սիրով կը հրաւիրուին մերայն ժողովուրդը ներկայ գտնուելու սոյն հանդիսաւոր արարողութեանց:

Սկիզբ ժամերգութեան ժամը 8·30-ին:
Պատարագ ժամը 10-ին:

«ՅԱՌԱՋ»ի ընթացիկ ազդերու սակագինը

	€	
Մահազդ	140	(167,44)
Հոգեհանգիստ	125	(149,50)
Շնորհակալիք	125	(149,50)
Հարսնիք-Նշանտուք	125	(149,50)
Ծնունդ	125	(149,50)

Բոլոր ազդերու սակերուն վրայ, հարկ է աւելցնել 19,60% Թէ.Վէ.Ա. (տե՛ս. փակագծի մէջ ընդհ. գումարը):

Այս գիները կը վերաբերին մէկ անգամ հրատարակելի ազդերու, ՄԻՆՉԵՒ ՄԷԿ ՔԱՌՈՐԴ ՍԻՒՆԱԿ (25 տող) մահազդներու պարագային եւ 1/8-րդ (12-13 տող) մնացեալին:

Առեւտրական եւ այլ ծանուցումներու համար, դիմել Թերթին Վարչութեան:

ՑԱՒԱԿՑՈՒԹԻՒՆ

Կապոյտ Խաչի Շաւիլի Տէր-Դաւթեան մասնաճիւղը իր ցաւակցութիւնները կը յայտնէ Վիգէն Դարբինեան ընտանիքին իրենց հօր՝ Վահէ Դարբինեանի մահուան առթիւ եւ շնորհակալութիւն կը յայտնէ Փեքմէզեան ընտանիքին 50 Եւրոյի իրենց նուէրին համար:

MAISON DES ETUDIANTS ARMENIENS

Admissions pour l'année universitaire 2003/04

ՀԱՅ ՈՒՍԱՆՈՂՆԵՐՈՒ ՅԱՏԿԱՑՈՒԱԾ ԲԱՑԱՌԻԿ ՎԱՅՐ ՄԸ ՓԱՐԻԶԻ ՄԷՋ°

Vous êtes Arménien(ne) ? Vous désirez poursuivre vos études universitaires à Paris ? La Maison des Etudiants Arméniens de la Cité Internationale Universitaire de Paris peut vous accueillir. Vous y trouverez un hébergement en plein Paris dans un cadre agréable, des rencontres avec d'autres Arméniens originaires du monde entier, un environnement européen et international propice aux échanges intellectuels et artistiques. **Les dossiers de candidature doivent être déposés au plus tard le 30 août pour la Commission d'admission de septembre.** L'hébergement s'effectue du 1er octobre au 30 juin. La Maison des Etudiants Arméniens accueille également des chercheurs, enseignants-chercheurs et des stagiaires.

***

Փարիզի Միջազգային Ուսանողական Ոստանի Հայ Ուսանողներու Տունը կ'ընդունի ամէն տարի Հոկտեմբերէն մինչեւ Յունիս հայ երիտասարդներ որոնք բարձրագոյն ուսումներու (maîtrise, DEA, Doctorat) կը հետեւին Փարիզեան համալսարանի մը մէջ: Դիմումները պէտք է հասնին երկրորդ նիստին համար՝ Օգոստոս 30-էն առաջ: Հայ Ուսանողներու Տունը կ'ընդունի նաեւ համալսարանականներ, դասատուներ եւ այցելուներ ամառնային ամիսներուն: Հայ Ուսանողներու Տունը մաս կը կազմէ Միջազգային Ուսանողական Ոստանին ուր, պարտէզներով շրջապատուած 37 տուներու մէջ կ'ապրին զանազան երկիրներէ եկած մօտ 5500 ուսանողներ:

Pour recevoir un dossier de candidature :

Maison des Etudiants Arméniens
Fondation Marie Nubar
Mme Dzovinar Kévonian, Directrice / Տիկին Ծովինար Գեւոնեան, Տնօրէնուհի
57, Bld Jourdan, 75690 Paris Cedex 14
France
Tél.:01 44 16 10 60-Fax:01 44 16 10 61
E-mail : maison.armenie.ciup@free.fr
Pour visiter le site : www.ciup.fr

CROIX BLEUE DES ARMÉNIENS DE FRANCE

DIMANCHE 13 JUILLET
BELLEFONTAINE EN FETE

ACCUEIL DES PARENTS ET DES AMIS
A PARTIR DE 11 HEURES

Buffet,
Kermesse,
Jeux

VENEZ NOMBREUX

ՀՈԳԱԲԱՐՁՈՒԹԻՒՆ ՍՈՒՐԲ ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՄԿՐՏԻՉ ՄԱՅՐ ՏԱՃԱՐԻ	EPHORIE DE LA CATHEDRALE ST-JEAN BAPTISTE

ՈՒԽՏԱԳՆԱՑՈՒԹԻՒՆ ՍՈՒՐԲ ԷՋՄԻԱԾՆԻ ՄԱՅՐ ՏԱՃԱՐԻ ԿԱՌՈՒՑՄԱՆ 1700-ԱՄԵԱԿԻՆ ԱՌԻԹՈՎ

Նախաձեռնութեամբ՝ Փարիզի եւ Շրջանի
ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ

ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ, ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ 30-ԷՆ ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ, ՆՈՅԵՄԲԵՐ 6

Այս ճամբորդութեան համար նախատեսուած է՝
8 օրուան համար՝ 1180 Եւրօ
Առանձին սենեակի պարագային՝ 1355 Եւրօ
(Օդանաւ, օդակայանի տուրք, վիզա, պանդոկ, շրջապտոյտներ, սնունդ)

Արձանագրութեան վերջին պայմանաժամ՝
ՕԳՈՍՏՈՍ 15

Մանրամասնութեան համար հեռաձայնել Առաջնորդարանի Քարտուղարութեան՝
01 43 59 67 03 թիւին

Association "MACHTOTZ"
Pour la Défense de la Langue Arménienne

Rentrée de l'année scolaire 2003/04

1) Cours intensif d'arménien 1er niveau pour non-arménophones

Ces cours s'adresseront aux débutants de 8 à 70 ans.
Les élèves seront capables de parler, lire et écrire l'arménien
L'enseignement est assuré par Mme **Hilda Kalfayan-Panossian** avec sa **METHODE AUDIOVISUELLE**
27 Septembre 2003 - 31 Janvier 2004 : Stage de 50 heures
le samedi matin de 9h à 12h à Paris (**Absentéisme exclu**)

2) cours de 2e, 3e, et 4e niveaux

27 Septembre 2003 - Fin Juin 2004
le samedi entre 12h et 15h à Paris
Les nouveaux élèves sont acceptés à ces cours après un test de niveau.
Pour tous ces cours :
RENSEIGNEMENTS et INSCRIPTIONS dès maintenant :
01 47 50 97 51 et 01 39 46 21 66.

3) Manuel d'arménien occidental pour les non-arménophones

Une méthode audiovisuelle utilisable chez soi.
3 volumes en couleur + 1 coffret de 4 cassettes audio
85 Euros + 8 Euros frais d'expédition.
Contecter l'Association MACHTOTZ : 01 47 50 97 51.

VOYAGE EN ARMÉNIE

OEUCUMENIQUE, CULTUREL, HUMANITAIRE

Du 23 au 30 Octobre (avec extension possible de 2 jours au Karabagh et retour le 3 Novembre)

Prix : 1.065 Euros
Accompagnateur : Pasteur SAMUEL SAHAGIAN

S'inscrire auprès de Solidarité Protestante France-Arménie :
1, rue Cabanis, 75014 Paris
Téléphoner au : 06 83 09 08 19 au Pasteur Sahagian
ou à M. Janik Manissian : 06 11 98 37 12

Imprimé sur les Presses du Journal «HARATCH»
83, rue d'Hauteville — 75010 PARIS
SIRET : 571 027 317 000 15 **Commission paritaire : No 55985**

ՈՒՐԲԱԹ
ՅՈՒԼԻՍ 11
VENDREDI
11 JUILLET
2003

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ

LE NUMERO: 1 €

ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ (1884-1957)

HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE FONDE EN 1925

DIRECTRICE : ARPIK MISSAKIAN

83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
TEL. : 01 47 70 86 60 — FAX : 01 48 00 06 70
E-MAIL : jharatch@aol.com

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար. 230 եւրօ — վեցամսեայ : 122 եւրօ
Արտասահման : Տար. 270 եւրօ (Ամէնօրեայ առաքում)
247 եւրօ (Շաբաթական առաքում) — Հատը : 1 եւրօ
C.C.P. PARIS 15069-82 E

78-ՐԴ ՏԱՐԻ – ԹԻՒ 20.728 | Fondateur SCHAVARCH MISSAKIAN | 78e ANNEE — N° 20.728

ՕՐՈՒԱՆ ԴԷՊՔԵՐԸ

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

ԱՎԻՆԵՈՆԻ մէջ, Յուլիս 9-էն 10-ի գիշերը երկարող ժողովի մը աւարտին, մօտ 30 ձայնի տարբերութեամբ, որոշուեցաւ երկարաձգել գործադուլը: Այնպէս կը թուի այլեւս, որ որեւէ միջոց չկայ փրկելու համար ամրան փառատօնները եւ կը թուի որ այս ընդհատաբար աշխատողներուն խառնուած են ամէն տեսակի դժգոհներ, Ժոզէ Պովէի կողմնակիցներէն սկսեալ: Ըստ ոմանց, ծայրայեղ ձախի մասն ալ կայ, քանի ամէն ինչ տակնուվրայ եղած է երկրին մէջ, դեղարուեստէն՝ տնտեսականին: Ծէք Լանկ կոչ ըրած է Շիրաքի որ արտայայտուի եւ կացութիւնը փրկէ: Ամէն կողմ բողոքները կը բազմանան, Լա Ռոշէլի Ֆրանքոֆոլիներու տնօրէն – հիմնադիրը՝ Ժան – Լուի Ֆուլքիէ ամէնէն աւելի ջղագրգռուածներէն է եւ բառերը չի ծամծմեր: Վնասած է ամէն ինչի վերջ տալ եւ կը ցաւի որ Սէ – Ժէ – Թէ զինք խաբած է, երբ ձեռք կ'երկարէր: Հոս – հոն, տեղ եւ դուեհիկ արարքներն ալ չեն պակսիր: Ավինեոնի մէջ, Պալթազար պարծենցած էր որ Սէ – Ժէ – Թէ-ի բոլոր մարդիկը կը ղրկէ, ուր պէտք է (չէ), որուն պատասխանն ալ անմիջապէս եղած է իրեն ղրկուած է կղկղանքի տուփ մը, հոն ուր հաստատած է Զինկարոն: Ինք ալ, խմուսի տէր, հակադրած է շատ լաւ է աղբախառն յարդի համար...: Դեռ հաշիւը չկայ տնտեսական վնասներուն, պանդոկներու, ճաշարաններու, սրճարաններու համար եւ այլն, եւ այլն:

ՈՒԱՇԻՆԿԹԸՆԻ Սպիտակ Տունը խոստովանեցաւ որ շինծու տեղեկութիւններ հաղորդած է Իրաքեան զէնքերու մասին: Յուլիս 8-ին, նախագահին խօսնակը՝ Մայքըլ Անթոն յայտարարած է. – «Գիտենք հիմա, որ Իրաքի եւ Նիժերի միջեւ ուրանիումի վաճառումի կապակցութեան փաստաթուղթերը կեղծ էին»: Դեռ Յունուար 28-ին էր, որ Ճորճ Պուշ Գոնկրէսին առջեւ ամբաստանած էր Իրաքը որ կրկին հրապարակ հանած է հիւլէական իր ծրագիրը եւ չեշտած թէ. – «Բրիտանական կառավարութիւնը տեղեկացած է որ, Սատտամ Հիւսէյն վերջերս մեծաքանակ ուրանիում փնտռած է Ափրիկէ»: Նոյն ատեն, Պաշտպանութեան նախարարը եւ նախագահին խորհրդականը՝ Քոնտոլիցա Ռայս չեշտը դրած էին այդ պատճառաբանութեան վրայ եւ հրատարակուած ամերիկեան ամբաստանութիւնները չարքին ամփոփ ձեւով յիշած թէ շատ կարեւոր խոստովանութիւն մըն էր: Դեմոկրատ ծերակուտականներուն համար, օրէ օր Ճորճ Պուշի հանդէպ վստահութիւնը կը խախտի:

ՔԱՊՈՒԼԻ Փաքիստանի դեսպանատունը թալանի տրուած է, Յուլիս 8-ին, քանի մը հարիւր ցուցարարներու կողմէ, որոնք կը բողոքէին ծագած միջադէպերու առթիւ, Աֆղանիստանի եւ Փաքիստանի զինեալ ուժերու միջեւ: Աֆղան նախագահը հեռաձայնով ներողութիւն խնդրած է Փաքիստանի իր պաշտօնակիցին:

ՄԱԿ-Ի Մարդկային Իրաւանց յանձնախումբին կարգ մը դէտեր, որոնք կրցած են Իրան այցելել, շատ խիստ տեղեկագիր մը պատրաստած են, ուր կը պահանջեն կրօնական եւ յեղափոխական դատարաններու ջնջումը: Ըստ իրենց, հոն է որ կը կիրարկուին կամայական բազմաթիւ արգելափակումներ:

«ՖԻԿԱՌՕ» (Յուլիս 10) հարցազրոյց մը հրատարակած է Արտաքին նախարար Տոմինիք տը Վիլըփէնի հետ: Ան կը շեշտէ, ի մէջ այլոց, որ Ֆրանսա Իրաք չերթար առանց ՄԱԿ-ի լիազօրութեան: Մտահոգիչ կը գտնէ Իրաքի անկայուն վիճակը եւ, այդ ուղղութեամբ, անհրաժեշտ կը գտնէ որ ժամ առաջ իշխանութիւնը փոխանցուի Իրաքցիներուն:

ՀԻՒԼԷԱԿԱՆ ՌՈՒԺԱՆԻՒԹԻ Միջազգային Գործակալութեան տնօրէնը՝ Մոհամէտ Էլպարատէյ եւ պարսիկ ղեկավարները յայտարարած են, Յուլիս 9-ին, Թեհրանի մէջ, որ համաձայնութիւն գոյացած է իրենց միջեւ յաւելեալ բնագիր մը ստորագրելու, խօսելու համար այն հարցերուն մասին, որոնք պէտք է լուսաբանուին Պարսիկներուն համար, գլխաւորաբար հիւլէական հարցին մասին:

ԻՐԱՔԻ ամերիկեան ուժերը, Սատտամ Հիւսէյնի կողմնակիցներու իրենց հալածանքին մէջ, ձերբակալած են երկու անձեր եւս, Պասսի երկու պատասխանատուներ, մէկը Ներքին Նախկին Նախարարն է:

ՇՐԷՕՏԷՐ, Գերմանիոյ վարչապետը, ջնջած է Իտալիա կատարելիք իր արձակուրդը, ցորչափ Իտալիոյ ենթանախարարը՝ Սթեֆանօ Սթեֆանի (Հիւսիսի Լիկա) ետ չառներ իր խօսքերը գերման զբօսաշրջիկներու մասին, զորս «գերազգայնական խարտեաշներ» որակած էր, որոնք ազմկալի կերպով մեր ծովափները կը խուժեն:

ՉԷՉԷՆԻՈՅ ՄԷՋ, 24 ժամուան ընթացքին (Յուլիս 9), ռուսական ուժերու պատկանող 11 անձեր սպաննուած են, իյնալով չէչէնական ծուղակ մը:

ՏԱՔՔԱՅԻ բայը, 64 քիլոմեթր հարաւ (Պէնկլատէշ), զբօսանաւ մը ընկղմած է եւ մօտ 600 մեռեալ կայ, հազիւ 150 հոգի կրցած է ծովափ հասնիլ: Նաւը, իր կարողութենէն կրկնապատիկ անձեր կը փոխադրէր եւ չէ կրցած տոկալ:

ԷԹԱ-Ի (Պասք Զինեալ Շարժում) երկու գլուխներ նկատուած անձեր՝ Իտոյա Լոփէզ Ռիանօ եւ Սանթիակօ Արօսփիթ, Մատրիտի դատարանին կողմէ 1572 եւ 1920 տարուան բանտարկութեան դատապարտուած են: Ամբաստանութիւնն այն էր որ մասնակցած են ոճրափորձի մը, որու հետեւանքով 12 մեռեալ եւ 77 վիրաւորներ կային (1986-ին):

ՄԻԱՑԵԱԼ – ՆԱՀԱՆԳՆԵՐԸ առաջին անգամ ըլլալով, նիւթական ուղղակի օժանդակութիւն պիտի ընեն Պաղեստինեան իշխանութեան: Այդ օգնութեան նպատակն է թեթեւցնել ժողովուրդին տառապանքները եւ բարելաւել պաղեստինեան տնտեսութիւնը:

ՄԱՄՈՒԼ

«LE MONDE» (Aden)

ԺՈՐԺ ՓԵՀԼԻՎԱՆԵԱՆ

«Լը Մոնտ»ի Յուլիս 10 թուակիր գեղարուեստական յաւելուածին մէջ, հարցազրոյց մը լոյս տեսած է խմբավար Ժորժ Փեհլիվանեանի հետ, որ Իլ տը Ֆրանսի ազգային նուագախումբը կը ղեկավարէ Օգոստոս 9-ին Մոկատոր եւ Օգոստոս 16-ին Փալէ Ռոյալ: Ինք լաւատես է եւ եթէ նոյնիսկ մտահոգ է որ ի՞նչ դեր ունի դասական երաժշտութիւնը մեծ հանրութեան առջեւ, կը գիտակցի որ հարկ է հասնիլ երիտասարդներուն եւ այդ ուղղութեամբ ոչ մէկ կասկած ունի: Հարցազրոյցը խորագրուած է՝ Ճամբորդել Պէրլիոզի հետ, երազել՝ Զայքովսկիի հետ:

Փեհլիվանեան շատ կը սիրէ Փարիզը, աշխարհի գեղեցկագոյն քաղաքն է եւ այդ պատճառաւ որոշած է հաստատուիլ ընտանիքին հետ: Կ'ապրի Մոնմարթր, ինչպէս իսկական Ամերիկացի մը: Կը խօսի նաեւ Վալանսի (Սպանիա) մօտ իր ակադեմիային մասին, խմբավարի իր դասերուն: Հոն, հիմնած է երիտասարդներու նուագախումբ մը: Ո՞րն է խմբավարի իր ամէնէն սուր յիշատակը: Կը պատասխանէ. – «Տարի մը առաջ էր, կը փոխարինէի Վոլֆկանկ Սաւալիշը, Թել – Ավիվ եւ ապարէզիս ամէնէն յուզիչ նուագահանդէսն էր: Բեմ անցնելէ երկու ժամ առաջ, լսեցի որ բարեկամս եւ Փարիզի զբացիս՝ Տանիէլ Փիրլ սպաննուած էր Փաքիստան, իր գլխահատման տեսերիզը յայտնաբերուած էր: Կարծեցի որ պիտի չկարենամ ղեկավարել եւ իրեն ձօնեցի նուագահանդէսը: Զայքովսկիի 5-րդ Սեմֆոնին էր:

Լիբանան ծնած եմ, հոն մեծցայ պատերազմի օրերուն, երեք անգամ մահուան բոլէն անցայ, բայց, ղեկավարեցի արտասովոր աչքերով, ինչպէս երաժիշտները:

Այդ համերգը ապրեցանք ինչպէս մարդկութեան շատ զօրաւոր պատգամ մը, յիշեցում մը, որ երաժշտութիւնը լոյս կը բերէ, նոյնիսկ ամէնէն մութ պահերուն»:

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՃԱԿԱՏ

«ԱՐՄԷՆՓՐԷՍ»

(Յուլիս 9/10)

ՆԱԽԱԳԱՀ ՔՈՉԱՐԵԱՆԻ ՓԱՐԻԶ ԱՅՑԵԼՈՒԹԵԱՆ ՅԱՅՏԱԳԻՐԸ

Հայաստանի նախագահը Յուլիս 9-ին ընդունած է Ֆրանսայի դեսպան Հ. Գիւնին: Անոնց տեսակցութեան գլխաւոր նիւթը եղած է Ռ. Քոչարեանի յառաջիկայ օրերուն Փարիզ կատարելիք այցելութեան մանրամասնութիւնները: Այս այցին ընթացքին Հայաստանի նախագահը հանդիպումներ կ'ունենայ Ժ. Շիրաքի, Ծերակոյտի նախագահ Ք. Փոնսըլէի, Ազգ. Ժողովի նախագահ Ժ.-Լ. Տըպրէի, Ֆրանսա–Հայաստան բարեկամութեան երեսփոխանական խմբակի անդամներուն, ինչպէս նաեւ Տնտեսութեան, Ելմտական ու Արդիւնաբերութեան ու Ներքին գործերու նախարարներուն հետ: Ծրագրուած են նաեւ Շ. Ազնաւուրի եւ Ժանսէմի հետ հանդիպումներ:

***

«ԱՐԴԱՐՈՒԹԻՒՆ» ԴԱՇԻՆՔԸ ԿԸ ԴԻՄԷ ԵՒՐՈՊԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆԻՆ

Երեսփոխանական վերջին ընտրութիւններուն տեղի ունեցած ապօրինութիւններուն կապակցութեամբ «Արդարութիւն» դաշինքի 14 անդամներուն ներկայացուցած դիմումին Սահմանադրական դատարանին կողմէ մերժումէն ետք բողոքկուները լրագրողներուն թելադրած են անկախ դէտերու տեղեկագիրներուն հիման վրայ «լրագրական հետաքննութիւն» կատարել եւ յայտարարած են թէ կը պատրաստուին դիմել Եւրոպական դատարանին՝ բողոքելով Հայաստանի Սահմանադրական դատարանին վճիռին դէմ:

***

ՄԱԿ-Ի ՄԱՐԴԿԱՅԻՆ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ՑԱՆԿԻՆ ՄԷՋ ՀԱՅԱՍՏԱՆ 87-ՐԴ

ՄԱԿ-ի ընդհ. քարտուղար Քոֆի Անան Յուլիս 8-ին հրապարակած է Մարդկային զարգացման ՄԱԿ-ի 2003-ի տեղեկագիրը, որ կը դասակարգէ ուսումնասիրուած 175 Պետութիւններ՝ ըստ իրենց մարդկային զարգացման մակարդակին: Ցուցակին մէջ Հայաստան կը գրաւէ միջին զարգացում ունեցող երկիրներու շարքին՝ 87-րդ տեղը:

Մարդկային զարգացման որպէս չափանիշ կը ծառայեն նորածիններու երկարակեցութիւնը, գրագիտութեան մակարդակը, ուսումնական հաստատութիւններ յաճախողներու թիւը եւլն.:

***

5000-ՆՈՑ ՆՈՐ ԹՂԹԱԴՐԱՄ

Հայաստանի Կեդրոնական Դրամատունը Յուլիս 10-էն շրջանառութեան կը դնէ 5000 դրամ անուանական արժէքով նոր թղթադրամներ: 1999-ին շրջանառութեան դրուած 5000-նոցները ի զօրու կը մնան: Նոր թղթադրամներուն մէկ երեսին զետեղուած է hոլոկրաֆիք նկար մը որու ընդմէջէն կարելի է կարդալ «Դրամ» եւ «5000», փոխուած է Ֆինանսներու նախարարին ստորագրութիւնը, թողարկումի թուականը 2003 է փոխարէն նախորդներուն վրայի 1999-ին, շարքի «Ե» տառը փոխարինուած է «Խ»ով, որպէս ենթախորք ներկայ են կամարները, աջ կողմը կան անկանոն դասաւորուած դեղին օղակներ, մինչ միւս երեսին ձախ կողմն են այդ օղակները եւլն.:

ԱՆՀԵՏԱՑԱԾ ՀԱՅ ԳԻՒՂԱՑԻՆ ՎԵՐԱԴԱՐՁՈՒԱԾ

Հայ – ազրպէյճանական սահմանին վրայ Յուլիս 8-ին տեղի ունեցած Հայաստանի եւ Ազրպէյճանի Պաշտպանութեան նախարարներուն հանդիպումէն ետք ազրպէյճանական կողմը առանց նախապայմանի հայկական կողմին յանձնած է այգեշատցի Ռուպէր Միհրանեանը որ Յունիս 29-ին անտառը կորսուելէ ետք անհետացած էր:

***

ԱԼԻԵՒ ԿԸ ԲՈՒԺՈՒԻ ԱՆԳԱՐԱՅԻ ՄԷՋ

Ազրպէյճանի նախագահը Յուլիս 8-ի իրիկունը բժշկական քննութիւններու համար Անգարա գացած է: Նախքան մեկնումը Ալիեւ Պաքուի մէջ ընդունած է Թուրքիոյ Ներքին գործերու նախարար Ապտիւլքատիր Աքսուն. Ալիեւ գոհունակութեամբ ընդգծած է, որ «եղբայրական Թուրքիոյ հետ Ազրպէյճանի յարաբերութիւնները կատարելութեան սահմանի հասած են»:

ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ ՀԵՏ

ԱՂԵՔՍԱՆԴՐԻԱ

ԿԵԴՐՈՆ ԴՊՐՈՒԹԵԱՆՑ ԵՒ ԱՐՈՒԵՍՏԻՑ

Անպայման նաեւ գիտութեանց, եթէ, բնականոն հետեւողութեամբ, նկատի առնենք Յոյն գիտնականներու այսպէս անուանեալ աղեքսանդրեան թեւը։ Բոյլ մը անուն յայտնօրէն բացայայտ կը դարձնէ հաստատումը։ Կը բաւէ առանձնացնել երկու գիտնական այդ հոյլէն, իբր բացորոշ վկայութիւն ըսուածին։ Չափագէտ, աստղագէտ եւ իմաստասէր Էրատոսթենէս Կիրենացի (Ք. Ա. մօտ 276 – 194)։ Ան որ պատուանուն պաշտօն ձեռք կը ձգէ դառնալով, երկար ժամանակ, մատենադարանապետ ոստանի այնքան համբաւաւոր մատենադարանի։ Մանաւանդ ան, որ բազմապիսի յօրինումներու կարգին, կը յաջողի չափագրել Երկրի միջօրէականի գիծը։ Սահմանել ասոր ճշգրիտ երկարութիւնը։

Միւսը կը կոչուի Արքիմեդէս (Ք. Ա. մօտ 287 մահ 212)։ Ծնած Սիրակիւզ, Սիկիլիա, երկար ժամանակ կ'ուսանի Աղեքսանդրիա եւ մինչեւ վերջ գիտական կապի ճամբով կը գործակցի աղեքսանդրեան գիտնականներու, յատկապէս մեր վերեւ յիշած Էրատոսթենէսի հետ։ Ան է, որ կը հնարէ եգիպտացւոց համար այնքան բախտորոշ դեր կատարած ջուր բարձրացնող մեքենան, իր անունով ծանօթ արքիմեդեան պտուտակը։ (Ի դէպ, առ այսօր օգտագործելի ոռոգումներու նպատակաւ, գերազանցապէս երկրագործական այս երկրին՝ Եգիպտոսի մէջ)։

Բայց, հիմա, յետադարձ հայեացքով, սկսինք Այբէն, ոստանին հիմնադրութեան օրէն, թուականէն։

Միջերկրականի ափին, իր քղանցքին ծալքերը աջ ու ահեակ լայն տարածած այս քաղաքը, արաբերէն ալ–Իսքէնտերիա, – կը հիմնադրուի Աղեքսանդր Մակեդոնացիի (*) կողմէ, ճարտարապետ Դեյնոկրատեսի յատակագիծով, Ք. Ա. 332–ին։ Ըլլալով յունական նաւային խարիսխ եւ քաղաքական կեդրոն, փութով կը ծաւալի եւ շուտով կը դառնայ փարաւոններու երկրի գլխաւոր ոստանը, Գահիրէէ շատ առաջ։ Արդէն 305 – 30–ին, միշտ Ք. Ա. բնականաբար, Պտղոմէոսներու օրով, կը դառնայ յունա – եգիպտական Պետութեան մայրաքաղաքը։ Հելլէն մշակոյթի մէկ ցայտուն, փայլփլուն կեդրոնը։ Հաստատ փաստ է, թէ Ա. դարուն, Աղեքսանդրիա իր տարածութեամբ, մեծութեամբ, աշխարհի երկրորդ քաղաքը կը նկատուի, առաջինը ըլլալով Հռոմ։

Իբր պատմական մանրամասնութիւն, քանի մը տող՝ սեղմ գիծերու սահմանով։ Աղեքսանդր Մակեդոնացիի մահով (323 Ք. Ա.) եւ, ասոր հիմնած լայնածաւալ, լայնատարած կայսրութեան բաժանումով, իշխանութեան գլուխ կ'անցնի առեալ հողատարածքին տէր դարձած Զօրավար Պտղոմէոս Ա. Սոտէր։ Գահ կը բարձրանայ 305–ին։ Հելլէնական ժամանակաշրջանը՝ Պտղոմէոսներու արքայական հարստութեամբ, կը տեւէ երեք դար՝ 305 – 30 Ք. Ա.։ Ասիկա, իրաւամբ, կը նկատուի ոստանի փառքի շրջանը։ Կեդրոն արուեստից, դպրութեանց եւ գիտութեանց։ Յաւօք, անկման տարիները վրայ կը հասնին։ Հռոմ, որ արդէն իսկ կը յանդգնէր միջամտել Եգիպտոսի ներքին գործերուն եւ ազդել ասոր արտաքին քաղաքականութեան վրայ, առանց այլեւայլի կը կցէ իր կայսրութեան։ Եգիպտոս, պարզօրէն, կը դառնայ նահանգ։

Այս մէկն ալ, հռոմէականը, վերիվայրումներով փոթորկուն, կը տեւէ չորս դար եւ, 395–ին, երբ Հռոմի խոշոր կայսրութիւնը կը բաժնուի երկուքի, Եգիպտոս մաս կը կազմէ Բիւզանդիոնին։ Կը տեւէ մինչեւ 640։ Այնուհետեւ Արաբ տիրակալութիւն ու նոր դիմագիծի աստիճանական հաստատում։

***

Հնուց անտի, իրենց անունով արդէն փառք ու պարծանք, փայլ ու մեծութիւն խորհրդանշող, մարմնացնող քանի մը անուն կ'արձանանայ մեր աչքին առջեւ։

Մէկ – երկուքը, ստորեւ։

Կարելի չէ անտեսել եւ չխօսիլ ոստանի երբեմնի փարոսի մասին, հաստատուած համանուն կղզիին (Թերեւս թերակղզի) վրայ, մերձ քաղաքին։ Շինութեան հաւանական թուական ցոյց կը տրուի Ք. Ա. 285։ Կարգադրութիւնը՝ Պտղոմէոս Բ. Փիլադելփոսի (283 – 246, 285–էն դահակից)։ Ենթադրաբար 150–էն մինչեւ 170 մեթր բարձրութիւն ունեցած այս սպիտակափայլ աշտարակը կ'օժտուէր մշտավառ ջահով, որուն արձակած լոյսը հայելիներու շրջանակով տեսանելի կը դառնայ մղոններ հեռու, ըստ աղբիւրի մը՝ առնուազն 60 քիլոմեթր։

Գահիրէի մերձ՝ Կիզէի Քէօփսի բուրգին նման այս մէկն ալ կը դասուի հին աշխարհի եօթը հրաշալիքներու շարքին։ Զօրաւոր շարժ մը 302–ին, հիմնայատակ կը կործանէ այս հրաշալիքը։ Ի դէպ, կատարուած պեղումներու շնորհիւ, աւերակոյտեր, արձանիկներ եւ այլն կը յայտնաբերուին ծովին խորը, 1996–ին։

Հարկաւ կարելի չէ պատկերացնել դպրութեանց, արուեստից եւ գիտութեանց այսպիսի համբաւի տէր կեդրոն մը, առանց ասոր վայել մեծարժէք գրադարանի, մատենադարանի։ Որոշապէս ճոխ, յայտնապէս հարուստ իր մատեաններով, – 700.000, ոմանց կարծիքով կէս միլիոն, – իշխանութեանց հովանաւորութեան ներքեւ, իբր պետական հիմնարկ։

Ցիրաւի, Աղեքսանդրիոյ գրադարանը կը նկատուի հին աշխարհի անմրցելի հարստութիւններէն մին։ Մշակոյթի եւ գիտութեան ծառայող մեծանուն հաստատութիւն։

Կը հիմնուի Ք. Ա. 3–րդ դարասկիզբին, Պտղոմէոս Ա. Սոտէրի («փրկիչ» մականուեալ) նախաձեռնութեամբ։ Տուած որոշումով։ Բոյլը մատենադարանապետներու՝ ականաւոր գիտնականներ։ Զենոդոտ, Արիստարքոս Սամոսացի, Կալլիմաքոս, Էրատոսթենես եւ այլք։

Յաւելեալ մանրամասներու կը հանդիպինք Հայկական Հանրագիտարանի մէջ, – Հին յունական գրական եւ գիտական երկերէ զատ, եղած են գիրքեր նաեւ արեւելեան լեզուներով։ Յատուկ դպիրներ կ'ընդօրինակէին գիրքերը։ Գրադարանը ունէր գրացուցակ։

Զարմանալի պիտի ըլլար, եթէ այսօրինակ համբաւի տէր կեդրոն մը, ուշադրութիւնը գրաւած չըլլար մերոնց։ Իրենց ուսումը կատարելագործելու համար հոն փութացած չըլլային մեր դպրի ու մտքի պայծառ դէմքերէն ոմանք։ Ո՛վ գիտէ քանի – քանիներ...

Յատուկ է վկայութիւնը Մանուկ Աբեղեանի։ Այս մասին ահա՛ թէ ինչ կը գրէ ակադեմականը, –

... Որ այժմ նրանք (*խօսքը Սահակի եւ Մաշտոցի մասին է*) իրենց աշակերտներին Ալեքսանդրիա են ուղարկում, դրա պատճառը հասկանալի է։ Վաղուց արդէն Ալեքսանդրիա քաղաքը դարձած է ուսման կենտրոն։ Պտղոմէոս Ա.ի (323 – 285 մ.թ.ա) ժամանակից ի վեր՝ այնտեղ կենտրոնացած էր յունական դպրութիւնը՝ Սերապոնի յայտնի մատենադարանով, հովանաւորւում էին գիտութիւնները եւ ծաղկում։ Հռոմէական պետութեան մէջ էլ արդէն դա համարւում էր երկրորդ մայրաքաղաք եւ գիտութեան, փիլիսոփայական ուսման եւ ընդհանրապէս մտաւոր առաջդիմութեան նկատմամբ առաջին տեղն էր բռնում։ Քրիստոնէական ուսման նկատմամբ էլ Ալեքսանդրիան ունէր մեծ անցեալ։

(«Հայոց հին գրականութեան պատմութիւն», Հտ. Ա. 1944, Երեւան)

Հայկական Հանրագիտարանն ալ նոյնը կը հաստատէ, – Աղեքսանդրիա ուսանելու տարիներուն մատենադարանէն կ'օգտուին Մեսրոպ Մաշտոցի աշակերտները, ասոնց շարքին՝ Մովսէս Խորենացի։ Տեղ մը կը յիշատակուի անունը Վարդանանցի տրիբունին՝ Եղիշէի։

Թէ համբաւաւոր մատենադարանը կը հրկիզուի եւ, հոն կուտակուած մարդկային ստեղծագործ մտքի լման հարստութիւն մը լափլիզող կրակի ճարակ կը դառնայ, ո՛չ մէկ կասկած։ Բայց որո՞ւ ձեռքով, ի՞նչ առիթով եւ ե՞րբ։ Վկայութիւններն ու վճիռները՝ մէկէ աւելի։

Երկար ատեն անվիճելի կը նկատուէր Հալէպի Առաջնորդ Աբու Ֆրաճ Եպիսկոպոսի վկայութիւնը, մեռած 1286–ին։ Ան թէ՝ երկար պաշարումէ ետք, 642–ին, քաղաքին տէր ու տիրական դարձած արաբ զօրավար Ամր Իպն ալ – Աս, շփոթած – շմորած, ի տես այս անբաւ հարստութեան, կը հարցնէ Օմար խալիֆային, թէ ի՞նչ պէտք է ընել այս մատենադարանին գիրքերը։ Օմար կը պատասխանէ, թէ ակնարկուած մատեաններուն բովանդակութիւնը, եթէ համապատասխան է Ղուրանի վարդապետութեան, այդ գիրքերը անպէտք պէտք է նկատել, քանզի իսլամի Ս. Գիրքը բաւական է. իսկ եթէ համապատասխան չէ, պէտք է փճացուին։ Հնազանդելով խալիֆայի հրահանգին՝ արաբ զօրապետը դարերու ընթացքին հաւաքուած անհամար հատորները կը ցրուէ քաղաքին մօտ չորս հազար բաղնիքներուն, որոնք ամբողջ 6 ամիս գիրք կը վառեն ջուր տաքցնելու համար։

Ոմանք չինծու կը նկատեն այս վկայութիւնը, ուրիշներ պարզօրէն յերիւրածոյ զրպարտութիւն կ'որակեն ըսուածը։ Այսպէս կամ այնպէս, այժմու մեկնութիւնը սա քանի մը տողով կը սահմանուի.

Գիրքերու մէկ մասը կ'ոչնչանայ Ք. Ա. 47–ին, Աղեքսանդրեան պատերազմին. հասկնալ՝ Յուլիոս Կեսարի մղած պատերազմը Եգիպտոսի դէմ։ Կայսր Աւրելիանոս, իր կարգին, 273–ին կ'աւերէ մնացածը, ժողովրդական ապստամբութիւն մը ճնշելու ժամանակ։ Վերջին գիրքերը կը փճացուին 642–ին՝ Օմար Խալիֆայի օրօք, Արաբներու ձեռամբ։

ԺԻՐԱՅՐ ՄԻՐԻՃԵԱՆ

Ծանօթ. –

Աղ. Մակեդոնացի, այլ յիշատակութեամբ Մեծն Աղեքսանդր։ Ծն. Պելլա, –Մակեդոնիա– մեռած իր հիմնած կայսրութեան մայրաքաղաքը՝ պատմական Բաբելոն, Ք. Ա. 323։

Առանց դիմադրութեան տէր կը դառնայ Եգիպտոսի, քանի կը դիմաւորուի իբր ազատարար պարսկական լուծէ ձանձրացած Եգիպտացիներու կողմէ։ Կը նկատուի փարաւոններու յաջորդ, «Ամոն Աստուծոյ որդի»։ Քուրմեր պաշտօնապէս կ'ընդունին եւ թագաւոր կ'օծեն։ Մակեդոնացի իր իշխանութիւնը ամրապնդելու մտօք կը հիմնէ մօտ 70 քաղաք – գաղութ, մեծ մասամբ իր անունով մկրտուած։ Եգիպտականէն զատ Սուրիոյ Իսոսի ծովածոցի Աղէքսանտրէթը (Իսքենտէրուն)։ Երկու ուրիշներ Հինտուշի ստորոտը, մէկը հիմա՝ Քանտահար. Փենճապի մէջ, այժմու Հայտարապատը եւ այլն։

Հ. Հանրագիտարանի Հայաստանի վերաբերեալ գլուխին տակ կը կարդանք, – Ա. Մ. Հայաստան չարշաւեց եւ չնուաճեց զայն, բայց Գաւգամելայի ճակատամարտէն ետք Հայաստանի սատրապ կը նշանակէ Միհրան անունով Պարսիկ մը։ Այս վերջինը ո՛չ կը յաջողի Հայաստան մտնել եւ ո՛չ ալ պաշտօնավարել։ Երեք տարի անց Ա. Մ. զօրավար Մենոնի հրամանատարութեամբ զօրամաս մը կ'ուղարկէ Հայաստան՝ Սպեր գաւառի ոսկեհանքերը գրաւելու նպատակով։ Բայց յունա–մակեդոնացի զինուորները կը վռնտուին Հայերու կողմէ եւ, իրենց հրամանատարն ալ՝ զօրավար Մենոն, կը սպաննուի։

Ի դէպ, վերեւ յիշուած Գաւգամելայի ճակատամարտը տեղի կ'ունենայ Ք. Ա. 331–ին, Դարեհ Գ.ի Պարսից բանակը կը պարտուի։

Ժ. Մ.

ՑՆՑԻՉ ԵՐԵՒՈՅԹՆԵՐ՝ ԼՐԱՏՈՒԱԿԱՆ ՄԱՐԶԻՆ ՄԷՋ

ԼՐԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ՃԱՐՏԱՐԱՐՈՒԵՍՏԸ ԿԸ ՆԱՀԱՆՋԷ

ՕՐԱԹԵՐԹԵՐՈՒ ՎԱՃԱՌՔԻՆ ՊԱՏԿԵՐԸ ՓԱՅԼՈՒՆ ՉԷ ԲՐԻՏԱՆԻՈՅ ՄԷՋ. ԵՐԻՏԱՍԱՐԴՆԵՐ ԹԵՐԹ ՉԵՆ ԿԱՐԴԱՐ, ԾԱՆՈՒՑՈՒՄՆԵՐԸ ՊԱԿՍԱԾ ԵՆ։ «ՏԻ ԷՔՈՆՈՄԻՍԹ» ՇԱԲԱԹԱԹԵՐԹԻՆ ՀԱՄԱՁԱՅՆ, ՎԻՃԱԿԸ ԱՒԵԼԻ ԳԷՇ Է, ՔԱՆ՝ ԻՆՉ ՈՐ ԿԸ ՏԵՍՆԵՆՔ

Բրիտանիոյ օրաթերթի ճարտարարուեստը մեծ համարում ունի ինքն իր նկատմամբ։ Անիկա կը հպարտանայ 11 օրաթերթերով եւ ընթերցողներու արտասովոր կերպով բարձր թիւերով։ Բրիտանական օրաթերթերու մշակոյթը ինքնին գերադաս կը համարի գերմանական ժողովրդային թերթերէ եւ Ֆրանսայի մէջ առաջնորդող դեր կատարող «Լը Մոնտ»էն, որ վերջերս ամբաստանուեցաւ քաղաքական տագնապներ գործած ըլլալու յանցանքով։ Այսուհանդերձ բրիտանական օրաթերթերը շատ գէշ վիճակի մէջ են, նոյնիսկ աւելի գէշ, քան ինչ որ կը նկատենք։

Առաջին ակնարկով ամէն ինչ բաւական մռայլ կը թուի։ «Տի Էքոնոմիսթ» թերթին սեփականատէրերէն Փիրսըն կը յայտարարէ, թէ իր հովանաւորած «Ֆայնէնշըլ Թայմզ» թերթը նիւթական վնասներ կրած է 2002–ի երկրորդ կէսին եւ միայն 1 միլիոն սթերլին շահ ապահոված է մէկ տարուան ընթացքին, ինչ որ 2001–ի տարեկան եկամուտին 92 առ հարիւրն է։ Ռուփըրթ Մըրտոքի բրիտանական թերթերը» «Սըն», «Թայմզ» եւ «Սանտէյ Թայմզ», 2002–ի վերջին չորս ամիսներուն 37 առ հարիւր համեմատութեամբ նուազ եկամուտ արձանագրած են՝ բաղդատած 2001–ի նոյն ամիսներուն։ «Սըն» թերթին վաճառքէն գոյացած եկամուտը պակսած է «Միրըր» թերթին հետ սակերու մրցակցութեան պատճառով։ Լրագրողներ գործէ կ'արձակուին, ծախքերու վերապահուած գումարներ կը սառեցուին, հանգստեան թոշակներ կը կրճատուին։

Պատճառներէն մէկը ծանուցումի նուազումն է։ 2000–ին վերելք մը արձանագրուեցաւ, երբ 12 առ հարիւր համեմատութեամբ աւելցան բրիտանական օրաթերթերու ծանուցումները։ Սակայն անոնք 2 առ հարիւրի նահանջ արձանագրեցին 2001–ին եւ 3 առ հարիւրի նահանջ 2002–ին։ Այս համեմատութիւններուն ետին թաքնուած են մեծ տարբերութիւններ՝ ամբողջ ճարտարարուեստին մէջ։ Թէեւ կարգ մը մարզեր, ինչպէս՝ նորաձեւութիւն, աշխուժօրէն կը շարունակեն ծանուցումներ հրատարակել թերթերու մէջ, սակայն այլ մարզեր, ինչպէս՝ արհեստագիտութիւն, հաղորդակցութիւն եւ տնտեսական ծառայութիւններ, նուազ կը ծանուցեն թերթերու մէջ։ «Ֆայնէնշըլ Թայմզ» թերթին ծանուցումներէն գոյացած եկամուտը 23 առ հարիւր համեմատութեամբ նուազած է 2002–ին։ Համեմատութիւնը 20 առ հարիւր էր 2001–ին։

Օրաթերթեր նաեւ ընթերցողներ կը կորսնցնեն։ Բրիտանիոյ մէջ Ընթերցողներու Ազգային Վիճակագրութեան համաձայն, օրաթերթի ընթերցողներուն թիւը նուազած է։ 2002–ի երկրորդ կէսին օրաթերթերու վաճառքը անկում արձանագրած է Բրիտանիոյ բոլոր օրաթերթերուն պարագային, բացի պաշտօնական երեք թերթերէ։ Նոյնիսկ «Տէյլի Մէյլ» թերթը, որ Անգլիոյ կեդրոնական շրջաններուն մէջ ամէնէն աւելի սիրուած թերթն է, տասը տարուան մէջ առաջին անգամ ըլլալով սկսած է ընթերցողներ կորսնցնել։

Կացութիւնը այս չարագուշակ թիւերէն շատ աւելի գէշ է։ Ընթերցողներու Ազգային Վիճակագրութեան համա-

մայն, օրաթերթ ընթերցողներուն ընդհանուր թիւը մէկ հինգերորդ համեմատութեամբ նուազած է՝ 1990-ի բաղդատած: Այս նահանջին հակազդելով՝ ծանուցողներ սկսած են դիմել աւելի ժողովրդականութիւն վայելող լրատուամիջոցներու իրենց արտադրութիւնները ծանուցանելու համար: Օրաթերթեր ծանուցումներու 21 առ հարիւրը կը ստանային 1985-ին: Համեմատութիւնը 19 առ հարիւրի իջած է 2001-ին, մինչդեռ ձայնասփիւռի ծանուցումներուն համեմատութիւնը 2 առ հարիւրէն բարձրացած է 5 առ հարիւրի, իսկ ցուցատախտակներու վրայ ծանուցումի համեմատութիւնը՝ 5 առ հարիւրէն 7 առ հարիւրի:

Լրագրութեան ճարտարարուեստին մէջ ամէնէն աւելի մտահոգիչ երեւոյթը այն է, թէ երիտասարդներ այլեւս նոյնքան թերթ չեն գներ, որքան իրենց ծնողները: 24 տարեկանէն վար ընթերցողներուն թիւը մէկ երրորդ համեմատութեամբ նուազած է 1990-էն ի վեր, իսկ 65 տարեկանէն վեր ընթերցողներու թիւին համեմատութիւնը նուազած է միայն 6 առ հարիւրով: «Տը Տէյլի Թելեկրաֆ» թերթը կը հպարտանայ ամէնէն աւելի մեծ թիւով տարեց ընթերցողներով, որոնց 29 առ հարիւրը այժմ 65 տարեկանը բոլորած է: Սակայն այլ թերթերու, նոյնպէս՝ «Տի Ինտիփենտընթ»ի, «Թայմզ»ի եւ «Միրըր»ի տարեց ընթերցողներուն համեմատութիւնը եւս արագօրէն կը մագլցի:

Երիտասարդ Բրիտանացիներ լուրերը կը կարդան համացանցի վրայ կամ զանոնք կը լսեն պատկերասփիւռէն եւ ձայնասփիւռէն՝ օրուան ընթացքին պարբերաբար լուրեր քաղելով, փոխանակ լուրեր կարդալու յատուկ ժամանակ յատկացնելու: Ձայնասփիւռի անկախ կայաններու բազմացումն ու խճողուած ճամբաներու վրայ երկար սպասումները պատճառ դարձած են, որ ձայնասփիւռ ունկնդրողներուն թիւը 25 առ հարիւր համեմատութեամբ բարձրանայ վերջին հինգ տարիներուն: Անցեալ տարի կատարուած վիճակագրութեան մը համաձայն, համացանց գործածող տուներու 50 առ հարիւրին մէջ լրատու կայքերը տեղեկութիւններու գլխաւոր աղբիւրն են, թէեւ պատկերասփիւռն ու ձայնասփիւռը կը գերազանցեն զանոնք, իսկ օրաթերթերը վերջին ընտրանքն են: Մտահոգիչ երեւոյթը այն է, թէ այս ճարտարարուեստը այլեւս ապագայ ընթերցողներ չի շահիր: Նոր սերունդը հասակ չի նետեր որեւէ օրաթերթի նկատմամբ հաւատարմութիւն մը զարգացնելով կամ նախաճաշի սեղանին վրայ ամէն օր թերթ կարդալը սովորութեան վերածելով:

Երբ երիտասարդ Բրիտանացիներ օրաթերթ կը կարդան, հակամէտ են ընտրելու այն թերթերը, որոնք շատ լուրեր չեն պարունակեր: «Էքսփրէս Նիւզփեյփըրզ»ի սեփականատէր Ռիչըրտ Տեզմոնտ վերստեղծած է այս տեսակի օրաթերթերու շուկան: Անոր կը պատկանին «Էքսփրէս» եւ «Սթար»՝ 2002-ի վերջերուն օրաթերթերու վաճառքի անկումին ընթացքը շրջած երեք թերթերէն երկուքը: Միւս թերթը «Սըն»ն է: «Սթար»ի վաճառքին համեմատութիւնը աւելցած է 17 առ հարիւրով:

Վստահեցնելով իրեն մրցակից աւելի լուրջ թերթերուն պատասխանատուները՝ Տեզմոնտ մշակած է նուազագոյն ծախքով օրաթերթի ճարտարարուեստ մը զարգացնելու ծրագիր մը: Լուր հաւաքելը ծախսալից նկատելով՝ ան գրեթէ հրաժարած է անկէ, «Էքսփրէս» ընկերակցութիւնը գնելէն վեց ամիս ետք Տեզմոնտ գործէ արձակած է խմբագրական կազմին մէկ երրորդը եւ փոխարէնը կ'ապաւինի անուանի մարդոց մասին «լուրեր» հրատարակելու ընտրանքին՝ յաճախ գործակցելով «Օ. Քէյ» շաբաթաթերթին հետ:

Օրաթերթերը ի՞նչ կրնան ընել այս կծկուող շուկային մէջ: Ընտրանքներէն մէկը գիներու մրցակցութիւնն է, սակայն «Սըն» եւ «Միրըր» թերթերուն միջեւ բուռն մրցակցութիւն մը ցոյց կուտայ, թէ արդիւնքը պարզապէս եկամուտի նուազումն է:

Երկրորդ մարտավարութիւնը օրաթերթերու շուկային մէջ դիրքի փոփոխութիւնն է, ինչ որ դիւրին չէ: «Սըն» իր նոր խմբագիրով եւ զգայացունց լուրերով կը փորձէ ներգրաւել երիտասարդ ընթերցողներ, իսկ «Միրըր» արդար ճիգ կը թափէ հրաժարելու անուանի դէմքերու «խաղէն» եւ բարելաւելու թերթին որակը՝ առաջին էջին միայն կէսը յատկացնելով անուանի դէմքերու, իսկ մնացեալ կէսը՝ պատերազմներու: Սակայն այս փոփոխութիւնը դրական արդիւնք չէ տուած: Այժմ թերթը ընթերցողներ կը փորձէ սիրաշահիլ լուրերու եւ բամբասանքի միջեւ սահմանները աղօտ պահելով: Երբեմն «Տէյլի Մէյլ»ի գաղթականներու մտահոգութիւններ եւ առողջապահական հարցեր բովանդակող էջերը չեն տարբերիր «Թայմզ»ի մէջ հրատարակուած նիւթերէն:

Երրորդ ընտրանք մըն է նոր անուններով թերթերու հրատարակութիւնը: Այս ձեւը արդիւնաւէտ կրնայ ըլլալ նոյնիսկ ներկայի ոչ յուսադրիչ վիճակին մէջ: «Մեթրօ» թերթը, որ հիմնուած է 1999ին «Խաոշիէյթըտ Նիւզփէյփըրզ» ընկերութեան կողմէ («Տէյլի Մէյլ» եւ «Իվնինկ Սթենտըրտ» թերթերուն հրատարակիչը), սկսած է շահ ապահովել: Տեզմոնտ «կը սպառնայ» հրատարակել իր սեփական թերթը, որ պիտի մրցի «Իվնինկ Սթենտըրտ»ի հետ: «Խաոշիէյթըտ Նիւզփէյփըրզ» կրնայ հակադարձել՝ «Սթար»ի մրցակից մը հրատարակելով:

Սակայն մինչ հետզհետէ աւելի մեծ թիւով օրաթերթեր կը հալածեն հետզհետէ անհետացող ընթերցողներ, տեղ մը զիջում մը պէտք է կատարել: Լրատուական մարզի մասնագէտ Սայմըն Մայզ-Սմիթ կ'ըսէ «Բրիտանիոյ մէջ շուրջ երկվեցեակ մը օրաթերթեր կան, իսկ թերթերու վաճառքին անկումը նկատի ունենալով՝ պարզապէս կարելի չէ պահել բոլորը»:

Պատրաստեց՝
Լ. ԿԻՒԼՕՅԵԱՆ - ՍՐԱՊԵԱՆ
(ՅԱՊԱՒՈՒԱԾ)

ԾՐՈՒԱՆ ԴԷՊՔԵՐՈՒՆ ՀԵՏ

ՌՈՒՍԱՍՏԱՆԻ ԲԱՆԱԿԻՆ ԲԱՐԵՓՈԽՈՒՄԸ

Մայիսի կէսերուն արդէն, նախագահ Պուտին յայտնեց թէ մտադիր է բարեփոխել բանակին ծառայութեան դրութիւնը: Կը խորհի ծառայութենէն անցնիլ պայմանագրութեան եւ շրջանն ալ կըրճատել երկուքէն՝ մէկ տարիի:

Քաղաքական համաձայնութիւն մը կայ, բայց դժուարութիւնները գլխաւորաբար տնտեսական են: Ներկայ պայմաններուն մէջ, արհեստաւորներու բանակ մը աւելի հակակշռելի պիտի չըլլայ քան ծառայութեան կանչուած երիտասարդները, որոնք իրենք զիրենք «անպարտելի եւ հերոսական» կը նկատեն: Օրինակ, Չէչէնիոյ մէջ, բնակչութիւնը պաշտպանելու համար հարկաւոր են «վարձկաններ», պատանի զինուորներու անկարգապահութեան դէմ:

Բայց եւ այնպէս, զինուորական ռուսական ռազմավարութիւնը դեռ անորոշ է եւ կարելի չէ յստակ ուղղութիւն մը տալ: Խորհրդային շրջանին թշնամին ծանօթ էր՝ ԱՄՆ եւ ՕԹԱՆ եւ ռազմավարութիւնն ալ ճշդուած:

***

Այս պայմաններուն մէջ, Ռուսերը որոշած են ամրապնդել Հարաւային Կովկասի իրենց զինուորական կայանը: Շրջանին մէջ, ռուսական ներկայութիւնը հին է, հոն քրիստոնեայ իր հայ եղբայրներուն հետ ետ քշած է Թրքական յարձակումները: Ռուսաստան կ'ուզէ նաեւ իր դիրքերը պահել Վրաստան եւ Ադրբէջան, բայց այս երկուքը, ներկայիս, ԱՄՆ-ու պաշտպանութիւնը կը փնտռեն, աւելի հարուստ եւ զօրաւոր:

Պուտին որոշեց գործակցիլ ԱՄՆ-ու հետ կարգ մը մարզերու մէջ, հակամարտութեան դիմելով այլ մարզերու մէջ: Ռուսաստան կ'ուզէ պահպանել նախաձեռնութիւնը Կովկասի հակահարեկչական պայքարին մէջ եւ արեւմտեան պետութիւններուն չթողուլ Կասպից ծովի քարիւղին մենաշնորհը: Փենթակոնը նախատեսեց իր զինուորական ներկայութեան ամրապնդումը եւ կը նախատեսէ կայանի մը կառուցումը Ադրբէջան: Գալով Ռուսաստանի, կը յուսայ զարգացնել իր կառոյցները շրջանին մէջ, կեդրոնանալով Հայաստան, Տաճիկիստան եւ Կիրգիզստան: Կասպից ծովուն մէջ, ամրապնդելով իր ծովային ուժը, կ'ուզէ պատգամ մը տալ ԱՄՆ-ու եւ ծանօթացնել իր յաւակնութիւնները 100 միլխառ տականներուն վրայ զօրս ունի: Բայց, ամերիկեան մրցակցութիւնը անմիջապէս հակազդած է զինուորական օժանդակութիւն մը առաջարկելով, առաջինը Պատմութեան մը, Հայաստանի եւ ՕԹԱՆ-ի միջեւ: Մէկ միլիոն տոլարի փոխատուութիւն մը՝ փոխարինելու համար խորհրդային ժամանակավրէպ կազմածը:

ԼՐԱՏՈՒ

ԳԱՂՈՒԹԷ ԳԱՂՈՒԹ

ԼՈՍ-ԱՆՃԸԼԸՍԻ մէջ, Յունիս 27-ին, իր մահկանացուն կնքած է Ռամկավար Ազատական Կուսակցութեան վարիչ դէմքերէն՝ Ալպէր Ուզունեան, նախկին ատենապետ Շրջ. Վարչութեան: Ծնած էր Հալէպ 1922-ին եւ ընտանեօք ԱՄՆ գաղթած 1960-ին, հաստատուելով Լոս-Անճըլըս, ուր, յետագային հիմը կը դնէր Փերսիըն ՌԸԿ Գըմփէնիի, որ շուտով համբաւ կը ստանայ: 18 տարեկանէն անդամակցած է ՀԲԸՄ-եան եւ ՌԱԿ-ի: Հիմնադիր անդամը եղած է ԹՄՄ-եան Լոս-Անճըլըսի մասնաճիւղին եւ ԹՄՄ Արշակ Տիգրանեան վարժարանին, որու հոգաբարձութեան կազմին անդամ եղած է երկար տարիներ: Հանրային բեղուն գործունէութիւն ունեցած է իր կեանքի երկայնքին:

***

ԱԼԵՔՍԱՆՏՐՈՒՊՈԼՍՈՅ (Յունաստան) քաղաքապետական Թատրոնին մէջ, Յունիս 3-ին, տեղի ունեցած է «Միշտ արեւը վառ մնայ» ընդհանուր խորագրին տակ երգի - պարի մանկական համերգ մը, կազմակերպութեամբ՝ Համազգայինի տեղւոյն Արամ Խաչատրեան մասնաճիւղին:

***

ՊԷՅՐՈՒԹԻ «ՀԵՀՈՄ»ը (Հայ Եկեղեցւոյ Համալսարանական Ուսանողներու Միութիւն) Կաթողիկոսարանի «Կիլիկիա» Թանգարանի սրահին մէջ, կազմակերպած էր հանդիպում - զրոյց մը Աթոմ Եղոյեան ամոլին հետ: Բացման խօսքը արտասանած է վարչութեան ատենապետ՝ Մարիա Աբրահամեան, որ ողջունելէ ետք Ա. Եղոյեանն ու Արսինէ Խանճեանը ներկայացուցած է զիրենք: Զրոյցը վարած է Պէթի Փանոսեան, որ, նախ ծանրացած է «Արարատ»ի արժանացած մեծ յաջողութեան վրայ: Եղոյեան նշած է որ «Արարատ» եղած է այն ժապաւէնը որով հայկական ցեղասպանութեան մասին գաղափար չունեցող Հայը ճանչցած է իր արդար դատը եւ հոն է որ կը կայանայ ֆիլմին ամբողջ արժէքը: Ա. Խանճեան ալ նշած է որ իրեն համար Լիբանան գտնուիլը շատ բան կը նշանակէ, մանաւանդ որ շրջան մը հոն ապրած է:

ՊԱՏՐԱՆՔ

Գրեց՝ ՓԱՅԼԱԿ ՍԱՆԱՍԱՐ

ԵՐԿՐՈՐԴ ՄԱՍ

1923, ամառ _ աշուն

Փարիզ

6.

Ժամանակէ մը ի վեր Շողակաթի վիճակը արդէն Թագուհիի եւ իր աղջկան ուշադրութիւնը գրաւած էր: Անիկա օրէ օր կ'իյնար զգալապէս: Մազերը առատօրէն սկսած էին ճերմկիլ: Անխնամ երեւոյթ մը ունէր ընդհանրապէս: Անոր բառերը չփոթ էին, ակնարկը՝ խուսափուկ ու տարտամ, շարժումները՝ անկապակից:

«Խեղճ կնիկ», կ'ըսէին մայր ու աղջիկ, «հալումաշ եղեր է... ճիկերի կրակը մէկ կողմէ, շան չարչարանքը միւս կողմէ... քաշածը Աստուած գիտէ... այս տարիքին էլին պուրը ի՞նչ՚լ... քաշուելիք կրակ չէ... Աստուած ողորմի»...

Անոնք ըրջօրէն տրամադիր էին օգնելու, աջակցելու Շողակաթին, բայց անիկա կը խուսափէր միշտ իրենցմէ, կը նախընտրէր կարծէք պարուրուելու իր մենաւոր, անճար թշուառութեամբ, խոնջին նման չէր կրնար բաժնուիլ իր մըռայլ պատեանէն. տեսակ մը բնաւորութիւն եղած էր. անիկա կը սնանէր իր թշուառութեամբ, կ'արբենար անով. առանց անոր չպիտի կարենար ապրիլ:

Նոյն այդ Կիրակին ալ, ամբողջ օրը, Շողակաթ դուրս չըլլաց երբեք: Նախընթաց օրուան հանդիպումը վերիվայր շրջած էր իր հոգին. մտածում, գաղափար, զգացում տակնուվրայ եղած էին բոլորովին ու պառաւ կինը այդ խառնակոյտին մէջտեղ մնացեր էր շուարած ու անօգնական: Կը նայէր իր կիսափուլ փլատակներուն, որ հրդեհէն վերջ անգամ մը նալ սկսած էին ճարճատիլ:

Շողակաթ, ծովամոյն այդ էակը լաստի կտորի մը հանդիպած էր ու այլեւս ոչ մէկ գնով չպիտի լքէր զայն: Իրեն կը թուէր որ նախախնամական հրաշքներէն մէկը պիտի պատահէր, սկսած էր պատահիլ իր կեանքէն ներս: Յոյս մը, տըկար խարուսիկ յոյս մը, բայց յոյս մը վերջապէս որ ահա իջած էր անհաւատալի սաստկութեամբ, տիրապետած էր մէկէն իր ամբողջ էութեան. ոչ մէկ զօրութեան, ոչ մէկ կասկածի թոյլ չպիտի տար բաժնելու զինքը այդ յոյսէն, որ իր վերջին ապաւէնը, վերջին փրկութիւնն էր... խեղճ կին... քանի կը խորհէր, յոյսը կ'աճէր, կը վերածուէր անժխտելի ապահովութեան մը, կ'ըլլար անվերծանելի համոզում:

Այո, այն րոպէէն իսկ որ մանկամարդ աղջկան ակնարկը թափանցեր էր զինքը, այդ պահէն իսկ բնազդը խօսեր էր իրեն. յայտնութիւնը նշուէր էր իր խորը ու անմիջապէս լուսաւորած էր բոլոր անկիւնները: Փաստերու պէտք չունէր. ու տարակոյսներու ալ տեղ չէր մնացեր ամենեւին: Իր մայրական բնազդը - ներքին այդ ձայնը - հոն էր փառաւոր, իբրեւ անտեղիտալի վկայ. իր յարաճուն վըստահութիւնը իրեն կ'երեւէր իբրեւ նախախնամական ապացոյց...

Իր հոգեբանական կացութեան մէջ անիկա ի վիճակի չէր անշուշտ տրամաբանական կապը փնտռելու դէպքերուն մէջ. պատասխանելու՝ «ինչո՞ւ»ներու եւ «ինչպէ՞ս»ներու: Իր տենչանքը, իր ինքնախաբէութիւնը կ'անտեսէր անհաւանականը, կամ զայն իսկ կը դարձնէր ի նպաստ իրեն: Ամէն մտացածին եւ կոյր համոզումները կը ծլին ու կ'աճին յուսահատութեան դետնի վրայ, ծծելով մտածումին վերջին կաթիլները: Այդպէս է եղած երբեմն կրօնքներու, միսթիքներու ծնունդը:

Այո, գտած էր պատահմամբ, ինչ որ կը փնտռէր ահա ամիսներէ ի վեր: Տիրոջ մասն էր: Ալ պիտի տեսնէր, տաքի պիտի կանգնէր անգամ մըն ալ: Այդ գերագոյն առիթին վրայ պիտի դնէր իր ապրելու ուժը, վերջին տարիները, ինչ որ տակաւին կը մնար իրմէ կենդանի...

Իր չմոռցած խղճմտանքին առջեւ, անիկա կերպով մը կը ջանար բացատրելու աղջկան, իր աղջկան օտարոտի ընթացքը... Ո՜հ, ով գիտէ, Տրապիզոնէն բաժնուելէ յետոյ ինչ ձեռքերէ անցած ըլլալու էր անիկա... ճակատագիրը քարէ քար, անկումէ անկում քշկռտած ըլլալու էր անիկա... քանինե՜ր խորթացան, այլանդակուեցան աքսորի ընթացքին, քանի մը ամսուան մէջ, Թուրքերու, Քիւրտերու մօտ... Ինչո՞ւ զարմանալ որ իր աղջիկը հիմնովին փոխուած ըլլայ, ու մոռցած ըլլայ անցեալը լիովին... Աշխարհը՝ այնքան նեղ ու մարդուս ճակտին գրուածը մարդոց խելք ու մտքէն վեր կը մնայ, շատ վեր: Շողակաթ այնքան աներեւակայելի դէպքերու հանդիպելէ յետոյ, պատճառ մը չունի զարմանալու իր աղջկան պարագային առջեւ: Բնական, հասկնալի է որ անիկա զինքը չճանչնայ. բայց ահաւասիկ ինք հոս է այժմ, պատրաստ՝ քարերն անգամ արթնցնելու, ու անկարելին փորձելու:

(Շար. 14)

ՄԱՐՍԷՅԼԻ ՍՐԲՈՑ ԹԱՐԳՄԱՆՉԱՑ ՄԱՅՐ ԵԿԵՂԵՑԻ

Հանդիսաւոր Պատարագ

ԿԻՐԱԿԻ ՅՈՒԼԻՍ 13–ԻՆ
ՄԱՅՐ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ ՄԷՋ

Պատարագը կը մատուցանէ եւ կը քարոզէ, Հայաստանի Գիւմրի քաղաքի Հայոց առաջնորդ՝

ՄԻՔԱՅԷԼ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ԱՋԱՊԱՀԵԱՆ

Սիրով կը հրաւիրուին մերազն ժողովուրդը ներկայ գտնուելու սոյն հանդիսաւոր արարողութեանց։

Սկիզբ ժամերգութեան ժամը 8·30–ին։
Պատարագ ժամը 10–ին։

Imprimé sur les Presses
au Journal «HARATCH»
83, rue d'Hauteville, 75010 Paris
Siret : 571 027 317 000 15
Commission Paritaire : N° 55935

«ՅԱՌԱՋ»ի ընթացիկ ազդերու սակագինը

	€	
Մահազդ	140	(167,44)
Հոգեհանգիստ	125	(149,50)
Շնորհակալիք	125	(149,50)
Հարսնիք–Նշանտուք	125	(149,50)
Ծնունդ	125	(149,50)

Բոլոր ազդերու սակերուն վրայ, հարկ է աւելցնել 19,60% Թէ·Վէ·Ա· (տե՛ս· փակագծի մէջ ընդհ· գումարը)։

Այս գիները կը վերաբերին մէկ անգամ հրատարակելի ազդերու, ՄԻՆՉԵՒ ՄԷԿ ՔԱՌՈՐԴ ՍԻՒՆԱԿ (25 տող) մահազդներու պարագային եւ 1/8–րդ (12–13 տող) մնացեալին։

Առեւտրական եւ այլ ծանուցումներու համար, դիմել Թերթին Վարչութեան։

ՀՈԳԱԲԱՐՁՈՒԹԻՒՆ
ՍՈՒՐԲ ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՄԿՐՏԻՉ
ՄԱՅՐ ՏԱՃԱՐԻ

EPHORIE
DE LA CATHEDRALE
ST-JEAN BAPTISTE

ՈՒԽՏԱԳՆԱՑՈՒԹԻՒՆ ՍՈՒՐԲ ԷՋՄԻԱԾՆԻ ՄԱՅՐ ՏԱՃԱՐԻ ԿԱՌՈՒՑՄԱՆ 1700-ԱՄԵԱԿԻՆ ԱՌԻԹՈՎ

Նախաձեռնութեամբ՝ Փարիզի եւ Շրջանի
ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ

ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ, ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ 30-ԷՆ
ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ, ՆՈՅԵՄԲԵՐ 6

Այս ճամբորդութեան համար նախատեսուած է՝
8 օրուան համար՝ 1180 Եւրօ
Առանձին սենեակի պարագային՝ 1355 Եւրօ
(Օդանաւ, օդակայանի տուրք, վիզա, պանդոկ, շրջապտոյտներ, սնունդ)

Արձանագրութեան վերջին պայմանաժամ՝
ՕԳՈՍՏՈՍ 15

Մասնակցութեան համար հեռաձայնել Առաջնորդարանի Քարտուղարութեան՝
01 43 59 67 03 թիւին

FRA ZAVARIAN
des Hauts-de-Seine

CROIX BLEUE
Section de Chaville

Dimanche 20 juillet

Grande Fête Champêtre

Khanassor

PARC BON REPOS
78140 VIROFLAY (Près Place Louis XIV Nat. 10)

- **A 11h30:** En l'église arménienne de Chaville
  MESSE DE REQUIEM
  à la mémoire du prince Arghoutian
  et à la mémoire des 5 jeunes combattants
  de l'Armée Révolutionnaire Arménienne
  tombés lors de la prise de l'Ambassade de Turquie à Lisbonne.
  —— 20ème anniversaire ——
- **A 13h:** Recueillement sur la tombe du Prince Arghoutian au Cimetière de Chaville et prise de parole par
  HAGOP SAZDJIAN
- **Puis jusqu'à tard dans la soirée au Parc Bon Repos**
  Animation musicale par le **Trio Artsakh** composé de
  Hagop, Asko et **Hovig**
  Participation de la chanteuse **Yerso**

Prise de parole
MOURAD PAPAZIAN
Président du Comité Central du Dachnaktzoutioun

— Buffet, grillades, tournois
— Stands de présentation du Nor Séround, du CDCA
— Présentation des derniers ouvrages parus en librairie et dédicaces par leurs auteurs
— Stands d'animation pour les enfants

Association "MACHTOTZ"
Pour la Défense de la Langue Arménienne

Rentrée de l'année scolaire 2003/04

1) Cours intensif d'arménien 1er niveau pour non-arménophones

Ces cours s'adresseront aux débutants de 8 à 70 ans.
Les élèves seront capables de parler, lire et écrire l'arménien
L'enseignement est assuré par Mme **Hilda Kalfayan-Panossian**
avec sa **METHODE AUDIOVISUELLE**
27 Septembre 2003 - 31 Janvier 2004 : Stage de 50 heures
le samedi matin de 9h à 12h à Paris **(Absentéisme exclu)**

2) cours de 2e, 3e, et 4e niveaux

27 Septembre 2003 - Fin Juin 2004
le samedi entre 12h et 15h à Paris
Les nouveaux élèves sont acceptés à ces cours après un test de niveau.
Pour tous ces cours :
RENSEIGNEMENTS et INSCRIPTIONS dès maintenant :
01 47 50 97 51 et 01 39 46 21 66.

3) Manuel d'arménien occidental pour les non-arménophones

Une méthode audiovisuelle utilisable chez soi.
3 volumes en couleur + 1 coffret de 4 cassettes audio
85 Euros + 8 Euros frais d'expédition.
Contecter l'Association MACHTOTZ : 01 47 50 97 51.

CROIX BLEUE DES ARMÉNIENS DE FRANCE

DIMANCHE 13 JUILLET

BELLEFONTAINE EN FETE

ACCUEIL DES PARENTS ET DES AMIS
A PARTIR DE 11 HEURES

Buffet,
Kermesse,
Jeux

VENEZ NOMBREUX

ԱՐՄԱՏ
ՀԱՅԵՐԷՆ ԼԵԶՈՒԻ ԱՇԽԱՏԱՆՈՑ
8, rue du Groupe Manouchian
94140 ALFORTVILLE

ԱՐՄԱՏ հայերէն լեզուի աշխատանոցը կը շարունակէ իր գործունէութիւնը 2003–2004 դպրոցական տարեշրջանին։

Դասաւանդութիւնները տեղի կ'ունենան Չորեքշաբթի օրերը 3–էն 7 տարեկան *մանուկներու համար ժամը 14–էն 17, եւ* Շաբաթ օրերը 8 տարեկանէն սկսեալ *պատանիներու համար նոյն ժամերուն։*

Աշխատանոցին նպատակն է բնականօրէն հայերէն խօսելու կարելիութիւնը տուող միջավայր մը ստեղծել։ Միջոցներն են՝
ա) Թատերական և արտայայտչական տարբեր ձեւերով հայերէնի ուսուցում
բ) Հայոց պատմութիւն
գ) Հայերէնով համակարգիչ
դ) Երգ
ե) Աւետարանի ուսուցում
զ) Ձեռային աշխատանք

Արձանագրութիւնները տեղի կ'ունենան Յուլիս 5 եւ 12, ժամը 14–էն 15, ինչպէս նաեւ Սեպտեմբեր 6 եւ 13–ին, դարձեալ ժամը 14–էն 15։

Հասցէ՝ Ալֆորվիլի Հայ Աւետարանական Եկեղեցի,
8, rue du Groupe Manouchian

Հեռաձայնելու համար դիմել Տիկին Նորա Պարութճեանին՝
01·48·93·57·33 *թիւին։*

ՇԱԲԱԹ – ԿԻՐԱԿԻ
ՅՈՒԼԻՍ 12-13
SAMEDI - DIMANCHE
12-13 JUILLET
2003

LE NUMERO: 1 €

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ

ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ (1884-1957)

HARATCH
LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE FONDE EN 1925

DIRECTRICE : ARPIK MISSAKIAN
83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
TEL. : 01 47 70 86 60 — FAX : 01 48 00 06 70
E-MAIL : jharatch@aol.com

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար. 230 եւրօ — Վեցամսեայ : 122 եւրօ
Արտասահման : Տար. 270 եւրօ (Ամէնօրեայ առաքում)
247 եւրօ (Շաբաթական առաքում) — Հատը : 1 եւրօ
C.C.P. PARIS 15069-82 E

78ՐԴ ՏԱՐԻ – ԹԻՒ 20.729 — Fondateur SCHAVARCH MISSAKIAN — 78e ANNEE — N° 20.729

ՕՐՈՒԱՆ ԴԷՊՔԵՐԸ

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

ՖՐԱՆՍԱՅԻ «պատմական» փառատօնները կարգով ջնջուեցան, ինչ որ մշակութային եւ տնտեսական լուրջ աղէտ մըն է երկրին համար: Ավինեօն (թատրոնը), էքս (երաժշտութիւն) եւ միւսները հրաժարեցան իրենց ներկայացումներէն: Ո՞ւր են յաղթողները այս պայմաններուն մէջ, ամէն ոք միւսին վրայ կը թողու ձախողութեան պատասխանատուութիւնը: Գլխաւորը կը նկատուի Մեդեֆը, այսինքն գործատիրութիւնը, որուն զօրն պայած կ'ըլլայ Մշակոյթի նախարարութիւնը:

ՖՐԱՆՍԱՅԻ Ներքին նախարարը՝ Ն. Սարքոզի միաձայնութիւն ձեռք ձգեց կրկնակ պատիժի իր օրինագիծին համար, այսինքն ձախը միացաւ աջին: Օրինագիծը արտաքսման կարելութիւնները կը նուազեցնէ օտար յանցագործներուն համար, որոնք ընտանեկան կապեր ունին Ֆրանսայի մէջ:

ԻՐԱՔԻ Քաղդէական Եկեղեցւոյ պետը՝ Ռաֆայէլ Ա. Պիտավիր մեռած է, Լիբանան, ուր կը խնամուէր 81 տարեկանին: «Բաբելոնի պատրիարք»,Քրիստոնեայ Արեւելքի ծանօթ դէմք, նախքան Պաղտատ երթալը 23 տարեկանին,որպէս եպիսկոպոս պաշտօնավարած էր Լիբանան: 1989ին է որ Քաղդէական Ս. Սինոդոսը զինք պատրիարք կ'ընտրէ: Իրաքի մէջ, 300–էն 400 հազար է իր հաւատացեալներու թիւը, համախմբուած տասը թեմերու մէջ: 1991–ին, Ծոցի պատերազմին, Ս. Հիւսէյնի կողքին է, գոհ է որ եկեղեցիներն ու վանքերը կը վերահաստատուին եւ քրիստոնեայ դպրոցներ կը սեպղծուին: Ս. Հիւսէյնը կը նկատէր որպէս «քաղաքական ամէնէն արդար մարդը, զոր ունեցած են»:

ՊԱՐՍԿԱՍՏԱՆԻ հարաւային շրջանը, երկու յաջորդական երկրաշարժեր պատահած են, Յուլիս 10–ին, 5,6 եւ 5,8 ուժգնութեամբ Ռիխթէրի բաց սանդղաչափին վրայ: Կը թուի որ բազմաթիւ զոհեր կան, բայց, ճշգրիտ թիւ չկայ: Ցնցումները տեղի ունեցած են Ֆարսի գաւառը, Թեհրանէն 800 քիլոմեթր հարաւ, մասամբ անապատային է:

ՄՈՍԿՈՒԱՅԻ ՄԷՋ, ռմբափորձի մը առաջքն առնուած է Յուլիս 10–ին, երբ ճնթական սպաննուած է կրած ռումբին պայթումէն: Ըստ ոստիկանութեան, ռումբը նման էր չէչէն քամիքազ կիներու կրածին: Անոնց ռումբէն 14 մեռեալ կար ռոք փառատօնի մը:

ԻՐԱՔԻ ՄԷՋ, երկու ամերիկացի զինուոր եւս սպաննուած են Յուլիս 10–ին, երկու տարբեր յարձակումներու ընթացքին: Իրաքի պատերազմը 214 մեռեալ պատճառած է Ամերիկացիներուն, որոնց 145–ը՝ հակամարտութեանց ընթացքին:

ԺՈՐՃ ՊՈՒՇ մտանակի ներումի արժանացաւ Յուլիս 10–ին, երբ նախագահ Շիրաք երկու ամիսով ջնջեց անոր պատիժը, որպէս յաւելում հաւաքական ներումին, բայց, առ այժմ բանտը կը մնայ: Այս խօսքով, պատիժը չորս ամիսով կը նուազի, ինչ որ, խուքին մէջ, ոչ ոքի գոհացում եւս տայ:

Ճ. ՊՈՒՇ, Յուլիս 10–ին, հարաւի Ափրիկէ վերադարձած էր, Պոթսուանայէն գալով, նախքան Ուկանտա անցնիլը, որ ափրիկեան շրջապտոյտի նախավերջին հանգրուանն է Նիժերիայէն առաջ: Պոթսուանա այն երկիրն է, որ ամէնէն աւելի կը տուժէ սիտայէն եւ այդ առթիւ ԱՄՆ-ու Նախագահը շեշտած՝ «Միայն զօրաւոր երկիր մը չենք, այլեւ երկիր մըն ենք որ գութ ունի»:

ԵՒՐՈՊԱՅԻ ԽՈՐՀՈՒՐԴԻՆ Զարշարանքը Կանխարգիլող Կոմիտէն դատապարտած է չարչարանքներն ու առեւանգումները, որոնք կը կատարուին Չէչէնիա ռուսական զօրքերուն կողմէ: Չէչէնիոյ Հանրապետութեան դատախազը կը գտնէ որ պատժական 565 հետապնդումներուն մէջ (2002-ին) Ռուսերուն մասնակցութիւնը 300 պարագայի մը վերաբերի:

ՊԱՊԸ, զգալապէս յոգնած է եւ իր ամարանոցը՝ Գասթելկանտոլֆօ քաշուեցաւ, վերջ տալով նաեւ այն անձնական ունկնդրութիւններուն զորս կու տար եւ որոնք կրնան վերսկսիլ Սեպտեմբերին:

ԲԵԼՕՌՈՒՍԻՈՅ նախագահը՝ Լուկաշէնկօ պաշտօնազրկեց իր նախարարապետը՝ Նովիտսկի եւ կարգ մը ուրիշ պատասխանատուներ, անոնց վերագրելով երկրին տնտեսական դժուարութիւնները: Նախարարապետին պաշտօնազրկումը քննադատուած է, այն պատճառաւ, որ քաղաքական խաղ մը կը նկատուի:

ԿԻՊՐՈՍ

ՆԱԽԱԳԱՀ ՓԱՓԱՏՕՓՈՒԼՈՍԻ ՀԱՄԱՐ ՀՈՂԵՐՈՒ 89,8%Ը ՅՈՅՆԵՐՈՒՆ ԵՒ ՀԱՅԵՐՈՒՆ ԵՆ

«Մարմարա», Յուլիս 4-ի իր թիւով կը հաղորդէ որ Կիպրոսի նախագահ Թասոս Փափատօփուլոս Յուլիս 3–ին, Կիպրոսի ձայնասփիւռէն ըրաւ յայտարարութիւն մը, որ այսօր լայն արձագանգ գտած է թուրք մամուլին մէջ: Փափատօփուլոս ըսաւ որ Կիպրոսի հողերուն 89,3 տոկոսը կը պատկանի Յոյներու եւ Հայերու:

Ասիկա կը փաստուի փաստաթուղթերով: Մնացեալն է որ կը պատկանի կիպրացի Թուրքերուն:

Փափատօփուլոս ըսաւ որ իր այս յայտարարութիւնը հիմնուած է օտարներու կողմէ պատրաստուած փաստաթուղթերու վրայ եւ իրենք ունին այդ փաստաթուղթերուն կրկնօրինակները: Եթէ կացութիւնը այս է, իրաւունք չունիս քաղաքական որոշումներով այդ հողամասերը առնելով սեփականատէրերուն ձեռքէն: Սեփականատէրը եթէ ուզէ կրնայ ծախել կամ ուրիշ հողամասի հետ փոխանակել: Բայց կրնայ նաեւ պահանջել որ վերադառնայ եւ իր հողերուն վրայ բնակի:

Փափատօփուլոս յնդեց նաեւ որ Կիպրոսի մէջ երկու համայնքներու մասին խօսիլը Միջնադարեան մտածումի արդիւնք է եւ ասիկա հաշտ չէ մարդոց իրենց տուները վերադառնալու սկզբունքին հետ:

ՅՈՒԼԻՍ 14–Ի Ազգային Տօնին առթիւ «Յառաջ» լոյս չի տեսներ Երկուշաբթի (Երեքշաբթի, Յուլիս 15–ի թիւ): Մեր յաջորդ թիւը՝ Չորեքշաբթի, Յուլիս 16:

ՀՀ ՆԱԽԱԳԱՀ Ռ. ՔՈՉԱՐԵԱՆԻ ՖՐԱՆՍԱ ԱՇԽԱՏԱՆՔԻ ԱՅՑԻ ՅԱՅՏԱԳԻՐԸ

Յուլիս 15 – 18

Երեքշաբթի, Յուլիս 15

ժամը 17	Հանդիպում Ֆրանսայի Ծերակոյտի նախագահ Ք. Փոնսըլէի հետ (միայն նկարահանող լրագրողներու համար)
ժամը 18	Ծերակոյտի նախագահին չքանշանի յանձնման արարողութիւն (միայն նկարահանող լրագրողներու համար)

Չորեքշաբթի, Յուլիս 16

ժամը 12.45	Հանդիպում Ֆրանսայի Հանրապետութեան նախագահ Ժագ Շիրաքի հետ. Հանդիպման աւարտին ՀՀ նախագահի կարճ հարցուպատասխանը մամուլի համար
ժամը 20	Հանդիպում Ծերակոյտի եւ Ազգային Ժողովի «Ֆրանսա – Հայաստան» բարեկամութեան խումբերու անդամներուն հետ (միայն նկարահանող լրագրողներու համար)

Հինգշաբթի, Յուլիս 17

ժամը 10	Հանդիպում Ազգային Ժողովի նախագահ Ժան-Լուի Տըպրէի հետ (միայն նկարահանող լրագրողներու համար)
ժամը 11.30	Այցելութիւն «Մաթինեօն» պատկերասրահ (Ժանէժ) (միայն նկարահանող լրագրողներու համար)
ժամը 12.30	Ծաղկեպսակի զետեղում Կոմիտասի արձանին:

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՃԱԿԱՏ

«ԱՐՄԷՆՓՐԷՍ»

(Յուլիս 10 / 11)

Վ. ՕՍԿԱՆԵԱՆ ԿՐԿԻՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆ – ԹՈՒՐՔԻԱ ՅԱՐԱԲԵՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐՈՒՆ ՄԱՍԻՆ

Աշխատանքի այցով Հայաստան գտնուող Եւրոպական Միութեան պատուիրակութեան ղեկավար, Իտալիոյ Արտաքին նախարարի տեղակալ Մարկերիթ Պոնիվէրիի հետ տեսակցութեան ընթացքին, Յուլիս 10–ին, Արտաքին նախարար Վ. Օսկանեան անգամ մը եւս անդրադարձած է հայեւթրքական յարաբերութիւններուն վերջերս արձանագրած զարգացումներուն: Այս մասին Վ. Օսկանեան ըսած է՝ «Հայ – թուրքական յարաբերութիւնների համատեքստում ՀՀ իշխանութիւնների կողմից ողջունւում են Հայաստանում ՕԹԱՆ-ի զինվարժութիւններին Թուրքիայի մասնակցութիւնն ու երկու երկրների Արտաքին Գործերի նախարարների մակարդակով սկսուած երկխօսութիւնը: Արտաքին գործերի նախարարների Մադրիդում կայացած առաջին հանդիպումը Հայաստանի, տեղեակ եմ, որ նաեւ Թուրքիայի, կողմից գնահատւում է շատ դրական»: Արտաքին նախարարը աւելցուցած է թէ եթէ թրքական դիրքորոշման մէջ յանկարծակի փոփոխութիւն չըլլայ, յառաջիկայ ամիսներէն խսկ կարելի կ'ըլլայ, թէեւ փոքր քայլերով, յարաբերութիւններու զարգացում արձանագրել: Անդրադառնալով ցեղասպանութեան ճանաչման հարցին, Վ. Օսկանեան ըսած է թէ ատիկա Հայաստանի արտաքին քաղաքականութեան օրակարգին մաս կազմած է ու կը շարունակէ կազմել բայց եւ այնպէս նիւթը որպէս նախապայման չի դրուիր Թուրքիոյ հետ յարաբերութիւններու բնականոնացման մէջ:

Արտաքին նախարարը խօսած է ՕԹԱՆ-ի վերջին ռազմափորձերուն մասին, ցաւ յայտնած է որ հակառակ Հայաստանի կողմէ ուղղուած հրաւէրին Ատրպէյճան մերժած է մասնակցիլ. Նախարարը աւելցուցած է նաեւ թէ ՕԹԱՆ-ի Ատրպէյճան տեղի ունենալիք յառաջիկայ ռազմափորձերուն Հայաստան պատրաստ է իր մասնակցութիւնը բերելու, եթէ հրաւէր ըլլայ:

ԱՄՆ-ՈՒ ԾԵՐԱԿՈՅՏ

ՀԱՅՈՑ ՑԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹԵԱՆ ԲԱՆԱՁԵՒԸ ԿՐԿԻՆ ՅԵՏԱՁԳՈՒԱԾ

Հայոց ցեղասպանութեան ճանաչման բանաձեւը որ պէտք է քննուէր ԱՄՆ-ու Ծերակոյտի Յուլիս 9-ի նիստին, օրակարգէն դուրս ձգուած էր վերջին պահուն: Հայկական կողմին մօտ աղբիւրներէ տրուած բացատրութիւնը այն էր որ Հայերու բարեկամ ծերակուտականները աւելի նպատակայարմար պահու մը կը սպասեն հարցը կրկին օրակարգի դնելու համար, մինչ կը կարծուէր թէ պահը յարմարագոյնն էր, երբ ԱՄՆ – Թուրքիա յարաբերութիւններուն մէջ պաղ հով կը փչէ:

***

ԳԱՐԵԳԻՆ ԱԶԱՐԵԱՆ՝ ԿԵԴՐ. ԸՆՏՐԱԿԱՆ ՅԱՆՁՆԱԺՈՂՈՎԻ ՆՈՐ ՆԱԽԱԳԱՀ

Կեդրոնական Ընտրական Յանձնաժողովի նոր կազմը Յուլիս 10–ին գումարած է իր անդրանիկ նիստը, նախկին նախագահ Արտակ Սահրադեանի ղեկավարութեամբ: Ձեռնարկուած է ԿԸՅ-ի նոր նախագահի, նախագահի տեղակալի եւ քարտուղարի ընտրութեան ժողովականներուն կողմէ առաջարկուած է թեկնածութիւնը Գարեգին Ազարեանի, որ նախագահ Քոչարեանի ալ թելադրութիւնն էր: Ան նախագահ ընտրուած է

(Շար.ը Դ. էջ)

Ի ՅՈՒՇ

ՓՐՈՖ. ՇԱՌԼ ՏԷՏԷԵԱՆ

Որքան տարիները առաջ երթան, այնքան հոս, հոն տեղի ունեցող տերեւաթափը, մամուլի միջոցով հաղորդուող մահազդները կը մօտենան իմ անցուկ շրջանակիս, ծանօթ, ազգային դէմքեր չեն միայն, ինչպէս էր պարագան մտաւորական Զափանհաս Որբերունի, որոնցմէ գիրք մը կամ յօդուած մը կարդացած կ՚ըլլայինք անպատճառ, հիմակուայ տերեւաթափը կը վերաբերի մօտիկ բարեկամներու, դասընկերներու, տարեկից հայրենակիցներու կամ թաղեցիներու, որոնց հետքերը տասնեակ տարիներով կորսնցուցած կ՚ըլլաս եւ յանկարծ կը յայտնըւին մահազդով, երկրագունտիս մէկ կորսուած անկիւնը, ընդհանրապէս Միացեալ – Նահանգներու կամ Գանատայի մէջ, շրջապատուած զաւակներով, թոռնիկներով, հարսերով... Զարմանալի ճակատագիր է հայունը այս վերջին յիսնամեակին: Պէյրութի կամ Հալէպի հիւղաւանի մը մէջ աշխարհ եկած Նուպարը, Անդրանիկը կամ Թորոսը, յանկարծ տարիներ վերջ կը յայտնուի Ցիւրիխի, Վալանսի, Պրիւսէլի կամ Լոս – Անճըլըսի մէջ, իր կարգին զաւակներ եւ թոռնիկներ ցիրուցան ըրած Մայամի, Հօնօլուլու, Վէնէզուէլա կամ Հարաւային Ափրիկէ...:

Շառլ Տէտէեան, տարեկից մը չէր, կը պատկանէր այն ազնուական սերունդին, աճած կաթողիկէ ընտանիքի մը մէջ, մեծ հիացող մը կաթողիկէ ազնուական Ֆրանսային, եկած հաստատուած անոր ամէնէն ազնուական թաղամասին մէջ (Նէօյի) ինքն ալ իր կարգին սերած կը համարէր Հայ ազնուական ընտանիքէ, իշխանական ծագում ունեցող, որու մասին հրատարակած է ուսումնասիրութիւն մը (Լէ Տէտէեան) եւ ցաւով ամէն հանդիպումին, կը խօսէր «րէ օր – ամէն մարդի մէջ անկում արձանագրող Ֆրանսայի մը որ սկսած էր յուսախաբ ձգել իր սերունդի բոլոր մտաւորականները անխըտիր:

1984 Յունիս 6-ին կրկին Վենետիկ կը գտնուէր ուր եկած էր բաղդատական գրականութեան նուիրուած շարք մը դասախօսութիւններ կատարելու, Ճորճիօ Ջինի Միջազգային Հիմնարկին հրաւէրով, Ս. Գէորգ Կղզիին մէջ, որուն աւարտին անպայման այցելութիւն մը կու տար Մխիթարեան հայրերուն, որոնցմէ շատերը մօտէն կը ճանչնար:

Պահ մը խորհեցայ որ օգտակար գործ ըրած կ՚ըլլամ եթէ Հայ հասարակութեան ծանօթացնեմ, հայ ազգի տաղանդաւոր զաւակներէն մին, որ թէեւ կ՚ապրի եւ կը գործէ համայնքի ծիրէն դուրս բայց հըպարտութեամբ կ՚ընդունէր իր հայկական ծագումը, նոյն զգացումներով կ՚օգնէր բոլոր հայ ուսանողներուն որ գրականութեան կը հետեւէին Սորպոնի մէջ, միաժամանակ տիպար ներկայացուցիչ կրնար նկատուիլ յաջող համարկումի (էնթէկրասիոն):

Պր. Տէտէեան ընդունեցաւ հարցազըրոյցի առաջարկս, որ երկու ժամ տեւեց, խնդրելով որ յարմար առիթի մը լոյս ընծայեմ:

Այդ թուականէն, մեզ բաժնող շուրջ քսան տարիներու ընթացքին, զանազան պաշտօններով գտնուեցայ օտար հորիզոններու վրայ եւ հաւանաբար ընդ միջդ այդ «ՅԱՐՄԱՐ ԱՌԻԹԸ» պիտի չհանդիպէր եթէ անցեալ օր «Յառաջ»ի 25-06-03 թիւին մէջ կարդացած չըլլայի Շառլ Տէտէեանի մահուան լուրը որ տեղի ունեցած է 2003 Յունիս 21-ին:

Ծնած էր Իզմիր, 1910 Ապրիլ 4. հայրը Տիգրան – Յարութիւն Տէտէեան, մայրը Էմմա – Եղիսաբէթ Էքիզլէր (Հայրապետեանց):

1919 Յուլիսին Իզմիրէն կը հեռանան հաստատուելով Ժընեւ, ուր կը մնան 9 ամիս եւ 1920 – 1921 վերջնականապէս կը հաստատուին Նէօյի Ս. – Սէն, ուր 9 տարի կ՚աշակերտէ Նէօյի Ս. Խաչ վարժարանը, որուն տնօրէնն էր Փարիզի ապագայ ծիրանաւոր Փիէռ Փըլթի տը Ժիւլվիլ:

1929 – 1932 կը յաճախէ Ֆրանսայի նըշանաւոր ՀԱՆՐԻ Դ. ճեմարանը, որպէս դասընկեր ունենալով Ժագ Տը Պուրպոն Պիւսէ, Մօրիս Շուման եւ Ժիւլիէն Կրագ:

Վերսայլի Լիսէ Հոշի մէջ կը սկսի դասաւանդել դասական գրականութիւն միաժամանակ հետեւելով Սորպոնի ընթացքներուն դասական գրականութեան քննութիւններու որպէս պատրաստութիւն:

1935 – 1936 կը կատարէ զինուորական պարտ ծառայութիւն եւ յաջորդ տարին 1936 – 1937 Փարիզի Գլօտ Պէռնար Լիսէին մէջ դասական գրականութեան դասեր կու տայ:

Կ՚ամուսնանայ Օրիորդ Ֆիլիս Նեկտար Սիվրիսարեանի հետ:

Որպէս զինուոր 117 հետեւակազօր բանակին, Սօմի ճակատամարտին Թրէլի մէջ գերի կը բռնուի Գերմանացիներէն եւ կը տարուի Գուսթրին (Լեհաստան) ուր 22 քիլօ կորսնցուցած ըլլալով, 10 ամիս վերջ ազատ կ՚արձակուի եւ կը վերադառնայ Նէօյի:

Հազիւ ինքզինքը քիչ մը գտած, երեք ամիս վերջ Նանթի Լիսէ Գլէմանսոյի մէջ կը սկսի դասաւանդել ուր կը պատրաստէ պետական զոյգ աւարտաճառեր (Մօնթէնիւր իր անկլօսաքսոն բարեկամներու մօտ եւ Մօնթէնիւրի ճամբորդական օրագրութիւնը):

1 – 03 – 1942 կը նշանակուի Ռէննի (Պրըթանիը) մէջ Ժ2. – Ժէ. դարերու Ֆրանսական գրականութեան դասախօս եւ մինչեւ դաշնակից ուժերու ցամաքահանումը Նորմանտիի մէջ, դիմադրական շարժումին մաս կը կազմէ:

1944 Մայիս 20-ին կը պաշտպանէ իր աւարտաճառը Փարիզի մէջ եւ 1-10-1945 կը նշանակուի Գրականութեան տիտղոսաւոր փրոֆէսէօր Լիոնի համալսարանին:

1946-ին կ՚ընտրուի ընդհանուր քարտուղար Արդի գրականութեան Պատմութեան միջազգային Յանձնախումբին ու 1948-ին կը սկսի կոչուիլ Արդի գրականութիւններու եւ լեզուներու միջազգային դաշնակցութիւն որ կը վարէ մինչեւ 1954 թուականը երբ կը հրաժարի բազմազբաղութեան պատճառով:

1949 Հոկտեմբեր 1 կը նշանակուի Բաղդատական Գրականութեան ուսուցիչ Սորպոնի մէջ, ուրիշ երկու գործընկերներու հետ հիմը դնելով այդ ճիւղին, որմէ ներկայիս բոլոր համալսարաններն ալ օժտուած են:

1955 Սեպտեմբերին, Վենետիկի Սուրբ Գէորգ կղզիին մէջ կը հիմնուի Բաղդատական Գրականութեան Միջազգային Ընկերութիւնը որուն առաջին ընդհանուր քարտուղարութիւնը իրեն խնամքին կը յանձնուի:

1957-ին Սորպոնի բաղդատական գրականութեան ճիւղին տնօրէն կը նշանակուի եւ 1971 իր բազմավաստակ արժանիքներուն համար կը դառնայ Պատուոյ փրոֆէսէօր, իրաւունք ստանալով դասաւանդել նաեւ 75 տարիքէն յետոյ:

Շառլ Տէտէեան ունեցած է բեղուն գըրիչ, յստակ միտք, Քարթէզեան ճշգըրտութիւն իր արտայայտութեանց մէջ եւ բացի հարիւրաւոր գրական յօդուածքներէ, թողած է շուրջ 50 հատոր ստուար աշխատասիրութիւններ նուիրուած ֆըրանսական եւ միջազգային բաղդատական գրականութեան:

Կ՚արժէ յիշել տասնեակ մը անոնցմէ: J.-J. Rousseau et la sensibilité littéraire au XVIIIe siècle — Gérard de Nerval et l'Allemagne, 3 vol. — V. Hugo et l'Allemagne, 4 vol. — Rilke et la France, 4 vol. — Le nouveau mal du siècle; de Baudelaire à nos jours, 2 vol. — Giorgione dans les lettres fr. — Stendhal chroniqueur etc...

Լաւ կը յիշեմ իր մէկ նախադասութիւնը.

– Գիտե՞ս Վարդապետ որն է իր սառնալեռիս (Այսպէրկ) ծածկուած բաժինը... Ես շատ խոր կերպով կապուած եմ իմ արմատներուս. ինքզինքս խորապէս Հայ կը զգամ: Ես չէի ըլլար այն ինչ եմ եթէ չունենայի մեր պապերէն ժառանգած հաւատքը որ ինծի տուած է լոյս եւ լաւատեսութիւն դիմացինիս հանդէպ հիմնականօրէն ՀԱՂՈՐԴԱԿՑՈՒԹԻՒՆ փնտռելով, առանց կարեւորութիւն տալու խօսակիցիս դաւանանքին կամ քաղաքական տեսակէտներուն: Շուրջ կէս դարու իմ փորձառութիւնս որպէս դասատու այն համոզումին բերած է զիս որ Օրինակը աւելի կարեւոր է քան խօսքը: Կը մէջբերէր Ժ. Պէռնանոսի խօսքը որ ինք շատ կը սիրէր. – Աշխարհս յարաշարժ ընթացքի մէջ է, մենք ալ անոր հետ. Աւետարանը միշտ երիտասարդ է, դուք էք ծերացածը. Աստուած մեզի պատիւ կը շնորհէ ամէն օր մասնակցելու իր ստեղծագործութեան:

Տէտէեան քրիստոնէական հպարտութեամբ կը յիշեցնէր միշտ որ հինգ զաւակ ունի (չորս մանչ եւ մէկ աղջիկ) Գլէր շրջանաւարտ Սորպոնէն դասական գրականութեան ճիւղէն, Անդրանիկ զաւակը Սթրազպուրկի Ազգային գրադարանին պատասխանատու, Ժիրայր՝ Նորմալիէն, Մոնփըլիէի համալսարանի միջին դարու պատմութեան դասախօս աւարտաճառ ներկայացուցած է Սմբատ Գունդստաբլի եւ Կիլիկիոյ թագաւորութեան մասին:

Թիէռի ծովային սպայ եւ ռուսերէնի պաշտօնական թարգմանի Ֆրանսայի նախագահներուն ընկերացող դէպի Ռուսաստան կատարած ճամբորդութիւններու ընթացքին:

Ուրնօ տնտեսագէտ, ընկերաբան: Բոլորն ալ ամուսնացած եւ զաւակի տէր:

ՀԱՅԵՐՈՒ ՀԵՏ ՁԵՐ ԿԱՊԸ՞...

– Ձեռքէս եկած ամէն օգնութիւն կը կատարեմ. ընդունած եմ բազմաթիւ Հայերու աւարտաճառեր. անոնց մէջ կար տաղանդաւոր հայ երիտասարդ մը Վահէ Օշական անունով: Հայերը ՊԷՏՔ է ԻՆՔԶԻՆՔՆԻՆ ԸԼԼԱՆ (ԷԹՐԸ Էօ մէմը) իրենց խոհեմութեամբ, լեզուներու ծանօթութեամբ, յարմարելու կարողութեամբ թող ըլլան Ֆրանսացի, անգլիացի կամ ամերիկացի բայց մնան Հայ. Հայ ըլլալը (Լ՚Արմէնիթէ) մենաշնորհ մըն է որ կը բերէ մշակոյթ, ներդաշնակութիւն, քաղաքակրթութիւն եւ ինչո՞ւ չէ քրիստոնեայ շունչ որ մեր նախնիքներուն մեծութիւնը կազմած է:

Հ. Ց. ՊՋՏԻԿԵԱՆ

Վենետիկ
2003, Յուլիս 7

ՄՇԱԿՈՅԹ ԵՒ ԻՆՔՆՈՒԹԻՒՆ

ԵՐՈՒԱՆԴ ԿՈՊԷԼԵԱՆ

Հեռատեսիլի կայաններէ մէկը, Կիրակի առաւօտ շահեկան յայտագրի մը վըրայ ինկաւ, երբ դէմ յանդիման եկայ երեք ընտանի եւ յարգելի դէմքերու՝ արուեստի եւ մշակոյթի անուրանալի հեղինակութիւններ Շաքիր Էճզաճըպաշըի, Էմրէ Գոնկարի եւ Օքթայ Էքինճիի, որոնք սեղանի մը շուրջ մէկտեղուած էին՝ կարծիքի փոխանակումներ ունենալու համար Անատոլուի տասը հազար տարիներու պատմութեան, մշակոյթներու, պետութիւններու եւ քաղաքակրթութիւններուն մասին:

Նիւթը՝ գերազանցապէս շահեկան էր, նկատելով որ առընչուած էր իրերայաջորդ քանիերեք շաբաթներու ընթացքին կազմակերպուած ասուլիսներու աւարտին եզրակացութեան՝ բազմաթիւ վաւերագրական վկայութիւններու եւ տուեալներու վրայ հիմնուած:

Շահեկան էր նաեւ մէկտեղման վայրը՝ Պատմական Այա Իրինի Եկեղեցիի վեհատեսիլ ու խորհրդաւոր սրահը, ուր երկարօրէն խօսուեցաւ նիւթին կարեւորութեան մասին, քանի որ կ՚ըսուէր թէ անցնող աւելի քան տասը հազար տարիներու պատմական եւ մշակութային ժառանգներուն հաւատարիմ ու նախանձախնդիր պաշտպանութիւնը կատարուած էր ամենայն գիտակցութեամբ եւ ճշդապահութեամբ՝ Միջագետքի Հիթիթական ու Սումերեան քաղաքակրթութիւններէն սկսեալ՝ մինչեւ Հայկական, Հըռոմէական ու Բիւզանդական կայսրութիւններն ու քաղաքակրթութիւնները:

Իսկապէս, շատ կարեւոր ու պատմականօրէն պատասխանատու տեղագրական դիրքի մը վրայ կը գտնուի Թուրքիա, որ Օսմանեան կայսրութենէն վերջ՝ կը շարունակէ նոյն հողերուն վրայ, երբ տակաւին մինչեւ այսօր աշխարհի ուշադրութիւնը զանազան առիթներով կը կեդրոնանայ ինչ – ինչ շրջաններու վըրայ, օրինակ՝ Խարբերդի, Մարտինի եւ նման շրջաններու, ուր ամէն օր պատմական ու մշակութային նորանոր արժէքներ կը յայտնաբերուին եւ աշխարհ մեծ ուշադրութեամբ կը հետեւի այս աշխատանքներուն:

Այդ քաղաքակրթութիւններուն ամէնէն կարեւոր եւ ուշագրաւներուն մէջ կան այսօրուան Թուրքիոյ սահմաններէն ներս գտնուող պատմական ու մշակութային յուշարձաններ եւ վայրեր, որոնց փճացումն ու սիստեմաթիկ կերպով քանդումը կը շարունակուի մինչեւ այսօր: Ամէն առթիւ, մեծաշուինչ կերպով կը յայտարարուի պատմական ու մշակութային ժառանգին եւ այդ ժողովուրդներու յետնորդներուն ինքնութեան պահպանման, աշխատանքներուն մասին: Ասոնցմէ շատեր կը կատարուին համաշխարհային չափանիշներով եւ ոմանք նոյնիսկ փառատօնի ձեւով: Այա Իրինիի Կիրակի մէկտեղման մասնակցողները անոնցմէ ոմանց մասին խօսեցան մեծ կարեւորութեամբ ու լրջութեամբ: Թուրքիա, իսկապէս արտակարգ դիրք մը ունի այդ ուղղութեամբ եւ անհամեմատօրէն հարուստ է ուրիշ բազմաթիւ ժողովուրդներու հետ բաղդատած: Ու գնահատելի փութաջանութեամբ մըն ալ կը գործէ այդ ուղղութեամբ, ինչպէս որ վերջերս ալ Իսթանպուլի մէջ գումարուեցաւ լուրջ գիտաժողով մը՝ Գնչուներու, անոնց ծագումին, կենցաղին եւ ինքնութեան մասին՝ աշխարհի տարբեր երկիրներուն մէջ: Իսկապէս հետաքրքրական աշխատանք մը, որ կարգ մը նմանութիւններ ալ ունի Հայ փոշաներու հետ: Բայց երբ այսքան նախանձախնդիր են մարդիկ Գնչուներու կենցաղով անգամ, ինչո՞ւ տակաւին մինչեւ այսօր կը քանդուին Հայ պատմական յուշարձաններն ու աղօթատեղիները, նպատակաւոր կերպով կը փոխուին տեղանունները, երբ, ինչպէս մեր Հրատարակութեանց Ընդհանուր Տընօրէնը իր Արեւելեան վերջին նշմարներուն մէջ դիտել կու տար, երբեմնի պատմական աղօթատեղիներուն սրբանկարները պղծուած են, շատերուն անունները փոխուած, նոյնիսկ «Հազարեմէկ Եկեղեցիներու Քաղաք Անի»ի մուտքին ցուցատախտակը «Անը» ըլլալով՝ անհամար պատմական վայրերու կողքին, տեսնողն ու լսողը ընդվզեցնելու աստիճան:

«Ակօս», Յուլիս 4

ՆՈՑԵԱՆ ՏԱՊԱՆԻ ԴԵՐՈՎ ՊԱՐՏԷԶՆԵՐ

Լոնտոնի մէջ բնապահական նոր նախաձեռնութիւն մը ուշադրութիւն կը գըրաւէ. անոր նպատակն է գոյատեւելու զետին ստեղծել բուսական եւ կենդանական սեռերու որոնք վտանգուած կը նըկատուին: Այդ նպատակով կ՚օգտագործուին ոչ թէ անտառներ, պարտէզներ, այլ քաղաքին տանիքները որոնք երբեմն երեսուն մեթր բարձրութեան վրայ են: Գաղափարը անուղղակի արդիւնքն է փոխվարչապետ Ճ. Փրէսքոթի շինարարական ջանքերուն:

Ան հետամուտ էր ճարտարարուեստական գօտիները եղերող սկզբունքով «կանաչ» կոչուած շրջաններուն մէջ որոնց մեծ մասը ապականութենէ կը տառապէր, նոր բնակարաններ կառուցանելու: Իսկ այդ շրջաններուն մէջ կ՚ապրէին մեծ թիւով վտանգուած սեռեր: Այս վերջինները փոխադրելու հարցը մտածել տուաւ «կանանչ տանիք»ներով լուծում գտնելու մասին: Տէփֆորտի եւ Լոնտոնի մէջ արդէն կառուցուած են երկու շէնքեր որոնց բնապահութեան նուիրուած տանիքները հիւրընկալած են թռչնազգիներու վտանգուած տեսակ մը:

«Անգլիական բնութիւն»ը որ երկրին բնապահութեան գլխաւոր գործակալութիւնն է, կը պատրաստուի կոչ ուղղելու նախարարներու եւ քաղաքաշինարարներու որ նման տանիքներ ունենան դրասենեակներու, առեւտրական կեդրոններու, մարզական համալիրներու եւ ընկերային շէնքերը, որոնք պիտի կառուցուին ամբողջ երկրին մէջ, լքուած գետիններու վրայ: Պիտի պահանջուի նաեւ որ նման տանիքներ չինող ընկերութիւնները հարկային առաւելութիւններ վայելեն: Շատեր կը բաժնեն համոզումը թէ բնապահական տանիքները այդ մարզի բոլոր հարցերը չեն կրնար լուծել, սակայն, անուրանալի է անոնց դրական դերը:

Այդ տանիքները ջերմամեկուսիչ յաւելեալ գործ ալ կը կատարեն, խնայել տալով ջեռացումի եւ օդափոխիչ սարքերու ծախքէն: Անկէ զատ, կը ծծեն անձրեւին ջուրը, արգելք ըլլալով ողողումներու: Կը բարելաւեն օդին որակը եւ ուրիշ պարագաներու, որպէս պարտէզ կը ծառայեն տանտէրերու կամ դրասենեակներու մէջ աշխատողներու:

ՔԱՂՀԱՆ

– ԳԱՂՈՒԹԷ ԳԱՂՈՒԹ –

ՀԱԼԷՊԻ մէջ, Համազգայինի Սուրիոյ Շրջանային վարչութեան հրաւէրով, Յունիս 11–ին, դասախօսութիւն մը տըրուած է Յակոբ Պալեան, նիւթ ունենալով «Շաւարշ Միսաքեանի հրապարակագրութեան գրականացումը»: Սկիզբը, ան անդրադարձած է Համազգայինի 75–ամեակին, անոր առաքելութեան Սփիւռքի տարածքին ու կրկնած երջանկայիշատակ Գարեգին Ա.ի խօսքը՝ Մշակոյթը ճանապարհ յաղթանակի: Ծանօթանալէ ետք դասախօսին հանրային կեանքին ու գործունէութեան, ներկաները հետեւած են դասախօսութեան: Ան նշած է հայ իրականութենէն ներս, հայ մամուլի ունեցած կարեւոր դերը, ու թուելէ ետք Շ. Միսաքեան, Շ. Նարդունի, Մ. Թէօլէօլեան եւ ուրիշներ, անհնարին նկատած է բաղդատութեան եզր գտնել Շ. Միսաքեանի եւ մեր ժամանակակիցներու միջեւ, որովհետեւ անկրկնելի սերունդի մը հպարտանքը առթող ներկայացուցիչները եղած են անոնք: Ապա, Յ. Պալեան անդրադարձած է Շ. Միսաքեանի կեանքին ու վաստակին, լեզուին հանդէպ ունեցած իր բծախնդրութեան, շեշտելով.– «Ազգային անկախութիւնը պայմանաւորուած էր սեփական լեզուի ինքնուրոյնութեամբ» եւ ան միշտ մերժած է ֆրանսերէն էջ աւելցնել «Յառաջ»ի մէջ: Եզրափակելով, Յ. Պալեան շեշտած է որ Շ. Միսաքեանի կեանքը եղած է հայերթ, իրմով հրապարակագրութիւնը ունեցած է յաւելեալ որակ եւ գրական դրոշմ, թելադրած է հրապարակագրով ոճ, որ ներհակ է հաճոյակատարութեան:

***

ԱԹԷՆՔԻ «Փերոքէ» թատերասրահին մէջ, նախաձեռնութեամբ Համազգայինի Շրջ. Վարչութեան, Յունիս 8–ին, ներկայացուած է Տիմիթրիս Փսաթասի երեք արարնոց «Պինդ գլուխ» թատերգութիւնը, մեծ յաջողութիւն արձանագրելով: Բեմադրութիւնը կատարած էր Արշաւիր Խաղանճեան եւ չորս ամիսներու աշխատանքի պտուղն էր որ կը ներկայացուէր:

***

ՊԷՅՐՈՒԹԻ Զուարթնոց Կեդրոնի բակին մէջ, Յունիս 25–ին տեղի ունեցած է թերաճ մանուկներու ամավերջի հանդէսը, կազմակերպութեամբ Լիբանանի Հայ համայնքի Ընկերային Ծառայողներու Միութեան եւ մտքով թերաճ հայ մանուկներու Զուարթնոց Կեդրոնին: Հանդիսութիւնը կը զուգադիպէր նաեւ Կեդրոնի հիմնադրութեան 15–ամեակին: Բացման խօսքը արտասանած է, հայերէն եւ արաբերէն, Զուարթնոց Կեդրոնի տնօրէնուհին՝ Արաքսի Տապաղեան եւ անդրադարձած է անոր հիմնական նպատակներուն՝ թերաճ մանուկները ինքնաբաւ դարձնել, գուրգուրանք եւ սէր ցուցաբերել անոնց հանդէպ, ուղղութիւն տալ ծնողներուն: Խօսք առած է նաեւ Տոքթ. Ռ. Զօրպաճեան, որ ուրախութիւն յայտնած է Զուարթնոց Կեդրոնի 15–ամեակին համար, մաղթելով աւելի բարգաւաճում եւ նոր ամեակներ: Տեղի ունեցած է գեղարուեստական յայտագիր մը: Մանուկները ներկայացուցած են կենդանի պատկեր մը:

***

ՊԷՅՐՈՒԹԻ Յակոբ Տէր–Մելքոնեան սրահին մէջ, Յունիս 20–ին, ազգային Սրբոց Թարգմանչաց Մանկանց Վարժարանի ամավերջի հանդէսը տեղի ունեցած է: Գեղարուեստական յայտագրի աւարտին, խօսք առած են վարժարանի տնօրէնը՝ Յովիկ Պէրթիզլեան, ապա՝ առաջնորդը՝ Գեղամ Եպիսկ.:

***

ՄՈՆՐԷԱԼԻ մէջ, Ս. Աստուածածին եկեղեցւոյ Յովնանեան սրահին մէջ, Յունիս 13–ին, գինեձօն մը տեղի ունեցած է Արմէն Քահանայ Իշխանեանի «Երկու աշխարհ» հատորին հրատարակութեան առթիւ: Բացման խօսքով հանդէս եկած է Արշօ Զաքարեան, որ ներկայացուցած է հատորին վերլուծումները կատարողներ՝ Գալուստ եւ Յասմիկ Պալեանը, տալով անոնց կենսագրականը եւ վաստակը: Հատորը կը բաղկանայ 320 էջերէ, ուր հաւաքուած են 59 գրութիւններ լոյս տեսած «Ազդակ», «Հայրենիք» եւ «Ազատ Օր»ի եւ «Հորիզոն» շաբաթաթերթի «Լրաքաղ»ի եւ «Լոյս»ի էջերուն մէջ, 1963–էն 2002: Յասմիկ Պալեան տուած է նաեւ հեղինակին կենսագրականը: Ան ծնած է Հալէպ, 1930–ին, կանուխէն որբացած, 1947–ին փոխադրուած է Լիբանան եւ հետեւած Հայր Յովհաննէս Մսըրլեանի հայագիտական դասախօսութեանց: 1959–ին անցած է Գանատա եւ 1961–ին ալ հաստատուած Պոսթըն, ուր ունեցած է ազգային – կրօնական գործունէութիւն: Քահանայ ձեռնադրըւած է 1974–ին եւ հանգստեան կոչուած 2001–ին: Խօսք առած են վերապատուելի Եսայի Սարմազեան, հուսկ շնորհակալութիւն յայտնած է Արմէն Քհնյ.:

ԼՈՅՍ ՏԵՍԱԾ

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ ՆՈՐ ՇԱՐՔԻ ՄԸ ԱՌԱՋԻՆ ԳԻՐՔԸ

«ՀԱՅ ԿԵԱՆՔ ԵՒ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ»

Երկրորդական վարժարաններու համար,
328 մեծադիր էջերով,
պատկերազարդ – գունաւոր
Հեղինակ – հրատարակիչ՝
Յարութիւն Քիւրքճեան

Շարքի երկու դասալիքներէն իւրաքանչիւրը կ'ընդգրկէ հայ նոր գրականութեան ամբողջ ընթացքը, 1850–ական տարիներէն մինչեւ մեր օրերը՝ 20–րդ դարու աւարտը:

Արդէն լոյս տեսած առաջին գիրքը (10–րդ կարգ), աւելի արագ կ'անցնի առաջին սերունդներուն վրայէն եւ առհասարակ կ'ընտրէ ամենամատչելի դէմքերն ու գործերը: Հետեւող գիրքը (11–րդ եւ 12–րդ կարգերու յատկացուած անջատ մասերով), քիչ մը աւելի պիտի խորացնէ գործերու քննարկումը:

Այս մեթոտով՝ գրական գործերու / հատուածներու հետ անմիջական շփումը կը դառնայ դասաւանդումի հիմնական միջոց, հայ մշակութային կեանքի ճանաչման ուղի, գրական ճաշակի մշակման փորձաքար:

Գրապատմական մանրամասնութիւն – ներէ թեթեւացումը, հատուածներու ծաւալին զեղչումը, անոնց բաժանումը ըստ գրական սեռի եւ նիւթի, – այս բոլորը կը ձգտին հայ աշակերտը մերօրեայ կըշռոյթով առաջնորդելու հեղասահ ծանօթացումի՝ «հայ կեանքի եւ գրականութեան» անցեալին ու ներկային հետ:

Իւրաքանչիւր կարգի համար՝ ընտրըւած քանի մը ներկայացուցչական գործեր միայն՝ կ'ենթարկուին աւելի ամբողջական քննարկումի:

Բացի հատուածներով կազմուած գրապատմական գլուխներէ, դասագիրքերը ունին նաեւ՝

– գլուխներ՝ վերաբերող գրական տեսութեան կամ մեթոտի.

– է–եր՝ նուիրուած օտար գրականութիւններու հետ կապերու, նաեւ հայ գեղարուեստի այլ ճիւղերու հետ փոխադրեցութիւններու.

– գործածումը դիւրացնող այլ գործիքներ – բացատրական բառարան, հայ – անգլերէն եւ հայերէն – ֆրանսերէն բառարանի (այս վերջինները՝ անջատ պրակով), եւ այլն:

Մեթոտային բոլոր այս նորարարութիւնները կը ձգտին հայ գրականութեան դասաւանդումը դարձնել աւելի համապատասխան՝ մանկավարժական ներկայ չափանիշներուն – մշակութային պայմաններուն՝ առհասարակ:

Անոնք նաեւ կը միտին վերցնելու մարտահրաւէր մը – Միջին – արեւելեան մեր համայնքներէն անդին՝ «Հայ կեանք եւ Գրականութիւն» շարքը մատչելի դարձընել նաեւ արեւմտեան Սփիւռքի մեր վարժարաններուն:

Հեղինակ – հրատարակիչին հասցէն՝
H. Kurkjian POB. 19226
11710 Athens, Greece
Phone/Fax (3021) 0922 5022
kurkjian@ath.forthnet.gr

ՄԱՄՈՒԼ

«LE TEMPS»

(Lausanne, 5 juillet)

KIM KASHKASHIAN ARCHET DES EXILS

Ֆլորանս Կայար յօդուած մը ստորագրած է նուիրուած ալթիստ Քիմ Գաշգաշեանի եւ իր հայրենակից Տիգրան Մանսուրեանի, որոնք ինչպէս հազարաւոր Հայեր, իրենց մտքին մէջ պահած են, նոյն երգերը, նոյն ներդաշնակութիւնները, ուր կ'ապաստանին, երբ կը մրմնջեն իրենց երաժշտութիւնը, ինչ որ է, իրենց համար՝ Կոմիտաս: Յօդուածագիրը կը ծանրանայ Կոմիտասի վրայ, մինչեւ Վիլժուիֆ, ուր իր մահկանացուն կը կնքէ 1935–ին: Կ'ողեկոչէ, ինչ որ կը գրուէր 1906–ին, փարիզեան մամուլին մէջ՝ «Մեզմէ ոչ ոք կրնար գուշակել այդ արուեստին գեղեցկութիւնը, որ ոչ եւրոպական է, ոչ ալ արեւելեան, այլ բացարձակ բնոյթ մը ունի: Արեւ կայ այդ երգերուն մէջ...»:

Livres reçus

TRAVESE MERE DE DIEU...

M-A VARTENIE BEDANIAN

Préface de Jean-Pierre WINTER

Ed. L'Harmattan, Paris 2003

ՊԱՏՐԱՆՔ

Գրեց՝ ՓԱՅԼԱԿ ՍԱՆԱՍԱՐ

ԵՐԿՐՈՐԴ ՄԱՍ

1923, ամառ – աշուն

Փարիզ

6.

Այո, պիտի հետապնդէր զայն, պիտի գտնէր, պիտի մօտենար իր աղջկան: Ուզածին չափ թող ան յամառէր, թող մայրը չճանչնալու, ուրանալու զարնէր: Պատերազմէն յետոյ, որքան հայ աղջիկներ գիտակցաբար ու անգիտակցաբար ուրացած էին իրենց ծագումը. Հարէմներու փայփայանքէն չբաժնուելու համար որքաններ երես դարձուցած էին իրենց հարազատներուն:

Բայց սէրը հրաշքներ գործած էր: Արիւնին ձայնը վերջ ի վերջոյ արթնցած էր քնացող խղճմտանքներու խորը... Ինքն ալ տեղի չպիտի տար: Պիտի համբերէր. իր գորովին ու նուիրումին ապացոյցները պիտի տար օտարացած իր աղջկան: Իր արցունքներուն տակ սառը պիտի հալեցնէր: Անոր վերյիշել պիտի տար ինչ որ ան անգիտանալ կը թուէր: Խորթ կեղեւին տակ պիտի արթնցնէր անպայման երբեմնի Արփինէն...

Այսպէս խորհեցաւ ու խորհեցաւ ան այդ կիրակին, օրն ի բուն: Դուրս չելաւ բնաւ: Միտքը ինքն իր շուրջ կը հիւսէր ու կը հիւսէր, կրծելով ու մաշելով ինքզինքը, եղական, չնաշխարհիկ բեհեզ մը, ճիճղ շերամին նման: Իր սենեակին դժխեմ կիսախաւարը պայծառացեր էր տարօրինակ հեռանկարով մը, որուն կը պարզէր անիկա բազուկները, հոգին: Իր առանձնութիւնը լեցուած էր այլեւս ու զայն կը սեղմէր կուրծքին, կամ կը շընչէր հեշտանքով: Ծրթունքները կ'երկարէին համբոյրներու, զոր ան կը քաղէր ումպ առ ումպ:

Այսպիսի երազներու մէջ անիկա անցուց գիշերն ալ: Զափազանց յոգնութիւնը, յուզումը զինքը զգետնած էին: Զիղերը լարուած էին միանգամայն. երբեմն ընդոստ կ'արթննար մղձաւանջներու տըպաւորութեան տակ. բայց երբեմն ալ այնպէս կը կարծէր թէ մանուկ մը կախուած է ստինքէն կամ տաք հեւք մը կը շոյէ իր դէմքը:

Այն ատեն մութին մէջ կը ժպտէր քաղցրութեամբ ու աչքերը՝ անհամբեր՝ պատուհանին կը յառէր, սպասելով որ քակուի մթնշաղը ու ցաթի լոյսը...

7.

Յաջորդ օրը, Երկուշաբթի, տառապագին օր մը եղաւ: Աշխատանոցը ուսերէն ու թեւերէն կապարի գունդեր կախուած զըլլային կարծէք: Ժամերը չէին դառնար: Բայց իրիկուան դէմ անյուսալի թարմութիւն մը եկաւ վրան: Ժան – Ժոռեսի կողմը երթալու, այն աղջիկը, ո՜հ, «իր աղջիկը» փնտռելու գաղափարը տենդի մատնած էր զինքը:

Մեկնումի սուլիչը հնչելուն պէս, ան դուրսը, բացօթեայ, ծառերու տակ պատառ մը հացով ստամոքսը խաբելէ վերջ, փութաց Ժան – Ժոռեսի պողոտային կողմը: Իրիկուան եռուզեռը աճեցաւ ու թուլցաւ աստիճանաբար: Ան կը քալէր մայթերու երկայնքին, կանգ կ'առնէր ծառերու ներքեւ, երբեմն կը հանգչէր հանրային նստարաններու վրայ: Ակնարկը կը թափթափէր ու կը խորասուզէր վարէն վեր, վերէն վար, կը փնտռէր ծանօթ սիլուէթ մը, ուրուագիծ մը: Երբեմն գլուխներու, իրաններու ծփանքին ետեւէն կը կարծէր տեսնել զանիկա: Սիրտը ոստում մը կ'ընէր ու պայթելու ատոր – ճան կը բաբախէր: Ծնչասպառ, դեղեւուն, ոտքի կը ցատկէր, ու ակնդէտ կը սպասէր անծանօթուհիին, բայց քանի քանի անգամ կը խաբուէր, ու կրկին յուսախաբ, ձեռնունայն կը կքէր նստարանին:

Իր ժամացոյցը կանգ առած ըլլալու էր, Զէր զգար երբեք բոպէներու փախուստը: Նոյեմբերի երկինքը փակեր էր տանիքներուն: Լապտերներու շուրջ մշուշը կը դողար ամոյն շրջանակներով: Ծղակաթ պզտիկ կաթիլներ կը զգար դէմքին ու խոնաւութիւնը կը սողոսկէր զգեստի ծալքերէն ներս: Բայց կը յամառէր մնալ:

Մայթերու վրայ սկսած էին արդէն ճեմել գիշերային պարիկները: Այն ատեն պահ մը, Ծղակաթի աչքը, հեռուէն նըշմարեց նախորդ օրուան երբեակ աղջիկները: Սկսաւ հեւ ի հեւ քալել անոնց կողմը: Անոնք ալ զինք նշմարեցին ու ճանչցան: Սեւահեր աղջիկը, այն որ սեւ ու խոշոր աչքեր ունէր, հեզնանքի, զըւարթ նայուածքի չարժուածեւ մը փորձեց: Երեքը միասին այլանդակ քահ – քահ մը փրցուցին իր հասցէին, ու կրունկի վրայ ետ դառնալով, սկսան հեռանալ իրմէ, փախի՛լ...

Ծղակաթ փորձեց հետեւիլ, բայց ի զուր: Քայլերը կ'ընդվզէին: Ուժասպառ ինկաւ նստարանի մը:

Երբ գլուխը վեր առաւ ժամանակ մը վերջ, կարծեց թէ կ'երազէ: Իր առջեւէն կ'անցնէր սեւահեր աղջիկը, այն, որուն կառչած էր այլեւս իր մտածումը: Բայց ... ի՜նչ կը տեսնէ Ծղակաթ... Կոպիտ, ամեհի տղամարդ մը կը քալէր անոր քովն ի վեր, գրեթէ փակած անոր: Գըրկեր էր մէջքը, ակնարկը՝ կախած աղջըկան դէմքին: Ծունչի գոլորշիները կը խառնուէին իրարու:

Քանի մը քայլ անդին անոնք պանդոկ մը մտան:

Ծղակաթ կուրծքին տակ զգաց սառն ու անհասկնալի խռովք մը. չարաշուք նախազգացում մը ծակեց սիրտը: Կեցած էր պանդոկին դիմաց: Զէր համարձակեր վեր իսկ նայիլ, վախնալով տեսնելէ պատուհաս մը: Կը յամառէր չմտածել, չհասկնալ, չհաւատալ: Ապարեկ, դողդղուն, թաշկինակը սեղմած բերնին, կը խորհէր փախիլ, չտեսնել, բայց չէր ալ կրնար բաժնուիլ պանդոկի դռնէն:

Ժամանակ մը վերջ, զոյգը դուրս եկաւ այդ դռնէն: Մարդը բիրտ շարժումով մը հրեց կինը մէկդի, հայհոյանք մը թքաւ ետեւէն ու կռնակ դարձուց:

(Շար. 15)

ՓՈԽԱՆ ԾԱՂԿԵՊՍԱԿԻ

Շիրինեան – Տակաւեան ընտանիքը 200 Եւրօ կը նուիրէ «Յառաջ»ին Մարիծա Ալեքսանեանի մահուան առթիւ, փոխան ծաղիկի։

(Շար. Ա. էջէն)

7 թեր ու 2 դէմ ձայնով։ Իսկ տեղակալի եւ քարտուղարի պաշտօններուն ընտրուած են Համլէտ Աբրահամեան ու Աննա Ալեքսանեան։

***

ՈՃՐԱԳՈՐԾՆԵՐ ՁԵՐԲԱԿԱԼՈՒԱԾ

Յուլիս 5-ին Երեւանի Մանթաշեան փողոցի իր բնակարանին մէջ սպաննուած էր Ներսէս Կլնջեան, որու դիակը յայտնաբերուած էր բազմաթիւ վէրքերով։ Յուլիս 10-ի երեկոյեան ձերբակալուած են Արթիւր Գասպարեան (22 տարեկան) եւ Միքայէլ Մարտիրոսեան (24 տարեկան) որոնց մօտ յայտնաբերուած են գողցուած 1 քիլօ ոսկեայ զարդերը եւ դրամական որոշ գումար մը։

ՀԱՅ ԶԻՆՈՒՈՐՆԵՐ ԿԸ ՄԱՍՆԱԿՑԻՆ ՕԹԱՆ-Ի ՌԱԶՄԱՓՈՐՁԵՐՈՒՆ

ՕԹԱՆ-ի անդամ եւ գործընկեր երկիրներու մասնակցութեամբ Լվովի (Ուկրանիա) մէջ Յուլիս 10-ին սկսած են «Խաղաղութեան վահան – 2003» ռազմափորձերը։ Կը մասնակցի նաեւ Հայաստանի բանակը։ Այս փորձերը, նախորդ տարիներուն կը կատարուէին երկկողմանի՝ ուկրանական – ամերիկեան մասնակցութեամբ, այս տարի ընդլայնուած են 23 անդամ կամ գործընկեր երկիրներով։

ՏԱՐԵԼԻՑԻ ՀՈԳԵՀԱՆԳԻՍՏ

Վերժին Միհրան,
Սօֆի եւ Սթեֆանի Միհրան,
Մութճէվճեան եւ Միհրան ընտանիքները
կը յայտնեն թէ՝

Կիրակի օր, Յուլիս 20-ին

Փարիզի Ս. Յովհաննէս – Մկրտիչ Մայր Տաճարին մէջ, պատարագի մատուցմամբ՝ աղօթք եւ հոգեհանգստեան պաշտօն կը կատարուի՝ իրենց յաւէտ սիրեցեալ ամուսնոյն, հօր եւ հարազատին՝

ՄԻՇԷԼ ՄԻՀՐԱՆԻ

համար, անոր մահուան առաջին տարելիցին առիթով։

«Յաւիտեան յիշատակն՝
Ճշմարիտ եւ ուղիղ հաւատով ի Քրիստոս ննջեցեալ արդարոյն՝
օրհնութեամբ եղիցի»

Paroisse Sainte Croix de Paris

ECOLE SAINTE CROIX

Les cours d'arménien, de cathéchisme et de chants et danses arméniens reprennent pour les enfants de 5 à 12 ans au cours de l'année scolaire 2003-2004, **à partir du samedi 4 octobre de 14h à 17h** au 13, rue du Perche, Paris 3ème

Pour les inscriptions, s'adresser à la Paroisse, Tél.: 01 44 59 23 50.

Imprimé sur les Presses du Journal «HARATCH»
83, rue d'Hauteville, 75010 Paris
Siret : 571 027 317 000 15
Commission Paritaire : N° 55935

FRA ZAVARIAN
des Hauts-de-Seine

CROIX BLEUE
Section de Chaville

Dimanche 20 juillet

Grande Fête Champêtre

Khanassor

PARC BON REPOS
78140 VIROFLAY (Près Place Louis XIV Nat. 10)

- **A 11h30:** En l'église arménienne de Chaville
  MESSE DE REQUIEM
  à la mémoire du prince Arghoutian
  et à la mémoire des 5 jeunes combattants
  de l'Armée Révolutionnaire Arménienne
  tombés lors de la prise de l'Ambassade de Turquie à Lisbonne.
  —— 20ème anniversaire ——

- **A 13h:** Recueillement sur la tombe du Prince Arghoutian au Cimetière de Chaville et prise de parole par
  HAGOP SAZDJIAN

- **Puis jusqu'à tard dans la soirée au Parc Bon Repos**
  Animation musicale par le **Trio Artsakh** composé de
  Hagop, Asko et **Hovig**
  Participation de la chanteuse **Yerso**

  Prise de parole
  MOURAD PAPAZIAN
  Président du Comité Central du Dachnaktzoutioun

— Buffet, grillades, tournois
— Stands de présentation du Nor Séround, du CDCA
— Présentation des derniers ouvrages parus en librairie et dédicaces par leurs auteurs
— Stands d'animation pour les enfants

ASSOCIATION SAINTE-CROIX DES ARMENIENS CATHOLIQUES DE FRANCE

Pensez à nous réserver votre journée du

DIMANCHE 14 SEPTEMBRE

pour participer à notre

GRANDE FETE CHAMPETRE

Animée par l'Orchestre S P I T A K
qui se déroulera dans les jardins du Dr et Mme Kéghian
4, rue du Dr Rampont, à Villiers-le-Bel

P r o g r a m m e : **Divine Liturgie à 11h.**
Repas à partir de 13 heures
Musique par l'Orchestre SPITAK
Jeux pour les enfants — Apprentissage de Poterie
Tirage des deux Tombolas (Enfants et Adultes)

Participation aux frais de la journée : Adultes 20 Euros
Enfants 12 Euros

Réservation par tél. : 01.44.59.23.50 (Paroisse de Paris)
01.40.51.11.90 (Centre culturel)

Association "MACHTOTZ"
Pour la Défense de la Langue Arménienne

Rentrée de l'année scolaire 2003/04

1) Cours intensif d'arménien 1er niveau pour non-arménophones

Ces cours s'adresseront aux débutants de 8 à 70 ans.
Les élèves seront capables de parler, lire et écrire l'arménien
L'enseignement est assuré par Mme **Hilda Kalfayan-Panossian** avec sa **METHODE AUDIOVISUELLE**
27 Septembre 2003 - 31 Janvier 2004 : Stage de 50 heures
le samedi matin de 9h à 12h à Paris **(Absentéisme exclu)**

2) cours de 2e, 3e, et 4e niveaux

27 Septembre 2003 - Fin Juin 2004
le samedi entre 12h et 15h à Paris
Les nouveaux élèves sont acceptés à ces cours après un test de niveau.
Pour tous ces cours :
RENSEIGNEMENTS et INSCRIPTIONS dès maintenant :
01 47 50 97 51 et 01 39 46 21 66.

3) Manuel d'arménien occidental pour les non-arménophones

Une méthode audiovisuelle utilisable chez soi.
3 volumes en couleur+1 coffret de 4 cassettes audio
85 Euros+8 Euros frais d'expédition.
Contecter l'Association MACHTOTZ : 01 47 50 97 51.

ՀՈԳԱԲԱՐՁՈՒԹԻՒՆ
ՍՈՒՐԲ ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՄԿՐՏԻՉ
ՄԱՅՐ ՏԱՃԱՐԻ

EPHORIE
DE LA CATHEDRALE
ST-JEAN BAPTISTE

ՈՒԽՏԱԳՆԱՑՈՒԹԻՒՆ ՍՈՒՐԲ ԷՋՄԻԱԾՆԻ ՄԱՅՐ ՏԱՃԱՐԻ ԿԱՌՈՒՑՄԱՆ 1700-ԱՄԵԱԿԻՆ ԱՌԻԹՈՎ

Նախաձեռնութեամբ՝ Փարիզի եւ Շրջանի
ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ

ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ, ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ 30-ԷՆ
ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ, ՆՈՅԵՄԲԵՐ 6

Այս ճամբորդութեան համար նախատեսուած է՝
8 օրուան համար՝ 1180 Եւրօ
Առանձին սենեակի պարագային՝ 1355 Եւրօ
(Օդանաւ, օդակայանի տուրք, վիզա, պանդոկ, շրջապտոյտներ, սնունդ)

Արձանագրութեան վերջին պայմանաժամ՝
ՕԳՈՍՏՈՍ 15

Մասնակցութեան համար հեռաձայնել Առաջնորդարանի Քարտուղարութեան՝
01 43 59 67 03 թիւին

PARIS → EREVAN → PARIS

3 VOLS DIRECTS HEBDOMADAIRES
A votre service pour toutes destinations
dans le monde!

PARIS · SABERATOURS
19, RUE ST. ROCH 75001 PARIS
TEL 01 42 96 10 10 · FAX 01 42 96 18 77

LYON · SEVAN VOYAGES
48, COURS DE LA LIBERTÉ 69003 LYON
TEL 04 78 60 13 66 · FAX 04 78 60 92 26

MARSEILLE · WASTEELS VOYAGES
67, LA CANNEBIÈRE 13001 MARSEILLE
TEL 04 95 09 30 60 · FAX 04 95 09 30 61

EREVAN
10, RUE VARDANANTS 375010 EREVAN
TEL 52 54 48 - 52 85 48 · FAX 56 40 30

EN COLLABORATION AVEC LA NOUVELLE COMPAGNIE AÉRIENNE
ARMENIAN INTERNATIONAL AIRWAYS
CARGO

Sabera@wanadoo.fr
www.saberatours.fr

ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ
ՅՈՒԼԻՍ 16
MERCREDI
16 JUILLET
2003

LE NUMERO: 1 €

ՅԱՌԱՋ
ՕՐԱԹԵՐԹ

ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ (1884-1957)

HARATCH
LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE FONDE EN 1925
DIRECTRICE : ARPIK MISSAKIAN
83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
TEL. : 01 47 70 86 60 — FAX : 01 48 00 06 70
E-MAIL : jharatch@aol.com

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար. 230 Եւրօ — Վեցամսեայ : 122 Եւրօ
Արտասահման : Տար. 270 Եւրօ (Ամէնօրեայ առաքում)
247 Եւրօ (Շաբաթական առաքում) — Հատը : 1 Եւրօ
C.C.P. PARIS 15069-82 E

78րդ ՏԱՐԻ – ԹԻՒ 20·730 | Fondateur SCHAVARCH MISSAKIAN | 78e ANNEE — N° 20·730

ՕՐՈՒԱՆ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԼՈՒՐԵՐԸ

ՅՈՒԼԻՍ 14 ԵՒ ՇԻՐԱՔԻ ԹԵԼԱԴՐԱՆՔՆԵՐԸ

ՆԱԽԱԳԱՀԻՆ ՀԱՄԱՐ՝ ԵՐԿԽՕՍՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ՇԱՐԺՈՒՄ

Ապահովութեան արտակարգ միջոցներ ձեռք առնուած էին Յուլիս 14-ին որպէս հետեւանք նախորդ տարուան ձախողած մահափորձին: Տպաւորիչ տողանցքէն ետք, հրաւիրեալները (6000) կը հաւաքուին Ելիզէի պարտէզները, մինչ Շիրաք կը պատասխանէր երկու լրագրողներու (Փուավր տ'Արվոր եւ Փիւժատաս) հարցումներուն: Ընդհանուր կարծիքն այն էր որ Շիրաքի ամէնէն դժուար ելոյթն էր այս մէկը, նկատի առնելով տիրող մթնոլորտը՝ ընդհատաբար աշխատողներ, հանգստեան թոշակ, կրթական ճակատ, Ժոզէ Պովէ եւ այլն, եւ այլն: Ներքին մէջ, Շիրաք աւելի ծանրացաւ թեմերու վրայ՝ երկխօսութիւն եւ շարժում քան գործի եւ շօշափելի ծրագրի: Շիրաքի համար, ամէն բան պէտք չէ պետութենէն ակնկալել եւ խորհիլ թէ պետութիւնը միշտ իրաւունք ունի եւ ուրիշներ այլ ելք չունին քան հակադրել:

Ինչ կը վերաբերի ընդհատաբար աշխատողներուն, պէտք է վերջ տալ ձեռնարկութիւններու չարաշահումներուն: Յունուար 1-էն կ'ուզէ որ օժանդակութեան դրութիւն մը ստեղծուի մշակութային ստեղծումներու համար: Ողջունեց նաեւ մշակութային բացառիկ բնոյթին արձանագրութիւնը Եւրոպական Սահմանադրութեան մէջ: Կորսիքայի համար ցաւ յայտնեց որ պատասխանը ո՛չ էր, բայց, աւելորդ չգտաւ այդ հանրաքուէն: Ժոզէ Պովէի հանդէպ ալ ներումի իր բերած բաժինը արդար կը գտնէ, քանի սեռնալքաններու գինուորեալները կը նմանին բոլոր Ֆրանսացիներուն: Հանգստեան թոշակներու նկատմամբ կը գտնէ որ երկխօսութիւն տեղի ունեցած է եւ ամիսներ տեւած: Անոնք, որոնք կը խորհին թէ կէս ճամբան մնացած են պարզապէս լաւատեղեակ չեն եւ երբ վերջնապէս քուէարկուի, թոշակներու օրէնքը պէտք է բաւարոյն բացատրութեան կարօտի:

Շիրաք կ'ուզէ որ տուրքերը միշտ նուազին, կ'ուզէ քաջալերել աշխատանքը, կը խորհի նաեւ հիւանդութեան սնտուկին մասին, որու բացը հսկայ է եւ անհրաժեշտ կը տեսնէ պատասխանատու դարձնել դերակատարներ:

Մերձաւոր – Արեւելքի մասին, լաւատես չէ եւ կացութիւնը անհանդուրժելի կը գտնէ: ԱՄՆ որոշ կշիռ մը ունին վճռական օժանդակութիւն մը բերելու, բայց չեն կրնար միակը ըլլալ:

Հակազդեցութիւնները չեն փոխուիր: Աջը՝ գոհ է, ձախը՝ դժգոհ: Ընկերվարականներու քարտուղարը՝ Ֆր. Հոլանտի համար, ծագած հարցերուն դիմաց Ժ. Շիրաք ոչ մէկ պատասխան բերաւ, գոհացաւ միայն արդարացնելով Ժ. Փ. Ռաֆարէնի քաղաքականութիւնը, որ, ի դէպ, ոչինչ կը կարգադրէ: Համայնավարներուն անունով՝ Մ. Ժորժ Պիւֆէ նաեւ յուսախաբ է, Շիրաք ստայօդ տեսիլք մը ունի անցած – դարձածին մասին: Ազգային Ճակատին համար, Պ. Կոլնիշ դիտել կու տայ որ Նախագահը չի գիտեր թէ ո՛ւր կ'երթայ խկալէս: Ողբերգութիւնն հոն է որ Ֆրանսան ալ իրեն հետ կ'երթայ:

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

ԳՈՐՍԻՔԱՅԻ ՆԱՀԱՆԳԱՊԵՏԻՆ՝ Գլօտ Էրինեաքի սպանութեան հետ կապ ունեցող ութ ամբաստանեալներէն երկուքը շատ ծանր պատիժներու ենթարկուեցան, որոնք կրնան ծանր հետեւանքներ ունենալ: Այդ երկուքն են՝ Ալէն Ֆերանտի, 42 տարեկան եւ Փիէր Ալեսանտրի 44 տարեկան, որոնք ընկերացած կ'ըլլան կրակողին եւ դատապարտուեցան ցկեանս բանտարկութեան: Միւս վեցերը զանազան պատիժներու դատապարտուեցան: Այսպէս Գասթելա եւ Անտրիուցի 30 տարի արգելափակման դատապարտուած են, չորս մնացեալներն ալ, որպէս մասնակից, 25 եւ 20 տարի բանտարկութեան դատապարտուած են: Յուլիս 11-ին, արձակուած այս վճիռները մեծ վրդովումի եւ վրէժի կոչերու առիթ տուին ազգայնականներու մօտ, որոնք «գաղթատիրական պետութիւն», «Ֆրանսա մարդասպան» որակեցին Ֆրանսան, Էրինեաքի փաստաբանին համար, արդարութիւն գործուեցաւ եւ այդ լաւ բան մըն է: Գորսիքա Նացիոնէի պարագլուխին՝ Ժան – Կի Թալամոնիի համար վճիռը աւելի վրէժ մըն է քան դատական որոշում: Գորսիքա Նացիոնէ եւ Ինտէփէնտէնցա զօրավիգ են դատապարտեալներուն եւ զօրակոչի կոչ կ'ընեն գորսիքացի ժողովուրդին:

«ՈՉ ԽԱՂԱՂՈՒԹԻՒՆ, ՈՉ ՊԱՏԵՐԱԶՄ» լոզունգն է Թուրք Քիւրտերուն Միացեալ - Նահանգներու եւ Թուրքիոյ միջեւ ծագած տագնապէն ի վեր Անգարա կը խորհի որ «Քիւրտերը Պուշի 5-րդ սիւնն են»: Այս ուղղութեամբ, թղթակցութիւն մը ստորագրած է «Լիպերասիոն»ի մէջ (Յուլիս 12) Ռաճիփ Տիւրան: Միջադէպերը, ամէն օր, կը զարգանան Հարաւ-արեւելեան Անատոլուի մէջ: Զորս գիւղացիներ սպաննուած են, դեռ վերջերս: Տեղւոյն Քիւրտերուն դիրքը աւելի դժուարացած է, Իրաքի Քիւրտերուն յաջողութեան պատճառով: Մնաց որ Անգարայի խոստումները քիւրտ փոքրամասնութեան նկատմամբ տեղ քայլ կ'ընեն: Ութ ամիս առաջ, օրէնքը արտօնեց որ, քրտերէնը դասաւանդուի եւ ձայնասփիւռէն եւ հեռատեսիլէն ալ քրտերէն հաղորդումներ ըլլան, բայց, ոչ դպրոց կայ, ոչ ալ լրասփիւռ որ նման բան մը ընէ:

ԻՏԱԼԻՈՅ զբօսաշրջութեան պետական ենթանախարարը՝ Ստեֆանօ Ստեֆանի իր հրաժարականը տուած է, նախատական որակումներ գործածելէ ետք Գերմանացիներուն նկատմամբ: Ան «աղմկայնամոլ խարտեաշներ» նկատած էր գերման զբօսաշրջիկները որոնք աղմկալի կերպով կը խուժեն մեր ծովափերը: Իտալիոյ փոխ - վարչապետը՝ Ճիանֆրանքօ Ֆինի սահմանափակած էր խօսքերուն տարողութիւնը, ըսելով՝ տխմար մը տխմար մըն է: Միայն տխմար մը:

ԻՐԱՔ այլեւս կը կառավարուի կառավարական խորհուրդի մը կողմէ, բաղկացած 25 անդամներէ, որ իր առաջին նիստը գումարեց Յուլիս 13-ին: Մաս կը կազմեն շիի, սիւննի, քիւրտ, քրիստոնեայ եւ թիւրքմէն տարրեր: Ամերիկացի կառավարիչը, որ մօտ է պաշտպանողականներուն, վէթօյի իրաւունք ունի խորհուրդին որոշումներուն վրայ, ինչ որ կը սահմանափակէ անոր իրաւասութիւնները:

ԿԻՊՐՈՍ վաւերացուց իր անդամակցութիւնը Եւրոպական Միութեան, դառնալով ութերորդը այն 10 թեկնածուներուն, որոնց անդամակցութիւնը ի զօրու կ'ըլլայ 2004 Մայիսին: Կիպրոսի Խորհրդարանը, արտակարգ նիստի մը ընթացքին, միաձայնութեամբ վաւերացուց (56 անդամ) անդամակցութեան դաշնագիրը: Կիպրոս միակն էր, տասը նոր անդամներուն, որ հանրաքուէ չկազմակերպեց:

ՌՈՒՍԱՍՏԱՆԻ ամէնէն հարուստ անձնաւորութիւնը՝ Միխայէլ Խոդորկովսկի, սեփականատէրը քարիւղային Եուկոս ընկերութեան իր յաջորդները նշանակած է, նկատի առնելով այն պարագան, որ կրնայ ձերբակալուիլ: Ծանօթ է որ ներկայիս քննութիւն բացուած է ընկերութեան վրայ դրամական իւրացումներու համար: Խոդորկովսկի որ ԱՄՆ կը գտնուի կը վերադառնար Յուլիս 15-ին եւ դէմ պէտք է դնէ բազմաթիւ յարձակումներու:

ԹԵՀՐԱՆԻ ՄԷՋ, կարգ մը ձերբակալութիւններ տեղի ունեցած են մամուլի շրջանակներու մէջ: «Թաւանա» շաբաթաթերթին մէկ լրագրողը, ձերբակալուած է Յուլիս 14-ին, չորսի բարձրացնելով 48 ժամուան ընթացքին ձերբակալուած լրագրողներու թիւը: «Թաւանա» ընդդիմութեան մօտ թերթ մըն էր:

ԱՄԵՐԻԿԱՑԻՆԵՐՈՒՆ ԴԷՄ նոր յարձակումներ եղած են Պաղտատի մէջ եւ Յուլիս 14-ին ալ ամերիկացի զինուոր մը սպաննուած է: Պայթում մըն ալ վնասած է կառքի մը իրաքեան կառավարական նոր Խորհուրդին շէնքին մօտ:

ՅՈՎՀ. ՊՕՂՈՍ Բ. Պապը, Սեպտեմբերին Սլովաքիա պիտի երթայ, եռօրեայ այցելութեան մը համար (Սեպտեմբեր 11 - 14): Պապին 102-րդ ճամբորդութիւնը պիտի ըլլայ:

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՃԱԿԱՏ

«ԱՐՄԷՆՓՐԷՍ»

(Յուլիս 11 / 15)

ԱՄՆ-ՈՒ ՕԺԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՈՒ ՂԱՐԱԲԱՂԻՆ

ԱՄՆ-ու Ներկայացուցիչներու Ժողովին արտաքին յատկացումներու յանձնախումբը որոշած է 2004-ին առնուազն 70 միլիոն տոլար տրամադրել Հայաստանին, իսկ Լեռնային Ղարաբաղին 5 միլիոն տոլարի չափ մարդասիրական օժանդակութիւն ընել: Արտաքին յատկացումներու յանձնախումբը հաստատած է նաեւ յաւելեալ 2·5 միլիոն տոլարի ռազմական օժանդակութիւն եւ 900 հազար տոլար ռազմակրթական ծրագիրներու յատկացում:

***

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՏՆՏԵՍՈՒԹԻՒՆԸ ՀԱՄԱՑԱՆՑԻ ՎՐԱՅ

Յուլիս 11-ին, տեղի ունեցած է Հայաստանի Առեւտուրի եւ Տնտեսական զարգացման նախարարութեան համացանցին կայքէ էջի բացումը: Նախարարութեան տեղեկատուական կեդրոնի գործադիր տնօրէնը՝ Սմբատ Պետրոսեան հաղորդած է մամուլին, որ հոն խտացուած են հարկ եղած տեղեկութիւնները: Ներկայիս կը գործեն հայերէն եւ անգլերէն տարբերակներ:

***

ՖՐԱՆՍԱԿԱՆ ԱԶԳ. ՏՕՆԻՆ ՆՇՈՒՄԸ ԵՐԵՒԱՆԻ ՄԷՋ

Ֆրանսական ազգային տօնին առթիւ Յուլիս 14-ին Երեւանի ֆրանսական դեսպանատունը կազմակերպած է ընդունելութիւն մը, որուն ներկայ եղած են ՀՀ կառավարութեան անդամներ, երեսփոխաններ, զանազան երկիրներու դեսպաններ ու միջազգային կազմակերպութիւններու ներկայացուցիչներ, մշակոյթի եւ արուեստի գործիչներ:

Դեսպան Գինի իր ելոյթին մէջ կատարելով Յուլիս 14-ի կարճ պատմականը, նշած է անոր խորհրդանշած արժէքները: Հայեւֆրանսական յարաբերութիւններու պարզած պատկերն ալ բարձր գնահատած է դեսպանը:

Աւարտին, լրագրողներու հետ զրոյցի ընթացքին Արտաքին նախարար Վ. Օսկանեան ըսած է թէ Յուլիս 14-ի տօնը միայն ֆրանսական չէ, այլեւ համաշխարհային է, քանի այդ յեղափոխութիւնը ներշնչած է նաեւ բազմաթիւ այլ ազգեր, ներառեալ հայ ժողովուրդը:

***

ԹԱՓԱՆՑՈՒՄԻ ԱԴՐԲԵՋԱՆԱԿԱՆ ՆՈՐ ՓՈՐՁ

Յուլիս 14-ի վաղ առաւօտեան ադրբեջանական զինուորական խմբակ մը փորձած է ԼՂՀ եւ Ադրբեջանի սահմանի հարաւ – արեւելեան հատուածին մէջ ղարաբաղեան պաշտպանութեան բանակին թիկունքը թափանցել: Հայկական կողմի հերթապահներուն ձեռք առած անհրաժեշտ միջոցներուն շնորհիւ ան յետքայլ ըրած է: Տեղի ունեցած փոխադարձ կրակոցներէն սպաննուած է ադրբեջանցի զինուոր մը, եղած են նաեւ վիրաւորներ. հայկական կողմը որեւէ կորուստ չունէր:

ԼՂՀ իշխանութիւնները պատահարը անմիջապէս տեղեկացուցած են Կարմիր Խաչի եւ Օ-ԷՍ-ՍԷ-Ը դրասենեակներուն եւ պատրաստակամութիւն յայտնած Ադրբեջանին յանձնելու՝ սպաննուած զինուորին դիակը:

***

ՍՊԱՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ԳԻՒՄՐԻ

Յուլիս 11-ին, ժամը 14·15-ին, Գիւմրիի կեդրոնական «Ցաղթանակ» հրապարակը, զինեալ բախումի հետեւանքով եւ Շիրակի մարզի դատախազութենէն հազիւ 100 մեթր հեռու, սպաննուած են երկու հոգի: Զոհերն են՝ Գիւմրի - Երեւան երթուղին սպասարկող Տրանս – Ակնթարթ ընկերութեան տնօրէնը՝ Սերոբ Գրիգորեան եւ Ժիրայր Ցակոբեան: Վիրաւորուած է նաեւ Սերոբ Գրիգորեանի թիկնապահը՝ Գոռ Ստեփանեան եւ փոխադրուած է Կիւլպէնկեան հիւանդանոցը:

Սպանութիւններու աւարտին խիստ քննութիւններ կատարուած են եւ ըստ նախնական տեղեկութիւններու միջադէպը պատահած է խումբերու միջեւ:

ՎԱՆԻ ՄԷՋ ՀԱՅ ԸԼԼԱԼՈՒՆ ԳԻՆԸ

Քրտական օրաթերթը «Էօզկիւր փոլիթիքա» (Յուլիս 12) արձագանգած է հաւաքոյթի դեղագործ Գարոլին Ճամկէօզի տրտունջներուն. ան ըսած է թէ հայ ըլլալուն պատճառով մշտական ճնշումի ենթակայ է ու Անատոլուի բազմաթիւ շրջաններուն մէջ հաստատուելու իր փորձերը միշտ խոչընդոտուած են:

Երեք տարի առաջ Վանի Պահչէսարայ պատուհասին մէջ դեղարան մը բացած է, քանի որ այդ շրջանին «շատ մը տուներուն մէջ հայ մամիկ մը, պապիկ մը կ'ապրի»: Սակայն, հոն եւս ճնշումները չարունակուած են: Զինուորական պատասխանատուները մեծ մասով ծայրայեղ աջակողմեան, ազգայնական տիպարներ կ'ըլլան ու իրեն դէմ կը դրդեն տեղացիները, ըսելով որ պէտք չէ անոր դեղարանէն գնում ընել, եւ այլն:

Գ. Ճամկէօզ ամբաստանուած է քրտական ՓՔՔ կազմակերպութեան պատկաներու յանցանքով, 3·5 ամիս բանտարկուած Կարս դրուած շրջանին:

ԵՐԵՒԱՆԻ ՓՈՂՈՑՆԵՐԸ...

Երեւան այցելողին համար ամբողջ քաղաքը հսկայ շանթիէ-ի մը կը նմանի: Փողոցները կը վերանորոգուին: Բայց հազիւ մաս մը աւարտած են. մնացեալը տակաւին քարուքանդ վիճակի մէջ է: Եռուզեռը համատարած է եւ աշխատանքը ամէնուր, յաճախ ի հեճուկս ամենատարրական տրամաբանութեան: Այսպէս, փոխանակ փողոց առ փողոց վերանորոգելու, որդեգրած են հաւանաբար հին օրերէն ժառանգուած «աշխատանքի բաժանման» սկզբունքը: Նախ կը քանդեն ամբողջ քաղաքին մայթերը եզերող սալաքարերը: Նորը դնելու համար փոսեր կը փորեն ու առանց ծածկելու կամ զգուշացման ազդեր դնելու՝ կը ձգեն կ'երթան: Ժողովուրդը ստիպուած է փոսերու եւ հողակոյտերու ընդմէջէն ցատքոտելով քալելու, մանաւանդ որ նախկին մայթերը արդէն վաղուց աւերակ էին: Յետոյ կը քանդեն կը հանեն հին ասֆալթը կամ անոր հազուագիւտ հետքերը ու նորէն կը ձգեն կ'երթան: Երեւակայեցէք ինքնաշարժերու եւ հովին յարուցած փոշին, կամ ցեխը՝ երբ կ'անձրեւէ: Ապա կու գան ասֆալթապատումի ջոկատները որոնք օրեր կը դնեն քանի մը մեթր յառաջանալու համար: Վերջապէս կը հասնին մայթերը նորոգող վարպետները: Օր մը այս փողոցն են, յաջորդ օրը արդէն ուրիշ տեղ գացած են՝ քանի մը օր ետք վերադառնալու ու կրկին այլուր մեկնելու համար: Եթէ գիշերը դուրս պիտի ելլէք՝ մի մոռնաք մոմ մը կամ լապտեր մը վերցնելու, որովհետեւ ամենայն հաւանականութեամբ կրնաք փոսի մը մէջ իյնալ կամ մայթերու երկայնքին շարուած խողովակներուն վրայ սայթաքիլ: Փողոցները յաճախ մութ խաւարի մէջ են: Կ'երեւի թէ հանրային լոյսերն ալ նորոգելու վրայ են:

Կ'ըսուի թէ մինչեւ եկող Սեպտեմբեր վերանորոգութեան բոլոր աշխատանքները աւարտած պէտք է ըլլան: «Ասում են, հաւատո՞ւմ ես», կ'ըսէ քարտաշ վարպետ մը: Արդարեւ դժուար է հաւատալ՝ տեսնելով որ տակաւին նոր վերանորոգուած մայթերուն պեթոնէ սալիկները ամէն օր կը քանդեն եւ կրկին կը շարեն, որովհետեւ հիմքը ծուռ դրուած էր:

Զարմանալի է որ Հայաստանի նման քարաստան երկրի մը մէջ փոխանակ քարէ դիմացկուն սալեր գործածելու մայթերուն համար, նախընտրած են պեթոնէ հասարակ ու անորակ սալիկներ, որոնք հազիւ մէկ – երկու տարի կը դիմանան: Կը բաւէ տեսնել Նորակառոյց Ս. Սարգիս Մայր Եկեղեցւոյ բակին ու աստիճաններուն վրայ շարուած պեթոնէ սալիկներուն վիճակը: Արդէն իսկ սկսած են տեղերէն շարժիլ, մաշիլ ու փխրուիլ: Արդեօ՞ք քարը աւելի սուղի կու գայ քան մեծ ուժանիւթ պահանջող չիմենթը: Թէ պարզապէս վերջինս աւելի շահաբեր է որոշ գործարարներու համար, որոնք այս այսպէսով ապահովութիւնը կ'ունենան երկու - երեք տարին անգամ մը մայթերը նորոգելու եւ արագօրէն հարստանալու, փոխանակ քսան կամ երեսուն տարի սպասելու քարէ սալերը փոխելու համար: Ասոնք սպասել չեն սիրեր: Թո՛ղ ժողովուրդը սպասէ, թո՛ղ երկիրը սպասէ: Մանաւանդ որ երկուքին ալ համբերութիւնը միշտ անսահման եղած է...

Ոմանք կ'ըսեն թէ նախընտրելի էր ծախսուած հսկայ գումարներով գործատուներ բանալ ու գործատեղի ստեղծել: Ուրիշներ կը պնդեն թէ մայրաքաղաքի փողոցներուն վիճակը այնքան ահաւոր էր որ այլեւս կարելի չէր վերանորոգումը յետաձգել: Ցամենայն դէպս, նոյնիսկ եթէ այս գումարներուն մէկ մասը անխուսափելիօրէն որոշ մարդոց գրպանը կ'երթայ, ի վերջոյ հարիւրաւոր աշխատողներ կ'օգտուին այս աշխատանքներէն, որոնք ըստ երեւոյթին դեռ երկար պիտի տեւեն:

Փողոցներու եւ գլխաւոր հաստատութեանց (ինչպէս Օփերան) վերանորոգման տենդէր՝ զգալի է նաեւ այլ տեսակի շինարարութեանց առաջընթացը: Կառուցման մէջ կը գտնուին բազմաթիւ բնակարանային կամ գրասենեակային շէնքեր: Բոլորն ալ որակաւոր եւ ամրապինդ հիմքերով ու կառոյցներով: Երանի թէ Ֆրանսական առածը Հայաստանի մէջ ալ իրականութիւն դառնար՝ «Quand le batiment va, tout va»...

Թէեւ գիները անմատչելի են ժողովրդական խաւերուն, բայց գնողներ չեն պակսիր: Մեծ մասամբ Ռուսաստան եւ նախկին սովետական երկիրներ արտագաղթած Հայաստանցիներ են յաճախորդները, առաւել կարգ մը սփիւռքահայեր որոնք կ'ուզեն «տեղի տեղ» մը ապահովել իրենց կամ զաւակներուն համար: Այնպէս որ Երեւանի կեդրոնը հետզհետէ կը պարպուի ժողովրդական բնակչութենէ եւ, ինչպէս աշխարհի բոլոր մայրաքաղաքներու պարագային, կը վերածուի քաղքենի թաղամասի մը: Ափսո՜ս:

Շինարարական ուրիշ մարզ մը եւս որ շատ քիչ աշխատանք ու ներդրում կը պահանջէ բայց առաւելագոյն շահ կ'ապահովէ կարգ մը «ընտրեալ»ներու: Սրճարանները: Գրեթէ կեդրոնի բոլոր հանրային պարտէզները սրճարանի վերածուած են: Մէկը միւսին փակած: Բոլորն ալ գրեթէ միշտ լեցուն: Դրամ ունեցողները կը նստին ու կը ծախսեն: Չունեցողները քովէն կ'անցնին եւ հանրային նստարան մը կը փնտռեն շունչ քաշելու համար: Տակաւին քանի մը նստարան կայ: Բայց ոմանց տախտակներ կը պակսին: Ըստ հնաւուրց սովորութեան մը՝ ինչ որ հանրային է կրնայ փչացուիլ կամ գողցուիլ: Մարդիկ կը նստին այդ նստարաններուն վրայ, կ'ողբան ու կը բողոքեն որ «պետութիւնը երկիրը թալանում է», բայց մեկնած ժամանակ երբեմն իրենք ալ տախտակ մը կը փրցնեն ու կը տանին...

Սրճարաններու բազմացումը եւ շէնքերուն այլափոխումը բարեբախտաբար սկսած են որոշ հակազդեցութիւն առաջացնել կարգ մը Երեւանցիներու մօտ, որոնք վերջերս բողոքի ցոյց մըն ալ կազմակերպեցին քաղաքապետարանին առջեւ: Ցուցալի երեւոյթ զոր պէտք է քաջալերել՝ փրկելու համար մայրաքաղաքը «տաճարի վաճառականներու» ախորժակներէն եւ աւերներէն: Երեւանը գեղեցիկ քաղաք է զոր պէտք է ամէն գնով պահպանել ու առաւել եւս գեղեցկացնել՝ փոխանակ զռեհիկ Լոս – Անճըլըսի մը վերածելու: Ո՞վ թոյլ տուած է, օրինակ, որ պալատանման շէնքերուն տանիքը անճոռնի նոր յարկեր աւելցուին. սքանչելի բակերը վերածուին թիթեղէ կարաժներու կամ խայտաբղէտ կրպակներու փողոցները լեցուին գովազդներու հսկայական ցուցատախտակներով: Մի՞թէ կարելի է կաշառքով ամէն ինչ թոյլատրել...

Երեւանի փողոցներուն եւ խաչմերուկներուն վրայ յաճախ կը հանդիպիք ըմպելի ջուրի աղբիւրի մը: Բայց օրական մէկ - երկու ժամ ջուր կը հոսի: Մնացեալ ժամանակ միշտ կարելի է քովի սրճարանը երթալ եւ շիշ մը Ջերմուկ կամ Նոյ հանքային ջուր խմել: Ազատ շուկան չի կրնար ձրի ջուր քաջալերել: Նոյնիսկ Էջմիածինը բացառութիւն չի կազմեր: Կիրակի օրուան պատարագի ընթացքին աղբիւրները ծոմ կը պահեն: Բայց մօտակայ հեթանոս կրպակները չեն վարանիր հանքային ջուր մատակարարել տօթէն «ծառաւեալ հաւատացեալ ժողովրդեան»:

«Վերջին զանգ»ի մասին լսա՞ծ էք: Սքանչելի բան մը: Դպրոցական տարուան վերջին օրն է առիթը: Իւրաքանչիւր դպրոցի աւարտական աշակերտներուն համար խնջոյքի եւ ուրախութեան օր մը: Ծնողներուն համար՝ մեծ ծախքերու տակ մտնելու պարտաւորութիւն: Ամէն դըպրոց իր իւրայատուկ համազգեստը ունի եւ ամէն ծնողք պարտի իր մասնակցութիւնը բերել անոնց գնումին եւ կարուձեւին: Ոմանք բերնի հացէն կը զրկուին իրենց զաւակներուն չխնայելու համար այդ այնքան սպասուած օրուան հաճոյքը: Որովհետեւ ոտքէ գլուխ ամէն ինչ նոր պէտք է ըլլայ: Աւարտականներու խումբերը կը քալեն Մաշտոց փողոցէն դէպի Մատենադարան: Նախ իւրաքանչիւր դպրոց առանձին, ապա ամէնքը իրարու կը խառնուին երբ մթնոլորտը կը սկսի տաքնալ: Քէֆը կը տեւէ մինչեւ ուշ գիշեր՝ դպրոցական կեանքի էջը ուրախութեամբ դարձնելու համար:

Թատերական Ինստիտուտի աւարտական դասարանի աշակերտները եւս կը նշէին «վերջին զանգ»ը: Իրենց ձեւով, այսինքն թատերական ներկայացումով մը: Գրուած, բեմադրուած ու խաղցուած միմիայն իրենց կողմէ: Անխառն հաճոյք մը: Ինչպէ՛ս չուրախանալ որ եթէ կարգ մը երախաներ անվերադարձ մեկնած են իրենց ծնողներուն հետ, կան տակաւին բազմաթիւ տաղանդներ որոնք վաղը հայաստանեան բեմը պիտի վերածաղկեցնեն:

Երեւանը նաեւ ա՛յս է ու վստահաբար շատ նման հազար ու մէկ այլ դրական բաներ: Բայց մետալին այդ երեսը փողոցէն չի տեսնուիր:

ՏԻԳՐԱՆ ՇԻՐՎԱՆԵԱՆ

Գիտական - Այժմէական

ԱՏԱՄՆԱՅԻՆ ԸՆԿԱԼՈՒՉ

ԷՅՖԷԼԻ աշտարակին մօտերը բնակող անձ մը վերջերս գանգատած է որ ինք յարատեւօրէն ձայնափոխումներ կը ստանայ, արձակուած՝ Փարիզի ռատիօկայանէն: Այս անձը քնանալու մեծ դժուարութիւն ունէր եւ պնդած է թէ մինչեւ որ ձայնափոխումները չդադրին գիշերւան ուշ ժամերուն, անկարելի կ'ըլլայ աչքերը փակել քնանալու համար: Իսկ կարճատեւ իր քունէն յաճախ պոռթկումով արթնցած է վաղ առաւօտ ձայնափոխումներուն վերսկսումով: Երբ իր շրջապատը սկեպտիկ գտնուած է իր պատմածներուն հանդէպ, ենթական հարկադրուած է ձայնափոխուած յայտագիրներուն մասին որոշ մանրամասնութիւններ փոխանցել, կարենալ համոզելու համար իր ունկնդիրները:

Նոյնօրինակ վկայութիւններ բազմաթիւ են եւ երեւոյթը այսօր գիտականօրէն ստուգուած է: Ի՞նչ է պատճառը այս երեւոյթին: Պարզապէս ակռայի մետաղեայ կազմածի գոյութիւնը բերնին մէջ: Բայց որպէսզի որ եւ է ակէ արձակուած ձայնափոխումը ստացուի, երեք պայմաններ անհրաժեշտ են. Նախ եւ առաջ ենթական պէտք է կրէ ատամնային մետաղեայ այն տեսակ կազմած կամ ատամնաթագեր (couronne dentaire) որոնք շինուած ըլլան տարբեր մետաղներէ միաժամանակ: Երկրորդ պայմանը զօրաւոր սփռում ընող ռատիօկայանի մը մօտերը գտնուելու անհրաժեշտութիւնն է: Իսկ վերջին պայմանը ենթակային սփռումի ալիքներուն նկատմամբ գրաւած դիրքն է: Եթէ ենթական ընկալուչ դիրքի մէջ չի գտնուիր երեւոյթը թեթեւօրէն զգալի կամ չնչին է:

Իսկ ինչ կը վերաբերի այս տարօրինակ սակայն ենթակային համար շատ անհաճոյ երեւոյթին դարմանումին՝ երկու լուծում կ'առաջարկուի. կամ մնալ միշտ հեռու զօրաւոր ռատիօկայանի շրջապատէն կամ պարզապէս խառնուրդ մետաղեայ ատամնային կազմածը փոխարինել սէրամիքէ կամ կերպընկալէ կեղծատամներով:

ԱՍՏՂԱԳԻՏԱԿԱՆ

Տիեզերքը արդեօք մեր կարծածէն աւելի՞ երիտասարդ է. Չերջերս Ճափոն աստղագէտներու կողմէ գոյութիւնը հաստատուած համաստեղութիւնը որ կոչւեցաւ ՍՏՖ 132·418 ամէ վերջ ծանօթ ամենահեռաւոր աստղերու հոյլն է: Այս համաստեղութիւնը երկրագունտէս 12·8 միլիառ լոյս – տարի (*) հեռաւորութեան վրայ կը գտնուի: Ասիկա կը նշանակէ թէ տիեզերքի տարիքը մօտաւորապէս 12·8 միլիառ տարի է եւ ոչ թէ մինչեւ վերջերս ընդունուած տարիքը այսինքն 13·8 միլիառ տարի:

Այս արդիւնքին յանգելու համար հարկ եղած է գործածել 8·3 մեթր տրամագիծով հսկայ աստղադիտակ մը եւ արձանագրել դիտարկութեան նկարները 16 ժամ տեւողութեամբ: Գիտնականները գործածած են անդրկարմիր զտոցներով օժտուած ելեկտրոնական պաստառ մը:

Տասնեակ մը տարիներէ ի վեր տիեզերքի ամենահեռու աստղերու դիտարկութեան մրցանիշները Ամերիկացիներու կը պատկանէին Անշուշտ խնդիրը պարզ աստղադիտական նուաճում մը չէր, աստղագէտի մը համար միջոցին մէջ հեռուներու դիտարկումը ժամանակի տեւողութեան մէջ ամենահեռուները հասնիլ կը նշանակէ: Տիեզերքին հեռաւոր ժամանակներու մէջ ներկայացուցած պատկերները մեզի լոյսի արագութեամբ հասած ըլլալով (այսինքն 1 երկվայրկեանի մէջ 300·000 քիլոմեթր արագութեամբ) կը հետեւի թէ 1 միլիառ լոյս – տարի հեռաւորութեան վրայ գտնուող աստղ մը դիտուած է այնպէս ինչպէս էր 1 միլիառ տարի առաջ: Ճափոններուն համաձայն 12·8 միլիառ լոյս – տարի հեռաւորութեան վրայ գտնուող համաստեղութիւնը ըստ վերջին տուեալներուն ահաւոր պայթում (պիկ – պանկ)–էն միմիայն 900 միլիոն տարի յետոյ կազմուած ըլլալու է քանի որ տիեզերքին տարիքը վերջին տարիներուն ընդունուած էր, ինչպէս վերը նշուած է, 13·7 միլիառ տարի:

ԲԺՇԿԱԿԱՆ

Կոխիի դէմ պատուաստը իր բարերար ազդեցութիւնը ունի սրտերակային հիւանդութեանց նկատմամբ: Միացեալ - Նահանգներու Մինեսոթա նահանգի համալսարանին մէջ իրագործուած ուսումնասիրութեան մը համաձայն կոխի դէմ պատուաստը 65-էն վեր տարիք ունեցող անձերու սրտերակային վտանգները կը նուազեցնէ: 1999–էն 2000, երկու տարուան ընթացքին 140·000 տարեց անձերու վրայ կիրարկուած այս ուսումնասիրութիւնը երեւան հանած է որ պատուաստը 19 տոկոսով նուազեցուցած է 65–էն վեր տարիքի հիւանդանոց դիմող սրտի հիւանդներուն թիւը: Իսկ հիւանդանոց դարմանումի ընթացքին մահերու տոկոսը 50 առ հարիւր պակսած է: Գալով այս երեւոյթին գիտական բացատրութեան կը կը կարծուի որ պատուաստը արեան դոնդող (caillot)ներու կազմութեան վտանգը կը հեռացնէ:

ՈՉ – ՏԻՊԱՅԻՆ ԹՈՔԱՏԱՊԸ ԵՒ ԿԱՐԳ ՄԸ ԱՅԼ ՓՈԽԱՆՑԻԿ ՀԻՒԱՆԴՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Վերջերս Չինաստանէն եւ Ծայրագոյն Արեւելքի կարգ մը երկիրներէն ծնունդ առած այս հիւանդութիւնը որ ներկայիս հակակշռի տակ առնուած ըլլալ կը թուի, իբրեւ գլխաւոր դերակատար ունի՝ քորոնավիրիւս ընտանիքին մաս կազմող վիրիւս մը: Այս վերջինը կարող է վարակել շատ մը կենդանի էակներ ինչպէս խոզը, հորթը, շունը, նապաստակը եւ վայրի գազաններ: Նոյնինքն քորոնավիրիւսը ցարդ պատասխանատու նկատուած էր հարբուխներու մէկ երրորդին:

Վիճակագրական վերջին տուեալներու համաձայն ոչ – տիպային թոքատապի մահացու բնոյթին համեմատութիւնը 14 տոկոսի կը հասնի:

Վիրուսային ախտերուն մահացու բընոյթը ախտին տեսակէն կախում ունի. այսպէս արիւնահոս – ջերմը (էպոլա 2) 80 տոկոսով մահացու է, մինչդեռ Նեղոսի ջերմը միայն 10 տոկոսով: Իսկ գալով Սիտային. առանց դարմանումի այս վերջինը մահացու կը դառնայ 100 տոկոսով: Ֆրանսայի մէջ ներկայիս այս համեմատութիւնը 37–ն է: Ամէն տարի այս հիւանդութիւնը 978 զոհեր կը խլէ Ֆրանսայէն եւ 3 միլիոնի մօտ զոհեր ամբողջ աշխարհէն: 1983–էն ախտաճանաչումը ապահովուած այս մահացու հիւանդութիւնը ցարդ 25 միլիոն զոհեր տուած է 20 տարուան ընթացքին:

ՃԱՐՏԱՐԱԳԻՏԱԿԱՆ

Կերպընկալներու վերարժեւորումը ճամբաներու նշանաւորման մէջ.

Ի՞նչպէս վերարժեւորել բոլոր այն անգործածելի կամ հինցած համակարգիչ հեռախօս եւ այլ ելեկտրական կազմածները: Նովէր քաղաքին Էքօփլասթ ընկերութիւնը այս հարցին լուծումը գտած է. բոլոր այս կերպընկալի մնացորդները «Նիվերնիթ» անունով կնքուած շինանիւթի մը վերածել: Գործողութիւնը հետեւեալն է. նախ առաջին դասաւորում մը ընել գոյներուն համեմատ ապա փըշրելով մանրել կերպընկալ նիւթերը եւ նախատեսուած գիծ, գոյն եւ նշաններու հետեւելով տարածել հողին վրայ փակչուն նիւթի մը օգնութեամբ: Անգամ մը ամրօրէն հողին կպցուած «Նիվերնիթ»ը ներկերէն շատ աւելի տոկուն է եւ նպաստաւոր քանի որ երկու գլխաւոր առաւելութիւն ունի. Նախ եւ առաջ պրծուն չէ, ընդհակառակն կը կառչի անիւներուն իսկ երկրորդը շատ աւելի երկարատեւ գործածութիւն կ'ապահովէ քան սովորա-

...կան ներկը: Իսկ իր ամենակարեւոր յատկանիշը բնապահական յատկութիւնն է:

ԻՆՉՈ՞Ւ ՅՍՏԱԿՈՐԷՆ ՉԳԻՏՑՈՒԻ. ԹԷ ԱՌՋԵՒՆ ՀԵՌԱՁԱՅՆՆԵՐԸ ԱՌՈՂՋՈՒԹԵԱՆ ՎՆԱՍԱԿԱՐ ԵՆ ԹԷ ՈՉ

Տարիներէ ի վեր կասկածը ներկայ է: Բջջային հեռաձայններու կենսաբանական մարդկային առողջութեան վնասարար ազդեցութիւններուն մասին կիրարկուած անհամար ուսումնասիրութիւններ մինչեւ չեն յանգած եզրակացութեան մը թէ մարդկային առողջութեան վնասակար են թէ ոչ: Ընդհակառակն կը շարունակեն սնուցանել կասկածը: Առանց քննելու երեւոյթին առեւտրական երեսակը (որ կը հաւատանք թէ իր որոշ բաժինը ունի այս անորոշ կացութեան մէջ) ջանանք պարզաբանել գիտական մօտեցումը. ծանօթ է որ առձեռն հեռաձայնները կը սփռեն եւ կը ստանան մանր ալիքներ: Այս վերջիններուն բնոյթը խոհանոցի փուռերուն արձակած ալիքներու յատկութեան շատ նման է բայց ուժգնութեան տարբերութենէն: Հեռաձայնի մը ալիքներուն չողարձակումը հազիւ երկու ուաթնոց ուժգնութիւն մը ունի մինչդեռ փուռերունը 300-էն 700 ուաթի միջեւ կը տարբերի: Բայց նկատելով որ հեռաձայնները յաճախ մարդկային գանկին հետ շօշափման մէջ են, հետեւաբար այս չողարձակումներուն մէկ մասը մինչեւ ուղեղ կը հասնի: Ճողարձակումին ուժգնութիւնը հաղորդակցութեան սկիզբը իր առաւելագոյն արժէքը կը ներկայացնէ բայց հետզհետէ պակսելով նուազագոյնի կ'իջնէ լաւագոյն կապակցութիւնը ապահովելով միանգամայն: Ուրեմն բջջային հեռախօսը այնքան ուժգին չողարձակում կ'ընէ որքան հեռու կը գտնուի կայանէն: Այս վերջինին արձակման ուժգնութիւնը 15 ուաթի շուրջ է: Մասնագէտներու ժեծամասնութեան կարծիքով արձակուած ալիքները տարբեր տեսակի ելեկտրամագնիսական դաշտերու ակերէն սփռուած ալիքներէն աւելի վտանգաւոր բնոյթ չունին:

Իսկ ինչ կը վերաբերի տարրական ըղջուշութիւններու, նկատի առած բջջային հեռաձայնի արտադրիչներու կողմը, այս վերջինները պարտին նախ եւ առաջ արտադրել գործիքներ որոնց «տեսակարար ընկալումի մակարդակը» (այսինքն մարդկային մարմնին իւրաքանչիւր քիլոկրամէն ստացուած ուժգնութիւնը) ըլլայ կարելի չափով ցած: Ապա՝ վաճառումի ընթացքին հրամցնել սարքաւորում մը որ կարելիութիւն ընծայէ գործածողին հեռացնել շօշափումը մարմնին զգայուն մասերէն ինչպէս գանկը, ճակատը եւ այլն: Յստակօրէն նշանակել գործիքին տեսակարար ընկալումի մակարդակը, զայն արձանագրելով ընկալուչին վրայ, նոյնիսկ յիշեցնելով զայն՝ ծանուցագրերու ընթացքին:

Իսկ գալով գործածողներու վերաբերող խորհուրդներուն՝ նախ հարկ է գործածել նաեւ նախընտրել ցած «տեսակարար ընկալումի մակարդակ» ունեցող ընկալուչներ, գործածել հեռախօսի մասնաւոր կազմածները, ջանալ սահմանափակել հեռախօսային կոչերը եւ չհաղորդակցիլ ինքնաշարժ վարելու ատեն:

Քաղեց՝
Ս. ՇԷՐԻՖ

ԵՐԱԺՇՏԱԿԱՆ ԳՈՐԾԻՔՆԵՐԸ՝ ԱՇԽԱՐՀԻ ՏԱՐԱԾՔԻՆ

ՀՆԴԿԱՍՏԱՆԻ ՄԷՋ

Նեփալի սահմանակից Պիհար նահանգը Հնդկաստանի ամէնէն խիտ բնակուած նահանգներէն մէկն է իր 86 միլիոն բնակիչներով: Հոն կ'ապրի կաթողիկէ պզտիկ համայնք մը, որ կը պատկանի Օրաոն ցեղախումբին:

Այս ցեղախումբին պատանիները կը նուագեն հիւսիսային Հնդկաստանի յատուկ գործիք մը՝ փախաւայ կոչուած տախտակէ երկար թմբուկ մը, զոր նուագողները կը բռնեն հորիզոնական ձեւով եւ կը զարնեն անոր երկու կողմերուն:

Հնդկական դասական երաժշտութեան մէջ շատ կը գործածուին նաեւ կոնկը եւ նակարան՝ կաւէ գործիք մը, որ կը նուագուի երկու կոր գաւազաններով:

ՉԻՆԱՍՏԱՆԻ ՄԷՋ

Իրենց աւանդական հագուստները հագած՝ չինացի աշակերտները չինական նոր տարին կը դիմաւորեն փողոցներուն մէջ պարելով: Իրենց տողանցքին կշռոյթ տալու համար անոնցմէ իւրաքանչիւրը կը գործածէ զոյգ մը ծնծղայ՝ զգուշութեամբ ձեռքերուն ամրացուած կարմիր ժապաւէններով: Չինարէն պօ կոչուած այս գործիքը ծանօթ է աւելի քան հազար հինգ հարիւր տարիներէ ի վեր: Պղինձէ, արոյրէ կամ անահապղինձէ շինուած այս պզտիկ ծնծղաները կ'արտաբերեն մետաղեայ ձայն մը, որ չինական կարգ մը օփերաներուն մէջ կը խորհրդանշէ հովը:

ՓԱՆԱՄԱՅԻ ՄԷՋ

Քունաները կ'ապրին Փանամայի արեւելքը գտնուող Սան Պլաս կղզիներուն մէջ: Իրենց չափահաս տարիքի հասնիլը տօնելու համար պատանիները կը պարեն նասիներ չարժելով: Այս մարաքասները նախ կը լեցուին հունտերով, խեցիներով, աւազով, եւ ապա կը գոցուին գաւազանով մը:

ՍԷՆ – ՔԻԹՑ – Է – ՆԵՒԻ

Քարայիպեան կղզիներէն Սէն - Քիթց իր սթիլ – տրամը (մետաղէ թմբուկը) առած է իր դրացիէն՝ Թրինիթէ – է – Թոպաքոյէն: Այս մետաղէ թմբուկը երեւան եկած է 1946-ին, երբ 15 տարեկան պատանի մը՝ Ուինսթըն Սայմըն, 14 խազերով ման մը ստեղծեց (կոթով սան), քարիւղի տակառի մը խորքը մրճահարելով: Այս երաժիշտը ներկայիս կը նուագէ հազար տոլար արժող յատուկ թմբուկի մը վրայ:

ԹԱՅԼԱՆՏԻ ՄԷՋ

Ամէն առտու Փեչապարի դպրոցի աղջիկները կ'երգեն Թայլանտի քայլերգը: Անոնց կ'ընկերակցի դպրոցի երգչախումբը, որուն գլխաւոր երաժշտական գործիքը կլոքնափիլն է: Ինչպէս իր գերմաներէն անունը կը նշէ, այս գործիքը կազմուած է մետաղեայ լեզուակներէ, որոնք զանգակի ձայն կը հանեն, երբ կը հարուածուին:

ՊՈՒՐՈՒՆՏԻԻ ՄԷՋ

Պուրունտիի թմբուկը երկրին խորհրդանիշն է: Ան շինուած է ումուվուկանկոմայէ, ծառի մը կոճղէն, եւ ծածկուած՝ եզի մորթով: Ժամանակին այս թմբուկը կը զարնուէր միայն թագաւորին կողմէ, կամ ցանի արարողութեան առիթով: Այժմ ան ներկայ է ազգային կամ տեղական տարբեր տօներու:

ՄԻԱՑԵԱԼ – ՆԱՀԱՆԳՆԵՐՈՒ ՄԷՋ

Նիւ Մեքսիքոյի Ալպըքըրքի շրջանին մէջ զունիները կը պարեն իրենց ծէսերուն մէջ գործածելով մարաքայի (սկիզբէն չորցուած դդումի տեսակ) տեսակ մը, որուն ձայնը կը յիշեցնէ ջուրի ձայնը: Միեւնոյն ատեն անոնք կը նչեն անձրեւը (թի տօֆֆիա), որ շատ հին ժամանակներէ պաշտուած է նստակեաց երկրագործ այս ցեղախումբին կողմէ:

ՀՆԴԿԱՍՏԱՆԻ ՄԷՋ

Թիփաքէյի մէջ, ինչպէս միւս բոլոր պուտտայական տաճարներուն մէջ, պատանի վանականները շատ շուտ կը վարժուին համայնքային կեանքին: Անոնց պարտականութիւններէն մէկն է աղօթքի կանչելը կնա մը հարուածելով: Այս տախտակէ թմբուկը կը հանգչի տաքի մը վրայ եւ ծ ածկուած է եաքի մորթով: Տասներեք տարուան ուսումնառութենէ մը ետք, այս վանականները միլլիոնաւոր թմբուկի հարուածներ տուած պիտի ըլլան...

(*) Մէկ Լոյս – տարին կը համապատասխանէ մօտաւորապէս 9500 միլիառ քիլոմեթրի:

ԱՄՄԱՆԷՆ ՊԱՂՏԱՏ՝ ՖԱՐ-ՈՒԷՅԹԸ

Պաղտատ փոխադրելու համար զանազան պատուիրակութիւններ եւ լրագրողներ, մեծ կառքեր, յորդանանեան, Ամմանէն ճամբայ կ'ելլեն ամէն օր: Պէտք է շուրջ 1000 քիլոմեթր կտրել անապատի ճամբով, մէկ երրորդը՝ Յորդանան, մնացեալը՝ Իրաք: Անհրաժեշտ է առտուն կանուխ ճամբայ ելլել, նոյնիսկ ի դին տօթին, ամբողջ օրը: Ան որ կը համարձակի կէսօրէ ետք ճամբայ ելլել, կրնայ աւազակախումբերու ձեռքն իյնալ, որոնց թիւն ալ կը բազմանայ ժամը 17-էն ետք: Կառքերը կը կեցնեն եւ ինչ որ արժէք ունի, կը խլեն: Այս է, զոր կը պատմեն վարորդները, բացատրելու համար ճամբուն մթնոլորտը: Օրինակ, Ռաուֆ, քանի մը անգամ կողոպտուած է: Վերջին անգամ, երբ, Պաղտատի գերմանական դեսպանատունը իրեն դիմած էր, իր սպասաւորները Ամման փոխադրելու համար: Զորս աւազակներ յաջողած էին ձեռք դնել պաշտօնատարներուն ամբողջ դրամներուն վրայ, այսինքն՝ 16 հազար Եւրօ:

Իրաքի եւ Յորդանանի սահմանին վրայ, յորդանանցի ոստիկան մը տրցակ մը անցագիր ունի ձեռքը եւ ճամբորդները կը հրաւիրէ իրենց անուններով: Մեծ մասը Իրաքցի են, քանի մը օրուան համար Ամման գացած են եւ կը վերադառնան հոն գնուած կառքով մը: Գործը շահաբեր է, քանի մաքսային տուրք չկայ իրաքեան կողմը: Ամէն օր, հազարաւոր կառքեր սահմանը կ'անցնին: Երբ, կը լսուին ճամբորդներու անունները, պարզ կը դառնայ որ ամէնէն աւելի յաճախակի են Սատտամ անունը Խալաֆ, Տայիմ կամ Շումէր ցեղախումբերուն մօտ: Տարօրինակ հակասութիւն մը կայ Իրաքցիներու այն անուններուն հետ, որոնք կը վերադառնան տարիներու աքսորէ ետք: Խուսափելու համար «կողոպուտէ», յորդանանեան կառքերը խումբով կը մեկնին սահմանէն չորս – հինգ կառքերով: Կարգ մը վարորդներ պէնք գնած են Պաղտատ, զանոնք կը ձգեն սահմանի ծանօթներուն եւ կրկին կ'առնեն վերադարձի ճամբուն վրայ: Իրաքցի գողերը շատ բազմանդամ են Ռամատի շրջանը (Պաղտատէ 100 քիլոմեթր: Ճամբուն վրայ, վարորդները վառելանիւթ կը գնեն շրջուն վաճառորդներէ, ծախելու համար դէպի Ամման վերադարձին, բազմապատկուած գիներով: Այս ձեւով, յաւելեալ գումար մը կը գանձեն: Յորդանանցի վարորդները, որոնք տարիներու երկայնքին, քանի մը անգամ նոյն ճամբան կտրած են երկու մայրաքաղաքներու միջեւ, տարօրինակ խառն լեզու մը կը գործածեն յորդանանեան արաբերէնի եւ իրաքեան յորդաներէնի միջեւ: Ոմանք, նոյնիսկ երկու կին ունին, մէկը՝ Ամման, միւսը՝ Պաղտատ: Տօթը այլեւս վարժութիւն դարձած է իրենց: Բայց, հակառակ իրենց կոպտութեան եւ ճամբու ծանօթութեան, անկարող են դէմ դնելու աւազակներուն, որոնք ցեղախումբերու պաշտպանութիւնը կը վայելեն: Այդ հսկայ անապատին մէջ, դժուար է զիրենք կեցնել:

(Քաղուած՝ «Ալ Հայաթ»էն)

ՊԱՏՐԱՆՔ

Գրեց՝ ՓԱՅԼԱԿ ՍԱՆԱՍԱՐ

ԵՐԿՐՈՐԴ ՄԱՍ

1923, ամառ – աշուն

Փարիզ

7.

Սեւաչուի աղջիկը պահ մը մնաց մայթին վրայ անպէտք իրի մը նման: Թօշնած, փետրաթափ ծաղիկ... Մազերը թափթփեր էր երեսին: Ձեռքի պայուսակը բացաւ, ու աչքերը վեր առած ատեն, հէգ դիմացը, ծառի մը կռթնած, տեսաւ օտար եւ պառաւ կինը: Ցուրտը ամոթկեր էր Շողակաթը. կատարեալ խեղճութիւն: Լաթերը, խոնաւ, փակեր էին ապալուն մարմնին: Թաշկինակը կորսնցուցեր, անիկա կ'արտասուէր: Աչքերը լուռ, կաթիլ կաթիլ կը հոսէին այտերէն վար...

Մատաղատի աղջիկը անակնկալի եկաւ. չէ՞ր սպասեր արդեօք տեսնել մէկը որ իրեն կրնայ նայիլ այնքան կարեկցօրէն ... Կեանքին մէջ չէ՞ր տեսած արդեօք անտերունջ, արտասուող, թշուառ կին մը... Անօրինակ բա՞ն մը կը յայտնուէր իրեն.. Ո՞վ գիտէ...

Պահ մը սառածի պէս կեցաւ. խորհրդաւոր, անզուսպ ալիքի մը շոյանքին տակ: Չկրցաւ գտնել ոչ մէկ բառ: Շլմորած, ամօթահար, գրեթէ անյայտ ցաւէ մը խայթուողի նման երեսը ծածկեց ու սկսաւ փախիլ, փախի՜լ...

Շողակաթ, անշարժ, կը նայէր հեռացող աղջկան ետեւէն: Աստուած իմ, սա խոնաւ գիշերին տակ, որքան պզտիկ, որքան խեղճուկրակ երեւոյթ մը ունէր անիկա: Դիւրաբեկ, անպաշտպան թռչուն մը պարզապէս... Գիշերը վզին մէջ քաշած, վայրահակ... Ո՞ւր կրնար ապաստանիլ, ո՞ր պաշտպանութեան, ո՞ր մխիթարանքին կրնար ապաւինիլ հեռացող, մշուշին մէջ լուծուող սա մանրիկ աղջիկը...

Շողակաթ բռնեց իր սենեակին ճամբան:

Վհատ, ողորմելի կին մըն էր անշուշտ ինքն ալ: Բայց այդ րոպէին ինքզինքը կարող կը զգար անհուն գութի մը: Վիշտէն աւելի բուռն, աւելի ջերմ զգայնութիւն մը կը տաքցնէր զինքը: Իր ուժերէն վեր, հոգին կ'աճէր, կը զօրանար կարծէք:

Այո, մանուածապատ պողոտաներու վերեւէն կ'անցնէր պառաւ կնոջ մը հոգին, վիթխարի, թեւածող ուրուականի նման: Թեւեր կը պարզէր տուներու վերեւ, բազուկներ կը բանար սեղմելու կարօտով: Սիրոյ, գութի, քաւութեան իր տենչանքը մշուշին, ու խոնաւութեան նման կը կախուէր քիւերէն ու ծառերէն...

8.

Յաջորդ իրիկուն, Շողակաթ ,պզտիկ ծրար մը անութին տակ, կ'երթեւեկէր միեւնոյն մայթերուն վրայ: Անսպասելի հանդիպումներու ժամը կը մօտենար: Կը հաւատար որ ժամադրուած է ինք ու անիկա, որուն կը սպասէր, չպիտի ուշանար:

Իր հաշիւներուն մէջ խաբուած չէր. որովհետեւ երբ գլուխը բարձրացուց, տեսաւ անմիջապէս զանիկա, սեւահեր աղջիկը, անծանօթ մանկամարդուհին:

Անծանօ՞թ, բայց ո՛չ, ի՛ր, իր իսկ Արփինէն. կու գար հանդարտ ու պարզ քալուածքով: Առանց աճապարանքի, բայց բանի մը, մէկու մը հանդիպելու կանխապատրաստութեամբ: Մինակ էր անիկա. խրտչելու տրամադիր չէր երեւար բնաւ. անբացատրելի փոփոխութիւն մը կար դէմքին վրայ, զոր Շողակաթ կը զգար առանց խորապէս անդրադառնալու: Կարծես ան ալ հետաքրքրութիւն մը ունէր իրեն հանդէպ, ու կու գար իրեն: Ու անիկա երազ չէ, Շողակաթ:

Երկու կիները մօտեցան, կանգ առին իրարու դիմաց: Լուռ կը նայէին իրարու: Ի՞նչ կը փնտռէին, ինչո՞ւ կը սպասէին: Կը խորհէին թերեւս թէ ինչպէ՞ս սկսիլ, ի՞նչ բառ գտնել որ վայելէր այդ տարօրինակ կացութեան...

Այն ատեն Շողակաթ իր պզտիկ ծրարը կարկառեց աղջկան: Աղջիկը բացաւ զարմանքով. սեւ բուրդէ զոյգ մը գուլպայ, ձեռքի հիւսուած.. Աղջիկը բան մը չհասկցաւ, ու նշանացի ու շրթուրուն ակնարկով հարցնել ուզեց այդ ծրարին իմաստը:

– Քեզի համար, աղջիկս, քեզի համար», ըսաւ Շողակաթ:

Օտարուհին, միշտ ապշահար, ոչինչ չէր հասկնար կնոջ վարմունքէն, կամ անոր բառերէն: Ի՞նչ կը նշանակէր այս զոյգ մը գուլպան... Ի՞նչ կ'ուզէր իրմէ այս օտարական պառաւը... արդեօք իրե՞ն, բայց յանուն ինչո՞ւ...

(Շար. 16)

Informations Artistiques

Sortie le 23 juillet

LE LAC ET LA RIVIERE
un film de **Sarah PETIT**

et

L'ARPENTEUR
un film de **Sarah PETIT** et **Michel KLEIN**
avec **Hovnatan AVEDIKIAN**

L'Arpenteur est le hors champ du **Lac et la rivière**, et le **Lac et la rivière** est le hors champ de l'**Arpenteur. Le Lac et la rivière** parle de l'Arménie, alors que le film se déroule en France, et **l'Arpenteur**, qui se déroule en Arménie, parle aussi un peu de la France. Ce ne sont pas des westerns, mais des easterns.

Pour H. Avedikian, Sarah Petit explique. -

«La rencontre avec Hovnatan Avédikian a été déterminante. Il est français d'origine arménienne, et n'était allé qu'une fois en Arménie, enfant, mais pour lui, le pays restait une abstraction. Il avait envie d'y retourner, parce qu'il sentait lui aussi, qu'il avait quelque chose à y faire. Au moment du tournage, Hovnatan était, axactement comme dans le film, comme un papillon qui se cogne aux vitres. Son énergie nous a plu, et en plus il était animé par ce désir très fort d'être comédien. Le tournage a été dur pour lui, parce qu'on l'a en quelque sorte pris au piège: tu pars avec nous, mais nous, on te met en scène. Et lui était tout le temps en train de chercher un équilibre entre ce qu'il ressentait personnellement et ce qu'on lui demandait de jouer».

Իրագործողները կը բացատրեն որ խորապէս տպաւորուած են Փարաճանովի եւ Փելէշեանի ֆիլմերէն եւ խորհած թէ անոնց եղին երկիր մը եւ մարդիկ կան ու գացած են Հայաստան:

«ՅԱՌԱՋ»Ի ԲԱՐԳԱՒԱՃՄԱՆ ՀԱՄԱՐ ՇՆՈՐՀԱԿԱԼՈՒԹԵԱՄԲ ՍՏԱՑԱՆՔ

ՓԱՐԻԶ. – Տոքթոր Ժ. Յովսէփեան 70 Եւրօ:

***

ՌՈՔԸՋՖՈՐ ԼԸ ՓԷՆ. – Տիկին Շաքէ Յակոբեան – Գլաուպըն 70 Եւրօ:

***

ՓԱՐԻԶ. – Ա. Պամպաճեան 60 Եւրօ:

«ՅԱՌԱՋ»Ի ընթացիկ ազդերու սակագինը

	€	
Մահազդ	140	(167,44)
Հոգեհանգիստ	125	(149,50)
Շնորհակալիք	125	(149,50)
Հարսնիք–Նշանտուք	125	(149,50)
Ծնունդ	125	(149,50)

Բոլոր ազդերու սակերուն վրայ, հարկ է աւելցնել 19,60% Թէ.Վէ.Ա. (տե՛ս. փակագծի մէջ ընդհ. գումարը):

Այս գիները կը վերաբերին մէկ անգամ հրատարակելի ազդերու, ՄԻՆՉԵՒ ՄԷԿ ՔԱՌՈՐԴ ՍԻՒՆԱԿ (25 տող) մահազդներու պարագային եւ 1/8–րդ (12–13 տող) մնացեալին:

Առեւտրական եւ այլ ծանուցումներու համար, դիմել Թերթին Վարչութեան:

ՓՈԽԱՆ ԾԱՂԿԵՊՍԱԿԻ

Շիրինեան – Տավաւեան ընտանիքը 200 Եւրօ նուիրած է «Յառաջ»ին Անիձա Ալեքսանեանի *մահուան առթիւ (տե՛ս Մարիձա):*

Imprimé sur les Presses
du Journal «HARATCH»
83, rue d'Hauteville, 75010 Paris
Siret : 571 027 317 009 15
Commission Paritaire : N° 55935

HAMASKAINE
CONSTRUIT UNE ECOLE
A MARSEILLE
POUR 400 ENFANTS

Ça m'intéresse!
Je participe!

Hamaskaïne-France
BP 109 — 75422 Paris Cedex 09
Tél. / Fax 01. 45. 23. 29. 05
Internet: www.hamaskaine-france.com

ՀՈԳԱԲԱՐՁՈՒԹԻՒՆ
ՍՈՒՐԲ ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՄԿՐՏԻՉ
ՄԱՅՐ ՏԱՃԱՐԻ

EPHORIE
DE LA CATHEDRALE
ST-JEAN BAPTISTE

ՈՒԽՏԱԳՆԱՑՈՒԹԻՒՆ
ՍՈՒՐԲ ԷՋՄԻԱԾՆԻ
ՄԱՅՐ ՏԱՃԱՐԻ ԿԱՌՈՒՑՄԱՆ
1700-ԱՄԵԱԿԻՆ ԱՌԻԹՈՎ

Նախաձեռնութեամբ՝ Փարիզի եւ Շրջանի
ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ

ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ, ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ 30-ԷՆ
ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ, ՆՈՅԵՄԲԵՐ 6

Այս ճամբորդութեան համար նախատեսուած է՝
8 օրուան համար՝ 1180 *Եւրօ*
Առանձին սենեակի պարագային՝ 1355 *Եւրօ*
(Օդանաւ, օդակայանի տուրք, վիզա, պանդոկ, շրջապտոյտներ, սնունդ)

Արձանագրութեան վերջին պայմանաժամ՝
ՕԳՈՍՏՈՍ 15

Մանրամասնութեան համար հեռաձայնել Առաջնորդարանի Քարտուղարութեան՝
01 43 59 67 03 *թիւին*

FRA ZAVARIAN
des Hauts-de-Seine

CROIX BLEUE
Section de Chaville

Dimanche 20 juillet

Grande Fête Champêtre

Khanassor

PARC BON REPOS
78140 VIROFLAY (Près Place Louis XIV Nat. 10)

- **A 11h30:** En l'église arménienne de Chaville
MESSE DE REQUIEM
à la mémoire du prince Arghoutian
et à la mémoire des 5 jeunes combattants
de l'Armée Révolutionnaire Arménienne
tombés lors de la prise de l'Ambassade de Turquie à Lisbonne.
—— 20ème anniversaire ——

- **A 13h:** Recueillement sur la tombe du Prince Arghoutian au Cimetière de Chaville et prise de parole par
HAGOP SAZDJIAN

- **Puis jusqu'à tard dans la soirée au Parc Bon Repos**
Animation musicale par le **Trio Artsakh** composé de
Hagop, Asko et **Hovig**
Participation de la chanteuse **Yerso**

Prise de parole
MOURAD PAPAZIAN
Président du Comité Central du Dachnaktzoutioun

— Buffet, grillades, tournois
— Stands de présentation du Nor Séround, du CDCA
— Présentation des derniers ouvrages parus en librairie et dédicaces par leurs auteurs
— Stands d'animation pour les enfants

VOYAGE EN ARMÉNIE

OEUCUMENIQUE, CULTUREL, HUMANITAIRE

Du 23 au 30 Octobre (avec extension possible de 2 jours au Karabagh et retour le 3 Novembre)

Prix : 1.065 Euros
Accompagnateur : Pasteur SAMUEL SAHAGIAN

S'inscrire auprès de Solidarité Protestante France-Arménie :
1, rue Cabanis, 75014 Paris
Téléphoner au : 06 83 09 08 19 au Pasteur Sahagian
ou à M. Janik Manissian : 06 11 98 37 12

ԱՐՁԱԿՈՒՐԴԻ ԸՆԹԵՐՑՈՒՄՆԵՐ
«ՅԱՌԱՋ» ՄԱՏԵՆԱՇԱՐ

ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ

ՕՐԵՐ ԵՒ ԺԱՄԵՐ	16€

ՇԱՀԱՆ ՇԱՀՆՈՒՐ

ՆԱՀԱՆՋԸ ԱՌԱՆՑ ԵՐԳԻ	13€
ԲԱՑ ՏՈՄԱՐԸ	12€
ԿՐԱԿԸ ԿՈՂՔԻՍ	12€

ԵՒ

«ՅԱՌԱՋ - 50»
(Մաղկաքաղ 50-ամեայ հատափածոյեն) 19€

Դիմել «ՅԱՌԱՋ»ի:
Թղթատարի ծախք՝ 5 €, հատը գլուխ:

ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ
ՅՈՒԼԻՍ 17
JEUDI
17 JUILLET
2003

LE NUMERO: 1 €

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ

ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ (1884-1957)

HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE FONDE EN 1925

DIRECTRICE : ARPIK MISSAKIAN

83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
TEL. : 01 47 70 86 60 — FAX : 01 48 00 06 70
E-MAIL : jharatch@aol.com

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար. 230 եւրօ — Վեցամսեայ : 122 եւրօ
Արտասահման : Տար. 270 եւրօ (Ամէնօրեայ առաքում)
247 եւրօ (Շաբաթական առաքում) — Հատը : 1 եւրօ
C.C.P. PARIS 15069-82 E

78ՐԴ ՏԱՐԻ – ԹԻՒ 20·731

Fondateur SCHAVARCH MISSAKIAN

78e ANNEE — N° 20·731

ՆԱԽԱԳԱՀ ՔՈՉԱՐԵԱՆ ՓԱՐԻԶ ԺԱՄԱՆԵՑ

Երեքշաբթի, Յուլիս 15-ին, ժամը 13·15-ին Փարիզ ժամանեց Հայաստանի նախագահը՝ Ռ. Քոչարեան, որու կ՚ընկերանան Արտաքին Նախարարը՝ Վ. Օսկանեան եւ իր խորհրդականը՝ Արմէն Գէորգեան: Նոյն օրը, Նախագահը ունեցաւ շարք մը հանդիպումներ եւ առաջին անգամ Ծերակոյտի Նախագահին հետ:

⁂

ԾԵՐԱԿՈՅՏԻ ՆԱԽԱԳԱՀ Ք. ՓՈՆՍԸԼԷԻ ՀԵՏ ՀԱՆԴԻՊՈՒՄԸ

Նախագահ Ռ. Քոչարեան Յուլիս 15-ին մօտ ժամուան մը գրոյց ունեցած է Ֆրանսայի Ծերակոյտի Նախագահ Քրիսթիան Փոնսըլէի հետ: Գլխաւոր նիւթ եղած են երկկողմ գործակցութեան եւ հասարակաց հետաքրքրութեան հարցերը: Հանդիպումին աւարտին Հայաստանի նախագահը Ք. Փոնսըլէն պարգեւատրած է «Մեսրոպ Մաշտոց» շքանշանով, երկու երկիրներու միջեւ բարեկամութեան ամրապնդման եւ շրջանին մէջ գործակցութեան թափ տալու անոր ջանքերուն ի գնահատութիւն:

Հանդիպումին յաջորդած մամուլի ասուլիսին Ք. Փոնսըլէ անդրադարձած է նաեւ Ղարաբաղի հակամարտութեան կարգաւորման նիւթին, ըսելով որ բարի կամեցողութիւն գտնուելու պարագային խնդիրը կը լուծուի: Ինք մտադիր է Ազրպէյճանի նախագահական ընտրութենէն ետք ժողով մը կազմակերպելու Բագուի մէջ, Հայաստանի, Ազրպէյճանի, Վրաստանի ղեկավարներուն մասնակցութեամբ:

Ֆրանսայի Ծերակոյտի նախագահը ըսած է թէ Ռ. Քոչարեանը ընդունած է ոչ միայն որպէս Հայաստանի նախագահը, այլեւ Ֆրանսայի մէկ բարեկամը:

ՌՈՒՍԱՍՏԱՆԻ ՀԱՅԵՐՈՒ ՄԻՈՒԹԵԱՆ ՆԱԽԱԳԱՀ ԱՐԱ ԱԲՐԱՀԱՄԵԱՆ ՓԱՐԻԶԻ ՄԷՋ

Ռուսաստանի Հայերու միութեան նախագահ Արա Աբրահամեան (Արա Արշաւիրովիչ Ապրամեան, ինչպէս նշուած է լուրերու Նովոսթի գործակալութեան գրուած կենսագրականին մէջ) Փարիզ կը գտնուի, ստանալու համար ԻՒՆԷՍՔՕ-ի բարի կամքի դեսպանի վկայագիրը: Տօնչութեան հանդիսաւոր արարողութիւնը տեղի ունեցաւ Յուլիս 15-ի երեկոյեան, իսկ նոյն առաւօտը ան մամուլի ասուլիս մը տուաւ քանի մը հայ եւ ռուս լրագրողներու, ժորժ Ե. պանդոկին մէջ ուր իջեւանած է:

ԻՒՆԷՍՔՕ-ի նման միջազգային կազմակերպութեան մը կողմէ դեսպանութեան նշանակումը իրեն համար անակնկալ չէր եղած, քանի որ երկար ատենէ ի վեր կը զբաղէր այդ բնոյթի գործունէութեամբ: Այդ շրջանակին մէջ յառաջիկայի իր ծրագիրներէն է Արամ Խաչատրեանի հարիւրամեակին նշումը Փարիզի մէջ, նախատեսուած՝ Հոկտեմբերին:

Նիւթ եղան Ղարաբաղի կնճիռը եւ Ազրպէյճանի նախագահական ընտրութիւնը: Առաջինին համար կարեւոր կը նկատէր Ռուսաստանի մէջ համրային կարծիքի ձեւաւորումը: Կը նախատեսուէր այդ նպատակով 150 ազգութիւններէ բաղկացած Ազգութիւններու Խորհուրդ մը կազմակերպել: Իսկ Ազրպէյճանի ընտրութեան կարեւոր գրաւականը շրջանին կայունութեան ներկայացուցած վտանգն էր: Մանաւանդ որ երկիրը կարեւոր ընդդիմութեան մը տէր էր որ Ղարաբաղի կնճիռը կը գործածէր որպէս ընտրական գլխաւոր խաղաթուղթ:

Ա. Աբրահամեան չժխտեց որ Ռուսաստանի մէջ, յատկապէս Մոսկուայի, Կովկասցիներուն ուղղուած սուր տրամադրութիւններ կային: Ատիկա գրեթէ բնական հետեւանքը նկատեց բազմազգութեան որ ունէր տնտեսական անլոյծ հարցեր: Այդ տրամադրութեան թիրախ եղան վերջերս Կրասնոդարի Հայերը: Ինք հանդիպում ունեցած էր շրջանի կառավարիչին, ղեկավար դէմքերու հետ ու ծրագիր մը մշակած էին ցեղային ատելութեան արտայայտութիւններու դէմ:

Ինչպէս ատենին գրուեցաւ, Ա. Աբրահամեան վերջերս ընդունուած էր Նախագահ Ժ. Շիրաքի կողմէ: Այդ հանդիպումին մասին ըսաւ թէ իր փափաքով տեղի ունեցած էր ու կեդրոնացած երեք հարցերու շուրջ. առաջինը Ռուսաստանի ցեղային հակազդեցութիւններուն պարագային Ֆրանսայի օրինակը ընդօրինակելու խնդիրն էր, երկրորդը Հայերու համաշխարհային միութեան ծրագրին Ֆրանսայի նախագահին նեցուկը ունենալը, իսկ երրորդը՝ Ղարաբաղի, Հայաստանի հարցերը եւ ցեղասպանութեան ճանաչումը:

Այս կէտերէն առաւել կարեւորը Հայերու համաշխարհային միութեան վերաբերողն էր բնականաբար: Ա. Աբրահամեան այդ գաղափարին իրականացման լծուած է ամբողջ թափով ու ատիկա կը ներկայացնէ որպէս հայութեան շահուն արդէն 600 տարի յապաղած ձեռնարկ մը: Ըսաւ թէ Նախագահ Շիրաք իր ամբողջական զօրակցութիւնը յայտնած էր այդ նիւթին մէջ, համաձայնած որ կազմակերպութիւնը Փարիզի մէջ կեդրոն մը ունենայ:

Ա. Աբրահամեան գործի բազմաթիւ ճիւղերու մէջ մեծ յաջողութիւն արձանագրած անձնաւորութիւն է. կ՚ըսէ թէ այդ մարզի իր կապերը կ՚ուզէ ծառայեցնել հայութեան շահուն, այդ նպատակով ալ հետամուտ է հայութիւնը ամբողջութեամբ ընդգրկող միութիւն մը կազմակերպելու: Հանդիպումներ ունեցած է աշխարհի հայկական բոլոր կարեւոր կազմակերպութիւններու ղեկավարութիւններուն հետ ու բոլորին համամտութիւնը ստացած:

Պատասխանելով գործի մարդու հանգամանքով քաղաքական նկատուելիք իր գործունէութեան մասին հարցումին, ըսաւ թէ ինք գործարար է եւ նոյն ատեն համրային գործիչ. այդ մարզերը չեն կրնար քաղաքականին չաւընչուիլ: Մանաւանդ որ Հայաստանի խորհրդարանական ընտրութեան ալ զօրակցած էր ՌԱԿ-ին: Շեշտեց թէ միայն այդ կուսակցութեան չէր իր զօրակցութիւնը. անկէ առաջ թիկունք կանգնած էր Վազգէն Մանուկեանին, Արտաշէս Գեղամեանին: Կը փափաքէր որ աւանդական երեք կուսակցութիւններն ալ ներկայացուած ըլլային Խորհրդարանին մէջ, որպէս միասնութեան օրինակ, բայց չեղաւ:

Ա. Աբրահամեան քանիցս շեշտեց թէ իրեն համար որպէս յաջողած գործի մարդ, ամէնէն դիւրին բանն էր անհատապաշտ ըլլալ ու եսակեդրոն կեանք մը վարել, ունենալով բոլո՛ր ուզածները: Սակայն, հայ ժողովուրդին միասնութեան հեռանկարը անհրաժարելի բան է իրեն համար, մանաւանդ որ իր ներքին ձայնը այդ կը թելադրէ իրեն:

Ի՞նչպէս կը ծրագրուէր Սփիւռքի հայութիւնը ընդգրկել այդ ծրագրին մէջ: Ա. Աբրահամեան կրկնեց թէ կարեւորը ընդհանուր շահն է. ամէն մարդ փրաւունք ունի մասնակցելու: Ատիկա արդէն կատարուած իրողութիւն է Ռուսաստանի մէջ ուր հայկական 470 կազմակերպութիւնները այսօր ընդգրկուած են Ռուսաստանի Հայերու միութեան մէջ, պահելով իրենց գոյութիւնը: Ատոր շնորհիւ հոն հայութիւնը այսօր յատուկ օրինավիճակի տէր է: Հոկտեմբերին Մոսկուայի մէջ տեղի կ՚ունենայ համագումար մը որ աւելի կը յստակացնէ հարցերը: Ինք պատրաստակամ է բոլորին հետ գործակցելու, տնտեսական իր կապերը ծառայեցնելու հայութեան շահերուն: Մինչեւ այսօր քաղաքական, կրօնական մարզի դէմքերու հետ ունեցած վանազան հանդիպումներուն, ոչ ոք ըսած է թէ դէմ է իր նախաձեռնութեան: Իսկ համաձայն չգտնուողները չեն յայտներ իրենց պատճառները: Ինք կ՚ուզէ որ թերինները մասնանշուին, թելադրանքներ ըլլան, նոյնիսկ անոնց կողմէ որոնք իր ջանքը վտանգաւոր կ՚որակեն:

Ինչ որ ալ ըլլան նկատումները, հետաքրքրութիւն չարժող նախաձեռնութեամբ մը կը ներկայանայ Արա Աբրահամեան: Մէկ կազմակերպութեան մէջ խմբելէ ետք Ռուսաստանի նման հայկական մեծագոյն գաղութի մը աւելի քան 2·5 միլիոնոց գանգուածը, պիտի յաջողի՞ նոյն քայլը կրկնել արտախորհրդային Սփիւռքի գաղութներուն հետ ալ: Քանի մը տարի առաջ նման նպատակով մը ներկայացած էր ուրիշ ռուսահայ գործարար մը՝ Սերժ Ջիլաւեան որ շուտով յայտնի դարձաւ թէ շատ խախուտ կերպով աւրնչուած էր նման հսկայական ծրագրի: Հոկտեմբերի համագումարը, ապա Սփիւռքի հակազդեցութիւնը ցոյց պիտի տան թէ ի՛նչ ճակատագիր կ՚ունենայ Ա. Աբրահամեանի նախաքայլը:

Ա. ԹՈԹՈՅԵԱՆ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՃԱԿԱՏ

«ԱՐՄԷՆՓՐԷՍ»

(Յուլիս 15 / 16)

ԸՆՏՐՈՒԹԵԱՆ ԶԵԿՈՒՑՈՒՄԸ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ՔՆՆԱՐԿՈՒՄԻ ՆԻՒԹ

Յուլիս 5 – 9 Հոլանտայի Ռոթերտամ քաղաքին մէջ տեղի ունեցած է Օ–ԷՍ–ՍԷ–Ը-ի խորհրդարանական վեհաժողովը. մասնակցած է Ազգային Ժողովի նոր պատուիրակութիւնը, փոխ – Նախագահ Վ. Յովհաննիսեանի գլխաւորութեամբ: Ան տեղեկացուցած է թէ վեհաժողովին օրակարգին վրայ գտնուած է Հայաստանի ընտրութեան մասին զեկուցումը որուն խիստ արժեւորումներ կատարելով հանդերձ, վեհաժողովը Հայաստանի դէմ պատիժ կիրարկելու որեւէ առաջարկ չէ ըրած:

⁂

ՌՈՒՍԱԿԱՆ ԶԻՆԱՄԹԵՐՔԸ ՎՐԱՍՏԱՆԷՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆ ՓՈԽԱԴՐՈՒԱԾ

Աւարտած է Ռուսաստանի զինական միջոցներուն Վրաստանէն Հայաստան փոխադրութիւնը: Ներկայիս Գիւմրիի ռուսական ռազմակայանը առաջուընէ աւելի մեծ քանակութեամբ զինամթերք ու սարքաւորում ունի: Ատիկա կը մեծցնէ Երեւանի դերը որպէս Մոսկուայի դաշնակից եւ Հայաստանի ռուսական զօրաբաժինը Հարաւային Կովկասի մէջ Մոսկուայի գլխաւոր յենակէտը կ՚ըլլայ: Այսուհանդերձ, Ռուսաստան չի ծրագրեր Հայաստանի մէջ իր զօրախումբը մեծցնել. ռուսական սպայակոյտի պետի տեղակալ զօրավար Ե. Բալուեւսկի ըսած է թէ ատիկա անհրաժեշտ չէ, քանի որ ի հարկին կրնան հաշուուած ժամերու ընթացքին Հայաստան փոխադրել չարժուն ուժեր:

⁂

ԱՐԱԳԱԾՈՏՆԻ ՊԵՂՈՒՄՆԵՐԸ

Արագածոտնի մարզին Արագածի եւ Ապարանի շրջաններուն մէջ սկսած են դաշտային հետազօտական աշխատանքներ: Կ՚ուսումնասիրուին պրոնզէ դարու ամրոցներ, յատկապէս Ծաղկահովիտ եւ Գեղարոտ գիւղերուն մէջ: Աշխատանքը կը կատարուի հայեւամերիկեան արշաւախումբի մը կողմէ:

ՕՐՈՒԱՆ ԴԷՊՔԵՐԸ

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

ՖՐԱՆՍԱՅԻ ԱՆՆԱԽԸՆԹԱՑ տօթին ընկերացող փոթորիկները աւեր կը գործեն երկրին մէջ եւ մանաւանդ Յուլիս 15-էն 16-ի գիշերը հարաւ-արեւմտեան շրջանը երկու մեռեալ կար եւ 75 վիրաւորներ, որոնց տասը՝ ծանր վիճակի մէջ: Երաշտը պատճառ եղաւ որ շրջաններ զրկուին ելեկտրական հոսանքէ, ջուրէ, եւլն. եւլն.: Պարագան նոյնն է Իտալիա եւ այլուր: Վերջին անգամ 1976-ին էր, որ նման տօթ մը տիրած է Ֆրանսայի մէջ:

ԱՐԱՖԱԹ ԵՒ ԱՊՊԱՍ վերջ տուին իրենց տարակարծութեանց, Յուլիս 15-ին, յայտարարելով թէ.– «Վէճերը վերջ գտած են եւ ամէն բան լաւ կ՚ընթանայ»: Արաֆաթ կ՚ուզէ իրաւարարի դեր խաղալ եւ Շարոն չի յաջողիր զայն մէկ կողմ դնել: Լոնտոնի մէջ ալ, ուր կը գտնուէր, Շարոն Թոնի Պլէրին մերժումին բախեցաւ: Անգլիոյ վարչապետը հաւատարիմ կը մնայ Եւրոպական Միութեան տեսա–

(Շար.ը Դ. էջ)

ՄԱՄՈՒԼ

«LE CANARD ENCHAINE»

(16 juillet)

FORT COMME UN DOUANIER TURC

Երգիծական շաբաթաթերթը կ՚արձանագրէ «Լիպերասիոն»ի մէկ լուրին, որ բաւական յատկանշական է Թուրքիոյ անդամակցութեան համար: Պատմութեան «հերոսը» ուզած է ամիս մը արձակուրդի երթալ Թուրքիա: Ճամբորդութեան աւարտին, կը պատրաստուի վերադառնալու, բայց, օդակայանը մաքսային Թուրք պաշտօնատարները կը կեցնեն, կը բացատրեն որ փոխադրած ծովու բրածոյ ոգնին, որուն 2 Եւրօ վճարած էր յուշատարկներու վաճառատան մը մէջ, կարելի չէ արտածել եւ մարդը բանտ կը նետեն: Կը մնայ մէկ ամիս, ուրիշ ճամբորդներու հետ, որոնք նման ոճիր մը գործած են (զանազան յուշատարկներ), բոլորն ալ շըւարած, շշմած եւ բոլորն ալ ռաֆէթի ենթարկուած փաստաբանի մը համար, որու պէտք է 3500 Եւրօ վճարեն, որու վրայ կ՚աւելնայ 6000 Եւրոյի երաշխաւորագին մը, եթէ կ՚ուզեն դատէն առաջ ազատ արձակուիլ:

Ու թերթը կ՚եզրակացնէ. – «Այն պահուն, երբ Թուրքիա կ՚ուզէ անդամակցիլ Եւրոպական Միութեան, հետաքրքրական է գիտնալ որ «չափաւոր իսլամական» այդ երկրին մէջ գործադրուած արդարութիւնը բաւական սուր բնոյթ կը վայելէ»:

ԱՐԳԻՆԱ՝ ԾԻՐԱՆԻ ԱՅԳԻ ՄԸ ԱՐԱՔՍԻ ԱՓԻՆ

Արգինա գիւղը կը գտնուի Արմաւիրի մարզին հիւսիսային ծայրը, Թուրքիոյ սահմանէն քանի մը քիլոմեթր անդին: Սովետական շրջանին 5000 բնակիչի համար նախատեսուած էր: Առ այդ՝ կառուցուած էին մեծ դպրոց եւ առանձին մանկապարտէզ: Բայց բնակչութեան թիւը երբեք հազարը չէ անցած: Այսօր հազիւ 300 հոգի կ՚ապրին հոն: Աւելի ճիշդը՝ կը փորձեն գոյատեւել:

Արգինան շատ հեռու չէ Արաքսի ջրամբարէն, որուն կէսը Թուրքիոյ կը պատկանի, միւս կէսը Հայաստանին: Բայց գիւղը ոռոգման ջուր չունի: Գիւղացիները դրամ չունին ջուր գնելու: Բոլոր այգիները եւ արտերը չորցած են ու անապատի վերածուած: «Ժամանակին այս բոլորը կանաչ էին», կ՚ըսէ Հայկ Մինասեան, Հայաստանի Շէն կազմակերպութեան գլխաւոր պատասխանատուն:

Շնորհիւ Հոլանտացի մարդասիրական կազմակերպութեան մը վարկերուն, Շէն երեք տարի առաջ ձեռնարկած է գիւղը վերակենդանացնելու՝ փիթխարի աշխատանքի մը: «Մենք միշտ ընտրում ենք սահմանային գիւղերը որ յաճախ լքուած են», կ՚ըսէ Հայկ Մինասեան:

Դպրոցի վերանորոգութիւնը գրեթէ աւարտած է: Բաւական որակաւոր շէնք մըն է: Բայց առ այժմ միայն մէկ մասը պիտի գործածուի հարիւրի շուրջ աշակերտներու համար, որոնք կը պատրաստուին «վերջին զանգ»ը տօնելու: Մանկապարտէզն ալ արդէն հոս փոխադրուած է: Իսկ մանկապարտէզի նախկին շէնքը որոշուած է մասամբ իբրեւ բուժ-կէտ գործածել, մասամբ ալ իբրեւ գիւղապետի գրասենեակ: Բայց առոր վերանորոգման աշխատանքները տակաւին չեն սկսած: Հայկ կը յուսայ որ երբ քանի մը օրէն Հոլանտայի բարերարները Արգինա այցելեն Շէնի իրագործումները տեսնելու համար, այս ծրագիրին համար ալ թերեւս վարկ պիտի յատկացնեն: Ուստի պէտք է ամէն ինչ կարգին ըլլայ եւ մաքուր, մանաւանդ որ դպրոցի բակին մէկ մասը բնաբանական այգիի վերածուած է, նոր տնկուած ծիրանի ծառերով: Հոն են դպրոցի տնօրէնը, գիւղապետը եւ Շէնի շրջանային ղեկավարը: «Փող չպիտի տան եթէ ամէն ինչ կարգին ու մաքուր չլինի», կ՚ազդարարէ Հայկ, մատով ցոյց տալով պատի մը տակ նետուած փլաստիկէ տոպրակ մը:

Կը մեկնինք դէպի այգին՝ գիւղին մօտ եօթը քիլոմեթր անդին: Ճամբայ չկայ: Պարզ արահետով մըն է որ մեքենան կը յառաջանայ քարերու եւ ցեխոտ փոսերու մէջէն: Վստահաբար ջրատար խողովակ մը պայթած ըլլալու է: Ինչ որ յաճախադէպ է Հայաստանի մէջ, մինչ գիւղացին ջուրէ կը զրկուի…

Հորիզոնին վրայ կը յայտնուի վերջապէս Շէնի հսկայական այգին՝ եօթանասուն հեկտար: Հողը վարձուած է պետութենէն 25 տարուան պայմանագիրով: Բլուրային տարածք մըն է ուր վստահաբար Նոյ Նահապետէն ի վեր ջուր չէ բարձրացած: Շէն առու քաշած է մինչեւ Արաքսի ջրամբարը եւ զոյգ մը հզօր փոմփերու շնորհիւ ջուրը բլուր հանած: Ինչ որ պահանջած է նաեւ մինչեւ հոն ելեկտրականութիւն քաշել: Եթէ փոմփերէն մէկը խանգարուի՝ միւսը միշտ պատրաստ է զայն փոխարինելու: Քիթիդ տակ գտնուող ձորէն Արաքս գետը կը հոսի: Դիմացի բլուրները արդէն Թուրքիա են, աւելի ճիշդը՝ գրաւեալ Հայաստան: Որքան ալ արուեստական թուի նման սահման մը՝ կարելի չէ աւելի մօտենալ: Ռուս սահմանապահ զօրքերուն միրաօրները հազիւ տասը մեթր անդին են:

Այդ ամայի բլուրները Շէն վերածած է մշակելի հողի: Ամէն մէկ քառակուսի մեթրէն տասը քար հանուած է եւ այգիին բոլորտիքը պարիսպ բարձրացնելու ծառայած: Պարիսպներու երկայնքին ալ բարտի ծառ տնկուած է՝ այգին հովէն պաշտպանելու համար: Արդէն քառասուն հեկտարի վրայ մէկ տարեկան ծիրանի ծառեր շարուած են, մնացեալն ալ տնկուելու վրայ է: Պէտք է չորս տարի սպասել՝ առաջին բերքը հաւաքելու համար: Մինչ այդ, ծառերու միջեւ խոտ պիտի ցանուի եւ գիւղացիներուն տրամադրուի (աժան գիներով)՝ անասունները կերակրելու համար: Ինչ որ արդէն պարագան է Շէնի մէկ ուրիշ այգիին, Թալինի շրջանին մէջ: Խոտի վաճառքէն քանի մը հազար տոլարի եկամուտ մը կը գոյանայ, որ կը ծառայէ աշխատավարձերը վճարելու: Այսպէսով՝ Շէն մէկ ձեռքով առածը միւս ձեռքով գիւղացիներուն կը վերադարձնէ: Ու անիւը կը սկսի դառնալ:

Արգինայէն ոչ հեռու ուրիշ գիւղի մը մէջ ալ Շէն կը կառուցէ չորանոցներ, ուր ապագայ բերքը չիրի պիտի վերածուի եւ «Զիր» ընկերութեան կողմէ շուկայ հանուի: «Զիր»ը Շէնի վաճառական մասնաճիւղն է: Դեռ կայ «Անիւ»ը որ գիւղացիներուն դրամական վարկեր կը տրամադրէ մատչելի տոկոսներով:

Չմոռնամ հոս անակնկալ մը, որ ինծի միանգամայն զարմանք եւ մեծ ուրախութիւն պատճառեց: Տասնեակ մը գիւղացիներու հետ այգիին մէջ կ՚աշխատի նաեւ զուտ զուիցերիացի երիտասարդ տղայ մը: Օր մը Հայաստանի մասին լսած է ու գլուխը առած Երեւան եկած՝ ամառնային արձակուրդը աւելի օգտակար ձեւով անցընելու համար: Շէնի գրասենեակը ներկայացած է ու խնդրած որ ինք ալ մասնակցի գիւղական աշխատանքներուն: Ձրիաբար: Բայց Շէն առանց խտրութեան զինք ալ կը վարձատրէ միւս գիւղացիներուն պէս: Արդէն քանի մը նախադասութիւն ալ հայերէն սորված է: «Juste ce qu'il faut pour communiquer avec les collègues» (sic) կը պատասխանէ մեծ ժպիտով մը՝ ուրկէ գալս լսելով: Քոյրն ալ Գոնկօ գացած է հիւանդներ խնամելու համար, կ՚աւելցնէ անմիջապէս՝ բրածը շատ սովորական ու բնական մակարդակի մը բերելով:

Օրինակս զի՞նչ ցուցանէ: Որ Հայաստանի մէջ անկարելի բան չկայ: Եթէ կայ յոյս, հաւատք եւ… կամք: Եւ համբերութիւն ու հեռատեսութիւն: Շէն ապագայի հաշւոյն կը ներդրէ: Սահմանամերձ շրջանները ծաղկեցնելով հեռուն կը նայի: Մինչդեռ Հայաստանի գործարարներուն մեծամասնութիւնը միայն ներկան կը տեսնէ ու ամէնէն դիւրին ու արագ ձեւով դրամ շահելու եւ հարստանալու մասին կը մտածէ:

Շէն այսօր 15 տարեկան կազմակերպութիւն մըն է որ բոլորին յարգանք կը պարտադրէ: Հարկային վարչութիւնը ամէն տարի անոր հաշիւները ստուգելու կու գայ բայց միշտ ձեռքը դատարկ կը մեկնի: Ոչ կաշառքի յոյս կայ, ոչ գեղծարարութեան հետք: Նոյնիսկ ոստիկանները հրաժարած են այլեւս Շէնի մեքենաները կեցնելու եւ իրենց «հանապազօրեայ» 500 դրամը մուրալու:

Արցախէն Ջաւախք անցնելով Հայաստանէն, Շէն այսօր քանի մը հազար հոգիի աշխատանք կը հայթայթէ: Քիչ բան չէ՝ նկատի ունենալով ամէնուրեք տիրող ահաւոր անգործութիւնը: Բայց ամէնէն առաջ Շէն կը հանդիսանայ ուղղութիւն տուող օրինակ մը: Նոյն այն գիւղացին որ երէկ տան դրան նստած կը սպասէր որ երկինքէն ամէն ինչ ձրի առջեւը իյնայ, այսօր սկսած է մտածել ինք իր գլխուն ճարը տեսնելու մասին: Գիւղացի մը արդէն իսկ Շէնի այգիին կից իր խոպան հողին վրայ ծիրանի ծառ տնկած է: Շէն ջուր բերած է գիւղը: Ինչո՞ւ չօգտուիլ, թէկուզ վճարելով: Շէն քիչ մը անդին չորանոց կը շինէ: Ինչո՞ւ մտահոգուիլ վաղուան բերքի վաճառքով: Յոյսն ալ փոմփին նման է: Կաթիլ մը կը բաւէ ճամբայ ձգելու համար:

Այսուհանդերձ, ինչպէս մէկ ծաղիկով գարուն չի գար, միայն մէկ Շէնով երկիր չի բարգաւաճիր: Հայաստան կարիք ունի նման բազմաթիւ կազմակերպութեանց: Անոնց վարակիչ օրինակով է որ կարելի պիտի ըլլայ գիւղացիին (ու նաեւ քաղաքացիին) յոյս ներշնչել եւ ժողովուրդի մէջ արմատացած ամէն բան պետութենէն սպասելու հին մտայնութիւնը փոխել:

ՏԻԳՐԱՆ ՇԻՐՎԱՆԵԱՆ

ՄԻՀՐԱՆ ՏԱՊԱՂ ՄԵԾԱՐՈՒԵՑԱՒ «ՖՐԱՆՑ ՎԷՐՖԷԼ» ՄՐՑԱՆԱԿՈՎ

ՆՈՐՎԱՆ Ե. ՉԱՔԱՐԵԱՆ

Միհրան Տապաղ անունը կապուած է այլեւս Հայոց Ցեղասպանութեան հարցով զբաղող հանրածանօթ միջազգային գիտնականներու խումբին: Ան մէկն է այն հաւատաւոր մտածողներէն որոնց տեսութիւնները ունին գիտական հարազատ մօտեցում ցեղասպանութեան հետ առնչուած նիւթերու կապակցութեամբ: Կարեւոր է ներկայ պայմաններու մէջ, ուր կայ մտահոգութիւնը զարգացնելու բարի դրացնութեան պետական քաղաքականութիւն Թուրքիոյ եւ Հայաստանի միջեւ, պարզելու վաւերական տեսակէտներ, որպէսզի չարտաւորուի, անաղարտ պահուի ցեղասպանութեան ներքին բովանդակութիւնը: Տոքթոր Միհրան Տապաղ յայտնի ջատագովներէն է այն կարծիքին, որու համաձայն Հայոց Ցեղասպանութիւնը չի՛ կրնար յարաբերականացումի եւ քաղաքական սակարկութիւններու նիւթ ծառայել:

Ան ծնած է Տիարպէքիրի մէջ: Վերապրողի զաւակ՝ իր կեանքին վրայ բարերար ազդեցութիւն ունեցած է մասնաւորաբար հայրը, քաջալերած է իր զաւկի բարձրագոյն ուսման տիրանալու եռանդը: Պատանեկութիւնը անցուցած է Պոլսոյ Սուրբ Խաչ Դպրեվանքին մէջ, դաստիարակուելով Գարեգին Տրապիզոնի եւ Շնորհք պատրիարքներու նման անձնաւորութիւններու շունչին տակ: Յետագային իր ուսումը կատարելագործելու համար եկած է Գերմանիոյ Պոխում քաղաքը եւ ուր տեղւոյն համալսարանէն վկայուած է բարձրագոյն գնահատականով:

Միհրան Տապաղ հեղինակ է բազմաթիւ գիրքերու, յօդուածներու, ընդհանրապէս գրուած՝ գերմաներէնով: Մասնակցած է միջազգային շատ մը սեմինարներու, եւ այլ տեսակի համաժողովներու: Հայ ժողովուրդին պատիւ բերող իր նախաձեռնութիւններէն է հիմնադրութիւնը Պոխումի Սփիւռք եւ Ցեղասպանութիւն Ինսթիթիւթին, որուն մատուցած ծառայութիւնը ցեղասպանութեան աշխատանքի եւ գերմանական հասարակութենէն ներս զայն ծանօթացնելու գործին մէջ, արժանի է մասնաւոր շնորհաւորանքի: Այս Ինսթիթիւթի մէջ վերլուծութեան նիւթ կը դառնան հաւաքական, պետականօրէն հովանաւորուող բռնութիւնը, բնաջնջման կառոյցն ու ընթացքը, Հայոց Ցեղասպանութեան հարցը, երիտթուրքերու գաղափարաբանութիւնը, հաւաքական յիշողութիւնը, Սփիւռքի խնդիրները:

Միհրան Տապաղի ցեղասպանութեան մտածողութեան մէջ նշանակալից է անոր ստուգելու պահանջը, գիտական – տեսական ճիշդ սահմանումներու հասնելու համար: Հարցերը, ան, բանական քննութեան ենթարկելով կը յանգի տեսական ընդհանրացումներու, որմէ ետք տեղի տուողը չէ ճշմարտութիւնը խեղաթիւրողներուն եւ ստողներուն, ցեղասպանութեան արարքը՝ չի՛ տեսներ տիրապետողի եւ տիրապետուողի հակամարտութեան մէջ, այլ զայն կը նկատէ տիրապետողի ազգային ինքնասահմանումի իրագործումը:

Ուրախութեամբ իմացանք որ Յունիս 29-ին Ֆրանքֆուրթի նշանաւոր, անցեալի տաճարներէն «Փաուլսքիրշ»ի մէջ ի ներկայութեան 650 հանդիսականներու, որոնց մէջ տեղ գրաւած են նաեւ քաղաքական, պետական եւ կրօնական դէմքեր, հանդիսաւոր արարողութեամբ առաջին անգամ ըլլալով մարդու իրաւունքներու «Ֆրանց Վէրֆէլ» մրցանակ յանձնուած է Միհրան Տապաղին: Արարողութիւնը նոյն ատեն սփռուած է հեռատեսիլի «Ֆէնիքս» կայանէն: Ժիւրիի որոշմամբ Տոքթոր Միհրան Տապաղին հետ նոյն մրցանակին արժանացած են չեխական «Հաշտութեան Խաչ» կազմակերպութեան 3 անդամներ՝ չեխ – գերմանական երկխօսութեան նպաստելու համար: Մրցանակի բաշխման այս հանդիսութեան անդրադարձած են նոյնպէս գերմանական կարեւորագոյն օրաթերթերը:

«Ընդդէմ Հալածանքներու Կեդրոն» գերմանական Հիմնադրամը «Մուսա Լերան 40 Օրերը» վէպին, մեծանուն գրող՝ Ֆրանց Վէրֆէլին անունով մկրտած է մրցանակը, այս այն վիպասանն է որ յուզիչ տողերով նկարագրած է Հայերու Թուրքիայէն արտաքսումը եւ անոնց դէմ իրագործուած ցեղասպանութիւնը: Ժիւրին Չեխերուն մրցանակ շնորհելու ատեն հաշուի առած է նաեւ այն հանգամանքը, որ մեծանուն գրողը Փրակայի մէջ ծնած է: Իսկ Միհրան Տապաղի պարագային, ինչպէս կը տեղեկացնէ հաղորդագրութիւնը, ժիւրին գտած է այն մարդը, որ Վէրֆէլի նման իրեն նուիրած է Հայոց Ցեղասպանութեան հարցի արծարծումը:

Միհրան Տապաղ ցեղասպանութեան բնագաւառի մէջ ճանչցուած փորձագէտ է, ցեղասպանութեան կառոյցի համեմատական հետազօտութեան տեսաբան: Միհրան Տապաղին «Վէրֆէլ» մրցանակ շնորհելով, կը հաղորդէ տեղեկատուութիւնը, Հիմնադրամը նպատակ ունի յիշեցնելու քսաներորդ դարու մեծագոյն ոճրագործութիւնը: Հաղորդագրութիւնը կ՚անդրադառնայ նաեւ Ֆրանսայի Ազգային Ժողովի կողմէ ճանչցուած Հայոց Ցեղասպանութիւնը 2001 թուին, նշելով նաեւ որ առիկա ոչ միայն Ֆրանսայի այլ նաեւ Եւրոպայի բանավէճի նիւթ է:

Հիմնադրամի նպատակն է կերտումը խաղաղ Եւրոպայի մը, ուշադրութիւն դարձնելով մասնաւորաբար եւրոպական ժողովուրդներու հալածանքներուն:

Հեսսէն Նահանգի Նահանգապետ՝ Ռոլանտ Կոխի հովանաւորութեան ներքոյ տեղի ունեցող մրցանակաբաշխութեան հանդիսաւոր արարողութիւնը բացուած է Ֆրանքֆուրթի Քաղաքապետ՝ Պետրա Ռոթի խօսքերով, որմէ ետք ճառեր արտասանած են Ժիւրիի անդամ, գրող, հրապարակախօս՝ Ռալֆ Ճորտանօ եւ Հիմնադրամի Նախագահ՝ Փեթեր Կլոցը: Ռալֆ Ճորտանօ՝ Հայոց Դատի անխոնջ պաշտպան, իր ելոյթին մէջ շեշտած է թէ հայութեան հետ կատարուածը կարելի չէ բնութագրել հալածանք, ոչ ալ փնտռելու է ուրիշ եզրեր նմանօրինակ բառերով, միակ համապատասխան եզրը՝ ցեղասպանութիւնն է: Այս ճառախօսներէն ետք, իրենց խորին շնորհակալութիւնները յայտնած են մրցանակակիրները: Միհրան Տապաղ իր շնորհակալութեան խօսքին մէջ անդրադարձած է Վէրֆէլի Մուսայ Լերան 40 օրերուն, բնութագրելով զայն իբրեւ անպատմելին պատմելու փորձ մը: Պատում մը՝ որ չէ փակուած եւ կը կարօտի միշտ պատմուելու: Որակած է զայն մշտատեւ ապրող յիշողութիւն մը: Ի միջի այլոց մէջբերած է թէ Վարշաւիոյ կէթոյին մէջ ամենաշատ կարդացուած վէպը եղած է անիկա, որովհետեւ ինչ որ պատմուած է հոն, կը համապատասխանէր իրենց իրավիճակին:

Ան զգուշացուցած է 20-րդ դարու հաւաքական բռնութիւններու ընդհանրացում ստեղծող քաթէկորիներէ: Որովհետեւ, ըսած է ան, զոհը եւ դահիճը ունին անուններ: Նման ընդհանրացումներ կը ձգտին կատարուած ոճիրը երեւոյթի վերածել, ցանկի մը վրայ հաւաքելով կատարուած բոլոր բռնութիւնները, եւ հաւասար յայտարարի բերելով զանոնք, պարզապէս անինքն եւ անանուն կը դարձնեն զոհը: Այսպէս գրել ցեղասպանութիւններու պատմութիւնը 20-րդ դարուն, կը նշանակէ արժէքազրկել ցեղասպանութեան ներքին բնոյթը: Ի դէպ տեղին է յիշատակել այստեղ, թէ հայկական ցեղասպանութեան քաղաքական ճանաչման ընթացքին մէջ մասնաւոր ուշադրութեան առարկայ պէտք է դարձնել այս պարագան, զոհ չերթալու համար ընդհանրացնող քաթէկորիներու: Իսկ օրուան հանդիսաւոր ելոյթը ունեցած է «Ֆրանքֆուրթըր ալկէմայնէ ցայթունկ» գերմանական ազդեցիկ օրաթերթի հրատարակիչ՝ Բերթոլտ Քոհլէրը:

Այս առթիւ, լրագրողուհիի մը կողմէ Տոքթոր Միհրան Տապաղին ուղղուած հետեւեալ հարցումին «Ի՞նչ խորհուրդ ունի, ի՞նչ կը նշանակէ «Վէրֆէլ» մրցանակը Սփիւռք եւ Ցեղասպանութիւն Ինսթիթիւթի ղեկավարի համար», Դր. Տապաղ պատասխանած է, թէ նախ եւ առաջ առիկա կը նկատէ գնահատում մը Ինսթիթիւթի ստեղծման եւ գիտական աշխատանքի: «Առաջին անգամն է որ Գերմանիոյ մէջ հայկական փորձառութիւնը, անոր հետ կապուած աշխատանքը այսպէս պաշտօնական գնահատում

ԱՍԿԷ ԱՆԿԷ

ԱԼ ՍՀՐԱՄԻ ՆԱՄԱԿԱՆԻՆ

Գահիրէ լոյս տեսնող «Ալ – Ահրամ» շաբաթաթերթը (Յուլիս 2 – 8) Նամականիի իր բաժնին մէջ հրատարակած է Մահմուտ ալ – Տախախնիէ նամակ մը (Աղեքսանդրիայէն), ուր ան իր ամբողջ թոյնը կը թափէ Պէրնար Լէուիսի վրայ, անոր վերջին հատորներէն մէկուն՝ What Went Wrong–ի առթիւ: Նամակագիրը գիտել կու տայ որ Լէուիս ոչինչ գիտէ իսլամի մասին եւ խաբեբայութեամբ ուզած է թունաւորել իր ընթերցողները, բացայայտ ագիտութեամբ մը:

Ամբողջ նամակի երկայնքին, նամակագիրը պատմականը կ՚ընէ իսլամի, Եւրոպացիներուն եւ քրիստոնէութեան, նեռաւ Խաչակիրները դաս մը տալու համար «հմուտ» իսլամագէտին: Ի դէպ, անձը, ծանօթ է նաեւ Հայերուն եւ անոնց «հայկական տարբերակ»ին, ինչ կը վերաբերի Հայոց ցեղասպանութեան:

կը ստանայ» ըսած է ան, «եւ կը յուսամ, որ այս քայլէն վերջ Պունտըսթակի նեցուկ կանգնող կեցուածքը իր անդրադարձը կ՚ունենայ մինչեւ 2005 թուականը եւ Պունտըսթակը այս քաղաքական ուրացումին յարմար քաղաքական պատասխան մը կու տայ» շարունակած է ան:

Անահիտ Յովսէփեան, Երեւանի «Ազգ» թերթին մէջ անդրադառնալով Միհրան Տապաղի ընծայուած այս պատիւին, կ՚աւարտէ իր յօդուածը հետեւեալ խօսքերով. – Գերմանահայ համայնքի համար ուրը արդէն օրեր առաջ խօսակցութեան նիւթ դարձած էր: Այս մրցանակը հայկական համայնքի համար, Հայոց Ցեղասպանութեան ճանաչման համար շատ կարեւոր է: Մեծ է մեր ուրախութիւնը, որ Գերմանահայոց Կեդրոնական Խորհուրդի (ԳԿԽ) մեր վաստակաշատ անդամն է որ նման բարձր գնահատանքի կ՚արժանանայ, որուն նախաձեռնութեամբ վերջին տարիներուն կազմակերպուած միջոցառումները, սեմինարները, ինչպէս նաեւ ԳԿԽ Հիմնադրամի ստեղծումը ուրջ առաջընթաց ապահովեցին 30-ամեայ կազմակերպութեան համար:

Միհրան Տապաղին կը մաղթենք նորանոր նուաճումներ իր գիտական աշխատութիւններուն մէջ:

Ն. ԵՊԻՍԿ. Զ.

ՕՐՈՒԱՆ ԸՆԹԱՑՔԻՆ ՄԷԿ ԺԱՄՈՒԱՆ ՔՈՒՆԸ ՆՈՅՆՔԱՆ ՕԳՏԱԿԱՐ՝ ՈՐՔԱՆ ԳԻՇԵՐՈՒԱՆ ՔՈՒՆԸ

Ամերիկեան Հարվըրտ համալսարանին կարգ մը մասնագէտներուն համաձայն, օրուան ընթացքին մէկ ժամ քնանալը կրնայ նոյնքան օգտակար ըլլալ, որքան՝ անկողինին մէջ ամբողջ գիշերուան մը քունը, պայմանաւ որ անիկա «ճիշդ որակը» ունենայ:

Անոնք նաեւ կը շեշտեն, որ ամբողջ գիշերուան մը քունը անհրաժեշտ կը մնայ մարմնին կենսական բազմաթիւ աշխատանքներուն համար, թէեւ կարճատեւ քուն մը կրնայ թափ տալ սորվելու եւ յիշելու կարողութեան:

Բազմաթիւ հանրածանօթ անձնաւորութիւններ յայտնած են, թէ կարելի է «գոյատեւել» գիշերուան քանի մը ժամուան քունով:

Այսուհանդերձ կան բազմաթիւ այլ անձեր, որոնք կ՚ըսեն, թէ անհրաժեշտ ձեւով չեն կրնար գործել առանց լրիւ 8 ժամ քնանալու:

Վերջերս «Նէյչըր Նիւրոսայընս» թերթին մէջ հրատարակուած Հարվըրտի հետազօտութեան մասին տեղեկագիր մը կ՚ըսէ, թէ գիտնականներ բաղդատած են օրուան մը ընթացքին, ապա նաեւ յաջորդ առաւօտուն երկու խումբերու բաժնուած մարդոց սորվելու եւ յիշելու կարողականութիւնը:

Խմբակներէն մէկուն ըսուած է, որ օրուան ընթացքին չքնանան եւ, ակնկալուածին նման, անոնց արդիւնքները տկարացած են յետմիջօրէին եւ իրիկուան: Միւս խմբակի կամաւորներուն արտօնութիւն տրուած է յետմիջօրէի ժամը 2-ին մէկ ժամ կամ 90 վայրկեան տեւողութեամբ քնանալ:

Հետազօտողները ստուգած են այս վերջիններուն ուղեղային ալիքները՝ անոնց քունի որակը ստուգելու համար:

Անոնք կը հետապնդէին քունի երկու տարբեր հանգրուաններ. դանդաղ ալիքի քուն եւ աչքի արագ շարժում, որ ընդհանրապէս կապ ունի երազ տեսնելու հետ:

Այն կամաւորները, որոնց քունը երկու հանգրուաններ կ՚ընդգրկէր, շատ աւելի լաւ արդիւնք արձանագրած են, քան անոնք, որոնք յետմիջօրէին չէին քնացած:

Յետմիջօրէի լաւորակ քուն ունեցողներուն սորվելու կարողութիւնը նոյնքան

յաւ եղած է, որքան՝ նախապէս կատարուած ուսումնասիրութիւններու մէջ երկու լրիւ գիշերներ քնացած կամաւորներու կարողութիւնը:

Տոքթոր Տըրք-եան Տիյք կը շեշտէ, որ պէտք չէ եզրակացնել, թէ յետմիջօրէի քունը առանձինն բաւարար է. «Քունը օգտակար է շատ աւելի բաներու համար, քան՝ յատուկ այս փորձարկումները» կ՚ըսէ ան:

ՔՈՒՆԻ ՊԱԿԱՍԸ ՄԱՆՈՒԿԻՆ ՈՒՂԵՂԻՆ ԿԸ ՎՆԱՍԷ

Միւս կողմէ, հետազօտողներ կը յայտնեն, թէ գիշերուան ընթացքին նոյնիսկ մէկ ժամուան քունի պակասը կարեւոր ազդեցութիւն կ՚ունենայ մանուկի մը մտային կարողականութեան վրայ:

Թէլ Ավիվի համալսարանէն կարգ մը գիտնականներու համաձայն, ծնողներ պէտք չէ շատ յաճախակիօրէն տեղի տան իրենց զաւակներուն աւելի ուշ քնանալու պահանջներուն:

Անոնց ուսումնասիրութիւնները ցոյց տուած են, որ այդ մանուկները իրիկունը շատ աւելի յոգնած կ՚ըլլան եւ մտային ուշիմութեան կապուած փորձարկումներուն նուազ լաւ արդիւնքներ կ՚արձանագրեն՝ բաղդատած անհրաժեշտ չափով քնացած մանուկներուն:

Տոքթոր Աւի Սատէ, որ գլխաւորած է հետազօտութիւնը, կ՚ըսէ, թէ նախապէս կատարուած ուսումնասիրութիւններ ցոյց տուած են, որ ներկայիս երախաներ հետզհետէ նուազ քուն կը ստանան տարիներու ընթացքին:

Ան կը յայտնէ, որ ծնողներ եւ մանուկներու հոգատարութեան մասնագէտներ կրնան փնտռել եւ գտնել երախայի մը քունի յարմար կարիքները՝ փորձարկելով, այսինքն երկարելով կամ աւելի կարճ դարձնելով քունը, արձանագրելով երախային վերաբերմունքին եւ առողջական վիճակին մէջ փոփոխութիւնները:

Բրիտանիոյ Լաուպըրօ համալսարանին մասնագէտներէն Ճիմ Հորն, կը յայտնէ, որ մանուկներու ներկայի ապրելաձեւը հետզհետէ կ՚աւելցնէ քունէ զրկուելու անոր հաւանականութիւնը:

«Ննջարանները հանգիստի եւ հանդարտութեան վայրերէ կը վերածուին վայրերու, ուր շատ բաներ երախան արթուն կը պահեն, ինչպէս՝ համակարգիչ եւ պատկերասփիւռ, կ՚ըսէ ան՝ աւելցնելով, թէ պէտք է արգիլել մանուկի մը այդ սարքերը ունենալ սենեակին մէջ կամ գէթ անոնց գործածութիւնը սահմանափակել:

Պատրաստեց՝
Ս. Ա. ՊՈՅԱՃԵԱՆ

ԵՂԱՆԱԿԻ ՊՏՈՒՂՆԵՐԷՆ

ՁՄԵՐՈՒԿԸ

Շատ ջուր եւ քիչ ջերմուժ պարունակող ձմերուկը նաեւ ախորժաբեր, քաղցրահամ, հիւթեղ եւ յագեցնող է. ահա թէ ինչո՛ւ ամրան եղանակին ամէնէն փնտռուած պտուղներէն մէկը կը նկատուի:

Մասնագէտներուն կարծիքով, նախընտրելի է գնել խոշոր ձմերուկը, որովհետեւ աւելի քաղցրահամ կ՚ըլլայ, քան՝ 2 – 3 քիլօ կշռողը: Զկտրուած ձմերուկ մը մօտ մէկ շաբաթ կարելի է տան մէջ զով տեղ մը պահել :Կտրելէ ետք պէտք է անմիջապէս սառնարան փոխադրել՝ կտրուածին երեսը նայլընով ծածկելով:

Ձմերուկը հրամցնելու ձեւերը այլազան են. կարելի է մահիկաձեւ կտրել եւ կեղեւով միասին հիւրասիրել, կարելի է նաեւ կեղուել եւ միջուկը խորանարդաձեւ կամ եռանկիւն կտրտել ու հրամցնել:

Ձմոռնանք նաեւ ,որ ձմերուկին կեղեւը ինքնին շատ գեղեցիկ եւ ներկայանալի ամանի մը կարելի է վերածել՝ մէջը այլազան պտուղներով պատրաստուած աղցան լեցնելով եւ հրամցնելով:

Կարելի է նաեւ նոյն կեղեւին մէջ հրամցնել սանկրիա կամ փանչ...

ՁՄԵՐԿՈՒԿԻՆ ԿԵՂԵՒԸ ԱՄԱՆԻ ՎԵՐԱԾԵԼՈՒ ԵՂԱՆԱԿԸ

Գնել չորս – հինգ քիլօ կշռող ձմերուկ մը: Մէկ երրորդին վրայ թաղիք (փէօթր) մատիտով համաչափ զիկ - զակներ գծել, ապա հացի դանակով մը համբերութեամբ եւ ուշադրութեամբ այդ զիկզակներուն վրայէն անցնիլ:

Յատուկ դգալով մը միջուկը պզտիկ գնդակներու պէս ձեւաւորել եւ ապա օգտագործել պտուղի աղցանին մէջ, իսկ մնացեալ միջուկը խոշոր դգալի մը, ի հարկին դանակի մը օգնութեամբ պարպել: Նոյնը ընել նաեւ կափարիչին պարագային:

Մեծ բաժինին յատակէն բարակ շերտ մը կտրել, որպէսզի ձմերուկը ամանին մէջ հաստատուն մնայ: Վերջապէս, մէջը լեցնել պտուղի աղցանը եւ սեղան բերել:

ՊԱՏՐԱՆՔ

Գրեց՝ ՓԱՅԼԱԿ ՍԱՆԱՍԱՐ

ԵՐԿՐՈՐԴ ՄԱՍ

1923, ամառ – աշուն

Փարիզ

8.

Այն ատեն Շողակաթ հասուկոտոր, խառնափնթոր սկսաւ լեզուին տալ...

– Տաք կը պահէ... chaud... chaud... ես գործած եմ... c'est moi... travailler... քեզի, քեզի համար... pour toi... ոտքդ տաք կը պահէ... chaud les pieds... chaud les pieds...

Օտարուհին չգիտէր ընելիքը, ըսելիքը... Ծերուկ կնոջ փշուր փշուր ու աղճատ ֆրանսերէն բառերէն հազիւ կը գուշակէր անոր նպատակը... Նուէր մը՝ իրեն համար, բայց ինչո՞ւ, ինչո՞ւ համար... Ու մանաւանդ, ինչո՞ւ անոր ակնարկները այնքան գուրգուրոտ, ձայնը այնքան փաղաքուշ էր:

Ու վարանեցաւ, ու տատամսեցաւ, բայց ուզելով կարճ կապել, մերժումի շարժումով մը ձեռնոցները վերադարձուց...

– Oh, non Madame... Merci... merci... Ու փորձեց հեռանալ:

Բայց Շողակաթ չէքեց զինքը... Բռնեց աղջկան դաստակէն քաշեց կուրծքին, բռնի կեցուց զայն...

– Non... non... non... pour toi ... ça ... faut prendre ... faut prendre ... առնելու ես... աղջիկս...

Ըսաւ, պնդեց... ձայնին մէջ անմերժելի նուիրում մը, ակնարկին մէջ խանդաղատանք մը դրաւ, ձեռնոցները դետեղեց աղջկան թեւին տակ...

Աղջիկը զգաց թէ չարութիւն մը պիտի ըլլար մերժել այդ կինը. քանի որ հաճոյք մը պիտի պատճառէր, գրեթէ պիտի երջանկացնէր զայն... Ժպիտով, անսպասելի զեղումով Շողակաթի ձեռքը սեղմեց, սեղմեց կրկնակի...

– Et bien... je les prends.. un beau cadeau... merci.. chère madame... mille merci...

Թերեւս տակաւին ուրիշ բաներ ալ ունէր ըսելիք. բայց ի՞նչ խօսիլ կնոջ մը, որուն մատչելի չէր իր լեզուն, յետոյ ինք ալ այնքան չփոթահար էր, չկարենալով հասկնալ օտար կնոջ մը ինքնաբուխ այս նուէր... «Այս կինը զիս մէկուն տե՞ղ առած է»... կը խորհէր աղջիկը, ու անոր հանդէպ կը լեցուէր բարի համակրութեամբ:

Վերջապէս քանի մը անոյշ բառերէ վերջ աղջիկը բաժնուեցաւ: Ետ դարձաւ ու ժպտաց անգամ մըն ալ: Քանի մը քայլ առնելէ յետոյ վերադարձաւ կրկին, հեղ մըն ալ բռնեց Շողակաթի ձեռքը, ու յուզումով, խնդրելու ձեւով մրմնջեց.

– Mais c'est tard... c'est froid... rentrez chez vous... je vous en prie... (ուշ է... ցուրտ է... տուն դարձէք... խնդրեմ):

Ի՜նչ անկեղծ ջերմութիւն մը կար այդ հոգածողութեան մէջ... ջերմութիւն մը որ կ՚իջնէր մինչեւ ծերուկ կնոջ սրտին խորը... ինքզինքը ամոքուած կը զգար, որպէս թէ առատ արցունքներէ վերջ սիրտը թեթեւցած ըլլար...

Այդ իրիկուան համար այդքան երջանկութիւնը կը բաւէր իրեն: Շատ էր անգամ: Անշուշտ պէտք էր բաժնուիլ: Բայց չկրցաւ զսպել իրեն քաշելէ աղջկան պզտիկ ձեռքը. մանուկի մը թաթիկը ըլլար կարծէք, տարաւ շրթունքին, համբուրեց, փայփայեց երեսին վրայ, տաքցուց իր ափերուն մէջ: Աղջիկը ներողամիտ ժպիտով մը տարաւ անոր այդ քմայքը. նոյնիսկ թողուց երբ քանի մը կաթիլ արցունքի տակ կը թրջէին մատները...

Շողակաթ, առանց բառ մը աւելցնելու, թաշկինակը աչքին հեռացաւ:

Օտար աղջիկը չկրցաւ թօթափել իր վրայէն անանուն զգացում մը. կեցած էր մայթին վրայ ու կը նայէր հեռացող պառաւին ետեւէն... Իր ամուլ կողերուն տակ բան մը կը խլրտէր... Կարեկցութի՞ւն թէ ցաւ, զարմա՞նք թէ մորմոք, ինքն ալ անկարող էր ճշդել այդ... Թիթեղին ոտքերը փակած, միրճուած էին տեղմին մէջ, բայց խելայեղօրէն կը թափահարէր թեւերը: Ակնարկը սառած, դեռ կը նայէր ետեւէն ու հարց կու տար ինքզինքին:

– Mais qui peut être cette pauvre femme?Qu'est-ce qu'elle me demande?... (Ով կրնայ ըլլալ այդ խեղճուկ կինը ի՞նչ կ՚ուզէ ինձմէ...):

Յաւալին սթափում մը ունեցաւ աղջիկը, երբ մարդ մը թեւէն քաշելով զինք հրաւիրեց իրեն ընկերանալ:

... Նոյն պահուն Շողակաթ կը վերադառնայ ամայի պողոտայի մը ծառերուն տակէն: Հոգի՝ երջանիկ, հոգին՝ թըրշուառ, հարուստ՝ կասկածներով, բայց հարուստ՝ մեծ ու պայծառ ժպիտով մը:

9.

Յաջորդ երկու իրիկուններուն, աղջիկը չերեւցաւ սակայն: Շողակաթ, թեւին տակ միշտ պզտիկ ծրար մը, որոշեալ ժամերուն, նոյնիսկ այդ ժամերէն ալ շատ անդին, մինչեւ կէս գիշերուան մօտ սպասեց իր աղջկան: Վախի, երկմտութեան, յուսալքումի բոլոր երանգները անցան դէմքին վրայէն: Ժան – Ժոռեսի անհատնում պողոտային վրայ երթեւեկեց ժամերով: Քալեց առաջ, ետ. կանգ առաւ: Կոթնեցաւ ծառերուն: Անհանգիստ ակնարկները մաշեցան մշուշներու խորը նայելէն: Ինքնախաբէութեան ընդոստ, ուրախ բայց վաղանցուկ ցնցումներ զինքը տանջեցին.. սակայն ընդունա՛յն...

Օտարուհին չերեւցաւ այդ երկու իրիկունները. ոչ իսկ անոր ընկերուհիները:

Երրորդ երեկոն, երկար սպասումէ մը վերջ, Շողակաթի հոգին լուսցաւ մէկէն. դիմացի մայթին կողմը տեսաւ աղջիկը, «իր աղջիկը»: Գողունի ու զգոյշ քալուածքով, կարծես ան ալ իր կողմը կը լրտեսէր...

Ալ չհամբերեց: Անցաւ լայն պողոտան հեւ ի հեւ: Աճապարեց աղջկան ետեւէն ու գլուխօրէն հպաւ թեւին:

(Շար. 17)

(Շար. Ա. էջէն)

կէտին՝ Արաֆաթ օրինաւոր ղեկավարն է Պաղեստինեան Իշխանութեան:

ՖՐԱՆՍԱՅԻ խորհրդարանական քննիչ յանձնախումբը խիստ կերպով դատապարտեց Ֆրանս–Թէլէքոմի եւ Ելեկտրականութեան մատակարարութիւնը: Երեսուն երեսփոխանները, Տուսթ–Պլազիի նախագահութեան ներքեւ, բառերը չեն ծամծմած: Ելեկտրականութիւնը, մանաւանդ, կը դատապարտուի արտաքին աճի մը պատճառաւ, որու չէ տիրապետած: 2002–ի վերջերը, Ֆրանս–Թէլէքոմը 70 միլիառ Եւրոյի պարտքի տակ էր: Ելեկտրականութիւնն ալ, թէեւ չահաբեր, կորուստ կ՚արձանագրէ արտաքին ճակատի վրայ:

ԻՐԱՔԻ ամերիկացի զինուորները պարտաւորուեցան մնալ աւելի երկար ատեն քան ինչ որ կը նախատեսուէր, ինչ որ դէշ անակնկալ մը եղաւ: 9000 զինուորներ պէտք է ԱՄՆ վերադառնային Սեպտեմբերին, բայց, ամերիկեան զօրքին վրդովուած վիճակը կը ստիպէ որ չաճապարեն վերադառնալու: Պատերազմին սկիզբէն ի վեր (Մարտ 20) 146 զինուոր սպաննուած է, որոնց 32ը Մայիս մէկէն ի վեր, այսինքն այն օրէն, երբ պատերազմը վերջացած էր: Ամէն օր քիչ մը աւելի կը կազմակերպուի դիմադրութիւնը Ամերիկացիներու դէմ: Այս է հաստաբակաց հեռանկարը իսլամապաշտներու, Ալ–Քաիտայի անդամներուն եւ նախկին վարչակարգին կարօտախտով տառապողներուն:

ԳԵՐՄԱՆԻՈՅ Աշխատանքի նախկին նախարարը Ն. Պլում որ նոյն ատեն նախագահ Հ. Գոհլի աջ բազուկը կը համարուէր, երկրին ծանօթ թերթերէն Տի Վէլ–Թի պատմած է Թուրքիայէն Հիւսիսային Իրաք անցքին ողիսականը: Ան երկեբեռութեամբ ամբաստանած է Թուրքիան, որ Պոլսոյ եւ գրօսաշրջական վայրերու մէջ բարեկամական, սիրալիր դէմք մը ցոյց կու տայ Եւրոպային, սակայն, աւելելքի՝ Սուրիա – Իրաք – Թուրքիա լեռնային շրջաններուն մէջ, զզուելի բանի մը կը վերածուի այդ դէմքը: Ն. Պլում լսած է թէ բռնատիրութիւնը, քաոսային կացութիւնը եւ կաշառակերութիւնը կը ստեղծեն զզուելի այդ դէմքը: Ինք որ Երախաներու չասպօզնութեան միութեան ներկայացուցիչներով գացած է Հիւսիսային Իրաքի քրտական շրջանը, Թուրքիա – Իրաք սահմանին վրայ 48 աստիճան ջերմութեան տակ եօթը ժամ սպասած է, խուզարկուած, ապա 500 մեթրնոց ճամբու մը համար 70 տոլար վճարելու պարտադրուած, Թուրք չարժավարի մը: Պլումի եզրակացութիւնը այն է որ Թուրքիա չի կրնար մուտք գործել Եւրոպական Միութիւն: Թուրք մամուլը լուրը խորագրած էր «Պլում ճարտեց»:

ՏԱՐԵԼԻՑԻ ՀՈԳԵՀԱՆԳԻՍՏ

Վերժին Միհրան,
Սոֆի եւ Սթեֆանի Միհրան,
Միւթէվէլեան եւ Միհրան ընտանիքները
կը յայտնեն թէ՝

Կիրակի օր, Յուլիս 20-ին

Փարիզի Ս. Յովհաննէս – Մկրտիչ Մայր Տաճարին մէջ, պատարագի մատուցմամբ՝ աղօթք եւ հոգեհանգստեան պաշտօն կը կատարուի՝ իրենց յաւէտ սիրեցեալ ամուսնոյն, հօր եւ հարազատին՝

ՄԻՇԷԼ ՄԻՀՐԱՆԻ

համար, անոր մահուան առաջին տարելիցին առիթով:

«Յաւիտեան յիշատակն՝
Ճշմարիտ եւ ուղիղ հաւատով ի Քրիստոս ննջեցեալ արդարոյն՝
օրհնութեամբ եղիցի»

«ՅԱՌԱՋ»Ի ԲԱՐԳԱՒԱՃՄԱՆ ՀԱՄԱՐ ՇՆՈՐՀԱԿԱԼՈՒԹԵԱՄԲ ՍՏԱՑԱՆՔ

Տոքթոր Ատրինէ Գարագաշեան 100 Եւրօ:

«ՅԱՌԱՋ»ի բաժանորդագին աշխատու սակագիները

	€	
Մաhագդ	140	(167,44)
Հոգեհանգիստ	125	(149,50)
Շնորհակալիք	125	(149,50)
Հարսնիք–Նշանտուք	125	(149,50)
Ծնունդ	125	(149,50)

Բոլոր ազդերու սակերուն վրայ, հարկ է աւելցնել 19,60% Թէ.Վէ.Ա. (տե՛ս. փակագծի մէջ ընդհ. գումարը):

Այս գիները կը վերաբերին մէկ անգամ հրատարակելի ազդերու, ՄԻՆՉԵՒ ՄԷԿ ՔԱՌՈՐԴ ՍԻՒՆԱԿ (25 տող) մահազդներու պարագային եւ 1/8–րդ (12–13 տող) մնացեալին:

Առեւտրական եւ այլ ծանուցումներու համար, դիմել թերթին Վարչութեան:

Imprimé sur les Presses
du Journal «HARATCH»
83, rue d'Hauteville, 75010 Paris
Siret : 571 027 317 000 15
Commission Paritaire : N° 55935

ՀՈԳԱԲԱՐՁՈՒԹԻՒՆ
ՍՈՒՐԲ ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՄԿՐՏԻՉ
ՄԱՅՐ ՏԱՃԱՐԻ

EPHORIE
DE LA CATHEDRALE
ST-JEAN BAPTISTE

**ՈՒԽՏԱԳՆԱՑՈՒԹԻՒՆ
ՍՈՒՐԲ ԷՋՄԻԱԾՆԻ
ՄԱՅՐ ՏԱՃԱՐԻ ԿԱՌՈՒՑՄԱՆ
1700-ԱՄԵԱԿԻՆ ԱՌԻԹՈՎ**

Նախաձեռնութեամբ՝ Փարիզի եւ Շրջանի
ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ

**ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ, ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ 30-ԷՆ
ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ, ՆՈՅԵՄԲԵՐ 6**

Այս ճամբորդութեան համար նախատեսուած է՝
8 օրուան համար՝ 1180 Եւրօ
Առանձին սենեակի պարագային՝ 1355 Եւրօ
(Օդանաւ, օդակայանի տուրք, վիզա, պանդոկ, շրջապտոյտներ, սնունդ)

Արձանագրութեան վերջին պայմանաժամ՝
ՕԳՈՍՏՈՍ 15

Մանրամասնութեան համար հեռաձայնել Առաջնորդարանի Քարտուղարութեան՝
01 43 59 67 03 թիւին

FRA ZAVARIAN
des Hauts-de-Seine

CROIX BLEUE
Section de Chaville

Dimanche 20 juillet

Grande Fête Champêtre

Khanassor

PARC BON REPOS
78140 VIROFLAY (Près Place Louis XIV Nat. 10)

● **A 11h30:** En l'église arménienne de Chaville
MESSE DE REQUIEM
à la mémoire du prince Arghoutian
et à la mémoire des 5 jeunes combattants
de l'Armée Révolutionnaire Arménienne
tombés lors de la prise de l'Ambassade de Turquie à Lisbonne.
—— 20ème anniversaire ——

● **A 13h:** Recueillement sur la tombe du Prince Arghoutian au Cimetière de Chaville et prise de parole par
HAGOP SAZDJIAN

● **Puis jusqu'à tard dans la soirée au Parc Bon Repos**
Animation musicale par le **Trio Artsakh** composé de
Hagop, Asko et Hovig
Participation de la chanteuse **Yerso**

Prise de parole
MOURAD PAPAZIAN
Président du Comité Central du Dachnaktzoutioun

— Buffet, grillades, tournois
— Stands de présentation du Nor Séround, du CDCA
— Présentation des derniers ouvrages parus en librairie et dédicaces par leurs auteurs
— Stands d'animation pour les enfants

Association "MACHTOTZ"
Pour la Défense de la Langue Arménienne

Rentrée de l'année scolaire 2003/04

1) Cours intensif d'arménien 1er niveau pour non-arménophones
Ces cours s'adresseront aux débutants de 8 à 70 ans.
Les élèves seront capables de parler, lire et écrire l'arménien
L'enseignement est assuré par Mme **Hilda Kalfayan-Panossian**
avec sa **METHODE AUDIOVISUELLE**
27 Septembre 2003 - 31 Janvier 2004 : Stage de 50 heures
le samedi matin de 9h à 12h à Paris **(Absentéisme exclu)**

2) cours de 2e, 3e, et 4e niveaux
27 Septembre 2003 - Fin Juin 2004
le samedi entre 12h et 15h à Paris
Les nouveaux élèves sont acceptés à ces cours après un test de niveau.
Pour tous ces cours :
RENSEIGNEMENTS et INSCRIPTIONS dès maintenant :
01 47 50 97 51 et 01 39 46 21 66.

3) Manuel d'arménien occidental pour les non-arménophones
Une méthode audiovisuelle utilisable chez soi.
3 volumes en couleur + 1 coffret de 4 cassettes audio
85 Euros + 8 Euros frais d'expédition.
Contecter l'Association MACHTOTZ : 01 47 50 97 51.

Les Coupons d'Alsace

**21, av. d'Helvétie
25203 MONTBÉLIARD
Tél. 03 81 94 38 10**

**Z.I. Les Arbletiers
25400 AUDINCOURT
Tél. 03 81 35 51 93**

**65, avenue Jean Jaures
90000 BELFORT
Tél. 03 84 21 62 66**

ՈՒՐԲԱԹ
ՅՈՒԼԻՍ 18
VENDREDI
18 JUILLET
2003

ՅԱՌԱՋ
ՕՐԱԹԵՐԹ

LE NUMERO: 1 €

ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ (1884-1957)

HARATCH
LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE FONDE EN 1925
Directrice : Arpik MISSAKIAN
83, Rue d'Hauteville — 75010 Paris
Tél. : 01 47 70 86 60 — Fax : 01 48 00 06 70
E-Mail : jharatch@aol.com

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար. 230 Եւրօ — Վեցամսեայ : 122 Եւրօ
Արտասահման : Տար. 270 Եւրօ (Ամէնօրեայ առաքում)
247 Եւրօ (Շաբաթական առաքում) — Հատը : 1 Եւրօ
C.C.P. Paris 15069-82 E

78ՐԴ ՏԱՐԻ – ԹԻՒ 20·732 | Fondateur SCHAVARCH MISSAKIAN | 78e ANNEE — N° 20·732

Ռ. ՔՈՉԱՐԵԱՆ – Ժ. ՇԻՐԱՔ ՀԱՆԴԻՊՈՒՄԸ

Յուլիս 16, Չորեքշաբթի կէսօրին տեղի ունեցաւ Հայաստանի ու Ֆրանսայի նախագահներուն հանդիպումը: Ժամը 14·30–ին երկու նախագահները յայտնուեցան Էլիզէի պալատին դարպասին վրայ ուր Ժ. Շիրաք հրաժեշտ տուաւ իր հիւրին: Բակին մէջ խմբուած էին Հայաստանի լրատուամիջոցներու լուսանկարիչներ եւ տեսագրողներ, Փարիզի հայ մամուլի, ձայնասփիւռներու թղթակիցներ: Նախագահ Ռ. Քոչարեան կանգ առնելով Հայաստանցիներու խումբին առջեւ, շատ ամփոփ տեղեկութիւն տուաւ նախագահ Շիրաքի հետ ունեցած հանդիպումին մասին: Ըստ թէ նիւթ եղած են Ղարաբաղի հարցը որուն կարգաւորումին բանակցութիւններուն համար առաւել յարմար ժամանակի պէտք էր սպասել, Ատրպէյճանի նախագահական ընտրութենէն կատարուելէ ետք: Խօսած էին երկկողմ յարաբերութիւններու զարգացումին, նաեւ ընդհանուր նիւթերու մասին: Աւելցուց թէ հանդիպումը սեղան բերած չէր վիճայարոյց հարցեր, անցած էր շատ շինիչ, հետաքրքրական մթնոլորտի մէջ:

Փարիզի թղթակիցներու խումբէն հարցում մը կը վերաբերէր Սահմանադրութեան հանրաքուէին չընդունուելուն: Նախագահը պատասխանեց թէ մերժուած էր, քուէարկողներու 50%էն աւելին ձայները տուած ըլլալով հանդերձ, քանի որ օրէնքը ունէր իր պարտադրանքը: Մասնագէտներու կարծիքով ալ սխալ եղած էր փոփոխութիւններու այդքան լայն շրջանակ մը մէկ անգամէն քուէի ներկայացնել: Յաջորդով կրկին կը կազմակերպուէր հանրաքուէ մը, այս անգամ անջատ մասերով:

Նախագահը այսքանէն ետք հրաժեշտ առաւ փոքրաթիւ խումբէն: Անպատասխան ձգելով այլ հարցումներ: Պաշտօնական պատիւներով անոր մեկնումէն ետք, հայկական լրատուամիջոցներու ներկայացուցիչները դրեթէ միաձայն հարց կու տային թէ Ռ. Քոչարեանի եօրեայ այցին ծրագիրը խիստ՞ս այնքան ծանրաբեռն էր որ կարելի չէր եղած գոնէ կէս ժամ յատկացնել ներհայկական հանդիպումի մը:

Ա. ԹՈԹՈՅԵԱՆ

* * *

Շիրաք կ՚ուզէ որ բանակցութիւնները վերսկսին, խորագրով, «Ֆիկարօ» (Յուլիս 17) կը գրէ թէ ընդունելով նախագահ Քոչարեանը Շիրաք բանակցութիւններու դառը պաշտպանեց Ղարաբաղի համար:

ԱՆԳԱՐԱ ՆԵՐՈՂՈՒԹԻՒՆ Կ՚ԱԿՆԿԱԼԷՐ ՈՒԱՇԻՆԿԹԸՆ ՑԱՒ ԿԸ ՅԱՅՏՆԷ

Հիւսիսային Իրաքի մէջ 11 Թուրք զինուորի ձերբակալութեան հարցը փակուած չէ, քանի որ Անգարա դժգոհութեան նոր պատճառ ունեցած է, Ուաշինկթընէն հրապարակուած «վրդովում»ով: Արդարեւ, պատահրին քացատրութիւն բերելու կոչուած թուրքեւամերիկեան խումբը յայտարարութեամբ մը ըսած է թէ ԱՄՆ հսկողութեան տակ առնուած Թուրք զինուորներուն ցուցաբերած դէշ վերաբերումին պատճառով ցաւ կը զգայ: Մինչ Անգարա ներողութեան արտայայտութիւն կ՚ակնկալէր Ուաշինկթընէն, յայտարարութիւնը այսքանով գոհացած է, աւելցնելով որ ԱՄՆ վրդոված են Թուրք զինուորներու Հիւսիսային Իրաքի մէջ ունեցած գործունէութենէն:

Յայտարարութիւնը Անգարա հասնելէն ետք, Թուրքիոյ Սպայակոյտի նախագահութեան որոշումով հրապարակուած է, առանց սպասելու ԱՄՆ–ու քաղաքական վաւերացումին: Այս փութկոտութիւնն ալ քննադատուած է ամերիկեան շրջանակներու կողմէ:

Թուրքիոյ Արտաքին գործերու նախարարը Ա. Կիւլ պատահարը որակած է «մեծ սխալ մը որ պէտք չէ գործուէր Թուրքիոյ հանդէպ»:

* * *

Ստեղծուած անախորժ կացութիւնը մեղմելու համար ԱՄՆ–ու Պաշտպանութեան նախարարը Տ. Ռըմսֆէլտ նամակ մը գրկած է Թուրքիոյ վարչապետին. հոն կ՚ըսէ թէ Իրաքի մէջ Թուրք զինուորներու ձերբակալութիւնը արդիւնք էր տեղւոյն վրայ գտնուող ամերիկեան ուժերուն վստահելի տեղեկատուութեան: Նախագահ Պուշի թելադրանքով գրուած նամակը կը հրաւիրէ Անգարան Իրաքի հարցին մէջ գործակցելու եւ երկրին կայունութիւն բերելու նպատակի իրագործելու:

Թուրքիոյ Արտաքին գործերու նախարարը Կիւլ, որ յաջորդ շաբաթ ԱՄՆ կը մեկնի, դրական գտած է Ռըմսֆէլտի նամակը, ըսելով որ ան կը շեշտէ Թուրքիա – ԱՄՆ յարաբերութիւններուն ռազմավարական կարեւորութիւնը: Մինչդեռ, Անգարայի մեկնաբանութիւնները անպայման այդ ուղղութեամբ չեն:

ՕՐԸ ՕՐԻՆ

ՀԱՅԿ. ՀԱՄԱԳՈՒՄԱՐԻՆ ՀԻԱՍԹԱՓՈՒՄԸ ԵՒ ԹՐՔԱԿԱՆ ՕՐԱՑՈՅՑԻՆ ԾՈՒԱՋԱՏԻԿԸ

Հայկական լրատուիչներ կը հաղորդեն թէ ԱՄՆ–ու Հայկական Համագումարը յուսախաբ է եղեր, տեսնելով որ Հայաստանի դէմ Թուրքիոյ քաղաքականութենէն ոչինչ փոխուած է, հակառակ՝ Թուրք դեսպան Ֆարուք Լոգօղլուի ներկայացուցչին ... ... Թէզճանի հետ իրենց վարած բանակցութիւններուն...: Ծանօթ է որ այդ դեսպանը Անգարայի կողմէ ղրկուած էր հանդիպումներ ունենալու համար Սփիւռքի աղդեցիկ կազմակերպութիւններուն հետ, երկխօսութեան մը սկիզբ դնելու առաջադրանքով: Պուտ մը պատմութեան ծանօթութիւն ու ներկայի քաղաքական զարգացումներուն ակնարկ մը յայնօրէն կը բաւէին այդ առաջադրանքին մէջ պատրանք ստեղծելու թրքական բո՛ւն նպատակը նշմարելու: Հայկական կողմին հետ երկխօսութեան մը պատրանքը ստեղծել, բնական է որ սպասման վիճակի մէջ կը դնէր ցեղասպանութեան ճանաչման ընթացքը, եւ մղելով աննպաստ հետեւանքները: Թէ որքա՛ն ժամանակի համար, ատիկա տարբեր հարց է:

Հայ Դատի յանձնախումբը, վստահաբար առաջին քայլէն նշմարելով քիչ մը շատ թափանցիկ խաղը, չէր ընդառաջած տեսակցութեան դիմումին: Մանաւանդ որ դեսպանի մը առաջարկ ինքնեը կը յաջորդէր «Հայ-Թուրք հաշտութեան» յանձնաժողովին նոյն ուղղութեամբ յամառ, այլ ապարդիւն ջանքերուն: Սակայն, ինչպէս ամէն հաւաքականութեան մէջ, մեր մօտ ալ սա կամ նա հաշիւով առանց ծովը տեսնելու բոպիկնալու կազմ ու պատրաստներ կան, երկխօսութեան կանչին անսացողներ ալ գտնուեցան: ԱՄՆ–ու Հայկական Համագումարը եւ Ռամկավար Ազատական կուսակցութիւնը համաձայնեցան հանդիպում ունենալու Թուրք դեսպանին հետ:

Հոս կ՚արժէ փակագիծ մը բանալ ու քիչ մը մօտէն սեւեռել Ի. Թէճանը. ան, ինչպէս շատ տեղին մատնանշումով կը ծանօթացնէր Թաթուլ Յակոբեան («Ազգ», Յունիս 11) Թուրքիոյ Բաքուի նախկին դեսպան է, մէկը որ հետեւողական կերպով մերժած է ցեղասպանութիւնը եւ պնդած թէ Հայերը ցեղասպանութիւն գործած են Թուրք ժողովուրդներու հանդէպ: Իրեն կը պատկանի նաեւ հետեւեալ քաղաքական տեսակէտը, նոյն լրագրողին կողմէ մէջբերուած ատրպէյճանական հեռատեսիլի կայանէ մը, 2001 Յունիս 13–ին.

"...Չեմ կրնար երեւակայել որ Նախիջեւան անջատուած ըլլայ Ատրբեջանէն: Ամէն մարդ կը յիշէ թէ Մեղրիի շրջանը որոշ ժամանակ առաջ եղած է Ատրբեջանի հողը: Այդ շրջանը խորհրդային օրով տրուեր է Հայաստանին, հետեւաբար Նախիջեւանն ու Ատրբեջանը իրարմէ բաժնուած են":

Ահա՛, այս ենթախորքով մէկուն հետ բանակցութեան ձեռնարկած են Հայկական Համագումարն ու ՌԱԿ–ը, երկխօսութեան հեռանկարով: Դժուար է որոշել թէ ո՛րն է անոնց աւելորդ այս ընդառաջումին բուն պատճառը. բացայայտ կերպով ԱՄՆ–էն հովանաւորուած նախաձեռնութեան մը մասնակցելու ջանասիրութի՞ւնը, Հայ Դատի յանձնախումբին մերժածը չահարկելու նպատա՞կը, թէ քաղաքական կարճատեսութիւնը: Ո՛ր մէկն ալ ըլլայ պարագան, յանգած է անխուսափելի արդիւնքին որ այսօր կը թարգմանուի յուսախաբութիւն, հիասթափութիւն: Մինչ այդ, ոչ ոքի ուշադրութենէն պէտք է վրիպած ըլլայ որ այդ բանակցութենէն կարճ ժամանակ ետք ԱՄՆ–ու Ներկայացուցիչներու տան օրակարգէն «աւելի յարմար պահ»ու մը սպասելու պատճառաբանութեամբ մէկդի ձգուեցաւ ցեղասպանութեան ճանաչումի նիւթը...:

Հայկական Համագումարը չէ մարսեր Հայաստանի հետ սահմանի անցքը բանալու ակնկալութեան Թուրքիոյ վարչապետին պատասխանը. «Հայաստանի հետ սահմանը պիտի չբացուի, այնքան ատեն որ Հայաստան չի հրաժարիր ցեղասպանութեան պնդումներէն» («Մարմարա», Յուլիս 15): Իսկ Համագումարի գործադիր մարմնի տնօրէն Փիթըր Ռաֆիկեան նամակով մը գանգատեր է իրենց հետ բանակցելու գացած Թուրք դեսպանին, աւելցնելով որ գոհ պիտի ըլլան եթէ Թուրքիոյ Արտաքին գործերու նախարարութիւնը բացատրութիւններ տայ Թուրքիոյ ընթացքին մէջ իրենց նշմարած հակասութիւններուն մասին...:

Ոչ պաշտօնական աղբիւրներէ կաթկըթած լուրերու համաձայն, Թուրք Արտաքին գործերու նախարարութիւնը ձեռնարկած է յատուկ յանձնախումբի մը կազմութեան. ան պիտի քննէ թէ ի՛նչ հակասութեան մասին է Պր. Ռաֆիկեանին նամակը: Մինչ այդ, նոյն նախարարութիւնը Հայկական Համագումարին ղրկած է թրքական օրացոյցի գեղատիպ օրինակ մը ուր կարմիրով նշուած է Ծռազատիկը...:

Թ. ԱՐՓԻ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՃԱԿԱՏ

«ԱՐՄԷՆՓՐԷՍ»

(Յուլիս 16 / 17)

ԱՏՐՊԷՅՃԱՆԻ ԿՈՉԸ ՖՐԱՆՍԱՅԻՆ

Ատրպէյճանի Արտաքին գործերու նախարարը Վ. Գուլիեւ որպէս Մինսկի խումբի նախագահ երկիր, Ֆրանսայի կոչ մը ուղղած է, հաւասարակշռուած քաղաքականութիւն մը վարելու Ղարաբաղեան հակամարտութեան կողմերուն նկատմամբ: Մամուլի ասուլիսի մը ան ըսած է թէ Բաքուն կը հասկնայ որ Ֆրանսայի մեծաթիւ հայ համայնքը ճնշում կը գործադրէ երկրին հանրային – քաղաքական կեանքին վրայ: Յայտարարած է նաեւ թէ իր երկիրը մտադիր չէ Հայաստանի հետ տնտեսական գործակցութիւն հաստատելու, մինչեւ որ Ղարաբաղի հակամարտութիւնը չկարգադրուի:

* * *

ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ 27–Ի ԱՄԲԱՍՏԱՆԵԱԼԸ ԿԸ ՄԵՐԺԷ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՅԱՆՁՆՈՒԻԼ

Հոկտ. 27–ի ահաբեկչութեան մասնակցելու կասկածով Ս. Պետերբուրգի մէջ ձերբակալուած Սուրէն Պետրոսեան կը մերժէ Հայաստանի յանձնուիլ: Մինչդեռ, Հայաստանէն հոն հասած Ներքին գործերու նախարարութեան ներկայացուցիչները ձեւակերպած են յանձնումի փաստաթուղթերը: Ան ձերբակալուած է Մայիսին, անձնագրի ստուգման մը ընթացքին:

ՕՐՈՒԱՆ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԼՈՒՐԵՐԸ

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

ՖՐԱՆՍԱՅԻ փոթորիկին հետեւանքները (Յուլիս 15/16) շատ աւելի ծանր էին քան ինչ որ կը նախատեսուէր: Մեռեալներու թիւը հինգ է եւ աւելի քան 50 վիրաւորներու մէջ, ինը շատ ծանր վիճակի մէջ են: Հարաւ – արեւմտեան շրջանի բազմաթիւ վրանաբնակ շրջաններ փակուած են:

ԻՎԱՆ ԳՈԼՈՆԱ, Յուլիս 16–ին, առաջին անգամ ըլլալով հարցաքննուեցաւ ահաբեկչութեան դէմ գործող դատաւոր Լը Վէրի կողմէ: Բացարձակապէս կ՚ուրանայ որեւէ մասնակցութիւն նահանգապետ Էրինեաքի սպանութեան: Կը բացատրէ որ հրապարակէն քաշուած էր (4 տարի) ոչ թէ որպէս յանցագործ, այլ պարզապէս մեկուսի կեանք մը վարելու համար:

ԺԱԳ ՓԼԱՆԹ, ծանօթ երգերու հեղինակ, ինչպէս Ազնաւուրի Լա Պոհէմը, Լէ Գոմէտիէն, Ֆոր Մի Ֆորմիտապլը, մեռած է 82 տարեկանին:

ՊԱՐՍԿԱՍՏԱՆԻ փոխ – նախագահը՝ Մոհամմէտ Ալի Ապթահի խոստովանած է, Յուլիս 16–ին, որ ըստ առաջին քննութիւններուն, պարսիկ – գանատացի լրագրող՝ Զահրա Քազեմի մեռած է ուղեղային արիւնախոռնումէ, իբրեւ հետեւանք ստացած հարուածներուն: Սկիզբը, ըսուած էր որ 54–ամեայ լրագրողուհին արկածի հետեւանքով մեռած էր: Ձերբա–

(Շար.ը Դ. էջ)

ՊՈԼԻ՛Ս ՄԸ...

Ահա այստեղէն՝ Պոլսոյ Կէտիկփաշայի Հայ աւետարանական եկեղեցիէն էր, որ սկսաւ իրականանալ երազ մը: Երազ մը, որուն չարժանացան շատ մը արեւմտահայ պարման – պարմանուհիներ: Անոնք բախտաւոր չէին բոլոր անոնց նման, որոնք առիթը ունեցան իբրեւ որբեր ընդունուելու եւ բնակելու այս եկեղեցւոյ գետնայարկը: Այդ չընդունուողները առիթը եւ բախտը չունեցան ամէն տօնական առիթներու Թրքախառն հայերէնով նամակներ գրելու իրենց բարերարներուն ու վերջաւորութեան աւելցնելու «Ձեր տիրոյ սան»ը բառերը եւ այդ նամակին պարապ մնացած մասին վրայ գծելու իրենց կակուղ Թաթիկներուն գծագրութիւնը:

Հազարաւորներէն քանի մը հոգիր բախտաւորներն էին անոնք...

Մօրս խօսած կոտրտուած հայերէնին համար մեր գիւղի Թաղին քիւրտ կամ տաճիկ ընտանիքները կը նախանձէին, ու երանի կու տային մօրս, որ «Աստուծոյ» լեզուն կը խօսէր... Ես իսկ սկսած էի նախանձիլ մօրս. որովհետեւ ես ալ չէի կրնար խօսիլ «Աստուծոյ» լեզուն...

Հօգեւոյս հայրս կ՚ըսէր .«Տղա՛ս, դուն այս գիւղին մէջ ոչ Թէ այդ լեզուն չես կրնար սորվիլ, այլ պիտի մոռնաս նաեւ Հայ ըլլալդ: Անգամ մը, որ մոռնաս, Աստուած չի ձգեր, որ դուն իր լեզուն սորվիս»:

Մեր գիւղացիներուն համար Պոլիսը երկրին դրախտն էր: Շատ յաճախ կը լսէի մեծերէն, Թէ՝ «Պոլսոյ մէջ ինչ որ կ՚ուզես, կրնաս ունենալ... քաղցրեղէններու տեսակներ (մաքէս միայն խարկըւած ալիւրով պատրաստուած հրուշակ կ՚անցնէր) ոսկի, դրամ, գորգ... եւ ախորժակ սրող ամէն ինչ«: Երկրի դրախտը Պոլիսն է եղեր... Տարին մէկ կամ երկու անգամ քահանայ կու գար Պոլսէն, որպէսզի մկրտէր նոր ծնած մանուկները: Հաւաքական մկրտութիւն մը կ՚ըլլար: Քահանան ի՜նչ լաւ կը խօսէր «Աստուծոյ» լեզուն, առանց կմկմալու եւ՝ երգելով... Մեր դրացիներուն նախանձը, մեծերուս խօսքերը, Պոլսոյ դըրախտ ըլլալը եւ Աստուծոյ դրախտին մէջ բնակիլը կամայ Թէ ակամայ Պոլիսը դարձուցին միակ երազս: Սկսած էի այլեւս ամէն օր Պոլիսով քնանալ եւ Պոլիսով արթննալ: Տարիներ չարունակ Պոլսոյ երազով ապրեցայ: Ամէն անցնող օրուան հետ, լեռնէն վար գլորող ձիւնագնդակի նման, մէջս կը մեծնար այդ երազը: Երազս պիտի իրականանար 1963–ի ամրան:

Հայրս՝ ուրանալով իր հայրութիւնը, գիս արձանագրել պիտի տար Պոլսոյ Պատանեկան տան իբրեւ որբ:

Երբ գիս «դրախտ» տանելիք պասը նըստայ, իրականացաւ նաեւ երկրորդ երազ մը: Որքա՜ն վազած էի ինքնաշարժներուն ետեւէն՝ միայն անոնց դպչելու համար: Մօրմէ մը բաժնուելու ցաւը եւ տխրութիւնը չզգացի: Պաս նստած էի... հիմա այլ լաճեր կը վազվզէին լեկ դիչելու համար իմ նստած պասին... Կ՚արժէր տեսնել ուրախութիւնս եւ հպարտանքս... վերջապէս հասանք Պոլիս հօրս հետ՝ իբրեւ որբ...

Պարոն Հրանդ Կիւզէլեանը՝ Պատանեկան տան ընդհանուր պատասխանատուն եւ եկեղեցւոյ քարոզիչը, վերէն վար չափեց գիս: Նայեցաւ երեսիս, քննեց հայրս ու հարցուց. «Ի՞նչ կու զաս այս մանչին»: Հայրս ըսաւ, Թէ հօրեղբայրս կ՚ըլլար...

Հաւանաբար երեսիս վրայի նշանները չէին վրիպած իր ուշադրութենէն, որ Թրքերէնով հարցուց. «Ի՞նչ են այդ ադտերուդ ու ճակտիդ նշանները»: Լսած ըլլալու էք Սեբաստիոյ կլիմայի մասին: Ամառը շատ տաք, փսկ ձմեռը՝ շատ պաղ: Գիւղերուն մէջ դժուար է գտնել մանուկ մը, որուն այտերը կամ ճակատը ճաթըռտած չըլլային: Ես այդ բացառիկներէն չէի:

Մեր գիւղի «Պէրպէր Հասան»ը սափրիչութեան կողքին նաեւ «բժիշկ» էր: Ամէն ցաւի «տաւա» ունէր: Փորի ցաւի, արեան տկարութեան եւ երեսի վէրքերու մասնագէտ էր: Հայրս այդ ամառ գիս իր քով տարած էր՝ երեսիս ճաթռտուքներուն համար: Այսօրուան պէս կը յիշեմ, եւ փուշ փուշ կ՚ըլլայ մարմինս, «Պէրպէր Հասան»ը գիս նստեցուց աթոռի մը վրայ եւ գլրոցէն հանեց մատիտ մը: Սրեց մատիտը եւ ալուոր մը լիզեց զայն, կարծես Թէ պաղպաղակ կամ մեղր կը լիզէր... Անհասկնալի բառեր մը մըլտալով՝ սկսաւ երեսիս վրայ գիրեր ու նշաններ գծել: Այս նշանները պիտի բժշկէին երեսիս վէրքերը...

Այս նշաններն էին, որոնք պարոն Հըրանդին ուշադրութիւնը գրաւած էին:

Ուրախ էի: Հասած էի Պոլիս: Պիտի հարստանայի գետին Թափած ոսկիները հաւաքելով եւ միեւնոյն ատեն՝ «Աստուծոյ» լեզուն պիտի սորվէի: Եւ հաւանաբար զԱստուածն ալ օր մը տեսնէի:

Գիւչերօթիկի մայրիկը գիս տարաւ բաղնիք, լոգցուց ու հագցուց նոր փոխնորդ, եւ հագուստներ ու կօշիկ: Առաջին կօշիկներս կարած կաշիէ «չարըխ»ներն էին:

Իրապէս Պոլիսը դրախտ էր:

Հագած չապկընկերս դիմացէն պատըռւած էր: Երբ մայրիկին ըսի չապկընկերին պատռտած ըլլալը, խնդուք մը փրցուց ու ըսաւ. «Տղա՛ս, անիկա պատռուածք չէ, բացուածքը ձգած են ճեմիշի համար»:

Ինծի պէս 60 պատանիներ ալ կային այդ գիշերօթիկին մէջ հաւաքուած՝ Թուրքիոյ տարբեր շրջաններէն: 60 մանուկներ, ամէն մէկը տարբեր աշխարհ, տարբեր երազ, սակայն մէկ տեսիլք՝ սորվիլ «Աստուծոյ» լեզուն:

Եկեղեցւոյ գետնայարկը մեր գիշերօթիկն էր: Երկու մեծ սենեակներ իբրեւ մանչերու ննջարան, աւելի պզտիկ սենեակ մը իբրեւ աղջիկներու ննջարան, լայն ու երկար սրահ մը, որ կը ծառայէր իբրեւ սերտարան ու ճաշարան: Կար նաեւ փոքրիկ սենեակ մը, որ «ՏէՏէ»ին համար էր:

«Տէտէ»ն շատ բարի ծեր մըն էր: Մեզի կը պատմէր, Թէ ինք ազնուական տոհմի մը կը պատկանէր: Ան մեզի կը պատմէր պատմութիւններ եւ կը սորվեցնէր գծագրութիւն. ընդհանրապէս իր գծագրութիւնները Թռչուններ կ՚ըլլային, բոլորին ալ վիզերը քիչ մը կախ ու դէպի պոչը դարձած: Օր մը, երբ իրեն հարցուցի, Թէ ինչո՞ւ բոլոր նկարները այդպէս են, ըսաւ. «Տղա՛ս, այդ Թռչունները ես եմ, իսկ անոնց գունաւոր փետուրները՝ երազներս, որոնք աւա՜ղ գացին հողմերու հետ: Օր մը ես ալ պիտի գաղթեմ, գլուխս կախ, աչքս՝ ետեւ»:

ՄԻՆԱՍ ԹԷՃԻՐԵԱՆ

«Ազդակ»

(Շար. 1)

ԳՈՂԱՍԻԹԻ ԳՈՂԱՍԻ

ԳՆԱԼԸ կըղզին Կազդուրման Կայանի «Ճանպազեան» սրահին մէջ, Յուլիս 4–ին ներկայացուած է Պերճուհի Պէրպէրեանի բեմադրութեամբ պատրաստուած «Ա՜խ Գնալը, Գնալը, Թատերախաղը, որ անցեալ եղանակին ալ մեծ ընդունելութիւն գտած էր: Ներկայացման աւարտին, բեմ բարձրացած է Պ. Գարուն Գոմաւ եւ յիշեցուցած, որ սկիզբէն աւելի քան տասը հազար հոգի դիտած է Թատերախաղը:

***

ԳՆԱԼԸԻ ծովային ակումբին բացօԹեայ սրահին մէջ, Յուլիս 5–ին, կազմակերպուած էր Շէյլի Մարմնամարզական ակումբի ճաշը: Հիւրերը դիմաւորած է ակումբի պատասխանատուներէն՝ Գարուն Գոմաւ: Ճաշի աւարտին, բարի գալուստի խօսք արտասանած է ակումբի այժմու նախագահ Րաֆֆի Գասպար: Գործադրուած է գեղարուեստական յայտագիր մը: Խօսք առած է Գարուն Գոմաւ, կատարուած է վիճակահանութիւն մը:

ՄԱՐՄԱՐԱ

ՑՈՒՑԱՏԵՏՐ

...ՈՐՈՎՀԵՏԵՒ ՇԱՏ ԼԱՒ ԲԱՐԵԿԱՄՆԵՐ ՈՒՆԻՄ

Բոլոր իրաւ բարեկամներուս

Տարեկից բարեկամներէս մէկուն հետ կը խօսակցէինք անցեալի մեր օրերուն մասին: Ան տարբեր կեանք մը ապրած էր, ես՝ տարբեր: Մեր ճամբաները երբեմն միացած էին իրարու, երբեմն միասին քալած էինք նոյն ուղիին վրայէն, բայց ընդհանրապէս ալ քալած էինք տարբեր ճամբաներու վրայէն: Միայն Թէ հասարակաց կէտ մը կար մեր միջեւ: Երկուքս ալ պանդատ չունէինք: Երկուքս ալ կրնայինք փառք տալ մեր բախտին, որովհետեւ գոնէ մինչեւ մեր սա տարիքը՝ ապրած էինք երջանիկ: Կեանքի մէջ կրցած էինք իրականացնել մեր երազները: Եւ երկուքս ալ տակաւին ամէն օր կ՚աշխատէինք անձանձրոյթ կերպով, աշխատանքի մէջ ալ երջանկութիւն կը գըտնէինք:

Բարեկամս յանկարծ ունեցաւ անակնկալ արտայայտութիւն մը.

– Դեռ մեռնիլ չեմ ուզեր, ըսաւ:

Ցնցուեցայ: Զարմանքով նայեցայ անոր աչքերուն մէջ: Ան նոյն շունչով շարունակեց.

– Դեռ մեռնիլ չեմ ուզեր, որովհետեւ շատ լաւ բարեկամներ ունիմ:

Դարձեալ ցնցուեցայ:

Պատճառաբանութիւնը աւելի ցնցիչ էր, քան Թէ հաստատումը: Մեռնիլ չէր ուզեր, որովհետեւ շատ լաւ բարեկամներ ունէր: Ի՞նչ էր այս: Ընդհանրապէս աշխարհի վրայ ո՛չ մէկը մեռնիլ կ՚ուզէր, բայց քանի՞ հոգի արդեօք մեռնիլ պիտի չուզէր պարզապէս անոր համար որ շատ լաւ բարեկամներ ունէր:

Ակամայ խնդացի: Սպասեցի որ ան ալ խնդայ: Չխնդաց: Եւ ճիշդ այն պահուն երբ խնդալով պիտի հարցնէի Թէ մեռնիլ չուզելը ի՞նչ կապ ունէր լաւ բարեկամներ ունենալու հետ, յանկարծ ուշքի եկայ: Ուշքի եկայ ու անսահման յուզում մը զգացի բարեկամիս այս խօսքին դիմաց: Անսահման յուզում մը եւ հիացում մը:

Մտածեցի: Մարդ ի՞նչպէս տակաւին ապրիլ չուզէ երբ այնքան լաւ բարեկամներ ունի չուրջը: Առանձին մնացած չէ կեանքի մէջ, լքուած չէ: Իր բարեկամները մէկ առ մէկ հեռացած չեն իրմէ՝ իրեն հետ կռուելով, կամ օտար երկիր գաղԹելով, կամ այս աշխարհէն հրաժեշտ առնելով: Ունի լաւ բարեկամներ, որոնք կը սիրեն զինքը եւ զորս կը սիրէ ինք ալ: Որքա՜ն յաճախ կը միանայ անոնց ու ապրելու հաճոյքը կը բաժնէ իրենց հետ: Ինչո՞ւ զրկուիլ անոնցմէ: Կամ ինչո՞ւ անոնց վիշտ պատճառել հեռանալով այս աշխարհէն:

Բարեկամս ուրիշ ոչինչ աւելցուց այս նախադասութեան վրայ եւ անցաւ ուրիշ նիւԹերու: Թերեւս չէր ուզած իր նախադասութեան գեղեցկութիւնը խաթարել՝ գունհկօրէն բացատրելով Թէ ինչ ըսել ուզած էր: Թերեւս ալ արդէն հասկցած էր Թէ ես շատ լաւ հասկցած էի զինքը: Թերեւս ալ հասկցած էր որ ես ալ նոյնը կը մտածէի, Թէ ես ալ, փառք Աստուծոյ, ունէի հրաշալի բարեկամներ որոնք զիս կեանքի կը կապէին, որոնց համար կ՚ուզէի ապրիլ, որոնք եւս կ՚ուզէին որ ես ապրէի դեռ: Թերեւս ալ զղջացած էր սրտին մէջէն գաղտնիք մը դուրս տուած ըլլալուն համար: Թերեւս ալ, ո՜վ գիտէ, վախցած էր որ ես շատ միամիտ ու վիպային պիտի գտնէի զինքը: Թերեւս ալ յանկարծ վախցած էր որ աչքի կու գար, կը կորսնցնէր իր այդ բարեկամները, կամ ուղղակի կը կորսնցնէր իր առողջութիւնը:

Անտարակոյս կեանքի մէջ կան երջանկութիւններ որոնց համար կ՚արժէ ապրիլ: Կեանքը ինքնին արդէն այն գերագոյն երջանկութիւնն է որմէ բաժնուիլ չենք ուզեր: Բայց կեանքը բաղկացնող ինչե՛ր ու ինչեր ալ կան, ոմանք բոլոր մարդոց համար հասարակաց, ոմանք ալ անձի յատուկ, որոնք մարդը կեանքի կը կապեն: Մահը տխուր է անոր համար որ պիտի բաժնուինք այդ սիրելի բաներէն:

Բարեկամս այդ սիրելի բաներուն գըլխաւորը նկատած էր իր լաւ բարեկամները: Իր այդ իրաւ բարեկամներէն մէկն ալ ե՞ս էի: Կարեւոր չէր: Ինծմէ աւելի մօտիկ, աւելի սիրելի բարեկամներ ունէր անկասկած: Կարեւորն այն էր որ ան շատ տխուր բան նկատած էր իր լաւ ու սիրելի բարեկամներէն բաժնուիլը: Եւ անիկա նախադասութիւն մըն էր որ պէտք է յիշուէր գրականութեան մէջ, պէտք է յիշուէր դասագիրքերու մէջ, պէտք է յիշուէր աղօթագիրքերու մէջ, պէտք է յիշուէր ընկերաբանական ուսումնասիրութիւններու մէջ, նոյնիսկ պէտք է առածի կարգ անցնէր: Որովհետեւ անիկա նախադասութիւն մըն էր որ մարդկային ընկերութենէ ներս արժէքներու ցանկին վրայ առաջին տեղը կու տար լաւ բարեկամութեան:

Յանկարծ վախցայ:

Վախցայ որ բարեկամս Թերեւս չէր անդրադարձած Թէ որքա՜ն գեղեցիկ պատգամ մը տուած էր իր այդ նախադասութեամբ: Թերեւս խօսած էր ըստ բախտի, անդիտակցաբար: Թերեւս ալ այդ պատճառաւ էր որ յանկարծ նիւԹը փոխած էր: Չէր սպասած որպէսզի տեսնէր Թէ ես ինչպէս պիտի դիմաւորէի իր այդ նախադասութիւնը:

Ահա Թէ ինչու, երբ կէս ժամ վերջ «մնաս բարով» ըսաւ ու մեկնիլ ուզեց, դրան առջեւ ըսի իրեն.

– Գիտե՞ս, այս գիշեր աղօթքիս մէջ պիտի ըսեմ. «Տէ՛ր, դեռ երկար կեանք տուր ինծի, որովհետեւ լաւ բարեկամներ ունիմ»:

Բնաւ չզարմացաւ: Տաքուկ ժպիտ մը ունեցաւ: Ձեռքը դրաւ ուսիս վրայ: Ու պատասխանեց.

– Եւ վստահ եղիր, Տէրը պիտի լսէ աղօթքդ:

Ռ. Հ.

75–ԱՄԵԱԿԻՆ ԱՌԹԻՒ

ՀԱՄԱԶԳԱՅԻՆԸ ԱՅՍՕՐ

Գիր, գրականութիւն, մշակոյթ... Ակա՞ն արդեօք այլ հիմեր, որոնց կառչած մնացած ըլլայ ազգ մը ամբողջ, դարեր շարունակ, իր գոյատեւումի պայքարը մղելով...

Գիր, գրականութիւն, մշակոյթ... Աւելի ուշ՝ Համազգային Հայ կրթական եւ Մշակութային Միութիւն, նշանաբան ունենալով մեծ բանաստեղծին հետեւեալ բառերը. «...Անունս է Պայքար եւ վախճանս Յաղթանակ»:

Կարելի՞ է պահ մը երեւակայել այն գերմարդկային ճիգը, զորս Համազգայինի անդամները ի գործ կը դնեն՝ իւրաքանչիւր հայու մէջ բարձր պահելու մաքի ու հոգիի լուսաւորութեան ջահը, իր հիմնադիրներուն՝ Շանթերու, Ազգալեաններու, Իփէկեաններու ու Բ. Կանաչեաններու ոգիին ու հաւատքին հաւատարիմ ու միայն ու միայն հիմնական նպատակ ունենալով նպաստել հայ մշակոյթին ու հայեցի դաստիարակութեան զարգացման ու տարածման:

Երբեմնի հայահոծ Լիբանանը, Համազգային Հայ կրթական եւ Մշակութային Միութեան գլխաւոր օրրանը ըլլալով, առաջին, իսկ օրէն ունեցած է անուրանալի դեր մը, հանդիսանալով հիմնադիր տարբեր Թատերական, երաժշտական ու պարային բնագաւառներուն մէջ:

Լիբանանի քաղաքացիական պատերազմի տարիներուն, չանսալով տեղացող ահաւոր ռումբերու տարափին, հաւատարիմ իր առաքելութեան, Համազգայինի Լիբանանի Շրջանային Վարչութիւնը, հայ նորահաս սերունդներուն հոգեմտաւոր դաստիարակութիւնը գերադաս համարելով եւ հայ մշակոյթի հանդէպ սէրն ու հետաքրքրութիւնը վառ պահելու առաջադրանքով, ի գին հսկայական զոհողութիւններու կը ձեռնարկէ Շանթ Կեդրոնի շինարարական աշխատանքին, զայն դարձնելու բազմահարիւր մանուկներու ու պատանիներու համար իր տեսակին մէջ մշակութային եզակի օճախ մը:

1987 Թուականներուն, այդ «խօլ» երազը կը դառնայ իրականութիւն եւ Պ. Համուտի սրտին վրայ կը բարձրանայ քառայարկ այն շէնքը, որ կարծէք միեւնոյն ժամանակ դառնալու էր նաեւ հայկական Մշակութային Կեդրոն:

Այսօր, Համազգայինի հովանիին տակ գործող բոլոր միաւորներու եւ մասնաճիւղերու գործունէութիւնը, որոնք էապէս կարեւոր տեղ կը գրաւեն լիբա -

նանահայ մշակութային կեանքին մէջ, կարելի է բաժնել երեք հիմնական մասերու.

1. – Մանկապատանեկան խումբերն ու գեղարուեստական դպրոցները:

2. – Շրջանային վարչութիւններու մշակութային նախաձեռնութիւնները:

3. – Մասնաճիւղերու եւ շրջաններու մշակութային գործունէութիւնները:

Լ. ՇԱՆԹ ԿԵԴՐՈՆԻ ՄԱՆԿԱՎԱՐԺԱԿԱՆ ԳԵՂԱՐՈՒԵՍՏԻ ԴՊՐՈՑՆԵՐԸ ԵՒ ԽՈՒՄԲԵՐԸ

Բ. Կանաչեան երաժշտական քոլէճը, որ արդէն կը գործէր 1983-էն ի վեր՝ Ազգային Նուպարեան վարժարանէն ներս, հեռացնելէ իր գործունէութեան ծիրը ծաւալելով, կը հասնի մինչեւ Երեւանի Կոմիտաս երաժշտանոց, կընքելով պաշտօնական համաձայնագիր-ներ, ապահովելով վկայականներ, մնալով միշտ ու չահադիտական հաստատութիւն մը, որդեգրելով բազմալեզու դասաւանդութեան միջոցառումներ:

Մասնագէտ տնօրէնի աչալուրջ հսկողութեամբ ու որակաւոր ուսուցչական կազմով, ակադեմական ծրագիրով, կանոնաւոր կերպով կը գործէ երաժշտական քոլէճը, պատրաստելով թէ՛ արհեստավարժ, թէ՛ սիրողական շրջանաւարտներ:

Բ. Կանաչեան երաժշտական քոլէճը կկիրագործէ նաեւ, իր նախաձեռնութեամբ, աշակերտական տարեկան ներքին ունկնդրութիւններ, հաչուեսու համերգներ, արտադպրոցական ձեռնարկներ, համերգ – դասախօսութիւններ, դասարանային համերգներ, համալսարանեան մրցանքներու մասնակցութիւն, հիւր արուեստագէտներու համերգներու եւ «Մասթըր Գլաս»ներու կազմակերպում, ինչպէս նաեւ երկու տարին անգամ մը «Մարկօ Պապիկեան» մրցանքի կազմակերպումը:

Թորոս Ռոսլին կերպարուեստի դպրոցը կը գործէ մեծերու ու փոքրերու յատուկ ժամերով, որոնք կանոնաւոր կերպով կը հետեւին գեղանկարչական դասընթացքներու, վկայեալ երիտասարդ հանրածանօթ արուեստագէտներու հսկողութեամբ, յաճախ ունենալով բացօթեայ, ուղղակի բնութեան ծոցին մէջ աշխատելու հնարաւորութիւններ, վիտօ երկիրներու ընդմէջէն ծանօթանալով աշխարհահռչակ անուանի գեղանկարիչներու, ունկնդրելով արուեստի պանդան դպրոցներու մասին դասախօսութիւններ, ունենալով աշակերտական ու ուսուցչական ցուցահանդէսներ, ինչպէս նաեւ այցելելով Քաղաքի արուեստի տարբեր ցուցասրահները:

Քնար պարախումբ եւ Գայեանէ պարի դպրոցը տարեկան իր պարային ելոյթներով մեծ խանդավառութիւն կը ստեղծէ գաղութէն ներս, արժանանալով որոտընդոստ ծափահարութիւններու:

Քնար պարախումբը իր տարեկան տասնեակ մը ելոյթներէն բացի կ'ունենայ նաեւ շրջապտոյտներ, ինչպէս նաեւ Լիբանանեան պետական մակարդակով պաշտօնական հանդիսութիւններու բացման արարողութեանց ու կարեւոր փառատօներու հրաւիրուելով իր մասնակցութիւնը կը բերէ: Իսկ Գայեանէ պարի դպրոցը, հիմնուած՝ 1989-ին, կը գործէ յատուկ ծրագրով, Հայրենի պարուսույցի բծախնդիր ու խստապահանջ հսկողութեան տակ, որոնք ապագային եւս իրենց հնգամեայ դասընթացքները, կը փոխանցուին Քնար պարախումբ:

Կարկաչ Մանկապատանեկան եւ Երէցներու երգչախումբը իր տարիքային երեք բաժանումներով, ամէն տարի կը պատրաստուի տարեկան իր համերգներուն՝ նոր ու յատուկ Կարկաչին համար հայրենի արուեստագէտներու կողմէ յօրինուած երգերով, որոնք լիբանանահայութեան թէ օտար ունկնդիրին հոգին կը լեցնեն մանկական մաքուր ու ջինջ ձայներով:

Կարկաչը իր լման կազմով սերտ կապեր ու գործակցութիւն հաստատած է Արցախի «Վարանդա» երգչախումբի անդամներուն հետ, նոյնիսկ փոխ այցելութիւններ իրագործելով: Ան կը պատրաստուի նաեւ այլ միջգաղութային այցելութիւններու:

– Գ. Իփէկեան Թատերախումբը, որ դարձած է լիբանանեան Թատրոնի պատմութեան առաջին հիմնաքարը, հիմնուած նոյնինքն Համազգայինի հիմնադիրներէն՝ Գ. Իփէկեանի ջանքերով, առաջին օրէն իսկ յեղաշրջումներ կը կատարէ: Ամբողջ տասնամեակներ տաղանդաւոր բեմադրիչներու շունչին տակ Թրծուած Գ. Իփէկեան Թատերախումբը յաղթանակէ յաղթանակ շրջեցաւ նաեւ գաղութէ գաղութ, մինչեւ հեռաւոր Ամերիկաները:

Թատերախումբը երբեք չընկրկեցաւ ու կը յամառի չարունակել իր երթը հակառակ բազմապիսի դժուարութիւններու:

Համազգայինի Լիբանանի Շրջանային վարչութեան կարեւոր վերջին իրագործում – նախաձեռնութիւնը եղաւ «Արեգ» մանկապատանեկան Թատերախումբի ծնունդը, որ առաջին իսկ ելոյթէն ապահովեց վարպետի ու մասնագէտի յատուկ յաջողութիւն: Կարճ ժամանակամիջոցի մէջ, ան յաջողապէս բեմ հանեց Թումանեանի հէքեաթները, արժանանալով մեծին ու փոքրին բարձր գնահատանքին հաւասարապէս, նոյնիսկ կատարելով շրջապտոյտներ:

Զմոռնանք նաեւ յիշելու «Գուսան» երգչախումբը, որ իր կարգին ունեցաւ փառքի օրեր, սակայն գործեց ընդմիջումներով, իսկ վերջին տարիներուն հանրութեան ներկայացաւ «Հայաստան» նուագախումբի եւ ջութակներու համոյթի ընկերակցութեամբ, մասնակցելով փառատօներու եւ միջազգային այլ երգահանդէսներու:

2. – ՄԱՍՆԱՃԻՒՂԵՐՈՒ ԵՒ ՇՐՋԱՆՆԵՐՈՒ ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ԳՈՐԾՈՒՆԷՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

Համազգայինի Լիբանանի Շրջանային վարչութեան հովանիին տակ կը գործեն նաեւ Համազգայինի մասնաճիւղեր, որոնք որոշ վերիվայրումներով, մշակութային աշխատանք կը ծաւալեն իրենց շրջաններուն մէջ:

Քաղաքի, Էշրէֆիէի, Պ. Համուտի, Անթիլիասի, Այնճարի եւ այլ շրջաններու մէջ մասնաճիւղերը կը գործեն ապակեդրոնացեալ հասկացողութեամբ, ունենալով իրենց դասախօսական ասուլիսները, Թատերախումբերը, երգչախումբերը կամ գեղարուեստական այլ գործունէութիւնները, ինչպէս՝ Այնճարի մէջ «Լուսարձակ 40» Թատերախումբը եւ «Կոմիտաս» երգչախումբը, որոնք յաճախ դուրս գալով իրենց շրջանէն կը ներկայանան հայ թէ օտար հանրութեան:

3. – ՇՐՋԱՆԱՅԻՆ ՎԱՐՉՈՒԹԻՒՆՆԵՐՈՒ ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ՆԱԽԱՁԵՌՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

Համազգայինը իր հիմնադրութեան առաջին օրէն փակ, երբեք վհատիլ չգիտցաւ: Ընդհակառակը, եղաւ միշտ նախաձեռնող, չվարանեցաւ հրաւիրելու նոյնիսկ մեծ Թիւով խումբեր: Տակաւին բոլորիս մտքերուն մէջ Թարմ են ու յաճախ կը յիշենք Մարի Ռոզ Աբուսէֆեաններն ու Նուրիճա Մաթէոսեանները, Արաքսիա Դաւթեանները, Քրիստինէ Սահակեանն ու Կոստանդին Սիմոնեանը, Արմէն Սարգսեանն ու Արմէն Պապախանեանը, Արա Մալիքեանն ու Սէրուժ Գրաճեանը, Հալէպի «Սարդարապատ» պարախումբն ու հանրածանօթ Թաթան՝ իր նուագախումբով, առանց սակայն անտեսելու գրական հանդիպումներն ու դասախօսութիւնները, յիշելով եւ յիշատակելով յոբելեանները, մեծարելով ու պարգեւատրելով հայ ժողովուրդի արժանաւոր զաւակները:

Որքա՜ն ջլապինդ աշխատանք ու զոհաբերութիւն:

Անշուշտ այս բոլոր աշխատանքներէն բան մը պիտի տուժէր եւ տուժողը եղաւ Լ. Շանթ կեդրոնը:

Վարչութիւնը կլանուած՝ իր խումբերով, դպրոցներով, Շրջանային նախաձեռնութիւններով, Լ. Շանթ կեդրոնը, որպէս կառոյց, խնամքէ զերծ մնաց եւ ենթարկուեցաւ ժամանակի մաշումին:

Այսօր մշակութային ըմբռնումներու չափանիշները փոխուած են. հարկ է վերանորոգել ու Թարմութիւն ստեղծել:

Կեդրոնի նորոգութիւնն ու բարեզարդումը դարձած էր կենսական, սակայն բոլորիս ծանօթ տնտեսական կացութիւնը չէր Թոյլատրեր նման մեծածախս հարկադրանքներու ձեռնարկել: Բարեբախտաբար, Համազգայնական, մշակութաէր ու մշակութային ձեռնարկները քաջալերող Արմէնեան ընտանիքը պատրաստակամութիւն յայտնեց մեծ մասամբ ստանձնել ծախսերը, դառնալով մղիչ ուժը: Առաւել գոհունակութեան այլ աղբիւրներ, Համազգայինի բարեկամներ, որոնք սրտաբուխ նուիրատուութիւններով մասնակցեցան, որպէսզի այսուհետեւ ճակատաբաց կարենանք ընդունիլ օտար հիւրեր ու բարեկամներ, ասանգութիւն դարձած ձեռնարկներ իրագործելով ամբողջովին նորոգուած ու բարեզարդուած Լ. Շանթ կեդրոնի «Գ. եւ Հ. Արմէնեան» սրահին մէջ:

Շնորհակալութիւն մեր հայ երախտեորուն ու պատանիներուն, որոնք մեզի առիթ ստեղծեցին նման կառոյց մը պահելու:

Վարձքը կատար բոլոր արուեստագէտներուն, գեղարուեստական ղեկավարներուն, բոլոր նուիրատուներուն անխտիր, ծնողներուն, միւսորներու վարչութիւններուն ու ծնողական յանձնախումբերուն:

Բոլորին յաջողութիւն ու բարի երթ:

ՀԱՄԱԶԳԱՅԻՆԻ
ԼԻԲԱՆԱՆԻ ՇՐՋԱՆԱՅԻՆ
ՎԱՐՉՈՒԹԻՒՆ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՆ ԺՊԻՏ

ԸՆԿ. ՓԱՆՋՈՒՆԻԻ ԱՆԿԻՒՆ

ՏԱՐԱԾԱՇՐՋԱՆՈՒՄ ԱՄԵՆԱԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԱԾ ՊԵՏՈՒԹԻՒՆԸ

(ըստ Քոչարեանի նախընտրական ծրագրի)

Ըստ միջազգայնագէտների, Հայաստանում միայն կազմակերպուած բանը կազմակերպուած յանցագործութիւնն է:

***

ՄՈՆՈՒՄԵՆՏ

Ասում են չուտով ՀՀ քաղաքացիութեան նախարարութեան առջեւ կը տեղադրուի անյայտ նախարարի յուշարձանը:

***

ԵՐԿՈՒՍՆ Է ՆՈՅՆ ԲՈՑԻ

Ըստ Օ-ԷՍ-ԱԷ-Ը դիտորդների, Հայաստանը չճանաչուած Ղարաբաղի Հանրապետութեանը չկարողացաւ ճանաչուած պետութիւն դարձնել, իսկ Ղարաբաղցիները կարողացան ճանաչուած Հայաստանը Եւրախորհրդի համար անճանաչելի պետութիւն դարձնել:

ՊԱՏՐԱՆՔ

Գրեց՝ ՓԱՅԼԱԿ ՍԱՆԱՍԱՐ

ԵՐԿՐՈՐԴ ՄԱՍ

1923, ամառ – աշուն

Փարիզ

9.

Աղջիկը, ճիշդ մէկուն պէս, որ կը գտայ իր եօրին ծանօթ էակ մը, ժպտելով իրեն դարձաւ: Շողակաթ ինքնաբուխ խանդաղատանքով ափերուն մէջ սեղմեց անոր ձեռքը. բայց որքա՜ն պաղ էր այդ ձեռքը, կատարեալ սառի կտոր... Դէմքն ալ ինչքա՜ն տժգոյն կ'երեւէր... Բրնձափոշիի ու կարմիրի չպարին տակէն տեղ տեղ կը յայտնուէր անարիւն մորթ մը... որքան նկուն ու յողնած երեւոյթ մը ունէր անիկա այդ իրիկուն...

Շողակաթ անմիջական գաղափար մը ունեցաւ: Առանց վայրկեան մը տնտնալու, աղջկան Թեւէն քաշելով առաջնորդեց սրճարան մը: Երկու կիները մեկուսացան անկիւն մը, պզտիկ սեղանի մը շուրջ: Աղջիկը չընդդիմացաւ ամենեւին. մանուկի համակերպութեամբ հետեւեցաւ պառաւին: Թեթեւ տկար, ուժաքամ մարմին մը ունէր անիկա: Շողակաթ ծրարը բացաւ աղջկան առջեւ. հասկցուց անոր որ իր հաչւոյն տաք խմիչք ապսպրէ...

– Մա'նժ... աղջիկս... մա'նժ... կեր ... կաթա է, կաթա... կ'ըսէր կէս հայերէն, կէս ֆրանսերէն հատուկտոր բառերով: «Կաթա... կաթօ... մանժ... կէ'ր... Քօռ ըլլամ, աղջիկս... որքան պաղ են ձեռքերդ»...

Սպասաւորը երկու սրճակաթ դրաւ իրենց առջին: Աղջիկը գաւաթներուն շուրջ կը տաքցնէր ձեռքերը ու մելամուշ աչքերով կը նայէր ծերուկ կնոջ: Անոր ակնարկը ծանր էր զարմացումով ու գոհունակութեամբ...

Շողակաթ երկու մատները բարձրացուց ու նշանացի հարց տուաւ.

– Երկու օր է, ո՞ւր էիր...

– Malade, malade (հիւանդ): Պատասխանեց աղջիկը, գուշակելով հարցումը, ու ինքն ալ գլուխը ափին, նմանցուց պառկողի մը դիրքը:

Կէս բառացի, կէս նշանովի, սկսաւ ընդհատ խօսակցութիւն մը, որ զուարճալի մտերմութեան վերածուեցաւ կամաց կամաց:

Պահ մը աղջիկը ցոյց տուաւ ոտքերը ու յարեց.

– Regardez ... les bas ... ô que c'est chaud ... (տեսէք գուլպաները... ո՜հ... որքա՜ն տաք կը պահեն...):

Արդարեւ հագած էր Շողակաթի նուիրած բրդեայ գուլպաները:

Երկար պահ մը լուռ կեցան: Աղջիկը գաւաթին մէջ կը Թաթխէր արեւելեան կաթան, կը դարձնէր ափին մէջ ու կը կրկնէր... Oh, que c'est bon... que c'est bon...! ... (Ա՜հ, ի՜նչ լաւ է):

Այսպէս ժամէ մը աւելի կեցան հոն: Ժպիտներ, պզտիկ խօսքեր փոխանակեցին: Յաճախ կը զոհուէին Թիւրիմացութիւններու: Շողակաթ կը փորձէր բաներ մը հասկցնել. աղջիկը ընդառաջ կ'երթար իրեն. բայց յանկարծ հասկացողութեան Թելը կը փրթէր: Իրարու կը նայէին շփոթած, կը ջանային Թափանցել իրարու մտածումը: Բայց բարեմիտ ժպիտ մը կու գար կարկտելու կիսկատար բառերը ու նոյն խաղը կը վերսկսէր...

Վերջապէս աղջիկը ձեռքին, ակնարկին օժանդակութեամբ հարցում մը ըրաւ, որ միշտ ունէր լեզուին վրայ.

– Mais enfin... pourquoi ça... pourquoi...? Qu'est ce que m'en voulez-vous? (Վերջապէս, ի՞նչ է աս... ի՞նչ կը նշանակէ ... ի՞նչ կ'ուզէք ինձմէ...)

Շողակաթի դէմքը ողողուեցաւ անակնկալ զօրովով մը: Մի՞թէ կարելի է տալ այդ տեսակ հարցում մը: Ինքնին հասկնալի չէ՞ր միթէ... Անդիտակից, բուռն Թափով մը, համոզումի մը չեչտով յարեց անմիջապէս.

– «Փուրքուա՞... Թուա, մաֆիյ... մա ֆիյ... (Ինչո՞ւ... բայց չէ՞ որ դուն աղջիկս ես... իմին աղջիկս)..

Շողակաթ այս բառերը կ'ըսէր այնպիսի լրջութեամբ, այնպիսի խոր ու անվարան ստուգութեամբ, որ օտար աղջիկը րոպէ մը բերանը բաց, չփոթահար մնաց ու իրեն նայեցաւ, ուզելով հասկնալ թէ իրա՞ւ կ'ըսէ, թէ կատակ...

– Moi... ta fille? (Ե՞ս, աղջի՞կդ...):

– Ուի... ուի... մա ֆիյ... Թուա Արփինէ... Արփինէս... աղջիկս... կարելի՞ բան է, չգիտնաս..

Աղջիկը սառած կը նայէր կնոջ. անոր խօսքերուն տակ յուզիչ, եղերական խորհուրդ մը Թաղնուած կար անպայման: Որքան ալ անըմբռնելի, բայց նուիրական գաղտնիք մը կար այդ ծեր կնոջ մօտ, որուն խառնուած կը մնար ինքն ալ անգիտակցաբար... Եթէ ոչինչ կը հասկնար, բայց կը զգար թէ սրբապղծութիւն պիտի ըլլար, դրժել ու մերժել այդ կինը ու անոր հետ վիճելու ելլել... Կացութիւն մըն էր, որ ուր ճշմարտախօսութիւնը աւելորդ ու անտեղի չարիք մը պիտի ըլլար այդ կնոջ հանդէպ, ու լուռ համակերպութիւնը՝ տեսակ մը պարտականութիւն... Ահա ինչ որ տարտամօրէն կը խորհէր այդ պարզ աղջիկը: Ու ահա թէ ինչո՞ւ մեղմ ժպիտով մը յարեց.

– Mais... Madame, moi Giselle, je m'appelle Giselle... (բայց անունս Ժիզէլ է, տիկին):

Շողակաթ ժխտօրէն մատը կը շարժէր օդին մէջ ու կը պնդէր.

– Նօօ... նօօ... Թուա մա ֆիյ... Թուա Արփինէ... Արփինէ... Արփինէ...

(Շար. 18)

(Շար. Ա. էջէն)

կալուած էր Յունիս 23-ին, երբ կը փորձէր Էվինի բանտը նկարահանել: Ըստ հաւաստի աղբիւրներու, Թեհրանի յեղափոխական դատախազն է, որ խոշտանգած է կինը իր կօշիկով, հարցաքննութեան մը ատեն:

ՄԱՄՈՒԼ

ՍԱՐԵԱՆԻ ԵՒ ՍԱՐԳԻՍԻ ԿՈՎԿԱՍԵԱՆ ԱՂԲԻՒՐՆԵՐԸ

«Լիպերասիոն» Յուլիս 17-ի իր թիւին մէջ, կ'արձագանգէ Անթիպի զոյգ ցուցահանդէսներուն Փաթրիք Սապաթիէի ստորագրութեան տակ: Յօդուածագրին համար, երկու արուեստագէտները ոչինչ ունին հասարակաց, բացի իրենց հայկական ծագումէն: Սարեան հանրածանօթ անծանօթ մըն է, կը գրէ, որու համար Փոնթիւս Հիւլթէն 1980-ի իր ցուցահանդէսին կազմակերպիչը, ըսած է՝ 20-րդ դարու հայ մեծագոյն արուեստագէտը: Արտակոնի համար Սեզանի եւ Մաթիսի կողքին էր: Սարգիս կը գրէ, Թուրքիայէն եկած Փարիզ, կը թափանցէ Կովկասի կորսուած դրախտները: Անցորդներ են, «Եւրոպացի Ասիոյ մէջ, Ասիացի Եւրոպայի» (ըստ քննադատ Վոլոշինէ), ինչ որ լաւ սահմանում մըն է Հայաստանի:

***

«LE FIGARO · ECONOMIE»

(17 juillet)

KIRK KERKORIAN MILLIARDAIRE AUTODIDACTE

Մէթրօ Կոլտուին Մայըր ընկերութեան ներկայ տէրը, կը գրէ թերթը, այսօր 85 տարեկան, երկար ժամանակի ներգրուած չըներ:

Հակիրճ պատմականն ընելով «ամերիկացի անկայուն միլիառատէրին», յօդուածագիրը կը գրէ թէ ան քաջ եմտագէտ մըն է եթէ նոյնիսկ լաւ մատակարարող չէ: Այս առընչութեամբ կը յիշէ քրեաի Լիոնէյի հարցը 1995-ին, երբ Ֆրանսական դրամատունը իրեն փոխանցած էր Մէթրօ Կոլտուին Մայըրը, մինչ այս վերջինը Գ. Գրիգորեանը ամերիկեան դատարան տարած էր: Գաղտնապահութեան ջատագով, կ'աւելցնէ թերթը, միլիառատէրը քիչ անգամ հրապարակ կ'իջնէ և խոյս կու տայ լրագրողներէն: Իր անձնական հարստութիւնը ներդրած է իր Թրասինտա հոլտինկին մէջ (իր երկու աղջիկներուն անուններով՝ Թրէյսի եւ Լինտա): Կ'ապրի Պէլ Էրի եւ Լաս-Վեկասի միջեւ, իր պատմութիւնը պատմութիւնն է Հայու համեստ ընտանիքի մը զաւկին: Ինքնուս, մեկնած է թերթ ծախելով, խորհած է կռփամարտիկ դառնալ, ապա, որպէս օդաչու Բ. աշխարհամարտին մասնակցած է: Հիմնած է օդանաւային փոխադրութեանց իր ընկերութիւնը 1947-ին եւ զայն ծախած 1962-ին եւ կրկին կը գնէ 1964-ին: Կը վերսկսի 1968-ին եւ 104 միլիոն տոլարի կը ծախէ: Ռազմավարութիւն մըն է, զոր շատ կը գործածէ յետագային Մէթրօ Կոլտուին Մայըրի հետ: Յաջորդող տարիներուն, Գ. Գրիգորեան կը գնէ, կը ծախէ, կը գնէ: Ներդրումներ ունի պանդոկներու, հսկայ գազինոներու եւ այլն: Այսօր, թեկնածու է Վիվէնտի Իւնիվերսէլի գնման:

VOYAGE EN ARMÉNIE

OEUCUMENIQUE, CULTUREL, HUMANITAIRE

Du 23 au 30 Octobre (avec extension possible de 2 jours au Karabagh et retour le 3 Novembre)

Prix : 1.065 Euros

Accompagnateur : Pasteur SAMUEL SAHAGIAN

S'inscrire auprès de Solidarité Protestante France-Arménie : 1, rue Cabanis, 75014 Paris

Téléphoner au : 06 83 09 08 19 au Pasteur Sahagian ou à M. Janik Manissian : 06 11 98 37 12

Ի ՅԻՇԱՏԱԿ

Դր. Մելքոն Կիւրճեան եւ զաւակը՝ Վազգէն 100 Եւրո կը նուիրեն «Յառաջ»ին իրենց կնոջ եւ մօր՝ Լալիկ Կիւրճեանի մահուան 14-րդ տարելիցին առթիւ:

G2IA

Communiqué de Presse

Le G2IA a tenu, le 28 juin 2003, son Assemblée Générale annuelle. Après lecture du rapport moral et du rapport du Trésorier, les comptes ont été approuvés et quitus a été donné au Conseil d'Administration.

Le renouvellement partiel des Administrateurs a permis de constituer le nouveau Conseil d'Administration. Il est composé de : Giraïr ACHDJIAN, Antoine BAGDIKIAN, Armen BAGHDASSARIANS, Jacques BAHRY, Yérvant BERBERIAN, Paul HALADJIAN, Gérard HOVAKIMIAN, Nadine MOURADIAN, Michel PAZOUMIAN, Michel SARADJIAN, Michel SARE, Sasun SAUGY, Jean-Pierre TOUMAYAN, Armen VALIAN, Edouard VARVARIAN.

Le Conseil d'Administration qui s'est réuni immédiatement après, a élu Sasun SAUGY Président du G2IA pour deux ans, en remplacement de Giraïr ACHDJIAN, arrivé en fin de mandat. Le nouveau Président a constitué le bureau de la manière suivante : Armen VALIAN, (Vice-Président), Edouard VARVARIAN (Secrétaire Général), Nadine MOURADIAN (Secrétaire-Adjoint), Jean-Pierre TOUMAYAN (Trésorier) et Michel SARADJIAN (Trésorier-Adjoint). Giraïr ACHDJIAN a été nommé représentant du G2IA au CCAF.

Conformément sa vocation, le G2IA continuera à travailler sur des projets à caractère économique, aussi bien en France qu'en Arménie. Le développement de réseaux de professionnels et la transmission des compétences resteront ses priorités pour répondre au mieux aux besoins et à l'évolution de l'environnement économique et communautaire.

«ՅԱՌԱՋ»ի
ընթացիկ ազդերու սակագինը

	€	
Մահազդ	140	(167,44)
Հոգեհանգիստ	125	(149,50)
Շնորհակալիք	125	(149,50)
Հարսնիք–Նշանտուք	125	(149,50)
Ծնունդ	125	(149,50)

Բոլոր ազդերու սակերուն վրայ, հարկ է աւելցնել 19,60% Թ.Վ.Ա. (տե՛ս. փակագծի մէջ ընդհ. գումարը):

Այս գիները կը վերաբերին մէկ անգամ հրատարակելի ազդերու, ՄԻՆՉԵՒ ՄԷԿ ՔԱՌՈՐԴ ՍԻՒՆԱԿ (25 տող) մահազդներու պարագային եւ 1/8-րդ (12-13 տող) մնացեալին:

Առեւտրական եւ այլ ծանուցումներու համար, դիմել թերթին Վարչութեան:

ՀՈԳԵՀԱՆԳԻՍՏ

ԱՐՄԵՆՈՒՀԻ ԳԵՒՈՆԵԱՆԻ
մահուան առաջին տարելիցին՝ եւ

ԳՆԷԼ ԳԵՒՈՆԵԱՆԻ
մահուան չորրորդ տարելիցին առթիւ,

հոգեհանգստեան պաշտօն կը կատարուի յառաջիկայ Կիրակի օր, Յուլիս 20-ին, Փարիզի Ս. Յովհաննէս - Մկրտիչ Եկեղեցին:

Paroisse Sainte Croix de Paris

ECOLE SAINTE CROIX

Les cours d'arménien, de cathéchisme et de chants et danses arméniens reprennent pour les enfants de 5 à 12 ans au cours de l'année scolaire 2003-2004, **à partir du samedi 4 octobre de 14h à 17h**
au 13, rue du Perche, Paris 3ème

Pour les inscriptions, s'adresser à la Paroisse, Tél.: 01 44 59 23 50.

ՀՈԳԱԲԱՐՁՈՒԹԻՒՆ ՍՈՒՐԲ ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՄԿՐՏԻՉ ՄԱՅՐ ՏԱՃԱՐԻ

EPHORIE DE LA CATHEDRALE ST-JEAN BAPTISTE

ՈՒԽՏԱԳՆԱՑՈՒԹԻՒՆ ՍՈՒՐԲ ԷՋՄԻԱԾՆԻ ՄԱՅՐ ՏԱՃԱՐԻ ԿԱՌՈՒՑՄԱՆ 1700-ԱՄԵԱԿԻՆ ԱՌԻԹՈՎ

Նախաձեռնութեամբ՝ Փարիզի եւ Շրջանի ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ

ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ, ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ 30-ԷՆ ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ, ՆՈՅԵՄԲԵՐ 6

Այս ճամբորդութեան համար նախատեսուած է՝
8 օրուան համար՝ 1180 Եւրօ
Առանձին սենեակի պարագային՝ 1355 Եւրօ
(Օդանաւ, օդակայանի տուրք, վիզա, պանդոկ, շրջապտոյտներ, սնունդ)

Արձանագրութեան վերջին պայմանաժամ՝
ՕԳՈՍՏՈՍ 15

Մանրամասնութեան համար հեռաձայնել Առաջնորդարանի Քարտուղարութեան՝
01 43 59 67 03 թիւին

FRA ZAVARIAN des Hauts-de-Seine

CROIX BLEUE Section de Chaville

Dimanche 20 juillet

Grande Fête Champêtre

Khanassor

PARC BON REPOS
78140 VIROFLAY (Près Place Louis XIV Nat. 10)

- **A 11h30:** En l'église arménienne de Chaville
MESSE DE REQUIEM
à la mémoire du prince Arghoutian
et à la mémoire des 5 jeunes combattants
de l'Armée Révolutionnaire Arménienne
tombés lors de la prise de l'Ambassade de Turquie à Lisbonne.
—— 20ème anniversaire ——

- **A 13h:** Recueillement sur la tombe du Prince Arghoutian au Cimetière de Chaville et prise de parole par HAGOP SAZDJIAN

- **Puis jusqu'à tard dans la soirée au Parc Bon Repos**
Animation musicale par le **Trio Artsakh** composé de **Hagop, Asko et Hovig**
Participation de la chanteuse **Yerso**

Prise de parole
MOURAD PAPAZIAN
Président du Comité Central du Dachnaktzoutioun

— Buffet, grillades, tournois
— Stands de présentation du Nor Séround, du CDCA
— Présentation des derniers ouvrages parus en librairie et dédicaces par leurs auteurs
— Stands d'animation pour les enfants

Imprimé sur les Presses du Journal «HARATCH»
83, rue d'Hauteville — 75010 PARIS
SIRET : 571 027 317 000 15 Commission paritaire : No 55935

ՇԱԲԱԹ – ԿԻՐԱԿԻ
ՅՈՒԼԻՍ 19-20
SAMEDI - DIMANCHE
19-20 JUILLET
2003

LE NUMERO: 1 €

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ

ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ (1884-1957)

HARATCH
LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE FONDE EN 1925
DIRECTRICE : ARPIK MISSAKIAN
83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
TEL. : 01 47 70 86 60 — FAX : 01 48 00 06 70
E-MAIL : jharatch@aol.com

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար· 230 Եւրօ — Վեցամսեայ : 122 Եւրօ
Արտասահման : Տար· 270 Եւրօ (Ամէնօրեայ առաքում)
247 Եւրօ (Շաբաթական առաքում) — Հատը : 1 Եւրօ
C.C.P. PARIS 15069-82 E

78ՐԴ ՏԱՐԻ – ԹԻՒ 20·733 Fondateur SCHAVARCH MISSAKIAN 78e ANNEE — N° 20·733

ՓԱՐԻԶ

Վ. ՕՍԿԱՆԵԱՆԻ ՄԱՄՈՒԼԻ ԱՍՈՒԼԻՍԸ

Հայաստանի Արտաքին գործերու նախարարը Վարդան Օսկանեան որ կ՚ընկերանայ նախագահ Ռ. Քոչարեանի Փարիզի այցին, Յուլիս 17, Հինգշաբթի կէսօրին մամուլի ասուլիս մը տուաւ Գրիյոն պանդոկին մէջ, այդ պանդոկը ըլլալով նախագահական պատուիրակութեան իջեւանը: Ներկայ եղան Փարիզի հայ մամուլի ներկայացուցիչներ, Հայաստանէն լրագրողներ, հեռատեսիլի տեսագրողներ:

Ասուլիսին գլխաւոր թեմաները եղան նախագահ Ռ. Քոչարեանի Փարիզ այցին արծարծուած նիւթերը, ապա Ղարաբաղի հարցը եւ Հայեւթուրք յարաբերութիւններու մարզը: Վ. Օսկանեան ըսաւ թէ Ֆրանսայի Նախագահին ու Ազգային Ժողովի Նախագահին հետ Ռ. Քոչարեանի հանդիպումներուն մնայուն նիւթերէն եղած էր Եւրոպայի հետ յարաբերութիւններու ոլորտը: Ֆրանսա յատկապէս հետաքրքրուած էր Հայաստանի մէջ ժողովրդավարութեան, մանաւանդ մահապատիժի ջնջումի հարցերով, ինչ որ մաս կը կազմէր Եւրոպական Խորհուրդին առջեւ Հայաստանի ստանձնած պարտաւորութիւններուն: Այդ բոլորին մեկնակէտը այն էր որ Եւրոպական Միութեան եւ Կովկասի յարաբերութիւնները կարեւոր էին ու Միութիւնը մեծ ուշադրութիւն կ՚ընծայէր Կովկասի մէջ կայունութեան, խաղաղութեան ամրապնդումին: Միւս կողմէ, Հայաստանի Եւրոպական միութեան անդամակցութիւնը մօտակայ հեռանկար չըլլալով հանդերձ, դրական երեւոյթ է որ Եւրոպան կ՚ուզէ Հայաստանը եւ ամբողջ Կովկասը տեսնել եւրոպական շրջանակին մէջ: Ատիկա իր դրական ազդեցութիւնը կ՚ունենայ Հայաստանի ընկերային ու տնտեսական մարզերուն վրայ:

Ինչ կը վերաբերի հայեւթուրք յարաբերութիւններու շրջանակին որ ամէնէն լայն տեղը գրաւեց ասուլիսին, Վ. Օսկանեան փոքր դրական մը կը նկատէ այն որ Թուրքիա արդէն Ղարաբաղի հարցին, այլ խօսքով՝ Գ. երկրի մը պայմանին չի կապեր երկկողմ յարաբերութիւններու ոլորտը: Ատիկա իրենց կը ներշնչէ «զգուշաւոր լաւատեսութիւն» մը:

Խօսելով Թուրք իր պաշտօնակիցին հետ Մատրիտի հանդիպումին ու սահմանը բանալու հեռանկարին առնչութեամբ մասին, նախարարը ըսաւ թէ որոշ ադրիբ-ներու յայտնած լաւատես ակնկալութիւնը չէ ընթերցուած Ա. Կիւլի հետ ունեցած հանդիպումէն: Իր տպաւորութիւնը այն եղած էր որ Թուրքերը տակաւին պատրաստ չէին առոր. կը ջանային փոքր քայլերով որոշ տեղաշարժեր արձանագրել, բայց իրապաշտ մօտեցում չէր պատճառեր ոչ մէկէն սահմանը բանան:

Վ. Օսկանեան նոյն յարաբերութիւններուն մասին այլ հարցումի մը պատասխանելով բացատրեց թէ Թուրքերու Սփիւռքի իշխանութիւններուն հետ բանակցելու ջանքը կապ չունի պետական մակարդակով տարուած քաղաքականութեան հետ: Օրինակ, վերջերս ԱՄՆ-ու մէջ արձանագրուած զարգացումները յստակ նպատակ կը հետապնդէին որոնց կեդրոնը կը գտնուէր ցեղասպանութեան ճանաչումի խնդիրը: Իրենք վարչական ղեկավարներու մակարդակով կը շարունակէին հանդիպում ունենալ Թրքական կողմին հետ: Ու զոնէ առայժմ, Սփիւռքին հետ բանակցութիւնները չէին արգելակեր պետական մակարդակի հանդիպումները:

Ղարաբաղի մասին առաջին հարցումը կը վերաբերէր վերջին օրերու սահմանային միջադէպերուն: Վ. Օսկանեան մտահոգիչ կը նկատէր զանոնք, հակառակ որ վերջերս Պաշտպանութեան երկու նախարարները հանդիպում ունեցած ու կարգ մը համաձայնութիւններու յանգած էին: Ըսաւ թէ Ատրպէյճան պէտք է վերջ տայ ոտնձգութիւններուն, քանի որ արդէն ամէն անգամուն համապատասխան հակահարուածը կը ստանայ: Հայկական զինեալ ուժերը որեւէ շահ չունէին նման քայլեր փորձելու: Իսկ Բաքու ունէր, նկատի առած ռազմաշունչ յայտարարութիւնները:

Ամէն առիթով ղարաբաղեան հարցին կարգաւորումին լրջօրէն հետամուտ կը յայտնուէր Ֆրանսայի Նախագահը: Ռ. Քոչարեանի հետ հանդիպումին ալ կէսէն աւելին այդ նիւթին յատկացուած էր: Ժ. Շիրաք այդ մասին քանիցս խօսած էր նախագահներ՝ Պուտինի ու Պուշի հետ: Այս անգամ եւս պատրաստակամութիւն յայտնած էր ամենաբարձր մակարդակի նախաձեռնութիւններու: Նպատակը, առանց աւելի յապաղումի արդարացի ու խաղաղ լուծումի մը իրականացումն էր:

Աշնան Բաքուի մէջ եռակի (Հայաստան – Վրաստան – Ատրպէյճան) ժողով մը գումարելու Ք. Փոնսըլէի առաջարկին առնչութեամբ Վ. Օսկանեան ըսաւ թէ նման ժողովներ տեղի ունեցած էին արդէն Թիֆլիսի ու Վէրսայի մէջ: Ռ. Քոչարեան պատասխանած էր թէ Հայաստանի համար որեւէ հարց չի ներկայացներ ժողովին Բաքուի մէջ գումարուիլը, պայմանաւ որ երաշխիք տրուի որ յաջորդին վայրը Երեւանը կ՚ըլլայ ու Բաքու կ՚ընդունի Ազգային Ժողովի իր նախագահը ուղարկել Երեւան:

Ասուլիսը աւարտեցաւ Կոմիտասի արձանին տրուած այցին տպաւորութիւններով. նախարարը որ ընկերացած էր նախագահ Ռ. Քոչարեանի կողմէ ծաղկեպսակի զետեղման, ըսաւ թէ կարեւոր յաջողութիւն էր նման վայրի մէջ, այդ մեծութեամբ ու այդ արձանագրութեամբ կոթողի մը իրագործումը:

Ա. ԹՈԹՈՑԵԱՆ

***

Նոյն առաւօտը, Հինգշաբթի, Յուլիս 17-ին, ժամը 12·30-ին, նախագահ Քոչարեան ծաղկեպսակ մը զետեղեց Կոմիտասի յուշարձանին եւ ողջագուրուեցաւ արձանագործ Դաւիթ Երեւանցիի հետ: Նախապէս ալ, այցելած էր նկարիչ Ժանսէմի Մաթինեօն ցուցասրահը: Արուեստագէտը 400 վիմագրութիւն նուիրած է Հայաստանի:

ՕՐԸ ՕՐԻՆ

ՄԵՐ ԱԼՑԱՅՄԸՐԸ

Քիչ առաջ «Յառաջ»ի խմբագրատունը կը գտնուէի: Սովորութիւն է, ամէն անգամ Փարիզ այցելելուս անպայման հոն պիտի հանդիպիմ, լսեմ տիկին Արփիկին վերջին վերլուծումները ազգային հարցերուն մասին, չէնկիլէրցի հայրենակից Արփիին հետ կատակեմ մեր «հայրենի գիւղ»ին մասին ուր երկուքէս ոչ մէկը ծնած եւ ոչ ալ ոտք դրած է: Հոն, ըստ բախտի, պիտի տեսնեմ յօդուած մը բերելու եկած Գրիգոր Պըլտեանը, Հայաստանէն կամ Սփիւռքի որեւէ անկիւնէն եկած հայրենակից մը, յաճախ թերթի միջոցով «ծանօթ դրիչներ» որոնք կ՚աշխատակցին «Յառաջ»ին: Պարոն Փափազեանը մուտքի սեղանին նստած, տիկին Արփիկին կարդացած փորձերուն կը հետեւի, մինչ Արփին յաջորդ օրուան «Օրը Օրին»ը կը պատրաստէ, կամ հայաստանեան մամուլը կը թղթատէ: Ու ամէն անգամ հոգեւին գօտեպնդուած դուրս կու գամ «Ռիւ տ՚Հօթվիլ»ի թիւ 83 մուտքէն, կը վերադառնամ գաւառ:

Այս անգամ ալ այցելութենէս դոհ, խմբագրատունէն ելայ ու իջայ փապուղիին «Փուասոնիէռ» կայանը: Կառախումբին մէջ նստած, կը խորհէի մեր վերջին խօսակցութիւններուն մասին, երբ յանկարծ աչքիս զարկաւ «Ալցայմըր» մեծատառ արձանագրութեամբ հրապարակային յայտարարութիւն մը: Անոր վրայ կար հետեւեալ կարգախօսը. «Pour ne pas oublier ceux qui ont tout oublié». Հասկնալի է որ արշաւին նպատակն է մարդոց ուշադրութիւնը հրաւիրել Ալցայմըրի հիւանդութեան վրայ եւ զօրակցութիւն խնդրել:

Ձեմ գիտեր ինչո՛ւ, միտքս անմիջապէս հիւանդութեան չգնաց, այլ մեզի՝ Հայերուս: Քանի մը վայրկեան առաջ մեր խօսակցութեան ընթացքին ակնարկած էի Հին Ջուղայի գերեզմանատան քանդումին: Քանի մը ամիս առաջ, «Յառաջ» առաջին էջի վրայ անդրադարձած էր դէպքին երբ տակաւին քանդումի ոճիրը իր աւարտին չէր հասած: Յուսացած էի որ Ֆրանսահայ մամուլը անմիջապէս ձայնակցելով պիտի բողոքէր ու մեր «400 հազարնոց» գաղութը ոտքի հանէր Պամեանի Պուտտաներուն քանդումին համազօր այս բարբարոսական արարքին դէմ... Աւա՜ղ...

Առանց անուններ տալու, ֆրանսատառ մեր պատկերազարդ ու շքեղ թուղթի վրայ տպուող հանդէսները, գրեթէ առանց բացառութեան, լուռ մնացին: Սակայն, ոճիրին աւարտէն յետոյ, չես գիտեր ի՛նչ զգացումներէ մղուած, ամէն մէկը, քանի մը տողով, ոմանք փոքր լուսանկարով մըն ալ, արցունք թափեցին «միջազգային մշակոյթին դէմ» գործուած բարբարոսութիւնը դատապարտելով: Ալցայմըրէ տառապող մեր հայրենակիցները պարզապէս մոռցած էին թէ այս ոճիրը ամէն բանէ առաջ ԻՐԵՆՑ մշակոյթին ուղղուած արարք մըն էր. մոռցան թէ ամիսներ առաջ պէտք է արթըննային: Բայց, մեղաւորը միայն մամուլը չէ: Մենք ազգովին Ալցայմըրէ կը տառապինք, իսկական հիւանդներէն ալ աւելի: Մենք մեր պատմութիւնը եւ դարաւոր փորձառութիւնը մոռցած, ապաւինեցանք «միջազգային համայնք»ին: Մեր ազգային իշխանութիւնները, պետական եւ եկեղեցական, հայաստանեան թէ սփիւռքեան, այս դատը ձգեցին օտարին: Արդիւնքը այսօր բոլորիս ծանօթ է. «պատմական» այս գերեզմաննոցը որուն դարերով ոչ մէկ նուաճողի ձեռք երկարած էր, չկայ այլեւս. հազարաւոր տապանաքարեր ու հրաշալի խաչքարեր վերջնականապէս կործանած են, հազարաւոր հանգուցեալներու վերջին հանգիստը յաւիտենապէս խռոված:

Ահա՛ թէ ինչ կը պատահի, երբ ժողովուրդ մը դարերէն եկած իր պատմական փորձառութենէն կը հրաժարի. իր հոգեւոր արժէքները կը դառնան լոկ «մշակոյթի» տարրկայ կամ խնդիր, իր բանական ու հաւաքական յիշողութիւնը կը դադրի գործելէ: Ալցայմըրի առաջին ազդանշանները ի յայտ կու գան երբ արդէն ուշ է...:

ՍԱՀԱԿ ՍՈՒՔԻԱՍԵԱՆ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՃԱԿԱՏ

«ԱՐՄԷՆՓՐԷՍ»

(Յուլիս 17 / 18)

ԽՈՆԷԿԵԱՆԻՆ ԴԷՄ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ՀԵՏԱԽՈՒԶՈՒՄ ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԱԾ

Արժանթինահայ գործարար Էտուարտօ Խոնէկեան որ պետական հարկերը վճարած չըլլալու ամբաստանութեամբ հետապնդումի տակ էր երբ Իտալիա կը գտնուէր, ներկայիս ենթակայ է միջազգային հետախուզման: Մեծահարուստ հայ գործարարը կրնայ մինչեւ 8 տարուան բանտարկութեան դատապարտուիլ, ըստ երկրին քրէական օրէնսգրքին: Նոյն Խոնէկեանին ղեկավարած մէկ ընկերութեան յանձնուած էր Երեւանի Զուարթնոց օդակայանին մատակարարումը, յառաջիկայ 30 տարուան համար:

***

ՄԱՆԿԱԿԱՆ ՊՈՌՆԿԱԳՐԱԿԱՆ ԺԱՊԱՒԷՆ ՊԱՏՐԱՍՏՈՂ ԽՈՒՄԲ ՅԱՅՏՆԱԲԵՐՈՒԱԾ

Հայաստանի ու ԱՄՆ-ու ապահովութեան ծառայութիւններու միասնական հետաքննութեամբ պարզուած է որ Երեւանի բնակիչ Սուրէն Աբէլեան կապ հաստատելով Ամերիկայի եւ Ռուսաստանի դործակիցներու հետ, համացանցի միջոցով պատրաստած ու ցրուած է մանկական պոռնկագրական ժապաւէններ: Իր բնակարանի խուզարկութեան ընթացքին գրաւուած է շուրջ 50 տեսերիզ: Իրեն ու երկու գործակիցներուն դէմ քրէական հետաքննութեան ձեռնարկուած է:

ՆԱԽԱԳԱՀ ՊՈՒՏԻՆ ԲԱՔՈՒ Կ՚ԱՅՑԵԼԷ

Յուլիսի երրորդ տասնամեակին Ռուսաստանի նախագահը Բաքու կ՚այցելէ, ըստ «Թուրան» գործակալութեան: Ոչ պաշտօնական այցին ընթացքին Վ. Պուտին նախագահ Հ. Ալիեւը կը պարգեւատրէ Ա. Պերվոզվանի շքանշանով. տեղի կ՚ունենայ փոխադարձ հետաքրքրութեան հարցերու, այդ կարգին նաեւ ղարաբաղեան կնճիռին կարգաւորման մասին քննարկում:

***

ԹԻՖԼԻՍԻ ՄԷՋ ՀԱՅ ՄԸ ՍՊԱՆՆՈՒԱԾ

Յուլիս 17-ին Թիֆլիսի Հաւլաբար թաղամասին հայկական թատրոնին մօտ սպաննուած է Յակոբ Յարութիւնով անուն 52 տարեկան Հայ մը որ փոխ - նախագահն էր օդային գիծերու ընկերութեան մը: Սպանութիւնը կը կարծուի թէ կողոպուտի նպատակով գործուած է:

ՀԱՅԱՍՏԱՆ-ԹՈՒՐՔԻԱ ՅԱՐԱԲԵՐՈՒԹԵԱՆ ԱԴՐԲԵՋԱՆԱԿԱՆ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒՄԸ

Ատրպէյճանի «Էքսփրէս» թերթը անդրադառնալով Թուրքիոյ կողմէ Հայաստանի կիրարկուած տասնամեայ շրջափակումին ջնջումին առնչուած լուրերուն, գրած է թէ ատիկա առաջին ակնարկով մաս կը կազմէ Կովկասի տիրելու ԱՄՆ-ու եւ Ռուսիոյ մրցակցութեան: Ա. գերպետութիւնը կը խորհի թէ Հայաստանի հետ սահմանին բացումով Թուրքիա Եւրոպայի ու Ասիոյ միջեւ հրաշալի կամուրջի մը դերը կը ստանձնէ: Իսկ Կարս - Երեւան եւ Կարս – Գիւմրի երկաթուղիին բացումը առիթ կու տայ շրջանային ուժանիւթի ծրագիրներ իրականացնելու:

(Շար·ը Դ· էջ)

ՊՈԼԻ՛ՍԸ...

«Տէտէ»ին պարտականութիւններէն էր նաեւ հոգ տանիլ եկեղեցւոյ բակին մէկ անկիւնը գտնուող նապաստակներուն: Այդ նապաստակները կերակրելու համար «Տէտէ»ն, հետը առնելով երկու հոգի, «պաղչա» կ'երթար՝ նետուած հազարներն ու ճմերուկները նապաստակներուն բերելու համար: Այսպիսով թէ՛ նապաստակները ճաշ կ'ունենային եւ թէ հաւաքուելու եկած այդ պատանիները թաղի ճամբաները կը սորվէին:

Պզտիկ ՄԱԿ մըն էր կարծես այս գիշերօթիկը: Մէկ ազգ, սակայն, տարբեր լեզուներ: Կարծէք, թէ աւանք հարազատ զաւակներն էին Բաբելոնի աշտարակի շինարարներուն, որոնք նոյն ծագումը ունենալով հանդերձ, սկսած էին խօսիլ տարբեր լեզուներ: Սեւ բախտը խառներ էր փրենց լեզուները: Ամէն մէկը կը խօսէր տարբեր լեզու: Կը յիշեմ այն յայտարարութիւնը, որ Պր. Հրանդը բրաւ գիշերօթիկ ըլլալէս շաբաթ մը ետք:

Նախ հայերէնով, որմէ բան մը չհասկցայ, ապա թրքերէնով. «Պուրատա էրմէնիճէտէն պաշքա պիր տիլ քոնուշուլմազ»: Պաշքա տիլ քոնուշանլար ճէզալանտըրըլաճաքլարտըր». «Տարբեր լեզուով խօսողները պիտի պատժուին»: Պաղ ջուր թափեցաւ մեր ամէնուն գլխուն: Յաջորդող ամիսներուն հսկիչի պէտք իսկ չկար: Հայերէն չէինք գիտեր, որ խօսէինք: Այլ լեզու խօսողներուն պատիժը շատ ծանր էր:

Ճաշարանը սալայատակուած էր մարմարով: Իւրաքանչիւր քառակուսի մեթրը բաժնուած էր սեւ մարմարէ երիզով մը. այնպէս որ, գետինը սեւ կողմերով քառակուսիներ կազմուած էին: Անոնք, որոնք հայերէնէ զատ լեզու խօսէին, կը մտնէին այդ քառակուսիին մէջ եւ նունենիով հարուածները կ'իջնէին... մէ՛կ, երկո՛ւ, երե՛ք...

Եկեղեցւոյ բակին մէկ անկիւնը մեր ոտնագնդակի դաշտն էր՝ 11×3 մեթր տարածութեամբ: Իւրաքանչիւր խումբ երեք խաղացող կ'ըլլար: Կիրակի կէսօրէ ետք մըն էր ոտնագնդակի մրցում մը տեղի կ'ունենար: Ես ալ իրաւարարն էի: Քանի մը օրէնք միայն սորվեցուցած էին ինծի ֆաուլ, փենալթի եւ կոլ: Ուրիշ բան չէի գիտեր: Ամէն անգամ պատիժ մը կու տայի պոռալով՝ ֆաուլը, փենալթի... Յանկարծ, պարոն Հրանդը երեւցաւ երկրորդ յարկի պատուհանէն: «Հոս եկուր ծօ անպիտան, ինչո՞ւ հայերէն չես խօսիր»: Ես գիտնալով գլխուս գալիքը՝ ըսի. «Պարոն, էրմէնիճէ քոնուշույորում, ֆաուլ կամ փենալթի կ'ըսէի կոր»:

«Հիմա անոնց հայերէնն ալ կը սորվիս», ըսաւ: Խաղը կեցուց, բոլոր աշակերտները սրահ տարաւ եւ ինծի մտցուց այդ մէկ մեթրնոց քառակուսիին մէջ... «Ֆաուլին սխալ կ'ըսես, փենալթիին՝ պատիժ»: Այս բոլոր բառերուն հետ Նունենին կ'իջնէր սրունքներուս: Նունենին կը շառաչէր, աչքերէս արցունք կ'իջնէր: Ի՜նչ դժուար է եղեր «Աստուծոյ» լեզուն: Զիս դիտող ընկերներս՝ կռահելով իրենց ալ գլխուն գալիքը, հետս կու լային, Պատիժի ենթարկուողները գոնէ շաբաթ մը առանց կաղալու չէին կրնար քալել:

Քանի մը շաբաթ ետք արդէն սկսած էր բարձրանալ մանուկներուն զուարթ ձայները գիշերօթիկին մէջ:

Սկսած էինք հայերէն խօսիլ: Քրտերէն կամ թրքերէն նախադասութեան վերջաւորութեան կ'աւելցնէինք կ'ընէ կոր մասնիկը եւ կ'ըլլար հայերէն: Դպրոցը, նախակրթարանի մակարդակով, չորսյարկանի փայտաշէն շէնք մըն էր: Ունէր մօտ 150 աշակերտ, որուն 60 – 80 գիշերօթիկներն էին: Շէնքը՝ հաւանաբար անկարող դիմադրելու խոր ծերութեան, երկրաշարժներու ցնցումներուն, կլիմայի փոփոխութեան եւ աշակերտներուն ծանրութեան, սկսած էր ճեղքեր տալ: Երեւակայեցէք, վերի յարկի դասարաններուն աշակերտները մատիտի տաշոց կը թափէին վարի յարկի դասարաններու աշակերտներուն վրայ՝ տախտակամածի վրայ յառաջացած ճեղքերէն: Վերանորոգման բազմաթիւ դիմումներ ապարդիւն մնացած էին: Դպրոցին բակը չափէն աւելի պզտիկ էր: Անկարելի էր վազվզել: Զբօսանքներուն կա՛մ գնդիկ կամ ալ պարան ցատքել կը խաղային: Շատ հազուադէպ պարագաներուն միայն՝ ոտնագնդակ: Այդ խաղերէն մէկուն յիշատակը տակաւին կը պահեմ աջ յօնքիս վրայ:

ՍԻՐՈՅ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ՄԸ

Կէտփիփաշայի գիշերօթիկները կը յաճախէին Ինճիրտիպի նախակրթարանը: Այս երկսեռ վարժարանը կը յաճախէին նաեւ Պոլսահայեր: Կարելի էր զանազանել Պոլսահայերը գիշերօթիկներէն: Հակառակ անոր, որ ո՛չ ուսուցիչները, ո՛չ ծնողքները, ոչ ալ աշակերտները խտրականութիւն կը դնէին: Մեր հետ կը վարուէին, ինչպէս կը վարուէին իրենց զաւակներուն հետ:

Ոմանք իրենց զաւակներուն հետ կը ղրկէին նաեւ նամակի դրամ: Այսպիսի աշակերտներէն էր Էթիլը: Ինձմէ երկու դասարան բարձր՝ աւարտական կարգի աշակերտուհի: Ամէն Երկուշաբթի եւ Հինգշաբթի օրերը դասարանս կը մտնէր ու դարակիս մէջ կը դնէր գրպանի եւ նամակի ծախսս: Ամիսներ անցան այսպէս Հակառակ անոր որ գիտցած էի, որ Էթիլն էր դարակիս մէջ դնողը, օր մը օրանց շնորհակալութիւն մ'իսկ չյայտնեցի իրեն: Ինք ամէն զբօսանքին զիս կը դիտէր ժպիտով մը եւ այդ ժպիտը ուրախութեան կը վերածուէր, երբ տեսնէր, որ իր դրամովը գնումներ կ'ընէի դպրոցին կրպակէն: Գիշերօթիկ ընկերներս սկսած էին ծիծաղիլ վրաս՝ ըսելով. «Էթիլը քեզ կը սիրէ, Էթիլը քեզ կը սիրէ...»:

Ականջդ խօսի Էթիլ...

ՄԻՆԱՍ ԹԷՃԻՐԵԱՆ

(Շար. 2)

ԳԱՂՈՒԹԷ ԳԱՂՈՒԹ

ՕԹԹԱՈՒԱՅԻ մէջ, Գանատայի դաշնակցային կառավարութիւնը Յունիս 27-ը հռչակեց բազմազգային մշակոյթի օր: Այդ նպատակով, նոյն օրը Գանատայի Մշակութային, Ժառանգութեան նախարարուհիին նախաձեռնութեամբ խորհրդակցական ժողով մը գումարուած է, որուն մասնակցած են 25 ազգային փոքրամասնութիւններու ներկայացուցիչներ: Ասոնց կարգին՝ Գանատայի Հայ Դատի յանձնախումբի կողմէ Արիս Պապիկեան, Գանատայի բազմամշակութային Խորհուրդի նախագահ՝ Արթին Յակոբեան եւ նոյն կազմակերպութեան վարչութեան անդամ Յակոբ Մխիթարեան: Նախարարութիւնը հիմնական չորս սկզբունքներ ներկայացուցած է եւ ներկաներուն կարծիքը առած: Այդ սկզբունքներն են. – «Ա) Ազգային փոքրամասնութիւններու միջեւ մշակութային փոխ հասկացողութիւն: Բ) Գանատայի քաղաքացիութեան կարեւորութիւնը եւ արժէքը: Գ) Պայքարիլ ցեղային խտրականութեան դէմ: Դ) Գանատայի ազգային փոքրամասնութիւններու լիարժէք մասնակցութիւնը Գանատայի պետական եւ հանրային հաստատութիւններէն ներս:

* * *

ԹՈՐՈՆԹՈՅԻ ՀՕՄ-ի Ռուբինա մասնաճիւղը տօհմիկ օրերու շարքին 10-րդը տօնած է Յունիս 7-ին, Հայ Կեդրոնին մէջ, նուիրուած Ատանայի եւ Սիսի: Այդ առթիւ, հրապարակ հանուած էր գրքոյկ մը, ուր աշխարհագրական եւ պատմական տեղեկութիւնները կային Կիլիկեան աշխարհի, թագաւորութեան եւ կաթողիկոսութեան մասին, նաեւ կիլիկեան բերդերու, վանքերու, եկեղեցիներու: Ճաշէն ետք, տեղի ունեցած է կենդանի պատկերի ներկայացում: Խօսք առած է մասնաճիւղի ատենապետուհին՝ Արմիկ Սաֆարեան, գլխաւոր խօսողը եղած է Մեղրիկ Ծ. Վրդ. Բարիքեան, որուն հայրը ատանացի է եւ մայրը՝ սսեցի, շահեկան տեղեկութիւններ տուած է եւ ծանրացած պատմական Հայաստանի վրայ: Հանդիսութիւնը վերջ գտած է հիւրասիրութեամբ:

ԳԱՆԱՏԱՀԱՅ ԿԵՐՊԱՐՈՒԵՍՏԱԳԷՏՆԵՐ

ԱՐԹՕ ՉԱՔՄԱՔՃԵԱՆ

Մոնրէալ, Մարտ 2003:

Հակառակ զարնանամուտ ըլլալուն, ցուրտը տակաւին սիպերիական սառնամանիքները կը յիշեցնէր Գանատայի մէջ: Հակառակ ժամանակի սղութեան ու բազմազբաղ ըլլալուս, կ'որոշեմ անպայման հանդիպիլ Արթօ Չաքմաքճեանին: Ցանկութիւնս կը յայտնեմ գանատահայ ճարտարապետ եւ շինարար Մկրտիչ Վառվառեանին, որ անմիջապէս կը համաձայնի հասցնել զիս Արթօ Չաքմաքճեանին քով՝ որեւէ օր եւ որեւէ ժամու, որ ինծի կը յարմարի: Ճանապարհին ի յայտ կու գայ, որ Մկրտիչ Վառվառեանը ոչ միայն արուեստասէր է, այլ նաեւ յատուկ ակնածանք կը տածէ Չաքմաքճեանին հանդէպ, մանաւա՛նդ մեծապէս կը գնահատէ Մոնրէալի մէջ զետեղած անոր Եղեռնի յուշարձանը: Երբ կ'ակնարկեմ, թէ Չաքմաքճեանի արուեստին բանալին Եղեռնն է, ան կը խոստանայ յաջորդ օրն իսկ զիս տանիլ նաեւ Եղեռնի յուշակոթողը տեսնելու: Ուեսթմաունթի Չաքմաքճեանի բնակարանը կը հասնինք երեկոյեան ժամը 7-ը անց: Դուռը ինք կը բանայ եւ կ'ողջագուրուինք հին մտերիմներու նման:

– Արի Մովսէս ջան, արի, քեզ վաղուց էի սպասում...

Արթոյի բնակարանը լեցուն էր իր ստեղծագործութիւններով եւ հնատիպ բազմաթիւ առարկաներով: Թէեւ ոչ մէկ անկիւն եւ կամ տարածք պարապ էր, սակայն սենեակները խճողուած ըլլալու տպաւորութիւն չէին ձգեր, այլ կարծես թէ ամէն ինչ իր տեղն էր, այսինքն՝ Արթոյի բնակարանը այդպէ՛ս պէտք է ըլլար...: Ամէն ինչ ուղիղ կը համապատասխանէր կերպարուեստագէտի խառնուածքին ու մեծութեան:

Կը սկսինք երեւանեան յուշերով, յատկապէս կը յիշենք մեր ընդհանուր ընկերներն ու ծանօթները (Հենրիկ Իգիթեան, Շահէն Խաչատրեան, Էլիբէկեաններ, Արա Շիրազ, Արթօ Հաստուրեան, Մկրտիչ Մազմանեան, եւ այլն) եւ խօսակցութիւնը ինքնաբերաբար կ'ընթանայ արեւելահայերէնով: Ան կը սկսի տեղեկութիւններ տալ իր ամենահին գծանկարներէն մինչեւ իր նորագոյն քանդակները, որոնք բոլորն ալ անքակտելիօրէն կապուած են իրարու: Արթոյի ստեղծագործական անցած ճանապարհը թէեւ արտաքնապէս յստակ է ու պարզ, սակայն էապէս բարդ է ու խիստ կարիքը կը զգացուի լրջօրէն ուսումնասիրելու եւ վերլուծելու: Ունի գլուխ – գործոց ստեղծագործութիւններ, ինչպէս՝ «Կոմիտաս», «Հիրոշիմա», «Նարեկացի», «Ողբը», «Ճիչ», «Մտածող»ը եւ ուրիշներ, որոնց մասին կարելի է առանձին մենագրութիւններ գրել:

Անոր ամենափոքր ու ամէնէն աննշան համարուող քանդակն իսկ յագեցած է կոթողայնութեամբ, որ ոչ միայն արժանի է յատուկ ուշադրութեան, այլեւ «կը ստիպէ» մեզի կանգ առնել անոր դիմաց ու... խորհրդածել կեանքի ու մահուան, բարիի ու չարի բարդ ծալքերուն մասին:

Արթօ Չաքմաքճեան ծնած է 1933-ին, Գահիրէ: 1948-ին կը ներգաղթէ Հայրենիք: Մասնագիտական նախնական ուսումը ստացած է Երեւանի «Փանոս Թերլեմեզեան» ուսումնարանը: Ապա կ'ընդունուի Երեւանի Գեղարուեստաթատերական Բարձրագոյն Հիմնարկը, զոր կ'աւարտէ 1959-ին, որմէ ետք ստեղծագործական կեանքին զուգահեռ կը զբաղի մանկավարժական աշխատանքներով: Եւ շրջան մը կը մասնակցի նաեւ Ակադեմիայի հնագիտական հետազօտութիւններուն, խորհրդատուի հանգամանքով: Ան 1975ին կը մեկնի Գանատա: Հոս՝ Մոնրէալի մէջ, իր ստեղծագործական կեանքին զուգահեռ կը զբաղի նաեւ մանկավարժութեամբ, իբրեւ արուեստի դասախօս:

Ան ցարդ արժանացած է միջազգային մրցանակներու, որոնց շարքին՝ 1965-ին Խորհրդային Միութեան «Հիրոշիմա»ի համար սահմանուած առաջին մրցանակը եւ կամ 1984-ին Մոնրէալի Փլաս տը Զ'Արի «Ուիլիըմ Փելլէթէի» ոսկեմետալը: Անոր գործերը ցուցադրուած են եւրոպայի եւ ամերիկեան բազմաթիւ կեդրոններու մէջ, ինչպէս նաեւ «Լուվր»ի (Փարիզ), «Միգլում Գոխում»ի (Գերմանիա), «Միւզէ Թրէթիաքովի» (Մոսկուա) նման թանգարաններու մէջ: Ունի կարգ մը յուշարձաններ, զետեղուած՝ Մոնրէալի, Տիթրոյիթի, Ուաշինկթըն Տի - Սի-ի, Նիւ Ճըրզիի եւ այլ քաղաքներու մէջ: Արթօ Չաքմաքճեան դիմաքանդակի բացառիկ վարպետ մըն է: Անկախ հայ դէմքերէ (Առնօ Բաբաճանեան, Կոստան Զարեան, Սարուխան, Մովսէս Տէր - Գալուստեան), իրագործած է նաեւ միջազգային դէմքեր (Հիւպերթ Ակին, Սըր Փիթըր Մէտէուար, եւ ուրիշներ), որոնք իր տաղանդին եւ ինքնատպութեան վկայականն են:

Թէեւ Արթօ Չաքմաքճեանի արուեստը ունի զանազան երեսներ, (որոնց մասին հարկաւոր է անդրադառնալ առանձինն), այնուամենայնիւ իր արուեստի հենքը եղած է ու կը մնայ Եղեռնի թեման: Ուղղակիօրէն իբրեւ Եղեռնի յուշարձան ան ունի երկու ստեղծագործութիւն: Առաջինը զետեղուած՝ Մոնրէալի մէջ, իսկ երկրորդը տակաւին կը մնայ իր մօտ, իբրեւ չիրականացած երազ: Այս մէկը կը ներկայացնէ տիեզերքը, որուն կեդրոնը տառապած ու անիրաւուած մարդն է, որուն գլխուն վրայ սակայն տակաւին վտանգը առկախ կը մնայ դամոկլեան ժանգոտած սուրի նման: Այս յուշարձանը գլուխ – գործոց եւ ուրոյն յղացք մըն է, զոր կարելի է աշխարհին ներկայացնել իբրեւ բռնութեան դէմ ծառայող մշակութային խարան:

Տրուած ըլլալով որ այս մեծատաղանդ կերպարուեստագէտին արուեստը գրեթէ անծանօթ կը մնայ հայ գեղարուեստասէր հասարակութեան համար, անոր արուեստի տարբեր ծալքերուն, ի մասնաւորի Եղեռնի թեմային պիտի անդրադառնանք պարբերաբար եւ տարբեր առիթներով:

ՄՈՎՍԷՍ ԾԻՐԱՆԻ

«Ազդակ»

ՀԱՂՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

ՍՓԻՒՌՔԱՀԱՅ ՈՒՍՈՒՑԻՉՆԵՐԻՆ

Սփիւռքի կրթական գործի յարգարժան կազմակերպիչներ,

Սփիւռքահայ սիրելի ուսուցիչներ,

2003 թուականի Յուլիսի 31-ին ժամը 11-ին «Սփիւռք» Գիտաուսումնական կենտրոնի սրահում (Երեւան, Ալեք Մանուկեան 13, 4-րդ յարկ) տեղի կ'ունենայ Սփիւռքահայ ուսուցիչների ամառնային վերապատրաստութեան դասընթացների բացման հանդիսաւոր արարողութիւնը:

Դասերը կը սկսուեն Օգոստոսի 1-ից, առաւօտեան ժամը 9-ից 14-ը: Օրուայ երկրորդ կէսին ուսուցիչները կը մասնակցեն կենտրոնի մշակած մշակութային ծրագրերին եւ հնարաւորութիւն կ'ունենան ծանօթանալու Երեւանում գործող թանգարաններին, կը լինեն Երեւանի մշակութային օջախներում, հանդիպումներ կ'ունենան պետական – քաղաքական գործիչների հետ: Իսկ ամսուայ Շաբաթ եւ Կիրակի օրերին վերապատրաստուող ուսուցիչները կ'այցելեն Հայաստանի տեսարժան վայրերը, կը ծանօթանան երկրի պատմամշակութային արժէքներին:

Օգոստոսի 26-ին կ'աւարտուեն դասերը, մէկ օր անց ուսուցիչները կը մասնակցեն ստուգարքներին:

Օգոստոսի 28-ին տեղի կ'ունենայ ամառային վերապատրաստութեան դասընթացքների փակման հանդիսաւոր արարողութիւնը, որի ընթացքում մասնակիցները կը ստանան աւարտական վկայագրեր՝ ՀՀ ԿԳ Նախարարի, Խ. Աբովեանի անուան Հայկական Պետական Մանկավարժական Համալսարանի ռեկտորի եւ «Սփիւռք» գիտաուսումնական կենտրոնի տնօրէնի ստորագրութիւններով:

ՀՀ ԱԳ ՆԱԽԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆ
ՀՀ ԿԳ ՆԱԽԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆ
«Սփիւռք» ԳԻՏԱՈՒՍՈՒՄՆԱԿԱՆ ԿԵՆՏՐՈՆ

Յունիս 17, 2003

ՇԱԲԱԹԱԿԱՆ ԱԿՆԱՐԿ

ՀԱՅԿ. ԿԵԱՆՔԸ ԼՈՍ-ԱՆՃԸԼԸՍԻ ՄԷՋ

Հ·Մ·Ը·Մ·-ի ՆԱԽԱՍԱՐԴԵԱՆ 28-ՐԴ ԽԱՂԵՐՈՒ ՓԱԿՄԱՆ ՀԱՆԴԻՍՈՒԹԻՒՆԸ

Լոս – Անճըլըսի Վէլի Գոլէճի մարզադաշտին վրայ, Յուլիս 6-ին, տեղի ունեցած է Հ. Մ. Ը. Մ.-ի Նախասարդեան 28-րդ մարզախաղերու փակման հանդիսութիւնը, որուն ներկայ եղած են 15 հազար հոգի։ Հանդիսութիւնը վարած է Ստեփան Գոյաճեան։ Խօսք առած են Հ. Մ. Ը. Մ.-ի Շրջանային վարչութեան ատենապետ Վիգէն Դաւթեան եւ Կեդր. վարչութեան կողմէ Մհեր Դաւիթեան, շեշտելով Միութեան նպատակն ու դերը։ «Տիպար Հ. Մ. Ը. Մ.-ական – 2003» տիտղոսին արժանացած Վարդգէս Ալահայտոյեանին յանձնուած է յուշանուէր մը։ Իր սրտի խօսքը արտասանած է օրուան նախագահը՝ Սարգիս Կիտցինեան։ Օրհնութեան խօսքով հանդէս եկած է առաջնորդ Մուշեղ Արք. Մարտիրոսեան։ 19 մասնաճիւղերէ հազարաւոր սկաուտներու եւ մարզիկներու մասնակցութեամբ եւ փողերախումբի առաջնորդութեամբ տպաւորիչ տողանցքէն ետք տեղի ունեցած է տարբեր մարզախաղերու յաղթական խումբերու բաժակներու յանձնումը։

***

ՅԱՂԹԱՆԱԿԻ ՊԱՐԱՀԱՆԴԷՍԸ

Շաբաթ, Յուլիս 5-ի երեկոյեան, «Եունիվըրսըլ Հիլթըն» պանդոկին մէջ տեղի ունեցած է Հ. Մ. Ը. Մ.-ի Նախասարդեան 28-րդ մարզախաղերու յաղթանակի պարահանդէսը, որուն ներկայ եղած են 1200 հոգի։ Ողջոյնի խօսք արտասանած է Սարգիս Արէնեան։ Հանդիսութիւնը վարած է Զարլի Կալեան։ Շրջանային վարչութեան խօսքը փոխանցած է Վիգէն Դաւթեան։ Ցուցադրուած է տեսերիզ մը, օրուան նախագահ՝ Տէր եւ Տիկին Սարգիս եւ Սիւզան Կիտցինեանի կեանքը ներկայացնող։ Դրուատանքի խօսք արտասանած է օրուան նախագահը եւ իբրեւ գնահատանք Հ. Մ. Ը. Մ.-ի տարած աշխատանքին, 30 հազար տոլար նուիրած է Միութեան։

***

ԱՅՆԹԱՊԻ ՏՈՀՄԻԿ ԵՐԵԿՈՅԹ

Օրէնճ Քաունթիի Հայ Կեդրոնի «Ղազարեան» սրահին մէջ, Յունիս 6-ին, տեղի ունեցած է Այնթապի նուիրուած տոհմիկ երեկոյթ մը, որուն ներկայ եղած են 80 հայրենակիցներ։ Բացումը կատարած է Մակի Տիչոյեան, ներկայացնելով Այնթապի պատմականը, թուելով յատկապէս կրթական հաստատութիւնները։ Ցուցադրուած են Այնթապի աւեղնագործութեան նմոյշներ։ Արմէն Արոյեան տեսերիզներով բացատրութիւններ տուած է Այնթապ ճարտարապետութեան մասին։ Այնթապի Հայրենակցական Միութեան ատենապետուհի Սեդա Մինասեան ներկայացուցած է Միութեան գործունէութիւնը։

***

«ՄԱՇՏՈՑ» ՔՈԼԷՃԻ ԱՄԱՎԵՐՋԻ ՀԱՆԴԷՍԸ

Կլէնտէյլի «Մաշտոց» գոլէճի սրահին մէջ, Յունիս 14-ին, տեղի ունեցած է հաստատութեան 11-րդ ամավերջի հանդէսը, հոծ բազմութեան ներկայութեամբ։ Ողջոյնի եւ շնորհաւորանքի խօսքով հանդէս եկած են Վազգէն Քահանայ Աթմաճեան եւ Թաղապետական Խորհուրդի անդամ Տէյվ Ուիվըր։ «Հուսկ Բանք»ը արտասանած է Գոլէճի նախագահը՝ տոքթոր Կարպիս Տէր – Եղիայեան, յորդորելով շրջանաւարտները, որ ազգային հարազատ միջավայրի մէջ իրենց ստացած որակաւոր ուսումով նպաստեն հայահպանման անյետաձգելի ջանքերուն ու իրենց մասնագիտութիւններով զինուած՝ անսակարկ նուիրումով ծառայեն գաղութային կեանքի աշխուժացման եւ յարատեւ վերելքին»։ Գոլէճի 15 տարբեր բաժանմունքներէ 355 շրջանաւարտներու կողմէ խօսք առնելով Ջինար Շահմուրատեան գնահատած է «Մաշտոց» գոլէճի ակադեմական մասնագիտութիւններու մակարդակը։ Փակման խօսքով հանդէս եկած է գոլէճին նախագահը։

ԼՐԱՏՈՒ

– ԳԱՂՈՒԹԷ ԳԱՂՈՒԹ –

ՊԷՅՐՈՒԹԻ Հայ Կաթողիկէ Միութեան «Արարատեան» սրահին մէջ, Յուլիս 3-ին, տեղի ունեցած է դասախօսական երեկոյթ մը նուիրուած է Հայ մանրանկարչութեան արուեստին, հովանաւորութեամբ Հայ կաթողիկէ Ներսէս – Պետրոս ԺԹ. պատրիարք – կաթողիկոսին եւ կազմակերպութեամբ Հայ կաթողիկէ Համալսարանական Միութեան մշակութային յանձնախումբին։ Առաջին դասախօսը եղած է Րաֆֆի Ջերչեան, որ ներկայացուցած է հայկական մանրանկարչութեան պատմութիւնը։ Անդրադարձած է սկզբնական, Կիլիկեան (Ոսկեդարը), յետկիլիկեան ժամանակաշրջանին եւ գաղութային կեանքի (14 – 18 դար) հայկական մանրանկարչութեան առանձնայատկութիւններուն։ Գեղարուեստական յայտագրէ մը ետք, խօսք առած է Զմմառու վանքի մատենադարանի տնօրէն՝ հայր Վարդան Վրդ. Գազանճեան, որ երկար բացատրութիւններ տուած է Զմմառու վանքին մէջ գտնուող ձեռագիր մատեաններուն եւ գանձերուն մասին։ Դասախօսութիւններուն ընկերացած է սահիկներու ցուցադրութիւն։

***

ՊԷՅՐՈՒԹԻ Յակոբ Տէր – Մելքոնեան սրահին մէջ, Յուլիս 2-ին, կազմակերպութեամբ Լիբանանի Հ.Յ.Դ. Հայ Դատի մարմնին հանդիպում մը տեղի ունեցած է Աթոմ Եղոյեանի եւ Արսինէ Խանճեանի հետ։ Հանդիպումը վարած է Արմէն Ապտալեան, որ ներկայացնելէ ետք Աթոմ Եղոյեանը, արծարծած է հայկական ցեղասպանութեան նիւթը եւ Հայոյն նեբաշխարհին միջեւ եղած անքակ – տելիութիւնը։ Աթոմ Եղոյեան, ապա պատասխանած է հարցումներու, սկսելով գլուսաւորին այն հարցումէն, որ կը վերաբերէր «Արարատ»ի պատրաստութեան գաղափարին։ Աթոմ Եղոյեան մանրամասն ծանրացած է հարցին վրայ, բացատրելով պարագաները, հոգի գիտակցութիւնը։ Եղոյեանի համար նաեւ, Հայոց ցեղասպանութեան պահանջին մէջ, առանց հատուցման հաշտութիւնը անիմաստ է։ Երեկոն շարունակուած է ներկաներու հարցումներով։

***

ՊԷՅՐՈՒԹԻ Սէն – Ժօզէֆ համալսարանի «Փիէր Ապու Խաթէր» սրահին մէջ, Յուլիս 4-ին, տեղի ունեցած է Համազգայինի «Բարսեղ Կանաչեան» երաժշտական գոլէճի 2002 – 2003 տարեշրջանի շրջանաւարտներու վկայականներու բաշխման եւ տարեկան եզրափակիչ համերգը։ Բացման խօսքը արտասանած է տնօրէնը՝ Երուանդ Երկանեան, որ ներկայացուցած է տարեշրջանին ընթացքին արձանագրուած խրագործումները, մատնանշելով նաեւ թերութիւնները։ Համերգին առաջին մասը բնդգրկած է երեք շրջանաւարտներու դաշնակահարներ՝ Սիրվարդ Փօյաճեանի, Ծովինար Մկրտիչեանի եւ Թաւջութակահար Նարեկ Տէմիրճեանի ելոյթները։ Ցետոյ բեմ ելած են մրցանակակիր վեց աշակերտներէն հինգը, որմէ յետոյ Պուրճ Համուտի քաղաքապետը՝ Անդրանիկ Մսրլեանի ձեռամբ, շրջանաւարտները ստացած են իրենց վկայականները։ Հուսկ, խօսք առած է թեմին առաջնորդը՝ Գեղամ Եպիսկոպոս։ Վերջին բաժնին մէջ, բեմ բարձրացած են գոլէճի 23 աշակերտներ։

ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՆ ՃՊԻՏ

ԸՆԿ. ՓԱՆՋՈՒՆԻԻ ԱՆԿԻՒՆ

ՕՐԻՆԱՑ ԵՐԿԻՐ

ՀՀ դատավարութեան հաշուարկներով, եթէ Հայաստանում այս տեմպերով մարդ սպանեն, Գեղամեանը հաստատ 1 միլիոն ստորագրութիւն չի հաւաքի։

***

ԴԱՐԱՒՈՐ ԻՂՁ

Ասում են՝ «Օրինաց երկիրը» խոստացել է աւանդների հարցը աւանդական դարձնել։

***

ԱՐԹՈՒՐ ԲԱՂԴԱՍԱՐԵԱՆԻ ՀԵՌԱԳԻՐԸ՝

Արմէ՛ն, փախի, Եւրախորհուրդը փոշմանել ա։

***

ԳԱԼԻՍ ԵՆ ՆՈՐ ԺԱՄԱՆԱԿՆԵՐ

Ըստ պատմաբանների, Հայաստանում միջնադարեան յեղափոխական իրավիճակ է ստեղծուել, դատախազութիւնը չի ուզում, ոստիկանութիւնը չի կարողանում։

***

ԵՒՐՈՊԱԿԱՆ ՆՈՐ ԱՍԱՑՈՒԱԾՔ

Դուզ Եւրախորհուրդը Հայաստանի փչխանութիւններին են տալիս։

***

ԺՈՂՈՎՈՒՐԴԸ ՍՊԱՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐԻՑ ՑԵՏՈՅ

Վանօ՛, միայն հաճելի յուշեր։

***

ՄՈՒՐԱԴԸ ԿԱՏԱՂԵՑ

Հայաստանի գլխին բան կար, Եւրախորհուրդը չճանաչեց։

***

«ՍԱՐՈՑԵԱՆ ԵՂԲԱՅՐՆԵՐ – 2003»

(Ռ. Քոչարեանը՝ Հայկ Յարութիւնեանին բրէական վիճակի մասին)

Ա՛խ, Հա՛յկ, էս ի՞նչ արեցիր, Հա՛յկ, վաղուանից էլ պրեզիդենտանոց չգաս։

***

ՇԱԲԱԹՈՒԱՑ ՀՐԱԺԱՐԱԿԱՆԸ

Էլ Նազարեանը քաղաքապետարան գընացողը չի։

ՊԱՏՐԱՆՔ

Գրեց՝ ՓԱՅԼԱԿ ՍԱՆԱՍԱՐ

ԵՐԿՐՈՐԴ ՄԱՍ

1923, ամառ – աշուն

Փարիզ

9.

Ծերուկ կինը կ'ըսէր այնպիսի կոյր թափով, տարերային անկեղծութեամբ, որ ժխտական ամէն տրամադրութիւն, ամէն բառ կը սառէին, կը հալչէին աղջկան շրթունքներուն վրայ։ Շողակաթի դէմքը կը ճառագայթէր այդ պահուն ներքին երանութեամբ։ «Արփինէ» բառին մէջ ան դրած էր իր բովանդակ գորովը, իր երջանկութիւնը, իր հոգին, զոր կը փափաքէր բաժնել, փոխանցել աղջկան։ Ու արդէն օտար աղջիկը գըրեթէ պարուրուած էր այդ կախարդանքով. ան կը զգար որ իր ուժերէն վեր է այլեւս մաքառիլ պառաւին այդ քմայքին դէմ։ Զգիտի կարենար հակառակը ընդդէլ, հերքել անոր համոզումը. անզօրնի ըլլալու համարժէք ժեստ մը պիտի ըլլար իր կողմէն, որուն չպիտի դիջանէր ինք ամենէւին։

Շողակաթ սեղանին վրայ իր չինած կաթային մնացորդ բաժինները գնաց աղջկան պայուսակին մէջ։ Երկուքին ալ երեսին գոյն եկած էր. աղջկան մատները այլեւս չէին դողդողար ցուրտէն։

Ոտքի ելան.

– Eh bien... soit... moi Arpine... toi maman... ըսաւ աղջիկը, աղաւաղելով իր լեզուն, նմանցնելով հայ կնոջ շեշտն ու առոգանութիւնը։

Հոգեկան լուռ համաձայնութիւն մը, պատրանքի մը շուրջ տեսակ մը մեղսակցութիւն հաստատուած էր անոնց միջեւ, կամայ ակամայ, զոր աղջիկը չպիտի կարենար այլեւս խզել։

10.

Ալ այդ օրէն սկսած, Շողակաթ նոր այլափոխութիւն մը կրեց, իր հոգիէն ներս, որուն ոչ ոք անդրադարձաւ։ Իր «աղջիկ»ը գտած ըլլալու երանութիւնը, իբրեւ գիւրաբեկ պատնէշ, ինքզինքին վերապահեց. զգուշացաւ այդ մասին ակնարկութիւն ընելէ իր դրացիներուն։ Բնազդօրէն կը զգար թէ ներքին տրամաբանութեան համաձայն չպիտի ըլլային ուրիշներ. ի՜նչ փոյթ սակայն...

Անիկա այսպէս կը հետեւէր իր եղական բնաւորութեան դաւիթականին։ Աշխարհը դադրեցաւ այլեւս զինքը հետաքրքրելէ։ Ան ինքզինքին համար շինած էր ինքնուրոյն աշխարհ մը, ուրկէ ոչ մէկ պատուհան, ոչ մէկ դուռ կը բացուէր մարդոց արահետներուն վրայ։ Պարուրուած էր այնտեղ, փղուշանալով ուշադրութիւն հրաւիրելէ։ Ագահը իր գանձերը կը ծածկէ, անիկա իր հոգին։ Ամենադժբախտ, անյոյս կացութիւններու մէջ անգամ, մարդիկ անզգալաբար սփոփանքի խաբուսիկ առիթներ կը ստեղծէին. տեսակ մը տրամաբանութիւն, որ որքան ալ բռնազբօսիկ, թոյլ կու տայ սակայն իրենց տոկալ, հակադրել ու ապրիլ... Շողակաթ երբ կ'ամփոփուէր իր մորթին տակ, ու ինքզինքը դէմ դիմաց կը դըտնէր իր երազին, իր «աղջկան», ալ ինքզինքը ամենաերջանիկ կինը կը նկատէր։ Այդ դոյզն սփոփանքն անգամ կը բաւէր իրեն լեցնելու համար նոյնիսկ ամբողջ կեանք մը...

Ահա այդպէս, այդ ցաւագար կինը, որ անկարող էր պարզ գոյութիւն մը իսկ քարշ տալու, սկսաւ ապրիլ կրկնակ կեանք մը։ Կեանք մը՝ մարդոց առջեւ, ուրիշ կեանք մըն ալ՝ ինքզինքին համար։ Պարզապէս անհաւատալի էր այդ զուգընթաց գոյութիւնները իր մօտ. հրաշք։ Ուրկէ՞ կրնար բխիլ այդ խորհրդաւոր կենսունակութիւնը, որ իրեն թոյլ կու տար կրելու երկու խաչ, երկու փշեպսակ, անել ճամբու մը վրայ։

Ցերեկները Շողակաթ այն էակն էր, զոր կը ճանչնային պանդոկի իր դրացիները։ Ան, ժիր ու ճշդապահ, ամէն առտու կը դիմէր իր աշխատանքին, օշարակի եւ խմիչքի գործատեղին։ Բնաւ գործի ծանրութենէն գանգատած չունէր։ Իր փաստակը կը բաւէր լիուլի իր համեստ պէտքերուն։ Թէեւ անզարդ եւ տարեց, վերջ ի վերջոյ ան կրցեր էր պատշաճիլ Փարիզի իր անմիջական միջավայրին։ «Ջուրը հարցը ձգի», կ'ըսէր անիկա ինքն իր հաշւոյն պաւառական իր լեզուով։ Իրեն բաւելու չափ Ֆրանսերէն մըն ալ գարկեր էր աջէն ու ձախէն, ու պակասները կը լրացնէր զուշակելով, կամ ի նպաստ փրեն մեկնելով։

Իր յուսահատութեան օրերուն արդարեւ վերջին ծայր ինկեր, հատեր էր։ Իր հայրենակից դրացնուհին լըջօրէն մտահոգ էր իր մասին։ «Մամի նման կը հալի կոր սա կնիկը», կ'ըսէր իր աղջկան։

Բայց այս վերջին օրերու նորայայտ կենսունակութիւնը կը զարմացնէր զիրենք։ Որովհետեւ խիկունները ան կը կերպարանափոխուէր։ Անոր կեանքը աւեղծուած մը եղած էր այլեւս։ Ո՞ւր կը մեկնէր, ինչո՞ւ կը բացակայէր կանոնաւորաբար։ Իրենց հարցումներուն անիկա կու տար չկամ եւ խուսափուկ պատասխաններ։

(Շար. 19)

(Շար. Ա. էջէն)

Թերթը գրած է թէ Իրաքի պատերազմէն ի վեր Ռուսաստան եւս Հարաւային Կովկասի մէջ իր ազդեցութիւնը տարածելու աշխոյժ ջանքի լծուած է. վերջին ամիսներուն նկատելի է Վրաստանի քաղաքականութեան մէջ ռուսամէտ ուղղութիւն մը, հակառակ մինչեւ այսօր Թիֆլիսի վարած բացայայտօրէն հակառուս ընթացքին: Անկարելի չի թուիր որ այդ փոփոխութիւնը Հայաստանը մղէ Իրանէն որոշ չափով հեռանալու եւ Թուրքիոյ մօտենալու, ըստ ամերիկեան հաշիւներու:

Ադրբեջանցի մեկնաբանները անկարելի չեն նկատեր որ հակառակ Հայաստան – Թուրքիա յարաբերութիւններուն մէջ հոգեբանական ծանրածանր հարցերու գոյութեան, տնտեսական ազդակը կը գերակշռէ ու Թուրքիա եւ Հայաստան կրնան «նոյն կառքին լծուիլ»:

ՕՐՈՒԱՆ ԴԷՊՔԵՐԸ

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

ԳՈՐՍԻՔԱՅԻ ազգայնականները, որոնք մաս կը կազմեն Գորսիքա Նացիոնէ խումբին, որոշեցին հեռանալ Շրջանային Ժողովէն, առանց սակայն հրաժարելու: Ութ ընտրեալները «պարապ աթոռ»ի քաղաքականութիւն մը կը վարեն որպէս բողոք Նիքոլա Սարքոզիի ընթացքին Գոլոնայի ձերբակալութեան ատեն: Ներքին նախարարը յայտարարած էր նաեւ թէ ձերբակալած է Էրինեաքի մարդասպանը, ինչ որ կը բացառէ անմեղութեան ենթադրութիւնը: Ըստ իրենց, Ներքին Նախարարը «վհուկներու հալածանքի դիմած է, ինչ որ դէմ է հիւրասիրութեան գորսիքական բոլոր աւանդութեանց»: Շարժումը կրնայ աւելի արմատական բնոյթ առնել: Քաղաքէ քաղաք արդէն բաշխուած են թի-շըրթներ, ուր կը կարդացուի՝ «Թուծի աւեմու այուծածու Իվան» («Բոլորս ալ կ'օգնէինք Իվանին»):

ՖՐԱՆՍԱՅԻ Առողջապահութեան նախարարը՝ Ժան-Ֆրանսուա Մաթէի հրապարակեց ցանկը 94 դեղերու, որոնք այլեւս պիտի չվճարուին Ընկերային Ապահովագրութեան կողմէ: Անոնք բոլորն ալ ապարդիւն կը նկատուին եւ Օգոստոս 1-էն չեն հատուցուիր: Անմիջականին մէջ, խնայողութիւնը 42 միլիոն Եւրոյի կը հասնի միայն, մինչ Սնտուկին բացը տարուայս վերջ 10 միլիառ Եւրօ կը նախատեսուի: Նախարարը ըրաւ, ինչ որ Նախորդ կառավարութեան մէջ Մ. Օպրի չէր համարձակած ընել:

Ճ. ՊՈՒՇ, որ աւելի քան երբեք վարկաբեկուած է եւ կը ստիպուի իր արհամարհած ՄԱԿ-ին դիմել, որպէսզի ան օժանդակէ Ուաշինկթընի Իրաքի մէջ: Մնաց որ ԱՄՆ իր պատմութեան ամէնէն մեծ բացը կ'արձանագրէ միաժամանակ եւ երկրին տրամադրութիւնը շատ բացասական է իշխանութեան նկատմամբ: 146 հազար ամերիկացի եւ 14 հազար անգլիացի զինուորներու ներկայութիւնը Իրաք պիտի երկարաձգուի, ինչ որ մեծ դժգոհութիւն ստեղծած է ընտանիքներու մօտ: Միւս կողմէ, կը թուի որ Ս. Հիւսէյն ողջ է եւ կ'ապրի Իրաքի հիւսիսը: Նոր տեսերիզ մը սփռուած է, ուր ան կոչ կ'ընէ Իրաքցիներուն, որ երկրէն դուրս քշեն թշնամին:

ՏԱՂՍՏԱՆԻ մէջ, ռմբափորձ մը գործուած է, որ իշխանութիւնները կը վերագրեն իսլամապաշտներու կամ չէչէն անկախապաշտներուն: Խասաւիւրդ տեղի ունեցած արարքը պատճառ եղած է 3 հոգիի մահուան եւ 35 ուրիշներ ալ վիրաւորուած են:

ՀՈԳԵՀԱՆԳԻՍՏ

ԱՐՄԵՆՈՒՀԻ ԳԵՒՈՆԵԱՆԻ

մահուան առաջին տարելիցին՝ եւ

ԳՆԷԼ ԳԵՒՈՆԵԱՆԻ

մահուան չորրորդ տարելիցին առթիւ,

հոգեհանգստեան պաշտօն կը կատարուի յառաջիկայ Կիրակի օր, Յուլիս 20-ին, Փարիզի Ս. Յովհաննէս – Մկրտիչ Եկեղեցին:

ՎԱՐԴԱՎԱՌ

ՍՈՒՐԲ ՅԱԿՈԲ - ԼԻՈՆ

Կիրակի, Յուլիս 27, տօն է ՎԱՐԴԱՎԱՌԻ:

Այս առթիւ Լիոնի Ս. Յակոբ Մայր Եկեղեցւոյ մէջ հանդիսաւոր պատարագ կը մատուցուի:

Օրուան պատարագը կը մատուցանէ եւ կը քարոզէ՝

ՆՈՐՎԱՆ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ԶԱՔԱՐԵԱՆ

Հայրապետական Պատուիրակի փոխանորդ Լիոնի եւ Շրջակայից

Երկուշաբթի, Յուլիս 8, Մեռելոց:

Հոգեհանգիստ ժամը 11-ին:

ԱԼՖՈՐՎԻԼ

ՀՈԳԵՒՈՐ ԼՍԱՐԱՆ

Երեքշաբթի, Յուլիս 22, երեկոյեան ժամը 20.30-ին, Ս. Մեսրոպ կրթարանի սրահին մէջ կը տրուի դասախօսութիւն: Նիւթ. – Վարդավառի տօնը:

Բանախօս՝

ՏԻՐԱՅՐ ՔՀՆՅ. ԳԸԼԸՃԵԱՆ

Paroisse Sainte Croix de Paris

ECOLE SAINTE CROIX

Les cours d'arménien, de cathéchisme et de chants et danses arméniens reprennent pour les enfants de 5 à 12 ans au cours de l'année scolaire 2003-2004, **à partir du samedi 4 octobre de 14h à 17h** au 13, rue du Perche, Paris 3ème

Pour les inscriptions, s'adresser à la Paroisse, Tél.: 01 44 59 23 50.

ՀՈԳԱԲԱՐՁՈՒԹԻՒՆ ՍՈՒՐԲ ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՄԿՐՏԻՉ ՄԱՅՐ ՏԱՃԱՐԻ

EPHORIE DE LA CATHEDRALE ST-JEAN BAPTISTE

ՈՒԽՏԱԳՆԱՑՈՒԹԻՒՆ ՍՈՒՐԲ ԷՋՄԻԱԾՆԻ ՄԱՅՐ ՏԱՃԱՐԻ ԿԱՌՈՒՑՄԱՆ 1700-ԱՄԵԱԿԻՆ ԱՌԻԹՈՎ

Նախաձեռնութեամբ՝ Փարիզի եւ Շրջանի ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ ԵԿԵՂԵՑՒՈՅ

ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ, ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ 30-ԷՆ ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ, ՆՈՅԵՄԲԵՐ 6

Այս ճամբորդութեան համար նախատեսուած է՝

8 օրուան համար՝ 1180 Եւրօ

Առանձին սենեակի պարագային՝ 1355 Եւրօ

(Օդանավ, օդակայանի տուրք, վիզա, պանդոկ, շրջապտույտներ, սնունդ)

Արձանագրութեան վերջին պայմանաժամ՝ ՕԳՈՍՏՈՍ 15

Մասնակցութեան համար հեռաձայնել Առաջնորդարանի Քարտուղարութեան՝ 01 43 59 67 03 թիւին

ASSOCIATION SAINTE-CROIX DES ARMENIENS CATHOLIQUES DE FRANCE

Pensez à nous réserver votre journée du

DIMANCHE 14 SEPTEMBRE

pour participer à notre

GRANDE FETE CHAMPETRE

Animée par l'Orchestre SPITAK

qui se déroulera dans les jardins du Dr et Mme Kéghian 4, rue du Dr Rampont, à Villiers-le-Bel

Programme : **Divine Liturgie à 11h.**
Repas à partir de 13 heures
Musique par l'Orchestre SPITAK
Jeux pour les enfants — Apprentissage de Poterie
Tirage des deux Tombolas (Enfants et Adultes)

Participation aux frais de la journée : Adultes 20 Euros
Enfants 12 Euros

Réservation par tél. : 01.44.59.23.50 (Paroisse de Paris)
01.40.51.11.90 (Centre culturel)

ԱՐՁԱԿՈՒՐԴԻ ԸՆԹԵՐՑՈՒՄՆԵՐ

«ՅԱՌԱՋ» ՄԱՏԵՆԱՇԱՐ

ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ

ՕՐԵՐ ԵՒ ԺԱՄԵՐ	16€

ՇԱՀԱՆ ՇԱՀՆՈՒՐ

ՆԱՀԱՆՋԸ ԱՌԱՆՑ ԵՐԳԻ	13€
ԲԱՑ ՏՈՄԱՐԸ	12€
ԿՐԱԿԸ ԿՈՂՔԻՍ	12€

ԵՒ

«ՅԱՌԱՋ - 50»

(Ծաղկաքաղ 50-ամեայ հաւաքածոյէն) 19€

Դիմել «ՅԱՌԱՋ»ի:

Թղթատարի ծախք՝ 5 €, հատը գլուխ:

Imprimé sur les Presses du Journal «HARATCH»
83, rue d'Hauteville — 75010 PARIS
SIRET : 571 027 317 000 15
Commission paritaire : No 55935

ԵՐԵՔՇԱԲԹԻ
ՅՈՒԼԻՍ 22
MARDI
22 JUILLET
2003

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ

LE NUMERO: 1 €

ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ (1884-1957)

HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE FONDE EN 1925

DIRECTRICE : ARPIK MISSAKIAN

83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
TEL. : 01 47 70 86 60 — FAX : 01 48 00 06 70
E-MAIL : jharatch@aol.com

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար· 230 եւրօ — Վեցամսեայ : 122 եւրօ
Արտասահման : Տար· 270 եւրօ (Ամէնօրեայ առաքում)
247 եւրօ (Շաբաթական առաքում) — Հատը : 1 եւրօ
C.C.P. PARIS 15069-82 E

78ՐԴ ՏԱՐԻ – ԹԻՒ 20·734 | Fondateur SCHAVARCH MISSAKIAN | 78e ANNEE — N° 20·734

ՕՐՈՒԱՆ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԼՈՒՐԵՐԸ

ԻՐԱՔԻ ԶԷՆՔԵՐՈՒ ՀԱՐՑԸ

ԱՆԳԼԻԱՑԻՒՆ ԽԱՆԳԱՐՈՂ ԴԻԱԿԸ

Դէպի Թոքիօ տանող օդանաւին մէջ է, որ Թոնի Պլէր տեղեկացաւ թէ նախորդ օրը, Յուլիս 18-ին, իր բնակարանին մօտ գտնուած էր պարկեշտ գիտնականի մը՝ Տէյվիտ Քելլիի դիակը: Նախորդ օրը, դուրս ելած էր ժամը 15-ի շուրջ եւ երբ կէս գիշերուան մօտ չէր վերադարձած կինը ոստիկանութեան դիմած էր: Կը հաստատուէր թէ Քելլի անձնասպան եղած էր, երբեւ հետեւանք այն զարհուրելի արշաւին որ ծայր տուած է քանի մը շաբաթ առաջ, գլխաւորութեամբ Թ. Պլէրի հաղորդակցութեան պատասխանատուին՝ Ալասթէր Գամպէլի եւ վարչապետութեան: Ո՞վ էր Տէյվիտ Քելլի: Բրիտանական Պաշտպանութեան Նախարարութեան կենսաբանական զէնքերու մասնագէտ մը եւ երկու շաբաթ առաջ, Պի-Պի-Սի-ի լրագրողը՝ Անտրիու Կիլիկըն յայտարարած էր, առանց աղբիւր մատնանշելու, որ Ս. Հիւսէյնի արգիլուած զէնքերուն, ի մասնաւորի Նիժերիոյ միջոցաւ ճնկը ուրանիումին լուրերը բոլորովին անհիմն են եւ չափազանցուած: Զայնասփիւռը կ'ամբաստանէ կառավարութիւնը, որ սուտի վրայ հիմնուած պատերազմի դիմած է: Վարչապետարանն ալ «կը գտնէ» աղբիւրը եւ հարցաքննութեան կ'ենթարկէ Տէյվիտ Քելլին, որ տեսնուած է լրագրողին հետ, բայց, բան մը չէ ըսած: Խորհրդարանական քննութիւնը խիստ է, Պաշտպանութեան Նախարարութեան կերը դարձած է մասնագէտը, որ ողջամիտ եւ բոլորէն յարգուած անձ մը նը նկատուի:

Ե՞րբ սկսած է այս ցայթակղեցուցիչ պատմութիւնը: Անցեալ տարի, Իտալացիները աժան գինով լուր մը կը գնեն ուրանիումի մասին, կը փոխանցեն Անգլիացիներուն եւ Ամերիկացիներուն: Ամերիկացիք դեսպան մը կը ղրկեն Նիժեր, կը վերադառնայ հաստատելով որ չինծու է, նման բան չկայ: Ուաշինկթըն լուր կ'անցնի, Պուշ արդէն խօսած է այդ մասին, հարկ է սուտը ծածկել եւ ՍԻԱ-ի տնօրէնը ինքզինք պատասխանատու կը դնէ, կը փրկէ Նախագահը որ երախտապարտ կը մնայ...: Պուշ փրկուած է, բայց, Թոնի Պլէր՝ ո՛չ: Քելլիի հարցաքննութեան առեն, կառավարութիւնը համոզուած է որ ան ոչ մէկ յանցանք ունի եւ Պի-Պի-Սի-ին աղբիւրը չէ, բայց, չարիքը գործուած է եւ Քելլի խորտակուած է: Ներողութիւն խնդրողներ կան, բայց, ընտանիքը չոր զեկոյցով մը, չի ծածկեր իր վրդովումը չեշտելով. – «Վերջին օրերու դէպքերը անհանդուրժելի էին եւ խնդրոյ առարկայ բոլոր անձերը, որոնք կապ ունին այս հարցին հետ, որ յանգեցաւ Տէյվիտ Քելլիի մահուան պէտք է երկարօրէն եւ լրջօրէն խորհրդածեն»:

Կիրակի, Յուլիս 20-ին, սակայն, Պի-Պի-Սի-ն կը հաղորդէր թէ իր աղբիւրը Տէյվիտ Քելլին էր, ինչ որ չէր ըսած, երբ ենթական ողջ էր:

Թ. Պլէր, որ ճափոն կը գտնուէր միտք չունի հրաժարելու եւ որոշած է որ անկախ յանձնախումբ մը քննէ կացութիւնը: Երբ Թոքիօ էր, մամուլի ասուլիսին հարց տրուած էր իրեն՝ արիւն կա՞յ ձեր ձեռքերուն վրայ: Պլէր նախընտրած էր լռել: Յուլիս 20-ին, արտայայտուեցաւ Սէուլէն, ուր կը շարունակէ ասիական իր շրջապտոյտը եւ վճռականօրէն յայտնեց թէ պիտի շարունակէ իր պաշտօնը, թէ պէտք եղածին չափ զօրաւոր է եւ թէ պատրաստ է իր վկայութիւնն ալ բերելու քննութեան: Քելլի անձնասպան եղած է արհնահոսութեան հետեւանքով: Բընդդատութեանց թիրախ է նաեւ Պի-Պի-Սի-ն, որ զեկոյցով մը յայտնեց թէ ճշգրտօրէն մեկնաբանած էր Քելլիի տրուած տեղեկութիւնները, ինչ որ գոհացում տուած էր Պլէրի: Բրիտանական մամուլը, բացուած քննութեան մէջ ուրիշ ման չի տեսներ, եթէ ոչ ռազմավարութիւն մը փրկելու համար Պլէրը:

Կացութիւնը գէշ է նաեւ Պուշի համար, որ Թեքսասի իր ռանչը քաշուած է, ուր կ'ընդունի Պերլիւսքոնին: Ուաշինկթըն ալ փափաք կայ քննութիւն բանալու: Խորքին մէջ, Իրաքի զէնքերուն եւ Նիժերիոյ ուրանիումին պատմութիւնը ըսկիզբէն ստայօդ բնոյթ ունէին եւ մինչեւ Քելլիի մահը, ջանք չէր խնայուած ծածկելու համար ամէն ինչ: Սեպտ. 24-ին է, որ Թ. Պլէր յայտարարած էր «Ս. Հիւսէյն 45 վայրկեանէն կրնայ քիմիական իր զէնքերը մէջտեղ հանել»: Յունուար 28-ին ալ Պուշ կը շեշտէր. – Սատտամ Հիւսէյն փորձեց նշանակալից քանակութեամբ ուրանիում գնել Ափրիկէէն:

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

ՆԻՍԻ կեդրոնէն սկսան ռմբափորձերը, որոնց պատասխանատուութիւնը ստանձնեց, ինչպէս կը սպասուէր գորսիքական ԷՖ-ԷԼ-ԷՆ-ՍԷ-ն (Գորսիքական Ազատագրական Ճակատ): Շաբաթէն կիրակի (Յուլիս 19-էն 20) գիշերն է որ երկու զօրաւոր պայթումներ քարուքանդ կ'ընէին մաքսային սպասարկութեան տընօրէնութեան շէնքը եւ Ընդհանուր Գանձատունը: 16 թեթեւ վիրաւորներ կային, մէկը միայն հիւանդանոց կը մնար: Կիրակի ալ, երկու ռմբափորձեր եւս կը գործուէին, այս անգամ Պասթիա: Զոհ չկար: Ժամը 23-ի մօտ է, որ պայթում մը մնասեց Պասթիայի օդակայանի շըրջակայքին: Կը թուի որ ԷՖ-ԷԼ-ԷՆ-ՍԷ-ն մնած է վերջ տալ հրադադարին:

ԻՍՐԱՅԷԼԻ ԵՒ ՊԱՂԵՍՏԻՆԵԱՆ իշխանութեան վարչապետները, չորրորդ անգամ ըլլալով, հանդիպում ունեցան Յուլիս 20-ին: Հանդիպումը լարուած մթնոլորտի մը մէջ տեղի ունեցած է, բայց եւ այնպէս «օգտակար» նկատուած է Պաղեստինցիներուն համար: Խառն յանձնախումբ մը պիտի կազմուի պաղեստինցի բանտարկեալներու ազատ արձակման մասին: 6000-ի վրայ, հաւանական կը նկատուի որ 350 հոգի ազատ արձակուի, այսինքն անոնք, որոնք իրենց ձեռքին վրայ «արիւն չունին»: Արաֆաթ ալ հրովարտակ ստորագրած է, Յուլիս 20-ին, ուր կ'արգիլուին «ցեղապաշտ ատելութեան դրդումը եւ ապօրինի բըռնութեան արարքները»:

ԱՑԱՋԻՈՅԻ ՄԷՋ, բողոքի ցոյց մը տեղի ունեցած է Յուլիս 19-ին, որ 12 հազար հոգի համախմբած էր ըստ կազմակերպիչներուն եւ 1800 ըստ ոստիկանութեան: Ցոյցին թիրախն էր Ֆրանսա եւ հանդարտութեամբ սկսած տողանցքը վերջ գտած էր բուռն միջադէպերով:

ԻՐԱՔԻ զանազան շրջաններու մէջ, մասնաւանդ Նաժաֆ բուռն ցոյցեր տեղի ունեցած են Ամերիկացիներուն դէմ շաբաթավերջին: Ամերիկացի երկու զինուորներ եւս մեռած են: 10 հազար կը նկատուի Նաժաֆի ցոյցին մասնակցողներուն թիւը, բոլորն ալ շիի, այսինքն յարանուանութիւն մը որու զօրակցութեան վըրայ կը հաշուէր Ուաշինկթըն:

ՖՐԱՆՍԱՅԻ խնայողութեան Ա. տետրակի տոկոսը կ'իջնէ 2,25%-ի 3-ի տեղ, ինչ որ կառավարութեան որոշումն է եւ կը վերաբերի 47 միլիոն Ֆրանսացիներու: Երկրին աճի նուազումը կը նկատուի գլխաւոր պատճառը:

ՌԱՄԱՏԻԻ ՄԷՋ (Իրաք) իրաքեան դատարան մը դատ բացած է գիւղացիի մը դիմումին վրայ, ԱՄՆ-ու Պաշտպանութեան Նախարար Ռըմսֆելտի եւ իր բանակին դէմ: Գիւղացին կ'ամբաստանէ Նախարարը որ, պատերազմի առեն իր ընտանիքին 17 անդամները եւ 200 ալ ոչխար սպաննած է: Տուժողը՝ Սարհան կ'ուզէ որ «օդաչուն որ ռմբակոծած է իր վրանը, պատժուի»:

ՉԷՉԷՆԻՈՅ ՄԷՋ, Ինգուշիոյ սահմանին մօտ, հակառուս ռմբափորձ մը գործուած է, Յուլիս 20-ին: Ռուս ոստիկաններ փոխադրող հանրակառք մը պայթած է ականի մը վրայէն անցած առեն: Մէկ մեռեալ կայ եւ բազմաթիւ վիրաւորներ:

ՔԵՆԻԱ լերան վրայ ջախջախուած է փոքրիկ օդանաւ մը, որ 12 ամերիկացի զբօսաշրջիկներ կը փոխադրէր եւ երկու ափրիկեցի օդաչուներ: Բոլորն ալ զոհ գացած են:

ՀԱԿԱՄԵՐԻԿԵԱՆ գոլաներու կարգին, երկու շաբաթ առաջ, Թուրքիա հրապարակ հանած է «Գոլա Թուրքա» մը, որ արդէն մեծ յաջողութիւն արձանագրած է: Իւլքէր ընկերութիւնը տէր դարձած է Գոլա գոլայի շուկային 70%-ին: Ծանուցումի պատասխանատուն յայտարարած է. – «Ձուզեցինք քաղաքական կացութենէն օգտուիլ, այլ պարզապէս, ուզեցինք կեանքի նոր ոճ մը հրապարակ հանել, Թուրքերուն ոճը»:

ՃՈՆԻ ՀԱԼԻՏԷՅԻ գորեղեան համերգը, Էյրէն, տեղի ունեցած Շիրաք ամոլի եւ 25 հազար հանդիսականներու ներկայութեան: Հակառակ իրենց փափաքին, ընդհատարար աշխատողները չկրցան խանգարել, ապահովութեան ուժերու արտակարգ պաշտպանութեան պատճառաւ:

ՏՕԹԸ ԵՒ ԵՐԱՇՏԸ աւեր կը գործեն Ֆրանսայի կարգ մը նահանգներուն մէջ, ինչպէս Վառի եւ Գորսիքայի: Վառի մէջ, մանաւանդ Վիտօպանի եւ Սէն Թ'էկիւլֆի միջեւ ամբողջ անտառներ հրոյ ճարակ եղած են, եւ հրդեհին տարողութիւնը սահման չունէր:

ԱՄՆ-ԹՈՒՐՔԻԱ ՅԱՐԱԲԵՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ ԿԸ ԲԱՐԻՈՔԻ՞Ն

Թուրքիոյ Արտաքին գործերու նախարար Ա. Կիւլ ԱՄՆ այցին նախօրեակին երկու երկիրներու Իրաքի հարցով վատթարացած յարաբերութիւնները բարւոքումի նշաններ ցոյց կու տան: Թուրք մամուլը երեք կէտով կ'ամփոփէ այդ նշանները. առաջինը Իրաքի մէջ կայունութեան պահպանման համար ամերիկացի զօրավարներու Անգարայի ներկայացուցած զինուորական օժանդակութեան պահանջն է, երկրորդը քրտական զինեալ կազմակերպութիւններու չէզոքացումը, երրորդը իրաքեան բանակին մէջ թուրք սպաներու որպէս դաստիարակիչ գործելու հեռանկարը:

Իրաքի մէջ խաղաղութիւնն ու կայունութիւնը հաստատելու գործին պիտի լծուի թրքական ջոկատ մը որ մաս պիտի կազմէ միջազգային ուժին: Թրքական ջոկատը պիտի մասնակցի նաեւ կամուրջներու, ամբարտակներու շինութեան, ականազերծումի աշխատանքին:

Ինչ կը վերաբերի քրտական ազդակին, ամերիկացի զօրավարներու հետ հանդիպումին որ տեղի ունեցած է Անգարայի մէջ, թուրք զինուորական պատասխանատուները շեշտած են թէ մեծ ուշադրութեամբ կը հետեւին քիւրտ զինեալ խմբաւորումներու (ՔԱՏԷՔ) գործունէութեան: Զեն փափաքիր որ անոնք օգտուին Իրաքի մէջ իշխանութեան բացակայութենէն ու ինքնավարութեան տիրանան: Շեշտուած է թէ Թուրքիոյ համար մեծ կարեւորութիւն կը ներկայացնէ Իրաքի հողային ամբողջականութեան պահպանումը: Ներկայիս հոն գտնուող բոլոր խմբաւորումները պէտք է ապաքինել Անգարայի կարծիքով ու խորական ոչ մէկ ընթացք ցոյց տալ յատկապէս Հիւսիսային Իրաքի քրտական կազմաւորումներուն: Նոյնիսկ նիւթ եղած է թուրքեւամերիկեան միասնական գործողութիւն վարել, ի հարկին, այս վերջիններուն դէմ:

Անգարա համաձայնած է նաեւ Իրաքի բանակին ղեկավար տարրը մարզելու, ինչպէս ոստիկանական եւ ժանտարմներու խումբերը:

Արտաքին գործերու նախարար Ա. Կիւլ Յուլիս 22-ին Ուաշինկթըն մեկնումը առիթ պիտի տայ այս կէտերուն շուրջ բանակցութիւնները խորացնելու եւ գործադրութեան փուլին հասցնելու գոյացած սկզբունքի համաձայնութիւնները:

«ԱՐՄԷՆՓՐԷՍ»

(Յուլիս 18 / 21)

Ռ. ՔՈՉԱՐԵԱՆ – Ժ.-Փ. ՌԱՖԱՐԷՆ ՀԱՆԴԻՊՈՒՄԸ

Փարիզէն Երեւան վերադառնալէ առաջ, նախագահ Ռ. Քոչարեան Յուլիս 18-ին աշխատանքի նախաճաշ մը ունեցած է Ֆրանսայի վարչապետին հետ: Երկու ղեկավարներու գլխաւոր նիւթը եղած են տնտեսական գործակցութեան աշխուժացումը եւ սահմաններուն ընդլայնումը: Համաձայնութիւն գոյացած է որ մինչեւ տարեվերջ Հայաստան մեկնի ֆրանսական պատուիրակութիւն մը, տեղւոյն վրայ ուսումնասիրելու համար գործակցութեան կարելի ոլորտները: Առաջնային նկատուած են զբօսաշրջութիւնը, ենթակառոյցներու զարգացումը:

***

ԱԴՐԲԵՋԱՆԻ ԱՆՀԻՄՆ ՎԵՐԱԳՐՈՒՄՆԵՐԸ

Ադրբեջանի Պաշտպանութեան Նախարարութիւնը հաղորդած է թէ Նախիջեւանի սահմանամերձ գիւղերէն մէկուն վրայ հայկական ուժերու յարձակումը ետ մղելու ընթացքին ադրբեջանցի զինուոր մը մահացած է, մէկն ալ վիրաւորուած: Ըստ նոյն աղբիւրին, հայկական կողմը ծանր կորուստներ կրած ու նահանջած է: Ըսուած է նաեւ թէ Հայերը Ֆիզուլիի շրջանին մէջ Յուլիսի սկիզբէն ի վեր եօթներորդ անգամ բռնաբարած են հրադադարը: Ադրբեջանի նախարարութիւնը այս լուրերուն վրայ հիմնուելով շեշտած է թէ եթէ հրադադարի յաճախակի բռնաբարումները յանգին ռազմական գործողութիւններու, հայկական ուժերը կը պարտուին:

Հայաստանի Պաշտպանութեան Նախարարութեան կողմէ ամբողջութեամբ հերքուած է եղած տեղեկատուութիւնը:

Ռ. ՄԻՐԶԱԽԱՆԵԱՆ ՀՐԱԺԱՐԱԾ

ՀՌԱԿ-ի (Հայաստանի Ռամկավար Ազատական Կուսակցութիւն) ատենապետ Ռուբէն Միրզախանեան Յուլիս 18-ին յայտարարած է որ նոյն օրուընէ պաշտօնապէս կը հրաժարի իր պարտականութենէն: Առաջին հակադեցութիւններու համաձայն խորհրդարանական վերջին ընտրութեան նոյն կուսակցութեան ձախողութիւնը կարեւոր դեր ունեցած է հրաժարականին մէջ:

ՊՈԼԻ՛Ս ՄԸ...

Ընկերներուս այս ծաղրը եւ ամէն գրօսանքի ընթացքին Էթիլի ժպիտը տասը տարեկան սրտիս մէջ արթնցուցին տարօրինակ զգացում մը, որ մինչ այդ անծանօթ էր ինծի:

Սկսայ երազներուս մէջ տեսնել Էթիլը:

Օր մըն ալ որոշեցի խօսիլ հետը ու շը-նորհակալութիւն յայտնել իրեն:

«Էթիլ, տուած դրամովդ նամակ գրեցի ծնողներուս, ան ալ՝ հայերէնով», ըսի իրեն:

Սկիզբը փորձեց ուրանալ, թէ ինքն էր դրամ դնողը: Երբ վստահ եղաւ, թէ ամէն ինչ գիտէի, ըսաւ. «Միայն նամակի համար մի՛ ծախսեր, քիչ մըն ալ բաներ մը գնէ...»:

Առաջին պատրաստից ուղղագրութիւնը պիտի ունենայինք: Ոչ միայն ես, այլ գիշերօթիկ դասընկերներս ալ տակաւին նոր սկսած էինք գրել ու կարդալ: Ամբողջ սերտողութեան ժամանակ փորձեցինք սորվիլ որոշուած մասը, սակայն ապարդիւն: Հինգերորդ դասարանի աշակերտները ըսին, թէ ուսուցչուհին ուղղագրութիւնը շարքով կը կարդայ: Ըսին, որ առաջին էջը պարապ ձգենք ու երկրորդ էջին վրայ ընդօրինակենք, եւ յաջորդ օրը, երբ ուսուցչուհին ուղղագրութիւնը կը կարդայ ու կը վերջացնէ, մենք առաջին էջը պատռելով մեր տետրակները կը յանձնենք:

Յաջորդ օրը ըսուածին պէս ըրինք: Ուսուցչուհին կը կարդար, իսկ մենք կ'ըրեւ թէ կը գրէինք: Տակաւին ուղղագրութիւնը չվերջացած, էջեր պատռելու զօրաւոր ձայներ սկսան բարձրանալ: Ուսուցչուհին «Ձեռքերը վար» պոռաց ու տետրակները հաւաքեց: Ես ասիթը չունեցայ մինչեւ իսկ էջը պատռելու: Բոլորիս տետրակներուն վրայ կարմիր մելանով բաներ մը գրեց ու ժպիտով մը ըսաւ, թէ իր այս գրածը Պր. Հրանդին ցոյց տանք: Անշուշտ կասկածեցանք, թէ գրուածը «Ապրիք տղաք» մը չէր:

Սերտողութեան ընթացքին ուսուցչուհիին գրածները մեր աղբարիկներուն ցոյց տուինք: Անոնք ալ չկրցան կարդալ ուսուցչուհիին գիրը:

Ընթրիքէն ետք մեր տետրակները ցոյց տուինք Պր. Հրանդին: Պարոն Հրանդը բարձր ձայնով կարդաց. «Դաս չեն սորված. բոփի փորձեցին ընել»:

Նոնենին նորէն շուկայ իջաւ: Իւրաքանչիւրս մտանք այդ գետնին վրայի քառակուսիին մէջ: Տո՛ւր որ կու տաս: Կե՛ր որ կ'ուտես:

Յաջորդ օրը երրորդ դասարանի բոլոր աշակերտները կը կաղային:

Կապոյտցած սրունքներ, լալէն յոգնած ու կարմրած աչքեր:

Հայերէնի ուսուցչուհին չհաւատաց տեսածին ու լսածին:

Զրօսանքին Էթիլը լացաւ, երբ տեսաւ սրունքներուս կապտութիւնը: Սկսայ ես ալ լալ իրեն հետ: Այն օրուընէ Էթիլը ինծի համար դարձաւ նաեւ «ցաւի դարման» ու բարեկամ:

Օր մըն ալ փորձեցի Էթիլին երազս պատմել նամակով, եւ հայերէնով: Որպէսզի գիրս մաքուր ըլլայ, ճնշեցի մատիտին վրայ, որչափ որ կրնամ: Յաջորդ օրը գրած նամակս հայերէնի տետրակէն պատռելով, գաղտնի մը Էթիլին դարակը դրի:

Յաջորդ շաբաթ կանչուեցայ տնօրէնութեան մօտ: Պարոն Հրանդն ալ ներկայ էր: Տնօրէնը բռնած էր հայերէնի տետրակս: Ուղղագրութիւնը «բոփի» չէի ըրած: Ո՞վ կը համարձակէր... Նոնենին պատճառած ցաւը տակաւին ոսկորներուս մէջն էր... Աչքերս լեցուեցան... «Ես «բոփի» չ՚ըրի, տիկին», ըսի, ու սկսայ լալ: «Այս անգամ աւելի մեծ յանցանք մը ըրած ես», ըսաւ տնօրէնը, ու տետրակէն բանալով պարապ էջ մը եւ երկնցնելով Պր. Հրանդին ըսաւ. «Կարդացէ՛ք ձեր մանչը ի՛նչ գրած է: Ես ալ փորձեցի բաներ մը կարդալ: Պաս պարապ էջին վրայ չկար բան մը, որ կարդայի: Պր. Հրանդն ալ բան մը չկրցաւ կարդալ»: Տնօրէնը, որպէսզի ցոյց տար նաեւ իր գաղտնի ոստիկանի տաղանդը, մատիտի մը միջուկը զմելիով տաշեց, փոշին բացուած էջին վրայ թափեց ու իր թաշկինակին մէկ ծայրովը սկսաւ էջին վրայ քսել: Էջին վրայ երեւցող ամէն մէկ գիրին հետ դէմքը աւելի կը պայծառանար: Վերջապէս ի յայտ եկաւ գրած նամակիս լուսապատճէնը: Պարոնը կատղեցաւ ու ես գետնին տակ մտայ: Կռահելով զլխուս գալիքը խեղճացայ ու կծկուեցայ՝ թեւերս կուրծքիս ծալած: Ցանկարծ, զօրաւոր ապտակ մը փչաւ երեսիս: Աչքերէս հոսող արցունքին խառնուեցաւ նաեւ քիթէս անակնկալ կերպով հոսող խլինքը:

«Ծօ, անպիտան, դուն մարդ պիտի չըլլա՞ս», ըսաւ ու իջեցուց երկրորդ հարուածը:

Տնօրէնուհին եւ Պր. Հրանդը միաբանաբար որոշեցին, որ մէկ շաբաթ դասարան չմտնեմ եւ այդ օրերուն դպրոցի գետնայարկը պահ դրուած հանքածուխը փշրեմ ու շարեմ: Նոյն գիշերը Պր. Հրանդը մազերս զերօ կտրեց ու ես մտայ գետնայարկի ածուխի մութ շտեմարանը:

Լացի, բայց ոխակալ չեղայ: Որովհետեւ կը խորհէի, թէ ասոնք Աստուծոյ լեզուն սորվելու համար չարչարանքի ստերճաններն են, զորս պէտք է մագլցէի: Պատիժի օրերուն վերջանալէ ետք միայն գիտցայ, թէ Էթիլն ալ մէկ շաբթըւան համար կախակայուած էր դպրոցէն:

Անցան տարիներ: 29 տարիներ անցան այն թուականէն, որ շրջանաւարտ եղած էի:

Փոխանակ մինակս, չորս հոգիով՝ ընտանիքով Լիբանանէն Պոլիս գացինք: Առաջին գործս եղաւ կինս եւ զաւակներս տանիլ մեր դպրոցը եւ նախակրթարանը:

«Պոլիսը հինգ մատներուս պէս գիտեմ», կ'ըսէի մերիններուն:

29 տարիները շատ բան փոխած էին:

Իմ գիտցած Պոլիսս չէր: Երկար փընտռտուքէ ետք կրցայ գտնել այն միջնակարգ թրքական վարժարանը, որ ճիշդ դէմը կը գտնուէր մեր դպրոցին

Վերջապէս գտանք մեր վարժարանը, ուր սորված էինք մեր լեզուն՝ Աստուծոյ լեզուն: Սակայն, ոչ թէ ինչպէս որ ձըգած էի, այլ՝ իբրեւ ինքնաշարժներու կառատուն:

Լօզանի Դաշնագիրին համաձայն՝

Յօդուած 38: Թուրքիոյ կառավարութիւնը, առանց ծագումի, ազգութեան, լեզուի, ցեղի կամ կրօնի խտրութեան, կ'որդեգրէ, թէ կատարեալ ու բարձր պահապանն է ամբողջ ժողովուրդի կեանքին ու ազատութեան:

Յօդուած 42: Թուրքիոյ կառավարութիւնը կը ստանձնէ ամէն տեսակի պաշտպանումը խնդրոյ առարկայ փոքրամասնութիւններուն պատկանող եկեղեցիներուն, գերեզմաններուն եւ այլ կրօնական հաստատութիւններուն: Ամէն տեսակի դիւրութիւն պիտի ցուցաբերուի սոյն փոքրամասնութիւններուն, ներկայ Թուրքիոյ մէջ գտնուող հիմնարկներուն եւ կրօնաբարեգործական հաստատութիւններուն: Թուրքիոյ կառավարութիւնը կրօնական եւ բարեգործական նոր հիմնարկներու հաստատման համար ապահոված դիւրութիւնները երբեք պիտի չխնայէ:

Հակառակ իր խոստումներուն եւ Լօզանի դաշնագիրը ստորագրած ըլլալուն, այս վարժարանը պիտի փոխանցուէր վադըֆներուն:

Պետութիւնը 1936 թուականին, փոքրամասնութիւններուն կը դիմէ՝ պահանջելով իրենց ունեցած կալուածներուն ցանկը: Ապա այդ ցանկերը կը յիշուին իբրեւ 1936ի յայտարարագիրներ: 1936էն ետք փոքրամասնութեանց հիմնարկները, ինչպէս՝ եկեղեցիները, դպրոցները, հիւանդանոցները, ծախու առնելով կամ կտակի միջոցով կը շարունակեն նոր կալուածներ ունենալ: Այս ընթացքը կը տեւէ մինչեւ 1974 թուական երբ վճռաբեկ ատեանը կ'որոշէ, թէ անօրէն է նոր կալուածներու տիրանալ փոքրամասնութիւններու հիմնարկներուն համար: Եւ որովհետեւ այս դպրոցը 1936-էն ետք իւրացուած է, ապա անիկա անօրինական կը նկատուի:

Վերաբերմունքին գլխաւոր պատճառը յստակ է թրքական բարձրագոյն ատեանի հետեւեալ յայտարարութենէն. «Բացայայտ է, որ ոչ թուրքերու կազմած հիմնարկներուն արգիլուած է կալուածատէր ըլլալը, որովհետեւ հաստատութիւնները աւելի ուժով են, քան՝ անհատները: Եթէ չարգիլուի անոնց կալուածատէր ըլլալը, պետութիւնը կըրնայ ենթարկուիլ զանազան վտանգներու եւ ամէն տեսակի անպատեհութիւններ կրնան ծագիլ: Այս պատճառով, անհատները կրնան կալուածատէր ըլլալ գնելով կամ ժառանգելով, բայց հաստատութիւնները այս իրաւունքէն զրկուած են»:

Կարելի՞ է երեւակայել երկիր մը, ուր անհատները ժառանգորդ կրնան ըլլալ, սակայն հաստատութիւնները՝ ո՛չ:

Այս օրերուս, երբ մէկ կողմէ Թուրքիա կը թակէ Եւրոպայի դռները, եւ միւս կողմէ, տակաւին գրաւած է փոքրամասնութիւններուն հողերը ու կը տանի իր ցեղապաշտութիւնը, մանաւանդ վերջինս ենթադրել կու տայ, որ Թուրքիա տակաւին շատ պիտի թակէ այդ դռները: Եւ կը դիմենք իրենց ասացուածքով: «Պէքլէ էշէկիմ եազ կէլսին», («Սպասէ էշս, որ ամառը գայ»): Թրքական պետութիւնը այսպիսի միջոցներով ո՛չ միայն կը ձախողի, այլ կամաց կամաց կը պատրաստէ իր անկումը:

Մարդ զարմանքով կը հարցնէ. «Անծայրածիր Օսմանեան կայսրութեան այս մնացորդէն ապագային ի՞նչ պիտի մնայ արդեօք»:

Ես իմ իրաւունքներս կ'ուզեմ:

ՄԻՆԱՍ ԹԷՃԻՐԵԱՆ

(Շար. 3 եւ վերջ)

ԻՐԱՔԵԱՆ ՊԱՏԵՐԱԶՄԻ ԼՈՅՍԻՆ ՏԱԿ

ԻՐԱՔԻ ԲՌՆԱԳՐԱՒՈՒՄԸ ԱՄԵՐԻԿԵԱՆ ԵՒ ԲՐԻՏԱՆԱԿԱՆ ԴԱՇՆԱԿԻՑ ՈՒԺԵՐՈՒՆ ԿՈՂՄԷ

Իրաքի վրայ Սատտամ Հիւսէյնի երկարամեայ վարչակարգը տապալեցաւ ամերիկեան եւ բրիտանական զօրքերու ներխուժումին պատճառով, որոնք պատերազմի ձեռնարկեցին հաւաքական բընաջնջումի զէնքեր յայտնաբերելու անուան տակ եւ տակաւին կը շարունակեն պնդել այդ զէնքերու գոյութեան մասին, թէեւ այդ առընչութեամբ ոչ մէկ փաստ յայտնաբերուեցաւ: Ամերիկեան քարոզչական մեքենան օգտագործեց նաեւ Սատտամի բռնատիրական վարչակարգէն իրաքցի ժողովուրդը ազատագրելու եւ ժողովրդավարութիւն հաստատելու կարգախօսները:

Բայց ո՛վ Միացեալ – Նահանգներուն եւ Բրիտանիոյ տուաւ այդ պարտականութիւնն ու իրաւունքը, որոնք անտեսելով ՄԱԿ-ը, միջազգային ընտանիքը եւ հանրային կարծիքը՝ ձեռնարկեցին պատերազմին եւ գրաւեցին դերիշխան երկիր մը: Արդեօք ո՞վ օրին հաւատաց եւ այսօր ալ կրնայ հաւատալ տրուած պատճառաբանութիւններուն:

Պարզ է, որ հարցը ո՛չ վտանգաւոր զէնքերու յայտնաբերման, ո՛չ ալ բռնատիրական վարչակարգի մը տապալման կը վերաբերի: Հաւաքական բնաջնջումի զէնքեր եւ բռնատիրական վարչակարգեր ունին այլ երկիրներ ալ, որոնցմէ ոմանք Միացեալ – Նահանգներու մօտիկ դաշնակիցներ են եւ անոնց նեցուկը կը վայելեն. անոնց համար ո՛չ մէկ խօսք եւ ոչ մէկ դատապարտութիւն՝ ամերիկեան քարոզչական մեքենային կողմէ:

Ուրեմն, ինչո՞ւ երկու չափ եւ երկու կշիռի այս քաղաքականութիւնը:

Բացայայտ իրողութիւն է, որ Միացեալ – Նահանգներու իշխող վերնախաւը եւ անոր մաս կազմող քարիւղի մեծ ընկերութիւններ երկար ժամանակէ ի վեր որոշած էին ձեռք ձգել իրաքեան քարիւղը եւ տիրանալ անսահման հարստութեան: Կար նաեւ Իրաքի զինուորական կարողականութիւնը քանդելու, անոր ռազմագիտական դիրքը հակակշռելու եւ Իսրայէլի ապահովութիւնը երաշխաւորելու ծրագիրը:

ՊԱՏՐԱՍՏՈՒԹԻՒՆ՝ ԻՐԱՔԻ ԴԷՄ ՊԱՏԵՐԱԶՄԻՆ

Իրաք 1990-էն սկսեալ ՄԱԿ-ի եւ միջազգային ընտանիքին կողմէ շրջափակումի եւ մեկուսացումի ենթակայ ըլլալով՝ տնտեսական եւ զինուորական մեծ հարուած ստացաւ. միաժամանակ սաստկացան սանձարձակ բռնութիւնները. իրաքցի ժողովուրդին համար անտանելի վիճակ ստեղծուեցաւ, մինչեւ որ ամերիկեան վարչակարգը, Բրիտանիոյ գործակցութիւնը ապահովելով, 2003-ի տարեսկիզբին որոշեց ձեռնարկել Իրաքը գրաւելու իր ծրագիրի գործադրութեան:

ՄԱԿ-ի կողմէ զէնքի քննիչներ տարբեր առիթներով ուղարկուած էին Իրաք՝ հաւաքական բնաջնջումի զէնքեր յայտնաբերելու առաջադրանքով, բայց կասկածելի ոչ մէկ բան յայտնաբերած էին: Սակայն, հակառակ այս իրողութեան, 2003-ի տարեսկիզբին Միացեալ – Նահանգներ եւ Բրիտանիա հսկայական ուժ սկսան կուտակել Ծոցի մէջ, պատերազմի պատրաստութեան նպատակով: Մարտի կիսուն արդէն ամերիկացի 235 հազար եւ բրիտանացի 45 հազար զինուորներ խմբուած էին Ծոցի մէջ, ամերիկացի զօրավար Թոմի Ֆրէնքսի ընդհանուր հրամանատարութեան ներքեւ:

Միացեալ – Նահանգներու նախագահ Ճորճ Պուշ 2003 Մարտ 18-ին վերջնագիր ուղղեց Սատտամ Հիւսէյնի եւ անոր ընտանիքին՝ 48 ժամէն հեռանալու երկրէն այլապէս սպառնալով յարձակման անցնիլ: Սպառնալիքը կրկնուեցաւ, թէ Սատտամի հեռացման պարագային եւս Միացեալ – Նահանգներ եւ Բրիտանիա որոշած են յարձակման անցնիլ: Ստեղծըւած կացութեան առջեւ ՄԱԿ-ի քննիչները հեռացան Իրաքէն:

Իրաքի մէջ պատերազմի ամէն պատրաստութիւն տեսնուած էր արդէն. զօրաշարժը ամբողջացած եւ ժողովուրդին զէնք բաժնուած էր դիմադրելու համար թշնամիին: Իրենց կարգին, շիի կրօնապետներ կոչ ուղղեցին ժողովուրդին ամէն միջոցներով դէմ դնել ներխուժողներուն:

ԻՐԱՔԻ «ԱԶԱՏԱԳՐՈՒԹԵԱՆ» ՊԱՏԵՐԱԶՄԸ

Սատտամ Հիւսէյնի ուղղուած Ճորճ Պուշի 48 ժամուան պայմանաժամը տակաւին չաւարտած, 2003 Մարտ 19-ին Քուէյթի սահմանամերձ Ում Քասըրի կռիւները սկսան, որմէ ետք, պայմանաժամի աւարտին, Մարտ 20-ի առաւօտ կանուխ ամերիկեան մարտանաւերէ առաջին հրթիռները արձակուեցան իրաքեան հողերու վրայ: Ամերիկեան եւ բրիտանական ուժեր օդէն, ծովէն եւ ցամաքէն ռմբակոծումի ձեռնարկեցին: Իրաք հակադարձեց՝ ռմբակոծելով Քուէյթի հիւսիսային շրջանները:

Մարտ 20-էն 21 լուսցող կէս գիշերէն ետք ամերիկեան եւ բրիտանական ուժեր անցնելով Քուէյթ – Իրաք սահմանագիծը հրասայլերով եւ փոխադրակառքերով արժեցան դէպի Ում Քասըր եւ Պասրա, իսկ այլ զօրամաս մը ուղղուեցաւ դէպի հիւսիս: Իրաքեան ուժեր սկսան այրել քարիւղի հորերը. հրդեհներուն պատճառով սեւ ամպեր բարձրացան, որոնք հասան Քուէյթ: Բրիտանական ուժեր հասնելով՝ սկսան մարել հրդեհները, մինչ ամերիկեան ուժեր գրաւեցին անապատային օդակայան մը:

Մարտ 22-ին Նասիրիայի շուրջ կատաղի կռիւներ սկսան, մինչ դէպի Պաղտատ երկու ճակատ բանալով՝ դաշնակից ուժեր փորձեցին շրջանցել Պասրան: Մարտ 24-ին Քարպալայի շրջանին մէջ հողագործներ վար առին արդիական «Ափաչի» ուղղաթիռ մը:

Կատաղի կռիւներէ ետք, Մարտ 25-ին ամերիկեան ուժեր կտրեցին Եփրատը եւ 25 քիլոմեթր յառաջանալէ ետք կռուի բռնուեցան իրաքեան շարժական ջոկատներու հետ: Ում Քասըր ինկաւ վեցօրեայ բախումներէ ետք: Պաղտատի եւ Պասրայի վրայ ռմբակոծումները սաստկացան, մինչ իրաքեան բանակը սկսաւ այրել մայրաքաղաքին շուրջ փորուած եւ քարիւղով լեցուած խրամատները՝ ծուխով պատելով շրջապատը: Հիւսիսի մէջ եւս կռիւներ սկսան եւ Քէրքիւք ռմբակոծուեցաւ:

Մինչ դաշնակից ուժեր կը մօտենային Պաղտատի դռներուն, Մարտ 26-ին, ամբողջ օրը եւ յատկապէս գիշերուան ընթացքին Պաղտատ ահաւոր կերպով ռմբակոծուեցաւ. ինկան բազմաթիւ զոհեր, մինչ հիւանդանոցները արդէն լեցուն էին

վիրաւորներով: Ամերիկեան քանի մը զօրամասեր հարաւէն եւ հարաւ-արեւմուտքէն շարժեցան Պաղտատի վրայ:

Մարտ 27-ին դաշնակից զօրքերը բացին հիւսիսի ճակատը. ամերիկեան օդանաւեր էջք կատարեցին քրտաբնակ շրջաններ եւ ամերիկացի զինուորներ հասան քրտաբնակ շրջանը Պաղտատի իշխանութեան ենթակայ շրջանէն բաժնող սահմանագիծին վրայ:

Յաջորդ օրերուն Պաղտատի ռմբակոծումը շարունակուեցաւ ամենասաստիկ կերպով, օդանաւերով եւ միջցամաքամայրային հրթիռներով. ինկան բազմաթիւ զոհեր: Դաշնակիցներ թիրախ ունէին յատկապէս Հանրապետական պահակագունդին կեդրոնները, որոնք ստանձնած էին Պաղտատի պաշտպանութիւնը:

Մինչ այդ չորս-հինգ հազար արաբ կամաւորներ հասան Իրաք՝ կռուելու ներխուժողներուն դէմ. սկսան անձնասպանական գործողութիւններ:

Պաղտատի ճամբուն վրայ, Պասրա, Քարպալա, Նաճաֆ եւ Նասիրիա կը շարունակէին ինքնապաշտպանութիւնը, մինչ Ապրիլի առաջին օրերուն քիւրտ մարտիկներ հիւսիսի ճակատներուն վրայ նահանջի մատնեցին իրաքեան զօրքերը:

Հանրապետական պահակագունդի զօրամաս մը անշարժութեան մատնելով՝ Ապրիլ 3-ին ամերիկեան բանակը գրաւեց Պաղտատի Սատտամ Հիւսէյն օդակայանը, մինչ իրաքցի այրեր ու կիներ, գնդացիրներով զինուած, պատրաստուեցան դիմագրաւելու ներխուժողները:

Պաղտատի շուրջ օղակը սեղմելով՝ Ապրիլ 8-ին ամերիկեան օդանաւեր ռմբակոծեցին «Պաղեստին» պանդոկը, ուր հաստատուած էին միջազգային լրատու գործակալութիւններու լրագրողներ. զոհուեցան երեք լրագրողներ եւ հինգ ուրիշներ վիրաւորուեցան:

Ապրիլ 9-ին ամերիկեան ուժեր հրապարակով մտան Պաղտատ, մինչ Սատտամի հաւատարիմ ուժեր կը շարունակէին դիմադրութիւնը: Ստեղծուած անիշխանութեան մէջ սկսաւ պետական հաստատութիւններու, թանգարաններու եւ նախագահական պալատներու կողոպուտը: Շատեր ուրախութեամբ դիմաւորեցին գրաւող զինուորները՝ իբրեւ ազատարարներ:

Սատտամի հաւատարիմ զինուորներուն վերջին դիմադրութիւնը խորտակելով՝ ամերիկեան բանակը Ապրիլ 13-ին գրաւեց Թիքրիթը, գործնապէս վերջ տալով պատերազմին:

Նախագահ Սատտամ Հիւսէյն, ընտանիքը եւ վարչակարգին ղեկավար դէմքերը անհետացան հրապարակէն, բայց այնուհետեւ անոնցմէ ոմանք ձերբակալուեցան:

Ամերիկեան վարչակարգը առժամաբար Ճէյ Կարնըրի յանձնեց Պաղտատի իշխանութիւնը, որ յետոյ փոխարինուեցաւ, եւ Փոլ Պրեմըր ստանձնեց քաղաքային իշխանութիւնը:

Գրաւող ուժին դէմ իրաքցի ժողովուրդի շարքերուն մէջ սկսած են ձայներ ու խռովութիւններ բարձրանալ. բայց այս ուղղութեամբ, եւ ընդհանուր առմամբ Իրաքի ապագային նկատմամբ տակաւին կանուխ է եզրակացութիւններ ու մեկնաբանութիւններ կատարել:

Ա. ՄԱՆՃԻԿԵԱՆ

ՕՐՈՒԱՆ ՀԱՐՑԵՐ

ՄԱԿ-Ը ԵՒ ԵՒՐՈՊԱՅԻ ԳՆՉՈՒՆԵՐԸ

ՄԱԿ-ը ուզած է գիտնալ թէ ինչո՞ւ այն նախաձեռնութիւնները, որոնք կը ձգտին համարկելու կեդրոնական եւ արեւելեան Եւրոպայի գնչուները կը ձախողին:

ՄԱԿ-ի Զարգացման Ծրագիրը (ՓՆԻՒՏ) ցոյց կու տայ որ Հունգարիա, Ռումանիա, Պուլկարիա, Չեխիա եւ Սլովաքիա ապրող գնչուներու 15%-ը կը յայտարարեն որ ամէնօրեայ սովէ կը տառապին: Եւ կացութիւնը չի բարելաւուիր: Կատարուած քննութիւնները ցոյց կու տան, որ կեդրոնական եւ արեւելեան Եւրոպայի մէջ, դէմ յանդիման ենք գնչուներու նոր սերունդի մը, որ յատկանշուած է սնունդի հարցերով եւ ուսման դժուարութիւններով, որոնք արգելք կ'ըլլան աշխատանք գտնելու: Օրինակ, Հունգարիոյ մէջ, գնչուներու կէսը գործազուրկ է, 1993-ին անգործներու 9%-ը կը ներկայացնէին, եւ 18%՝ 2001-ին:

ՓՆԻՒՏ-ի քննիչները Ռոմերու դիմած են, տեղեկանալու համար, թէ որո՞նք են այն երեք գլխաւոր խոչընդոտները, որոնց կը հանդիպին, երբ աշխատանք կը փնտռեն: Տրուած պատասխաններն են՝ ռասայական տագնապը, ցեղային ծագումը եւ որակումի չգոյութիւնը: Այս բնակչութիւնները լաւ կը գիտակցին, որ գնչուներու որակումի մակարդակը չի համեր աշխատանքի շուկայի ակնկալուած մակարդակին եւ թէ անոնք որոնք կը հասնին, պէտք է դէմ դնեն նախապաշարումներու: Դժուար է սակայն գիտնալ թէ ո՞ւր կը սկսի ցեղային խտրականութիւնը:

Միջազգային այս քննութիւնը հարցուած է նաեւ գնչուներուն իրենց առողջական վիճակին մասին: 45%-ը պատասխանած է՝ «միջակ» կամ «դէշ»: Հունգարիոյ եւ Ռումանիոյ մէջ է, որ ամէնէն աւելի կը դժգոհին: Կեանքի իրենց յոյսը հինգ-վեց տարի նուազ է քան ուրիշ ցեղերու կեանքը: Ինչ կը վերաբերի մանկական մահացութեան, կրկինն է Սլովաքիոյ, Չեխիոյ եւ Հունգարիոյ ազգային միջինին բաղդատմամբ:

Գնչուներու 7%-ը միայն վերջացուցած է երկրորդական կամ բարձրագոյն իր ուսումը: Բազմաթիւ մանուկներ, ինքնաբերաբար դասարան կը կրկնեն, կամ աւելի դէշ մտային յետամնացներու խումբերու մէջ կը դրուին, միայն ըստ իրենց ծագումին, հակառակ անոր որ իրենց մտային կարողութիւնները ոչինչով կ'արդարացնեն նման վերաբերում մը:

Պուլկարիոյ մէջ, օրինակ, քննիչները, տուներու մէջ, գտած են դպրոց չտեսած մանուկներ: Երախաներուն 90%-ը կը շարունակէ իր ուսումը նախակրթարանէն ետք, բայց, այդ համեմատութիւնը միայն 33% է երիտասարդ գնչուներու մօտ:

Հինգ երկիրներու մէջ, հարցաքննուած գնչուներու կէսը կը խոստովանին որ աղքատ են, նոյնիսկ թշուառ: Միայն 2%-ը կ'ընդունի որ «հարուստ» է: Վիճակագրութեանց համաձայն, Պուլկարիա եւ Ռումանիա է, որ իրենց կացութիւնը դէշ է: Այդ երկու երկիրներուն մէջ, գնչու մանուկներու 40%-ը կ'ապրի ընտանիքներու մէջ, ուր անօթութիւնը գրեթէ ամէնօրեայ է: Քննիչները ուզած են նաեւ գիտնալ թէ ի՞նչ կ'ընեն ընտանիքները, երբ ուտելիք չկայ: Ամէնէն ընթացիկ լուծումը դրացիէն փոխ դրամ առնելն է: Բայց, հարցը հոն է որ այդ ընտանիքներն ալ իրենց չափ աղքատ են: Բացառաբար միայն, ամէնէն կարօտեալները կը դիմեն հարուստներու օգնութեան համար. արժանապատուութեան հարց է: Աւելին, աղքատի մը պարտք տալ, նուազ վտանգաւոր է: Բազմաթիւ երկիրներու մէջ, յուսահատ գնչուներ մինչեւ 100% տոկոսով փոխառութիւն կ'ընեն եւ վերջն ալ մեծ դժուարութիւններ ունին, վճարելու համար, նոյնիսկ, երբեմն մահուան սպառնալիքի տակ:

Քննութիւնը փորձած է յայտնաբերել սակայն ի՞նչ կապեր կային գնչուներու եւ ոչ գնչուներու միջեւ: 90%-ը կը պատասխանէ որ կապերը կը հաստատուէին դրացիներու եւ երախաներու միջոցաւ: Հունգարիոյ մէջ, շատեր մատնանշած են՝ «ուղղակի», ինչ որ կր նշանակէր թէ արդէն, միասին գաւաթ մը պարպած էին:

Երբ, հարց տրուած է իրենց թէ կ'ուզե՞ն ոստիկանութեան մէջ աշխատիլ, այրերու 57%ը՝ այո՛ ըսած է, մինչ կիներու 64%-ը կ'ըսէր թէ դէմ չեն որ իրենց ամուսինը նման աշխատանք տանի: Եզրակացութիւնն այն է որ գնչուները պատրաստ են պատասխանատու պաշտօն ստանձնելու, երբ կարելիութիւն ըլլայ:

Թ. Ա. Թ.

ԳԱՂՈՒԹԷ ԳԱՂՈՒԹ

ԱՅՆՃԱՐ ժամանած են, Յուլիս 3-ին, Աթոմ Եղոյեան եւ Արսինէ Խանճեան, որ Լիբանան կը գտնուէին Արամ Ա. Կաթողիկոսի հրաւէրով: Յուլիս 3-ին, նախաձեռնութեամբ Այնճարի Հ. Յ. Դ. «Կարմիր Լեռ» Կոմիտէի դաստիարակչական յանձնախումբին, ամոլը այցելած է Այնճար, ուր ընդունուած է թմբուկ-զուռնայով: Աթոմ Եղոյեանի եւ Արսինէ Խանճեանի ընկերակցած են Գանատայի թեմի Կաթողիկոսական փոխանորդ Խաժակ Արք., Կիպրոսի թեմի առաջնորդ Վարուժան Արք. Հերկելեան եւ հանրային գործիչ՝ Յակոբ Ճանպազեան: Շուրջպարին իրենց մասնակցութիւնը բերելէ ետք, ամոլը առաջնորդուած է Ս. Պօղոս Եկեղեցին եւ ծաղկեպսակ զետեղած Մուսա Լերան նահատակներուն յուշարձանին, որմէ ետք «Գալուստ Կիւլպէնկեան» սրահին մէջ, մասնակցած են կազմակերպուած ձեռնարկին: Բացումը կատարած է յանձնախումբի ներկայացուցիչ Յակոբ Այնթապլեան, որու բարի գալուստի խօսքէն ետք, խօսք առած է Յակոբ Ճանպազեան: Գործադրուած է գեղարուեստական յայտագիր մը, որմէ ետք, յանուն Այնթապցիներուն, Կարմիր Լեռ կոմիտէութեան ամէնէն տարեց անդամը՝ Արամ Յովսէփեան փոքրին յանձնած է յուշանուէր մը: Աթոմ Եղոյեան պատրաստակամութիւն ալ արտայայտած է, մօտ ապագային, ծնունդ տալ «Մուսա Լերան 40 օրերը» ֆիլմին, որ ըստ իրեն արժանի է բարձրորակ բեմադրութեան:

***

ՊԷՅՐՈՒԹԻ Ազգային առաջնորդարանի Ուսումնական Խորհուրդը, հայ աշակերտին մօտ հայերէն լեզուով գրելու եւ արտայայտուելու ձիրքը քաջալերելու նպատակաւ, կազմակերպած էր «Մհեր Զուլհաճեան»ի նահատակութեան 10-ամեակին նուիրուած շարադրական մրցում մը, որու իրենց մասնակցութիւնը բերած են 69 աշակերտներ: Յուլիս 7-ին, է, որ Լեւոն եւ Սոֆիա Յակոբեան ազգային գոլէճին մէջ, տեղի ունեցած է մրցանակաբաշխութեան ձեռնարկին բացումը, զոր կատարած է Սարգիս Կիրակոսեան: Ան շեշտած է որ մասնակցած աշակերտները բաւական դրական եւ քաջալերական արդիւնքներ արձանագրած են: Դատական կազմին կողմէ, խօսք առած է Պեպօ Սիմոնեան: Ան դիտել տուած է որ մրցումին ընդմէջէն, յայտնուած է որ հայ աշակերտները եկած են փաստելու, որ Հայոց լեզուին, գրականութեան եւ արժէքներուն նկատմամբ անտարբերութիւն չկայ եւ ուրեմն հայկական դպրոցները լաւ կը ծառայեն իրենց նպատակին: Մրցանակներու տուչութենէն ետք, գնահատանքի խօսք արտասանած է թեմին առաջնորդը՝ Գեղամ Եպիսկոպոս Խաչերեան՝

ՊԱՏՐԱՆՔ

Գրեց՝ ՓԱՅԼԱԿ ՍԱՆԱՍԱՐ

ԵՐԿՐՈՐԴ ՄԱՍ

1923, ամառ – աշուն

Փարիզ

10.

Բայց աչքի պոչով կը լրտեսէին զայն: Մինչ կ'ենթադրէին թէ ցերեկուան յոգնութիւնները, գիշերային անքնութիւնները զայն պիտի ձգեն, պիտի սպառեն բոլորովին, առաւօտները զայն կը գտնէին աւելի քան երբեք տոկուն, ու ճկապինդ: Նման այն մարդոց, որոնք թաքուն ուժ մը ունին պահած, զոր կը գործածեն անսպառօրէն:

«Կատուի նման եօթը հոգի ունի աս Ժիկէլը», կ'ըսէր Թագուկ իր աղջկան. «Բայց ասոր տակը բան մը կայ. վերջին նայինք»:

Իրապէս Շողակաթ կը սնանէր իր հոգիով: Իր ծիծաղելի բայց չքնաղ թիւրիմացութիւնը զինքը փրկած էր: Արդէն վաղուց ան դադրած էր բնականոն էակ մը ըլլալէ: Սեւեռուն գաղափարը կառչեր էր իր մտքին, ինչպէս անկուշտ ծառ մը որ կը փակի ժայռի մը ծերպերուն ու կը ծծէ ինչ որ կրնայ գտնել հոն: Այդ գաղափարին մազիներն ալ միրճուեր էին իր միսերուն մէջ: Տրամաբանութեան բոլոր չափերէն դուրս, այդ կնոջ միակ տենչանքը կը սուրար այլեւս ինքն իր գլխուն, նման ապերասան նժոյգի:

Ինչ որ կը փլէր իրմէ, կը հրահրէր իր տենդը: Ան կեանքի անպարոյն քաոսը դասաւորած էր իր երազին շուրջը ու այդպէս տիրապետած էր իրականութեան: Ահա թէ ո՞ւր էր անոր ուժը, իր հաւասարակշռութեան գաղտնիքը: Ցերեկը կորսնցուցածը ան կրկնապէս կը վերադտնէր գիշերը:

Բայց ո՞վ էր վերջապէս աս աղջիկը որ յայտնուած էր Շողակաթի: Պարզ, թերեւս խաբուսիկ նմանողութենէ մը անդին, ի՞նչ կը բերէր, ի՞նչ կրնար տալ անիկա որդեկորոյս մօր մը:

Մեր պատմութեան համար ոչ մէկ անհրաժեշտութիւն չի ներկայացներ անշուշտ այդ աղջկան անցեալը կամ ինքնութիւնը. անիկա գոյութիւն սկսաւ ունենալ այն րոպէէն, երբ պատահմունքը զինքը ճակատ ճակատի բերաւ Շողակաթի հետ:

Անիկա կրնար կոչուիլ Գլարա, Մարիքա կամ Աւիշէ, կրնար ըլլալ սրբուհի մը կամ ամենայետինը պոռնիկներէն, բարեհամբոյր կամ դաժան, այս ամէնը պիտի չազդէին բնաւ որեւէ կերպով Շողակաթի ներքին վճռականութեան վրայ: Անիկա բոլոր զուգադիպութիւններուն տակ պիտի գտնէր անպայման իր Արփինէն. ամէնէն անհաւանական պարագաներն անգամ պիտի յաջողէր բացատրել ու հաշտեցնել իր համոզումին հետ: Իր ուժերէն գերիվեր էր այլեւս տարակուսիլ եւ հակառակ խորհիլ: Անիկա իր պատրանքով յղի մնացեր էր, ինչպէս երբեմն իր խակ զաւակներով. ցաւերու մէջ ծնած էր զայն: Հուսկ մայրութիւն մըն էր իր երազը, զոր կը դիեցնէր այժմ իր արիւնով:

Ինչպէս տեսանք, հանրակին մըն էր Ժիզէլ: Այդ անունէն անդին ինչ հարկ պրպտել ընտանեկան մանրամասնութիւններ. անիկա, հանրային սեփականութիւն, կամ լքեալ գոյք, պիտակները պահելու պէտք չէր տեսած:

Ստոյգ է, իրեն պէս շատերու նման ան ալ կու գար թշուառութեան, լքումի ճամբաներէն: Իր անցեալը ոչ ոք գիտէր, ոչ իսկ ինք, որ զայն անտեսելու, չյիշելու շատ պատճառներ ունէր: Հաւանաբար հեռաւոր գաւառէ մը նետուած անտէրունջ սրբուհի մը ըլլալու էր Ժիզէլ, չարաշահութեան զոհ, կամ սիրոյ արկածեալ, կամ թշուառութեան խաղալիք, որ չգտնելով կառչելիք ճիւղ մը, գլորած էր մինչեւ այդ գուբերը: Մօտաւորապէս այս է անոնցմէ շատերուն պատմութիւնը:

Բայց Ժիզէլը ճանչցողները, իր միօրեայ բարեկամներն անգամ կը զգային որ այդ մատղաշ աղջիկը այդ ասպարէզին համար չէ եղած. անիկա հոդ մոլորեալ մըն էր, անընդունակ՝ յարմարելու այդ միջավայրին. վիժած, ratée պոռնիկ մը, ինչպէս կան վիժած մտաւորականներ: Զուներ խմորը: Անճարակ էր ու ապիկար: Բնաւ կոչումով հանրակինը չէր անիկա, ինչպէս մէկը այն տիպարներէն, որոնք հազուադէպ չեն որքան փողոցի վրայ, նոյնքան երբեմն կիսաշխարհիկ յարկերու տակ: Իրեն մօտեցողներուն՝ Ժիզէլ տպաւորութիւնը կը թողուր վիրաւոր թռչունի մը, որ ինկած է տիղմի մէջ:

Յետոյ, Ժիզէլ, ի ծնէ ազազուն, զուրկ էր ֆիզիքական տոկուն ու չարքաշ յատկանիշներէն, այնքան կարեւոր՝ այդ գետնաքարշ զբաղումին մէջ: Արհեստին ծայրը չառած, ան պիտի քաւէր անտարակոյս իր ակամայ ու անմեղ սխալը: Միշտ նորելուկ աշկերտ, իրեն պիտի պակսէր անպատկառութիւնը, անզգայութիւնը, արհամարհանքը՝ մարդոց հանդէպ, ու ինքզինքին հանդէպ: Գիտէր թէ որքան տկար ու անբաւական էին իր միջոցները, – մարմինը որ կը չարչարուէր օտար հպումներէ, գեղեցկութիւնը՝ որ թալթլուն հրապոյր մըն էր, մանաւանդ կուրծքը՝ ուր շունչը այնքան կարճ էր... Ժիզէլ կը սարսափէր գալիք հաւանականութիւններուն առջեւ, մինչ իր շուրջը նեցուկ չէր տեսներ կռթնելու համար...

Ահա այդ հոգեբանական րոպէին ինք ունեցաւ անսպասելի այդ հանդիպումը. գտաւ կին մը, օտար, անբացատրելի էակ մը, որ չգիտէր ինչո՞ւ, սկսած էր իրմով հետաքրքրուիլ, առանց որեւէ շահախնդրութեան:

(Շար. 20)

ՎԱՐԴԱՎԱՌ

ՍՈՒՐԲ ՅԱԿՈԲ - ԼԻՈՆ

Կիրակի, Յուլիս 27, տօն է ՎԱՐԴԱՎԱՌԻ:

Այս առթիւ Լիոնի Ս. Յակոբ Մայր Եկեղեցւոյ մէջ հանդիսաւոր պատարագ կը մատուցուի:

Օրուան պատարագը կը մատուցանէ եւ կը քարոզէ՝
ՆՈՐՎԱՆ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ԶԱՔԱՐԵԱՆ
Հայրապետական Պատուիրակի փոխանորդ
Լիոնի եւ Շրջակայից

Երկուշաբթի, Յուլիս 8, Մեռելոց:

Հոգեհանգիստ ժամը 11-ին:

Ecole SIAMANTO

La rentrée des classes et les inscriptions de l'école hebdomadaire Siamanto de Bagneux auront lieu le :

mercredi 17 septembre à 15h
à l'école Henri Wallon,
2, avenue de Stalingrad à Bagneux

Les cours d'arménien sont assurés par deux enseignantes, depuis le niveau de la maternelle, jusqu'à la préparation de la langue vivante I, II ou III au baccalauréat.

La classe du mercredi matin est adaptée aux plus jeunes, âgés de 6 à 10 ans pour la plupart.

La classe du mercredi après-midi accueille les adolescents et enfants au-dessus de dix ans.

Les jeunes parents et anciens élèves apportant un nouveau dynamisme, des grands-parents, pour certains, bénévoles depuis plus de vingt ans et garants de la continuité de l'école de Bagneux, et des amis de l'école, composent les membres d'une association qui entoure les maîtresses pour les soutenir dans leur tâche et organiser des activités de loisirs ou éducatives, et qui assure la bonne gestion de l'école.

Pour tout renseignement :
— Mme Lucie Dossikian: 01 45 46 10 11
ou
— Mme Elisabeth Davidian :
01 46 65 81 53

ԱԼՖՈՐՎԻԼ

ՀՈԳԵՒՈՐ ԼՍԱՐԱՆ,

Երեքշաբթի, Յուլիս 22, երեկոյեան ժամը 20.30-ին, Ս. Մեսրոպ կրթարանի սրահին մէջ նախատեսուած դասախօսութիւնը յետաձգուած է՝
ՍԵՊՏԵՄԲԵՐԻՆ

MAISON DES ETUDIANTS ARMENIENS

Admissions pour l'année universitaire 2003/04

ՀԱՅ ՈՒՍԱՆՈՂՆԵՐՈՒ ՅԱՏԿԱՑՈՒԱԾ ԲԱՑԱՌԻԿ ՎԱՅՐ ՄԸ ՓԱՐԻԶԻ ՄԷՋ

Vous êtes Arménien(ne) ? Vous désirez poursuivre vos études universitaires à Paris ? La Maison des Etudiants Arméniens de la Cité Internationale Universitaire de Paris peut vous accueillir. Vous y trouverez un hébergement en plein Paris dans un cadre agréable, des rencontres avec d'autres Arméniens originaires du monde entier, un environnement européen et international propice aux échanges intellectuels et artistiques. **Les dossiers de candidature doivent être déposés au plus tard le 30 août pour la Commission d'admission de septembre.** L'hébergement s'effectue du 1er octobre au 30 juin. La Maison des Etudiants Arméniens accueille également des chercheurs, enseignants-chercheurs et des stagiaires.

⁂

Փարիզի Միջազգային Ուսանողական Ոստանի Հայ Ուսանողներու Տունը կ'ընդունի ամէն տարի Հոկտեմբերէն մինչեւ Յունիս հայ երիտասարդներ որոնք բարձրագոյն ուսումներու (maîtrise, DEA, Doctorat) կը հետեւին Փարիզեան համալսարանի մը մէջ: Դիմումները պէտք է հասնին երկրորդ նիստին համար՝ Օգոստոս 30-էն առաջ: Հայ Ուսանողներու Տունը կ'ընդունի նաեւ համալսարանականներ, դասատուներ եւ այցելուներ ամառնային ամիսներուն: Հայ Ուսանողներու Տունը մաս կը կազմէ Միջազգային Ուսանողական Ոստանին ուր, պարտէզներով շրջապատուած 37 տուներու մէջ կ'ապրին զանազան երկիրներէ եկած մօտ 5500 ուսանողներ:

Pour recevoir un dossier de candidature :

Maison des Etudiants Arméniens
Fondation Marie Nubar
Mme Dzovinar Kévonian, Directrice /
Տիկին Ծովինար Գէւոնեան, Տնօրէնուհի
57, Bld Jourdan, 75690 Paris Cedex 14
France
Tél.:01 44 16 10 60-Fax:01 44 16 10 61
E-mail : maison.armenie.ciup@free.fr
Pour visiter le site : www.ciup.fr

ՀՈԳԱԲԱՐՁՈՒԹԻՒՆ
ՍՈՒՐԲ ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՄԿՐՏԻՉ
ՄԱՅՐ ՏԱՃԱՐԻ

EPHORIE
DE LA CATHEDRALE
ST-JEAN BAPTISTE

ՈՒԽՏԱԳՆԱՑՈՒԹԻՒՆ ՍՈՒՐԲ ԷՋՄԻԱԾՆԻ ՄԱՅՐ ՏԱՃԱՐԻ ԿԱՌՈՒՑՄԱՆ 1700-ԱՄԵԱԿԻՆ ԱՌԻԹՈՎ

Նախաձեռնութեամբ՝ Փարիզի եւ Շրջանի
ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ

ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ, ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ 30-ԷՆ
ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ, ՆՈՅԵՄԲԵՐ 6

Այս ճամբորդութեան համար նախատեսուած է՝
8 օրուան համար՝ 1180 Եւրօ
Առանձին սենեակի պարագային՝ 1355 Եւրօ
(Օդանաւ, օդակայանի տուրք, վիզա, պանդոկ, շրջապտոյտներ, սնունդ)

Արձանագրութեան վերջին պայմանաժամ՝
ՕԳՈՍՏՈՍ 15

Մասնակցութեան համար հեռաձայնել Առաջնորդարանի Քարտուղարութեան՝
01 43 59 67 03 թիւին

ԱՐՁԱԿՈՒՐԴԻ ԸՆԹԵՐՑՈՒՄՆԵՐ

«ՅԱՌԱՋ» ՄԱՏԵՆԱՇԱՐ

ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ

ՕՐԵՐ ԵՒ ԺԱՄԵՐ 16€

ՇԱՀԱՆ ՇԱՀՆՈՒՐ

ՆԱՀԱՆՋԸ ԱՌԱՆՑ ԵՐԳԻ 13€
ԲԱՑ ՏՈՄԱՐԸ 12€
ԿՐԱԿԸ ԿՈՂՔԻՍ 12€

ԵՒ

«ՅԱՌԱՋ - 50»
(Տաղկաքաղ 50-ամեայ հաւաքածոյէն) 19€

Դիմել՝ «ՅԱՌԱՋ»ի:

Թղթատարի ծախք՝ 6 €, հատոր գլուխ:

Association "MACHTOTZ"

Pour la Défense de la Langue Arménienne

Rentrée de l'année scolaire 2003/04

1) Cours intensif d'arménien 1er niveau pour non-arménophones

Ces cours s'adresseront aux débutants de 8 à 70 ans.
Les élèves seront capables de parler, lire et écrire l'arménien
L'enseignement est assuré par Mme **Hilda Kalfayan-Panossian**
avec sa **METHODE AUDIOVISUELLE**
27 Septembre 2003 - 31 Janvier 2004 : Stage de 50 heures
le samedi matin de 9h à 12h à Paris (Absentéisme exclu)

2) cours de 2e, 3e, et 4e niveaux

27 Septembre 2003 - Fin Juin 2004
le samedi entre 12h et 15h à Paris
Les nouveaux élèves sont acceptés à ces cours après un test de niveau.
Pour tous ces cours :
RENSEIGNEMENTS et INSCRIPTIONS dès maintenant :
01 47 50 97 51 et 01 39 46 21 66.

3) Manuel d'arménien occidental pour les non-arménophones

Une méthode audiovisuelle utilisable chez soi.
3 volumes en couleur + 1 coffret de 4 cassettes audio
85 Euros + 8 Euros frais d'expédition.
Contecter l'Association MACHTOTZ : 01 47 50 97 51.

ASSOCIATION SAINTE-CROIX DES ARMENIENS CATHOLIQUES DE FRANCE

Pensez à nous réserver votre journée du
DIMANCHE 14 SEPTEMBRE
pour participer à notre

GRANDE FETE CHAMPETRE

Animée par l'Orchestre S P I T A K
qui se déroulera dans les jardins du Dr et Mme Kéghian
4, rue du Dr Rampont, à Villiers-le-Bel

Programme : **Divine Liturgie à 11h.**
Repas à partir de 13 heures
Musique par l'Orchestre SPITAK
Jeux pour les enfants — Apprentissage de Poterie
Tirage des deux Tombolas (Enfants et Adultes)

Participation aux frais de la journée : Adultes 20 Euros
Enfants 12 Euros
Réservation par tél. : 01.44.59.23.50 (Paroisse de Paris)
01.40.51.11.90 (Centre culturel)

Imprimé sur les Presses du Journal «HARATCH»
83, rue d'Hauteville — 75010 PARIS
SIRET : 571 027 317 000 15 Commission paritaire : No 55935

ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ
ՅՈՒԼԻՍ 23
MERCREDI
23 JUILLET
2003

LE NUMERO: 1 €

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ

ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ (1884 - 1957)

HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE FONDE EN 1925

DIRECTRICE : ARPIK MISSAKIAN

83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS

TEL. : 01 47 70 86 60 — FAX : 01 48 00 06 70

E-MAIL : jharatch@aol.com

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Ֆրանսա : Տար. 230 եւրօ — Վեցամսեայ : 122 եւրօ
Արտասահման : Տար. 270 եւրօ (Ամերիկայ առաքում)
247 եւրօ (Շաբաթական առաքում) — Հատը : 1 եւրօ
C.C.P. PARIS 15069-82 E

78րդ ՏԱՐԻ — ԹԻՒ 20.735 Fondateur SCHAVARCH MISSAKIAN 78e ANNEE — N° 20.735

ՕՐՈՒԱՆ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԼՈՒՐԵՐԸ

ՍՈՒՐ ԲԱՆԱՎԷՃ ԱՆԳԼԻՈՅ ՄԷՋ

Տէյվիտ Քելլիի անձնասպանութիւնը, Թոնի Պլէրի վճռական դիրքը եւ ստեղծըւած անախորժ մթնոլորտը պատճառ են, որ այնքան համբաւ վայելող Պի-Պի-Սի-ն (Պրիթիշ Պրոտքասթինկ Գորփորէյշըն) վարկաբեկուի եւ ելք փնտռէ պատուով դուրս ելլելու համար տաղնապէն: Յուլիս 21-ին, «Թայմզ» խորագրած էր՝ «Պի -Պի _ Սի-ն կը պայքարի համբաւը փըրկելու համար», ինչ որ կը շեշտէ կացութեան ծանրակշիռ կացութիւնը: Պի — Պի — Սի-ն, վերջին շաբաթներուն փորձած էր, ըստ իր տնօրէնին յայտարարութեան, պաշտպանել տոքթոր Քելլիի ինքնութիւնը, համաձայն դաղտնապահութեան իրենց պարտականութեան: Մահէն ետք, վերջ դնելու համար չահագործումներու, փափաքելի գտնուած էր յայտնել ինքնութիւնը, որքան կարելի է արագօրէն եւ տոքթոր Քելլիի ընտանիքին համաձայնութեամբ: Անձնասպանութեան ստեղծած իրարանցումը կը սպառնայ Պի _ Պի - Սի-ն, որ արտակարգ միջոցներու դիմէ: Իր ստեղծումէն ի վեր, 1937, որոշեց յայտնել իր աղբիւրին ինքնութիւնը, ինչ որ դէմ է իր հնամենի սկզբունքներուն: Կայանին զինուորական քրոնիկագիրը Կիլիկըն, Մայիս 29ին, կը հաղորդէ սատացած լուրը եւ կ'ամբաստանէ վարչապետութիւնը որ խաբած է հանրային կարծիքը «ուռեցնելով» Իրաքեան սպառնալիքի մը վտանգը: Պահպանողական երեսփոխան Ռոպըրթ Թէյլըր, Օքսֆորտշայրի ընտրաշրջանէն, ուր կը բնակէր Քելլի, Պի — Պի — Սի-ի տնօրէնին անմիջական հրաժարումը կը պահանջէ, նաեւ ընդհանուր տնօրէնին: Երկուքն ալ պատասխանատու կը նկատուին տոքթոր Քելլիի անձնասպանութեան: Ըստ իրենց, եթէ ինքնութիւնը յայտնաբերուած ըլլար նախքան անձնասպանութիւնը, մարդը մեռած չէր ըլլար: Իրաքի պատերազմի վախճանէն ետք, Կիլիկըն, Մայիս 22-ին, կը հանդիպի տոքթոր Քելլիի, խօսելու համար Իրաքեան Թղթածրարին մասին: Կիլիկըն կ'ամբաստանէ կառավարութիւնը որ չափազանցած է տեղեկագիրը եւ պահպանողական Մէյլ ըն Սընտէյի մէջ ալ կ'աւելցնէ որ իր տեղեկաբերը այդ «խաղին» պատասխանատու անունն ալ տուած է՝ Ա. Գամփպէլ, Թոնի Պլէրի հաղորդակցութեան տնօրէնը: Վարչապետութեան եւ Պաշտպանութեան նախարարութիւնը կը հերքեն, Գամփպէլ կ'ուզէ որ, Պի _ Պի — Սի-ն ներողութիւն խնդրէ, բայց, այս վերջինը կը մերժէ եւ մթնոլորտը կը թունաւորուի:

Մինչ այդ, Տէյվիտ Քելլի տեղեկացուցած է Պաշտպանութեան նախարարութեան լրագրողին հետ իր հանդիպումը անունը չտալով, բայց, Նախարարութիւնը չի յարգեր իր խոստումը եւ անունը հրապարակ նետուած է: Յուլիս 15-ին, ներկայանայ խորհրդարանական քննիչ յանձնախումբին առջեւ, ինչ որ զինք կը մղէ անձնասպանութեան:

Քննութեան պաշտօնը ստանձնած դատաւորը՝ Պրայըն Հըթըն յայտարարած է թէ իր քննութիւնը հրապարակային պիտի ըլլայ եւ եզրակացութիւնները արագ պէտք է յանգին:

*
**

Պուշի դիրքն ալ շատ հանգստաւէտ չէ: Օրերս, բացառիկ պատիւ մը ըրած է Պերլիսքոնիի, զոր կ'ընդունի Թեքսասի ՝իր ռանչը, ինչ որ սովորութիւն չէ: Ճ. Պուշ շատ երախտապարտ է Իտալացիին, որ առաջին օրէն իր կողքին էր Իրաքի պատերազմի օրերուն: Ներկայիս, երկուքն ալ մեծ ժողովրդականութիւն չեն վայելեր ,տարբեր պատճառներով: ԱՄՆ-ու մէջ, հարցախոյզի մը համաձայն Ամերիկացիներուն 51%-ը վերապահ է, նոյնիսկ կասկածամիտ Պուշի նկատմամբ:

Հրաժեշտ առնելէ առաջ, Պէրլիսքոնի կրկնած է թէ Եւրոպա (որու նախագահն է, ներկայիս) պէտք է Ամերիկայի կողքին ըլլայ, պէտք է միասին գործեն: Այս է նաեւ Պուշի համոզումը, բայց, միաժամանակ նոր ազդարարութիւն մը տըւած է Սուրիոյ եւ Իրանի, որպէսզի վերջ դնեն իրենց «մնայուն եւ անընդունելի» զօրակցութեան ահաբեկիչներու ի նըպաստ: Այս ուղղութեամբ, Պէրլիս — քոնի բաւական դիւանագիտութիւն պէտք է ցոյց տայ, միջնորդի իր դերը խաղալու համար:

ՄԵՐՁԱՒՈՐ-ԱՐԵՒԵԼՔԸ ԵՒ ՇԻԻՆԵՐԸ

Շիիները վճռած են կարեւոր դեր խաղալ, մանաւանդ Իրաք, Ս. Հիւսէյնի անկումէն ի վեր, բայց եւ այնպէս, ամէն ինչ շատ յստակ չէ: Գլխաւոր բերդերուն՝ Նաժաֆի եւ Քերպալայի կեդրոններն ալ հարցերու ծնունդ կու տան: Ներկայիս, շիիները 180 միլիոնի հասած են, ցրուած Մերձաւոր — Արեւելք, Լիբանանէն Ծոց: Հաստատուած են նաեւ Աֆղանիստան, Փաքիստան եւ Հնդկաստան, բայց, իրենց բուն օրրանը՝ Միջագետքն է եւ Իրան, ուր ամէնէն աւելի կրցած են յառաջդի — մել: 67 միլիոն Իրանցիներու 95%-ը կը կազմեն եւ 23 միլիոն Իրաքցիներու 60%-ը: Ամէն ինչ սկսած է 632-ին, երբ մեռած է Մոհամէտ մարգարէն, որու յաջորդութիւնը հերձուածի մը ծնունդ տըւած է սիւննիներու եւ շիիներու միջեւ: Այս վերջինները կ'ուզեն որ իշխանութիւնը անցնէր Ալիի, մարգարէին զարմիկը եւ մեծ մարգարէ, մինչ սիւննիներուն համար կ'ուզեն նշանակել Մոհամէտի յաջորդը առանց ապաւինելու արեան օրէնքին վրայ: Ալիի զաւկին կը մնայ Քերպալա երթալ պաշտպանելու համար շիիներու դատը, բայց, կը բախի Օմէյատի բանակին, ուր զինք կը գլխատէ: Շիիները կը վերածուին դժգոհներու կրօնաքաղաքական շարժումի մը: Եւ կը ծնին շիիներու երկու մրցակից դպրոցներ՝ Ղոմ, Պարսիկներու ազդեցութեան տակ եւ Նաժաֆ, սուրբ վայրերու կեդրոնը:

Ներկայիս, Նաժաֆի մէջ, Ալ _ Սատր, որ մարգարէներու չառաւիղին փաթթոցը կը կրէ չի ծամծմեր իր խօսքերը, ակնարկելով Իրաքցիներու նոր խորհուրդին՝ «Նոր խորհուրդը անհաւատներու խորհուրդն է Ամերիկացիներուն ծախուած: Չի ներկայացներ իրաքցի ժողովուրդը»:

*
**

Պաղտատի մէջ ալ, ամերիկացի զինուոր մը եւս սպաննուած է Յուլիս 21-ին:

*
**

Ղոմէն (Պարսկաստան), Այաթոլլա Սանէի կ'երազէ Նաժաֆ երթալ եւ հոն ալ մենիլ: Ինչ կը վերաբերի Իրաքի, դիրքը յստակ է. — «Տապալելով բռնատէրը, Անգլիացիք եւ Ամերիկացիք լաւ գործ տեսան: Ինծի չի մնար Ամերիկացիներուն բսել որ երթան: Հարցը պէտք է կարգադրուի իրենց եւ Իրաքցի ժողովուրդին միջեւ»:

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՃԱԿԱՏ

«ԱՐՄԷՆՓՐԷՍ»

(Յուլիս 21 / 22)

Տ. ՆԱՂԴԱԼԵԱՆԻ ԴԱՏԸ ԿԸ ՍԿՍԻ

Յուլիս 29-ին կը սկսի Հեռատեսիլ — ձայնասփիւռի ընկերութեան խորհուրդի նախագահ Տիգրան Նաղդալեանի սպանութեան (Դեկտեմբեր 2002) դատավարութիւնը: Կան 13 ամբաստանեալներ որոնց մէջ է նախկին վարչապետ Արամ Սարգսեանի եղբայրը Արմէն Սարգսեանը: Տասը բանտարկուած են, երեքը ստորագրութիւն տուած են երկրէն չբացակայելու:

*
**

ԿՐԱՍՆՈԴԱՐԻ ՀԱՅԵՐԸ ԿԸ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԻՆ

Կրասնոդարի Կուբան քաղաքին մէջ ձեռնարկուած է «Հայրենիքի կանչ» կոչուած հայկական հանրային կազմակերպութեան մը ստեղծումին: Անոր գլխաւոր նպատակներէն պիտի ըլլայ օժանդակել անոնց որոնք կը փափաքին երթալ ու հաստատուիլ Լեռնային Ղարաբաղ: Նըկատի առնելով որ ԼՂՀ կառավարութիւնը զանազան դիւրութիւններ ցոյց կու տայ հոն գաղթողներու, կազմակերպութիւնը պիտի կատարէ քարոզչական աշխատանք: Մանաւանդ որ ինչպէս շեշտած է կազմակերպութեան հիմնադիր ժողովին ուղղուած խօսքին մէջ ԼՂՀ Արտաքին Նախարար Աշոտ Ղուլեան, Կրասնոդարի աւելի քան 400 հազարնոց գաղութին մէջ քիչ տոկոս չեն կազմեր Ղարաբաղէն սերողները:

*
**

ՀՐԱԶԴԱՆԻ ԵԼԵԿՏՐԱԿԱՅԱՆԻՆ ՅԱՆՁՆՈՒՄԸ

«Գոյք պարտքի դիմաց» համաձայնագրով որոշուած էր որ Հրազդանի ելեկտրակայանը յանձնուի Ռուսաստանի: Ներկայիս սկսած է յանձնումի ընթացքը, ամէն շաբաթ ռուսական կազմակերպութիւններ ստուգումներ կը կատարեն: Ներայժս կայանին մէջ 1045 հոգի կ'աշխատի. անոնց միջին աշխատավարձը 60 - 70 հազար դրամ (շուրջ 110 տոլար) է: Կ'ակնկալուի որ յանձնումէն ետք վըճարումները 30 — 40 տոկոս կ'աւելնան: Պաշտօնէութեան փոփոխութիւն չի ըսպասուիր, միայն ռուսական կողմէն քանի մը ներկայացուցիչ կ'ըլլայ:

Ներկանիս Ռուսաստանէն ներածուող կազին հազար խորանարդ մեթրը 79,1 տոլար կ'արժէ, բայց տնօրէնը յոյս յայտնած է որ յանձնումէն ետք կազը կ'աժաննայ, մինչեւ 40 - 50 տոլար արժելով եւ կը նուազի արտադրուող ելեկտրականութեան գինը: Ռուսական կողմը, կ'ենթադրուի որ նոր շուկայ կը գտնէ Թուրքիոյ, Իրանի, Վրաստանի մէջ, արտածելու համար արտադրութեան 50 - 60 տոկոսը:

*
**

ԲԱՆԱՍՏԵՂԾՈՒԹԵԱՆ ՏՕՆ ՏԻՐԵԱՆԻ ԳԻՒՂԻՆ ՄԷՋ

Ինչպէս 36 տարիէ ի վեր ամէն Յուլիսի վերջինթեր կիրակին, Յուլիս 20-ին ալ Ջաւախքի Գանձա գիւղը վայրը եղած է բանաստեղծութեան տօնին: Ելոյթներ ունեցած են տեղացի ու Հայաստանէն ներկայացուցիչներ, վրացի պաշտօնական դէմքեր: Մասնակցած է «Ակունք» ազգագրական համոյթը:

*
**

ՄԱՐԶԱԿԱՆ

ԿՌՓԱՄԱՐՏԻԿ ՍԱՄՈՒԷԼ ՄԱԹԵՒՈՍԵԱՆ ԱԽՈՅԵԱՆ

Վանաձորցի կռփամարտիկ Սամուէլ Մաթեւոսեան որ պատանիներու աշխարհի ախոյենութեան արծաթէ, իսկ Եւրոպայի ախոյենութեան պրոնզէ մրցանակակիր է, 69 քիլոկրամի խումբէն առաջին հանդիսացած է Գերմանիոյ մէջ: Ֆրանք — Փուրթի ախոյենութեան ան յաղթած է գերմանացի, հունգարացի, ֆրանսացի եւ անգլիացի մրցակիցներուն:

*
**

ԼՂՀ

ՇԵԽԵՐԻ ԿԱՄՈՒՐՋԸ ԲԱՑՈՒԱԾ

Ղարաբաղի Մարտունի շրջանին մէջ գործածութեան բացուած է Շեխեր գիւղի կամուրջը որ կը միացնէ Դրախտիկ — Կարմիր Շուկայ եւ Սարուշէն _ Կարմիր Շուկայ հատուածները: Լայնքը 9,5 մեթր է, երկարութիւնը՝ 36 մեթր: Կամուրջին շինութիւնը մաս կը կազմէ «Հայաստան» հիմնադրամին Հիւսիս _ Հարաւ կառուղիին կառուցումին: Նիւթականը ապահովուած է ԱՄՆ-ու արեւելեան ափի հայութեան կողմէ:

ՄԱՄՈՒԼ

«LIBERATION» (22 juillet)

Le Toronto caché d'Atom Egoyan

Թերթը, երկու ամբողջ էջեր նուիրած է Ատոմ Եղոյեանի, ծնած Եգիպտոս, ծագումով հայ եւ Գանատա հաստատուած: Ան 3Լէպերաsիոն»ի լրագրողին կը պատմէ (Գալըրլ Տիւֆրէշու) իր ամէնօրեայ կեանքը եւ իր կապերը, կենսագրական թէ շարժանկարային իր ընտրած քաղաքին հետ: Կ'անդրադառնանք առանձին:

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

ՋԱՀՐԱ ՔԱՍԵՄԻ սպանութիւնը (լուսանկարչուհին խոշտանգումի տակ մեռած էր, բանտը) կը շարունակէ աղմուկ հանել Իրանի մէջ: Տեղեկատուութեան, Մշակոյթի, Արդարութեան եւ Առողջապահութեան Նախարարներու տեղեկագիրը շատ յստակ է այդ կէտին վրայ, բայց, կը դոհանայ մատնանշելով որ «արիւնահոսութիւնը հետեւանք էր գանկին խորտակումին» եւ այդ պատահած էր ենթակային հիւանդանոց փոխադրուելէն 36 ժամ առաջ: Ոչ ոք խնդրոյ առարկայ է: Նախագահ Խաթամի անմիջապէս հակազ-

(Շար.ը Դ. էջ)

(Շար.ը Դ. էջ)

ՇԱՀՆՈՒՐ 100

«ՆԱՀԱՆՋԸ ԱՌԱՆՑ ԵՐԳԻ» ՎԷՊԻՆ ԱՐԴԻԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

Գրականութեան պատմութեան մէջ կան գործեր, որոնց հմայքը ոչ միայն կ'առինքնէ ընթերցող հասարակութիւնը, այլ նաեւ կը շրջապատէ հեղինակը հռչակի այնպիսի խիտ ցանկապատով, որ կ'արգիլէ նոյն հեղինակին այլ գործերուն ընթացքը, դէպի նմանօրինակ յաջողութիւն եւ հռչակ:

Նման երկ մըն է սփիւռքահայ գրականութեան առաջին շրջանի կարեւոր գործերէն Շահան Շահնուրի «Նահանջը առանց երգի» վէպը, լոյս տեսած Փարիզ, 1929-ին, «Յառաջ» օրաթերթի հրատարակութեամբ:

Առանձին գիրքով լոյս տեսնելէ առաջ, վէպը, որպէս թերթօն հրատարակուած է «Յառաջ»ի էջերուն մէջ մեծ աղմուկ բարձրացնելով. ընթերցողները, գայթակղած ազգային թէ բարոյական ոտնձգութիւններէն, պահանջած են, որ թերթօնին հրատարակութիւնը դադրեցուի: Սակայն Շաւարշ Միսաքեան, խմբագիրի իր սուր հոտառութեամբ, անյողդողդ կերպով աւարտի կը տանի վէպը, թերթին էջերուն:

Այստեղ պէտք է յիշել, որ վէպին 50-ամեակը ոգեկոչելու միտումով, «Յառաջ» օրաթերթը 1979-ին կրկին կը հրատարակէր «Նահանջը...», որպէս թերթօն:

Իր առաջին հրատարակութենէն ետք, եւ քանի մը վերահրատարակութիւններու ընթացքին, «Նահանջը» կը շարունակէ ընթերցողներ գրաւել. եւ ոչ միայն. անոր շուրջ վէճեր կ'ընթանան, անկէ մէջբերումներ կը կատարուին, յաճախ անտեղի կերպով. «Նահանջը» հաւասարապէս կը ծառայէ հաստատելու ե՛ւ դէմ ե՛ւ թեր կարծիքները:

Շահնուրի ֆրանսացի բարեկամները յաճախ յուշած են իրեն այս վէպը ֆրանսերէնով լոյս ընծայել. հեղինակը միշտ ալ դէմ դրած է գաղափարին ըսելով, որ եղածը երիտասարդական գործ մըն է:

Շահնուրի մահէն ետք, երբ նոյն բարեկամները կրկին կը խօսին վէպին ֆրանսերէն հրատարակութեան մասին, Արփիկ Միսաքեան, գաղափար մը տալու համար, կը թարգմանէ վէպին առաջին 40 էջերը եւ կու տայ Շահնուրի բարեկամներէն գրագէտ Հանրի Թոմային, ընթերցումի խնդրանքով: Ընթերցումէն ետք, անոնք կը համոզուին Շահնուրի գաղափարով:

Բայց 1982-ին, Լոնտոնի մէջ անգլերէն լեզուով լոյս կը տեսնէ «Նահանջը», «Retret Without Song» խորագրով, Միշա Գիւտեանի թարգմանութեամբ եւ հրատարակութեամբ:

Վէպը ունեցած է նաեւ ռատիօ-բեմականացում, բան մը, որ հազուադէպ է Սփիւռքի գրական երկերուն պարագային:

«Նահանջը առանց երգի» վէպը ենթախորագիր մըն ալ ունի՝ «Պատկերազարդ Պատմութիւն Հայոց», որ յաջորդ երկին՝ «Յարալէզներու Դաւաճանութիւնը» հատորին ալ ենթախորագիրն է: Այս հատորը կը խօսի ոչ թէ ներկայէն, ինչպէս վէպը, այլ անմիջական անցեալէն, Պոլիսէն:

«Նահանջը»ին առաջին հրատարակութեան կռնակի շապիկին կը կարդանք.

«Կարգաւ լոյս կը տեսնեն նաեւ

«Պատկերազարդ Պատմութիւն Հայոց»ի հետեւեալ հատորները.

2. – Որդիք որոտման
3. – Մահը եւ իր արուարձանները
4. – Մենախօսութիւն»

Ափսոս յստակօրէն կը բացայայտէ գրուելիք Հայոց պատկերազարդ պատմութեան մը ծրագրին գոյութիւնը: Բայց, «Որդիք Որոտման» կոչուելիք հատորէն լոյս կը տեսնէ միայն մէկ պատմուածք՝ «Պոյնուզլուները» խորագրով, «Մենք» հանդէսի երրորդ թիւին մէջ, եւ, ինչպէս Շահնուրի գրեթէ բոլոր գործերը, մեծ աղմուկ կը բարձրացնէ:

«Մենախօսութիւն» հատորը խորագիր փոխած է եւ վերածուած «Յարալէզներու Դաւաճանութիւն»ի: Կը նշանակէ, որ «Մահը եւ իր արուարձանները»ն են, որ բնաւ չէ իրականացած: Թերեւս այս ծրագրին մաս կազմող էջերը մէջն էին թուղթերու ա՛յն խուրձերուն, զորս Շահնուր Համաշխարհային երկրորդ պատերազմի նախօրեակին, կացութենէն տագնապելով, փճացուցեր էր: Կրնայ ըլլալ նաեւ, որ բնաւ չէին գրուած այդ էջերը: Մէկ խօսքով՝ քառահատոր ծրագիրը չէ իրագործուած:

Որքան որ վէպին խորագիրը բացայայտ է եւ արտայայտիչ, այնքան ենթախորագիրը խորհրդանշական է: Յաճախ առաջ քշուած է այն կարծիքը, թէ Շահնուր միտումնաւոր ծրագրաւորումով երկնած է «Նահանջը». սակայն հեղինակը այլ բան կը հաստատէ իր խօսքով.

«Բացի զմայլելի բանաստեղծներէ, որոնք ինքնեկ են երբեմն եւ ինքնաբոյս (Անտուանները) եւ որ միշտ սիրելի պիտի մնան ինծի, հայ գրականութիւնը զիս այնքան քիչ կը գրաւէ եւ կը գրգռեցնէ, որքան շատ կը գրգռեցնէ բուն իսկ Հայուն առօրեան, անոր պատմութիւնը եւ մասնաւորաբար վերջին հարիւր տարուան պատմութիւնը: Ա՛ն եղած է իմ հետաքրքրութեանս եւ մշտանորոգ մտալլկումիս առարկան»:

Մէկը պիտի գրէր, պէ՛տք էր գրէր Սփիւռքի առաջին տասնամեակը, մանրամասնօրէն: Պիտի գրէր նոր պատմութիւն Հայոց:

Բայց ինչո՞ւ «պատկերազարդ»:

Այստեղ հաւանաբար միջամտած ըլլալու են երկու իրողութիւններ: Առաջինը Շահնուրի ի գործ դրած արհեստն էր, Փարիզ կեցութեան իր առաջին շրջանին՝ լուսանկարչութիւնը, որ կը ստիպէր իրեն երեւոյթները որպէս պատկերներ դիտել: Այս ոճը կը բանի նաեւ ամբողջ վէպին ընթացքին: Պատկերազարդ նաեւ անոր համար, որ վէպին մէջ կ'օգտագործուին ֆիլմարուեստի թեքնիքներ, ինչպէս՝ պատկերները անշարժացնել, մէկ պատկերէն միւսը ցատկել, ոսպնեակին դիտանկիւնը փոխել եւ այլն:

Երկրորդը, Շահնուրի ամէնէն քիչ խօսուած – ուսումնասիրուած սրամտութիւն – զուարթախոհութիւնն է, որ յաճախ լեղի է գորշ: Հայոց պատմութեան պէս լուրջ եւ ծանր նիւթ մը պատկերազա՞րդ ընծայել:

Չեմ գիտեր ինչո՞ւ, բայց այս «պատկերազարդ»ը ինծի կը յիշեցնէ շրջան մը այնքան նորոյթ դարձած պատկերազարդ վիպակները՝ photo-romanները:

Այս առաջին գիրքին, յետագային նաեւ միւս գործերուն մէջ, Շահնուր կ'օգտագործէ զուարթախոհութիւն մը, որ յետեղեռնեան առաջին ծանր տասնամեակին համար թերեւս անսովոր էր, եւ անսովոր ըլլալուն, լռութեան մատնուած: Շահնուր ի՛նք կ'ըսէ Գրիգոր Բէօզիկեանին ուղղուած իր նամակներէն մէկուն մէջ.

«Լա՛ւ ըրած ես մատդ դնելով սրամտութեան եւ չարաճճիութեան վրայ, բաներ՝ որ շատ անգամ անտես կ'առնուին մեր գրախօսողներուն կողմէ ... Հայ գրականութիւնը, ուր այնքա՜ն մեծ տեղ կը գրաւեն հռետորութիւնն ու սանթիմանթալիզմը, դժուար կը հանդուրժէ հիմիւրը: Այս առթիւ ըսեմ, որ ունէի շատ սրամիտ մայր մը: Ան կը սիրէր իր ալաքներուն տակ առնել իր կրտսեր եղբայրը, Թէոդիկը, ինչպէս մայր կատուն կը խաղայ իր ձագին հետ, գորովով»:

Այլ նամակի մը մէջ, ուղղուած ֆրանսացի բարեկամ գրողի մը՝ Անտրէ Տօթելի, կ'ըսէ.

«Ես ինծի հարց կու տամ, թէ ի՛նչ պատճառով լռութեամբ կ'անցնինք յատկանիշ մը, որ հասարակաց է Ռէմպոներու, Քորպիէրներու, ուրիշներու, եւ նոյնիսկ ինծի, հիմիւրը»:

Նոյն տեղը կը ձեւաբանէ նաեւ հիմիւրին ի՛ր եզը:

«Հիմիւրը իր մեկնակէտին կը վերադարձնէ տէգը զոր ի զուր, եւ նոյնիսկ՝ յիմարաբար արձակեցինք դէպի անհունութիւն: Այսպէս կը կազմուի պառկած 8-ը, կամ օձ մը՝ որ իր պոչը կը խածնէ, խորհրդանիշով մը փոխարինելով անմատչելի անհունութիւնը»:

Սակայն Շահնուր չըսեր, որ հիմիւրը նաեւ ձեւ մըն է դժխեմ առօրեայի մը տիրապետութենէն դուրս գալու, ողբերգութիւնները հեռուէն, անձէն դուրս դիտելու, ճակատագրին վախճանականութիւնը ուրանալու: Երբ Արփիկ Միսաքեան, կաթուածահարի իր անկողնին մօտ կը մխիթարէ զինք ըսելով, որ բախտաւորութիւն է, որ կը պահէ յիշելու եւ խօսելու կարողութիւնները, Շահնուր կը պատասխանէ.

– Ատանկ ապուշութիւն կ'ընէի՞...

Երկու տասնամեակ առաջ թերեւս հարկ չըլլար վէպին դիպաշարին ամփոփ ներկայացումը ընելու. կը կասկածիմ սակայն, որ անցեալին «Նահանջ»ի ընթերցողներուն գլխաւոր խմբաւորումը կազմող պատանիներն ու երիտասարդները, այսօր կարդացած ըլլան այս վէպը:

Գիրքը կը բաղկանայ շատ առոյգ մուտքէ մը եւ երեք մասերէ, իւրաքանչիւրը իր կարգին թուագրեալ գլուխներու բաժնուած՝ ութ, վեց եւ չորս, յաջորդաբար:

Ի՞նչ կը պատմէ «Նահանջը առանց երգի» վէպը:

Պետրոս – Փիէռ, հայ գաղթական երիտասարդ մը Պոլսէն, կը սիրահարի իր գործատիրուհիին՝ Ժաննիկ, որուն խանութը կ'աշխատի որպէս լուսանկարիչ:

Նէնէթ (Ժաննի փաղաքշական անունը), սիրուհին է Լէօքիւռի, տարեց լուսանկարիչ մը, որ պատերազմի օրերուն հարստութիւն շինած է նախ Նէնէթին մերկ նկարները զինուորներուն ծախելով, ապա բոռնոկրաֆիք գործունէութիւն ծաւալելով:

Այս մանրամասնութիւններուն բացայայտումը խորապէս կը ցնցէ Պետրոսը, բայց չի կրնար մարել անոր սէրը Նէնէթի հանդէպ, հակառակ Փըթիթ Լիլի անձնուէր սիրոյն: Փիէռ կը հեռանայ երկուքէն ալ: Փըթիթ Լիլ, լքուած եւ մոռցուած, կը մահանայ:

Երկար բաժանումէ ետք Նէնէթ կը վերադառնայ Պետրոսին, հաշմուած. որովհետեւ կածի մը պատճառով ինք կորսնցուցած է իր աջ բազուկը, Լէօքիւռ՝ կեանքը:

Նէնէթ եւ Փիէռ կը հեռանան Փարիզէն, կը հաստատուին Թոնէռ, լուսանկարչի խանութ մը կը բանան, եւ կը թուի թէ ա՛լ երջանիկ պիտի ըլլան:

Սակայն Նէնէթ անձնասպան կ'ըլլայ, երբ նախկին յարաբերութենէ մը ծնած զաւկին հայրը կու գայ եւ զաւակը կը տանի, մինչ Փիէռ Փարիզ է:

Իր տառապանքին մէջ Փիէռ նոյնիսկ «Հայր Մեր»ը չի կրնար ծայրէ ծայր աղօթել, մոռցած ըլլալուն...

Վէպը կը փակուի:

ՄԱՐՈՒՇ ԵՐԱՄԵԱՆ

(Մնացեալը յաջորդով)

ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՆ ՄԱՄՈՒԼ

ԵՐԵՒԱՆԵԱՆ ԽՃԱՆԿԱՐ

Երեւանը վերածուել է մի մեծ գիւղի՝ խառը, անկանոն, յոգնեցուցիչ, անհետաքրքրական: Ծայրամասի բնակիչների մեծ մասի մէջ մշտապէս խանդ առաջացնող քաղաքի կենտրոնը հիմա դարձել է բնակութեան համար յոյժ անյարմար եւ ոչ ձեռնտու (խօսքը երթեւեկութեան մասին է): Ու միեւնոյն է, որքան էլ քայլելն առողջութեան համար լաւ է, մեր փողոցների վիճակը բնաւ էլ տրամադրող չէ դրա համար: Քաղաքի կենտրոն հասնելը հիմա հեշտ չէ: Ենթադրենք Կասեան փողոցից ուզում ես հասնել կինոթատրոն «Երեւան», կամ «Ազգ» օրաթերթի խմբագրատուն (Հանրապետութեան փողոց): Կարծում էք 15 – 20 րոպէի գո՞րծ է: Անցաւ այդ ժամանակը:

Բարեկամութեան փողոցը 2 շաբաթ փակ է: Տրամվայի գծերն են հանում: Մեզ տրամվայ պէտք չէ, տրամվայը թոշակառուների համար է, մեզ թոշակառու էլ պէտք չէ, մանաւանդ որ իրենք անվճար երթեւեկելու իրաւունքից մէկ-մէկ օգտւում են:

Մետրօն ամենայուսալին, ապահով, հանգիստ, ուղղագիծ, ոչ ծուում է, ոչ ծղրտում, վնասակար արտանետումներ էլ չունի (մի քանի օր առաջ գործադուլ էր յայտարարել, յուսահատութիւնից տնից չէի ուզում դուրս գալ): Երեւանեան երթուղային մաշուած թաքսինե՞րը: Սրանք ինչ «մեղք» ունեն, անիւները ճռռացնելով հազիւ քարշ են տալիս, թռչում, իջնում քաղաքի դարուփոսերով, ծծմռուելով ինչ նրանցք կայ՝ մտնում, դուրս գալիս, մինչեւ ասենք կինօ «Երեւանից» հասնում են Ամիրեան փողոց:

Երթուղայիններում տեղ ու դադար չկայ, իրար վրայ թառած, երբեմն էլ հումանիզմից դրդուած նստածներն օգնել են ուզում ծուում – կանգնածներին ու վերցնում պայուսակը կամ ասենք ձեռքի տեսամագնիտոֆոնը կամ փոթոապարատը, յետոյ խցկոցներից օգտուելով, երբ մոռանում կամ մէջից դրամապանակ - բան թռցնում: Կողոպտուած, վիրաւորուած, ծմռուած իջնում ես 1 – 1,5 կանգառ հեռաւորութեամբ, բախտդ անիծելով, կօշիկներդ աւելորդ անգամ մաշեցնելով, քայլելով առաջ ես ընթանում: Ահա, երեւանեան երթուղային իրականութեան մի կողմը: Այստեղից առաջարկ՝ երթուղային մաշուած թաքսիները եւ քաղաքացիների առողջութեան համար խիստ վտանգաւոր խցանումների ու աղմուկի պատճառաւ ուղեվարձը կրկնակի իջեցնել, ասենք 50 դրամ, կամ մինչեւ քաղաքային շինարարութեան աւարտն աշխատել բարեգործական սկզբունքով՝ անվճար (հետեւանքների համար պատասխանատու չենք):

Այս ամէնի մասին երբ գրում ես, որոշ հեռուստաընկերութիւններ մամուլի իրենց տեսութեամբ բացատրում են, թէ իբր այս շինարարութիւնը բոլորիս համար է: Կարծես մենք չենք հասկանում, որ Պռոշեանի ճոխ ռեստորաններն ու քաղաքի մնացած հիւրանոցները, կազինօներն ու սթրիփթիզ - ակումբները, տիսքօթէքներն ու գիշերային պարերը, սօնաներն ու վերջապէս մատչելիագոյն սրճարանիկները մեզ համար են կառուցւում: Բոլորս օրական մի քանի անգամ մտնում դուրս ենք գալիս, չէ՞: Մի հարցնող լինի, թէ Երեւանի կենտրոնական փողոցներով մեր քաղաքաշինարարները քայլե՞լ են օրը ցերեկով: «Եւրոպական չափանիշներով» եւ մակարդակով տներ ու հասարակական զուարճավայրեր կառուցող մեր տղերքը՝ կերած - խմած, հաստավիզ, ասենք Սամոն, Արտուշը, Գուգօն, Սաքօն, անգլերէնը չգիտեն ինչ է, բայց, բոլոր օպեկտներն անգլիատառ, օտարահունչ անուանումներով են կնքել՝ Էլֆ, Ճէնթլմէն, Մարսել, Միշէլ, Շառլոթ, Պիոներ, Կակատուս, Մետելիցա, Քիոս, Հաւապուն:

Երեւանի ծայրամասը անտէրուդուս, մոռացութեան մատնուած, իսկ կենտրոնը բարգաւաճում է՝ անճոռնի ճուտիկպէս, անճաշակ, տձեւ, գունաւոր կարկատաններով: Ում խելքին փչի, կառուցում է, գումարի չափն է որոշում մայրաքաղաքի նորօրեայ ճարտարապետական ոճը: Ու այս ամէնը պարտադրւում է մեզ բոլորիս՝ իբրեւ արդի հայկական մշակոյթ, ճարտարապետութեան մէջ եւրոպականի, արեւելեանի (մզկիթաձեւ), հայկականի (անճշան) խառնուրդով: Երաժշտութեան մէջ՝ երթուղային թաքսիներում՝ արեւելեան, թուրք-պարսկական, բակերում՝ հայկական ռաբիս, «Էլիտար» վայրերում՝ ճազ, տիսկօթէքներում՝ ռեփ: Այսպէս շարունակում ենք քանդել ու քանդել տենդօրէն, ամէն ինչ՝ մշակոյթ, փողոց, բարոյականութիւն, տուն: Յիշեցի մէկին, որ քսան տարի առաջ տուն գնեց ու քանդուքարափ արեց՝ իր ուզած ձեւով սարքելու համար, դուռ – լուսամուտը ֆրանսիական պալատների դռների ոճով: Ու քսան տարի կառուցում է, ամէն ինչ տեղը տեղին՝ վարձով մի կերպ եոլա գնալով: Արդէն միջին տարիքի է, երիտասարդութիւնն անցաւ – գնաց: Հիմա մերն է՝ քաղաք ենք սարքում կիսաեւրոպական, կիսաարեւելեան, ոչ միայն շքեղ ռեստորան – հիւրանոցում, դրամատէրներով, այլեւ փայլուն, շքեղ դեղատներով:

Սեւ ապակեպատ նորաձեւ մի կառոյցի հարեւանութեամբ փողոցում կանգնած մարդկանց եմ նայում՝ յոգնած, մաշուած, մտագրաղ կամ անտարբեր, մտակորոյս, անկեանք: Մեզ, նաեւ այս մարդկանց համար է կառուցւում այս քաղաքը, երբ արտագաղթը նուազելու միտում չունի, երբ օրըստօրէ մարդիկ յուսալքւում են ու հեռանալ են ուզում հէնց երիտասարդները: Մնացողները կամ ընտանիք չեն կազմում, կամ եթէ հերոսաբար մէկ երեխայ են ունենում, խիստ կասկածում են նրա ապագային: Սերունդն առհասարակ հիւանդ է եւ ֆիզիքապէս, եւ հոգեպէս:

Հարց՝ ո՞ւմ համար էք կառուցում:

ՄԵԼԱՆԻԱ ԲԱԴԱԼԵԱՆ

«Ազգ», Յուլիս 5

ԽՕՍՔ ԵՐԱԽՏԻՔԻ

Փարիզի «Մաշտոց» Հայ Լեզուի Պաշտպանութեան Միութեան եւ ՀՀ ԿԳՆ «Սփիւռք» Գիտաուսումնական Կենտրոնի մեծարգոյ բարեկամներ,

Ցայտնի է, որ արեւմտահայ լեզուի եւ գրականութեան ընդգրկուն իւրացումը չափազանց անհրաժեշտ է իւրաքանչիւր հայ մարդուն, առաւել եւս հայրենի աշակերտներին, որոնք որպէս վաղուայ գիտութեան եւ մշակոյթի դեսպաններ՝ պիտի փառաւորեն քայլեն եւ ծածանեն հայեցի դրօշներ: Սրտէն Լոս – Անճըլըսի Պոլսահայ բարեկամների ջանքերով, ՀՀ ԿԳՆ հովանու ներքոյ, արեւմտահայ լեզուի եւ գրականութեան երկու մեծ դասընթացներ են կազմակերպուել Երեւանի եւ Հայաստանի մարզերի ուսուցիչների համար:

Արեւմտահայ լեզուի քաղցր ու տաքուկ ելեւէջները, որոնք, ինչպէս գրում է Կոստան Զարեանը, խաղում են անցնող հովի շնչի հետ, փայլփլում ջահերի անհանգիստ բոցերում, հոգեպարար արեւմտահայ եւ սփիւռքահայ բարձրաշխարհիկ գրականութիւնը այժմ ընկալչութեան իրենց օրակներով վտանգուած են արեւելահայերիս մօտ, իսկ աւելի անկեղծ մայր հայրենիքում:

Ահա՛ թէ ինչու մենք ողջունում ենք այն անձանց ջանքերը, ովքեր այսօր խիզախօրէն տքնում են արեւմտահայ կրթական արժէքների պաշտպանութեան հարցերով եւ ամբողջովին տրուած են հայրենանուէր գործունէութեան:

Փարիզի «Մաշտոց» Հայ Լեզուի Պաշտպանութեան Միութիւնը եւ ՀՀ ԳԿ Նախարարութեան «Սփիւռք» Գիտաուսումնական կենտրոնը իրենց համատեղ նախաձեռնումներով ապացուցում են, որ կարելի է միասնական կրթական ճանապարհ անցնել, եւ այն երախտագէտ ըմպաստը կը գնահատի որպէս առաքելութիւն:

Տիկին տոքթոր Հիլտա Փանոսեանը՝ Փարիզից, ՀՀ ԿԳ Փոխ – նախարար Տիկին Ալիդա Թոփուզեանը եւ փրոֆէսոր Յուրէն Դանիէլեանը Երեւանից մեզ աջակցութեամբ վստահեցին Երեւանի թիւ 163 եւ 170 դպրոցներում անցկացնել Արեւմտահայ լեզուի եւ գրականութեան մէկամեայ փորձնական ծրագիր, որը, խոստովանում ենք, բաւական դժուար էր նիւթի դիմադրութեան առումով:

Հիմա, երբ բաւարար յաջողութեամբ աւարտել ենք ծրագիրը, կարող ենք հպարտութեամբ ասել որ ինչ-որ լաւ բան արել ենք այստեղ՝ Հայաստանում, բերելով մեր նպաստը միասնական կրթական դաշտ ձեւաւորելու գործում, քանի որ խորքով ենք ապրել Հայոց լեզուի վեհութիւնն ու գրականութեան հմայքը:

Մենք իսկապէս լիացանք, փոխվի վերածնունդ ապրեցինք, որովհետեւ գիտակցում ենք այսօր մեր ուրախութիւնը, քանի որ մեր սաներին նոյնպէս ընձեռւեց Մեծաւաքանչին ու նորաղոյն անծանօթ, հայեցի հոգեւոր աշխարհին չփուելու երջանկութիւնը: Դա հարստացման իրատես ճանապարհ էր, որ անցանք, եւ այն այլեւս մեզ հետ է լինելու ողջ կեանքում:

Գիտակցում ենք, որ այդպէս են յաղթահարում առաքելութեան սահմանը, իսկ բոլոր ժամանակներում հայ ուսուցիչը առաքեալ է եղել, այնպէս չէ՞:

Ահա թէ ինչու մեր խորին շնորհակալութիւնն ենք յայտնում այս մէկամեայ ծրագիրը մշակողներին, կազմակերպիչներին եւ իրագործողներին՝ հովանաւորողներին եւ հաւատացողներին: Ե՛ւ Փարիզում, ե՛ւ Երեւանում:

Համագործակցութեան լայն մայրուղի ենք մաղթում Փարիզի «Մաշտոց» Հայ Լեզուի Պաշտպանութեան Միութեանը եւ ՀՀ ԿԳՆ «Սփիւռք» Գիտաուսումնական կենտրոնին, որոնք, ըստ էութեան, ըստեղծել են համահայկական կրթական նոր, ամուր կառոյց: Վարձքներդ՝ կատա՛ր: Նո՛ր խիզախումներ ձեզ, սիրելի՛ բարեկամներ:

Ջերմագին սիրով՝

ԴԱՆԻԷԼԵԱՆ ԱՆՈՒՇԻԿ
(Երեւանի թիւ 170 դպրոց)

ՕՇԽԵՐԵԼԻ ՍՎԵՏԼԱՆԱ
(Երեւանի թիւ 163 դպրոց)

2003, Յուլիս 17

ՍՈՒՐԲ ՄԵՍՐՈՊ ԿՐԹԱՐԱՆ

ՇՆՈՐՀԱՒՈՐՈՒԹԻՒՆ

Ներկայիս կը հաղորդենք թէ Ալֆորվիլի Ս. Մեսրոպ Կրթարանի նախակրթարանի առաջին շրջանաւարտներէն բոլոր այն աշակերտները, որոնք այս տարի մասնակցած են պաքալորէայի քննութիւններուն, յաջողած են փայլուն արդիւնքներով:

ԱՌՈՂՋՈՒԹԻՒՆԸ ԵՒ ԽՆՁՈՐԸ

ԱՌՈՂՋ ՄՆԱԼՈՒ ԳԱՂՏՆԻՔՆԵՐԸ

Խնձորը օգտակար է մարմնին: Անոր մէջ գտնուող բնաթելերը երկու տեսակ են՝ հալող եւ չհալող: Զհալող բնաթելերը կը գտնուին խնձորին կեղեւին մէջ: Զհալող բնաթելերը չեն մարսուիր, հետեւաբար չեն օգտագործուիր մարմնին կողմէ: Հալող բնաթելերը կը գտնուին խնձորին միջուկին մէջ: Անոնք ստամոքսին մէջ կը վերածուին մածնիտի՝ ճելի: Հալող բնաթելերը կ՚օգնեն մարմնի քոլեսթերոլի քանակի նուազեցման: Ճիշդ է այն առածը, որ կ՚ըսէ.– «Օրական խնձոր մը ուտելը բժիշկէն հեռու կը պահէ մարդը»:

Խնձորին կեղեւին մէջ կը գտնենք Սէկենսանիւթ, ինչպէս նաեւ փոթասիումի եւ մակնիզիումի նման աղահանքներ: Ան նաեւ կ՚օգնէ մարմնի ծանրութեան նուազեցման, որովհետեւ կը դիւրացնէ մարսողութիւնը: Խնձորը մարսողութեան գեղձերը կը գրգռէ եւ ստամոքսին պատերը կը պաշտպանէ: Մարսողութեան դժուարութիւն ունեցողները կրնան մանրուած խնձոր ուտել ամէն ճաշէ առաջ: Նախընտրելի է, որ մութ գոյն ստանալէ ետք խնձորը ուտուի, մարսողութիւնը ալ աւելի դիւրացնելու համար: Խնձորը կը զովացնէ եւ կը նուազեցնէ մարմնին ջերմութիւնը: Ան ախորժաբեր է եւ առոյգ կը պահէ մարմինը, ինչպէս նաեւ կը բուժէ փորհարութիւնը: Սրեան տկարութիւն ունեցողներուն համար դեղ մը կարելի է սեպել խնձորը: Իսկ խնձորին հիւթը անհրաժեշտ է մաշկին համար եւ կը պայքարի կնճիռներու դէմ:

Ամէն հարիւր կրամ խնձորը կը պարունակէ վաթսունհինգ առ հարիւր ջուր, իսկ մէկ խնձորը (150 կրամ), կը պարունակէ ութսունհինգ առ հարիւր ջուր, տասներկու առ հարիւր շաքարի տեսակներ եւ քիչ քանակութեամբ փրոթէին եւ ճարպ:

Բրիտանացի գիտնականներ, այժմ խնձորին կը ներարկեն փրոթէինի բէրթայտ տեսակը, որ կ՚արգիլէ գործը խնձորին մէջ գտնուող այն պաքթէրիաներուն, որոնք ակռաները կը փճացնեն:

Կ՚ըսեն նաեւ, թէ խնձորին քացախը լուծուած մեղրին հետ կ՚աշխուժացնէ լեարդը եւ արեան շրջանառութիւնը, ինչպէս նաեւ կը պայքարի հիւսկէններու ծուլացման դէմ:

Խնձորին ծառին «ծննդավայրը» Ասիոյ հարաւ – արեւմտեան բաժինն է: Անոր սերմանումը կ՚երկարի մինչեւ հազար թուականը (Ն. Ք.): Հռոմէացիները նոյնպէս ծանօթ էին այս պտղաբեր ծառին եւ խնձորի երեսուն տարբեր տեսակներուն: Այժմ հազարաւոր տեսակի խնձորներ գոյութիւն ունին, որոնք կ՚օգտագործուին զանազան եւ բազմապիսի պէտքերու համար: Իսկ ինչ կը վերաբերի Լիբանանին, ըստ գիւղատնտեսութեան նախարարութեան, 10·182 հեքթար հող տրամադրուած է խնձորի ցանքի համար՝ բաժնուած հիւսիսի եւ Բեքաաի միջեւ: Լիբանան տարեկան մօտաւորապէս կ՚արտադրէ 124·445 թոն խնձոր: Այս քանակը կրնայ տարբերիլ ըստ եղանակին եւ բերքի առատութեան: Խնձորի բերքէն բաժին մը կը սպառի տեղական շուկաներուն մէջ, իսկ մնացածը կ՚արտածուի: Արտածման քանակը մօտաւորապէս 30·000 թոն է:

Լիբանանի խնձորները դեղին են՝ կոլտընը, սթարքընը, կարմիր ռոյալը, վարդի ջուր կամ մաւարտը, որ դեղինով կարմիր գոյն կ՚ունենայ, սըքարի, որ ընդհանրապէս դաշտերը կը ցանուի, ինչպէս նաեւ «Դաւիթ Թագաւոր» կամ Ալմալըք Տաուտ կոչուածը, որ մութ կարմիր գոյն կ՚ունենայ:

ՔԱՐԼԱ ԵԱՐՏԸՄԵԱՆ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՆ ԺՊԻՏ

Դուռը թակում են: Տանտէրը բացում է: Շեմին կանգնած է մի ծեր վանեցի.

– Ասացէք, այդ դո՞ւք էք երէկ փրկել կամրջից գետն ընկած տղային:

– Այո:

– Իսկ ո՞ւր է նրա գլխարկը:

***

Նոր Հայն ուզում է ամուսնանալ մի հասարակ աղջկայ հետ: Ապագայ զոքանչն ասում է նրան.

– Ախր դու տեպիլ ես: Մի հատ մեխ էլ չես կարող խփել:

Նոր Հայը՝ վրդովուած.

– Իսկ իմ ինչի՞ն է պէտք: Դրա համար ես մասնագէտներ ունեմ. ում ասես կը խփեն: Հը, չե՞ս հաւատում: Դէ՛, տո՛ւր այդ Մեխի հասցէն:

***

Նոր Հայի վարորդը, քաղաքի բոլոր եկեղեցիները շրջելուց յետոյ հարցնում է տիրոջը.

– Կը ներէք, շէֆ, բայց ի՞նչ ենք փնտռում:

– Դէ, երէկ հրաւիրեցին «Ֆիկառոյի ամուսնութեանը», բայց չասացին, թէ որ եկեղեցում է պսակւում:

***

– Վարդան, ինչո՞ւ ես այդքան տխուր:

– Է՛հ, մտնում եմ երէկ մեթրօ, տեսնեմ՝ մի չնաշխարհիկ աղջիկ է նստած: Երիտասարդ, երկարոտն, մի խօսքով, արտակարգ գեղեցկուհի: Ես աչքով արեցի...

– Դէ, իսկ նա՞:

– Նա վեր կացաւ ու տեղը զիջեց ինձ:

***

Թանութի ցուցափեղկում դրուած է երկու հաւ՝ տեղական եւ արտասահմանեան: Վերջինս պարծենում է.

– Տես, ի՛նչ վարդագոյն եմ, իսկ դու՝ կապտած, քնձռոտ: Ես մաքուր փետրահան եմ արուած, իսկ քո փետուրները բիզ-բիզ ցցուած են:

Տեղականը՝ արժանապատուութեամբ.

– Փոխարէնը՝ քեզ սպանել են, իսկ ես իմ մահով եմ մեռել:

ՊԱՏՐԱՆՔ

Գրեց՝ ՓԱՑԼԱԿ ՍԱՆԱՍԱՐ

ԵՐԿՐՈՐԴ ՄԱՍ

1923, ամառ – աշուն

Փարիզ

10.

Հասկնալի է անշուշտ թէ ինչո՞ւ, առաջին այցութենէն, վարանումներէն յետոյ անիկա իր ձեռքը կարկառեց պատանին: Ոհ, անկասկած, պղծուած իր մարմինին խորը, անկոխ գետիններ, կոյս համբաներ կը մնային տակաւին:

Ճակատագիրը, երկու նուաբեկութիւններէ վերջ, իրարու մօտեցուցած էր երու խեղդուողներ, որ բնազդօրէն իրարու պլլուած էին, ինչպէս կ՚ընեն մութին ու գինչերուան մէջ խարխափող երկու անծանօթ, կոյր մարդիկ:

11.

Դեկտեմբերի խոնաւ ու ցուրտ իրիկուններուն, Շողակաթ եւ Ժիզել յաճախ միասին կ՚ըլլային: Առանց ժամադրութեան տուած ըլլալու, ժան – ժոռեսի երկար, խուռնամբոխ պողոտային վրայ գիրար կը գտնէին անպայման: Հազիւ հանդիպած, մտերմիկ ժպիտ մը կը ծաղկէր իրենց դէմքին: Շողակաթ աղջիկը կը քաշէր անգամ մը կուրծքին ու այնուհետեւ կը մտնէին սրճարան մը:

Այլեւս սովորութիւն ըրած էր անիկա թեւին տակ անպատճառ ծրար մը բերելու: Օտար աղջիկը ճանչցաւ այսպէս արեւելեան քաղցրեղէնները կամ համեմաբոյր աղանդերները, զոր ծերուկ կինը կը պատրաստէր անձամբ կամ կը հայթայթէր Պէլվիլի հայ նպարավաճառներէն: Ժիզել լոգումներու ու հէլվաներու միջոցաւ աւելի ճշգրիտ գաղափար մը սկսաւ կազմել վինքը փայփայող կնոջ էութեան մասին: Կնոջ մէջէն ընդնշմարեց Արեւելքը: Ապուխտը կամ երշիկը անոր միամիտ երեւակայութեան առջեւ կը բերէին չնաշխարհիկ երկիր մը, ուր օդը ծանր էր սխտորի, պղպեղի, կինամոնի եւ չամենի գլխիչ բոյրերով... փափուկ գորգերու վրայ հէքեաթունակ կիներ կը կարծէր գուշակել, որոնք դիւային կարասներու մէջ կը շաղուէին անոյշ պատառներուն մշկաբոյր խմորը... Ժիզելի երազկոտ ակնարկը կը յորդէր այսպէս դիւթանքով, տարաշխարհիկ տեսարաններով: Ու մինչ աչքերը փակ, լեզուին վրայ յամրօրէն կը քամէր թել կատաիֆի քաղցրութիւնը, իրեն երբեմն կը թուէր թէ ծերուկ կինը վհուկ մըն է, մի գուցէ ծպտուած պարիկ մը, զոր թէեւ ուշ, բայց վերջապէս, գէթ անգամ մը բախտը հանած էր իրեն դէմը:

Ափսոս, այդ ինքնամոռաց բոպէները Ժիզել կը կիսէր պատանիներուն հետ: Երբեմն սրճարանին դուռը բացուելով, մայթերու պաղ հովը կը սողոսկէր մինչեւ իրենց մօտ, կը սահէր Ժիզելի ծոծրակէն վար: Կամ պզտիկ չոր հազ մը կը կառչէր կոկորդին: Այն ատեն անիկա, մօգական երկիրներէն՝ անկումի պէս բան կ՚ունենար մինչեւ իր աշխարհը, ոտքի կը ցատքէր, ու աչքերը՝ անձկադին՝ կը փորձէր մեկնիլ...

Բայց Շողակաթ կը բռնէր անոր բազուկէն ու բռնի կը նստեցնէր: Աղջկան աչքերը յառած կը մնային սրճարանին շրջապատ պատուհաններուն առջեւէն անցնող պիլուէթներուն... Քանիներ կային հոն իրեն նման... Անոնց ամոյն ուրուագիծը կ՚անցնէր, կը հեռանար, կը վերադառնար, կ՚երթեւեկէր անյոյս յամառութեամբ թաց մայթերու ու թաց ժամերու միջեւ... Ժիզել կը ճանչնար զանոնք ու կը բաժնէր անոնց գոյութեան բոլոր նողկանքը, անստուգութիւնը... Դէմքը կը մթագնէր ու կը յիշէր որ հարկ է իրեն մեկնիլ, երթալ իր «աշխատանքի»ն, վազել մարդերու ետեւէն, անոնց գրկին մէջ քամուելու համար օրէ օր... Ոհ, ապրի՛լ, ապրի՛լ... Ինչ ստորնացում ես դուն, որքան կը լղրճես քու խաղալիքներդ...

Շողակաթ կը գուշակէր աղջկան մտահոգութիւնները. երբեմն կը խորհէր արմատական կարգադրութեան մը դիմել... Եթէ միանար անոր, եթէ ապրէին նոյն յարկին տակ... Ինչպէ՛ս պիտի կարենար բաւել իրեն ու անոր պէտքերուն... Իր պզտիկ աղջնակը, իր պուպրիկը պիտի ըլլար անիկա... Զայն պիտի վերածէր իր հարազատ Արփիկին... Բայց ինչպէս բացատրել, ինչպէ՞ս հասկցնել... Կը վախնար խրտչեցնել աղջիկը, որ թերեւս չուզէր հրաժարիլ իր ազատութենէն... Հարկ էր սպասել, համբերել, վստահիլ ժամանակին, որ պիտի կարգադրէր անպայման այդ բոլոր մտադրութիւնները:

Առայժմ ձեռքի տակէ, առանց զգալի ընելու Ժիզելի օգնելու ձեւ մը գտած էր. երբեմն անոր պայուսակը խառնշտկելու պատրուակին տակ, ճմրթկած թղթադրամ մը կը թողուր հոն, ու անդրադառնալ չտալու համար, կ՚աճապարէր ըսել.

– Ալօն... ուշ է... պօն նվուի... գիշեր բարի... օ ռըվուառ...

(Շար. 21)

(Շար. Ա. էջէն)

ղած է եւ ղիմած ղատական իշխանութեան պետին՝ Այաթոլլա Շահրուտիի որ քննութիւն բանայ եւ ճշդէ պատասխանատուները: Բարենորոգիչներու կողմը, շատեր ընդհանուր դատախազին ամբաստանութիւնը կը պահանջեն, քանի անոր խոշտանգումներուն հետեւանքով է որ Տիկին Քազիմի մեռած է: Բանալէճը սուր ընոյթ առած է:

ԼԻԲԵՐԻՈՅ ապստամբները կը շարունակեն իրենց արշաւանքը Մոնրովիայի վրայ, հակառակ ամերիկացի դեսպանին կոչին: Բուռն կռիւները կը շարունակուին եւ նոր զոհերու վախ կայ: Ֆրանսացի նկարահանը՝ Փաթրիք Ռոպէր ծանրօրէն վիրաւորուած է, Յուլիս 19-ին, երբ կը ջանար լուսանկարել մայրաքաղաքին մուտքը: Թղթակից էր Թայմ Մակազինի եւ Գորպիս – Սիկմայի եւ առաջին խռնամքներէ եւ վիրաբուժական գործողութենէ մը ետք, հաւանաբար Ֆրանսա փոխադրուի: Վերջին օրերուն կռիւները սաստկացած էին: 50 մեռեալ կար:

ԻՐԱՆԻ յանձնուած է նոր հրթիռ մը որ կրնայ Իսրայէլ հասնիլ: Շահապ 3 հրթիռը Իրանեան ուժերու յանձնուած է արարողութեան մը ընթացքին: Այդ առթիւ, Այաթոլլա Խամէնէյ յայտարարած է որ շատ կարեւոր կէտ մըն է, պաշտպանութեան, դատին պաշտպանութեան համար:

HAMASKAINE
CONSTRUIT UNE ECOLE
A MARSEILLE
POUR 400 ENFANTS

Ça m'intéresse!
Je participe!

Hamaskaïne-France
BP 109 — 75422 Paris Cedex 09
Tél. / Fax 01. 45. 23. 29. 05
Internet: www.hamaskaine-france.com

ՎԱՐԴԱՎԱՌ

Ս. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ-ՄԿՐՏԻՉ ՓԱՐԻԶ

ԿԻՐԱԿԻ, Յուլիս 27

ՎԱՐԴԱՎԱՌ է:

Հայաստանեայց Եկեղեցին կը տօնախմբէ ՊԱՅԾԱՌԱԿԵՐՊՈՒԹԻՒՆՆ ՏԵԱՌՆ ՄԵՐՈՅ ԵՒ ՓՐԿՉԻՆ: ՏԱՂԱՒԱՐ Օր է:

Փարիզի Ս. Յովհաննէս - Մկրտիչ Մայր Տաճարին մէջ հանդիսաւոր արարողութիւն եւ պատարագ կը մատուցուին:

Կը պատարագէ՝

ՏԻՐԱՅՐ ՔՀՆՅ. ԳԸԼԸՃԵԱՆ

Կը քարոզէ՝

ԳԻՒՏ ԱՐՔ. ՆԱԳԳԱՇԵԱՆ

Հայրապետական Պատուիրակ Եւրոպայի

ԾԱՆՕԹ.–

ԱՅՍՕՐ ՀՈԳԵՀԱՆԳԻՍՏ ՉԻ ԿԱՏԱՐՈՒԻՐ

ԵՐԿՈՒՇԱԲԹԻ, Յուլիս 28

Բ. Օր Վարդավառի

Մեռելոց Յիշատակի Օր

Ժամը 10-ին պատարագ կը մատուցուի, որու աւարտին՝ Հոգեհանգիստ կը կատարուի «ՎԱՍՆ ՀԱՄՕՐԷՆ ՆՆՋԵՑԵԼՈՑ:

Ուշադրութիւն.–

Հոգեհանգիստին՝ յատուկ աղօթք Տարօնի նահատակաց յուշէ օրհնել յիշատակին:

ՍՈՒՐԲ ՅԱԿՈԲ - ԼԻՈՆ

Կիրակի, Յուլիս 27, տօն է ՎԱՐԴԱՎԱՌԻ:

Այս առթիւ Լիոնի Ս. Յակոբ Մայր Եկեղեցւոյ մէջ հանդիսաւոր պատարագ կը մատուցուի:

Օրուան պատարագը կը մատուցանէ եւ կը քարոզէ՝

ՆՈՐՎԱՆ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ԶԱՔԱՐԵԱՆ

Հայրապետական Պատուիրակի փոխանորդ Լիոնի եւ Շրջակայից

Երկուշաբթի, Յուլիս 8, Մեռելոց:

Հոգեհանգիստ ժամը 11-ին:

CROIX BLEUE DES ARMENIENS DE FRANCE

Date à retenir

La Section «TER TAVTIAN» de Chaville
organise
le Samedi 15 Novembre
à 20 heures 30 précises
au Théâtre «L'Atrium» de Chaville
UNE SOIREE
EXCEPTIONNELLE
avec La Troupe Arménienne Folklorique
NAVASART

Imprimé sur les Presses
du Journal «HARATCH»
83, rue d'Hauteville, 75010 Paris
Siret : 571 027 317 000 15
Commission Paritaire : N° 55935

«ՅԱՌԱՋ»ի ընթացիկ ազդերու սակագինը

	€	
Մահազդ	140	(167,44)
Հոգեհանգիստ	125	(149,50)
Շնորհակալիք	125	(149,50)
Հարսնիք-Նշանտուք	125	(149,50)
Ծնունդ	125	(149,50)

Բոլոր ազդերու սակերուն վրայ, հարկ է աւելցնել 19,60% Թ.Վ.Ա. (տե՛ս. փակագծի մէջ ընդհ. գումարը):

Այս գիները կը վերաբերին մէկ անգամ հրատարակելի ազդերու, ՄԻՆՉԵՒ ՄԷԿ ՔԱՌՈՐԴ ՍԻՒՆԱԿ (25 տող) մահազդներու պարագային եւ 1/8-րդ (12-13 տող) մնացեալին:

Առեւտրական եւ այլ ծանուցումներու համար, դիմել թերթին վարչութեան:

ՀՈԳԱԲԱՐՁՈՒԹԻՒՆ
ՍՈՒՐԲ ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՄԿՐՏԻՉ
ՄԱՅՐ ՏԱՃԱՐԻ

EPHORIE
DE LA CATHEDRALE
ST-JEAN BAPTISTE

ՈՒԽՏԱԳՆԱՑՈՒԹԻՒՆ ՍՈՒՐԲ ԷՋՄԻԱԾՆԻ ՄԱՅՐ ՏԱՃԱՐԻ ԿԱՌՈՒՑՄԱՆ 1700-ԱՄԵԱԿԻՆ ԱՌԻԹՈՎ

Նախաձեռնութեամբ՝ Փարիզի եւ Շրջանի
ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ

ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ, ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ 30-ԷՆ
ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ, ՆՈՅԵՄԲԵՐ 6

Այս ճամբորդութեան համար նախատեսուած է՝
8 օրուան համար՝ 1180 Եւրօ
Առանձին սենեակի պարագային՝ 1355 Եւրօ
(Օդանաւ, օդակայանի տուրք, վիզա, պանդոկ, շրջապտոյտներ, սնունդ)

Արձանագրութեան վերջին պայմանաժամ՝
ՕԳՈՍՏՈՍ 15

Մասնակցութեան համար հեռաձայնել Առաջնորդարանի Քարտուղարութեան՝
01 43 59 67 03 թիւին

Association "MACHTOTZ"
Pour la Défense de la Langue Arménienne

Rentrée de l'année scolaire 2003/04

1) Cours intensif d'arménien 1er niveau pour non-arménophones
Ces cours s'adresseront aux débutants de 8 à 70 ans.
Les élèves seront capables de parler, lire et écrire l'arménien
L'enseignement est assuré par Mme Hilda Kalfayan-Panossian avec sa METHODE AUDIOVISUELLE
27 Septembre 2003 - 31 Janvier 2004 : Stage de 50 heures
le samedi matin de 9h à 12h à Paris (Absentéisme exclu)

2) cours de 2e, 3e, et 4e niveaux
27 Septembre 2003 - Fin Juin 2004
le samedi entre 12h et 15h à Paris
Les nouveaux élèves sont acceptés à ces cours après un test de niveau.
Pour tous ces cours :
RENSEIGNEMENTS et INSCRIPTIONS dès maintenant :
01 47 50 97 51 et 01 39 46 21 66.

3) Manuel d'arménien occidental pour les non-arménophones
Une méthode audiovisuelle utilisable chez soi.
3 volumes en couleur + 1 coffret de 4 cassettes audio
85 Euros + 8 Euros frais d'expédition.
Contecter l'Association MACHTOTZ : 01 47 50 97 51.

ԱՐՁԱԿՈՒՐԴԻ ԸՆԹԵՐՑՈՒՄՆԵՐ
«ՅԱՌԱՋ» ՄԱՏԵՆԱՇԱՐ

ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ
ՕՐԵՐ ԵՒ ԺԱՄԵՐ 16€

ՇԱՀԱՆ ՇԱՀՆՈՒՐ
ՆԱՀԱՆՋԸ ԱՌԱՆՑ ԵՐԳԻ 13€
ԲԱՑ ՏՈՄԱՐԸ 12€
ԿՐԱԿԸ ԿՈՂՔԻՍ 12€

եւ

«ՅԱՌԱՋ - 50»
(Տաղկափաղ 50-ամեայ հատափածոյեն) 19€

Դիմել՝ «ՅԱՌԱՋ»ի:
Թղթատարի ծախք՝ 6 €, հատը գլուխ:

TISSUS DES URSULES
Tout le décor de la maison
Siège Social 9, rue J. Duclos
42400 St-Chamond

SAINT-ETIENNE
SAINT-CHAMOND
CANNES LA BOCCA
VILLENEUVE-LOUBET

ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ
ՅՈՒԼԻՍ 24
JEUDI
24 JUILLET
2003

LE NUMERO : 1 €

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ

ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ (1884-1957)

HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE FONDE EN 1925

DIRECTRICE : ARPIK MISSAKIAN

83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
TEL. : 01 47 70 86 60 — FAX : 01 48 00 06 70
E-MAIL : jharatch@aol.com

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար. 230 Եւրօ — Վեցամսեայ : 122 Եւրօ
Արտասահման : Տար. 270 Եւրօ (Ամենօրեայ առաքում)
247 Եւրօ (Շաբաթական առաքում) — Հատը : 1 Եւրօ
C.C.P. PARIS 15069-82 E

78րդ ՏԱՐԻ – ԹԻՒ 20.736 Fondateur SCHAVARCH MISSAKIAN 78e ANNEE — N° 20.736

ՕՐՈՒԱՆ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԼՈՒՐԵՐԸ

ԻՐԱՔ

Ս. ՀԻՒՍԷՅՆԻ ԵՐԿՈՒ ՏՂԱՔԸ ՍՊԱՆՆՈՒԱԾ

Նոր դիպուած մը, որ ճիշդ ատենին կու գայ օգնելու Պուշի եւ Պլէրի վարկին, որոնք այս օրերուն բաւական նեղ կացութեան մատնուած էին եւ յանկարծ ամէն բան փոխուեցաւ։ 15 միլիոն տոլարները հրաշք գործած են եւ Յուլիս 22ին, Մուսուլի հիւսիսը, ուր թաքստոց մը կը մնային, սպաննուած են Սատտամ Հիւսէյնի երկու զաւակները՝ Ուտայ եւ Քուսայ, գործողութեան մը ընթացքին, որ 7 ժամ տեւած է։ Կը թուի որ մատնութիւնը եղած է ենթականերուն անմիջական շրջանակէն եւ ի վերջոյ ամերիկեան 101րդ զօրաբաժինն է որ կրցած է յաջողութեամբ պսակել պաշարումը այն շէնքին, ուր կը գտնուէին Ուտայ եւ Քուսայ։ Պաղտատի բնակիչները մեծ ոգեւորութեամբ ողջունած են լուրը։ Այս երկու մահերով, ԱՄՆ սպաննած կ՚ըլլան հետապնդուած 55 անձնաւորութիւններէն 34-ը։ Այն շէնքը, ուր պաստանած էին ենթակաները կը պատկանէր Պու Իսա ցեղախումբին պետին՝ չէյխ Մոհամէտ Ալ-Զայտանի, որ ձերբակալուած է տղուն հետ։ Ըստ աղբականներու, շէյխը տեղեկացուցած է ամերիկեան ուժերուն, որ Ս. Հիւսէյնի երկու զաւակները եւ թիկնապահը իր տունը ապաստանած են եւ կ՚ուզէ «ազատիլ» անոնցմէ։ Երիցագոյն տղան՝ Ուտայ ծանօթ է իր անողոք նկարագրին համար, կրտսերն ալ նոյնպէս եւ այս վերջինը հաւանական յաջորդը կը նկատուէր Հիւսէյնի։ 37 տարեկան, Քուսայ, 2001-ին Հանրապետական Պահակազօրքին ղեկավարն էր եւ փոխ-տնօրէնը Պաաս կուսակցութեան դիւանին։ Իր ծածկանունն էր «Օձը», ամուսնացած էր եւ հայր երեք զաւակներու։ Մեծ եղբայրը՝ Ուտայ, որ կը կաղար իբրեւ հետեւանք իրեն դէմ գործուած մահափորձի մը (1996) այնպիսի վարկաբեկիչ կեանք մը վարած է, որ հայրն իսկ վրդոված էր։

Այնպիսի շրջանի մը, երբ ամէն օր ամերիկացի զինուոր մը կը սպաննուի, երբ զանգուածային բնաջնջման ոչ մէկ զէնք գտնուած է, երբ Տէյվիտ Քելլի մը անձնասպան կ՚ըլլայ Լոնտոն եւ այս բոլորին հետեւանքով Պուշ եւ Պլէր կը վարկաբեկուին, ոչ մէկ «նուէր» կրնար աւելի թանկագին ըլլալ Ուաշինկթընի եւ Լոնտոնի։ Դեռ կը մնայ Ս. Հիւսէյնի պարագան, որու ուր ըլլալը, առայժմ ոչ ոք գիտէ։

***

ՄԱԿ-ի քարտուղարը՝ Քոֆի Անան շատ խիստ տեղեկագիր մը պատրաստած է Իրաքի ամերիկեան գրաւման։ Ան կը ճշդէ այն սկզբունքները որոնք պէտք է ընկերանան երկրին վերաշինութեան եւ շատ դժգոհ է կացութեան փաթթարացումէն։ Իրաքցիներու համար, կ՚ըսէ, կարեւորը՝ ապահովութիւնն է, կամ աւելի ճիշդը՝ ապահովութեան չգոյութիւնը։ Երկրին պայմանները ծանրակշիռ են։ Ք. Անան շատ կողմնակից չէ որ ՄԱԿ-ի ուժեր հաստատուին, քանի «առայժմ, Իրաքի կարգուկանոնի պահպանումը կախում ունի միայն անգլօ-ամերիկեան իշխանութենէն։ ՄԱԿ-ի հովանիին տակ ռազմական միջազգային ուժի մը ստեղծումը կրնայ հանրային կարգի զուգահեռ դրութիւն մը հաստատել, ինչ որ չի կրնար բարելաւել կացութիւնը»...։

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

ՆԱԽԱԳԱՀ ՇԻՐԱՔ Նումէա գնաց (Նոր-Գալետոնիա) Յուլիս 23-ին, չաբթուան մը համար։ Պիտի անցնի նաեւ ֆրանսական Փոլինեզիա, ուր կ՚երթայ առաջին անգամ ըլլալով իր ընտրութենէն ի վեր (1995)։

ԱԼԻՔԱՆԹԻ եւ ՊԷՆԻՏՈՐՄԻ մէջ, արեւելեան Սպանիա, երկու ռումբեր պայթած են երկու պանդոկներու մէջ եւ ութ հոգի վիրաւորուած է, մէկը՝ ծանրօրէն։ Պանդոկները նախապէս պարպուած էին հեռաձայնային անանուն խօսակցութեան մը հետեւանքով, բայց ռումբը կանուխ պայթած էր։ Տէր եղած է ԷԹԱ-ն։

ԷՅՖԷԼԻ աշտարակին երրորդ յարկը հրդեհ մը ծագած է Յուլիս 22-ին, ժամը 19.30-ի շուրջ։ Կարելի եղած է արագօրէն մարել եւ պարպել 3000 այցելուները։ Հրդեհը հետեւանք էր արկածի։ Ըստ քաղաքապետին, ոչ մէկ կապ կայ նոր լուսաւորութեանց դրութեան հետ, բայց եւ այնպէս նոր քննութիւն մը անհրաժեշտ նկատուած է։

ՕԴԱՆԱՒԱՅԻՆ ԷՐ-ԼԻՊ ընկերութեան տնօրէնը՝ Ժան-Շառլ Գորպէ կրնայ քննութեան տակ առնուիլ, իբրեւ հետեւանք ընկերութեան սնանկութեան։ Յուլիս 22-ին, դիպահ կը մնար եւ իր ճակատագիրը կ՚որոշուէր այդ կարճ շրջանին (48 ժամ)։ 2001-ին, Գորպէ աւելի քան մէկ միլիոն Եւրօ գանձած է ինք ամսուան ընթացքին, մինչ ընկերութեան մէջ մէկ Եւրօ փակ չէ դրած։ Իր պաշտպանութեան համար խնդրոյ առարկայ կ՚ընէ Էռ-Ֆրանսը, որու համար աշխատած կ՚ըլլայ։

ՄՈՆՐՈՎԻԱՅԻ (Լիպէրիա) մէջ կռիւները շատ սուր բնոյթ առած են։ Նախագահ Թէյլըրի եւ Լիւրտի (Միացած Լիպէրիացիներ հաշտութեան եւ ժողովրդավարութեան համար) միջեւ կռիւները աւելի քան 600 մեռեալի պատճառ եղած են, չորս օրուան ընթացքին։ Ապստամբները որոշած էին վերջ տալ յարձակման, բայց եւ այնպէս շարժումին ղեկավարը յայտնած էր թէ մտադիր է ձեռք առնելու մայրաքաղաքին հակակշիռը։

ԹԵՀՐԱՆ ԵՒ ԴԱՄԱՍԿՈՍ բոլորովին հերքած են Պուշի մեղադրանքները ինչ կը վերաբերի իրենց տուած ապաստանին ահաբեկիչներուն, ինչ որ կը վնասէ Մերձաւոր -Արեւելքի խաղաղութեան գործընթացին։

ԹՈԿՈՅԻ ՄԷՋ, հակաֆրանսական ռմբափորձեր գործուած են յաջորդաբար։ Մէկը Ֆրանսական լիսէին դէմ, միւսն ալ մշակութային կեդրոնին։ Զոհ չկայ։

ՖՐԱՆՍԱՅԻ եւ Փարիզի ալ անսպասելի տօթը պատճառ եղած են որ շնչառութեան դժուարութիւններ ծագին քիչ մը ամէն կողմ։ Փարիզի մէջ օդոնը արտօնուած մակարդակէն շատ բարձր է եւ Իլ - տը - Ֆրանսի մէջ մասնաւոր միջոցներ ձեռք առնուած են։ Հազ եւ շնչառութեան դժուարութիւն մտահոգիչ դարձած են։

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՃԱԿԱՏ

«ԱՐՄԷՆՓՐԷՍ»

(Յուլիս 22 / 23)

ԱՀԱԲԵԿՉԱԿԱՆ ԱՐԱՐՔ ԷՐԵԲՈՒՆԻԻ ՂԵԿԱՎԱՐԻՆ ԴԷՄ

Յուլիս 22, Երեքշաբթի առաւօտ պայթում մը տեղի ունեցած է Էրեբունի համայնքի ղեկավար Մհեր Սեդրակեանի ինքնաշարժին մէջ։ Ան վիրաւոր վիճակի մէջ հիւանդանոց փոխադրուած է։ Առաջին տեղեկութիւններու համաձայն, պայթումը արդիւնք եղած է կառքին մէջ զետեղուած պայթուցիկ սարքի մը։ Հետաքննութիւն բացուած է։

***

ՀԱՅ ԳԱՂԹԱԿԱՆՆԵՐՈՒ ՀԱՅԱԴՈՒԼԸ ԼԻՏՈՒԱՅԻ ՄԷՋ

Վիլնիւսի մէջ Յուլիս 17-ին հացադուլի սկսած են ապօրինի կերպով Լիտուա հասած գաղթականներ որոնց մէջ կան Հայաստանցիներ։ Միւսները Ազրպէջանէն, Ռուսաստանէն, Ուկրանիայէն, Հնդկաստանէն եւ Փաքիստանէն են։

***

Ռ. ՄԻՐԶԱԽԱՆԵԱՆ ԹԷՔԷԵԱՆԻ ՓՈԽ ՆԱԽԱԳԱՀ

ՀՌԱԿ-ի ատենապետ Ռ. Միրզախանեան որ հրաժարեցաւ իր պաշտօնէն, Յուլիս 21-ին ընտրուած է Թէքէեան Մշակութային Միութեան փոխ - նախագահ։ Խօսելով յառաջիկայ ծրագիրներու մասին, ան ըսած է թէ միութիւնը գիտութեան, գրականութեան ու արուեստի մարզերուն մէջ տարեկան 10 մրցանակ կու տայ, կրթական գործունէութիւն կը ծաւալէ, յոբելեաններ կը նշէ։ Միութիւնը անմիջական կապ ունի Թէքէեանի անունը կրող չորս դպրոցի ու կրթական օճախներու հետ։

Յուլիս 22-ին ալ Ռ. Միրզախանեան Մամուլի ազգային ակումբին մէջ արտայայտուած է իր հրաժարականին մասին. անոր պատճառը եղած են Հանրութեան մէջ հաստատուած խոողութիւնները, ինչպէս ըսած է։ Զայն պէտք չէ կապել ներկուսակցական պառակտումին, ընտրութեան ձախողութեան։ Ըսած է թէ զինք հրաժարելու մղող ոչ մէկ ուժ խնդրոյ առարկայ եղած է։ Ինք չի պատրաստուիր քաղաքական ոլորտէն դուրս գալու, ոչ ալ ՀՌԱԿ-էն։

***

ԴԱՇՆԱԿԱՀԱՐՆԵՐՈՒ ՄՐՑՈՒՄ

Յառաջիկայ Նոյեմբեր 24 – 30 Երեւանի մէջ Ա. Խաչատուրեանի անունով դաշնակահարներու մրցում մը տեղի կ՚ունենայ, 16 – 32 տարեկան նուագողներու մասնակցութեամբ։ Հայաստանէն, Վրաստանէն, Ռուսաստանէն, Ուկրանիայէն, Պելժիքայէն, Ճափոնէն, Սուրիայէն, ԱՄՆ-էն 37 դիմում արձանագրուած է։ Առաջին փուլէ մը ետք մասնակցերու արտօնութիւն տրուած են 27ը։ Երեք փուլէ ետք, եզրափակիչ հանդրուանը տեղի կ՚ունենայ 28-ին, իսկ Նոյեմբեր 30-ին կը կատարուի պարգեւաբաշխումը եւ Կալայի համերգը։ Առաջին հանդիսացողը կը ստանայ 15 հազար տոլար, երկրորդը՝ 10 հազար, երրորդը 5 հազար։ Եզրափակիչ փուլին հասած միւսները կը ստանան երկուհազարական տոլար։ Դատակազմին մէջ առնուած են Ռուսաստանէն, Անգլիայէն, Ճափոնէն, ԱՄՆ-էն, Հայաստանէն արուեստագէտներ։

***

ՄԱՐԶԱԿԱՆ

ՃԱՏՐԱԿ

Երեւանցի ճատրակի վարպետ Արտաշէս Մինասեան Սեւծովեան երկիրներու ճատրակի բաց ախոյենութեան առաջին հինգ խաղերէն բոլորէն ալ յաղթական դուրս գալով 5 կէտ շահած ու առաջին տեղը գրաւած է։ Ուրիշ երեւանցի մըն ալ, Արա Մինասեան, 4,5 կէտով Բ. դիրքի վրայ կը գտնուի։ Այս մրցաշարքին չափահասներու դասին Հայաստանէն 34 ճատրակ խաղացող կը մասնակցի։

ԸՆՏՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ ՀԻԱՍԹԱՓՈՒԹԻՒՆ ՊԱՏՃԱՌԱԾ ԵՆ

Օ-ԷՍ-ՍԷ-Ը-ի երկու ներկայացուցիչները Ք. Սթորհալ եւ Ճ. Քէյլէր Յուլիս 22-ին ասուլիսով մը ամփոփած են Երեւան կատարած իրենց երկօրեայ այցին արդիւնքը։ Անոնք գացած էին տեղեկագրելու վերջին ընտրութիւններու ընթացքին մասին ու իշխանութեան դէմքերու հետ հանդիպումներուն հիասթափութիւն արտայայտած են. այսուհանդերձ, ըսած են թէ խորհրդարանական ընտրութիւնը նախագահականին համեմատութեամբ որոշ յառաջդիմութիւն արձանագրած էր։ Երկու դէտերը անհրաժեշտ համարած են ընտրութիւններու վարչարարական եւ օրէնսդրական մարզերու բարեփոխումը, օրինազանց անձերու հետապնդումը։

ՎԱՆՔԻ ՆՈՐ ՔԱՆԴՈՒՄ

Տաւուշի Կոթի գիւղին սահմանային գօտիին զինուորները ականատես եղած են թէ Ազրպէջանցիները ի՛նչպէս կը քանդեն սահմանէն հազիւ կէս քմ. հեռու, Ղազախի շրջանին հայկական Գաղայ Ս. Սարգիս վանքը։ Այս տեղեկութիւնը հաղորդած է Հայկ. ճարտարապետութեան ուսումնասիրութեան կազմակերպութեան ղեկավար Սամուէլ Կարապետեան։

Աւանդութիւնը այդ վանքը կը կապէ Մեսրոպ Մաշտոցի գործունէութեան հետ։ Որմերու արձանագրութիւնները կը պատկանին ԺԳ. – ԺԹ. դարերուն։

«Ազրպէջանցիներն այսօր փոխել են ռազմավարութիւնը, այլեւս իրենց եռանդը չեն վատնում հայ մշակոյթի յուշարձանները ադուանական ներկայացնելով։ Նրանք ջանադրութեամբ ոչնչացնում են այն ամէնը, ինչ տարիներ առաջ յայտարարել էին ադուանական» ըսած է Ս. Կարապետեան։

ՇԱՀՆՈՒՐ 100

«ՆԱՀԱՆՋԸ ԱՌԱՆՑ ԵՐԳԻ» ՎԷՊԻՆ ԱՅԺՄԷԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

(Բ. եւ վերջին մաս)

Փիէռ – Պետրոս գաղթական հայ երիտասարդի մը լաւագոյն կերպարն է, Փարիզի մայթերէն եւ գործարաններէն աստիճան մը բարձրացած եւ հասած երեւութապէս բարեկեցիկ կեանքի: Բայց այս տղոց բզկտուած եւ անկայուն ներաշխարհը կ'արգիլէ, որ անոնք վայելեն այդ բարեկեցիկ կեանքը, եւ իրենց օրերը կը դարձնէ դժոխային, անապրելի:

Նէնէթը Փրանսուհիի այն կերպարն է, որուն գլխաւոր յատկանիշը պատեհապաշտութիւնն է: Անսովոր՝ հայ տղոց բուռն ապրումներուն, այդ աղջիկները երբեմն իրենց կեանքին գնով հասկցան որբ եւ բիրտ հայ տղոց էութիւնը, շատեր անմիջապէս կապուելով, ինչպէս Հրաչին կինը, Սիւզանը, շատեր կործանելով իրենց կեանքը, ինչպէս Փըթիթ Լիզը, իսկ Նէնէթ՝ ամէն օր տառապելով, մինչեւ մահ:

Վէպին մէջ կան երկրորդական բայց կարեւոր կերպարներ՝ Լոխումը, Սուրէնը, Հրաչը, որոնցմէ իւրաքանչիւրը տիպարն է որոշ մտածողութեան եւ խառնուածքի:

Վէպը երկու մակարդակներով կ'ընթանայ. առաջինը սիրոյ պատմութիւնն է Պետրոս – Փիէռին եւ Նէնէթին: Ժամանակակից սիրոյ պատմութիւն մը, որ խորքին մէջ, սեռի պատմութիւն մըն է: Այս մէկը ամբողջական նորութիւն էր Պոլսէն Փարիզ ինկած հայ երիտասարդութեան համար, որ սովոր չէր մերկապարանոց սեռին, որուն դրոհին դէմ լրիւ անպաշտպան էր: Արեւմտահայ գրականութեան մէջ ալ ունեցած ենք գրագէտներ եւ բանաստեղծներ, որոնք Եւրոպա գացած, դէմ յանդիման եկած էին սէր – սեռին: Անոնցը սակայն անհատական փորձառութիւն էր, եւ ոչ՝ ամբողջ սերունդի մը գլխուն փլնող երկրորդ աղէտ, իր ստեղծած հոգեբանական բարդութիւններով:

Սիրոյ պատմութիւն մը, անխուսափելի վերիվայրումներով, որոնք պատումը կը դարձնեն աւելին, քան սիրոյ սովորական ասք մը, որովհետեւ ծնունդ կ'առնեն ներաշխարհէ մը, ուր «ազգայնականը», ինչպէս կը նախընտրէ ըսել Շահնուր, գլուխ կը ցցէ:

Այստեղէն է, որ վէպը կ'ընթանայ իր երկրորդ մակարդակով. մեր պատմութեան տարբեր դրուագներն ու դէմքերը կը քննարկուին. ներքին բարկութիւն մը կը փորձէ ինքզինք հունաւորել, դրսեւորումի ձեւ գտնել: Աւանդութիւններուն դէմ երթալու եռանդը խորունկ շարժիչներ ունի, ինչպէս՝ պատասխաններ գտնել այն մեծ «ինչո՞ւ»ին, որ իրենց կեանքը տակն ու վրայ ըրած էր, զիրենք նետած օտարին «քաղցր» թշնամանքին եւ «գեղեցիկ», առինքնող ճիրաններուն տակ:

«Փարիզի տղաքը», ինչպէս ճանչցուած էր գրագէտներու այն խումբը, որոնց մաս կը կազմէր Շահնուր, Ջարդի օրերուն 12–13 տարեկան պատանիներ, չէին կրնար հասկնալ պատճառը այդքան անմարդկութեան: Հակազդեցութեան օրէնքով, իրենց հայրերուն, իրենց աւանդութիւններուն եւ անոնց մերուելու անկարողութեան դէմ կը դառնային, որովհետեւ այդ ամէնը այնքա՜ն տարբեր էին, այնքա՜ն հեռու էին իրենց առօրեայէն:

Այսպէս է, որ մէկ կողմէ երբ Սուրէն բաժակաճառով կը յարձակի Նարեկին վրայ, որպէս խտացումը ամէն աւանդականի, միւս կողմէ Պետրոս, իր եւ իր սերունդին գոյութեան գրաւականը նոյն այդ աւանդութիւններուն մէջ կը գտնէ:

Վէպը բազմաթիւ հակադրութիւններով կ'ընթանայ: Ամէնէն մակերեսայինը Նէնէթի խարտեաշ, ծեքծեքուն գեղեցկութեան դիմաց, Պետրոսի հայկական խիստ, թուխ գեղեցկութիւնն է: Պատումին զարգացումին հետ, այս մակերեսային հակադրութիւնը խորքայինի կը վերածուի, երբ երկու հերոսները կը դառնան տարբեր հասարակութիւններու, ազգերու, հոգեխառնութիւններու ներկայացուցիչներ: Նէնէթը օտարն է, այլը, նաեւ՝ պերճաղջիկ մըն է, հետեւաբար ամբողջ միջավայրը, իր մէջէն, կը դառնայ անբարոյական: Եւ հաստատումը կ'ըլլայ օտար, այսինքն անբարոյ: Մինչ Պետրոս՝ հայու գլխաւոր յատկանիշները ամփոփող հերոս, ամէն անգամ որ կը փորձէ մարդ ըլլալ, հայը իր մէջ գլուխ կը ցցէ, խանգարելով ապրիլ նոր ժամանակը, նոր միջավայրին համեմատ:

Վէպին հետաքրքրական հակադրութիւններէն է նաեւ երկու լեզուներուն գոյութիւնը. Ֆրանսերէնը վէպին մէջ ո՛չ միայն առօրեայ մը կենդանացնելու կոչուող միջոց է, այլ աւելին. սկիզբը Պետրոսին շուրջ, աւելի վերջ՝ բերնին մէջ Ֆրանսերէնը կը դառնայ այնքան մը հոգեբանական, որ իր տագնապի գագաթնակէտին, Նէնէթի մահուան սնարին կողքին, Փիէռ, մոռցած «Հայր Մեր»ը, կը ստիպուի Ֆրանսերէն կրկնել զայն:

Լեզուական այս կացութիւնը առանցքային է, որովհետեւ կը դառնայ, վիպական ժամանակին թաւալքին հետ, ստեղծագործումի լեզուն, այսինքն պատկանելիութեան խարիսխները քանդող միջոց: Պետրոսի ընկերներէն ամէնէն մըտաւորականը՝ Սուրէնը, իր առաջին գիրքը կը հրատարակէ... Ֆրանսերէն:

«... Կ'ուզեմ խօսիլ, – կ'ըսէ Սուրէն, – եւ բնական է, որ խօսքս ուղղեմ անոնց, որոնք լսելու ատեն եւ փափաք ունին: Հայը ո՛չ մէկն ունի, ոչ միւսը»:

Լեզուն, որ առաջին դարպասն է ինքնութիւնը պաշտպանող, կամ զայն օտարումի տանող, այստեղ կը դառնայ միակ անցքը, ուրկէ օտարումը կը խուժէ: Այդ անցքը գոցել չըլլար, որովհետեւ անոր փակումը մեկուսացումի, մահուան կ'առաջնորդէ, ինչպէս է Պետրոսի ուրիշ մէկ ընկերոջ՝ Լոխումի պարագան. Լոխում ոչ մէկ կերպով կրնայ համակերպիլ կացութեան, օտարումին. վերջաւորութեան կը տրուի թմրամոլութեան, այսինքն՝ կը փախչի առօրեայէն, իրականութենէն: Բայց անկարելի կ'ըլլայ բեկումին դիմանալ. եւ կը խելագարի:

Այսինքն՝ կա՛մ ընդունիլ օտարումը, կամ՝ դո՞ւրս գալ կեանքէն:

Հեղինակը սակայն այս վէպով երկընտրանք մը չէ, որ կ'առաջարկէ, այլ կացութիւն մը վկայագրելու կողքին, ցնցում կը ստեղծէ:

«Այդ բանը (գրականութիւնը) կարելի չէ ընել արժանավայել կերպով, առանց ցնցելու եւ ցնցուելու... Ինչպէ՞ս ընել, որ կարելի ըլլայ ցնցել մէկ կողմը, եւ միւս կողմը ընդդիմանայ ցնցումին», կը գրէ Շահնուր:

Պետրոսի եւ Սուրէնի հակադրութիւնները (խորքին մէջ՝ երկուքն ալ հեղինակին համոզումներուն եւ ապրումներուն տարբեր երեսակները), տիալեքթիքով առաջ կը տանին վէպին գաղափարական խորքը.

«Կարելի յառաջապահութիւն գրականութեան մէջ, – կ'ըսէ Շահնուր, – եւ կատարեալ պահպանողականութիւն մեր այնքա՛ն տրորուած եւ ցնցուած ազգային կեանքին...»:

Այստեղ պէտք է անպայման նշել այն զուգահեռը, որ կայ վէպի հերոսին՝ Պետրոս – Փիէռին եւ հեղինակին՝ Շահնուրի կեանքին միջեւ: Շահնուր ի՛նք եւս որպէս լուսանկարիչ աշխատած է շրջան մը, ունեցած է ընկերներ, որոնք նախատիպարները հանդիսացած են Սուրէնի, Լոխումի, Հրաչի, այսինքն՝ ինչպէս Շահնուր ինք կ'ըսէ՝ «վիպագրուած կեանք» մըն է, որ կը գտնենք «Նահանջը»ի էջերուն:

«Նահանջ»էն 45 տարի ետք, 1974-ին, Շահնուր կը շարունակէր գրել.

«... Ճիշդ է թէ մեր արեւմտահայերէնը կը նահանջէ տարուէ տարի, ինչպէս որ կը նահանջեն բոլոր այն արժէքները որ հայը կը պահէր Հայ», սակայն կը շարունակէ, նոյն այն համոզումով, որ կար իր վէպին մէջ, սկիզբէն, բայց որ շատերէն վրիպեցաւ, յարուցուած աղմուկին մէջ. կ'ըսէ.

«... Բայց ճիշդ է նաեւ, թէ սփիւռքահայը բնաւ տրամադիր չէ վերջ դնելու իր ստեղծագործական ճիգին: Արդիւնքը համեստ է, բայց այն մե՛րն է...»:

Ըսինք որ վէպը բազմաթիւ վերատըպումներու արժանացած է, բայց զարմանալի կերպով, առանց վերամշակումի, առանց փոփոխութիւններու ենթարկուելու:

Զարմանալի, որովհետեւ Շահնուր այնքան խիստ եղած է իր գրութիւններուն հանդէպ, մանաւանդ երբ կը մտածէր զանոնք առանձին գիրքով լոյս ընծայելու մասին.

«Անշուշտ թէ երկը, որ իր դերը կատարած է, պիտի մնայ սիրելի հեղինակին: Բայց ան պիտի թուի նաեւ անկատար, քանի որ այդ անցեալ երկը եւ անոր ծընունդ տուող շրջանը տեփանէ եղած են» կ'ըսէ:

«Նահանջ»ին պարագային, եւ միայն «Նահանջ»ին պարագային է, որ, հակառակ քանի մը անգամներ խօսած ըլլալուն վերհպումի մը մասին, թոյլ կուտայ ի վերջոյ, որ տպուի իր առաջին ձեւով.

«Կը խոստովանիմ, որ նեղսրտութիւն կը զգամ ամէն անգամ որ խօսքը կ'ըլլայ Նահանջի վերհրատարակման, վասն զի տարիներէ ի վեր կը փափաքիմ դարմանել անոր լեզուական թերութիւնները (հետեւանք իմ անփորձութեանս), առանց երբեք նպատակս կարենալ իրագործելու, ի չգոյէ ժամանակի, այլ մանաւանդ ուժի»: Բայց գրագէտին համար այդ ժամանակն ու ուժը գոյ էին այլ գրութիւններու պարագային, զորս չէր յոգներ վերատեսութեան ենթարկել: Միջանկեալ ըսեմ, որ բաղդատական աշխատանքը Շահնուրի գրութիւններուն տարբեր հրապարակումներուն, մեծապէս պիտի հարստացնէ շահնուրագիտութիւնը, եւ խորացնէ անոր նուիրուած գրական ուսումնասիրութիւնները:

Երբ դէմ կը դնէ վէպին Ֆրանսերէն թարգմանութեան, Շահնուր շատ լաւ կը գիտակցի գործին թերութիւններուն.

«Ճիշդ է որ հոն կան լեզուական թերութիւններ, կառուցման պարզաբանութիւն (շեմաթիզմ), ջրոտ զգայնութիւն (սանթիմանթալիթէ) եւ անկատար ծանօթութիւն՝ մեր ազգային պատմութեան. Ատոնք կը բացատրուին, առանց արդարանալու: Երկը հեղինակին նախափորձն է...». բայց նոյնքան ալ լաւ կը հասկնայ հայութեան խանդավառութիւնը անով.

«Հետաքրքրութեան շարժում մը ըմբռնելի է «Նահանջ»ի պարագային, որ իր խօլ երիտասարդութեամբ, սիրային պատմութեամբ եւ փարիզեան «ազատ» բարքերով կը գրաւէ ընթերցողներու ստուար զանգուած մը, այլ մանաւանդ երիտասարդութիւնը, միաժամանակ գոհացում տալով քաղաքական – կուսակցական բոլոր հոսանքներուն»:

Ինչո՞ւ ուրեմն Շահնուր կը համակերպի, «որ Եւոլան հրապարակէ «Նահանջը» իր ներկայ վիճակին մէջ»: Պէտք չէ մոռնալ, որ «Նահանջը առանց երգի»ն վէպ մըն է, Շահնուրի միակ վէպը, որ որպէս վէպ կը հիմնուի նաեւ այն խօլ շարժումին վրայ, որ 25 տարեկան երիտասարդ եւ առոյգ Շահնուրը դրած էր հոն: Հղկումը, ինչպէս այլ գրութիւններու պարագային, հաւանաբար պալէր թափը թաւալող դէպքերուն, որքան թաւալող խօսքին, եւ վէպը շատ բան կորսնցնէր իր սկզբնական աշխոյժէն:

«Նահանջը», որ այնքան պատանիներ եւ երիտասարդներ գրաւած էր անցեալին, այսօր չի գայթակղեցներ նոյն տարիքի ընթերցողները. կրնայ միայն զարմանք պատճառել, ի լուր այն աղմուկին, զոր յարուցած էր ան անցեալին: Իսկ եթէ անոնք, նորերը, կարդալու «տաղտուկն» ու «յոգնութիւնը» յանձն առնեն, ի՞նչ պիտի գտնեն այնտեղ:

Պիտի գտնեն առոյգ հայերէն մը, որ ժամանակին կշռոյթ ունի տողերուն մէջ, եւ կեանք մը, այնքա՜ն նման մեր ապրած կեանքին: Ահա երկու յատկանիշեր, որոնք «Նահանջը» անժամանցելի կը դարձնեն:

Շահնուրի խօսքերն են, որ կ'ուզեմ այստեղ օգտագործել որպէս եզրայանգում.

«Երբ այսօր մամուլը կը մեծարէ իմ այդ հին գիրքը, առիթ բռնելով հեղինակին վաթսունամեակը, գրականութենէ տարբեր բան մը ունի աչքի առջեւ: Ան կը մեծարէ գաղափար մը, որ միաժամանակ առաջադրութիւն մըն է – գիտակցիլ օտարացման վտանգին եւ դէմ դնել անոր: ... Բայց մեծարանքին էութիւնը իմ անձէս անդին կ'անցնի, զգալի չափով: Այն գաղափարը որ մատնանիշ կ'ըլլայ ... այդ գաղափարը ազգինն էր, իմս ըլլալէ առաջ: Ան կ'եռար եւ կը բորբոքէր գաղթական ժողովուրդին մէջ, երբ եկաւ եւ բնակեցաւ զանազան երկիրներու մէջ, որոնցմէ մէկն է միայն Նահանջը... Ուրախալի է հաստատել թէ Հայը ամէն ինչ կ'օգտագործէ, նոյնիսկ արուեստը, հըրահրելու համար ինքնապաշտպանութեան իր գաղափարը, ամէ՛ն առիթ՝ քանի կը տեւէ եւ կը սաստկանայ օտարացումը»:

Շ. Շահնուրի ծննդեան հարիւրամեակն է: Սփիւռքի զանազան գաղութները զանազան ձեւերով կը նշեն այս թուականը: Սակայն նման նշումներ իմաստ չեն ունենար, եթէ յարգանքի արտայայտութեան կողքին անմիջական այլ արդիւնք չունենան. այս պարագային՝ ոչ միայն երկին ընթերցումը, այլ նաեւ մասնանշուած ախտին՝ օտարացման վերացումը: Մաղթելի է, որ իրապէս «հինայ» այս վէպը, եւ զայն ընթերցելու եկող յաջորդ սերունդները (եթէ ընդհանրապէս ընթերցելու գան. այս ալ նոր ժամանակներու ուրիշ ախտ մը, որուն մասին խօսքը՝ այլ առիթով) միայն գրականը գտնեն այնտեղ:

ՄԱՐՈՒՇ ԵՐԱՄԵԱՆ

Հալէպ, Մայիս

ՀԻՆ ՔԱՂԱՔԱԿՐԹՈՒԹԻՒՆ ՄԸ ԵՒՍ ՅԱՅՏՆԱԲԵՐՈՒԱԾ

Ամազոնի անտառապատ շրջանը այն «կանաչ դժոխք»ը չէ, ինչպէս կը կարծուէր: Հնախուզական նոր յայտնաբերումներ կը հաստատեն թէ երկրագունտը թաքնուած ինչ ինչ մշակոյթներ ունեցած է հեռաւոր անցեալին: «Պատահական քանի՛ դէպքեր կամ գործողութիւններ պատճառ դարձած են անցեալի մէկ մասի քաղտումին, անսպասելի գաղտնիքներ եւ ծալքեր յայտնող: Այսպիսի երեւոյթի մը արդիւնքն է վերջերս լոյս աշխարհ բերուած Հարաւային Ամերիկայի հնագոյն քաղաքակրթութիւններէն մէկը, Էքուաթորի Հարաւային շրջանին մէջ, Ամազոնեան Անտառի արեւմտեան կողմը, շնորհիւ Փրանսացի եւ էքուաթորցի հնախոյզներու, որոնք յայտնաբերած են 4500 տարուան հնութիւն ունեցող թաղմանական կառոյցներ եւ տասնեակ մը քարէ ամաններ, նրբօրէն ողորկուած, ինչպէս եւ խեցեղէնի բեկորներ: Այս յայտնաբերումները, ինչպէս «Լը Մոնտ»ի մէջ Գրիսթիան Կալլոս կը գրէ (2003 Յուլիս 11), խոստմնալից կ'երեւին եւ կը թուին ցոյց տալ թէ իսկութեամբ այս տարածքները կը պատկանին յառաջացած քաղաքակրթութեան մը, որ ցարդ հնախուզական փնտռտուքներու առարկայ չէ եղած:

Էքուաթորեան այս յայտնաբերումը, ինչպէս այլ պարագաներու, վէպի մը բընոյթը ունի: Երեք տարի առաջ, 2000-ին, Փրանսացի եւ էքուաթորցի հնախոյզներու հետաքրքրութիւնը շարժած է կարգ մը անհատներու մօտ քարակոփ թասերու ներկայութիւնը: Քննութենէ ետք երեւան ելած է որ այս տասնեակ մը առարկաները երեք տարի առաջ լոյս աշխարհ ելած են, ճամբայ մը բանալու եւ փորելու ընթացքին:

Իզիմանչիի գետաւազաններու հոսանքի վեր տարուած փնտռտուքէ մը ետք, հնախոյզները երկու կայք գտած են, յղկուած քարէ ամաններ պարփակող: Ասոնցմէ մէկը, Լա Ֆլորիտայի մէջ գտնուող, յատուկ հետաքրքրութիւն յառաջացուցած է այն երեք թումբերուն պատճառով, որոնք տեղ գտած են գետային զառիթափին վրայ: Թաղմանական կառոյցնե՞ր:

Ֆրանք - էքուաթորեան աշխատանքի կազմը անոնցմէ մէկը պեղած է, որ մասնակիօրէն աւերուած էր ճամբան հարթող մեքենայի հարուածներուն տակ: Գետային զառիթափին տակ հնախոյզները երկու մեթր խորութիւն ունեցող փոս մը յայտնաբերած են, որուն պատերը քարերով ամրացուած էին ապա կոյտերով եւ հողով վերածածկուած: Կառուցային այս տարրերը բնածուխ 14-ով քննուեցան եւ անոնց տրուեցաւ Ն.Ք. Քրիստոս 2450 թուականը:

Մասնագէտ Ժան Կիւֆրուա կ'ըսէ թէ "Այս կայքը քանդուած է: Բայց անբնա-

կարան չէ: Աւելի, ան պաշտամունքային վայր մըն է, անտարակոյս թաղմանական: Կառոյցը ինքնին արդիւնք է ճարտարապետներու աշխատանքի ինչպէս եւ տեղակարգողներու": Իսկ միւս երկու քումբերուն պեղումը կը շարունակուի: Քանի մը շաբաթ առաջ, ինչպէս կը յայտնէ մասնագէտը, "լման այլ թաս մը, խազարի շուրջ փոքր յասմկաքարեր եւ գանկի բեկոր մը" յայտնաբերուեցան, վայրէն ոչ շատ հեռու:

Յայտնաբերուած ամաններէն յատկապէս մէկը անակնկալի բերած է հնախոյզները: Ան քառասնթիմեթր տրամագիծ ունեցող թաս մըն է, երկագոյն ժայռի բեկորէ մը շինուած, որուն վըրայ փորագրուած են պատկերագրական բարդ նկարանիշեր (կատուազգի գազաններու, օձերու եւ պղպջատիկ թռչուններու գլուխներ), որոնք պատուղն են հասարակածային խոնաւ անտառներու հիմնալէս առընչուող խորհրդանշութեան մը: Օգտագործուած յարդարանքները կը յիշեցնեն անոնք որոնք կը պատկանին Անտեանքի առաջին մեծ քաղաքակրթութիւններուն, Փերուի մէջ:

"Թասերուն պատկերագիտական եւ գեղարուեստական բացառիկ որակը եւ թաղմանական կառոյցներու ճարտարապետութիւնը այնպիսին են, որ հարց կու տանք թէ այս մշակոյթը չէ՞ եղած առաջին կաղապարը Անտեանքի առաջին քաղաքակրթութիւններուն", կ'առաջարկէ Ժ. Կիւֆրուա: Ասոր առընթեր, ֆրանք – էքուաթորեան յայտնաբերութիւնը աւ աւելի հետաքրքրական կը դառնայ անոր համար որ ան տեղի ունեցած է արեւմտեան Ամազոնի մէջ, շրջան մը որ ծածկուած է հասարակածային խոնաւ անտառով, տեղեր շատ լուսաւորուած եւ տակաւին հնախոյզներուն շատ քիչ ծանօթ: Այս շրջանը, որ կը գտնուի Անտեանքի արեւելեան լեռնաշղթային վարի կողերուն վրայ, մինչեւ ամազոնեան դաշտերը կը տարածուի: Ամազոն գետը հոնկէ կը բխի եւ տեղւոյն անասնական ու բուսական աշխարհը աւելի հարուստ ու տարատեսակ է քան գետային հարթավայրերուն մէջ: Նաեւ պէտք չէ զարմանալ որ մարդը այս վայրը ընտրած ըլլայ բնակութիւն հաստատելու համար:

Դժբախտաբար, այս շատ խոնաւ միջավայրը քիչ արդիւնաւէտ է մարդկային հին գործունէութիւններու հետքեր գտնելու գծով: Հողը շատ թթու է եւ ընթակայ՝ ցեխի յաճախակի հոսանքներու, մինչ խորտ ու բորտ բարձրաւանդակները եւ բուսական խաւը դժուար կը դարձնեն հնավայրերու պահպանումն ու հետախուզումը: Ֆրանք – էքուաթորեան հետախոյզներու խումբը, երկար տարիներ այս շրջանին մէջ գործելով, մեծ թիւով կայքեր ցանկագրած է, որոնք սակայն աւելի ուշ ժամանակաշրջաններու կը վերաբերին, ուր յայտնաբերուած տուեալները Գոլոմպիայէ իմացին կը համապատասխանեն, որ, աւելի, գեղջկական է: Մեր թուականներու առաջին հազարամեակի երկրորդ կէսէն սկսեալ եւ մինչեւ մեր օրերը արեւմտեան Ամազոնի մէջ ապրած բազմաթիւ բնակչութիւններուն յատուկ այս արուեստին կը պակսի նրբութիւնը: Ան այնքան քնքոյշ չէ որքան այն որ կը զարդարէ Լա Ֆլորիտայի մէջ յայտնաբերուած ամանները: Ասոնք իրեր են որոնք խօսուն կերպով կը վկայեն թէ նրբաճաշակ մշակոյթներ կրցած են զարգանալ եւ տարածուիլ հասարակածային խոնաւ շրջաններու մէջ, երեւութապէս մարդուն համեմատ անհիւրընկալ: Ժ. Կիւֆրուայի խումբին տարած աշխատանքները Գամերունի, Էքուաթորի, Սումաթրայի եւ ովկիանական կղզիներուն մէջ ցոյց կու տան թէ փակուլթեամբ մարդը շատ կանուխէն յարմարած է նման միջավայրի մը: Այսպէս, Կեդրոնական Ամերիկայի օլմէական եւ մայա քաղաքակրթութիւններու, նոյնպէս անտառային շրջաններու մէջ ծնունդ առած, կ'ապացուցանեն յարմարումի բարձր մակարդակ մը: Բայց, ինչպէս Ժ. Կիւֆրուա կը համարի, "Ցանաչողութեան ներկայ դրութեան մէջ, Կեդրոնական եւ Հարաւային Ամերիկաներու քաղաքակրթութիւնները կը թուին անջատաբար զարգացած ըլլալ":

ՍԵՐՄՆԱՑԱՆ

– ԳԱՂՈՒԹԷ ԳԱՂՈՒԹ –

ԱԹԷՆՔԻ Զաւարեան կեդրոնի «Սարաճեան – Զաքարեան» զոյգ սրահներուն մէջ, Յունիս 23–ին, Հ. Մ. Ը. Մ.–ի Շրջանային վարչութեան կազմակերպութեամբ, յարգանքի երեկոյթ մը կազմակերպուած է ի պատիւ մարմնամարզի նախարար՝ Եորղոս Լիանիսի: Ներկայ եղած են պաշտօնական եւ պետական անձնաւորութիւններ: Երեկոյթին բացումը կատարած է Շրջանային վարչութեան ատենապետ՝ Պօղոս Զոլաքեան, որ ներկայացուցած է Հ. Մ. Ը. Միութեան համազգային կառոյցը: Նախարարը, բեմ բարձրանալով Հայաստանի դեսպանէն՝ Վահրամ Կաժոյեանէն ստացած է յատուկ յուշատախտակ մը, որուն վրայ զետեղուած էր հնամեայ ողիմպիական մրցումներուն ախոյեաններու տրուած ձիթենիի ճիւղի պսակը ոսկեզօծ զարդարանքով: Նախարարը, յուզուած իր շնորհակալութիւնը յայտնած է եղած պատիւին համար, չէշտած է թէ իրեն համար ուրախութիւն էր Հայերու մէջ գտնուիլը: Զուգահեռ մը քաշած է հայ եւ յոյն ժողովուրդներու պատմութեան, յիշելով Բիւզանդիոնի հայ կայսրերու շրջանը: Վերջին խօսքը եղած է Ազգային վարչութեան ատենապետը՝ Արմէն Տէրեան: Ելոյթներուն յաջորդած է հիւրասիրութիւն մը:

***

ԱԹԷՆՔԻ Հ. Մ. Ը. Մ.ի վարչութիւնը իր անդամներէն Տալիթա Թէրզեան – Մէքթուպճեանի եւ Ժիրայր Գալայճեանի յիշատակին, Յունիս 21–ին, Նէա–Զմիռնիի մարզադաշտին վրայ, մրցումներ կազմակերպած էր: Ներկաներուն ուղղուած ողջոյնի խօսքերէն ետք, օրուան իմաստին մասին արտայայտուած է Յակոբ Պետոյեան: Յաջորդած են զանազան մրցումներ:

***

ԳՕՔԻՆՒՈՑ «Զաւարեան» կեդրոնին մէջ, Յունիս 30–ին, հիւրընկալուած են ընկերվարական Փասօք շարժումի ընդհանուր քարտուղար եւ նախկին նախարար Գոսթաս Լալիոթիսը եւ Փիրէայի Ա. եւ Բ. ընտրաշրջանի Փասօք կուսակցութեան եօթը երեսփոխաններ: Բացումը կատարած է Հ. Յ. Դ. Կոմիտէի ներկայացուցիչ Պօղոս Զոլաքեան: Խօսք առած է Յունաստանի Հայ Դատի Յանձնախումբի ներկայացուցիչ Գրիգոր Էրզինեան: Յուշանուէրներ յանձնուած են հիւր երեսփոխաններուն, որոնք յաջորդաբար խօսք առած են եւ շնորհակալութիւն յայտնած:

***

ԳՈՒՄԳԱՓՈՒԻ Պէզճեան սրահին մէջ, Յունիս 28–ին, կատարուեցաւ Կեդրոնական վարժարանի 33 շրջանաւարտներու հանդէսը, նախագահութեամբ Պոլսոյ Մեսրոպ պատրիարքին: Այս առթիւ, հրապարակ ելած է հայերէն եւ թրքերէն բաժիններով ոսկեւոր գրքոյկ մը «Ազգային Կեդրոնական Վարժարան» անուան տակ, ուր կան շահեկան տեղեկութիւններ վարժարանին անցեալին ու ներկային մասին: Կան դիմանկարները ծանօթ կեդրոնականցիներու, ինչպէս՝ Զօպանեան, Աճառեան, Թէքէեան, Մեծարենց, Մնձուրի: Տնօրէնուհի Տիկին Սիլվա Գույումճեան դիտել տուած է որ վարժարանին մէջ գիտական առարկաներուն աւելի թափ տրուած ըլլալով հանդերձ, նոյնքան կարեւորութիւն կու տան նաեւ ընկերային գիտութիւններու եւ գեղարուեստի: Վկայականներու բաշխումէն վերջ, Պատրիարքը շնորհաւորութեան խօսք ուղղած է շրջանաւարտներուն: Աւարտին, ընդունելութիւն մը տեղի ունեցած է:

***

ԳՆԱԼԸԻ մէջ, Յուլիս 10–ին, աւանդական արարողութեամբ նշուած է Թարգմանչաց տօնը Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցւոյ մէջ: Մասնակցած են աւելի քան 15 հոգեւորականներ: Եկեղեցւոյ զետնայարկի սրահին մէջ, գործադրուած է գեղարուեստական կոկիկ յայտագիր մը: Բանախօսած է փրոֆէսէօր Գէորգ Բաղդիշեան:

***

ՍԱՆ ՓԱՒԼՈՅԻ Պիւֆէ Ցրանսայի սրահին մէջ, վերջերս տօնուած է տեղւոյն Ազգային Դուրեան վարժարանի 75–ամեակի խանդիսութիւն – ճաշը, մասնակցութեամբ օրուան կնքահայրերուն եւ բարերարներուն, հովանաւորութեամբ թեմին առաջնորդ Տաթեւ Արք. Ղարիպեանի, հայ կաթողիկէ եւ աւետարանական հոգեւորականներու եւ ընտրանի հասարակութեան: Կարդացուած են Գարեգին Բ. Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսին, Լիզպոնէն Գալուստ Կիւլպէնկեան հիմնարկութեան հայկական բաժնի վարիչ՝ Զաւէն Եկաւեանի շնորհաւորական գիրերը: Այդ առթիւ, հրատարակուած է նաեւ յիշատակի գրքոյկ մը:

***

ԹՈՐՈՆԹՕՅԻ Հ.Օ.Մ.–ի ամառնային ճամբարի բացումը եւ աշակերտներու արձանագրութիւնը տեղի ունեցած են Յուլիս 2–ին: Պաշտօնական բացումը սակայն, կատարուեցաւ Յուլիս 8–ին, Վիքթորիա Փառք երկրորդական վարժարանի սրահին մէջ: Բացման խօսքով հանդէս եկած է ճամբարի տնօրէնուհին Սիլվա Փայլեան, որ ծանօթութիւններ տուած է ճամբարի դասացուցակին մասին: Կը պաշտօնավարեն 2 ուսուցիչներ, 10 կամաւորներ եւ մարզական խաղերու տասը պատասխանատուներ: Փակման խօսքը արտասանած է Մեսրիկ Ծ. Վրդ. Բաբիքեան, յաջորդելով Գանատայի Հ. Յ. Դ. Կեդր. Կոմիտէի եւ Սողոմոն Թէհլիրեան Կոմիտէի անունով խօսող Ժան Պալճեանի եւ ՀՕՄ.–ի Ռուբինա մասնաճիւղի կողմէ արտայայտուող Արմիկ Սաֆարեանի:

ՊԱՏՐԱՆՔ

Գրեց՝ ՓԱՅԼԱԿ ՍԱՆԱՍԱՐ

ԵՐԿՐՈՐԴ ՄԱՍ

1923, ամառ – աշուն

Փարիզ

11.

Երբեմն իրենց տեսակցութիւնը կ'ընդհատուէր: Ժիզել երեք – չորս օր աներեւոյթ կ'ըլլար... Անիկա արդարեւ խըղճահարութեան, փափկանկատութեան նըշանող տագնապներ կ'ունենար: Արդեօք իրաւունք ունէ՞ր այդքան իյնալու ծերուկ օտար կնոջ մը վրայ... Անոր բարի համադրութիւնը չարաչար գործածելով վախը զինքը կը տխրեցնէր... Ամօթ էր, շատ ամօթ իր այդ մակաբոյծ ընթացքը... Հետեւաբար ան կը վերադառնար իր մայթերուն, կ'որոշէր խուսափիլ օտար կնոջմէ ու կ'ապաստանէր անծանօթ անկիւններ ... Եթէ միջոցը ունենար, նոյնիսկ Թաղամասն անգամ պիտի փոխէր... Մատները՝ պաղ, պաղ, հոգին՝ սառն, անիկա ժպիտներ կը ցանէր անցորդներուն: Բոլոր անճարակ գործաւորներու նման ինքն ալ կը զուգադիպէին աշխատանքի տագտուկներ: Իրիկուն մը, Գուլվառ Սեպաստաբոլի վրայ, յաճախորդի մը պատճառաւ, բախում մը ունեցաւ պաշտօնակցուհիի մը հետ, որ քանի մը բիրտ կուփներ տեղաւորեց կողին ու կռնակին ու երեսին պոռաց...

– Chienne...va-t-en glapir ailleurs... par ici n'est pas ta niche...(չքուէ, շո՛ւն, հոս չէ որջդ...):

Ուրիշ իրիկուն մը գինով գինուորի մը ճանկը ինկաւ, որ բզկտելէ վերջ զինք, անվճար թողուց, հայհոյեց ու մեկնեցաւ...

Յաջորդ իրիկուն, Շողակաթ նշմարեց աղջիկը, որ կու գար փրեն նկուն երեւոյթով, աչքերը փոսը ինկած. գրեթէ չժպտեցաւ, չկրցաւ ժպտիլ: Անոնք կրկին առանձնացած սրճարան մը. ծերուկ կինը կը զուշակէր թերեւս աղջկան յետին մըտածումները. զգուշացաւ հարցնելու բացակայութեան պատճառը: Ան վստահ էր որ պիտի գար, վանդակէն փախած ոըլ. կար թռչունի նման: Այդ իրիկուն բրդէ վզնոց մը բերած էր միասին. մինչ կը փորձէր փաթթել անոր վզին շուրջ, սեւ արատներ, սկրթուքներ նշմարեց այնտեղ. մտահոգ աչքերը դարձուց աղջկան ... Ժիզել, արդէն յուզումով լեցուն, չկրցաւ զսպել ինքզինքը. փարեցաւ ծերուկ կնոջ ու գլուխը դրած իր կուրծքին, սկսաւ պոռթկալ տաք արցունքներ, մինչեւ որ ցաւագին հագ մը եկաւ ցնցելու կուրծքը եւ հեկեկանքը խեղդելու կոկորդին մէջ...

12.

Աստիճանաբար այդ երկու կիներու միջեւ կը հաստնէր եզական մտերմութիւն մը: Իրարու պլլուած երկու տունկերու նման, անոնց հոգիները օր աւուր աւելի սերտօրէն կը թնճկուէին իրարմով: Հեշտանք մըն էր ատիկա, ու տառապանք մը: Կը սնանէին իրարու երջանկութեամբ: Իւրաքանչիւրի զուտ անձնական մորմոքը, հոգը կը յայտնուէր, կը փոխանցուէր միւսին: Այլեւս անհնարին էր բաժնել փրամէ իրենց անջատ անջատ խորհուրդները, երկիւղները. նոյն հոգեկան հեղուկով լեցուած իրեւ լայաջորդ անօթներ եղած էին անոնք:

Երկար ատեն իրենց խորը ներմղուած կամ անմշակ մնացած զգայնութիւնները արթնցած էին յանկարծ: Իրենց այդ բարեկամութիւնն իսկ տարիներով կարծէք կրած էին արդէն իրենց միսերով, իրենց ջիղերով: Իրարու սահմանուած էակներու հեղութեամբ, համակերպեցան իրարու, համակուեցան իրարմով:

Շողակաթ ինքզինքը վերլուծելու անընդունակ կին մըն էր անշուշտ: Զգացումի նրբութիւններ, հոգեբանական կասկածներ չէր կրնար զանազանել: Սկիզբէն, պարզ համոզում մը, միակտուր քարի պէս ինկած, տեղաւորուած էր ուղեղին վրայ. – այդ աղջիկը Արփինէն կրնար ըլլալ եւ ուրիշ ոչ ոք: Այս համոզումը կը բաւէր եւ օր աւուր կը զօրանար:

Երբեմն պայծառատեսութեան իր նոպաներուն, կը տարուէր կասկածելու, սթափելու: Բայց ընդոծին վստահութիւնը, զոր ունէր աէրունական որոշումներու մասին, կը բաւէր զինքը ամրապնդելու...

– Աստուծոյ գործերուն մեր խելքը չի հասնիր... Թողունք Նախախնամութիւնը որ ուզածին պէս տնօրինէ մեր կեանքը... Քանի որ Անիկա այս ձեւով աղջիկս հանեց դիմացս, կամք Տեառն օրհնեալ եղիցի:

Այսպէս կը խորհէր Շողակաթ եւ իր կասկածները կը հաշտեցնէր իր համոզումին հետ:

Անսովոր զոյգ մը կազմած էին այդ երկու կիները: Արենակցական – ցեղային ամէն կապերէ վեր հոգեկան շաղախ մը կը միացնէր զիրենք: Բառերու եւ նշաններու ուժէն աւելի հզօր ներքին զգայութիւն մը փրարու հաղորդակից կը պահէր իրենց մտածումները: Մունջ ու անբարբառ ըլլային անգամ, անոնք կը շարունակէին զիրար իմանալ, գուշակել իրարու փափաքները:

Ամէն իրիկուն, մէկ – երկու ժամ կը մնային սրճարանի մը անկիւնը. երբեմն այդ ժամանակը կ'անցնէր քանի մը հատուկտոր բառերով միայն. ակնարկներ կը փոխանակէին, կը ժպտէին, ու կը լըռէին...

Բայց մերթ Շողակաթ կը սկսէր խօսիլ ու պատմել. կը մոռնար թէ աղջիկը ի վիճակի չէ զինքը ըմբռնելու: Ընտանի քաղցրութեամբ կը յիշէր անցեալի օրերէն, հայրենական աւանդութիւններէն, անոր կը խօսէր այնպէս, որպէս թէ իր դիմաց ունենար իր աղջիկը, Արփինէն: Կը մոռնար փրականութիւնը: Արցունքի կայլակ մը մանաւոր փայլ եւ ջերմութիւն կու տար իր ակնարկին: Իր հեւքը կը շոյէր աղջկան երեսը, մազերը:

(Շար. 22)

ՎԱՐԴԱՎԱՌ

Ս. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ–ՄԿՐՏԻՉ ՓԱՐԻԶ

ԿԻՐԱԿԻ, Յուլիս 27

ՎԱՐԴԱՎԱՌ Է։

Հայաստանեայց Եկեղեցին կը տօնախմբէ ՊԱՅԾԱՌԱԿԵՐՊՈՒԹԻՒՆՆ ՏԵԱՌՆ ՄԵՐՈՅ ԵՒ ՓՐԿՉԻՆ։ ՏՕՂԱՒԱՐ Օր է։

Փարիզի Ս. Յովհաննէս - Մկրտիչ Մայր Տաճարին մէջ հանդիսաւոր արարողութիւն եւ պատարագ կը մատուցուին։

Կը պատարագէ՝

ՏԻՐԱՅՐ ՔՀՆՅ. ԳԸԼԸՃԵԱՆ

Կը քարոզէ՝

ԳԻՒՏ ԱՐՔ. ՆԱԳԳԱՇԵԱՆ

Հայրապետական Պատուիրակ Եւրոպայի

ԾԱՆՕԹ.–

ԱՅՍՕՐ ՀՈԳԵՀԱՆԳԻՍՏ ՉԻ ԿԱՏԱՐՈՒԻՐ

ԵՐԿՈՒՇԱԲԹԻ, Յուլիս 28

Բ. Օր Վարդավառի

Մեռելոց Յիշատակի Օր

Ժամը 10–ին պատարագ կը մատուցուի, որու աւարտին՝ Հոգեհանգիստ կը կատարուի «ՎԱՍՆ ՀԱՄՕՐԷՆ ՆՆՋԵՑԵԼՈՑ։

Ուշադրութիւն.–

Հոգեհանգիստին՝ յատուկ աղօթք Տարօնի նահատակաց յուշեա օրհնեալ յիշատակին։

ՍՈՒՐԲ ՅԱԿՈԲ – ԼԻՈՆ

Կիրակի, Յուլիս 27, տօն է ՎԱՐԴԱՎԱՌԻ։

Այս առթիւ Լիոնի Ս. Յակոբ Մայր Եկեղեցւոյ մէջ հանդիսաւոր պատարագ կը մատուցուի։

Օրուան պատարագը կը մատուցանէ եւ կը քարոզէ՝

ՆՈՐՎԱՆ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ԶԱՔԱՐԵԱՆ

Հայրապետական Պատուիրակի փոխանորդ Լիոնի եւ Շրջակայից

Երկուշաբթի, Յուլիս 8, Մեռելոց։

Հոգեհանգիստ ժամը 11–ին։

CROIX BLEUE DES ARMENIENS DE FRANCE

Date à retenir

La Section «TER-TAVTIAN» de Chaville organise

le Samedi 15 Novembre

à 20 heures 30 précises

au Théâtre «L'Atrium» de Chaville

UNE SOIREE EXCEPTIONNELLE

avec La Troupe Arménienne Folklorique

NAVASART

Ecole SIAMANTO

La rentrée des classes et les inscriptions de l'école hebdomadaire Siamanto de Bagneux auront lieu le :

mercredi 17 septembre à 15h

à l'école Henri Wallon,

2, avenue de Stalingrad à Bagneux

Les cours d'arménien sont assurés par deux enseignantes, depuis le niveau de la maternelle, jusqu'à la préparation de la langue vivante I, II ou III au baccalauréat.

La classe du mercredi matin est adaptée aux plus jeunes, âgés de 6 à 10 ans pour la plupart.

La classe du mercredi après-midi accueille les adolescents et enfants au-dessus de dix ans.

Les jeunes parents et anciens élèves apportant un nouveau dynamisme, des grands-parents, pour certains, bénévoles depuis plus de vingt ans et garants de la continuité de l'école de Bagneux, et des amis de l'école, composent les membres d'une association qui entoure les maîtresses pour les soutenir dans leur tâche et organiser des activités de loisirs ou éducatives, et qui assure la bonne gestion de l'école.

Pour tout renseignement :

— Mme Lucie Dossikian: 01 45 46 10 11

ou

— Mme Elisabeth Davidian : 01 46 65 81 53

«ՅԱՌԱՋ»ի ընթացիկ ազդերու սակագինը

	€	
Մահազդ	140	(167,44)
Հոգեհանգիստ	125	(149,50)
Շնորհակալիք	125	(149,50)
Հարսնիք–Նշանտուք	125	(149,50)
Ծնունդ	125	(149,50)

Բոլոր ազդերու սակերուն վրայ, հարկ է աւելցնել 19,60% Թէ.Վէ.Ա. (տե՛ս. փակագծի մէջ ընդհ. գումարը)։

Այս գիները կը վերաբերին մէկ անգամ հրատարակելի ազդերու, ՄԻՆՉԵՒ ՄԷԿ ՔԱՌՈՐԴ ՍԻՒՆԱԿ (25 տող) մահազդներու պարագային եւ 1/8–րդ (12–13 տող) մնացեալին։

Առեւտրական եւ այլ ծանուցումներու համար, դիմել Թերթին Վարչութեան։

Imprimé sur les Presses du Journal «HARATCH»
83, rue d'Hauteville, 75010 Paris
Siret : 571 027 317 000 15
Commission Paritaire : N° 55935

ՀՈԳԱԲԱՐՁՈՒԹԻՒՆ ՍՈՒՐԲ ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՄԿՐՏԻՉ ՄԱՅՐ ՏԱՃԱՐԻ

EPHORIE DE LA CATHEDRALE ST-JEAN BAPTISTE

ՈՒԽՏԱԳՆԱՑՈՒԹԻՒՆ ՍՈՒՐԲ ԷՋՄԻԱԾՆԻ ՄԱՅՐ ՏԱՃԱՐԻ ԿԱՌՈՒՑՄԱՆ 1700-ԱՄԵԱԿԻՆ ԱՌԻԹՈՎ

Նախաձեռնութեամբ՝ Փարիզի եւ Շրջանի ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ

ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ, ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ 30-ԷՆ ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ, ՆՈՅԵՄԲԵՐ 6

Այս ճամբորդութեան համար նախատեսուած է՝

8 օրուան համար՝ 1180 Եւրօ

Առանձին սենեակի պարագային՝ 1355 Եւրօ

(Օդանաւ, օդակայանի տուրք, վիզա, պանդոկ, շրջապտոյտներ, սնունդ)

Արձանագրութեան վերջին պայմանաժամ՝

ՕԳՈՍՏՈՍ 15

Մանրամասնութեան համար հեռաձայնել Առաջնորդարանի Քարտուղարութեան՝

01 43 59 67 03 թիւին

ԱՐՁԱԿՈՒՐԴԻ ԸՆԹԵՐՑՈՒՄՆԵՐ

«ՅԱՌԱՋ» ՄԱՏԵՆԱՇԱՐ

ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ

ՕՐԵՐ ԵՒ ԺԱՄԵՐ 16€

ՇԱՀԱՆ ՇԱՀՆՈՒՐ

ՆԱՀԱՆՋԸ ԱՌԱՆՑ ԵՐԳԻ 13€

ԲԱՑ ՏՈՄԱՐԸ 12€

ԿՐԱԿԸ ԿՈՂՔԻՍ 12€

ԵՒ

«ՅԱՌԱՋ - 50»

(Տպագրութեան 50-ամեայ հատընտիրը) 19€

Դիմել՝ «ՅԱՌԱՋ»ի։

Թղթատարի ծախք՝ 6 €, հատը գլուխ։

ԱՐՄԱՍ

ՀԱՅԵՐԷՆ ԼԵԶՈՒԻ ԱՇԽԱՏԱՆՈՑ

8, rue du Groupe Manouchian

94140 ALFORTVILLE

ԱՐՄԱՍ հայերէն լեզուի աշխատանոցը կը շարունակէ իր գործունէութիւնը 2003–2004 դպրոցական տարեշրջանին։

Դասաւանդութիւնները տեղի կ'ունենան Չորեքշաբթի օրերը 3–էն 7 տարեկան մանուկներու համար ժամը 14–էն 17, եւ Շաբաթ օրերը 8 տարեկանէն սկսեալ պատանիներու համար նոյն ժամերուն։

Աշխատանոցին նպատակն է բնականօրէն հայերէն խօսելու կարելիութիւնը տուող միջավայր մը ստեղծել։ Միջոցներն են՝

ա) Թատերական և արտայայտչական տարբեր ձեւերով հայերէնի ուսուցում

բ) Հայոց պատմութիւն

գ) Հայերէնով համակարգիչ

դ) Երգ

ե) Աւետարանի ուսուցում

զ) Ձեռային աշխատանք

Արձանագրութիւնները տեղի կ'ունենան Յուլիս 5 եւ 12, ժամը 14–էն 15, ինչպէս նաեւ Սեպտեմբեր 6 եւ 13–ին, դարձեալ ժամը 14–էն 15։

Հասցէ՝ Ալֆորվիլի Հայ Աւետարանական Եկեղեցի,

8, rue du Groupe Manouchian

Հեռաձայնելու համար դիմել Տիկին Նորա Պարութճեանին՝

01 · 48 · 93 · 57 · 33 թիւին։

Association "MACHTOTZ"

Pour la Défense de la Langue Arménienne

Rentrée de l'année scolaire 2003/04

1) Cours intensif d'arménien 1er niveau pour non-arménophones

Ces cours s'adresseront aux débutants de 8 à 70 ans.

Les élèves seront capables de parler, lire et écrire l'arménien

L'enseignement est assuré par Mme **Hilda Kalfayan-Panossian** avec sa **METHODE AUDIOVISUELLE**

27 Septembre 2003 - 31 Janvier 2004 : Stage de 50 heures

le samedi matin de 9h à 12h à Paris **(Absentéisme exclu)**

2) cours de 2e, 3e, et 4e niveaux

27 Septembre 2003 - Fin Juin 2004

le samedi entre 12h et 15h à Paris

Les nouveaux élèves sont acceptés à ces cours après un test de niveau.

Pour tous ces cours :

RENSEIGNEMENTS et INSCRIPTIONS dès maintenant :

01 47 50 97 51 et 01 39 46 21 66.

3) Manuel d'arménien occidental pour les non-arménophones

Une méthode audiovisuelle utilisable chez soi.

3 volumes en couleur + 1 coffret de 4 cassettes audio

85 Euros + 8 Euros frais d'expédition.

Contecter l'Association MACHTOTZ : 01 47 50 97 51.

ՈՒՐԲԱԹ
ՅՈՒԼԻՍ 25
VENDREDI
25 JUILLET
2003

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ

LE NUMERO: 1 €

ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ (1884-1957)

HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE FONDE EN 1925

DIRECTRICE : ARPIK MISSAKIAN
83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
TÉL. : 01 47 70 86 60 — FAX : 01 48 00 06 70
E-MAIL : jharatch@aol.com

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար. 230 եւրօ — Վեցամսեայ : 122 եւրօ
Արտասահման : Տար. 270 եւրօ (Ամէնօրեայ առաքում)
247 եւրօ (Շաբաթական առաքում) — Հատը : 1 եւրօ
C.C.P. PARIS 15069-82 E

78ՐԴ ՏԱՐԻ – ԹԻՒ 20.737 Fondateur SCHAVARCH MISSAKIAN 78e ANNEE — N° 20.737

ՕՐՈՒԱՆ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԼՈՒՐԵՐԸ

Ի Ր Ա Ք

ՊՈՒՇԻ «ՕԳՏԱԿԱՐ» ՄԱՀԵՐԸ

Նախագահ Պուշ գոհ է եւ վարկը բարձրացած: Սատտամ Հիւսէյնի երկու տղոց (եւ անոնցմէ մէկուն 14-ամեայ զաւկին ալ) սպանութիւնը ծառայեց Պուշի, թէեւ տեղւոյն վրայ վերջ չտուաւ Ամերիկացիներու դէմ արտայայտութեանց: Եթէ բնակչութեան մեծամասնութիւնը գոհունակութիւն ցոյց կու տայ, Մուսուլի մէջ կան որ վրէժի զգացումներով են. ոմանք իրենց մաղձը կը թափեն: «Մեր բոլոր տուները նոյն վիճակին պիտի մատնուին գրաւողներու կողմէ: Սատտամի երկու տղաքը Իրաքցիներ էին, որոնք մեռան զէն ի ձեռին: Եթէ սխալներ գործեցին, այդ մե՛ր գործն է, ո՛չ՝ Ամերիկացիներուն» կ'ըսէ անոնցմէ մէկը, դատապարտելով «Ամերիկացիներուն եւ Հրեաներուն աճարեկչութիւնը»: Նոյն օրը, յարձակում մը գործուած էր Ամերիկացիներուն դէմ. մէկ մեռեալ եւ 6 վիրաւորներ կային: Անդին, Քիւրտեր կան, որոնք գոհ են, իրենց համար Սատտամի զաւակները իրենց ոճիրներուն գինը վճարած են:

Ուաշինկթընի մէջ, ջանք չի խնայուիր Պուշի համբաւը աւելի փայլուն դարձնելու համար: Արդէն իսկ քաւութեան նոխազ մը գտնուած է, ամերիկեան Ապահովութեան ազգ. խորհուրդի թիւ 2-ը՝ Սթեֆըն Հատլէ, մամուլի ասուլիսի մը ընթացքին իր վրայ առած է բոլոր «մեղքերը» եւ խոստովանած որ Նիժերիայէն ուրանիոմ գնելու Իրաքեան փորձին պատասխանատուն ինք է եւ ինք է որ սխալի մղած է նախագահ Պուշը, որմէ ներողութիւն խնդրած է: Պուշ յայտարարած էր. — «Մեծն-Բրիտանիա տեղեկացաւ որ Ս. Հիւսէյն փորձած է կարեւոր քանակութեամբ ուրանիոմ գնել Ափրիկէի մէջ»:

Ս. Հիւսէյն նոր ուղերձ մը փոխանցած է իր ժողովուրդին (Յուլիս 20), ուր կը պնդէ, որ երբ Թշնամին կ'ըսէ թէ պատերազմը չէ վերջացած, միակ ճիշդ հաստատումն է, որովհետեւ պատերազմը չէ վերջացած: Իրեն համար, եթէ ԱՄՆ յաղթանակ տարին հակամարտութեան մէջ, յաղթանակ չտարին կամքերու հակամարտութեան մէջ:

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

ԺԱՔ ՇԻՐԱՔ, Նումէայի մէջ, քանի մը խօսքով փորձեց դարմանել «անցեալին ցաւերը» Ուվէայի յարձակումէն 15 տարիներ յետոյ: Ծանօթ է որ, 1988 Մայիսին, երբ Շիրաք վարչապետ էր եւ թեկնածու նախագահութեան, անդրծովեան հողամասերու իր նախարարը՝ Պէռնար Փոնս հրահանգած էր Ուվէայի քարայրին յարձակումը, որու հետեւանքով 21 մեռեալ կար եւ բազմաթիւ վիրաւորներ: Գիտնք էր նաեւ, որ հիւլէական փորձերու վերսկսումը հրահանգեց 1995-ին, մեծ դժգոհութիւն ստեղծելով շրջանի Պետութիւններուն մօտ: Ներկայիս, Նոր Գալետոնիան դէպի ապագայ կը նայի, կը գտնէ Շիրաք, որու դէմ, սակայն, բողոքի ցոյցեր ալ եղած էին, երբ կը ժամնէր: Պաստառները խօսուն էին՝ «Շիրաք մի՛ մոռնար որ քանաքեան արիւն ունիս ձեռքերուդ վրայ», «Քանաքը Գոռէզը չէ» եւ այլն եւ այլն: Յերեկոյին ալ, քանի մը հազար անկախականներ համախմբուած էին եւ նախագահը՝ Ժերար Ժոտար կը յայտարարէ. — «Հիւլէական փորձերու Ժ. Շիրաքը բարի չի գար: Ուվէայի քարայրին ջարդին Շիրաքը բարի չի գար: Եւ ժողէ Պովէն ձերբակալող Շիրաքն ալ բարի չի գար: Ինչ է մաֆիէօն, ինչ է աւազակը, որ կը խուսափի օրէնքէն»:

ԵՒՐՈՊԱԿԱՆ ՅԱՆՁՆԱԽՈՒՄԲԸ բուրջ յարձակումներու ենթակայ է Էօրոսթամ հարցին մատակարարման պատճառաւ: Վիճակագրութեանց Եւրոպական Գրասենեակը վարչական չորս քննութիւններու թիրախ է: Օլաֆն է (Միութեան ներքին ստուգութիւնը) որ յայտնաբերած է թէ տասը տարի է Էօրոսթամ կրկնակ հաշուապահութիւն մը ունէր, սեւ սնտուկով մը, որ կը խուսափէր հաշուեկշռական պիւտճէէն: Լիւքսանպուրկ, Պելժիա եւ Սպանիա կասկածելի երեք հաշիւներ գտնուած են, որոնք ծառայած են անձնական հաշիւներ, պանդոկ, ճաշարան, ճամբորդութիւն, պաշտօնատարներու ծախքեր գոցելու: Արդէն երեք պաշտօնատարներ հեռացուած են:

ՊՈԿՈԹՈՅԻ ՄԷՋ (Գոլոմպիա) ուր կը գտնուէր, Սարքոզի հերքած է որ որեւէ բանակցութիւն տեղի ունեցած ըլլայ կերիլլային հետ Ինկրիտ Պէթանքուրի ազատ արձակման մասին: Ֆրանսայի Ներքին նախարարը կ'ուզէ վերջ դնել պրազիլական «Գառթա Գափիթալ» թերթին չչուկներուն, ըստ որոնց գործողութիւնը կատարուած է պրազիլական իշխանութեանց անգիտութեամբ եւ խնդրոյ առարկայ կ'ընէր 11 Ֆրանսացիներ: Նոյն աղբիւրին համաձայն, օդանաւը զէնք կը փոխադրէր, որոնք պիտի փոխանակուէին պրազիլական հողամասին վրայ հարցին հետ կապ ունեցող անձերու համար:

ԳԱՆԱՏԱ որոշած է ետ կանչել Իրանի իր դեսպանը, երբ Թեհրանի իշխանութիւնները վճռած են Իրան թաղել պարսկագանատացի սպաննուած լրագրողը, ինչ որ կատարուած է Յուլիս 23-ին, Շիրազ: Գանատա ուզած էր որ մարմինը Գանատա փոխադրուի:

ՆԻՒ - ԵՈՐՔԻ քաղաքապետարանը հրապարակաձգութիւն մը կատարուած է Յուլիս 23-ին, երբ անձ մը կրակ բացած է ժողովականներուն վրայ եւ սպաննած խորհրդական մը՝ Ճէյմս Տէյվիս, սեւամորթ մը որ կը պայքարէր բռնութեան դէմ: Յարձակողն ալ սպաննուած է ոստիկանին կողմէ: Քաղաքապետը՝ Պլումպէրկ յայտարարած է որ անձնական հաշուեյարդար մըն էր:

ԹՈՒՐՔԻՈՅ Ազգային Ժողովի Ապօրինութիւններու պրպտումի յանձնաժողովը 26 բարձրաստիճան պաշտօնատարի դէմ դատական հետաքննութեան դիմում ներկայացուցած է: Ապօրինութիւններով ամբաստանուածներու ցանկին մէջ կան երկու նախկին վարչապետներ՝ Պ. Էճէվիթ եւ Մ. Եըլմազ, նախարարներ:

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՃԱԿԱՏ

«ԱՐՄԷՆՓՐԷՍ»

(Յուլիս 23 / 24)

ԿՈՉ ԱՄՆ-ՈՒՆ ՈՐՊԷՍԶԻ ԲԱՑՈՒԻ ՀԱՅԱՍՏԱՆ - ԹՈՒՐՔԻԱ ՍԱՀՄԱՆԸ

Թուրքիոյ Արտաքին գործերու նախարար Ա. Կիւլի Ուաշինկթըն այցին նախօրեակին Գոնկրէսի հայկական հարցերու յանձնախումբի նախագահներէն Ֆ. Փալոն կոչ ըրած է ԱՄՆ-ուն որ զարկ տրուի Հայաստանի շրջափակումը վերցնելու նպատակով Թուրքիոյ կիրարկուած ճնշումին: Ան նշած է թէ շրջափակումը վնաս է ոչ միայն Հայաստանի, այլեւ ամբողջ Հարաւային Կովկասի: ԱՄՆ միշտ Հայաստանի ու Թուրքիոյ միջեւ բնականոն յարաբերութիւններու զարգացման ի նպաստ հանդէս եկած է, ըսած է ան, եւ պէտք է շարունակել այդ ուղղութեամբ կատարուող ջանքերը: Այդ հարցին լուծումը կ'ապահովէ Հարաւային Կովկասի կայունութիւնը եւ յետագայ տնտեսական զարգացումը, Ֆ. Փալոնի համոզումով:

***

ՊՈՒՏԻՆԻ ԲԱՔՈՒ ԱՅՑԸ ՅԵՏԱՁԳՈՒԱԾ

Երրորդ անգամ ըլլալով յետաձգուած է նախագահ Պուտինի Բաքու այցը, Ատրպէյճանի նախագահին հիւանդութեան պատճառով: Նկատի առած Հոկտեմբերի նախագահական ընտրութիւնը, քաղաքական դէտեր այն կարծիքը կը յայտնեն թէ Մոսկուայի աջակցութիւնը կարեւոր է թեկնածուներէն մէկուն կամ միւսին համար: Կայ վարկածն ալ թէ նախագահ Պուտինի այցը կապուած է Հ. Ալիեւի տղուն թեկնածութեան զօրակցելու նպատակին: Բաքու մօտերս կը սպասէ նաեւ Իրանի նախագահին ժամանումին: Մ. Խաթամի հաւանական է որ Հ. Ալիեւի բացակայութեան քաղաքական զրոյց ունենայ անոր զաւկին Իլհամ Ալիեւի հետ: Այս վերջինին համար վերջին ծայր կարեւոր կը նկատուի Ռուսաստանի ու Իրանի նեցուկը:

***

ՀԱՄԱՅԱՆՑԻ ԱՍՈՒԼԻՍ ԱՏՐՊԷՅՃԱՆՑԻ ԸՆԴԴԻՄԱԴԻՐԻՆ ՀԵՏ

Համայանցի ասուլիսի մը պատասխանելով «Արմէնփրէս»ի հարցումներուն, Ատրպէյճանի նախկին վարչապետը, ներկայի ընդդիմադիր Մուսաւաթ կուսակցութեան գաղափարախօս Հ. Հաճիզատէ ըսած է թէ Ղարաբաղի կարգաւորման մասին իշխանութիւն եւ ընդդիմութիւն նոյն մօտեցումը ունին: Կը ձգտին խաղաղ լուծումի մը, իսկ եթէ աւելցա չյաջողի, պատերազմը անխուսափելի կ'ըլլայ: Ատոր համար Հաճիզատէ բաւարար նկատած է կողմերէն մէկուն ռազմավարական առաւելութեան հասնիլը. այդ կողմը, ըսած է, կը յայտարարէ թէ խա-

(Շար.ը Դ. էջ)

ՄԱՄՈՒԼ

«LE MONDE» (24 juillet)

Deux invitations au voyage dans la mémoire arménienne

«L'ARPENTEUR»
ET
«LE LAC ET LA RIVIERE»,
DE SARAH PETIT ET MICHEL KLEIN

Այս երկու ժապաւէններու մասին արձագանգած էինք Յուլիս 16-ի մեր թիւով: Մէկը Լ'Արփանթէօր 2001 թուականը կը կրէ, միւսը՝ Լը Լաք է Լա Րիվիէռ՝ 2002: Երկուքն ալ, կը գրէ, ժագ Մանտըլպաում, ամէն մէկը իր ձեւով սփնեման կը վերածէ ճամբորդութեան հրաւէրի մը: Երկուքն ալ Հայաստանը կը կրեն իրենց մէջ:

ՎԱՆԻ ՄԱՍԻՆ ԽՕՍԻԼ ՀԱՅԿ. ՔԱՐՈԶՉՈՒԹԻՒՆ Կ'ՈՐԱԿՈՒԻ

Պատմական քաղաքներու միութիւնը՝ որ 115 անդամ ունի, Յուլիս 11 – 13 «Վանի ժամադրութիւն» խորագրուած ժողովներ կազմակերպած է ու բախած քաղաքին նախկին կուսակալին անհեթեթ հակազդեցութեան: Մ. Եըլպաշ ձեռնարկը «Հայկական քարոզչութիւն» որակած է, գանգատելով որ հանդիպումին յայտագրին մէջ Թրքական մշակոյթի տեղ չէ տրուած եւ հայկական քարոզչութիւն է եղածը: Ան իր պնդումները պարունակող նամակով մը դիմած է Հանրապետութեան նախագահին, Ազգային Ժողովի նախագահութեան, Ներքին գործերու նախարարութեան եւ այլն:

Բողոքագիր - նամակը բուռն ընդդիմութիւն արթնցուցած է կազմակերպիչ միութեան պատասխանատուներուն, Վանի կուսակալին, քաղաքապետին մօտ: Անոնք անիրաւութիւն եւ յարգանքի պակաս նկատած են Եըլպաշի կեցուածքը, հանդէպ՝ քաղաքակրթութիւններու պատմութեան նուիրուած մշակութային ձեռնարկի մը:

ԾՈՎՔԻ ՍՈՒՐԲ ՆՇԱՆԸ ԿԸ ՎԵՐԱՅԱՅՏՆՈՒԻ ՋՈՒՐԵՐՈՒՆ ՏԱԿԷՆ

Խարբերդէն 25 քիլոմեթր դէպի հարաւարեւելք կը գտնուի Հազար Լիճը, որուն ջուրերը վերջերս սկսած են քաշուիլ եւ կամաց կամաց լոյս աշխարհ հանել Չրամոյն եղած պատմութիւնը իր հնութիւններով: Նախկին անունով «Կէօլճիւք», հիմակուան անունով «Սիվրիճէ» կոչուած գաւառակը, որ հայկական արձանագրութիւններու մէջ «Ծովք» անունով յիշատակուած է, ժամանակի ընթացքին լիճին ջուրերուն բարձրացումով՝ Չրամոյն կղզի մը ըլլալով պատմութեան անցած էր իր վրայ գտնուող շէնքերով ու կառոյցներով: Ատենօք՝ Հայոց հոգեւոր կեդրոն Ս. Նշան եկեղեցին եւս, այդ կղզին գագաթը գտնուելով՝ ջուրերուն քաշուելով կամաց կամաց սկսած է երեւան գալ: Պատմական Եկեղեցին կարգ մը մասերուն յայտնուիլը ժողովուրդին խանդավառութեան պատճառ եղած է: Մինչեւ այսօր բազմաթիւ դիմումներ կատարուած են շրջանին մէջ ուսումնասիրութիւններ կատարելու համար, բայց ոչ մէկ դրական արդիւնք առնուած է: Սիվրիճէի քաղաքապետ Մէթին Էօզթիւրքի համաձայն, Չրամոյն այս քաղաքին յայտնաբերումը պիտի բարձրացնէ իրենց շրջանին արժէքը:

«Ակօս», Յուլիս 18

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՓՈՐՁԱՆՔՆԵՐԸ ՔԻ՞Չ ԷԻՆ

Գլխաւորաբար Հայաստանեան լրատու գործակալութիւնները, յետոյ նաեւ թերթերը տեղեկացուցին արժանթինահայ գործարար Էտուարտօ Էռնէկեանի դէմ իր երկրին նախ հարկերու վարչութեան, ապա դատախազութեան ձեռնարկած հետապնդումին մասին: Այսքանը թերեւս չատերու համար չբաւէ հասկնալու թէ ի՛նչ բացառիկ պարագայ կը ներկայացնէ պատահարը, որպէսզի գրաւեցնէ ընդհանուր հայկական լրասփիւռները: Շատ ու չատ երկիրներու մէջ բաւական յաճախակի բան է գործարարի մը անունը կապուած տեսնել հարկ չվճարելու, կամ մաքսանենգութեան, խաբեութեան, կաշառակերութեան դէպքերու: Ոչ Արեւմուտքը այս ուղղութեամբ դաս ունի տալիք Արեւելքին, ոչ ալ Արեւելքը՝ Արեւմուտքին: Օր նոր, պատմութիւն նոր կու գան լեցնելու թերթերու սիւնակներ, հեռատեսիլի պաստառներ: Հայութեան շրջանակով ալ նկատի առած՝ ոչ առաջինն է Է. Էռնէկեանի պարագան, ոչ ալ վստահաբար վերջինը: Հայ գաղութի մը տէր որեւէ երկրի մէջ կան տուրք վճարելէ խուսափող Հայեր, մաքսանենգ Հայեր, ստախօս, կամ կաշառակեր Հայեր, եւ այլն: Ամէն մէկ Հայու կը բաւէ ակնարկ մը պտըտցնել շրջապատին մէջ, բաւածներէն գոնէ մէկուն նմոյշ մը գտնելու համար բաւական դիւրութեամբ: Սակայն, ինչ որ մասնայատուկ կ'ընէ Էռնէկեանի պատահածը, այն է որ անոր անունը, լայն չափով նաեւ տնտեսական գործունէութեան ոլորտը, կարողականութիւնը, կապուած են Երեւանի Զուարթնոց օդակայանի ներքին ու արտաքին: Արդէն Հայաստանեան լրասփիւռներու մէջ անոր մասին լուրերու գոյութիւնն ալ կապուած է այդ հանգամանքին: Հակառակ պարագային, օրինաչանց չատ ու չատ Հայերու վիճակած անտարբերութենէն աւելին բաժին ինկած պիտի չըլլար անոր:

Էռնէկեանի Զուարթնոց օդակայանին առնչութիւնը առաջին օրէն յիշուեցաւ տրուած լուրերուն մէջ: Սակայն, հազիւ մէկ - երկու նախադասութեամբ: Այդքանը արդէն բաւարար էր մտահոգուելու, վախով սպասելու դէպքերու զարգացումին: Մանաւանդ որ ըսուած էր թէ իր դէմ տուրքերու վարչութեան բացած հետապնդումին արդէն Էռնէկեան Արժանթին չէր գտնուեր. յայտնի անորոշութեամբ մը նշուած էր գտնուած վայրն ալ: Իսկ Հայաստանեան պատասխանատու դիրքերու առաջին հակազդեցութիւնը եղած էր նսեմացնել պատահածը. ըսուած էր թէ Հայ գործարարին ունեցած, կամ մատակարարութեան տակ գտնուած գումարներուն հետ չատ աննշան համեմատութիւն կը ներկայացնէր պահանջուած շուրջ տասնեակ մը միլիոնի անվճար տուրքը:

Այս մօտեցումը ենթակայէն, կամ անոր գործի անմիջական շրջանակէն զատ ոչ ոք կրնայ հաստատել, կամ հերքել: Արդէն հարցն ալ այն չէ թէ Էռնէկեան ունի՞ իրմէ պահանջուածը վճարելու միջոցները, թէ ոչ: Ատիկա իր անձնական խնդիրն է զոր կը լուծէ ինչպէս որ կը փափաքի, կամ ինչպէս որ կրնայ: Բուն խնդիրը Զուարթնոցի ճակատագրին վերաբերողն է որուն մասին հետաքրքրական սեւեռումներ ըրած է Մարգարիտ Եսայեան, «Առաւօտ» օրաթերթի մէջ (Յուլիս 10):

Գրութիւնը լուսաբանութեան համար բաց դուռ չի ձգեր, խորագիրէն իսկ. «Էռնէկեանը կարող է գրաւ դնել Զուարթնոցը»: Ըսուածին որպէս փաստ ալ յիշուած է Հայաստանի կառավարութեան հետ կնքուած պայմանագիրը:

Լրագրողուհին կը յիշեցնէ թէ կառավարութեան եւ Էռնէկեանի «Գորփորասիոն Ամերիկա» ընկերութեան միջեւ 2001 Դեկտեմբերին ստորագրուած էր պայմանագիր մը. անով «Հայաստանի միակ միջազգային օդանաւակայանը դարձաւ մենաշնորհային արտօնութիւններով տրուեց արժանթինահայ գործարար Է. Էռնէկեանին»: Կ'աւելցնէ թէ նոյն օրերուն որոշ երեսփոխաններ «կոկորդ էին պատռում» եւ առհասարակ կը հնչեցնէին թէ օդակայանը պէտք է պետութեան տնօրինութեան տակ պահել: Մինչ «լողները պինդ փակել էին ականջները»:

Մ. Եսայեան կ'անդրադառնայ նաեւ կատարուած յայտարարութիւններուն թէ Էռնէկեանի բարդութիւնները չեն կրնար Զուարթնոցի վրայ ազդել: Ապա, կը պնդէ թէ ճշմարտութիւն չէ այդ ըսուածը, բարդութիւնները կրնան եւ թէ բոլոր կերպով, ազդել օդակայանին: Որպէս ապացոյց կը մէջբերէ ստորագրուած պայմանագրին 8-րդ գլխուն 10-րդ կէտը: Հոն ըսուած է. ...«կառավարութիւնը դրամական պատասխանատուութիւն կամ ուրիշ չի ստանձներ, բացառութեամբ այն արտօնութեան որ կառավարիչը (Էռնէկեան) գրաւի դնէ գոյքը (օդակայանը)»:

Լրագրողուհին իրաւացի կերպով կ'ըսէ թէ եթէ այդ կէտը չի նշանակեր թէ Էռնէկեան իրաւունք ունի գրաւի դնելու Զուարթնոցը, մէկը պէտք է բացատրէ ըսուածին իմաստը: Իսկ եթէ ճիշդ է իր հասկցածը, պէտք է մէկը պարզէ թէ կառավարութիւնը եւ իրաւաբանները ի՞նչպէս աշխատած են եւ մանաւանդ, գործարարին ո՞ր «սիրուն աչք»ին համար նման քայլ առած:

Էռնէկեանի հետ ստորագրուած պայմանագիրը կիրարկութենէ դադրելու պայմաններն ալ կը պարփակէ. պայմանագիրը կը դադրի ի զօրու ըլլալէ, երբ սահմանուած ժամանակը լրանայ, կառավարիչը յանցաւոր գտնուի, սնանկանայ, վարչական հրամանագիր արձակուի, կառավարութիւնը յանցանք ունենայ, կամ տեղի ունենան պարտաւորեցնող աննախատեսելի իրադարձութիւններ: Ինչ կը վերաբերի կառավարիչին սնանկութեան, անոր սահմանումն ալ տրուած է ստորագրուած պայմանագրութեան մէջ. «պայմանագիրը ի զօրու ըլլալէ կը դադրի երբ հռչակուի կառավարողին սնանկութիւնը, պարտքերը վճարելու անկարողութիւնը, զինք պարտատէրերէն պաշտպանող իրաւական գործողութեան դադրեցումը, կամ կառավարիչին գործին փակումը»: Մ. Եսայեան կը գրէ թէ նշուած կէտերը բոլորն ալ կան Էռնէկեանի շուրջ ծագած միջազգային աղմուկին մէջ, բայց կառավարութիւնը չի շտապեր պայմանագիրը անզօր հռչակելու: Իր համոզումով, ցոյց տրուած համբերութեան պատճառը սպասել չէ որ հայազգի գործարարը հարցերը լուծէ, կամ իրեն ուղղուած մեղադրանքը հերքուի, մանաւանդ որ Յուլիս 18-ին տուոր տրամադրօրէն հակառակին լուրը կը հաղորդուէր. կը տեղեկացուէր թէ երկու օր առաջ լրանալով դատախազութեան ներկայանալու Էռնէկեանին պայմանաժամը, Պուէնոս - Այրէսի դատաւորներէն Խ. Կրուսխանին միջազգային հետախուզում յայտարարած էր անոր հասցէին: Այդ յայտարարութենէն առաջ իր պաշտպանները փորձեր էին տարբեր միջոցներով կանխել որոշումին գործադրութիւնը, որ նպաստաւոր չէր ենթակային համար: Հակառակ այս բոլորին կառավարութեան համբերութեան պատճառը այն է ըստ լրագրողուհիին որ ընելիք չատ բան չունի: Ստորագրուած պայմանագրութեան մէջ կայ հետեւեալ կէտն ալ. «Եթէ կառավարութիւնը իր հայեցողութեամբ լիազօրութիւններուն հիմնուելով որոշէ միակողմանի կերպով անզօր յայտարարել պայմանագիրը, պէտք է հատուցում վճարէ, երաշխաւորէ կառավարիչին ապահովութիւնը, իր յայտարարութեան պատճառով երրորդ կողմերէ գալիք բոլոր վնասակար հետեւանքներուն դէմ»:

Կարճ խօսքով՝ կառավարութիւնը որեւէ անխոհեմ բան չընելու զգուշութեամբ, պէտք է սպասէ դէպքերու բարեյաջող աւարտին, կամ ենթարկուի ատենին առհասարակ հնչեցնողներուն դէմ խուլ ձեւանալուն հետեւանքներուն: Մինչեւ որ վերջնապէս փակուի խնդիրը, պիտի տեւեն օդակայանին առնչուած մտահոգութիւնները. անոր հետ նաեւ հետաքրքրութիւնն ալ թէ ի՛նչ սկզբունքով կ'ընտրուին Հայաստանի արտասահմանցի գործակիցները...:

ԱՐՓԻ ԹՈԹՈՅԵԱՆ

ՍԻԱՄԱՆԹՕՅԻ ԾՆՆԴԵԱՆ 125-ԱՄԵԱԿԻՆ ԱՌԻԹՈՎ

ԱՆՇՐՋԱՆԱԿ ԼՈՒՍԱՄՈՒՏԸ

Միայն գաղափարն է, որ ոչ մահ ունի, ո՛չ դատաւոր, ո՛չ փերեզման եւ ո՛չ դագաղ:

ՍԻԱՄԱՆԹՕ

1902-ին, Փարիզի մէջ լոյս տեսած «Դիւցազնօրէն» հատորը հայ լեզուի մըթնոլորտային համ՛ր ջերմութեան ներքեւ հասունցած ա՛յն լաւան եղաւ, որ եկաւ խորտակելու հայ բանաստեղծութիւնը միօրինակ բառակոյտերու վերածած գըրիչներուն անչունչ էջերը:

Ընդհանուր այդ միապաղաղութեան դէմ՝ դարերու հեռու հեռաւորութիւններէն այցելող դիւցազնի մը նման կանգնեցաւ Սիամանթօ, նոր բանաստեղծութեան յաղթապողի ճանապարհին այս մարգարէաշունչ ճարտարապետը, որ կառուցեց նոր ու եզակի ձայներով, գոյներով, բոյրերով, չարականներով ու տեսիլներով լի ինքնուրոյն մեհեան մը, Սիամանթօյադրոշմ արքայութիւնը: Հայ ժողովուրդի յեղափոխութեան Երուսաղէմը:

Բանաստեղծական պատրաստի կաղապարները քանդելու եւ անոնց փոխարէն գեղագիտական կաղապարներ, թէկուզ լմբոստ ու յեղափոխական նոր վարկածներ եւ օրէնքներ սահմանելու հեռանկարէ մը մղուած՝ ան չգիմեց արտաքոյին, ընդհակառակն, Սիամանթօյի գրականութիւնը նոյնինքն Ատոմ Եարճանեան տղամարդուն նկարագրային ողջ աշխարհն է, Սիամանթօ մարդուն երկրորդ կեանքը, ազգային մտահոգութիւններուն ու գործունէութիւններուն չիրագործուած ժամերուն իսկ բանազործունէութիւնը, որ ծաւալեցաւ անկէզ մորենին ինչպէս դարձաւ հրեղէն անհուն ու անհանդարտ անջրպետ, որուն մէջ կորսուեցաւ այս բոլորին ծնունդ տուող առաջին կեանքը, ֆիզիքական կեանքին հոլովոյթն ու մանրամասնութիւնները:

Արդարեւ, Սիամանթօն եկաւ լուսահանդերձ մարգարէի մը նման՝ չփորելու համար դարերուն եռքը, «ընդվզումի սոխնքներէ»էն սնած Հայաստանեայց Աչխարհի նոր դիւցազներուն սխրագործութիւնները, Արամեանի ու Սերոբի, Ժիրայրի ու Անդրանիկի, Թորգոմի ու Բըրիստափորի, «մաքառումներէ սատուածացած սրբազան Մերունի» Հայրիկին Խրիմեան ու «տաճարներ մաքրագործող ընկերային Նազովրեցի» Զաւարեանին «փրկարար փոթորիկներ»ը յաւերժօրէն յաւերժացուցած քրմապետը եղաւ:

Այսպէս

Համակ ջիղ ու արիւն՝ ան հատոր առ հատոր, քերթուած առ քերթուած ու բառ առ բառ ընթացաւ՝ հողին սպապակը իրենց արեամբ յագեցնելու երդում ըրած պողպատաքայլ հայորդիներուն հետ: Աւելի՛ն. արծուի պողպատեայ թեւահարումներով, երկինքին չափ անհուն կոյս թուղթերուն վրայ ամուր դրոշմեց ողջ ձայներն ու գոյները վաղնջական հողերու սրտին վրայ իրենց ունկերը լարած դիւցազներուն, որոնք խօլ տեսիլներու յաղթահարման համար իրենց «արիւնոտած վերարկուներովը հրավառ», տիւ ու գիշեր, «աղամանդէ ու յակինթէ արգասատր Արշալոյսները կ'արօրեն»:

Ուրիշ քսան դար առաջ, մարդացած Աստուծոյ՝ Նազովրեցին վարքը վաւերացնող աւետարանիչներուն նուիրումով եւ խղճմտութեամբ՝ ինք եւս ապրեցաւ իր դարուն «եղերական մարդ - Յիսուս»ներուն տեսիլները, անոնք եղան իր մէջ, իսկ անոնց մէջ՝ ան ալ: Խլրտեցաւ հոսուտին նման, հայ յեղափոխութեան անդաստանէն եւ ժողովուրդի երազներուն աւիշներէն ու տեղատարափ անձրեւներէն ստացաւ կեանք ու իմաստ, յորդեցաւ դուրս իր պատեանէն, հասաւ իր լինելութեան, եղաւ գերագոյն արդարութեան սատուածացող «դարհուրաբերի վրիժաձայն»ին աւետարանիչը, հայ յեղափոխական պատմութեան քրիստոներուն վարքագրողը:

Եւ այս վարարուն գետերով լիացած՝ Սիամանթօ, ապրեցաւ եռք հողեմարքի գիշերները, հասաւ «յոյսի ջահեբուն» եւ օր մըն ալ յոյսի աղբիւրներուն բիւրեղութեան դեռ նոր հասած, Սահմանադրութեան յաջորդող ընդհանուր թմբիրէն դուրս խոյացող առաջին նժոյգը եղաւ, որուն ռունգերէն դուրս պայթեցան արհաւիրքի առաջին լուրերը, մահուան հրդեհներուն ներքեւ տուայտող բարեկամներուն «կարմիր լուրերը»:

***

Սիամանթօյի գրական ժառանգութիւնը բաղկացնող վեց հատորները մեզի չեն ներկայանար գեղագիտական նոյն յատկանիշներով: Հպանցիկ ընթերցում մը իսկ պիտի բաւէր հաստատելու, թէ Սիամանթօ բանաստեղծին պղտոր ու տակնուվրայ ապրումները կը սկսին պայծառանալ «Կարմիր լուրեր բարեկամէս» հատորի էջերուն եւ կ'ադուցուին դասականութեան պայծառ թափանցիկութեամբ, ի՛ մասնաւորի «Հայրենի հրաւէր»ին եւ անոր յաջորդած սէրերու, յոյզերու, հիացմունքի ու պաշտամունքի հեթանոսական փառաբանութիւն «Սուրբ Մեսրոպ»ի տողերուն մէջ ուր պատկերներն ու փոխաբերութիւնները պահելով հանդերձ իր նախորդ երկերուն թատերական դիմագիծը, կ'ընթանան գիպաշարային անհանդարտ երթով մը՝ տարեց նաւավարի մը նման առաջնորդելով քերթուածը հանդրուան առ հանդրուան դէպի աւարտ - ակիզբին նաւահանգիստը:

Մինչեւ «Կարմիր լուրեր բարեկամէս» հատորը, Սիամանթօյի բանաստեղծութիւնը դասական հասկացողութեամբ յստակ նիւթ մը չունի, այլ կայ պղտոր հոգեվիճակ մը, կայ հոգեպրկումի մը հակազդեցութիւնը, կան զիրար հալածող պատկերներու գիպաշար, արտակարգ չարժում մը, լոյսի եւ ստուերի մարտեր, փառատօնային ուժականութիւն եւ տեսիլներու սեւ էջեր, մակբայներու բառաչխարհակալութիւն: Այս բոլորը միացեալ կու գան կազմելու հեղեղընթաց այն բանակը, որ կ'ողողէ բառերը ջղայնութեամբ, փոթորկալի երաժշտութեամբ, որ պարպելէ եռք արեւերուն բառարանային իմաստները, զանոնք կը հարստացնէ ներարկուած ինքնուրոյն պարունակով, նորաչունչ կենսունակութեամբ, առաջին բառին տաք կայտառութեամբ: Այս իսկ պատճառով, Սիամանթօյի բառերը մայրացն են Ադամին նման, ըմբոստ՝ ինչպէս առաջին մարդուն յանդուգն բառերը, ջերմ՝ անոր արեան չափ, որոնք սպառել չկրցող ծխականութեամբ մը, ընթերցողին տեսողութեան ու երեւակայութեան դիմաց կ'արարեն հեթանոսական թատերգութիւն մը, ուր պատկերները կ'արչաւեն բեմին վրայ, կը խաչաձեւեն զիրար, կը զարգացնեն, կը հակադրուին իրարու, որուն շնորհիւ բանաստեղծութիւնը կը ստանայ պրկուած հոգեվիճակ եւ կը ճախրէ պողպատեայ թեւահարումներով:

Ու դուցէ Սիամանթօյի պարզ արուեստը, «ցամաքահով մը կիսամեռները դարբոյթով կը խեղդէ» անհաւատալի պարզութեամբ մը զսպանակուած պատկերը եւ կամ առաւել պարզ այս նմանողութիւնը «ժամանակին խաւարը կը յաջորդէ կոյր խաւարին եւ երկու ճակները քարերու պէս լուռ են», ու նման բազմաթիւ պարզ տողերու հոսքը անոր համար պարզապէս, որ Սիամանթօ գիտակցաբար կամ անգիտակցաբար (էական չէ) կը ձգտէր հասնիլ ցեղին երազին պարզութեան (էականը այս է), երազին խորհրդաւոր թափանցիկութեան: Վերջ ի վերջոյ երազը իրականութեան հակադրութիւնը չէ, այլ անկէ բըխած մաս մը, անոր շարունակութիւնն ու զայն ամբողջացնող անուան իմաստները պարադրկող բնաշխարհը:

Ու դարձեալ հոս պէտք է փնտռել ինքն իր աշխարհէն չկցտացող Սիամանթօյի ճշմարիտ պատճառը: Սիամանթօն չկըրկնեց ինքզինք: Երբե՛ք: Ամէն անգամ փորձեց տալ մէկ այլ հայ ժողովուրդի էութեան, որուն մէջ գտեց իր էութիւնը: Որպէսզի բանաստեղծութիւնը ըլլայ իր ցեղի ովկիանին ամենախոր յատակներէն ի վար կատարուած սուզում, որպէսզի հասնի հայ հոգւոյն անմերձենալի խորութիւններու խորհուրդին, զօրակոչի ենթարկեց լեզուի ամբողջական մարտիկները, որոնցմով զինուած խոյացաւ կայծակնաչէչտ եւ սուզման զուգընթաց բացուեցան կուդզ բողբոջները լեզուին, որ եղաւ Հայաստան բնաշխարհի վարբազ կլիմային նկարագիրն ու հայ հոգւոյն անպարտելի էութիւնը բնութագրող անձնաթուղթը:

Սիամանթօ անհունօրէն անհունացած անջրպետն է հայ բանաստեղծութեան, հով խմած ու «հովուն նման թեւաւոր» «դեղեցկութեան իշխանը», «հայ դըրութեան անշրջանակ լուսամուտը...»:

«Ազդակ» ՍԱՐԳԻՍ ԿԻՐԱԿՈՍԵԱՆ

ԿԸ ԲԱՑՈՒԻ՞ ՀԱՅԱՍՏԱՆ-ԹՈՒՐՔԻԱ ՍԱՀՄԱՆԸ

Համաշխարհային քաղաքական ներկայի խորութիւններուն մէկ մասը կը նկատուի Կովկասի մէջ ազդեցութեան առաւել լայն գօտի ստեղծելու երկու մեծերու – ԱՄՆ եւ Ռուսաստան – մրցակցութիւնը: Զանազան վերլուծումներ կը մատնանշեն Վրաստանի մէջ դէպի Մոսկուա դարձի մը երեւոյթը, երկաթուղիներու, կազատար խողովակաշարներու ծրագիրներու ռազմավարական իմաստը: Այդ շրջանին մէջ կը զետեղուին Հայաստան – Թուրքիա յարաբերութիւններն ալ:

Ըսուածը այն է թէ ԱՄՆ այդ յարաբերութիւններուն անյապաղ բարւոքումին կողմնակից են: Կը թելադրեն որ Անգարա վերջ տայ տասնամեայ շրջափակումին ու բանայ Հայաստանի հետ սահմանային անցքը: Ասոր պիտի յաջորդէ Կարս – Գիւմրի երկաթուղիին բացումն ալ որով վերջ կը գտնէ Հայաստանի արտաքին կապերու մարզին մէջ Իրանի գրեթէ մենաշնորհեալ դիրքը: Ու ատիկա եւս կը մեկնաբանուի Հայաստանը Թուրքիոյ մերձեցնելու հաշիւներով:

ԱՄՆ-ու վերագրուած այդ հաշիւներուն մէջ, գոնէ առ այժմ, Անգարա կարեւոր գործակիցի մը դերը ստանձնած ըլլալ չի թուիր: Վերջերս, ծանօթ է որ հակառակ բուական լուրջ նկատուած ակնկալութիւններու, Հայաստանի հետ սահմանը չբանալէ զատ, ամբողջովին աւոր դէմ ելոյթ մը ունեցաւ Թուրքիոյ վարչապետը: Արդէն, Թուրք մամուլն ալ լայն չափով թեր կեցուածք չունի այդ բացումին: Հետաքրքրական է տեսնել որ Հայաստանի Արտաքին գործերու նախարարին կողմէ մէկէ աւելի անգամներ մատնանշուած կէտ մը յաճախ հակառակ ուղղութեամբ կը գործէ Թուրք մամուլին մէջ: Վ. Օսկանեան ուշադրութեան կը յանձնէր երեւոյթը որ Թուրքերը սահմանին բացումը այլեւս չեն կապեր Ղարաբաղի խնդրին. այլ խօսքով երրորդ երկրի մը չեն առնչեր զայն: Մինչդեռ, նոյն պարագան ընդհակառակն դժգոհութեան արտայայտութիւններու պատճառ է Թուրք մամուլին մէջ:

Այդ էր պարագան, օրինակ, «Աքշամ»ի որ Յուլիս 19-ին Ե. Կ. Ըրլտըզ կը գրէր. «Հայաստանի հետ Թուրքիոյ յարաբերութիւններուն պայմանները յայտնի են: Հայաստան կարծեցեալ ցեղասպանութեան պնդումներէն ու Թուրքիայէն հող պահանջելէ պէտք է դադրի: Պէտք է ջանայ խաղաղ ճամբով կարգաւորելու Ղարաբաղի հարցը եւ գրաւած ատրպէյճանական հողերէն քաշուի առանց որեւէ՝ նախապայմանի: Իսկ այս նիւթերու մէջ Հայաստան ու Սփիւռքի Հայերը յետքայլի մտադրութիւն չունին:

Միւս կողմէ, Թուրքիոյ պաշտօնական շրջանակներու վերջին յայտարարութիւններուն մէջ տեղ չեն գտներ Ղարաբաղի առնչուած պայմանները: Ատիկա Ատրպէյճանի մէջ Թուրքիոյ դէմ հակազդեցութիւններու պատճառ կ'ըլլայ: Իսկ Երեւանի առիթ կու տայ քաղաքական նոր ճապկումներ փորձելու. վտանգաւոր շրջանի մը իմաստ չունի Ատրպէյճանը վշտացնել»:

ՆԱԽԱՊԱՏՄԱԿԱՆ ՄԱՐԴԿԱՑԻՆ ՈՍԿՈՐՆԵՐԸ ՄԻԱՅՆ ՆՈՒԻՐԱԿԱՆ ԱՒԱՆԴ ԵՆ

Մեծն Բրիտանիա որոշած է փոփոխութիւններ կատարել իր օրէնքներուն մէջ, որպէսզի կարելի ըլլայ հարազատ տէրերուն վերադարձնել մարդկային նախապատմական մասունքները որոնք կը պահանջուին անոնց կողմէ: Հարցը կը պատկանի նաեւ ԱՄՆու եւ Աւստրալիոյ: Առաջինին մէջ, 1996-էն ի վեր վէճի նիւթ է Գոլոմպիա գետին մէջ գտնուած մարդկային մնացորդներու հարցը: Այդ մնացորդները կը պատկանին 9 հազար տարի առաջ ապրած Ամերինտացիի մը. անոր ճակատագիրը դատարաններուն վճիռէն կախում ունի, որովհետեւ գիտնականներն ու շրջանին մէջ այսօր ապրող հինգ ցեղախումբ պայքարի մէջ են, տէր կանգնելու համար մնացորդներուն:

ԱՄՆ-ու մէջ 13 տարի առաջ օրէնք մը քուէարկուեցաւ. կը վերաբերէր Ամերինտացիներու գերեզմաններուն պահպանութեան եւ յանձնումին: Օրէնքին համաձայն, այդ ցեղախումբին պէտք է վերադարձուէին գերեզմաններէն գտնըւած մարդկային մնացորդները եւ առարկաները, որպէսզի ցեղախումբը կարենար իր մշակութային շղթային նախնական օղակները վերակազմել:

Բրիտանիոյ մէջ մասնագէտներու յանձնախումբ մը կազմուած է որ պիտի խորհրդածէ ներկայիս գործող օրէնքները մեղմացնելու ձեւերու մասին, որպէսզի կարելի ըլլայ ազգային թանգարաններէն բուն տէրերուն վերադարձնել այդ կարգի նմոյշները: Վերադարձի դէմ արտայայտուողներու գլխաւոր պատճառաբանութիւնը այն է որ քանի մը ոսկորի կորուստը չէ գիտնականները մտահոգողը, այլ, այդ քանի մը հատին պակսելով, լման հաւաքածոներու արժեզրկումը: Այդ հաւաքածոներուն ուսումնասիրութիւնը կարելի կ'ընէ մարդկային պատմութեան բազմաթիւ երեւակներուն մասին թանկագին տեղեկութիւն ստանալ, ինչպէս՝ ծնաբանական յարաբերութիւնները, հիւանդութիւնները, աճը, նոյնիսկ փարուելակերպերը:

Աւստրալիոյ մէջ վերադարձի օրէնք քուէարկուած չէ, բայց վէճը միշտ կայ: Բնիկ ցեղախումբերը իրենց նախահայրերը միշտ կենդանի կը նկատեն եւ կ'ուզեն տիրանալ անոնց մնացորդներուն: 1993-ի համաձայնութեամբ մը աւստրալիական թանգարաններ հազարաւոր հոգիի մնացորդը յանձնած են բնիկներուն: Անոնց մէջ գտնուած են 70-ական թուականներուն գտնուած մարդկային 6500 – 13.000 տարեկան մնացորդներ: Գիտնականները կ'առարկեն թէ վերադարձը կատարուելէ ետք, իրենք այլեւս կը զրկուին այդ մնացորդները ուսումնասիրելու կարելիութենէն. մինչդեռ, գիտութիւնը տարուէ տարի նոր կարելիութիւններ կ'ընձեռէ որոնք փոխադրելի չեն մինչեւ այդ ցեղախումբերուն ապրած վայրերը:

Ինչ կը վերաբերի ցեղախումբերուն, անոնց անդամները փոյթ չեն ըներ գիտութեան պարագան: Մնացորդներուն վերադարձի հարցով գրաղող մը ըսած է թէ իրեն նախահայրերուն մնացականներ, ճամբորդելու սովորութիւնը, հաւատալիքները բերանացի աւանդութեամբ փոխանցուած են իրենց եւ գիտնականները աւելի լաւ կ'ընէին անոնց մասին իրենց հարցումներ ուղղելով, փոխանակ անհանգիստ ընելու մեռելները:

ԱՄՆ-ու եւ Աւստրալիոյ մէջ կը տարուին նաեւ փոխադարձ համաձայնութիւն մը գտնելու ջանքեր: Ամէնէն ընդունելի լուծումը կը նկատուի այն որ մնացորդները պահուին այնպիսի վայրի մը մէջ ուր կարենան մուտքի արտօնութիւն ունենալ թէ՛ տուեալ ցեղախումբին անդամները, թէ՛ գիտականները:

ՔԱՂՀԱՆ

ԴՈՂԱՑՈՒԹԻ ԴՈՂԱՑՈՒ

ԹՈՐՈՆԹՈՅԻ Հ. Բ. Ը. Միութեան համալիրի սրահին մէջ, Յունիս 15-ին, Միութիւնը ձեռնարկած էր Արամ Խաչատրեանի 100-ամեակի տօնակատարութեան: Օրուան դասախօսը եղած է տոքթոր Արաքսի Ալթունեան, որ բծախնդրութեամբ վերլուծած է մեծ երաժիշտին կեանքն ու վաստակը: 24 էջերէ բաղկացած իր զեկուցումը արուեստի կողքին ունեցած է ուսուցողական բովանդակութիւն: Դասախօսութեան յաջորդած է գեղարուեստական յայտագիր մը:

ՄՇԱԿՈՅԹ

«ՍԱՐԳԻՍԻՆ ՊԱՏԵՐԱԶՄԱԿԱՆ ԳԱՆՁԵՐԸ»

«Ֆիկարօ» (Յուլիս 22) այս խորագիրով կ'անդրադառնար Վալօրիսի Փիմասօ թանգարանին մէջ բացուած քանդակագործ Սարգիսի գործերուն ցուցադրութեան: Թերթին թղթակցուհին Սոֆի Լաթիլ առաջին տողերէն կը շեշտէ թէ մինչեւ այսօր այդ թանգարանին մատուռը ոչ մէկ ժամանակակից արուեստագէտ հիւրընկալած էր ու այս ամառ հրաւիրուած է Սարգիս, ցուցադրելու իր «Պատերազմական գանձերը»: Այդ գանձերը արուեստագէտը ձեռք ձգած է իր ճամբորդութիւններուն ընթացքին, Զինաստանէն, Թիպէթէն, Հայաստանէն, Գորէայէն, Հնդկաստանէն, Ափրիկէէն, Եւրոպայէն: Բոլորէն ալ քանդումներէ, պատերազմներէ վերապրած են, երբեմն առանձին վկան են քաղաքակրթութեան մը, ինչպէս ինք կ'ըսէ:

Ձեռք ձգած այդ առարկաներուն վրայ ինք լրացումներ կատարած է, ապա, անոնցմով ամբողջութիւն մը ստեղծած, ամէն մէկը զետեղելով ինքնատիպ պատուանդաններու վրայ որոնք իրենք իրենց վրայ կը դառնան, հորիզոնական լուսաւոր գիծի մը շուրջ: Սարգիս կ'ըսէ թէ առարկաները իրենց անշարժութեան մէջ չեն հետաքրքրեր զինք: Երեսուն տարիէ ի վեր կը ցուցադրէ եւ միշտ մերժած է անշարժութեան մէջ պահել իր գործերը: Անհրաժեշտութիւնը կը զգայ զանոնք համարկելու եւ պատշաճեցնելու միջոցին ուր արժէքաւորուած են անոնք:

Ամբողջ իր գործը առնչուած է յիշողութեան: Այդ գործը կը ցոլացնէ այն բոլորը զոր ըրած, ապրած, եւ որուն ենթարկուած է ինք. իր «անձնական գանձը» կը կազմեն անոնք: «Սակայն, կ'աւելցնէ, գանձ մըն է պատմութիւնը եւս. ան մեզի կը պատկանի: Բոլոր ժամանակներուն պատահածները հաւաքական ստացուածք են: Ինչ որ մարդկութիւնը տառապանքով եւ սիրով արտադրած է, մեր ամէն մէկուն մէջն է եւ կը կազմէ մեր մեծագոյն գանձը: Եւ երբ արուեստը մեզի առիթ կու տայ արտայայտելու եւ տեսանելի դարձնելու այդ գանձը, սահմանները կը բացուին, ոչ թէ կը փակուին»:

Սարգիսին Վալօրիսի ցուցադրութիւնը կը տեւէ մինչեւ Նոյեմբեր 10:

ՊԱՏՐԱՆՔ

Գրեց՝ ՓԱՅԼԱԿ ՍԱՆԱՍԱՐ

ԵՐԿՐՈՐԴ ՄԱՍ

1923, ամառ – աշուն

Փարիզ

12.

Ժիզել կը նայէր ծերուկ կնոջ երեսին. կարծէք գուշակելու պէս կ'ըլլար անոր կարօտակէզ խօսքերուն իմաստը. նոյն խանդաղատանքը կը համակէր զինքն ալ... Իր դիմաց յանկարծ այլափոխուած կը տեսնէր այդ կնոջ դիմագիծը. անիկա կը վերածուէր ուրիշ կնոջ մը, ուրիշ մօր մը, որ ինք, Ժիզել, տարտամօրէն կը յիշէր... Այո, օտար կնոջ դէմքին վրայէն կ'անցնէին իր մանկական օրերէն մնացած, ու միշտ անտեսուած ուրուապատկերներ... Ինչ որ Ժիզել կամովին մերժած էր, ու իր կեանքէն ի սպառ դուրս նետած էր, այդ խրխլուններուն կու գային, կը վերադառնային իրեն... Շողակաթի դէմքը կը ծածկուէր հեռակայ, անանուն տուներու, դաշտերու հորիզոններով. իր ձայնին մէջ կը հնչէին ձայները վաղնջական, զոր Ժիզել իմացած էր երբեմն, երբ փոքր էր ինք, երբ երազայ եղած էր ուրիշներու նման... Ո՛հ, անտեսանելի ժամանակ, զոր Ժիզել կը նկատէր առյաւէտ կորսուած... Բայց ահաւասիկ կու գար այդ ժամանակը, կը միանար իր ներկային, հին օրերու մայրական բոյրերը կը ծաւալէին իր շուրջ...

Ահա հրաշքը, զոր կը կատարէր անգիտակցաբար Շողակաթ, երբ կը քակէր իր անցեալ օրերու կծիկը:

Երբեմն ալ, ինք, Ժիզել, առանց իսկ անդրադառնալու, կը սկսէր քթին տակէն մրմնջել երգ մը, զոր ո՞ւր կամ ե՞րբ սորված ըլլալը չէր գիտեր: Բայց այդ երգը զինքը կը հեռացնէր Փարիզէն, կը տանէր վաղածանօթ ճամբու մը, ուրկէ անցած էր ինք, երբ դեռ Ժիզեթ մըն էր, անփոյթ աղջնակ ... Շողակաթ ինք ալ իր կարգին, այդ երգին գգուանքին տակ, կը փակէր աչքերը ու իրեն կը թուէր թէ ճօճելու վրայ է օրօրոցը իր Արփիինէին, կամ իր մատներուն տակէն կը հոսին ահաւասիկ զանգուրներ ու գիսակներ...

Այսպէս, ինքնամոռաց այդ գիշերներուն, անոնց անցեալներն անգամ կը խառնուէին իրարու. հին յիշատակներու ներդաշնակութիւն մը կը պարուրէր, փարելու հետ կը նոյնացնէր այդ երկու կիները, որ գիրար չէին ճանչցած, ու գիրար իրարմէ ճանչնալիք ալ չպիտի կըրնային ըսել...

13.

Դեկտեմբերի վերջերը Ժիզել քանի մը իրիկուն յաջորդաբար բացակայեցաւ: Շողակաթի սիրտը կը հատնէր: Ան նոյնիսկ մտադրած էր տօնական այդ օրերուն, Ժիզելը հրաւիրել իր սենեակը: Դրացիները պիտի առնէին հաւանաբար, ենթադրութիւններ ծայր պիտի տային. ի՞նչ փոյթ սակայն... Ինք որոշած էր հետեւիլ միայն ու միայն իր սրտի ձայնին...

Բայց իրիկունները կ'անցնէին ու իր «աղջիկ»ը չէր երեւեր: Ժամերը կը յամենային ժան - ժոռեսի պողոտային վըրայ: Ինք կը դառնար ծանօթ վայրերու շուրջ: Ակնարկները կը սահէին աջ ու ձախ, կը սուզուէին մշուշներու, խասաբներու, բոյսերու ծփանքին տակ, աղջիկը չկար ու չկար...

Հազար ու մէկ ենթադրութիւններու անձնատուր եղաւ. օրէ օր անձկութիւնը կ'աճէր կը մաշէր զինքը. վաղուց ի վեր այդ տեսակ մորմոքներ չէր ապրած բընաւ:

Գիշեր մը նշմարեց մանկամարդ, շպարուած կին մը, որուն հետ երբեմն տեսած էր փր «աղջկան» պտըտիլը: Բոլոր քաջութիւնը հաւաքելով մօտեցաւ անոր.

– «Մատըմուազել... փառտօն... Ժիզել... ո՞ւ...

– Oh, Madame... elle est malade... voulez-vous la voir? Eh bien, voici l'adresse (հիւանդ է... եթէ տեսնել կ'ուզէք, ահա հասցէն):

Ու թղթի պատառի մը վրայ հասցէն գրեց ու կրկնեց.

– Rue Chaufournier... Hôtel «Combat».

Շողակաթ սրտատրոփ ոտիկանէ մը սորվեց այդ պանդոկին վայրը: Բարեբախտաբար հեռու չէր իր ճանապարհէն: Նոյն իրիկունն իսկ խորհեցաւ երթալ գտնել զայն: Հետիոտն իջաւ մինչեւ Գոմպայի հրապարակը: Մէկ – երկու անցորդներ հարցուփորձելէ վերջ, գտաւ ուղղութիւնը: Փողոցը, ամայի փողոց մըն էր Շօֆուռնիէյէն: Գիշերուան այդ ուշ պահուն քանի մը ցանցառ պատուհաններու ետին միայն լոյսեր կը պսպղային: Աջին ու ձախին՝ մռայլ, խուլ ու համր պատեր... Հեռուէ հեռու ելեկտրական վարանոտ լամբար մը կը հսկէր ամայութեան վրայ: Քալեց մէկ – երկու պանդոկներու առջեւ կանգ առաւ: Հարցուց: Զինքը աւելի առաջ ղրկեցին: Փողոցը վերածուեցաւ անելի մը: Խորը պանդոկին նմանող շէնք մը կար տակաւին. անպայման փնտռուած պանդոկը այդ ըլլալու էր: Խոփած, սրտնեղ պառաւ մը զինք ընդունեց: Ժիզէլին անունը լսելուն պէս սկսաւ լեզուին տալ: Վերջապէս նեղ, գարշահոտ միջանցքէ մը զինք առաջնորդեց ներքին բակ մը: Փայտաշէն սանդուխէ մը բարձրացան: Մութին մէջ պատուհանի նմանող փայտակերտ անցք մը կ'երկարէր: Դռնապանուհին խորի դուռը մատնանշելէ վերջ, մրթմրթալով քաշուեցաւ:

Շողակաթ մնաց մութին մէջ: Քանի մը փակ ու սեւ դռներու առջեւ խարխափելէ յետոյ, խորը բախեցաւ դրան մը, որուն ներքեւէն լոյսի աղօտ նշոյլ մը կ'երեւէր...

Մատի քանի մը հարուածներ տուաւ ու սպասեց: Մեղմ, հիւանդագին հծծիւն մը կու գար ներսէն: Դուռը հրեց ու ինքզինք գտաւ անձուկ, ցածլիկ խուցի մը առջեւ, ուր պառկած էր արդարեւ Ժիզել... Ելեկտրական խեղճուկ լամբար մը... Կիսատուներով պարուրուած լքուեր կահկարասիներ... անկիւնը՝ անկողինը, որուն պղտոր ու խառնակ քուրջերու տակէն, տեղ մը, սպիտակին կը զարնէր Ժիզելի դէմքը միայն...

(Շար. 23)

(Շար. Ա. էջէն)

ղաղ եղանակները սպառած են ու պապատերազմի ժամանակն է։

Իր երկրին քաղաքական ներկայի խրամինճակը ազրբէջանցի քաղաքական դէմքը դրակած է լարուած եւ աննախատեսելի։

***

ԵՒՐՈՊԱՅԻ ԽՈՐՀՈՒՐԴԻՆ ՔՆՆԱԴԱՏՈՒԹԻՒՆԸ

Եւրոպայի խորհուրդի գլխաւոր քարտուղար Վ. Շուիմըր քննադատած է Հայաստանի մէջ մամուլի ազատութեան սահմանափակումը, անդրադառնալով Ա1+ եւ Նոյեան տապան հեռատեսիլի անկախ կայաններուն հեռասփռելու արտօնագիր չտալու Ռատիոյի եւ հեռատեսիլի ազգային յանձնաժողովի վերջին որոշումին։ Ան ափսոսանք յայտնած է թէ հակառակ բազմակի հաւաստումներու թէ հեռատեսիլի անկախ ընկերութիւններու լուրջ կարելիութիւն կը տրուի որպէսզի երկրին լսատեսողական դաշտին մաս կազմեն, յիշեալ երկու ընկերութեան դիմումները մերժուած են առանց համոզմանաւոր քննութեան առնուելու։

***

ՄԱՀ ԴԵՐԱՍԱՆ ԱՐՄԷՆ ԽՈՍՏԻԿԵԱՆԻ

Երեւանի մէջ մահացած է շարժա - նկարի ու թատրոնի ծանօթ դերասան Արմէն Խոստիկեան, 75 տարեկա - նին։ Շատ ժողովրդական, սիրուած դէմք էր ան, մարմնաւորած բազ - մաթիւ կերպարներ։ Յուղարկաւորու - թեան կազմակերպումին համար կառա- վարական յատուկ մարմին մը կազմուած է։ Նախագահ Ռ. Քոչարեան նամակով մը ցաւակցած է ընտանիքին։

ՄԻԱՑԵԱԼ - ՆԱՀԱՆԳՆԵՐ

ՍԱՄՈՒԷԼ ՏԷՐ ԵՂԻԱՅԵԱՆ ՀԱՅԱԶԳԻ ՆԵՐԳԱՂԹԱԾ ԱՌԱՋԻՆ ԴԱՇՆԱԿՑԱՅԻՆ ԴԱՏԱՒՈՐԸ

Յուլիս 13-ին ԱՄՆ-ու Ծերակոյտը միաձայնութեամբ վաւերացնելով Ճորճ Պուշի առաջարկը, Սամուէլ Տէր Եղիայեանը նշանակած է գաղթականական հարցերու դաշնակցային դատաւոր։ Այս վաւերացումով ան կը հանդիսանայ երկրին պատմութեան մէջ առաջին ներգաղթած Հայը որ կը տիրանայ նման պաշտօնի։

Ս. Տէր Եղիայեան փոքր տարիքին Լիբանանէն ԱՄՆ փոխադրուած է. աւարտելէ ետք բարձրագոյն ուսումը, պետական պատասխանատու պաշտօններ վարած է։ Բուէարկութեան մասնակից ծերակուտականներ մեծ գովեստներով արտայայտուած են անոր մասին, շեշտելով աչխոյժ, արդարադատ, հմուտ եւ համեստ վարքագիծը որ ի յայտ եկած է 24 տարուան աշխատանքի կեանքին ամէն մէկ փուլին։ Շեշտուած են գաղթականա - կան հարցերու հարցերու լուծման մէջ ցոյց տուած բացառիկ հմտութիւնն ու ճկունութիւնը որ բոլոր շրջանակնե - րուն համակրանքն ու գործակցութիւնը ապահոված է անոր։

Ս. Տէր Եղիայեան կ՚ապրի Իլինոյզի նահանգին Վըրնըն Հիլզ քաղաքը, իր կնոջ Պէքիին եւ երկու զաւակներուն հետ։

CROIX BLEUE DES ARMENIENS DE FRANCE

Date à retenir

La Section «TER-TAVTIAN» de Chaville
organise
le Samedi 15 Novembre
à 20 heures 30 précises
au Théâtre «L'Atrium» de Chaville

UNE SOIREE EXCEPTIONNELLE

avec **La Troupe Arménienne Folklorique**
NAVASART

ՎԱՐԴԱՎԱՌ

Ս. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ-ՄԿՐՏԻՉ ՓԱՐԻԶ

ԿԻՐԱԿԻ, Յուլիս 27

ՎԱՐԴԱՎԱՌ է։

Հայաստանեայց Եկեղեցին կը տօնախմբէ ՊԱՅԾԱՌԱԿԵՐՊՈՒԹԻՒՆՆ ՏԵԱՌՆ ՄԵՐՈՅ ԵՒ ՓՐԿՉԻՆ։ ՏԱՂԱՒԱՐ Օր է։

Փարիզի Ս. Յովհաննէս - Մկրտիչ Մայր Տաճարին մէջ հանդիսաւոր արարողութիւն եւ պատարագ կը մատուցուին։

Կը պատարագէ՝
ՏԻՐԱՅՐ ՔՀՆՅ. ԳԸԼԸՃԵԱՆ

Կը քարոզէ՝
ԳԻՒՏ ԱՐՔ. ՆԱԳԳԱՇԵԱՆ
Հայրապետական Պատուիրակ Եւրոպայի

ԾԱՆՕԹ.-
ԱՅՍՕՐ ՀՈԳԵՀԱՆԳԻՍՏ ՉԻ ԿԱՏԱՐՈՒԻՐ

ԵՐԿՈՒՇԱԲԹԻ, Յուլիս 28
Բ. Օր Վարդավառի
Մեռելոց Յիշատակի Օր

Ժամը 10-ին պատարագ կը մատուցուի, որու աւարտին՝ Հոգեհանգիստ կը կատարուի «ՎԱՍՆ ՀԱՄՕՐԷՆ ՆՆՋԵՑԵԼՈՑ։
Ուշադրութիւն.-

Հոգեհանգիստին՝ յատուկ աղօթք Տարօնի նահատակաց յաւէտ օրհնեալ յիշատակին։

ՍՈՒՐԲ ՅԱԿՈԲ-ԼԻՈՆ

Կիրակի, Յուլիս 27, տօն է ՎԱՐԴԱՎԱՌԻ։

Այս առթիւ Լիոնի Ս. Յակոբ Մայր Եկեղեցւոյ մէջ հանդիսաւոր պատարագ կը մատուցուի։

Օրուան պատարագը կը մատուցանէ եւ կը քարոզէ՝
ՆՈՐՎԱՆ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ԶԱՔԱՐԵԱՆ
Հայրապետական Պատուիրակի Փոխանորդ Լիոնի եւ Շրջակայից

Երկուշաբթի, Յուլիս 8, Մեռելոց։

Հոգեհանգիստ ժամը 11-ին։

MAISON DE LA CULTURE ARMENIENNE D'ALFORTVILLE

ANNEE SCOLAIRE 2003 — 2004
27ème Rentrée
Le LUNDI 22 SEPTEMBRE

1977 : 7 élèves
2003 : 300 élèves

Secteurs d'activités permanentes proposés :

LANGUE ARMENIENNE (17 niveaux)
Initiation— Enfants— Adolescents— Collège— Préparation Bac*— Conversation Adultes

EVEIL A LA CULTURE ET A L'IDENTITE ARMENIENNE
(3 niveaux)
Cours d'histoire et géographie

DANSE ARMENIENNE (10 niveaux)
Académique— traditionnelle— folklorique

MUSIQUE (10 niveaux)
Eveil Musical— Solfège— Piano— Violon— Guitare
Musiques d'ensemble (guitares)

DESSIN— ARTS PLASTIQUES
(4 niveaux)

ECHECS (2 niveaux)

ANGLAIS (4 niveaux)
Initiation primaire— soutien collège

* *Félicitations aux 15 (sur 15) élèves MCA ayant réussi le BAC dont les 9 ayant présenté l'arménien*

Inscriptions :
les 10, 13 et 17 septembre,
de 14h30 à 18h

Renseignements
auprès de la Direction

9, rue de Madrid — 94140 Alfortville
tél: 01.43.76.55.89 - fax: 01.43.78.66.64
e-mail: mca.alfo@wanadoo.fr

ՀՈԳԱԲԱՐՁՈՒԹԻՒՆ
ՍՈՒՐԲ ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՄԿՐՏԻՉ
ՄԱՅՐ ՏԱՃԱՐԻ

EPHORIE
DE LA CATHEDRALE
ST-JEAN BAPTISTE

ՈՒԽՏԱԳՆԱՑՈՒԹԻՒՆ ՍՈՒՐԲ ԷՋՄԻԱԾՆԻ ՄԱՅՐ ՏԱՃԱՐԻ ԿԱՌՈՒՑՄԱՆ 1700-ԱՄԵԱԿԻՆ ԱՌԻԹՈՎ

Նախաձեռնութեամբ՝ Փարիզի եւ Շրջանի
ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ

ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ, ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ 30-ԷՆ ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ, ՆՈՅԵՄԲԵՐ 6

Այս ճամբորդութեան համար նախատեսուած է՝
8 օրուան համար՝ 1180 Եւրօ
Առանձին սենեակի պարագային՝ 1355 Եւրօ
(Օդանաւ, օդակայանի տուրք, վիզա, պանդոկ, շրջապտոյտներ, սնունդ)

Արձանագրութեան վերջին պայմանաժամ՝
ՕԳՈՍՏՈՍ 15

Մասնակցութեան համար հեռաձայնել Առաջնորդարանի Քարտուղարութեան՝
01 43 59 67 03 թիւին

Association "MACHTOTZ"
Pour la Défense de la Langue Arménienne

Rentrée de l'année scolaire 2003/04

1) Cours intensif d'arménien 1er niveau pour non-arménophones

Ces cours s'adresseront aux débutants de 8 à 70 ans.
Les élèves seront capables de parler, lire et écrire l'arménien
L'enseignement est assuré par Mme **Hilda Kalfayan-Panossian** avec sa **METHODE AUDIOVISUELLE**
27 Septembre 2003 - 31 Janvier 2004 : Stage de 50 heures
le samedi matin de 9h à 12h à Paris **(Absentéisme exclu)**

2) cours de 2e, 3e, et 4e niveaux

27 Septembre 2003 - Fin Juin 2004
le samedi entre 12h et 15h à Paris
Les nouveaux élèves sont acceptés à ces cours après un test de niveau.
Pour tous ces cours :
RENSEIGNEMENTS et INSCRIPTIONS dès maintenant :
01 47 50 97 51 et 01 39 46 21 66.

3) Manuel d'arménien occidental pour les non-arménophones

Une méthode audiovisuelle utilisable chez soi.
3 volumes en couleur + 1 coffret de 4 cassettes audio
85 Euros + 8 Euros frais d'expédition.
Contecter l'Association MACHTOTZ : 01 47 50 97 51.

ASSOCIATION SAINTE-CROIX DES ARMENIENS CATHOLIQUES DE FRANCE

Pensez à nous réserver votre journée du
DIMANCHE 14 SEPTEMBRE
pour participer à notre

GRANDE FETE CHAMPETRE

Animée par l'Orchestre SPITAK
qui se déroulera dans les jardins du Dr et Mme Kéghian
4, rue du Dr Rampont, à Villiers-le-Bel

Programme : **Divine Liturgie à 11h.**
Repas à partir de 13 heures
Musique par l'Orchestre SPITAK
Jeux pour les enfants — Apprentissage de Poterie
Tirage des deux Tombolas (Enfants et Adultes)

Participation aux frais de la journée : Adultes 20 Euros
Enfants 12 Euros

Réservation par tél. : 01.44.59.23.50 (Paroisse de Paris)
01.40.51.11.90 (Centre culturel)

Imprimé sur les Presses du Journal «HARATCH»
83, rue d'Hauteville — 75010 PARIS
SIRET : 571 027 317 000 15 Commission paritaire : No 55935

ՇԱԲԱԹ - ԿԻՐԱԿԻ
ՅՈՒԼԻՍ 26-27
SAMEDI - DIMANCHE
26-27 JUILLET
2003

LE NUMERO: 1 €

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ

ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ (1884-1957)

HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE FONDE EN 1925

DIRECTRICE : ARPIK MISSAKIAN

83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
TEL. : 01 47 70 86 60 — FAX : 01 48 00 06 70
E-MAIL : jharatch@aol.com

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար. 230 Եւրօ — Վեցամսեայ : 122 Եւրօ
Արտասահման : Տար. 270 Եւրօ (Ամէնօրեայ առաքում)
247 Եւրօ (Շաբաթական առաքում) — Հատը : 1 Եւրօ
C.C.P. PARIS 15069-82 E

78ՐԴ ՏԱՐԻ – ԹԻՒ 20·738

Fondateur SCHAVARCH MISSAKIAN

78e ANNEE — N° 20·738

ՕՐՈՒԱՆ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԼՈՒՐԵՐԸ

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

ԱՄՆ-ու Ծերակոյտին եւ Ներկայացուցչական Ժողովին քննիչ յանձնախումբը ինը ամիս դրած է պատրաստելու համար 900 էջնոց տեղեկագիր մը 2001 Սեպտեմբեր 11-ի ոճրագործներուն մասին: Տեղեկագիրը պատրաստ էր անցեալ Դեկտեմբերին, բայց, հարկ եղած է բանակցիլ որոշ հատուածներու մասին: Կառավարութիւնը մերժած է հրապարակել 28 էջերէ բաղկացած գլուխ մը, ուր կային կարգ մը պետութիւններու (Սաուտի Արաբիա, օրինակ) խաղցած դերը: Վերջնական բնագիրը հրապարակուեցաւ Յուլիս 24-ին: Կարգ մը քննիչներ դժգոհ են գործուած ջնջումներէն, պաշտպանելու համար օտար երկիր մը: Բաւական ցնցիչ տեղեկութիւններ կան ինչ կը վերաբերի ԷՖ-ՊԻ-ԱՅ-ի եւ ՍԻԱ-ի խաղցած դերերուն, նաեւ Օմար ալ-Պայումիի, որ կը ներկայացուի որպէս Թիատի մէկ գործակալը Արեւմտեան Ամերիկա: Բազմաթիւ կապեր ունեցած է 19 օդահէններու հետ: ԷՖ-ՊԻ-ԱՅ-ն ալ ոչ մէկ կասկած ունեցած է, հակառակ հետապնդումներու: Ամերիկեան տեղեկատուութեան երկու սպասարկութիւններն ալ ծանր ամբաստանութիւններու տակ են: Չեն կրցած դաւին առաջքն առնել, արգելք հանդիսանալով ահաբեկիչներու գործունէութեան: Տեղեկագիրը ժամանակացոյց մը կը ներկայացնէ, որմէ ԷՖ-ՊԻ-ԱՅ եւ ՍԻԱ լուր չեն ունեցած: ՍԻԱ-ն սակայն, արարքէն երկու տարի առաջ տեղեակ եղած է երկու քամիքազներու կապերէն Ալ-Քաիտայի ցանցին հետ, բայց, չէ յայտնած ԷՖ-ՊԻ-ԱՅ-ին:

Ժ. Փ. ՌԱՖԱՐԷՆ, արձակուրդի նախօրեակին, մամուլի ասուլիսի մը միջոցին, չխուսափեցաւ ինքնաքննադատութենէ: Ընդունեցաւ, որ կառավարութիւնը, թերեւս, սխալներ գործած է եւ բոլոր նախարարները պէտք է ողջամիտ ըլլան եւ ինքնագոհութիւն չցուցաբերեն: Նոյն օրը, Յուլիս 24-ին, թոշակներու օրինագիծը վերջնապէս քուէարկուեցաւ Ծերակոյտին կողմէ ալ: Նախարարապետը յայտնեց թէ նախաձեռնութիւններու պիտի դիմէ վերամուտին: Յաւելում նախատեսուած է կրթական ճիւղին:

ՊԱՂԵՍՏԻՆԵԱՆ ԻՇԽԱՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐՈՒ վարչապետը՝ Մահմուտ Ապպաս Ուաշինկթըն գացած է, Յուլիս 25-ին, եւ պիտի փորձէր համոզել Պուշը, որ զարկ տայ խաղաղութեան գործընթացին: Ապպաս կ'ուզէ որ Իսրայէլ հրաժարի «պաշտպանութեան պատի» կառուցումէն, կարգադրէ բանտարկեալներու հարցը եւ վերջ տրուի հրեայ գաղթօջախներու հաստատման:

ՖՐԱՆՍԱՅԻ Խորհրդարանը, Յուլիս 24-ին քուէարկեց այն օրինագիծը որ կ'արգիլէ ծխախոտի վաճառքը 16 տարեկանէն վար տղոց: Վաճառողը կրնայ 150 Եւրոյի տուգանքի ենթարկուիլ: Ասկէ զատ, նոր յաւելում մըն ալ նախատեսուած է, որ պիտի ծառայէ հանրային առողջապահութեան եւ խլիրդի դէմ պայքարին:

ԱՄԵՐԻԿԱՑԻՔ, որոշեցին հրապարակել Ս. Հիւսէյնի տղոց դիակներուն նկարները, փաստելու համար թէ սխալ չկայ: Ամերիկեան բանակը նման սովորութիւն չունի, բայց, Պաշտպանութեան նախարարութիւնը տէրն էր որոշումին:

ՄՈՆՐՈՎԻԱՅԻ (Լիպերիա) մէջ բախումները արիւնալի բնոյթ առած են եւ ՄԱԿ-ի օգնութեան սպասարկութիւններն ալ ոչինչ կրնան ընել: Ըստ ՄԱԿ-ի 200 հազար է տեղահանուած բնակիչներու թիւը, ջուրի եւ սնունդի պակասն ալ մեծ համեմատութիւններու հասած է:

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՍԱՀՄԱՆԸ ԲԱՑՈՒԻ՞ ԹԷ ՈՉ

Թուրքիոյ Արտաքին գործերու նախարար Ա. Կիւլի Ուաշինկթըն այցէն առթիւ բաւական լուրջ կերպով օրակարգի եկած է Հայաստանի հետ սահմանը բանալու նիւթը: Թուրք նախարարը որուն այցի նպատակներուն մէջ կարեւոր տեղ չէր կրնար ունենալ այդ մարզը, հաւանաբար չկարենայ խուսափիլ դէմ յանդիման գալէ անոր: Ինչպէս կ'ըսուի, կը գրուի վերջերս, ԱՄՆ ամէն բանէ առաջ իրենց քաղաքական հեռանկարներով բացած են այդ թղթածրարը ու մտադիր կը թուին Թուրքիան մղելու այդ քայլին: Այլեւս բաւական թափանցիկ է որ Հարաւային Կովկասի մէջ տիրակալութեան մրցակցութիւն մը Ուաշինկթընը դրած է այդ պահանջին տիրութեան դիրքին վրայ. յաւելեալ առաւելութիւնն ալ այն է որ նոյն պահանջը Հայաստանին օգտակար ըլլալու տրամադրութեամբ ալ կը ներկայացուի:

Արդէն հաղորդուեցաւ թէ Գոնկրէսի հայկական հարցերու յանձնախումբին նախագահներէն Ֆ. Փալոն այդ ուղղութեամբ կոչ մը ուղղած է: Կ'ըսուէր նաեւ թէ հայկական լոպիին մօտիկ Գոնկրէսի անդամներուն հետ հանդիպում կ'ունենայ Ա. Կիւլ: Ատոնց հետ տրուեցաւ նաեւ լուրը թէ ԱՄՆ-ու Հայկական Համագումարի գործադիր տնօրէնը Ռոս Վարդեան ալ մաղթելով որ իր ձայնը հասնի Թուրք նախարարին, ըսած է թէ Թուրքիա եթէ կ'ուզէ Ամերիկացիներուն ու Եւրոպացիներուն հետ լեզու գտնել, պէտք է Հայաստանի նկատմամբ իր քաղաքականութիւնը փոխէ: Ամերիկացիները հաշուեր են որ Հայաստան ամէն տարի շուրջ կէս միլիոն տոլար կը կորսնցնէ Թուրքիոյ եւ Ազրպէյճանի կիրարկած շրջափակումին պատճառով: Այլ խօսքով՝ սահմանին բացումը Հայաստանի նպաստաւոր ցոյց տալու բեմադրութիւնը պակաս բան չունի, դիտուած ամերիկեան ակնոցով:

Կայ, սակայն, մետալին միւս կողմն ալ. ՀՅԴ-ի Հայաստանի ղեկավար դասէն Վահան Յովհաննիսեան նոյն խնդրին մասին վերջերս հակոտնեայ կարծիք յայտնած էր: Ըսած էր թէ սահմանին բացումը ոչինչով նպաստաւոր էր Հայաստանի: Նոյնիսկ եթէ ամերիկեան կառքին չլծուելու կեցուածքը որոշ տեղ ունի այս տեսակէտին մէջ, կայ անժխտելի տրամաբանական մըն ալ: Արդարեւ, մինչեւ այսօր ոչ մէկ լուրջ ձեռնարկ կատարուեցաւ սահմանին բացումը թեր ու դէմ կողմերով չափելու: Ճիշդ ու վստահելի՞ է ամերիկեան հաշիւը որ տարեկան շուրջ կէս միլիոն տոլարի կորուստով կու տայ պատկերը: Տրուածը զո՞ւտ շահ է թէ միայն շահ, ունենալով կորուստի էջն ալ: Ի վերջոյ, սահմանին բացումով գոյանալիք շուկային ի՞նչ կրնայ տրամադրել Հայաստան որ գնորդ ունենայ Թուրքիա, հաւասարակշռելու համար նոյն շուկային գնուելիքներուն յատկացուելիք պիւտճէն: Անջատ ու բաւական փափուկ հարց է սահմանին բացումով մեկնումի նոր ճամբու մը յայտնութեան պարագան ալ որ գրեթէ բնաւ նիւթ չէ եղած քաղաքական դէմքերու կողմէ: Եւ խորհիլ թէ այսքան թէական գետնի մը վրայ, միակ որոշակին այն է որ Թուրքիա Արեւմուտքի առջեւ բաւական դրական կէտ պիտի ամբարէ, որպէս բարիդրացնութեան կողմնակից, հաշտասէր, խաղաղասէր երկիր: Յատկանիշեր որոնք թանկագին բարենիշեր են Եւրոպայի անդամակցութեամբ այդ նոյն Արեւմուտքին մաս կազմելու անոր ձգտումին մէջ:

Թուրքիոյ Արտաքին գործերու նախարարը ու Անգարա ԱՄՆ-ու հայկական լոպիին չափ դիւրութեամբ պիտի անսա՞ն Ուաշինկթընի թելադրանք-պահանջին: Պատասխանը միանշանակ դրական չէ: Օրինակ մը տրուեցաւ վերջերս, սահմանին բացումի ակնկալութիւններուն դէմ Թուրքիոյ վարչապետին ծանօթ պատասխանով:

Եթէ դէպքերու ընթացքը տարբեր ուղղութիւն չառնէ, այնպէս կը թուի թէ սահմանին փակ պահուելէն, հակառակ ամէն բանի, օգտուողը պիտի ըլլայ թրքական կողմը. յաջողելով պառակտում սերմանել հայ քաղաքական շրջանակին երկու կարեւոր դիրքերուն միջեւ, հակադրութեան նոր գետին տրամադրելով:

Ա. ԹՈԹՈՅԵԱՆ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՃԱԿԱՏ

«ԱՐՄԷՆՓՐԷՍ»

(Յուլիս 24 / 25)

Է. ԷՌՆԷԿԵԱՆ ՊՈՒԷՆՈՍ-ԱՅՐԷՍ ՎԵՐԱԴԱՐՁԱԾ

Արժանթինահայ գործարար Է. Էռնէկեան որ երկրին դատական մարմիններուն կողմէ ամբաստանուած էր պետական տուրքերը վճարած չըլլալով, Յուլիս [illegible]-ին վերադարձած է Պուէնոս-Այրէս: Անմիջապէս ներկայացած է ատեան, տեղեկանալու իր դէմ տրուած բանտարկութեան որոշումին ջնջումին. արդարեւ, իր բացակայութեան, փաստաբանները պահանջուած 5 միլիոն տոլար երաշխաւորագինը վճարած ու չեղեալ նկատել տուած են բանտարկութեան որոշումը: Փաստաբանը ըսած է թէ առարկած են դատական ամբաստանութեան դէմ եւ գործարարը որեւէ յանցանք չունի:

***

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԲԱՆԱՍՏԵՂԾՈՒԹԵԱՆ ԿԱՅՔԷՋ

Լոս-Անճըլըսէն Օշին Սագինեան համացանցին վրայ հայկական բանաստեղծութեան կայքէջ մը հաստատած է, armenianpoets.com հասցէով: Հոն տեղ գտած են Պ. Դուրեանի, Դ. Վարուժանի, Մ. Մեծարենցի, Ե. Չարենցի, Սիամանթոյի, Յովհաննէս Թումանեանի, Պ. Սեւակի, Յ. Շիրազի քերթուածները: Օ. Սագինեան որ Թեհրան ծնած ու ԱՄՆ-ու մէջ ուսանած է, ծրագրած է ճոխացնել ցանկը միջնադարեան ու յետագայ շրջաններու հեղինակներու էջերով. այդ նպատակով կապեր հաստատած է Երեւանի Մատենադարանին հետ:

***

ՄԻԱԲԱՆԱԿԱՆ ՀԱՄԱԳՈՒՄԱՐ ԷՋՄԻԱԾՆԻ ՄԷՋ

Յուլիս 24-ին Գարեգին Բ.-ի նախագահութեամբ բացուած է Մայր Տաճարի օծման 1700-ամեակին նուիրուած եօթնեայ համագումարը: Կը մասնակցին Հայաստանէն եւ Սփիւռքի թեմերէն շուրջ վեց տասնեակ միաբաններ: Համագումարին օրհնութեան պատգամ տուած է Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսը, ըսելով որ հոգեւորականներու բանակը կրնայ առաւել մեծ արդիւնաւէտութեամբ համախմբել ժողովուրդը եկեղեցիին շուրջ: Երեկոյեան միաբանները այցելած են Օշական, Ս. Մեսրոպ Մաշտոց եկեղեցիին մէջ մասնակցած ժամերգութեան:

ԵՒՐՈՊԱԿԱՆ ՀԱՄԱԽՄԲՈՒՄԸ ԵՒ ԹՈՒՐՔԻՈՅ ԿՐԹԱԿԱՆ ՀԱՐՑԵՐԸ

Պրիւքսէլէն կը հաղորդեն որ Եւրո-Հայկական Դաշնակցութիւնը (Հայ Դատի յանձնախումբ) տեղեկացուցած է որ Եւրոպական Համախմբումը ժխտողականութեան դէմ թրքական դպրոցական ծրագիրներուն մէջ, ունկնդրութեան դիմում մը ըրած է Եւրոպական Միութեան գլխաւոր պատասխանատուներուն: Դիմումը եղած է Ս. Պէրլիւսքոնիի, ներկայ հերթապահ Միութեան, Խաւիէ Սոլանայի, Արտաքին Քաղաքականութեան եւ Հասարակաց Ապահովութեան ներկայացուցիչ, Ռոմանօ Փրոտիի, Եւրոպական Յանձնախումբի նախագահ, Կոնթըր Վերհէօկէնի, Ընդլայնման պատասխանատու եւ Փաթ Գոքսի, Եւրոպական Խորհրդարանի նախագահ: Յանուն 160 միջազգային կազմակերպութեանց եւ Միութիւններու եւ բազմաթիւ անձնաւորութիւններու, կը պարզէ Թուրքիոյ Կրթական նախարարին ժխտողական կեցուածքը եւ կը հրաւիրէ Միութեան պատասխանատուները, որ դատապարտեն այդ արշաւը եւ հարցը օրակարգի բերեն թուրք պատասխանատուներու հետ հանդիպումներու առթիւ: Պէտք է նաեւ վերահաստատեն Միութեան դիրքը, այնպէս ինչպէս արտայայտուեցաւ 1987-ին «Հայկական հարցի քաղաքական լուծումի մը համար» խորագրուած բանաձեւով:

Համախմբումը «Թրքական դպրոցական ծրագիրներու ժխտողականութեան դէմ կոչ»ին կցած է բնագիրը եւ 170 ստորագրութիւններու ցանկը,

(Web-site de la Fédération Euro-Arménienne : www.feajd.org).

ԼԱ՛Ւ ՈՐ ԹՈՒՐՔԵՐԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՆ ՄԱՄՈՒԼ ՉԵՆ ԿԱՐԴԱՐ

Երեւանի Մամուլի ազգային ակումբը պարբերական քննարկումներով սեւեռումի նիւթ կ'ընէ քաղաքական, կամ այլ մարզերու վիճակը: Կը հրաւիրուին ծանօթ, լաւատեղեակ նկատուած դէմքեր, կը մասնակցին քննարկումներու, խորհրդակցութիւններու: «Հայկական Ժամանակ» օրաթերթը (Յուլիս 2) կ'արձանագրէ այդ կարգի նոր քննարկումի մը որ տեղի ունեցած է նախորդ օրը, Հայաստանեան ներքաղաքական իրավիճակին եւ կարելի զարգացումներու մասին: Մասնակցած են «Արդարութիւն» դաշինքին եւ «Ազգային միաբանութեան», Հանրապետական կուսակցութեան ներկայացուցիչները, Ազգային Իրաւունք միութեան եւ Քրիստոնեայ – դեմոկրատական միութեան նախագահները:

Քննարկումին թղթակցութիւնը պրած է Նայիրա Զօհրապեան: Ան վճռական ու մարտական չէ նկատած «Արդարութեան» եւ «Ազգային միաբանութեան» ներկայացուցիչներուն ելոյթները. կը գրէ թէ ԱԻՄ նախագահ Պ. Հայրիկեանի եւ ՔԴՄ նախագահ Խոսրով Յարութիւնեանի դիտարկումները շատ աւելի «լուրջ» էին:

«Լուրջ» որակուած անոնց ելոյթներէն մէջմէկ պարբերութիւն առնուած են թղթակցութեան մէջ: Ընդհանուր նիւթը ներկայի իրավիճակը ըլլալով, քաղաքական այս երկու դէմքերը դիրախ առած են իշխանութիւնները: Բաւական սուր քննադատութեան առարկայ դարձուցած են զանոնք: Խ. Յարութիւնեան ծանրացած է հանրութեան բարոյալքումի վիճակին վրայ, մեղադրելով իշխանութիւնը, մէջբերելով նաեւ օտար դիւանագէտի մը հետ ունեցած մէկ զրոյցէն հատուած մը. դեսպանը իրեն ըսած է թէ Եւրոպայի համար հայ ժողովուրդը այլեւս ոչ միայն ցեղասպանութեան ու երկրաշարժի ենթարկուած է, այլեւ «կոռումպացուած»: Ըստածին որպէս բացատրութիւն, Խ. Յարութիւնեան աւելցուցած է թէ իշխանութիւնները օգտուելով ժողովուրդին ընկերային անբարեկոյս վիճակէն, կաշառք բաժնած ու բռնաբարած են զայն:

Նիւթ եղած է ելքի ճամբայ գտնելու ջանքն ալ, որ կապուած է մէկ միլիոն ստորագրութիւն հաւաքելով Ռ. Քոչարեանի վստահութեան հարցը հանրաքուէի դնելու, եւ այլն:

Հայաստանեան իրավիճակներու այս կարգի քննարկումներ, դարման փնտռելու ջանքեր յաճախակի երեւոյթ են Հայաստանեան իրավիճակին մէջ: Եւ ցաւով պէտք է ըսել որ մեծ մասամբ չեն դանցեր «խօսք՝ խօսելու համար» բնորոշումը: Նոյնիսկ երբ քննարկումին կը մասնակցին դէմքեր որոնք գործօն դեր ունեցած են Հայաստանի ղեկավարութեան մէջ:

Այսուհանդերձ, Յուլիս 1-ի նշուած քննարկումը ցնցող նախընթաց մը ունեցած է: Հոն. մեղքի պատասխանատուութեան իշխանութենէն տարբեր հասցէ մը դրնուած է Պ. Հայրիկեանի ելոյթով: Ն. Զօհրապեան չակերտած է այդ անցքը. ԱԻՄ-ի նախագահը որ խորհրդային շրջանէն լսելի ըրած է այլախոհի իր համբաւը, աւելի եւս, անկախութեան յայտարարութեան յաջորդած ժամանակներուն որպէս հանրապետութեան նախա – գահի թեկնածու, կամ այլ հանգամանքներով միշտ մնացած է քաղաքական կեանքին մէջ, կ'ըսէ մէջբերուած տողերով. «Ես եկել եմ այն եզրակացութեան որ ամէն ժողովուրդ արժանի է իր ճակատագրին: Ցաւալի բան եմ ասում, բայց եթէ նաեւ ցեղասպանութիւն է եղել, ուրեմն՝ ժողովուրդը դրան էլ է արժանի եղել»:

Արտայայտութիւն որ պիտի ցնցէր, ընդվզեցնէր նոյնիսկ Թուրք ղեկավարի մը բերնին մէջ, այդպէս անսպասելի կ'արտաբերուի Հայաստանի իշխանութեան բարձրագոյն դիրքին յաւակնող գործիչի մը կողմէ: Ան ալ ընդամէնը ներկայի նախագահը քննադատելու նպատակով. որովհետեւ ան չարունակած է որ Ռ. Քոչարեան, Հայաստանը վերածած է քրէական յանցագործներու երկրի մը: Իր արտայայտութիւնը նոյն հանդստութեամբ Ռ. Քոչարեանը Լենկ Թիմուրին հետ համեմատելու կը մղէ, ըսելու համար որ ժողովուրդը բնական կը նկատէ կատարուած բոլոր կամայականութիւնները, արտառոցութիւնները:

Հասկնալի է որ Հայաստանի, կամ որեւէ երկրի մեծ կամ փոքր ղեկավար նոյնիսկ իրմէ պահանջելի մարզերուն մէջ անթերի չէ: Հայաստանի Խորհրդարանին մէջ հայերէն չգիտցող ալ կայ, Հայոց պատմութիւն չգիտցող ալ: Ոչ մէկը, ոչ ալ միւսը արդելք եղած են որ այդ մարդիկը յաւակնին ժողովուրդ ղեկավարելու, ի հարկին լեզուին մասին օրէնք քուէարկեն, պատմութեան մասին վճիռ արձակեն, կամ երկրին համար դիրք ճշդեն հարցերու մէջ որոնք անխզելի կերպով առնչուած են պատմութեան. անոր անցքերուն, դասերուն: Սակայն, որքան ալ չշմեցնող, անընդունելի ըլլայ անգիտութիւնը, անոր գիտակից չըլլալու երեւոյթը, չի կրնար համեմատուիլ արտառոցութեան հետ որ ցեղասպանութեան պատահարին մէջ յանցաւորը կը նկատէ ժողովուրդը:

Եղած են ու կ'ըլլան, վստահաբար, Եբխտասարդ Թուրքերու եղբայրութեան հաւատալու մեղքով հայ ղեկավարութիւնները դատապարտողներ, դիմա – դրութեան բացակայութիւնը քննադատողներ եւ այլն, երբ կը խօսուի 1915-ի մասին: Սակայն, այդ կարգի մօտեցումներ տեղ կը գտնեն պատմութեան շրջանակով քննարկումներու, կամ աւելի ընդհանրապէս՝ սրճարանային խօսակ – ցութիւններու ոլորտին մէջ: Նման արտայայտութիւն կրնայ բացատրել քաղաքական տհասութեան ախտանիշ մը, կամ ոչխարի պէս գլուխը դանակին երկարել նկատուած կեցուածքի մը պատճառած ցաւը: Իսկ ատոնցմէ մինչեւ Հայրիկեանի «եզրակացութիւնը» անպատասխանա – տուութեան, գգայացունցի հետամտութեան ու պատեհապաշտութեան անդունդ մը կայ:

Ինք ոչ սրճարանի մը անկիւնը քանի մը օղի ճնկելէ ու նարտի խաղ մը շահելէ ետք լեզուին կապերը արձակած թաղեցի չուտիկ մըն է, ոչ ալ համբակ փանջունի մը: Ի՞նչպէս կրցած է «ամէն ժողովուրդ արժանի է իր ճակատագրին»ի նման մաշած ընդհանրութիւն մը որպէս «քաղաքական» տեսակէտ արտայայտելէ ետք, ատոր օրինակ ալ բերել ցեղասպանութիւնը: Այդ ալ ընդամէնը նախագահ քննադատելու սիրոյն:

Մերժելու, հերքելու, ձեւազեղծելու իրենց գրեթէ դարաւոր ջանքին մէջ Թուրքերն անգամ այդ «եզրակացու – թեան» չէին յանգած: Եթէ գիտնային, մտածէին ու յանդգնէին, ի՛նչ փրկութիւն կ'ըլլար իրենց համար:

Լա՛ւ որ Թուրքերը եթէ կը կարդան իսկ, այնքան բծախնդրօրէն չեն տողեր հայաստանեան մամուլը, առօք փառօք բազմելու համար Հայրիկեանի նուիրած լաստին վրայ:

ԱՐՓԻ ԹՈԹՈՅԵԱՆ

CD reçus

MUSIC OF KOMITAS and TIGRAN MANSOURIAN

KIM KASHKASHIAN (viola)
ROBYN SCHULKOWSKY (percussion)
TIGRAN MANSOURIAN (piano)

Universal Music Classics
20, rue des Fossés Saint-Jacques
75235 Paris Cedex 05
Tél. : 01 44 41 94 94
01 44 41 94 80

ՄՇՈՅ ԱՇԽԱՐՀ

ԽՄԲ. – Ի յուշ Արմենուհի Գեւոնեանի մահուան տարելիցին եւ վարդավառի, իր "Մշոյ աշխարհ"էն մեզի մնացած վերջին էջերը:

***

ԽԱՂՋԵՐ ԱՓՐՈՅԻ ՀԷՔԵԱԹՆԵՐԷՆ

ՆԱԽՐՈՐԴԻՆ ԱՂՋԻԿԸ

Կար ու չկար թագաւոր մը կար որ մէկ ու ճար զաւակ մը ունէր: Գահաժառանգ իշխանը որ թեւակոխած էր ամուսնութեան տարիքը, շատ ինքնահաւան ու դժուարահաճ էր, ոչ դրացի թագաւորներուն, ոչ ալ իրենց քաղաքի աղջիկներուն կը հաւնէր: Ամէն օր փի նժոյգ ձիուն վրայ նստած հպարտութեամբ պըտոյտի կ'ելլէր քաղաքին շրջակաները, փառելով տեղւոյն աղջիկներուն շատերուն սրտերը: Մօտակայ գիւղի մը ծայրը, համեստ խրճիթի մը մէջ կ'ապրէր նախրորդ մը, որ ունէր աննման գեղեցկութեամբ մէկ հատիկ աղջիկ մը: Այս աղջիկը սիրահարած էր թագաւորի տղուն եւ ամէն անգամ որ թագաւորի տղուն ձիով կ'անցնէր իրենց դրան առջեւէն, նախրորդին աղջիկը համարձակ կը կանչէր... – «Թագաւորի տղայ իմ էրիկ, արի՛, նստի, իմ էրիկ, բանն էնէ որ Աստուած էնէ»:

Արքայազունը քթին տակէն ծիծաղելով, արհամարհական ակնարկ մը կը նետէր գեղատի աղջկան ու կ'անցնէր անտարբեր: Եւ այսպէս, ամիսներ շարունակ, երբ տղան անցնէր իրենց դռնէն, աղջիկը կը վազէր պատուհան ու կ'ըսէր միեւնոյն խօսքերը, աւելի համոզուած ու աւելի սիրազեղ, այն ատեններ որ, օր մըն ալ, թագաւորի տղան զայրանալով աղջկայ յամառ սիրոյ յայտարարութենէն, ջղայնացած կը վերադառնայ պալատ, կը կանչէ մայրը, – Թագուհին ու կ'ըսէ թէ, որոշած է ամուսնանալ իրենց դրացի թագաւորի աղջկան հետ, որուն երեսը չէ տեսած սակայն: Կ'ուրախանան թագաւորն ու թագուհին, չուտով նշանտուքի պատրաստութիւններ կը տեսնուին ու ամբողջ երկիրը կը ցնծայ ուրախութեան մէջ: Այս անգամ թագաւորի տղան իր մօրը անցուցած նշանի մատանին, յոխորտալով կ'անցնի նախրորդի աղջկայ տան առջեւէն, ցոյց տալով իր ձեռքը, յուսահատեցնելու համար հովուին աղջիկը: Սակայն, չքնաղ հովուհին, տեսնելով հանդերձ տղուն նշանի մատանին, մեծ ոգեւորութեամբ կը կոչէ «Թագաւորի տղա՛յ իմ էրիկ. արի՛, նստի՛, ի՛մ էրիկ, բանն էնէ, որ Աստուած էնէ...»: Տղան կատաղած կ'անցնի նախրորդին դրան առջեւէն եւ աճապարելով կը վերադառնայ պալատ: »ը կանչէ իր մայրը եւ անհամբեր կ'ըսէ անոր, որ կարելի եղածին չափ շուտ կատարեն հարսանիքը:

Քանի մը օր վերջ, թագաւորի տղան կ'ամուսնանայ դրացի թագաւորի աղջկան հետ եւ եօթը օր եօթը գիշեր կը բռնեն հարսանիք: Ամբողջ թագաւորութիւնը, մինչեւ հեռաւոր սահմաններ խրախճանքի մէջ է...: Երբ կը վերջանան բոլոր ցնծութիւնները եւ կ'անցնի մէկ – երկու շաբաթ, նորապսակ իշխանը ամուսնական ոսկեճամուկ հանդերձներով, շողշողուն, հեծած իր գեղեցիկ նժոյգը կ'անցնի նախրորդին տանը առջեւէն յաղթական. կը տեսնէ համեստ պատուհանով, իրենց դըրան չէմքին կեցած հովուին աղջիկը, որուն դէմքը երջանկութենէն կը ճառագայթէ եւ չարաճճի ժպիտով մը, ձեռքը երկարած, ցոյց կու տայ իր մատին վըրայ փայլող թագաւորական ոսկի մատանին, անհուն սիրով կոչելով. – «Թագաւորի տղայ, ի՛մ էրի՛կ, արի՛, նստի, իմ էրի՛կ, բանն էնէ՛, որ Աստուած էնէ...»:

Թագաւորի տղան ի տես իր ամուսնական մատանիին, կը զարմանայ, կ'այլայլի ու կը չուարի պահ մը, ապա վրդովուած, կը մտրակէ իր ձին եւ քառասմբակ կը հասնի պալատ, ու կանչելով իր մայրը կը պոռայ սպառնագին. «ըսէ՛ տեսնեմ ի՛նչ գործ ունի իմ մատանին նախրորդին աղջկայ մատը», – Մայր թագուհին, նախ չուզեր խոստովանիլ, սակայն վախնալով տղուն բարկութենէն, կ'ըսէ անոր – «Տղա՛ս, ճիշդ է որ մեր դրացի թագաւորին աղջիկը բերինք քեզի հարս, սակայն առաջին գիշերը, երբ զայն հագուեցու –

ՄԱՄՈՒԼ

«LIBERATION» (22 juillet)

Le Toronto caché d'Atom Egoyan

Ինչպէս գրած էինք, «Լիպերասիոն» Յուլիս 22-ի թիւով լայն տեղ յատկացուցած էր Աթոմ Եղոյեանի ու 25 տարիէ ի վեր անոր բնակած քաղաքին՝ Թորոնթոյի: Հոն «Քուին» փողոցը կարեւոր վայր է արուեստագէտին համար: Կ'ըսէ թէ կեանքին նշանակալից մէկ մասը զարձած է այդ առանցքին շուրջ: Այսօր ալ կը սիրէ հոն քալել, պտոյտի ելլել: Քաղաքը որ հակառակը ըլլալով Մոնրէալի, պատմական շատ բան չունի բացի քանի մը հին շէնքէ, իր ինքնութեան կերտումին մասնակից ըլլալու տպաւորութիւնը կու տայ Եղոյեանի: Ան հոն

ցած ու զարդարուած պիտի առաջնորդէինք քու սենեակը, նկատեցի որ չա՛տ տգեղ էր եւ արժանի չտեսայ քեզի... որոշեցի, ուրիշ աղջիկ մը գտնել, աւելի գեղեցիկ:

Ծառաները ղրկեցի գիշերանց քաղաքին շրջակաները, գեղեցիկ աղճիկ մը փնտռելու, անոնք շուտով վերադարձան բերելով նախրորդին հրաշագեղ աղջիկը, զոր չքեղօրէն զարդարեցինք ու մտցուցինք քու սենեակը. իսկ թագաւորին տգեղ աղջկայ երեսը քօղով մը ծածկելով պահեցինք առանձին մինչեւ լոյս...: Յաջորդ առաւօտ, նախրորդին աղջիկը կը վերադառնար իր համեստ խրճիթը եւ թագաւորին աղջիկը կը հաւուէր հարսանեկան հագուստները...:

«Այսպէս, նախրորդին աղջիկն էր գիշերները քու քովդ գտնուողը, իսկ ցերեկները, թանձր շղարշներով ծածկուած հարսը, թագաւորին աղջիկն էր...: Այս առաւօտ աճապարանքով մեկնած պահուն, հովւին աղջիկը մոռցաւ հանելու մատանին...» Թագաւորին զոռոզ տղան, ապշած մօրը խօսքերէն, ... ճակատագրի խաղէն, ու նախախնամութեան կարգադրութենէն, բոլորովին փոխուած, հեզ ու խոնարհ, անմիջապէս պալատ բերել կու տայ նախրորդին աղջիկը. մինչ դրացի թագաւորին աղջիկը կը վերադառնայ իր հօրը տուն: Քառասուն օր, քառասուն գիշեր, հարսանիք սարքելով, առօք փառօք նախրորդին աղջիկը կը դարձնէ իշխանուհի, հաստատելով այն ընդումը թէ՝ «Թագաւորի տղայ իմ էրիկ, արի՛ նստի իմ էրիկ, բանն էնէ, որ Աստուած էնէ...»:

***

Ժամանակին, երբ հօրս ձեռագիրները հաւաքածոն կը գտնուէր Ամերիկա Հ. Յ. Դ. դիւանին մէջ, Սիմոն Վրացեանի իրաւասութեան ներքեւ, առիթը տրուեցաւ ինծի գտնելու հետեւեալ տառօնական գեղջուկ երգը, զոր 1886ին հաւաքած է հայրս Գեղամ Տէր - Կարապետեան: Դէպքերու բերումով կորսնցուցած էի զայն. նոր գտայ եւ կու տամ «Յառաջ»ի ընթերցողներուն:

***

ԳԵՂՋՈՒԿ ԵՐԳ

ԱՅԲ, ԲԵՆ, ԳԻՄ...

Այբ բեն, գիմով գոլամ գաղջիկ,
Դա, եչ, զայով զարդեմ գգլխիկ,
Է, ըթ, թոյով թելեմ ղծամեր,
Ժէ, ինի, լիւնով լուամ գճշեր,
– Խէ, ծա, կենով գկանաչ մէզար,
Հօ, ձա, ղատով կապենք կամար,
Ճէ, մեն, յիով ճիւղըմ վարդի –
Նու, շա, ոյով շարք մարգրտի –
– Ջա, պէ, ջէով դնենք խօսկապ,
Ռա, սէ, վէւով ոսկի վզկապ
Տիւն, րէ, ցոյով կապենք պսակ,
Հիւն, փիւր, քէով նուրբ ու պլրակ –
Եւ, եղնական լուս ու արեւ
Օն, օրհնական հազար բարեւ,
Ֆէն ու փէյլք փառփուռ փնճան,
Իպա՛ն բազմին ի մեր սեղան:

ԱՐՄԵՆՈՒՀԻ ԳԵՒՈՆԵԱՆ

ՈՒՐԱԽ ԱՒԻԹՆԵՐՈՒ ԼԱՒԱԳՈՅՆ ՆՈՒԷՐԸ՝ ՏՈՒՐՄԸ

Տուրմի տեսակները աշխարհի տարածքին

Իւրաքանչիւր երկիր իրեն յատուկ չափանիշներու վրայ հիմնուելով կը պատրաստէ տուրմը: Կը ներկայացնենք կարգ մը երկիրներ՝ գիրենք յատկանշող տուրմերու տեսակներով.

***

1. – ՊԵԼՃԻԱ

Պելժիա հարուստ է մութ գոյն ունեցող տուրմով: Պելժական տուրմը համահիւսուածք ունի եւ հարուստ է «արոմա»յով: Յատկանշական են՝ «Կոտիվա»ն եւ «Քոթ տ'օր»ը:

2. – ՖՐԱՆՍԱ

Ֆրանսա հարուստ է մութ գոյնի «արոմա»ով հարուստ տուրմերով, որոնք նախընտրաբար կը ճաշակուին գաւաթ մը սուրճով կամ ռոմ-ով: Յատկանշական են՝ «Փուլէն»ը եւ «Պեռնաշոն»ը:

3. – ԳԵՐՄԱՆԻԱ

Խիտ, հարուստ եւ քաղցր՝ գերմանական տուրմը ընդհանրապէս նուշով պատրաստուած կ'ըլլայ: Յատկանշական են «Մոնտոզ»ը եւ «Ռեպլէր»ը:

4. – ԲՐԻՏԱՆԻԱ

Բրիտանիա հռչակաւոր է մութ գոյնի, քաղցր եւ կաթով հարուստ տուրմերու տեսակներով: Բրիտանացի մասնագէտներուն կը վերագրուի նաեւ անանուխով պատրաստուած տուրմը, որ ընդհանրապէս սուրճին հետ կը ճաշակեն: Յատկանշական են՝ «Քատպըրի»ն, «Ճօզըֆ Թէրի»ն, «Շարպոնէլ»ը եւ «Ուոքըր»ը:

5. – ՀՈԼԱՆՏԱ

Հոլանտա կը յատկանշուի քաքաոյի փոշիի պատրաստութեամբ, հետեւաբար անոր արտադրած տուրմը իւրայատուկ համ ունի: Յատկանշական են՝ «Վան Հուբըն»ը եւ «Տրոսթ»ը:

6. – ԻՏԱԼԻԱ

Իտալիոյ հիւսիսային մասին մէջ կ'արտադրուի սերով հարուստ, կաթնով պատրաստուած տուրմը: Յատկանշական են՝ «Ֆերուճինա»ն, «Մոթա»ն եւ «Ռոնտօ»ն:

7. – ԶՈՒԻՑԵՐԻԱ

Զուիցերիա հարուստ է փափուկ, սերով հարուստ, թէ՛ քաղցր եւ թէ լեղի տուրմի տեսակներով: Զուիցերիական տուրմի հարուստ տեսակները գնահատուած են մասնագէտներու կողմէ: Յատկանշական են «Նեսլէ»ն, «Թոպլէրոն»ը, «Սուշար»ը, «Լինտթ»ը:

8. – ՄԻԱՑԵԱԼ – ՆԱՀԱՆԳՆԵՐ

Ամերիկացիները կը նախընտրեն բերնին մէջ կարծր մնացող տուրմերու տեսակները: Տասնինններորդ դարէն սկսեալ Միացեալ – Նահանգներու շուկաներուն մէջ տարածուած է «Հըրշի» ընկերութիւնը, որ իր կարգին կ'արտադրէ տարբեր անուններով տուրմի տեսակներ:

ՏՈՒՐՄԻՆ ՍՆՆԴԱԿԱՆ ԱՐԺԷՔԸ

Հակառակ անոր որ տուրմը «կը մեղադրուի» իբրեւ գիրցնող եւ բշտիկներ յառաջացնող ուտելիք մը, սակայն փաստըւած է, որ ան սննդաբանական մեծ առաւելութիւններ ունի: Տուրմը բաղկացընող կարգ մը քիմիական տարրեր, ինչպէս քաֆէինը, թէոպրոմինը եւ փենիլեթիլամինը խթանիչ կամ գրգռիչ ազդեցութիւն ունին ֆիզիքական եւ մտային գերակատարութիւններու վրայ: Տուրմին մէջ գտնուող քաֆէինի քանակը շատ աւելի նուազ է, քան՝ սուրճին կամ թէյին մէջ գտնուողը: Իսկ թէոպրոմինը, որուն անունը եկած է յունարէն թէոս (աստուած) եւ սնունդ՝ պրոմա բառերէն, սրտի եւ երակներու պաշտպանութեան մէջ խթանիչ դեր կը կատարէ: Ինչ կը վերաբերի փենիլեթիլամինին ան մեծ դեր կը կատարէ ջղային դրութեան այն մասին վրայ, որ կը կառավարէ զգացումները:

Անոնք, որոնք իրենց ծանրութեան ուշադրութիւն կ'ընեն, յանձնարարելի չէ, որ շատ տուրմ ուտեն, որովհետեւ կաթով պատրաստուած 100 կրամ տուրմը 530 քալորիէն պակաս չէ: Բաղդատելով տուրմերուն տեսակները՝ վանենք որ մութ գոյնի տուրմերը աւելի քիչ քալորի կը պարունակեն, քան՝ բաց գոյնի, կաթով պատրաստուածները: Անշուշտ, եթէ տուրմը քարամէլով պիստակի կամ չոր պտուղի տեսակներով պատրաստուած ըլլայ, շատ աւելի կը հարստանայ քալորիով:

Հակառակ քալորիի առատութեան, տուրմը հարուստ է նաեւ հանքայիններով եւ վիթամիններով, մանաւանդ Ա. եւ Պէ. կենսանիւթերով, ինչպէս նաեւ՝ ֆոսֆորով, փոթասիոմով, նիքէլով եւ խոտով: Պէտք է յիշել նաեւ, որ տուրմը կը հանդիսանայ մակնեզիումի գլխաւոր աղբիւրներէն մէկը: Մակնեզիումը անհրաժեշտ է ջղային դրութեան համար: Հարիւր կրամ տուրմը, օրուան պահանջուած մակնեզիումին մէկ քառորդը արդէն կը հայթայթէ: Իսկ կաթով պատրաստուած տուրմը մեծ քանակութեամբ քալսիում կը հայթայթէ: Հարուստ ըլլալով ճարպով՝ տուրմի մեծ քանակութեամբ սպառումը կրնայ արեան ճարպը աւելցնել եւ ժամանակի ընթացքին անհատը կրնայ բարձր քանակութեամբ քոլեսթերոլ կամ թրիկլիսերիտ ունենալ: Շաքարով հարուստ ըլլալով՝ տուրմը նաեւ ինսիւլին հորմոնի քանակը կը բարձրացնէ, հետեւաբար շաքարախտ ունեցողները պէտք է ուշադիր ըլլան: Տուրմի կարգ մը տեսակներ կը պատրաստուին բարեփոխուած շաքարի տեսակներով՝ արեան շաքարի քանակը հաւասարակշռուած պահելու համար, սակայն, պէտք է վանենք, որ անոնց ջերմուժի քանակը նոյնը կը մնայ եւ չի նուազիր:

Տուրմը կը մնայ ուրախ առիթներու լաւագոյն նուէրը, այնպէս՝ ինչպէս անոր հաւասարակշռուած քանակի սպառումը լաւագոյն նուէրն է մեր առողջութեան:

ՔԱՐԼԱ ԵԱՐՏԸՄԵԱՆ

ԳՈՂՋՈՒԹԻ ԳՈՂՋՈՒԹ

ԳՆԱԼԸԻ Կազդուրման կայանի պաշտօնական բացումը կատարուած է, Կիրակի, Յուլիս 13-ին, եկեղեցական եւ աշխարհական հանդիսութիւններով: Յաւարտ պատարագի, ներկաները առաջնորդուած են «Ճամպաքեան» խաղավայրը, ուր պատրաստուած էին սիրոյ սեղաններ: Օրուան խօսնակը՝ Նազարէթ Փալ ողջունած է հիւրերը եւ յիշեցուցած որ Կազդուրման կայանը, այս տարի, կը բոլորէ իր հիմնադրութեան 38-րդ տարին եւ յարգանքով ոգեկոչած է անոր հիմնադիրը՝ Շնորհք Պատրիարք: Արտայայտուած է Կազդուրման Կայանի Խնամատար Մարմնի ատենապետը՝ Գարուն Գովան: Ան նշած է որ հաստատութիւնը իր նպատակին կը ծառայէ բարերարներու աջակցութեամբ: Այս տարի ունի 110 աշակերտներ, որոնց պատասխանատուն է Տիկին Մարի Գալայճը: Գեղարուեստական յայտագրէ մը ետք, խօսք առած է նաեւ Կղզիներու քաղաքապետ՝ Ճօշքուն Եօզտէմիր: Փակման խօսքը արտասանած է Մեսրոպ Պատրիարք, որ երախտագիտութեամբ յիշած է Շնորհք Պատրիարքը, դիտել տալով թէ Օրմանեան բացած էր Արմաշի վանքը, իսկ Շնորհք Պատրիարք բացած էր այս կայանը: Արմաշ շարունակեց իր գոյութիւնը 25 տարի, իսկ հետքեր թողլով կրօնական դեմքի վըրայ, յետոյ Ա. աշխարհամարտին ընդմիջտ փակուեցաւ: Աւելցուցած է թէ ի՜նչ լաւ կ'ըլլար, եթէ ոչ թէ Արմաշի, այլ Կղզիներու վրայ վանք մը ունենայինք: Յոյները 18 վանք ունին կղզիներու վրայ իսկ Հայերը հատ մ'իսկ չունին:

անցեալի մը ծանրութիւնը չի զգար, ինչպէս է պարագան Նիւ – Եորքի, կամ Լոնտոնի:

Թերթին սեփական թղթակիցը Գ. Տիւֆրէշու կը գրէ թէ արուեստագէտը հոն տեսագրած է առաջին ֆիլմերը: Յատկապէս Քէնսինկթըն թաղը որ ակնառուն եղած է գաղթի բոլոր հոսանքներուն: Թորոնթոյի բազմամշակութայնութեան կեդրոնն է այդ շրջանը: Եգիպտական ընտանիքին հետ հոն գաղթելով Ա. Եղոյեանի գարմանքներուն գլխաւորը եղած է տեսնել որ ցեղային ոչ մէկ լարում կայ բազմաթիւ ու բազմալեզու այդ հաւաքականութեան մէջ:

Ո՛վ գիտէ քանիերորդ անգամ նիւթ կ'ըլլայ Ա. Եղոյեանի այդ միջավայրին մէջ արմատներուն հետ առաջին շփումը: Այսօր, երբ կ'ըսէ թէ առաջին ինքնութիւնը գանատականն է, բսել կ'ուզէ նաեւ թէ հայկականութիւնը այդ ինքնութեան ամբողջացնող մասն է:

Վերադառնալով քաղաքին, ան ա՛յն առաձանի գաղտնիք չունի Եղոյեանի համար որ ան կը ճանչնայ բոլոր թաքուն անկիւնները, գիտէ թէ ո՛ւր պէտք է նայիլ, տեսնելու համար այդ անկիւնները: Կը պատմէ իր երկար պտոյտները: Կը սիրէ թափառիլ յատկապէս անտառային գօտիներու մէջ որոնք մինչեւ քաղաքին միջնաբը կը ծաւալին: Թորոնթօն երբեմն վտանգաւորութիւն կը պատճառէ, չունենալով անմիջապէս տպաւորելու առակ գեղեցկութիւններ: Եղոյեան գիտէ թէ ուր կրնայ գտնել զանոնք, սակայն եւ այնպէս, երբեմն կը փափաքի դիտել նաեւ բաներ որոնք զինքը վայրկենապէս գրաւեն, առանց պէտքը զգալու Փարիզ մեկնող օդանաւի մը մէջ նետուելու:

ՊԱՏՐԱՆՔ

Գրեց՝ ՓԱՅԼԱԿ ՍԱՆԱՍԱՐ

ԵՐԿՐՈՐԴ ՄԱՍ

1923, ամառ – աշուն

Փարիզ

13.

Շողակաթ այդ յուսակտուր տեսարանին առջեւ կանգ առաւ: Այդքան խեղճութիւն, լքուածութիւն չէր կարող երեւակայել: Բայց Ժիզելի աչքերը դարձան իրեն, ու ձեռքը, օգնութեան ճիչի նման իրեն երկարեցաւ: Շողակաթ ալ ուրիշ բան չտեսաւ: Մտածումները փախան մէջ: Գրկեց աղջկան բազուկը ու ծունկի եկաւ անոր երեսին:

Քրտինքի, ջերմութեան ալիք մը կը բարձրանար Ժիզելի ճակատէն, վզէն: Աչքերուն մէջ հեղուկ ու մոլորուն ակնարկ մը: Դէմքը հալեր էր, ու կը մրմնջէր.

– O, merci maman... Merci, merci...

Երկար պահ մը ողջագուրուած մնացին: Ժիզել իր տենդավառ ափին մէջ պինդ սեղմած էր ծերուկ կնոջ ձեռքը... Երեւ՝ երեսին, ան կը հեծեծէր անիմանալի, խռովուն վանկեր...

Վերջապէս Շողակաթ սթափեցաւ: Ակնարկը կը մոլորէր իր շուրջը: Այնքան ընելիքներ կային այդ թշուառ սենեակին մէջ: Ո՛չ, անկարելի էր մեկնիլ: Անհրաժեշտ էր հիւանդ աղջիկը դուրս քաշել այդ աղտոտ ու պարշահոտ խառնակոյտէն: Բայց ի՞նչ կրնար ընել այդ ուշ գիշերին:

Ծգնաժամային պահուն մարդոց մէջ յայտնուող յուսահատ վճռականութեամբ, Շողակաթ փորձեց ընել ինչ որ հնարաւոր էր: Կարգի դրաւ անկողինը: Դուրս քաշեց քրտնաթոր սաւանները: Սրբեց, չորցուց կուրծքը, կռնակը... Որքա՛ն նիհար էր անիկա, Աստուած իմ, կողոսկրները կը համրուէին մէկիկ մէկիկ... Փոխել տուաւ շապիկը... Քիչ մը կարգ, կանոն, մաքրութիւն սենեակին մէջ, ու ապա նստաւ Ժիզելի մօտը...

«Ախ, քու ըլլամ, աղջիկս... Աս ի՞նչ փերիշանութիւն... Հալումաշ եղեր ես չորս – հինգ օրուան մէջ»...

Հիւանդին վրայ թեթեւ ամոքում մը եկած ըլլալու պէս էր. կուրծքին վրայ սեղմած կնոջ ձեռքը, աչքերը փակեր էր: Շողակաթի մէջ տպաւորութիւնները սկսած էին արթննալ, դասաւորուիլ: Շուրջը կը նայէր, կը տեսնէր յստակ, մէկիկ մէկիկ: Իրականութիւնը կը մօտենար իրեն:

Նախ նշմարեց սենեակին ամբողջ թշուառութիւնը. մենաւոր ու վրիպած կեանքի մը պատկերն էր այդ սենեակը: Աթոռի մը վրայ ինկած էին աղջկան զգեստները, անփութօրէն: Պատուհանէն դուրս կը կախուէին թեւեր, գուլպաներ, խառնաշփոթ, անանուն քուրջի կտորուանք... Կօնքը՝ լեցուն՝ օճառաջուրով: Սեղանին վրայ՝ փշրանք, թղթի պատառներ, խըղոտ պնակներ՝ կերակուրի մնացորդներով. պահարանի կիսաբաց տուփեր՝ պըտուղի կեղեւներու տակ... Հիւանդին անարին մօտ՝ փոշեծածկ շիշը եւ գաւաթը... Ու տակաւին ինչ անխոստովանելի գիտեր՝ անկիւնները, աղբին ու անդին:

Այդ մանրամասնութիւններէն վեր, հիւանդ աղջիկը եկաւ, լափեց իր ամբողջ մտածումը... Քանի՞ օրէ ի վեր հիւանդ էր արդեօք... Ինչպէ՞ս թերացած էր ինք, Շողակաթ, իր մայրական կոչումին մէջ... Արդէն բաւական ժամանակէ ի վեր աղջիկը լաւ չէր երթար, օրէ օր կ'իյնար, կ'ուժաթափէր... ինչպէս ժամանակին արթնցած, միջոցներ չէր խորհած ինք...

Հիւանդը ահաւասիկ կը տուայտէր տենդի նոպաներով: Ծանր «կրիփ» մըն է թերեւս... մի գուցէ կրիփէն ալ ծանր հիւանդութիւն մը... Յաջորդ օրն իսկ բըժիշկ պիտի բերէր...

Արդարեւ, հիւանդ աղջիկը կը թալթլէր բարձին վրայ: Երբ կը թմրէր, գառանցակոծ բառեր կը փախէին շրթներէն: Երբեմն կոպերը կը մնային կիսաբաց ու այն ատեն մելամաղձոտ ժպիտ մը կ'ուրուագծուէր դէմքին վրայ:

Շողակաթ յանկարծ անդրադարձաւ որ սենեակը ցուրտ է: Տաքցնելու միջոցներ չկային ամենեւին: Կծկտեցաւ ու մինչեւ լոյս սպասեց հիւանդին անարին մօտ: Ժամերը կը լճանային միապաղաղ, անդրըդարձ, չէին անցներ: Գլուխը ծանր էր ու միանգամայն պարապ: Երբեմն վիթխարի տարակոյս մը կը ճեղքէր գինքը ու կ'ըսէր ինքնիրեն: «Ո՞վ եմ ես... Ո՞վ է աս աղջիկը... Ի՜նչ այլանդակ ցնորանք... մինչեւ ուր բերեր, ձգեր է զիս իմ խեղճ սիրտը»...

Բայց անմիջապէս մայրական խանդա - ղատանքի հեղեղը կ'ուռէր, կը պայթէր իր խորը. կը խեղդէր ամէն կասկած: Արտօրանքով ոտքի կը ցատկէր. ականջ կու տար աղջկան խռովայոյզ հեւքերուն, բառերուն... ձեռքը կը դնէր անոր ճակատին, որ կ'այրէր... Կը սպասէր վախերու մէջ... չարաշուք երկիւղը, թէ կըրնար ձեռքէն փախցնել իր միակ, իր վերջին այս յոյսը, արիւնը կը սառեցնէր երակներուն մէջ:

Ախ, եթէ կարենար... Հազար կտոր պիտի ըլլար, հաւքին թեւը պիտի խլէր, օձին կաթը պիտի որոնէր, դեղ ու դարմար գտնելու իր աղջկան ցաւին: Իր կեանքէն վրայ տալու պատրաստ էր, պահելու համար արեւը իր «Արփինէ – Ժիզել»ին:

Առտուան դէմ այնքան սաստած էր որ ակռաները կը կափկափէին: Անկարելի էր այլեւս ոտքի վրայ սպասել: Զմրանեցաւ: Լոյսը մարեց ու զգուշօրէն սոկոսկեցաւ աղջկան ծածկոցներուն տակ: Մութը լափեց ամէն բան: Կը մնար միայն հիւանդ մարմինի մը, ու հիւանդ հոգիի մը հնդիւնը, որ սեւ պարապին մէջ կը բարձրանար մղձաւանջային ծառի երեւոյթով, ճիւղեր կը պարզէր ու կը փըլէր յանկարծ, կրկին յայտնուելու համար...

14.

Այդ ծանր քունէն Շողակաթ արթնցաւ պարապ ուղեղով. տեղի, ժամանակի եւ ինքզինքին գիտակցութիւնը կորսնցուցած էր բոլորովին:

(Շար. 24)

«ՅԱՌԱՋ»Ի ԲԱՐԳԱՒԱՃՄԱՆ ՀԱՄԱՐ
ՇՆՈՐՀԱԿԱԼՈՒԹԵԱՄԲ ՍՏԱՑԱՆՔ

Վարդավառի առթիւ, Շխըլեան – Տաշկառեան ընտանիքէն 200 Եւրօ, Մուշի նահատակներու յիշատակին։

Hommage aux victimes
du Traité de Lausanne
1923 — 24 JUILLET — 2003
Arméniens, Grecs, Kurdes, Syriaques

***

Այս ազդը լոյս տեսած է Յուլիս 24-ին Ժընեւի «Լը Թան» եւ Լօզանի «24 Հէօր» օրաթերթերուն մէջ։

EGLISE ST GREGOIRE L'ILLUMINATEUR
DE CHAVILLE

INFORMATIONS

Pendant la saison d'été, il n'y aura pas de messe les dimanches :

3 août, 10 août, 24 août.

Les offices reprendront normalement à partir du dimanche 31 août.

***

Le dimanche 17 août, à l'issue de la messe de l'Assomption, se déroulera la traditionnelle cérémonie de bénédiction du raisin.

ՎԱՐԴԱՎԱՌ

Ս. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ–ՄԿՐՏԻՉ ՓԱՐԻԶ

ԿԻՐԱԿԻ, Յուլիս 27

ՎԱՐԴԱՎԱՌ Է։

Հայաստանեայց Եկեղեցին կը տօնախմբէ ՊԱՅԾԱՌԱԿԵՐՊՈՒԹԻՒՆՆ ՏԵԱՌՆ ՄԵՐՈՑ ԵՒ ՓՐԿՉԻՆ։ ՏԱՂԱՒԱՐ Օր է։

Փարիզի Ս. Յովհաննէս - Մկրտիչ Մայր Տաճարին մէջ հանդիսաւոր արարողութիւն եւ պատարագ կը մատուցուին։

Կը պատարագէ՝

ՏԻՐԱՅՐ ՔՀՆՅ. ԳԸԼԸՃԵԱՆ

Կը քարոզէ՝

ԳԻՒՏ ԱՐՔ. ՆԱԳԳԱՇԵԱՆ

Հայրապետական Պատուիրակ Եւրոպայի

ԾԱՆՕԹ.–

ԱՅՍՕՐ ՀՈԳԵՀԱՆԳԻՍՏ ՉԻ ԿԱՏԱՐՈՒԻՐ

ԵՐԿՈՒՇԱԲԹԻ, Յուլիս 28

Բ. Օր Վարդավառի
Մեռելոց Յիշատակի Օր

Ժամը 10-ին պատարագ կը մատուցուի, որուն աւարտին՝ Հոգեհանգիստ կը կատարուի «ՎԱՍՆ ՀԱՄՕՐԷՆ ՆՆՋԵՑԵԼՈՑ։

Ուշադրութիւն.–

Հոգեհանգիստին՝ յատուկ աղօթք Տարօնի նահատակաց յաւէտ օրհնեալ յիշատակին։

CROIX BLEUE DES ARMENIENS DE FRANCE

Date à retenir

La Section «TER-TAVTIAN» de Chaville organise
le Samedi 15 Novembre
à 20 heures 30 précises
au Théâtre «L'Atrium» de Chaville

UNE SOIREE EXCEPTIONNELLE

avec **La Troupe Arménienne Folklorique**
NAVASART

ԳՈՐԾ ԿԸ ՓՆՏՌԷ

Երիտասարդ հայուհի մը տան գործ կը փնտռէ – խոհարարութիւն, մաքրութիւն, եւ այլն։

Հեռաձայնել Տիկին Շաքէ Տէմիրի՝
06 – 77 – 57 – 01 – 82
01 - 43 _ 76 – 91 – 30

HAMASKAINE CONSTRUIT UNE ECOLE A MARSEILLE POUR 400 ENFANTS

Ça m'intéresse ! Je participe !

Hamaskaïne-France
BP 109 — 75422 Paris Cedex 09
Tél. / Fax 01. 45. 23. 29. 05
Internet: www.hamaskaine-france.com

MAISON DE LA CULTURE ARMENIENNE D'ALFORTVILLE

ANNEE SCOLAIRE 2003 — 2004
27ème Rentrée
Le LUNDI 22 SEPTEMBRE

1977 : 7 élèves
2003 : 300 élèves

Secteurs d'activités permanentes proposés :

LANGUE ARMENIENNE (17 niveaux)
Initiation— Enfants— Adolescents— Collège— Préparation Bac*— Conversation Adultes

EVEIL A LA CULTURE ET A L'IDENTITE ARMENIENNE (3 niveaux)
Cours d'histoire et géographie

DANSE ARMENIENNE (10 niveaux)
Académique— traditionnelle— folklorique

MUSIQUE (10 niveaux)
Eveil Musical— Solfège— Piano— Violon— Guitare
Musiques d'ensemble (guitares)

DESSIN— ARTS PLASTIQUES
(4 niveaux)

ECHECS (2 niveaux)

ANGLAIS (4 niveaux)
Initiation primaire— soutien collège

** Félicitations aux 15 (sur 15) élèves MCA ayant réussi le BAC dont les 9 ayant présenté l'arménien*

Inscriptions :
les 10, 13 et 17 septembre, de 14h30 à 18h

Renseignements auprès de la Direction

9, rue de Madrid — 94140 Alfortville
tél: 01.43.76.55.89 - fax: 01.43.78.66.64
e-mail: mca.alfo@wanadoo.fr

Imprimé sur les Presses du Journal «HARATCH»
83, rue d'Hauteville, 75010 Paris
Siret : 571 027 317 000 15
Commission Paritaire : N° 55935

«ՅԱՌԱՋ»Ի ընթացիկ ազդերու սակագինը

	€	
Մահազդ	140	(167,44)
Հոգեհանգիստ	125	(149,50)
Շնորհակալիք	125	(149,50)
Հարսնիք–Նշանտուք	125	(149,50)
Ծնունդ	125	(149,50)

Բոլոր ազդերու սակերուն վրայ, հարկ է աւելցնել 19,60% Թ.Վ.Ա. (տե՛ս. փակագծի մէջ ընդհ. գումարը)։

Այս գիները կը վերաբերին մէկ անգամ հրատարակելի ազդերու, ՄԻՆՉԵՒ ՄԷԿ ՔԱՌՈՐԴ ՍԻՒՆԱԿ (25 տող) մահազդներու պարագային եւ 1/8-րդ (12-13 տող) մնացեալին։

Առեւտրական եւ այլ ծանուցումներու համար, դիմել Թերթին Վարչութեան։

ՀՈԳԱԲԱՐՁՈՒԹԻՒՆ
ՍՈՒՐԲ ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՄԿՐՏԻՉ
ՄԱՅՐ ՏԱՃԱՐԻ

EPHORIE
DE LA CATHEDRALE
ST-JEAN BAPTISTE

ՈՒԽՏԱԳՆԱՑՈՒԹԻՒՆ ՍՈՒՐԲ ԷՋՄԻԱԾՆԻ ՄԱՅՐ ՏԱՃԱՐԻ ԿԱՌՈՒՑՄԱՆ 1700-ԱՄԵԱԿԻՆ ԱՌԻԹՈՎ

Նախաձեռնութեամբ՝ Փարիզի եւ Շրջանի
ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ

ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ, ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ 30-ԷՆ
ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ, ՆՈՅԵՄԲԵՐ 6

Այս ճամբորդութեան համար նախատեսուած է՝
8 օրուան համար՝ 1180 Եւրօ
Առանձին սենեակի պարագային՝ 1355 Եւրօ
(Օդանաւ, օդակայանի տուրք, վիզա, պանդոկ, շրջապտոյտներ, սնունդ)

Արձանագրութեան վերջին պայմանաժամ՝
ՕԳՈՍՏՈՍ 15

Մասնակցութեան համար հեռաձայնել Առաջնորդարանի Քարտուղարութեան՝
01 43 59 67 03 թիւին

Association "MACHTOTZ"
Pour la Défense de la Langue Arménienne

Rentrée de l'année scolaire 2003/04

1) Cours intensif d'arménien 1er niveau pour non-arménophones
Ces cours s'adresseront aux débutants de 8 à 70 ans.
Les élèves seront capables de parler, lire et écrire l'arménien
L'enseignement est assuré par Mme **Hilda Kalfayan-Panossian**
avec sa **METHODE AUDIOVISUELLE**
27 Septembre 2003 - 31 Janvier 2004 : Stage de 50 heures
le samedi matin de 9h à 12h à Paris (Absentéisme exclu)

2) cours de 2e, 3e, et 4e niveaux
27 Septembre 2003 - Fin Juin 2004
le samedi entre 12h et 15h à Paris
Les nouveaux élèves sont acceptés à ces cours après un test de niveau.
Pour tous ces cours :
RENSEIGNEMENTS et INSCRIPTIONS dès maintenant :
01 47 50 97 51 et 01 39 46 21 66.

3) Manuel d'arménien occidental pour les non-arménophones
Une méthode audiovisuelle utilisable chez soi.
3 volumes en couleur + 1 coffret de 4 cassettes audio
85 Euros + 8 Euros frais d'expédition.
Contacter l'Association MACHTOTZ : 01 47 50 97 51.

PARIS → EREVAN → PARIS

3 VOLS DIRECTS HEBDOMADAIRES
A votre service pour toutes destinations dans le monde!

PARIS • SABERATOURS
19, RUE ST. ROCH 75001 PARIS
TEL 01 42 9610 10 • FAX 01 42 96 18 77

LYON • SEVAN VOYAGES
48, COURS DE LA LIBERTÉ 69003 LYON
TEL 04 78 60 13 66 • FAX 04 78 60 92 26

MARSEILLE • WASTEELS VOYAGES
67, LA CANNEBIÈRE 13001 MARSEILLE
TEL 04 95 09 30 60 • FAX 04 95 09 30 61

EREVAN
10, RUE VARDANANTS 375010 EREVAN
TEL 52 54 48 - 52 85 48 • FAX 56 40 30

CARGO 3 VOLS HEBDOS

EN COLLABORATION AVEC LA NOUVELLE COMPAGNIE AÉRIENNE
ARMENIAN INTERNATIONAL AIRWAYS

Sabera@wanadoo.fr
www.saberatours.fr

ԵՐԵՔՇԱԲԹԻ
ՅՈՒԼԻՍ 29
MARDI
29 JUILLET
2003

LE NUMERO: 1 €

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ

ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ (1884 - 1957)

HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE FONDE EN 1925

DIRECTRICE : ARPIK MISSAKIAN

83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
TEL. : 01 47 70 86 60 — FAX : 01 48 00 06 70
E-MAIL : jharatch@aol.com

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար. 230 եւրօ — վեցամսեայ : 122 եւրօ
Արտասահման : Տար. 270 եւրօ (Ամէնօրեայ առաքում)
247 եւրօ (Շաբաթական առաքում) — Հատը : 1 եւրօ
C.C.P. PARIS 15069-82 E

78ՐԴ ՏԱՐԻ – ԹԻՒ 20.739 Fondateur SCHAVARCH MISSAKIAN 78e ANNEE — N° 20.739

ՕՐՈՒԱՆ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԼՈՒՐԵՐԸ

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

ՆԱԽԱԳԱՀ ՇԻՐԱՔ Նոր Գալետոնիայէն Փոլինէզի անցաւ եւ Փափէէթէի մէջ ալ, ջերմ ընդունելութեան կողքին, ցոյցեր ալ եղան: Անկախապաշտներ չխուսափեցան իրենց բողոքը արտայայտելէ, ինչ որ բնաւ չէ յուսալքած Նախագահ Շիրաքը, որ մասնաւոր գուրգուրանք մը ցուցաբերած է տեղւոյն կառավարիչին՝ Կասթոն Ֆլոսի նկատմամբ, «Կաստոն, եկուր միասին լուսանկարուինք» արտայայտութիւններով: Իր ելոյթին մէջ, Շիրաք, շնորհակալութիւն ալ յայտնած է Փոլինէզիին, որու վճռական մասնակցութեան շնորհիւ երաշխաւորուած է ազգային պաշտպանութիւնը եւ ապահովութիւնը: Վստահութիւն տուած է նաեւ որ Հանրապետութիւնը զիրենք չի մոռնար: Շիրաք Միւրորոա պիտի չերթայ:

ԳՈԼՈՄՊԻԱՅԻ Նախագահութեան կանաչ թեկնածուին՝ Ինկրիտ Պէթանքուրի պարագան վերածուած է «պետական հարց»ի, քանի պրազիլական թերթի մը պատճառաւ հրապարակուեցաւ ինչ որ պէտք չէ հրապարակուէր: Կը թուի որ Նախագահին եւ Ներքին նախարարին անգիտակցութեամբ է որ Արտաքին նախարար՝ Տ. տը Վիլփէնի միջոցով Ինկրիտ Պէթանքուրի ընտանիքը փորձած էր բանակցիլ առեւանգողներուն հետ, բժշկական օդանաւ մը ղրկած էր Պոկոթա, բայց, ազատագրումը տեղի չէր ունեցած: Պրազիլական «Էքսթրա» թերթին համաձայն, փոխանակումը պէտք է ըլլար քանի մը միլիոն տոլարի եւ բժշկական խնամքի փոխարէն Ռաուլ Ռէյէսի համար (առեւանգող Ֆարքի թիւ 2-ը): Ինկրիտ Պէթանքուրի քոյրը հերքած է այս տարբերակը, բայց, ընդհանուր ձեւով անախորժ մթնոլորտ մը կը տիրէ թէ՛ Փարիզ եւ թէ Պոկոթա: Ինկրիտ Պէթանքուր առեւանգուած է 2002 Փետր. 23-էն ի վեր:

ԱՅՍՐՅՈՐԴԱՆԱՆԻ ՄԷՋ, Յուլիս 25ին, չորս տարեկան պաղեստինցի մանչուկ մը սպաննուած է իսրայէլացի զինուորներու կրակոցներէն: Տղեկը մեծ հօրը կառքին մէջ նստած էր, ինչպէս 6 եւ 7 տարեկան իր քոյրերը եւ մեծ մայրիկը, բոլորն ալ վիրաւորուած: Իսրայէլեան բանակի բանբերը «ցաւ» յայտնած է այդ «ողբերգական միջադէպին առթիւ: Կրակը սխալմամբ բացուեր է....:

ԻՐԱՔԻ ՄԷՋ, Ամերիկացիներուն դէմ արարքները կը շարունակուին եւ Յուլիս 26 – 27-ի շաբաթավերջին ամերիկացի հինգ զինուորներ մեռած են: ԱՄՆ-ու զինուորներու ընտանիքները օրէ օր աւելի դժգոհ են կացութենէն եւ իրենց հարազատներու վերադարձի յետաձգումէն:

ՇԱՐՈՆ ալ, Ապպասէն ետք Ուաշինկթըն հասաւ, ուր Յուլիս 29-ին պիտի ընդունուի Նախագահ Պուշի կողմէ: Այս վերջինը, ընդունելով Ապպասը յայտարարած էր որ դէմ է իսրայէլեան պաշտպանութեան պատին կառուցման Այսրյորդանանի մէջ: Կը սպասուի որ Շարոն որոշ զիջումներ ընէ, ինչպէս շուրջ 540 բանտարկեալներու ազատ արձակումը (ասոնց 210-ը Ֆաթահի անդամ են), ինչ որ աննախընթաց երեւոյթ է:

ՉԷՉԷՆԻՈՅ Բ. ՊԱՏԵՐԱԶՄԻ սկիզբէն ի վեր, առաջին անգամ ըլլալով, ռուսական արդարութիւնը ռուս սպայ մը դատապարտեց չէչէն պարմանուհիի մը սպանութեան համար: 2000 Մարտին, ենթակայ ամբաստանուած էր 18-ամեայ աղջնակի մը առեւանգումին եւ սպանութեան համար: Գնդապետ Բուդանով, 40 տարեկան տասը տարի բանտարկութեան դատապարտուած է, ինչ որ կարեւոր յաղթանակ մը կը նկատուի տուժող կողմին համար: Անցեալ դեկտեմբերին, անպարտ արձակուած էր:

ԳՐՈԶՆԻԷՆ 30 քիլոմեթր հարաւ – արեւելք չէչէն քամիքազ մը օդը ելած է, պայթեցնելով իր կրած ռումբը, ռուսական զինուորական խարխսի մը առջեւ, ուրու մուտքը արգիլուած էր իրեն:

ՖՈՒՐԻԱՆԻԻ (Պասթիայի մօտ) մէջ, Յուլիս 27-ին, ռմբափորձ մը գործուած է ելեկտրականութեան շէնքի մը դէմ, զոհ չկայ, բայց, վնասները մեծ են: Արարքին տէր եղող չէ եղած, բայց, արարքը կը վերագրուի ԷՖ-ԷԼ-ԷՆ-ՍԷ-ին, որ վերջ տուած է հրադադարին եւ վճռած է վերսկսիլ իր զինեալ գործունէութիւնը: Պաշտօնապէս յայտարարեց թէ կը խզէ «զինեալ հրադադարը»:

ՖՐԱՆՍԱ դիմած է Արժանթինի որ իրեն վերադարձնէ հարիւրապետ՝ Ալֆրէտօ Աստիզը, որ ի բացակայութեան ցկեանս բանտարկութեան դատապարտուած է Ֆրանսա, երկու ֆրանսուհի կրօնաւորներու սպանութեան համար: Աստիզ 1976-էն 1983 ամէնէն անողոք չարչարողներէն մէկը եղած է, ճունթայի մը որ 30 հազար հոգիի մահուան պատճառ եղած է: Ղեկավարն էր Ծովային Մեքենական վարժարանի մը, ուրկէ քիչեր ողջ ելած են: 1990-ին է որ Փարիզի դատարանը իր վճիռը արձակեց երկու կրօնաւորուհիներու սպանութեան համար, որոնց մարմիններն ալ չեն գտնուած: Աստիզ եւ 44 զինուորական պատասխանատուներ, որոնց կարգին ճունթային ղեկավարը՝ Վիտէլա, ամբաստանուած որպէս պատերազմական ոճրագործ, ձերբակալուեցան արժանթինցի դատաւորի մը դիմումին վրայ: Յարդ, օգտուած էին ներումի հրովարտակէ մը, որ ջնջուեցաւ: Այդ օրէնքէն օգտուած էր նաեւ Աստիզ, որ ինքզինք կը սահմանէր որպէս «ամէնէն լաւ պատրաստուած անձը սպաննելու համար»:

Ս. ՀԻՒՍԷՅՆԻ զաւակներուն դիակները լուրջ հարց մը ստեղծած են Ամերիկացիներուն համար, որոնք չեն գիտեր թէ ո՞ւր պիտի թաղեն: Հրապարակելէ ետք նկարները (մասնաւոր աշխատանք տարուած էր դէմքերուն վրայ, որպէսզի որքան կարելի է նմանին իրենց բուն դիմագիծին), Ամերիկացիները շուարած են, շատ համամիտ չեն ընտանիքին վերադարձնելու, բայց, չեն ալ ուզեր որ իրենց գերեզմանները ուխտի վայր դառնան:

ՓԱՐԻԶԻ եւ շրջակայքի ամբողջ ճամբաները անդամալոյծ եղած էին Կիրակի, Յուլիս 27-ին, Ֆրանսայի հեծանիւով շրջանին ժամանման առթիւ Վիլ տ՚Աւրէյէն Փարիզ: 5-րդ անգամ ըլլալով յաղթական ելաւ ամերիկացի Լէնս Արմսթրոնկ եւ վճռած է շարունակել այդ ճամբան գալ տարի ալ 6-րդ յաղթանակ մը ապահովելու նպատակաւ: Վերջին հանգրուանին յաղթեց Ֆրանսացի մը՝ Ժան – Փաթրիք Նազոն: Այս շրջանը կը նուիրագործէր մրցումին հարիւրամեակը:

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՃԱԿԱՏ

«ԱՐՄԷՆՓՐԷՍ»

(Յուլիս 25 / 28)

ՌՈՒՍԱՍՏԱՆԻ ՀԱՅԵՐՈՒ ՄԻՈՒԹԵԱՆ ՆԱԽԱԳԱՀ ԱՐԱ ԱԲՐԱՀԱՄԵԱՆ ՈՒԱՇԻՆԿԹԸՆԻ ՄԷՋ

Ռուսաստանի Հայերու միութեան նախագահ Արա Աբրահամեան Ուաշինկթընի մէջ կառավարութեան ներկայացուցիչներու հետ քննարկած է հայկական համաշխարհային կազմակերպութեան մը ստեղծումի ծրագիրները: Ան հանդիպումներ ունեցած է Սպիտակ Տան, Արտաքին Գործերու նախարարութեան եւ Գոնկրէսին մէջ: Ինչպէս լուր հաղորդած է ԻԹԱՐԹԱՍ-ին, իրեն խօսակից անձնաւորութիւնները պաշտպանած են Հոկտեմբեր 7 – 8 Մոսկուայի մէջ համահայկական համագումար կազմակերպելու գաղափարը. հոն, այդ համագումարին պիտի ստեղծուի հայկական համաշխարհային կազմակերպութիւնը:

Սպիտակ Տան եւ Արտաքին գործերու նախարարութեան հանդիպումներուն Ա. Աբրահամեան նիւթ ըրած է կովկասեան շարք մը խնդիրներ, ինչպէս՝ Ղարաբաղի հարցը, Թուրքիոյ հետ շրջանի երկիրներուն յարաբերութիւնները: Ան հանդիպումներ ունեցած է նաեւ ԱՄՆ-ու հայկական կազմակերպութիւններու ղեկավարներուն հետ: Այս շաբաթ կը մեկնի Լոս – Անճըլըս ուր նոր հանդիպումներ ծրագրուած են տեղւոյն հայութեան ներկայացուցիչներուն հետ:

***

ՄԱՐԶԱԿԱՆ

ՍԱՄՈՒԷԼ ՄԱԹԵՒՈՍԵԱՆ ԿՌՓԱՄԱՐՏԻ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԱԽՈՅԵԱՆ

Գերմանիոյ Ֆրանքֆուրթ քաղաքը տեղի ունեցած կռփամարտի միջազգային ախոյենութեան մասնակցած վանաձորցի Ս. Մաթեւոսեան 69 քիլոկրամ դասակարգին մէջ ոսկէ մետալի արժանացած է: Հայաստանէն հինգ կռփամարտ մասնակցած էին մրցաշարքին: Ս. Մաթեւոսեան առաջնութեան տիտղոսին տիրացած է չորս յաջորդական յաղթանակով:

ԹՈՒՐՔԻՈՅ ԱՐՏԱՔԻՆ ԳՈՐԾԵՐՈՒ ՆԱԽԱՐԱՐԻՆ ԱՄՆ ԱՅՑԸ

Թուրքիոյ Արտաքին գործերու նախարար Ա. Կիւլի Ուաշինկթըն կատարած այցին գլխաւոր նիւթը եղած է Իրաք զինուոր ղրկելու հեռանկարը: Ա. Կիւլի ԱՄՆ-ու Նախագահի օգնական Տ. Չէնէյի, Արտաքին գործերու նախարար Գ. Փաուըլի եւ Պաշտպանութեան նախարար Տ. Ռըմսֆէլտի հետ ունեցած հանդիպումներուն միշտ չեշտուած է թէ Ուաշինկթըն կը փափաքի Իրաքի մէջ Թրքական զօրախումբ տեսնել, քաջատեղեակ ըլլալով Թրքական բանակին արհեստավարժութեան մակարդակին, բայց պէտք չէ որ Անգարայի վճռական որոշումը տարիներ առնէ: Թուրք նախարարը պատասխանած է թէ սկզբունքով համաձայն ըլլալով հանդերձ զօրք ղրկելու, հարկ է հարցը բոլոր մանրամասնութիւններով քննարկուի կառավարութեան կողմէ: Ան չեշտած է նաեւ թէ Թրքական զօրամասերը ղրկուելու պարագային միայն որպէս ապահովութեան ուժ չեն կրնար գործածուիլ, այլ պէտք է նաեւ մասնակցին Իրաքի քաղաքական ու տնտեսական վերակառուցումին: Աւելցուցած է նաեւ թէ եթէ Իրաքի կայունացումին համար գոյանալիք զինուորական ուժը գետեղուի ՕԹԱՆ-ի շրջանակին մէջ, Թուրքիա աւելի դիւրին կը հաւանի մասնակցելու:

Ա. Կիւլ նոյն հանդիպումներուն օրակարգի բերած է քրտական հարցն ալ. Ռըմսֆէլտ ապահովութիւն տուած է իրեն թէ վճռակամ են Իրաքի հիւսիսէն մաքրագործելու քիւրտ զինեալ խմբաւորումները (ՓՔՔ – ՔԱՏԷՔ): Ամերիկացի նախարարը ցաւ յայտնած է նաեւ Իրաքի Սիւլէյմանիէ քաղաքին մէջ վերջերս շատ նուաստացուցիչ ձեւով ձերբակալուած, ապա ազատ արձակուած Թուրք զինուորներու միջադէպին համար: Ըսած է թէ Կուանթանամօ գտնուող 5 Թուրք բանտարկեալներէն երկուքը մօտերս ազատ պիտի արձակուին:

ՀԱՅԱՍՏԱՆ – ԹՈՒՐՔԻԱ ՅԱՐԱԲԵՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐՈՒ ՀԱՐՑԸ

Ա. Կիւլի եւ Գ. Փաուըլի հանդիպումին նիւթ եղած է Հայաստան – Թուրքիա յարաբերութիւնները բնականոնացնելու խնդիրն ալ: Ամերիկացի նախարարը թելադրած է իր խօսակիցին որ այդ մասին իրենց թելադրանքին խուլ չձեւանան Թուրք ղեկավարները: Նոյն կոչը ուղղուած էր բազմաթիւ ծերակուտականներու եւ Գոնկրէսի անդամներու կողմէ: Անոնք յատկապէս չեշտած էին թէ Հայաստանի կիրարկուած շրջափակումը ներհակ է ԱՄՆ-ու եւ միջազգային կազմակերպութիւններու սկզբունքներուն:

ԻՐԱՔԻ ՀԱՅՈՒԹԵԱՆ ՕԳՆԵԼՈՒ ԱՄԵՐԻԿԱՀԱՅԵՐՈՒ ԿՈՉԸ Ճ. ՊՈՒՇԻՆ

Ամերիկահայ գաղութի ներկայացուցիչները Յուլիս 23-ին նամակ մը ղրկած են նախագահ Ճորճ Պուշին, ահազանգ հնչեցնելով յետ պատերազմեան Իրաքի հայութեան դիմագրաւած դժուարութիւններուն մասին: Լուրը հաղորդած է Ամերիկայի Հայ Դատի Յանձնախումբը:

Այս ահազանգին նպատակն է Նախագահին առաջարկել, որ Միացեալ – Նահանգներու կողմէ Իրաքի կատարուելիք անմիջական օժանդակութենէն կարեւոր բաժին մը յատկացուի նաեւ Իրաքի հայկական գաղութին: Նամակը ստորագրող հայկական կազմակերպութիւնները կ՚ըսեն. «Իբրեւ ամերիկահայ գաղութի ներկայացուցիչներ, այսօր կը գրենք ձեզի Իրաքահայութեան դիմագրաւած բազում մարտահրաւէրներուն մասին: 30.000 Հայերէ բաղկացեալ այս գաղութը, ահաւոր կերպով տառապեցաւ պատերազմի օրերուն եւ այսօր, պատերազմի աւարտէն երկու ամիս ետք, տակաւին տագնապալի վիճակի մէջ է: Հակառակ հայկական Սփիւռքէն կատարուած օգնութեան բազում ճիգերուն, Իրաքի Հայոց եկեղեցին եւ գաղութային հիմնարկները կարելիութիւնը չունին հայկական գաղութի նոյնիսկ նուազագոյն կարիքներուն հասնելու: Ընկերային ծառայութեան հիմնարկներու ցանցը, որ երկար ժամանակ օգտակար դարձաւ գաղութահայութեան կարիքներուն, այժմ սպառած է իր կարելիութիւնները եւ չի կրնար օգտակար դառնալ անոնց, որոնք օգնութեան կարիքը ունին:

«Իբրեւ գաղութ մը, որ Իրաքի մէջ

(Շար.ը Դ. էջ)

ԱՐԿԱԴԻ ՂՈՒԿԱՍԵԱՆ՝

«ՆԵՐԿԱՅ ՍԵՐՈՒՆԴԸ ԿԸ ՏԵՍՆԻ ՂԱՐԱԲԱՂԻ ԱՆԿԱԽՈՒԹԻՒՆԸ»

ԼՂՀ նախագահ Ա. Ղուկասեան հարցազրոյց մը տուած է Ռէկնում գործակալութեան. ան լոյս տեսած է նաեւ Արցախ-Թերթ օրաթերթին Յուլիս 22-ի թիւին մէջ: Պատասխանելով հարցումներու, Ա. Ղուկասեան կը խօսի տնտեսութեան բարգաւաճումին, դուրսէն ներդրումներու վերելքին, հեռանկարներու, Հայաստանի հետ կապերու, պատերազմի վերսկսելու վտանգին, բանակցութիւններուն, եւ այլն մասին:

ԼՂՀ տնտեսութեան մէջ բացառիկ վերելք նշմարած է գիւղացիարը: Նախագահը կը ճշդէ թէ ատիկա չափազանցուած արժեւորում է: Իրենք ոչ իսկ զերոյէն, աւելի վար տեղէ մը գործի սկսած են, այդ մօտեցումով տնտեսութեան այսօրուան զարգացումը «բացառիկ» կը թուի:

Այդ մարզին մէջ արձանագրուած յաջողութիւնը արդիւնք է կարգ մը ազդակներու: Առաջինը այն է որ Ղարաբաղը յաջողած է թօթափել յետպատերազմեան ախտանիշը: Օրէնքին առջեւ հաւասար են բոլորը. թէ՛ պատերազմի հերոսները, թէ՛ կռուողները, թէ զինչով պայքարողները: Ատիկա վստահելի ըլլալու հանգամանք կու տայ իրենց: Գիտակցած են թէ ատիկա օտար դրամագլուխ գրաւելուն կարեւորագոյն պայմանն է: Ներդրումի աէրերը քաղաքական կայուն վիճակ ու օրէնքի, հարկերու լուրջ դաշտ կը փնտռեն: Այդ պահանջները գոհացնելու սիրոյն, նոյնիսկ զիջած են պետութեան համար կորուստներով, բաւական թեթեւ հարկեր սահմանելու: Այդ քաղաքականութիւնը վարելու դիւրութիւն ընծայած է Ղարաբաղի միաձոյլ երկիր ըլլալը. հոն դժուար չէ ամէն բան հսկողութեան տակ պահել: Փոքր երկիր ըլլալով ալ յարաբերութիւնները դիւրին են. ներդրումի դժուարութիւն ստեղծող պաշտօնատարը գիտէ թէ ենթական միշտ կրնայ հասնիլ Նախագահին, կամ վարչապետին: Նոյն պատճառներով բարենպաստ են պայմանները կաշառակերութեան առումով ալ: «Մեզ մօտ չկայ պիզնէսի տեսակ, որը կայացած չլինի, եւ դա շատ կարեւոր է» կ'ըսէ Ա. Ղուկասեան: Կ'աւելցնէ թէ 1999-ին երկրին տնտեսութեան մէջ մէկ դրամի ներդրում իսկ չկար, այսօր 40 միլիոն տոլարի հասած են:

Ղարաբաղի տնտեսութեան գլխաւոր ճիւղերն են գիւղատնտեսութիւնը, ուժանիւթի մարզը, զբօսաշրջութիւնը: Միայն այս վերջինը կը կարօտի ծաւալուն ենթակառոյցներու. պանդոկ, ճաշարան, ճամբայ: Կան նաեւ աղամանդի ճիւղը, քարի տեսակները, փայտի մշակումը, պղինձի վերամշակումը:

Զրոյցին մէջ կարեւոր տեղ գրաւած է քաղաքական-զինուորական նիւթը: Հանրապետութիւնը վերջնապէս չէ փրկուած ռազմական գործողութիւններու վերսկսելու սպառնալիքէն: Ատիկա կը ստիպէ որ պիւտճէին մեծագոյն մասը յատկացուի զինուորական ծախքերու: Կենսական է այդ առումով Հայաստանէն ստացուած օժանդակութիւնը. բայց, միւս կողմէ, Ա. Ղուկասեան կը յիշեցնէ թէ իրենք կը պաշտպանեն ոչ միայն Ղարաբաղի, այլ նաեւ Հայաստանի սահմանները: Կը յիշեցնէ նաեւ այն խօսքը թէ ով որ կը մերժէ կերակրել ի՛ր բանակը, կը հարկադրուի կերակրել հակառակորդինը: Իսկ բանակը Ղարաբաղի պաշտպանութեան ամէնէն վստահելի երաշխիքն է:

Ա. Ղուկասեան շատ անհեթեթ կը գտնէ որ ԱՄՆ-ը մարդասիրական օժանդակութիւն կը կատարէ Ղարաբաղի, իսկ Ռուսաստան՝ ոչ: Նոյնն է պարագան Հայաստանի, Ադրբեջանի գաղթականներուն կատարուած օժանդակութեան որմէ լումայ մը իսկ բաժին չի հանուիր Ղարաբաղի գաղթականներուն:

Ռազմական գործողութիւնները ի՞նչ հաւանականութեամբ կրնան վերսկսիլ: Ա. Ղուկասեան չի կարծեր որ Ադրբեջանցի որեւէ քաղաքագէտ, կամ ղեկավար լրջօրէն կ'ուզէ պատերազմի վերըսկըսիլ: Թէեւ Ադրբեջան, աննախատեսելի երկիր ըլլալով, ամէն բան կարելի կը դառնայ. «Նոյնիսկ քաղաքացիական պատերազմ»ը: Բայց համոզուած է որ Ադրբեջան պատերազմի սկսելու, մանաւանդ շահելու հեռանկար չունի: Կ'ըսէ թէ Բաքու այսօր աւելի քիչ կարելիութիւն ունի, քան՝ 1992 թուականին:

Զրուցավարը հարց կու տայ թէ այս պարագային ի՞նչպէս կը բացատրուին Ադրբեջանի Պաշտպանութեան նախարար Ալիեւի յայտարարութիւնները թէ կռուելու պատրաստ են: ԼՂՀ նախագահը կը պատասխանէ պատերազմին փորձառութեամբ: Կ'ըսէ. «Պատերազմի տարիներին մի հետաքրքիր օրինաչափութիւն ենք նկատել: Մենք ազատագրում էինք շրջանները, վերացնում կրակակէտերը, իսկ նրանց գնդապետերը զօրավարի կոչումներ ստանում»: Ալիեւի յայտարարութիւնները յոխորտանքէն տարբեր բան չեն: Ղարաբաղը պաշտպանականէն զատ ռազմական հարց չունի:

Ինչ կը վերաբերի հակամարտութեան հիմնական կարգաւորումին, առանց բանակցութիւններուն Ղարաբաղի մասնակցելուն, կարգաւորումը անկարելի է: Ատիկա կախում չունի, ինչպէս Ա. Ղուկասեան կ'ըսէ, ո՛չ Ադրբեջանէն, ո՛չ Հայաստանէն, ո՛չ Ռուսաստանէն, ոչ ալ ԱՄՆ-էն: Հարցը ամէն բանէ առաջ ախտաճանաչումին ճիշդ ըլլալն է. մինչեւ այսօր չէ եղած ատիկա: Խնդիրը այն է որ պատերազմը Ղարաբաղի եւ Ադրբեջանի միջեւ էր: Հայաստանը բնական է որ պաշտպանած էր Ղարաբաղը, օգնած անոր: Սակայն, ինչ կը վերաբերի միացումի ձգտումին, այդպէս սկիզբ առած էր 1988-ի շարժումը: Բայց յետոյ Ղարաբաղցիները ատկէ հրաժարած էին, անկախութիւնը իրենց համար աւելի դիւրամատչելի, իսկ Ադրբեջանի ու միջազգային հանրութեան համար աւելի ընդունելի գտնելով: Այսուհանդերձ, եթէ Հայաստանի հետ միացումը կարգաւորման տարբերակ կ'ըլլայ, իրենք դէմ չեն. խնդիրը այն է որ Հայաստան պատրաստ չէ ստանձնելու Ղարաբաղը եւ անոր խնդիրը: Այդ պատճառով եւս, Ղարաբաղցիները պէտք է լուծեն առաջին հարցը որ Ադրբեջանի կողմէ ԼՂՀ ճանաչումն է:

Զրուցավարը հարց կու տայ թէ ե՞րբ կը ճանչցուի ԼՂՀ անկախութիւնը: Ներկայ սերունդը կը տեսնէ՞ այդ փուլը: Պատասխանը դրական է: «Ղարաբաղի ներկայ սերնդի օրօք Ղարաբաղը կը հասնի իր անկախութեան» կ'ըսէ Ա. Ղուկասեան: Եթէ աշխարհը շահագրգռուած է կայուն իրավիճակով, եթէ դէմ է պատերազմին, ԼՂՀ անկախութեան ճանաչումէն այլ ճամբայ չկայ: Միւս ճամբաները կը տանին դէպի պատերազմ:

Նախագահը կը պատմէ թէ երբեմն ռուս, կամ եւրոպացի դիւանագէտներու կը հարցնէ թէ ինչպէս կը պատրաստուին Ղարաբաղը Ադրբեջանին ենթարկելու: Քանի՞ տասնեակ հազար զօրք կրնան տանիլ հոն, քանի՞ միլիոն կամ միլիառ պատրաստ են ծախսելու այդ նպատակին համար: Կը կրկնէ թէ այդ կարգի հեռանկար իրականալի չէ: Արդէն հասած է սերունդ մը որ անկախութենէն այլ վիճակ չի պատկերացներ: Ատկէ զատ, բոլոր փաստերը կան թէ Ղարաբաղ երբեք մաս չէ կազմած անկախ Ադրբեջանին: Ղարաբաղի վիճակը վճռուած շրջանին Խորհրդային Միութիւն կար: Այսօր չկայ. բոլորովին տարբեր իրավիճակ է: Ու այսօրուան իրենց միակ հարցը Ադրբեջանի հետ յարաբերութիւններու հաստատումին կը վերաբերի: Մեծապէս կարեւոր է ատիկա: Չեն մտածեր Ադրբեջանի հետ յաւերժական թշնամութեան մէջ մնալ: Այդ կացութիւնը ոչ իրենց, ոչ ալ Բաքուի ձեռնտու է:

Հայաստանէն զատ Արկադի Ղուկասեան կը հաղորդակցի գլխաւորաբար Մինսկի խումբի նախագահ երկիրներու հետ. Ռուսաստանին, Ֆրանսային ու ԱՄՆ-ու: Իր այցելածներն ալ այդ երկիրները կ'ըլլան:

Յատկապէս կնճռոտ կարգաւորման առընչութեամբ Ա. Ղուկասեանի բառերը ծայր աստիճան տրամաբանական են. քանիցս ալ կրկնուած: Գրեթէ ամբողջ մը 12 տարեկան պիտի ըլլայ Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետութիւնը: Մինչեւ այսօր Բաքու ոչ մէկ տրամադրութիւն ցոյց տուաւ տրամաբանականին մօտենալու: Ընթացքի փոփոխութեան ակնկալութեան մէջ անկարելի է նկատի չառնել շրջանային ու միջազգային քաղաքական զարգացումները: Երկու մարզեր որոնք կարելիութիւն կ'ընծայեն բազմապիսի տարբերակներու:

ԱՐՓԻ ԹՈԹՈՅԵԱՆ

ՀԱՄԱՌՕՏ ԱԿՆԱՐԿ ՊՈՒԼԿԱՐԻՈՅ ԳԱՂԹՕՃԱԽԻ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՏՊԱԳՐԱԿԱՆ ՈՒ ՀՐԱՏԱՐԱԿՉԱԿԱՆ ԳՈՐԾԻՆ (1885-1989)

ՅԱԿՈԲ ԿԻՐԻԿԵԱՆ

Սփիւռքի պատմութեան մէջ Պուլկարիոյ գաղթօճախը իր տեղն ու նշանակութիւնը ունի, որքան ալ համեստ ըլլայ ան միւս մեծ գաղթօճախներու հետ համեմատած: Հայկական գաղութը այստեղ իր սկզբնաւորութիւնը կ'առնէ տակաւին 6-րդ դարէն, նախապէս առանց ազգային - կրօնական ձեւաւորման: Ան կը զարգանայ ընդհատումներով, յաջորդական գաղթականութեան ալիքներուն բերումով՝ յառաջ եկած բռնութեան ու ստիպողական ազդակներու տակ, բռնագրաւուած իր հայրենի հողերուն վրայ: Նախքան Պալքաններու գրաւումը Թուրք աշխարհակալական արշաւանքներու հետեւանքով, հայկական բնակչութեան մասին միայն առանձին տուեալներ գոյութիւն ունին պուլկարական որոշ քաղաքներու մէջ, ինչպէս Փիլիփուպոլիս, Վելիքօ Թըրնովօ, Մըկլէն եւ այլն:

Մնայուն ու հաստատ հայկական ազգային - կրօնական համայնքներ երեւան կու գան ու կը ձեւաւորուին պուլկարական հողատարածքի վրայ Թրքական գերիշխանութեան ընթացքին եւ յատկապէս 16-րդ դարէն ետք: Այդ տեսակէտէն անվիճելի փաստեր գոյութիւն ունին 17-րդ դարու սկիզբէն, որոնք կը վկայեն Հայերու առկայութիւնը որպէս համայնք իրենց Հայկական Առաքելական Ուղղափառ եկեղեցիով աւելի վերջ նաեւ դըպրոցով:

Նախքան Պուլկարիոյ ազատագրումը Թրքական լուծէն, սակաւաթիւ հայկական գաղութները՝ Փլովտիւ (Ֆիլիպէ), Ռուսէ (Ռուսճուք), Վառնա, Սիլիստրա, Տոպրիչ (Հաճի Օղլու Փազարճիք) եւ այլն, շատ համեստ մտաւոր - մշակութային կեանք մը ցուցաբերած են, հակառակ ազգային եկեղեցւոյ եւ սկիզբ առած տարրական դպրոցներու, ենթակայ՝ Թրքերէնի եւ օտար շրջապատի ազդեցութեան:

Պուլկարիոյ հայկական գաղթօճախը իր տնտեսական, քաղաքական ու մշակութային զարթօնքն ու զարգացումը կ'ունենայ միայն երկրի ազատագրութենէն յետոյ, որպէս հետեւանք ռուսական զէնքի յաղթանակին, 1877 - 1878 Ռուս - Թրքական պատերազմի ժամանակ: Այդ երեւոյթը յատկապէս նկատելի կը դառնայ 19-րդ դարու 80-ական թուականներուն, երբ Պուլկարիա մասնատուած է Հիւսիսային Պուլկարիոյ, որպէս իշխանութիւն եւ Հարաւային Պուլկարիոյ, Արեւելեան Ռումէլիա կոչուած եւ ենթակայ Թուրք սուլթանական գերիշխանութեան: Այն ժամանակ աւելի բարենպաստ պայմաններ կը ստեղծուին տնտեսական, քաղաքական ու մշակութային յառաջդիմութեան համար: Եւ իրօք, տարբեր պուլկարական քաղաքներու մէջ ձեւաւորուած հայկական ազգային - կրօնական համայնքները կը ջանան օգտուիլ ազատութեան շնորհած հնարաւորութիւններէն: Առաջին ծիլերը կը յայտնուին Վառնայի, Փլովտիւի յետագային նաեւ Ռուսէի, Շումէնի ու Սոֆիա քաղաքներու հայկական համայնքներու ծոցին մէջ: Մտաւոր զարթօնքին եւ հոգեւոր կարիքներուն համար առաջին շրջանին նպաստաւոր դեր կը կատարէ Պոլիսէն ու Իզմիրէն ուղարկըւած տպագրական արտադրանքը ու պարբերական մամուլը, հայերէն, կամ հայատառ Թուրքերէն: Անոնք կը ստացուին անհատական ճամբով, կամ հայկական գրադարաններու միջոցով: Այս ուղղութեամբ կարեւոր երեւոյթներէն մէկը պէտք է համարել Փլովտիւի մէջ «Գրասիրաց» եղբայրութեան հիմնումը 1883-ին, եւ հայկական պարբերական մամուլի սկզբնաւորումը պուլկարական հողի վրայ, Վառնա քաղաքին մէջ: Այստեղ, 1884-ին ռումանահայ անձնաւորութիւն մը՝ Անդրանիկ Յովհաննէսեան (Իոնէսքու), արտառոց յղացումը կ'ունենայ հայերէն լատինատառ «Յոյս» շաբաթաթերթը հրատարակելու, որ սակայն կարճատեւ կեանք մը կ'ունենայ, դադրելով Մայիս 1885 թուականին, առանց հարկ եղած քաջալերութեան արժանանալու: Նոյն տարին, դարձեալ Վառնայի մէջ, ծնունդ կ'առնէ «Իրաւունք» թերթը՝ քաղաքի հայրենասիրական ընկերութեան կողմէ, չունենալով սակայն կ'ընդհատուի անոր լոյս ընծայումը:

Եթէ պարբերական մամուլի առաջին բոյնը Պուլկարիոյ մէջ Վառնա սեւծովեան ափի քաղաքը կը հանդիսանայ, ապա հայկական տպագրութեան առաջին օճախը Փլովտիւ քաղաքն է, ուր 1885-ին առաջին հայկական գիրքը լոյս կը տեսնէ՝ «Ռումէլի Շարքի վէ Էրմէնիլէր» (հայատառ Թրքերէն), «Արեւելեան Ռումելիա եւ Հայերը», որուն մէկ օրինակը տակաւին կը պահուի «Գրասիրաց»ի մէջ: Անոր հեղինակը եղած է հայրենասէր, ուսուցչութեան նուիրեալներէն Տաճատ Լութֆեան, «Գրասիրաց» եղբայրութեան հիմնադիր եւ անոր նախագահը չորս յաջորդական տարիներուն, 1883-էն սկըսեալ: Հեղինակը այդ գրքին որպէս տըպարան ցոյց կու տայ «Գրասիրաց»ը. պարագայ մը, որ իրականութեան չի համապատասխաներ, որովհետեւ այդ անունով տպարան գոյութիւն չէ ունեցած եւ գիրքը տպուած է պուլկարական տպարանի մը մէջ, ուր աշխատած է տպագրական «Խրիստո Տանով»(?) ընկերութեան վարչական անդամ Անտոն Գոչ Պոյաճեան:

Այս գրքին կը յաջորդէ նոյն հեղինակին այլեւս հայերէն լեզուով «Փունջ հատընտիր առակաց» գիրքը, 1885-ին, երբ Անտոն Գոչ Պոյաճեան տպագրական ընկերութեան փոխ նախագահ է եւ միաժամանակ գրաշար-տպագրիչ: Անոր մասին որոշ տեղեկութիւններ կը հաղորդէ պուլկար մեծ գերասան Իվան Փոփով իր մէկ թատերական ուսումնասիրութեան մէջ: Ան կը յիշէ, որ հայ տպագրիչը եկած է Էրզրումէն, քաղաքական պատճառներու բերումներով, ապրած որոշ ժամանակ Փլովտիւ, պուլկարական շրջաններու հետ շփման մէջ եղած, յետագային հաստատուած Զուիցերիա: Այստեղ ան կը մասնակցի հայ յեղափոխական տպագրական գործին՝ շատ հաւանական է Հայ Յեղափոխական Դաշնակցութեան ենթակայ եւ կը մահանայ 1913 - 1914 թուականներուն:

Տպագրական գործին մէջ որոշ ընդհատում մը յառաջ կու գայ քանի մը տարուան ընթացքին, երբ որեւէ հայկական տպագիր գիրք լոյս չի տեսներ պուլկարահայ գաղութներու մէջ: Վերընձիւղում մը կը նշմարուի 1890 թուականին, երբ Վառնայի մէջ կը հրատարակուին այս համայնքի առաջին չորս գիրքերը, հայերէն: Միւս հայաշատ քաղաքներուն մէջ դադար մը կը տիրէ: Քանի մը տարի այս թուականէն ետք, նոր հրատարակումներ տեղի չեն ունենար, սակայն, հայկական հրատարակչական գործը անընդհատ աշխուժութիւն ցոյց կու տայ Վառնայի մէջ 1897-1911 շրջանին: Այս

երեւոյթը պատահական չէ եւ պայմանաւորուած է կարգ մը քաղաքական դէպքերէ եւ առաջին հերթին Համիտեան հալածանքներէն ու կոտորածներէն: Այստեղ ապաստան գտած հայկական գաղութներու հետ նաեւ բոյս մը հայ մտաւորականութիւն ալ կը հաստատուի: Յիշենք Երուանդ Սրմաքէշխանլեան, Թ. Զարդարեան, տպագրիչ ու հրատարակիչ Օննիկ Բարսեղեան, որ կը հիմնէ «Արեւելեան» («Օրիէնթալ») տպարանը, եւայլն: Պէտք չէ մոռնալ նաեւ, որ միաժամանակ այս շրջանին պուլկարահայ պարբերական մամուլի մեծագոյն մասը այստեղ կը հրատարակուի: Ռուսէի մէջ տպագրական աշխատանքը կը ծաւալի աւելի նեղ շրջագծի մը մէջ եւ ամենաբեղուն շրջանը կ'ըլլայ 1903–էն մինչեւ 1906· իսկ Շումէնի մէջ տպագրական գործը կը պարփակուի 1902 եւ 1905 թըւականներու միջեւ, ուր կը տպուին միայն 5 հայերէն գիրք եւ անկէ յետոյ այնտեղ լրիւ կանգ կ'առնէ հայ գրքի լոյս ընծայումը: Փլովտիւ, ուր պուլկարահայ առաջին երկու գիրքերը կը տպուին, ինչպէս արդէն յիշեցինք, տպագրական գործը թափ մը կ'առնէ 1905 – 1908 շըրջանին, որուն կը յաջորդէ ժամանակաւոր ընդհատում մը, վերսկսելու աւելի համարձակ, շարունակաբար՝ 1919–էն մինչեւ 1944 թուականը: Սոֆիա համեմատաբար աւելի ուշ կը սկսի թէ՛ հայկական պարբերական մամուլի հրատարակումը, թէ՛ հայկական գրքի տպագրական գործը: Այստեղ առաջին հայերէն գիրքերու տպագրութիւնը կ'ըլլայ 1904–ին, ընդհատումէ մը վերջ կը գըտնենք նոր գիրքերու հրատարակում 1914–1915 շրջանին: Հրատարակչական գործը Սոֆիայի մէջ նոր սկզբնաւորութիւն մը կ'առնէ 1919–էն, այսինքն Առաջին Համաշխարհային Պատերազմէն անմիջապէս ետք, անխափան մնալով մինչեւ 1943 թուականը ներառեալ: Շատ բնական է, որ Սոֆիա, որպէս Պուլկարիոյ մայրաքաղաք, ներգրաւէր երկրիս հայութեան լաւագոյն մտաւորական ուժերը եւ կեդրոն դառնար հայ հանրային – մշակութային ու քաղաքական կեանքին եւ անոր ուղղութիւն տար:

Անհրաժեշտ է ընդգծել, որ պուլկարահայ տարբեր քաղաքական հոսանքներ ու կազմակերպութիւններ իրենց պարբերական մամուլը ունենալէ ու զայն պահելէ զատ, օժտուած էին իրենց տպարանով կամ ապահոված իրենց գիրքերու հրատարակութիւնները: Այս ուղղութեամբ ամենաբեղուն գործունէութիւնը ցո՛յց տուած է Հայ Յեղափոխական Դաշնակցութիւնը իր պարբերականներով· «Հայաստան», «Արաքս», «Նոր Արաքս», «Ազատ խօսք» եւ «Մեղու» երգիծական շաբաթաթերթով: Երեւոյթ է նաեւ Սոֆիայի մէջ հիմնուած «Մասիս» հրատարակչականը, որ ամենամեծ թիւով գիրքեր հրատարակած է: Աւելի համեստ տեղ մը կը վիճակի Հայ Սոցիալ – Դեմոկրատ Հնչակեան կուսակցութեան՝ անոր «Պալքանեան Մամուլ» շաբաթաթերթով ու նոյնանուն տպարանով, (երկու քաղաքական միաւորներու· նախ Ռուսէ, ապա Սոֆիա), ինչպէս եւ Ռամկավար – Ազատական կուսակցութիւնը իր «Փարոս» շաբաթաթերթով ու տպարանով՝ Փլովտիւ: Աննշան է դերը եւ նշանակութիւնը հայ համայնավար գաղափարներուն ծառայող հոսանքին, որ առանձին կուսակցական միաւոր չէր ներկայացներ և ենթաբաժին մը կը խնդրուէր Պուլկար Համայնավար կուսակցութեան, անցեալ դարու քսանական թուականներուն: Այդ հոսանքը կարճ ժամանակի մը համար եւ սահմանափակ տպաքանակով երկու անուն թերթ հրատարակած է՝ «Կարմիր Լոյսեր» ու «Նոր Աշխարհ» եւ շատ փոքրաթիւ քանակով քանի մը անուն գիրք: Ասիկա պայմանաւորուած էր քաղաքական պատճառներով եւ պետութեան կողմէ որոշ սեղմումներով, անոր համայնավար քարոզչութեան պատճառով, բայց նաեւ մասամբ պատրաստուած մտաւորականութեան բացակայութեամբ:

Տպագրական գործի ծաւալման ու առաջընթացին կը նպաստեն Պուլկարիոյ անկախութեան ճանաչման փաստը 1908 թուականին: Ազատ տնտեսական, քաղաքական ու մշակութային հնարաւորութիւնները կը սատարեն որ հրապարակ եկած տարբեր հայկական քաղաքական կուսակցութիւնները ամրապնդեն իրենց դիրքերը եւ ստուարանան հայկական գաղութները երկրին մէջ, 1894 – 1896 տարիներուն Թուրքիոյ մէջ սուլթանական կոտորածներու ու հալածանքներու հետեւանքով:

Պուլկարիոյ մէջ հայ գիրքի տպագրութեամբ ու հրատարակութեամբ զբաղած են ինչպէս հայկական, այնպէս եւ պուլկարական տպարաններ, հայ գրաշարներով, տարբեր ժամանակահատուածներու ընթացքին: Մեր ուշադրութեան առարկայ դարձած են անոնցմէ միայն այն տպարանները, որոնք տարբեր քանակութեամբ եւ այլազան վերնագրով գիրքերու հրատարակման կողքին, կատարած են մանր տպագրական ծառայութիւններ: Նկատի չեն առնուած հայ գիրքի փոքր տպարանները, որոնք հայ գիրքի տպագրութեամբ հանդէս չեն եկած եւ սպասարկած են միմիայն առեւտրական եւ տարբեր հիմնարկներու, քաղաքացիներու, կատարելով պատուէրներ ազդերու, ծանուցումներու, յայտարարութիւններու, այցետոմսերու, եւ այլն:

(Շար. 1)

«Վահան»

ՕՐՈՒԱՆ ՇԱՐԺՈՒՄԻՆ ՀԵՏ

ՌՈՒՍԵՐԸ ՉԵՆ ՍԻՐԵՐ ԻՐԵՆՑ ՄԵԾ ԳՈՐԾԱՐԱՐՆԵՐԸ

Ռուսական թերթ մը, «Վէտոմոսթի» հարցախոյզ մը ընել տուած է, չափելու համար երկրին մեծ գործարարներու դասին նկատմամբ ժողովուրդին կեցուածքը: Յայտնուած է թէ անոնք բնաւ չեն սիրուած բազմութիւններէն, արհամարհուած են ու անտարբերութեան թիրախ: Անոնց հանդէպ այդ կեցուածքին մէջ ակնարկութիւն չէ եղած գողցուած հարստութիւններու թալանին. պարզապէս տեսնուած է որ ժողովուրդը այդ դասակարգը այլ սեռի մը պատկանող անջատ տարր մը կը նկատէ: Ու մեծ զանգուածներէն ոչ ոք արցունք պիտի թափէ անոնց համար, եթէ երկրին իշխանութիւնները օր մը որոշեն զանոնք մաքրագործել: Պատասխանողներու մեծամասնութիւն մը այն կարծիքը ունի որ կարելի է մեծ գործարարներու սեփականութիւններուն վկայաթուղթերը գրաւել, զիրենք ալ դատել, 90–ական թուականներու կէսերուն կատարուած սեփականաշրջումներուն անոնց տիրացած բարիքներուն պատճառով: Ռուսերու 88%–ը համոզուած է թէ մեծամեծ հարստութիւնները ձեռք ձգուած են անպարկեշտ ճամբաներով: Այսուհանդերձ, ժողովուրդը տրամադիր չէ որ անոնց դէմ ծեծ ու կոտորածի ձեռնարկուի, կամ ինք մասնակցի նման բաներու: Վերջերս անոնց մեծագոյններէն Լեբեդեւի ձերբակալութիւնն անգամ բոլորովին անտարբեր ձգած է բազմութիւնները. միայն 15% մը ուրախութիւն արտայայտած է:

Այս անտարբերութիւնը, սակայն, ապահովութիւն չի ներշնչեր գործարարներուն. ոչ ալ տեսնելը թէ Ռուսաստանի բնակիչները հակում չունին անցեալ դարու սկիզբի յեղափոխականներուն ըրածին նման հարուստի բնակարաններ կրակի տալու, գործատուներ գրաւելու, նոյնիսկ ոչ իսկ բողոքի ցոյցերու դիմելու: Գործի աշխարհը որ անհունօրէն հեռու է ժողովուրդէն, կապ ունի միայն պետութեան հետ. այս վերջինն ալ, քաղաքացիներու հետ լռելեայն համաձայնութեամբ մը, դրամատէրներու դասուն հետ ուզածին պէս վարուելու ամբողջական ազատութիւնը կը վայելէ: Գործարարները երկրին մէջ դրամականէն զատ ոչ մէկ խարիսխ ունին: Հարցախոյզին արդիւնքներուն համաձայն, նոյնիսկ չունին իրենց քաղաքական հակառակորդները քաղաքացիական պատերազմի մը հեռանկարով վախցնելու կարողութիւնը: Սխալ է, կ'ըսուի, որոշ գործարարներու համոզումը թէ խաղաղ կեանք մը ունենալու համար կը բաւէ քանի մը պաշտօնատար, Դումայի խմբակցութիւն մը «գնել»: Լոբիական եւ քաղաքական թէքնոլոժիի շուկան սուր մրցակցութեան դաշտ է. հոն կարելի է ամէն բան գտնել, բայց ոչ հանդարտութիւն:

Երկրին մէջ իրենց դիրքը ամրապնդելու միակ ճարը, գործարարներու համար, բնակիչները գնել է, ներդրում ընելով հանրային աշխատանքի կարօտ մարզերու, որպէսզի աշխատատեղի ստեղծուի ու մարդիկ գործ, հետեւաբար եկամուտ ունենան:

ՔԱՂՀԱՆ

– ԳԱՂՈՒԹԷ ԳԱՂՈՒԹ –

ԳՆԱԼԸԻ Եկեղեցւոյ դարաւանդին վրայ, Յուլիս 15ին, նախաձեռնութեամբ Ս. Փրկիչ Ազգային Հիւանդանոցի երիտասարդաց յանձնախումբին բանախօսութիւն մը տեղի ունեցած է: Նիւթը եղած է մորթային հիւանդութիւնը, որու մասին խօսած են երկու մասնագէտներ Տոքթոր Սարգիս Պարըչ եւ Տոքթոր Վահէ Քէօսէմի: Բժիշկները ծանրացած են եղանակին հետ կապ ունեցող իրենց նիւթին վրայ՝ «Ամրան ախտերը եւ մորթի առողջութիւնը»: Ձեռնարկներուն նըպատակը պարզած է Տոքթոր Էնիներեան լուսաբանելու համար կղզեցիները առողջապահական զանազան նիւթերու շուրջ: Ապա, մասնագէտ բժիշկները անդրադարձած են իրենց նիւթին՝ արեւու ճառագայթներու գործած ազդեցութեան եւ անոնց վնասակար հետեւանքներուն մասին:

ՊԱՏՐԱՆՔ

Գրեց՝ ՓԱՅԼԱԿ ՍԱՆԱՍԱՐ

ԵՐԿՐՈՐԴ ՄԱՍ

1923, ամառ – աշուն

Փարիզ

14.

Իր շուրջը ստուերները կը ցնդէին: Պատերու ետեւէն տարտամ շշուկներ կը ժամանէին քնաթաթախ կեանքի պարթօնքը··· Բայց ո՞ւր էր ինք· ե՞րբ կրնար ըլլալ այդ պահը:

Կռնակին կողմէն յանկարծ իմացաւ դալարուող մարմինի մը ջերմութիւնը: Յիշեց իր գիշերը: Շտկուեցաւ: Իր յոգնաբեկ մարմինը իրեն անսալու տրամադիր չէր երեւեր. բայց այդ կացութեան առջեւ իր չփոթ ուժերը ընդոստ արթնցան, լարուեցան:

Դուռը բացաւ: Մառախլապատ առաւօտը կը հսկէր սեմին առջեւ: Սենեակին լոյսերը տժգունեցան, ձեւ առին իր շուրջը: Շողակաթ մօտեցաւ հիւանդ աղջկան սնարին, նայեցաւ անոր մահատիպ երեւոյթին· կիսափակ կոպերուն տակ աչքին սպիտակը միայն կը տեսնուէր· ծանր կանխազգածութիւնը ճնշեց Շողակաթի սիրտը:

Բարեբախտաբար այդ օրը աշխատանքի չպիտի երթար տօներու առթիւ: Վճռեց ընելիքը: Ծանօթ հայ բժիշկ մը պիտի բերէր:

Սենեակը կարգի դնելէ, աղջկան վրան գլուխը մաքրելէ յետոյ մեկնեցաւ:

Իր տրամադրութիւնը կը տատանէր վախի, կասկածներու շուրջ··· Ինչպէ՞ս այդ գիշերուան պատահարը տեղաւորել իր կեանքին, իր տրամաբանութեան մէջ: Արդեօք չափազանց հեռացած չէ՞ր հաստատուն, ապահով ափերէն: Արկածախնդրութիւնը զինք չէ՞ր գլորած մոլորանքի դարիթափին վրայ:

Բայց կը զգար թէ զուր է ամէն ընդդիմութիւն: Ինկած էր ինք այլանդակ ճակատագրի մը ատամնաւոր անիւներուն միջեւ: Կը տարուէր, կը տրորուէր: Պիտի երթար մինչեւ ծայրը: Պիտի հետեւէր իր կոյր բնազդին անտեղիտալի յորձանքին:

Ահա թէ ինչո՞ւ, Դեկտեմբերի մշուշին տակ, անիկա կը վազէ խելակորոյս թափով, նման մէկուն, որ այլեւս իր որոշումին ու շարժումին տէրը չէ:

Ժամ մը, ժամ ու կէս վերջ, Թաքսի մը կանգ առած է, Ռիւ Շօփունիյէ, Ժիզելի պանդոկին առջեւ: Շողակաթ ծերուկ հայ բժիշկը առաջնորդեց մինչեւ աղջկան սենեակը:

Ժիզել, տենդերու, քրտինքներու մէջ ուժասպառ, հազիւ կրցաւ պատասխանել բժիշկին հարցումներուն. անկողնին մէջ իսկ նստելու ուժ չունէր անիկա:

– «Քու ի՞նչդ է, տիկին, այս աղջիկը», հարցուց բժիշկը:

– «Իմին ··· իմին ··· աղջիկս ··· բայց հայերէնը մոռցած է, տոքթոր··· Խօսեցէք համարձակ··· Կ'ուզեմ որ ինծմէ բան մը չծածկէք·· Ըսէք ինչ որ պէտք է ընել»···

– «Ըսելիքս կարճ է, աղջիկս», վրայ բերաւ բժիշկը. «Հիւանդին վիճակը մէջտեղն է ··· Եղածը պարզ կրիփ մըն է թէեւ, բայց մարմինը քայքայուած է··· Թոքերը շատ տկար, կասկածելի դատայ ··· Հոս, այս պաղ սենեակին մէջ անկարելի է դարմանել··· Միակ յանձնարարութիւնը որ ունիմ, զայն ժամ առաջ հիւանդանոց փոխադրելն է··· որքան շուտ, այնքան լաւ»··

Շողակաթ բոլորովին շմորեցաւ. հիւանդանոց փոխադրե՞լ, բայց ո՞ւր եւ ինչպէ՞ս:

Հայ բժիշկը խղճի տէր, բարեսրտակամ ծերուկ մըն էր: Ինքն ալ տարագիր, իր եկուոր հայրենակիցներու վիճակը լաւ կ'ըմբռնէր: Հին բժիշկի տիպար մը վերջապէս: Խղճահարեցաւ որքան հիւանդին, նոյնքան ալ սա դառամ հայ կնոջ վրայ, որուն ընթացքը իրեն անմեկնելի կը թըւէր··· Սակայն, իր տարիքին ու ասպարէզին բերումով, մարդոց զգայական քմայքները, սրտի առեղծուածները զինքը չէին կրնար զարմացնել:

Դոնապանուհին իր մօտ հրաւիրելով խորհրդակցեցաւ: Խեղճ կին մը կ'երեւէր որ բաւական լեզուագարութիւններ ըրաւ: Պահանջներ ունէր աղջկան վրայ: Բժիշկին անոյշ լեզուն հանդարտեցուց զայն. աղջկան իրեղէնները պանդոկը պիտի մնային ի հաշիւ իր պարտքերուն:

Վերջապէս բժշկի օգնութեամբ հիւանդը պարուրելէ յետոյ, գրկի մէջ, կռնակի վրայ, յաջողեցան զայն փոխադրել թաքսի մը:

Բժիշկը Սէն – Լուիի հիւանդանոցի հասցէն տուաւ ու Շողակաթի ձեռքը յանձնեց տեղեկագիր մը:

Այլեւս Շողակաթ անզօր էր տիրապետելու իր տպաւորութիւններուն: Այդ օրուան խառնիճաղանճ դէպքերը զինք ցրուած, տարրալուծած էին. ոչ յիշողութիւն կը մնար, ոչ դատողութիւն. չէր ճանչնար այն ամէնը, որ կը կազմէր իր ներքին եսը, իր ինքնութիւնը:

Կառքը մտած էր հիւանդանոցի լայն դռնէն ներս: Անծանօթ մարդիկ, սպիտակազգեստ կիներ երթեւեկած էին իր շուրջը. պատգարակի մը վրայ փոխադրած էին Ժիզելը: Յետոյ Շողակաթ մայթին վրայ գտած էր ինքզինքը, միայնակ, աւելի քան երբեք միայնակ, յուսալքեալ ու հիասթափ իր վերջին յոյսէն ալ:

Չպիտի գիտնար երբեք թէ ինչպէս գըտած էր իր պանդոկին ճամբան, ինչպէս վերադարձած էր իր նախկին սովորութիւններուն:

Յաջորդ առտու, աչքերը բացած պահուն, իր կեանքի առօրեայ մանրամասնութիւնները պաշարեցին զինքը: Լեզուին վրայ անոնք դառն համ մըն էին զոր կը նողկար կլլելէ. տեսակ մը անձկութիւն, ձանձրոյթ, գլխի ցաւ էին անոնք: Իր երթալիք ճամբան, անցնելիք փողոցները, գործարանին գորշ պատերը կը փլէին իր շուրջ, իր մէջ··· Ինքզինքը յոգնած կը զգար, որպէս թէ վիթխարի քաղաքը նստեր էր ուսերուն:

Այսուհանդերձ երերաց, մէջքը շտկեց գերագոյն ճիգով ու ոտքի ելաւ: Աշխատանքի երթալու գաղափարը մահացու թոյն մըն էր, անձնասպանութիւն մը, որուն հարկադրուած էր կարկառելու իր մտածումը, իր քայլերը, իր անկար հոգին: Բայց իր հիւանդ «աղջկան» սիրոյն, ան պատրաստ էր համակերպելու ամէն պատիժի, ամէն անձնազոհութեան:

«Իր հիւանդ աղջիկը»··· փրփուրը՝ որուն կը կառչէր իր ծովամոյն հոգին···

(Շար. 25)

ՍՐԲՈՒՀԻ ՆՇԱՆԵԱՆ

(Ծնեալ Էլմասեան)

92 տարեկանին, գնաց միանալու 1915-ի ցեղասպանութեան կորսնցուցած իր ընտանիքին անդամներուն եւ ամուսնին՝ Աշոտին, մեռած 1959-ին։

Իր տածած սիրով երախտապարտ կը թողու

զաւակները՝

Աննա, Արաքս, Արման, Արիան, Առլէն

անոնց ամուսինները՝

Ժան Կիյու, Մարիօ Վազ, Նիքոլ Լըպօ-Նշանեան, Ժան Լօզաշմէօր, Հան Նիէլսէն

թոռները՝

Նաթալի, Էմմանիւէլ, Սոֆի, Մարիան, Թանկի, Մարին

ծոռները՝

Շեպա, Տիան, Էլէոնոր

Սուգին կը միանան ազգական ընտանիքները՝ Կարապետեան, Էլմասեան, Մինասեան, Պետրոսեան

եւ

Գլօտին Ժանպլան

որ ընկերացաւ իրեն իր գուրգուրանքով։

Յուղարկաւորութիւնը կը կատարուի Երեքշաբթի, Յուլիս 29, ժամը 15·30-ին, Ալֆորվիլի Սուրբ Պօղոս-Պետրոս եկեղեցին

4, Rue Komitas

ուրկէ մարմինը կը փոխադրուի Ալֆորվիլի գերեզմանատունը՝

184, Rue Etienne Dolet

Հաւատարիմ ընթերցող «Յառաջ»ի, գործօն եւ նուիրեալ անդամ Կապոյտ Խաչի եւ Ալֆորվիլի Հայ Մշակոյթի Տան, պիտի նախընտրէր որ փոխան ծաղիկի նուէրներ ըլլան այդ նպատակաւ։

«ՅԱՌԱՋ». – Մեր ցաւակցութիւնները ողբացեալին զաւակներուն։

Serpouhie NICHANIAN

(née Elmassian)

est partie retrouver, dans sa 92e année, les membres de sa famille, disparus lors du génocide de 1915, ainsi que son époux Achod décédé en 1959.

Elle laisse, reconnaissants de tout l'amour qu'elle leur a donné,

ses enfants

Anna, Arax, Armand, Ariane, Arlen,

leurs conjoints

Jean Guilloux, Mario Vaz, Nicole Lebeau-Nichanian, Jean Lozachmeur, Hanne Nielsen,

ses petits-enfants

Nathalie, Emmanuelle, Sophie, Mariane, Tanguy, Marine

ses arrière petites-filles

Sheeba, Diane, Eléonore.

S'associent au deuil les familles apparentées Garabedian, Elmassian, Minassian, Bedrossian

et

Claudine Jeanblanc, qui l'a accompagnée et entourée de son affection.

Cérémonie Mardi 29 juillet 2003, à 15h30 en l'église Arménienne d'Alfortville, 4, rue Komitas. Inhumation à 16h15 au Cimetière d'Alfortville, 184, rue Etienne Dolet.

Lectrice fidèle de «Haratch», membre actif et dévoué de la Croix Bleue et de la Maison de la Culture Arménienne d'Alfortville, elle aurait aimé, plutôt que des fleurs, des dons pour leurs œuvres.

(Շար. Ա. էջէն)

հարիւրաւոր տարիներէ ի վեր արմատաւորուած է, Հայերը ջատագով են, որ Իրաքը ամբողջական կերպով մաս կազմէ ազգերու ժողովրդավար ընտանիքին։ Դժբախտաբար, ներկայ կացութեամբ անոնք չեն կրնար հասնիլ նոյնիսկ իրենց առօրեայ կարիքներուն։ Պարզ, սակայն իմաստալից կերպով կատարուած օժանդակութեամբ, մենք վստահ ենք, որ Իրաքահայերը շուտով ոտքի պիտի կանգնին եւ պիտի կարենան դերակատարութիւն ունենալ Իրաքի վերածնունդին մէջ»։

Պուշին ուղղուած այս նամակը ստորագրող ամերիկահայ եկեղեցիներն ու կազմակերպութիւններն հետեւեալներն են.– Հայ Կաթողիկէ եկեղեցին, Հայաստանեայց Առաքելական եկեղեցւոյ Հիւսիսային Ամերիկայի Արեւելեան եւ Արեւմտեան թեմերը, Ամերիկայի Հայ Աւետարանչական ընկերակցութիւնը, Ամերիկայի Հայ Դատի Յանձնախումբը, Ամերիկայի Հայկական Համագումարը, Հայ Օգնութեան Միութիւնը՝ ՀՕՄ, Հայ Երիտասարդական Դաշնակցութիւնը՝ ՀԵԴ, «Համազգային»ը, Հայ Մարմնակրթական Ընդհանուր Միութիւնը՝ Հ.Մ.Ը.Մ., Վարդանանց ասպետները։

Association "MACHTOTZ"

Pour la Défense de la Langue Arménienne

Rentrée de l'année scolaire 2003/04

1) Cours intensif d'arménien 1er niveau pour non-arménophones

Ces cours s'adresseront aux débutants de 8 à 70 ans.

Les élèves seront capables de parler, lire et écrire l'arménien

L'enseignement est assuré par Mme **Hilda Kalfayan-Panossian** avec sa **METHODE AUDIOVISUELLE**

27 Septembre 2003 - 31 Janvier 2004 : Stage de 50 heures

le samedi matin de 9h à 12h à Paris **(Absentéisme exclu)**

2) cours de 2e, 3e, et 4e niveaux

27 Septembre 2003 - Fin Juin 2004

le samedi entre 12h et 15h à Paris

Les nouveaux élèves sont acceptés à ces cours après un test de niveau.

Pour tous ces cours :

RENSEIGNEMENTS et INSCRIPTIONS dès maintenant :

01 47 50 97 51 et 01 39 46 21 66.

3) Manuel d'arménien occidental pour les non-arménophones

Une méthode audiovisuelle utilisable chez soi.

3 volumes en couleur + 1 coffret de 4 cassettes audio

85 Euros + 8 Euros frais d'expédition.

Contacter l'Association MACHTOTZ : 01 47 50 97 51.

MAISON DE LA CULTURE ARMENIENNE D'ALFORTVILLE

ANNEE SCOLAIRE 2003 — 2004

27ème Rentrée

Le LUNDI 22 SEPTEMBRE

1977 : 7 élèves

2003 : 300 élèves

Secteurs d'activités permanentes proposés :

LANGUE ARMENIENNE (17 niveaux)
Initiation— Enfants— Adolescents— Collège— Préparation Bac*— Conversation Adultes

EVEIL A LA CULTURE ET A L'IDENTITE ARMENIENNE (3 niveaux)
Cours d'histoire et géographie

DANSE ARMENIENNE (10 niveaux)
Académique— traditionnelle— folklorique

MUSIQUE (10 niveaux)
Eveil Musical— Solfège— Piano— Violon— Guitare
Musiques d'ensemble (guitares)

DESSIN— ARTS PLASTIQUES (4 niveaux)

ECHECS (2 niveaux)

ANGLAIS (4 niveaux)
Initiation primaire— soutien collège

* *Félicitations aux 15 (sur 15) élèves MCA ayant réussi le BAC dont les 9 ayant présenté l'arménien*

Inscriptions :
les 10, 13 et 17 septembre,
de 14h30 à 18h

Renseignements auprès de la Direction

9, rue de Madrid — 94140 Alfortville
tél: 01.43.76.55.89 - fax: 01.43.78.66.64
e-mail: mca.alfo@wanadoo.fr

HAMASKAINE CONSTRUIT UNE ECOLE A MARSEILLE POUR 400 ENFANTS

Ça m'intéresse! Je participe!

Hamaskaïne-France

BP 109 — 75422 Paris Cedex 09
Tél. / Fax 01. 45. 23. 29. 05
Internet: www.hamaskaine-france.com

EGLISE ST GREGOIRE L'ILLUMINATEUR DE CHAVILLE

INFORMATIONS

Pendant la saison d'été, il n'y aura pas de messe les dimanches :

3 août, 10 août, 24 août.

Les offices reprendront normalement à partir du dimanche 31 août.

***

Le **dimanche 17 août**, à l'issue de la messe de l'Assomption, se déroulera la traditionnelle cérémonie de bénédiction du raisin.

CROIX BLEUE DES ARMENIENS DE FRANCE

Date à retenir

La Section «TER-TAVTIAN» de Chaville organise

le Samedi 15 Novembre

à 20 heures 30 précises

au Théâtre «L'Atrium» de Chaville

UNE SOIREE EXCEPTIONNELLE

avec **La Troupe Arménienne Folklorique**

NAVASART

«ՅԱՌԱՋ»ի ընթացիկ ազդերու սակագինը

	€	
Մահազդ	140	(167,44)
Հոգեհանգիստ	125	(149,50)
Շնորհակալիք	125	(149,50)
Հարսնիք–Նշանտուք	125	(149,50)
Ծնունդ	125	(149,50)

Բոլոր ազդերու սակերուն վրայ, հարկ է աւելցնել 19,60% Թէ.Վէ.Ա. (տե՛ս. փակագծի մէջ ընդհ. գումարը)։

Այս գիները կը վերաբերին մէկ անգամ հրատարակելի ազդերու, ՄԻՆՉԵՒ ՄԷԿ ՔԱՌՈՐԴ ՍԻՒՆԱԿ (25 տող) մահազդներու պարագային եւ 1/8-րդ (12-13 տող) մնացեալին։

Առեւտրական եւ այլ ծանուցումներու համար, դիմել թերթին Վարչութեան։

ՀՈԳԱԲԱՐՁՈՒԹԻՒՆ ՍՈՒՐԲ ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՄԿՐՏԻՉ ՄԱՅՐ ՏԱՃԱՐԻ

EPHORIE DE LA CATHEDRALE ST-JEAN BAPTISTE

ՈՒԽՏԱԳՆԱՑՈՒԹԻՒՆ ՍՈՒՐԲ ԷՋՄԻԱԾՆԻ ՄԱՅՐ ՏԱՃԱՐԻ ԿԱՌՈՒՑՄԱՆ 1700-ԱՄԵԱԿԻՆ ԱՌԻԹՈՎ

Նախաձեռնութեամբ՝ Փարիզի եւ Շրջանի ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ

ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ, ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ 30-ԷՆ ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ, ՆՈՅԵՄԲԵՐ 6

Այս ճամբորդութեան համար նախատեսուած է՝
8 օրուան համար՝ 1180 Եւրօ
Առանձին սենեակի պարագային՝ 1355 Եւրօ
(Օդանաւ, օդակայանի տուրք, վիզա, պանդոկ, շրջապտոյտներ, սնունդ)

Արձանագրութեան վերջին պայմանաժամ՝
ՕԳՈՍՏՈՍ 15

Մասնակցութեան համար հեռաձայնել Առաջնորդարանի Քարտուղարութեան՝
01 43 59 67 03 թիւին

Imprimé sur les Presses du Journal «HARATCH»
83, rue d'Hauteville — 75010 PARIS
SIRET : 571 027 317 000 15 Commission paritaire : No 55935

ՉՈՐԵՔՇԱԲԹԻ
ՅՈՒԼԻՍ 30
MERCREDI
30 JUILLET
2003

LE NUMERO: 1 €

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ

ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ (1884-1957)

HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE FONDE EN 1925

DIRECTRICE : ARPIK MISSAKIAN
83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
TEL. : 01 47 70 86 60 — FAX : 01 48 00 06 70
E-MAIL : jharatch@aol.com

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար. 230 եւրօ — Վեցամսեայ : 122 եւրօ
Արտասահման : Տար. 270 եւրօ (Ամէնօրեայ առաքում)
247 եւրօ (Շաբաթական առաքում) — Հատը : 1 եւրօ
C.C.P. PARIS 15069-82 E

78ՐԴ ՏԱՐԻ – ԹԻՒ 20.740 Fondateur SCHAVARCH MISSAKIAN 78e ANNEE — N° 20.740

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՃԱԿԱՏ

«ԱՐՄԷՆՓՐԷՍ»

(Յուլիս 28 / 29)

ՍԱՀՄԱՆԱՊԱՀ ԶՕՐՔԵՐՈՒ ՀՐԱՄԱՆԱՏԱՐԻ ՏԵՂԱԿԱԼԸ ԲԱՆՏԱՐԿՈՒԱԾ

Մեծ չափերով կաշառակերութեան եւ պաշտօնական դիրքի չարաշահման ամբաստանութեամբ բանտարկուած է սահմանապահ զօրքերու հրամանատարի տեղակալ գնդապետ Վ. Մխիթարեան: Իր աշխատասենեակը եւ բնակարանին մէջ կատարուած խուզարկութեան ընթացքին գտնուած է ապօրինի ճամբով ձեռք ձգուած 3 ինքնաձիգ եւ ռազմամթերք: Զինուորական դատախազութիւնը նախաքննութիւն բացած է:

***

ՄԱՅՐ ԱԹՈՌԻ ՀԱՄԱԳՈՒՄԱՐԸ ԱՒԱՐՏԱԾ

Յուլիս 26-ին աւարտած է Մայր Աթոռի միաբանական եռօրեայ համագումարը: Եզրափակիչ նիստին նախագահած է Գարեգին Բ., մասնակցած են Հայաստանի ու Սփիւռքի շարք մը թեմակալ առաջնորդներ: Յուլիս 27-ին, Վարդավառի տօնին օրը միաբանները մեկնած են Գեղարքունիքի թեմը, այցելած համայնքներ, հանդիպումներ ունեցած հաւատացեալներու հետ:

***

«ԶԱՐԹՕՆՔ» ԱԶԳ. ՇԱՐԺՈՒՄ

Ազգային Ժողովին մէջ Յուլիս 28-ին ստեղծուած է «Զարթօնք» ազգային շարժումը: Կ'ակնկալուի որ ան կեանքի կոչէ Խորհրդարանին որոշումները, հայութիւնը համախմբէ Հայաստանը հզօրացնելու գաղափարին շուրջ: Շարժումին կարգախօսն է «Արթնցի՛ր, հայ մարդ»:

***

ՀԱՅ ԴՊՐՈՑԱԿԱՆՆԵՐՈՒ ՅԱՋՈՂՈՒԹԻՒՆԸ ԹՈՔԻՈՅԻ ՄԷՋ

Ճափոնի մայրաքաղաքին մէջ Յուլիս 10-19 տեղի ունեցած է մաթեմաթիկի ողիմպիական մը: Հայաստանցի վեց դպրոցականներէն երեքը արժանացած են պրոնզէ մետալի, երկուքը պատուոյ գիր ստացած: Օգոստոս 2-11 Թայվանի մէջ տեղի կ'ունենայ բնագիտութեան ողիմպիական մը, որուն եւս կը մասնակցին հայաստանցի աշակերտները: Իսկ Օգոստոս 16-ին Շիքակօ կը մեկնի բոնակարգումի միջազգային ողիմպիականին մասնակցելիք հայ պատանիներու խումբը:

***

ՀԱՐԱՒԱՅԻՆ ՌՈՒՍԱՍՏԱՆԻ ԹԵՄԻՆ ՈՒԽՏԱԳՆԱՑՈՒԹԻՒՆԸ

Հարաւային Ռուսաստանի թեմակալ առաջնորդ Մովսէս Եպիսկոպոս Մովսիսեանի առաջնորդութեամբ ուխտաւորներու խումբ մը Վարդավառի օրը այցի գացած Մայր Աթոռ: Իրենց ընկերացած են քաղաքային իշխանութեան ներկայացուցիչներ: Վարդավառի պատարագը մատուցանած է ուխտաւորներու խումբին առաջնորդ Մովսէս Եպիսկոպոս. պատարագէն ետք զիրենք ընդունած է Գարեգին Բ. Կաթողիկոսը:

ԱԴՐԲԵՋԱՆՑԻՆԵՐՈՒ ՎԱԽԸ

Նախագահ Հ. Ալիեւի աշխատակազմի արտաքին յարաբերութիւններու վարչութեան պետ Ն. Մամէտով յայտարարած է թէ Հայերը դիտումնաւոր կերպով կը բռնաբարեն հրադադարը, Ազրպէյճանի նախագահական ընտրապայքարին մէջ յաւելեալ լարուած վիճակ մը ստեղծելու համար: Երկրին Արտաքին գործերու նախարարութիւնը Յուլիս 28-ին ՄԱԿ-ին ալ դիմում մը յղած է այդ նիւթով:

Անդրադառնալով Ղարաբաղի գրաւուած տարածքներուն մէջ Ռուսաստան գաղթած Հայերու վերաբնակեցման, Մամէտով ըսած է թէ ատիկա չի համապատասխաներ իրականութեան, Հայաստան ի վիճակի չէ նման ծրագիր իրականացնելու, նկատի առած երկրին տնտեսական ծանրակշիռ վիճակը: Ան իր համոզումը հիմնած է պնդումին վրայ թէ «հակառակ պարագային աւելի քան մէկ միլիոն հայաստանցի չէր լքեր իր հայրենիքը»:

ՄԱՄՈՒԼ

«LE FIGARO» (29 juillet)

«ԻՐԱՔ՝ ԵՐԿԱԿԻ ԾՈՒՂԱ՞Կ ՄԸ»

Ժ. Շալեան Իրաքի կացութեան իր վերլուծումին մէջ երկու հիմնական կէտ կը մատնանշէ: Առաջինը երկրին մէջ զինեալ գործողութեան ձեռնարկելու համար ԱՄՆ-ու գծած պատկերն է որ օրէ օր կը յայտնուի թէ իրական տուեալներու յենած չէր, ինչպէ՞ս զանգուածային բնաջնջման մեծաքանակ զէնքերու գոյութիւնը, եւ այլն: Եւ հարցը այն է որ ամերիկեան հանրային կարծիքը սկսած է անդրադառնալ կատարուած կեղծիքին, հաշիւ պահանջելու տրամադրութիւններ յայտնել:

Երկրորդը՝ ամերիկեան ուժերուն տեղւոյն վրայ ենթարկուած մշտական սպառնալիքն է: Կեռիլլայական պայքարի բնոյթով յայտնուած դիմադրութիւնը եթէ մինչեւ տարեվերջ շարունակուի, յատկապէս քաղաքական գետնի վրայ, մտահոգիչ պիտի ըլլայ Ուաշինկթընի համար: Ծանր պարտականութիւններ կը սպասեն ներկայացուցչական 25 անդամներով կազմուած խորհուրդին որ պէտք է խաղաղութիւնը եւ ապահովութիւնը վերահաստատէ, բարելաւէ առօրեայ կեանքը: Արհամարհելի պարագաներ չեն երկրին մեծամասնութիւնը կազմող շիիներու իսլամական նկրտումները, ամերիկեան ուժերուն տեղւոյն վրայ պահպանումին հարկաւոր մեծ պիւտճէն, ամերիկացի զինուորներու մահերը որոնք երկրին մէջ օրէ օր աւելի կը մեծցնեն դժգոհութիւնը: Գրեթէ ամէն բան կախում ունի յառաջիկայ ամիսներուն խորհուրդին արձանագրելիք յաջողութենէն:

ԲԱՑ ՆԱՄԱԿ Ռ. ՔՈՉԱՐԵԱՆԻՆ

«Հայկական հանրագիտարան»ին սպառնացող վտանգին դէմ մտաւորականներու խումբ մը նամակով մը դիմած է նախագահ Ռ. Քոչարեանին: Ըսուածը այն է որ «ազգային մեծագոյն հոգեւոր արժէքներէն մէկը» նկատուած այդ հաստատութիւնը փլուզումի եզրին կը գտնուի: Կառավարութեան Յունուար 9-ի որոշումով անոր շէնքը վաճառուած է ու հրատարակչականը պետական հովանաւորութենէ զրկուած ըլլալէ զատ, արտաքսուելու սպառնալիքին տակ կը գտնուի:

Նամակագիրները կը խնդրեն որ նախագահը վճռական քայլերու ձեռնարկէ «ստեղծուած աղէտալի վիճակը շտկելու ուղղութեամբ»:

Բաց նամակը ստորագրուած է Գիտութեան ակադեմիայի նախագահ Ֆադէյ Սարգսեանի գլխաւորութեամբ երեք տասնեակ մտաւորականի, արուեստագէտի կողմէ, ինչպէս՝ Աղասի Այվազեան, Սէն Արեւշատեան, Զօրի Բալայեան, Պերճ Զէյթունցեան, Սօս Սարգսեան, եւ այլն:

ՕՐՈՒԱՆ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԼՈՒՐԵՐԸ

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

ՎԱՌԻ շրջանին մէջ անտառներու հրդեհները մարդկային զոհեր ալ պատճառեցին: Հրշէջները բոցերուն դէմ մղած իրենց պայքարին ընթացքին ածխացած երկու մարմին գտած են Կառ - Ֆրէնէի մէջ, աւելի ետք հատ մըն ալ Սէնթ Մաքսիմ: Հակառակ ի գործ դրուած բոլոր միջոցներուն հրդեհները կը ծաւալին, սպառնալով բնակչութեան շրջաններու: Վտանգաւոր նկատուած գօտիներու մէջ տուներ, նաեւ պանդոկներ պարպուած են հապճեպով ու բնակիչները այլ տեղ փոխադրուած: Իտալիայէն օգնութիւն կանչուած է, պայքարելու համար բոցերուն դէմ որոնք հրձիգներու գործ կը նկատուին: Նախագահ Շիրաք խոստացած է անզիջող ըլլալ այս վերջիններուն դէմ:

ԼԻՊԵՐԻԱՅԻ ժողովուրդը մնացած է սովին ու կրակին միջեւ: Բազմութիւններ կը խուժեն դէպի մայրաքաղաք, Մոնրովիա ուր կը մնան հակամարտ բազմաթիւ ուժերու կրակոցներուն միջեւ: Միջազգային ճնշումը օրէ օր կ'աւելնայ, պահանջելով ԱՄՆ-ու կողմէ խաղաղարար միջամտութիւն մը, սակայն, Ուաշինկթըն կը վարանի: Սպիտակ տունէն կը սպասուի որ տագնապը առանց արտաքին միջամտութեան կարգադրուի. ապստամբները վար դնեն իրենց զէնքերը, բռնատէր նախագահը Շ. Թէյլըր ալ հեռանայ իշխանութենէն:

Ժ.-Փ. ՌԱՖԱՐԷՆ Յուլիս 28-ին Նախարարներու ժողովէ մը ետք յայտարարեց թէ մինչեւ Յունուար 1 յաւելեալ չորս հազար օգնական դաստիարակի պաշտօններ պիտի ստեղծուին կրթական համակարգին մէջ, նախապէս խոստացուած 16 հազարէն զատ: Որոշումը նոյն համակարգին տիրող դժգոհութիւնները հանդարտեցնելու միջոց մը կը նկատուի. նաեւ, դպրոցական վերամուտը առանց կարեւոր միջադէպի ողջունելու:

ՇԱՐԺԱՆԿԱՐԻ արուեստագիտուհի Մարի Թրէնթինեան Լիթուանիոյ մայրաքաղաքին՝ Վիլնիուսի մէկ հիւանդանոցը մահաքունի մէջ կը գտնուէր, ուղեղային արիւնահոսութեան մը պատճառով: Պատահարը հետեւանք կը կարծուէր իր կենակիցին հետ բուռն վէճի մը ընթացքին ունեցած անկումին: Արուեստագիտուհին Վիլնիուսի մէջ կ'աշխատէր հեռատեսիլին համար «Գոլէթ» ժապաւէնին պատրաստութեան: 41 տարեկան է: Վիրաբուժական գործողութենէն ետքն ալ շատ փափուկ կը նկատուէր վիճակը:

ԻՐԱՔԻ ՄԷՋ ամերիկացի զինուորներուն դէմ սպանութիւնները չեն դադրիր:

Հեռատեսիլի արաբական երկու կայաններ կացութեան մասին կեղծ տեղեկատուութիւն տարածելով ամբաստանած են ԱՄՆ-ու սպայակոյտի երկրորդ դէմք Փ. Վուլֆովիցը: Անոնցմէ Ալ Արապիյան մինչեւ այսօր անյայտ իրաքեան կազմակերպութեան մը տեսերիզը հեռարձակած է. հոն կոչ կ'ըլլայ սրբազան պատերազմ մղելու նախագահ Ճորճ Պուշի եւ անոր վարչակազմին դէմ: Կացութեան անել բնոյթին մասին էջ մը ստորագրած է Ժեռար Շալեան «Ֆիկարօ»յի մէջ (տեսնել քովի սիւնակը):

ԻՍՐԱՅԵԼԻ խորհրդարանը (Քնէսէթ) 170 միլիոն տոլարի վարկ մը բացաւ «ապահովութեան պատնէշին» համար Այսրյորդանանի երկայնքին, պատնէշ մը որ նոյնիսկ ԱՄՆ-ու հաւանութիւնը չունի: Ընդդիմադիր շարքերէն աշխատաւորական Հայիմ Կայց շեշտած է որ անհրաժեշտ չէր այդքան դրամ ծախսել ոչինչի համար: Հարկ էր սպասել Շարոնի վերադարձին գիտնալու համար թէ ի՞նչ է բուն կացութիւնը:

ԹՈՒՐՔԻՈՅ վարչապետութեան առընթեր Մարդկային իրաւունքներու խորհրդակցութեան կազմին, Փոքրամասնութիւններու իրաւունքներու եւ Մշակութային իրաւունքներու խումբերուն կողմէ պատրաստուած տեղեկագիր մը նշած է թէ Լօզանի դաշնագիրը հարկաւոր ձեւով չի կիրարկուիր: Հոն ըսուած է թէ դաշնագրին յօդուածները, յատկապէս փոքրամասնութեան լեզուներու գործածութեան վերաբերողները, եթէ կիրարկուին, քրտերէն հրատարակութիւններու մասին ներկայի վէճերը ինքնաբերաբար վերջ կը գտնեն:

ԻՐԱՆԻ ՄԷՋ, երեք հարիւր Պարսիկներ որոնք գաղտնի հետազօտութիւններու ձեռնարկած էին Քերման, երկրին հարաւ-արեւելեան շրջանը, ձերբակալուած են: Աւելի քան 1600 առարկաներ գրաւուած են եւ այս հետազօտողներուն 69-ը այդ իսկ պատճառաւ դատապարտուած են վեցէն երկու տարուան բանտարկութեան եւ տուգանքներու, համապատասխան առարկաներու արժէքին:

ՎԱՏԻԿԱՆԻ Հաւատոյ Միաբանութիւնը, որու կը նախագահէ կարդինալ Ժոզէֆ Ռացինկէր կը պատրաստուի շրջաբերական մը հրապարակելու միասեռականներու ամուսնութեան իրաւական ճանաչման դէմ եւ այդ առընչութեամբ կոչ կ'ըլլայ քաղաքական կաթողիկէ դէմքերու որ իրենց տարակարծութիւնը յայտնեն այդ մասին:

ՖՐԱՆՍԱՅԻ երաշտը պատճառ եղաւ որ 52 նահանգներու մէջ, ջուրի խնայողութեան կարգադրութիւններ ըլլան: Խնդրոյ առարկայ շրջանները կը գտնուին գլխաւորաբար հարաւը եւ Ալպեր: Շաբաթավերջի անձրեւներն ալ մեծ օգուտ չունեցան:

ՊՈՄՊԷՅԻ (Հնդկաստան) մէջ, չորս հոգի մեռած է եւ 31 հոգի ալ վիրաւորուած են հանրակառքի մը պայթումէն: Պատճառները ծանօթ չեն, բայց, Ներքին նախարարը որոշ կապեր կը տեսնէ այդ պայթումին եւ վերջերս գործուած շարք մը ոճրափորձերու միջեւ:

ՌԻԱՏԻ հիւսիսը (Սաուտի Արաբիա) Քասիմի շրջանը բախումներու հետեւանքով ութ հոգի մեռած է, որոնց մէջ երկու ոստիկան:

ՃԵՄԱՐԱՆԸ ՎԱՐՁՈՒ ՏՐՈՒԱԾ Է... ԻՍԿ «ԱՂԲԱԼԵԱՆ ՏՈՒՆ»Ը՝ ՎԱՃԱՌՈՒԱԾ

«Փո՞ղը, դրամը գաղափար չունի·իսկ գաղափարը՝ դրամ չունի»:
ՆԻԿՈԼ ԱՂԲԱԼԵԱՆ

ԽՄԲ. – «ՅԱՌԱՋ»ի. – «Ասպարէզ»էն կ'արտատպենք այս յօդուածը, լոյս տեսած "Տեսակէտ" գլուխին տակ, ուր կ'արծարծուի շատ ցաւոտ հարց մը: Նոյն նիւթին շուրջ, յետագային կը հրատարակենք նաեւ Համազգայինի Կեդրոնական վարչութեան ատենապետ Մկրտիչ Մկրտիչեանի հետ «Ազդակ»ի հարցազրոյցը:

⁂

Պէյրութի «Նշան Փալանճեան» ճեմարանը, որ Սփիւռքի մէջ Եղեռնէն վերընձիւղած մեր ժողովուրդի բեկորները հայկականութեան հովանիին տակ հաւաքելու, ազգային ոգիով հայ նոր սերունդներ թրծելու առաջադրանքով հաստատուեցաւ Հայաստանի Հանրապետութիւնը կերտած նուիրական անձնաւորութիւններու՝ Լեւոն Շանթի եւ Նիկոլ Աղբալեանի կողմէ, այսօր տնտեսական պատճառներով վարձու տրուած է (թէեւ մէկ շէնքը պահուած է), իսկ «Աղբալեան» տունը՝ վաճառուած:

Այս լուրը բերնէ բերան, թէ գրաւոր մամուլէն իմանալով, տեսակ մը ընդվզում կ'առաջանայ մէջս: Միտքս կը սաւառնի դէպի այն օրերը, երբ Լեւոն Շանթ կրթական – մշակութային հիմնարկութեան մը եւ վարժարանի մը ծրագիրը Վահան Նաւասարդեանի հետ կը պարզէ գաղափարի իր ընկերոջ՝ Նիկոլ Աղբալեանի :Իսկ Աղբալեան զայն իր սրտին մօտիկ գտնելով հանդերձ, կ'ըսէ.

«Լաւ միտք է, սակայն փո՞ղը, դրամը գաղափար չունի. իսկ գաղափարը՝ դրամ չունի: Մեր մէջ նա, ով գաղափար ունի՝ դրամ չունի, իսկ ով գաղափար չունի՝ նա դրամ ունի»:

Այսօր, երբ վաճառուած է արդէն Աղբալեանի ճիգերով, խուց առ խուց կառուցուած այդ տունը, կը մտածեմ, թէ աւելի քան 70-ամեակ մը առաջ անոր արտասանած խօսքերը ի զօրու են նաեւ այսօր, որովհետեւ մենք այսօր ալ ունինք փողը, բայց չունինք գաղափարը «Աղբալեան» տունը գէթ իր խորհրդանշական իմաստին համար պահելու:

Իբրեւ քիչ թէ շատ ճեմարանին մօտէն առընչուող անհատ, իբրեւ Լիբանան ծնած ու հոն կազմաւորուած հայուհի, չեմ կրնար անտարբեր վերաբերմունք ցուցաբերել ճեմարանին վարձու տրուելուն, բայց յատկապէս «Աղբալեան» տան վաճառքին առիթով:

Զղջացական ենթահենք ունեցող գիտակցական մղումով մը կը մտածեմ, թէ ի՞նչ տրամաբանութեամբ իմ մտածումներուս մէջ իր արդար բացատրութիւնը կրնայ ունենալ ճեմարանի «նոյնիսկ ժամանակաւոր կորուստը», – ինչպէս կ'ըսէ Մըկրտիչ Մկրտիչեան:

Անուրանալի, մեր ենթագիտակցութեան մէջ խորապէս դարբնուած իրականութիւն է, որ հայութիւնը, իբրեւ սրբավայր, իբրեւ ազգակերտման ու մարդակերտման սփիւռքեան առաջին հնոց, հոն յառած էր իր աչքերը աւելի քան 70-ամեակ մը:

Ճեմարանը լոկ դպրոց չէր, ուր հայ լեզուն եւ Հայոց պատմութիւնը կ'ուսուցանուէր, այլ հոն կը պատրաստուէր հայութեան արդար իրաւունքներուն պահանջատէր հայ մարդը, ազգային արժէքներու խոր գիտակցութեամբ տոգորուած:

Դաշնակցական մարդը՝ բառին ամբողջական իմաստով:

Լեւոն Շանթ կը շեշտէր, թէ հայութեան կեանքին մէջ գոյութիւն ունի քաղաքական, կուսակցական, կենցաղային հատուածականութիւն, թէ Հ.Յ.Դ. ըստեղծած է հայու ուրոյն տիպար, զոր հասկնալ չի կրնար հակառակորդը: Հետեւաբար պէտք է մշակել գործունէութեան նոր ուղեգիծ, համախմբելու համար պարկեշտ եւ ազգայնօրէն ապրող հայութիւնը:

Եւ ժամանակը վկայութիւնը դարձաւ այս բոլորին: Ճեմարանը եղաւ լոյսի կեդրոն ու ջահակիրը անկախութեան պայքար մղող սերունդներու:

Պէտք չէ մոռնալ այն դառն իրականութիւնը, որ գտնուելով Արեւմտեան Պէյրութի մէջ, «Նշան Փալանճեան» ճեմարանը, Լիբանանի քաղաքացիական պատերազմին օրերուն աշակերտութեան թիւի անհամեմատ նուազում արձանագրեց, շրջանի հայութեան պարպումին պատճառով: Միւս կողմէ սակայն, իր բարգաւաճումը ապրեցաւ միեւնոյն օրերուն արեւելեան Պէյրութի լաւագոյն շրջաններէն՝ Անթիլիասի մէջ հաստատուած ճեմարանի երկրորդ կառոյցը՝ «Մելանքթոն եւ Հայկ Արսլանեան»ը, որ այսօր 750 աշակերտ ունի:

Հետեւաբար գաղթը, արեւմտեան Պէյրութէն՝ արեւելեան Պէյրութ, թէ Լիբանանէն դէպի Սփիւռքի այլ երկիրներ, կարեւոր ազդակ էր ճեմարանի, թէ այլ հաստատութիւններու ճակատագիրը ճշդելու մէջ: Եւ ատոր մէջ, իրաւացի ըլլանք, թէ ոչ, մեղաւոր ենք բոլորս հաւաքաբար, որովհետեւ լքեցինք երբեմնի մեր ծննդավայրը:

Ձենք մեղադրեր «Համազգային»ի այսօրուան պատասխանատուները՝ Կեդրոնական վարչութեան անդամները, որոնք ճեմարանը վարձու տալու որոշումը տըւած են, միշտ մտածելով, թէ որեւէ հաստատութիւն լոկ շէնք չէ, այլ ոգեղէն գոյութիւն, տեսլական ու գաղափարաբանութիւն, որ կրնայ շարունակուիլ այլ վայրերու մէջ: Թէ՝ երբ «Համազգային»ի Կեդր. վարչութիւնը նիւթական դժուարութիւններու առջեւ կը գտնուի, անպայման որ լուծումի մը մասին պիտի մտածուի եւ այս մէկը լուծում մըն է: Սակայն, ինչ ալ ըլլայ բացատրութիւնը, կայ հարցին միւս երեսը: Արդեօք այսօր, տնտեսապէս աւելի բարգաւաճ պայմաններ ունեցող Սփիւռքը կարողութիւնը չունի՞, գէթ իր խորհրդանշական իմաստին համար, նիւթական ներդրում կատարելով պահելու «Նշան Փալանճեան» ճեմարանի կառոյցը: Ջէ՞ որ հոն, քրտինքով ու բազում զոհողութիւններով գըրուած է մեր ժողովուրդի նորագոյն շրջանի պատմութիւնը: Ճեմարանի բակին մէջ ճեմած են Լեւոն Շանթն ու Հայաստանի Հանրապետութեան վարչապետ Սիմոն Վրացեանը, Գառնիկ Գիւզէլեանը, Բարսեղ Կանաչեանը, Կարօ Սասունին, Մուշեղ Իշխանը, Գառնիկ Բանեանը, Հրաչ Տասնապետեանը:

Հոն, այդ շէնքերուն ու գեղատեսիլ պարտէզին մէջ, տասնամեակներ շարունակ պահպանուեցան ազատութեան ոգին ու անկախութեան տեսիլը: Հոն էր, որ նորահաս սերունդը մղում տուաւ հայրենասիրական ազատատենչ իր ապրումներուն, ձեռքը բռունցքի վերածած՝ դէմ դրաւ աշխարհին, արդարութեան հատուցում պահանջելով:

«Համազգային»ի Կեդր. վարչութեան ատենապետը՝ Մկրտիչ Մկրտիչեան, «Ազդակ»ին տուած հարցազրոյցին մէջ, կը բացատրէ «Նշան Փալանճեան»ը վարձու տալուն պատճառը, հաւաստիացնելով, թէ «ճեմարանը վաճառելու որոշում երբեք չէ կայացած. հիմա ալ չկայ», միաժամանակ հաստատելով, թէ «բաց պահուած է «Նշան Փալանճեան» ճեմարանի կալուածը կրկին իբրեւ վարժարան օգտագործելու կարելիութիւնը»:

Այս բացատրութիւնները ընդունելով հանդերձ, այլ հարց մը գլխս կը խռովէ աւելի եւս:

Ուրախութեամբ կ'իմանանք, թէ ճեմարանը վաճառելու որոշում չէ կայացած, սակայն հարց կու տանք, թէ ինչո՞ւ կայացաւ որոշումը վաճառելու «Աղբալեան» տունը, ուր Հայաստանի Հանրապետութեան Լուսաւորութեան Նախարարը հայրենիքի մէջ ապրող իր ընտանիքին կարօտը սրտին, բնակեցաւ մինչեւ իր մահը: Այդ տան դիմացը մեր տունն է, ուր կ'այցելեմ ամէն ամառ, միշտ ակնածանքով դիտելով հնացած, սակայն իր մէջ մեր ժողովուրդի պատմութենէն բեկոր մը պահող կառոյցը, խորհրդածելով այն բոլորին մասին, որ հայրս պատմած է ինծի ակնառու մտաւորականին ու մեծ Հայուն՝ Նիկոլ Աղբալեանին մասին: Երկու տարի առաջ հոն այցելած էր նաեւ Աղբալեանի աղջիկը, հայրենիքէն, եւ յուզումով դիտած իր հօր բնակարանը:

Երբեմնի հայաշատ այդ աւանին մէջ այսօր հազիւ թէ քանի մը հայ ընտանիք կ'ապրի, սակայն պատմութիւնը հոն է, պատմութիւնը՝ մեծ հայրենասէրին, որ միաժամանակ գիւղին մէջ հաստատած էր հայկական փոքր դպրոց մը: Այդ շէնքը, թաղէ թաղ երկարող իր տարածքով, վաճառուեցաւ չնչին գումարով, երբ կարելի էր զայն վերածել «Աղբալեան» տուն – Թանգարանին:

«Համազգային»ի Կեդրոնական վարչութիւնը չէ՞ր մտածեր արդեօք, թէ պէտք է աւելի հաշտ լուծում մը գտնէր «Աղբալեան» տան համար, որովհետեւ, եթէ ճեմարանի կալուածը վարձու տալը նիւթական պիտի ապահովէ «Համազգային»ի, «Աղբալեան» կալուածի վաճառքը, իր բերած չնչին գումարով, ոչինչի օգտակար կրնայ ըլլալ:

Հոս հարցը միայն Լիբանանի առընչըւող, նեղ իմաստով գաղութային հարց չէ, այլ ընդհանրական երեւոյթ է, որ այսօրուան հայ մարդուն վարքագիծը ցոյց կու տայ: «Ուր հաց, հոն կաց» հայկական ասացուածքը կենդանի օրինակ է սփիւռքեան մեր կեանքին, որ կը դրսեւորէ մեր առարկայապաշտութիւնն ու անտարբերութիւնը ոչ-նիւթեղէն արժէքներուն նկատմամբ: Տեսակ մը բարոյական արժէքներու նահանջ:

«Նշան Փալանճեան» ճեմարանը ամէն գնով պահուեցաւ Լիբանանի քաղաքացիական պատերազմի թէժ օրերուն, երբ կեանքի ու մահուան պայքար կը մղուէր արեւմտեան Պէյրութի մէջ: Այսօր, խաղաղութեան օրերուն, երբ, ինչպէս կեդրոնական վարչութեան ատենապետը կ'ըսէ՝ «Պէյրութի քաղաքի կեդրոնը դրախտի վերածուելու վրայ է», մենք վարձու կու տանք ճեմարանը եւ կը վաճառենք «Աղբալեան» տունը:

Վերջապէս, եթէ այս մօտեցումով վարենք մեր կեանքը, ի՞նչ պիտի ըլլայ ճակատագիրը այն կառոյցներուն, որ խանդավառութեամբ, համընդհանուր ճիգով ու հաւատքով կը բարձրացնենք այժմ, Սփիւռքի հայահոծ այլ գաղութներուն մէջ, որոնք այսօր բարգաւաճ ըլլալով հանդերձ, կրնան միեւնոյն ճակատագրին ենթարկուիլ վաղը:

ՆԱԶ ՏԷՐ ՍԱՐԳԻՍԵԱՆ – ԳՐԻԳՈՐԵԱՆ

ՀԱՄԱՌՕՏ ԱԿՆԱՐԿ ՊՈՒԼԿԱՐԻՈՅ ԳԱՂԹՕՃԱԽԻ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՏՊԱԳՐԱԿԱՆ ՈՒ ՀՐԱՏԱՐԱԿՉԱԿԱՆ ԳՈՐԾԻՆ (1885-1989)

ՅԱԿՈԲ ԿԻԼԻԿԵԱՆ

Հիմք առնելով պուլկարահայ տպագիր գիրքի մեր մատենագիտութիւնը, որ իր առաջին բաժնին մէջ կ'ընդգրկէ 1885 – 09. 09. 1944 ժամանակաշրջանը, այսինքն 60 տարի, ի յայտ կու գայ թէ Պուլկարիոյ մէջ տպուած են 348 անուն հայերէն գիրքեր, գրքոյկներ ու պրոշիւրներ, 6 հատ հայատառ թրքերէն գրքոյկներ ու 1 ալպոմ: Ատիկա ցոյց կու տայ որ միջին հաշուով տարեկան լոյս ընծայուած են 5,8 գիրք: Աղիւսակները կը պարզեն հետեւեալ պատկերը. Սոֆիա տպուած է 142 անուն գիրք կամ այդ ժամանակահատուածի տպագրական արտադրանքի 41,8 տոկոսը, Փլովտիւ հրատարակուած է 91 անուն գիրք կամ ընդհանուր քանակի 26,15 տոկոսը, Վառնա 84 վերնագրով կամ ընդհանուր քանակի համեմատութեամբ՝ 24,13 տոկոսը, Ռուսէ՝ 26 անուն գիրք, որ 7,47 տոկոս կը ներկայացնէ, իսկ Շումէն միայն 5 գիրք կամ 1,43 տոկոսը: Այս բոլոր տուեալները կարող են աննշան փոփոխութեան ենթակայ դառնալ, եթէ յետագային նոր յայտնութիւններ ըլլան, որ բացառուած չէ:

Յիշեալ քաղաքներու մէջ տարբեր ժամանակահատուածներու, որոնց անդրադարձած ենք յաջորդ էջերուն վրայ, գործած են առանձին հայկական, այնպէս եւ պուլկարական տպարաններ, ուր հրատարակուած են հայերէն գիրքեր, գրքոյկներ ու պրոշիւրներ եւ այլն: Սկզբնական շրջանին՝ 1885 – 1900 եւ քիչ մը վերջ, Վառնա կը գրաւէ առաջին տեղը, որպէս տպագրութեան վայր հայկական մամուլին ու հայ գրքին: Աշխոյժ տպագրական գործունէութիւն կը կատարուի 1897 – 1910 թուականներու միջեւ կամ 14 տարուան ընթացքին կը հրատարակուին 71 հայերէն ու 4 հայատառ թրքերէն գիրք, առաւելագոյն քանակը, համեմատած՝ միւս 4 քաղաքներու համարնոյթ արտադրանքին հետ՝ նոյն տարիներուն համար: Այդ քաղաքին մէջ գործած են 9 հայկական ու 5 պուլկարական տպարաններ՝ հայերէն գիրքը տպագրող, տարբեր տարիներու ընթացքին, ինչպէս՝ Օննիկ Բարսեղեանի «Արեւելեան» կամ «Օրիէնթալ» տպարանը, մեծագոյնը հայկական տպարաններէն այդտեղ, ուր տպուած են 22 գիրք: Յիշենք՝ «Իրաւունք», «Հայելի», «տոպասեան», «Հրազդան», «Մ. Գալփագչեան», «Լուսարձակ», եւ այլն: Պուլկարական տպարաններէն այստեղ նշման արժանի են Քրիչօ Նիքոլովի տպարանը, ուր լոյս ընծայուած են 14 անուն հայերէն գիրք, «Վզաիմնոսթ» 10 հայերէն գիրք, «Վօյնիքով» եւ այլն: Սոֆիա՝ երկրի մայրաքաղաքը, կը հանդիսանայ գլխաւոր վայրը պուլկարահայ տպագրութեան, ուր համախմբուած է ստուար հայ բնակչութիւն մը հայ մտաւորականութեան հիմնական մասը, յատկապէս 1925-էն վերջ, յանձինս Արմէն Սեւանի, Օննիկ Մխիթարեանի, Հայկ Ասատուրի, Յարութիւն Պօղոսեանի, Սարգիս Փաչաճեանի եւ այլն: Այստեղ 1925 - 1944 կը գործեն տարբեր տեւողութեամբ 10 հայկական ու պուլկարական տպարաններ, որոնց հրատարակութեամբ լոյս տեսած են Պուլկարիոյ մէջ տպուած հայերէն գիրքերուն մեծագոյն մասը: Սոֆիայի հրատարակչական գործին ամենամեծ նպաստը բերած է «Մասիս» հրատարակչականը եւ Պետրոս Պալըգճեանի տպարանը, որ ծանօթ է նաեւ «Ռահվիրայ» անուան տակ: Ոչ նուազ նշանակութիւն ունի եւ Փլովտիւ քաղաքը, ուր հայկական տպագրական գործով զբաղած են 13 տպարաններ՝ որոնցմէ 10-ը սեփականութիւն հայ տպարանատէրերու (Գ. Թէրզեան, Թ. Իգմիրլեան, Հայկ Ասարլըքեան, եւ այլն) եւ 3 հատ պուլկարական՝ Խրիսթօ Կ. Տանով «Լունա» ու «Էտինսթվօ» տպարանները:

Պուլկարահայ տպագրական ասպարէզին մէջ Ռուսէ քաղաքը նոյնպէս իր տեղը ունի, մանաւանդ 1891 – 1928 տարիներուն, երբ հայերէն գիրքերու տպագրութեամբ զբաղած են 6 հայկական ու 4 պուլկարական տպարաններ («Վերածնութիւն», «Գ. Գ. Մազմանեան», «Ստ. Ստեփանեան» եւ այլն) եւ «Ռոկլեվ», «Մալճիեվ», «Նատեժտա», ու «Տանուպ» տպարանները, որոնք մէկ - երկու անուն հայերէն գիրք լոյս ընծայած են:

Պուլկարական երկինքի տակ հայկական տպագրութեան բնագաւառին մէջ շատ համեստ տեղ կը գրաւէ Շումէն քաղաքը, ուր Յ. Աւետարանեանի տպարանը հրատարակած է 5 անուն գիրք:

Մեր մատենագիտութիւնը հիմք ընդունելով կարելի է վերլուծման ենթարկել պուլկարական հողի տարածքին վրայ տպուած հայերէն գիրքերու բնոյթը, ժանրը, տպագրական որակը եւ այլն: Մեր կողմէ կատարուած ստուգումը ցոյց կու տայ թէ՝ ընդհանուր հայ տպագրական արտադրանքի մեծամասնութիւնը կը պատկանի գրական – գեղարուեստական գրականութեան եւ կը ներկայացնէ հայ եւ օտար շարք մը հեղինակներու ստեղծագործութիւնները: Այնտեղ կարելի է գտնել վէպեր, վիպակներ, նորավէպեր, պատմուածք, բանաստեղծութիւն, ինչպէս նաեւ թատերական գործեր, ինքնագիր կամ թարգմանական: Այս ժանրի գիրքերը իրենց բովանդակութեամբ համապատասխան եղած են պուլկարահայ ընթերցողի ազգային աւանդութիւններուն ու ոգիին, անոր ընդհանուր կրթական – մտային զարգացման մակարդակին եւ գեղագիտական ճաշակին: Տպագրուած շուրջ 350 գիրքերու

138-ը կամ գրեթէ 1/3-ը կը պատկանի գրական – գեղարուեստական ժանրին: Առաւել հասկնալի է, քանի միւս ժանրերու գրքերը, յատկապէս գիտական բնագաւառին մէջ, ո՛չ ընթերցող կարող էին ունենալ, ոչ ալ գործնական կիրառութիւն պուլկարահայ փրականութեան մէջ:

Հայկական գրականութեան անդաստանին ներկայացուած են երեւելի գրողներ՝ եւ անոնց գործերը. Րաֆֆի («Խենթը»), Յակոբ Պարոնեան («Մեծապատիւ Մուրացկաններ»), Արփիար Արփիարեան («Կարմիր ժամուց»), Երուանդ Օտեան («Առաքելութիւն մը փ Ծապըլվար կամ Ընկերական նամականի ընկեր Փանջունիէ», «Տասներկու տարի Պոլսէն դուրս» եւ այլն), եւ ուրիշներ:

Պուլկարահայ տպագրական արտադրանքի ցանկին մէջ համեստ տեղ մը կը գրաւէ հայ ինքնուրոյն գրական – գեղարուեստական գրականութիւնը. գաղութի հայկական գրչի նուիրեալներու տքնանքի արգասիքը, հրատարակուած՝ տարբեր տարիներու ընթացքին: Այդ ստեղծագործութիւնները միահաւաք կ'արտացոլեն մեր փոքրամասնութեան ոչ միայն գրական – գեղարուեստական, այլեւ միւս ժանրերու ընդհանուր պատկերը: Պէտք է ընդգծել, որ Պուլկարիոյ գաղութահայը չեղաւ այն միջավայրը, ինչպէս Լիբանան, Իրաք եւ այլուր: Չնայած այս հաստատման, անտես կարելի չէ առնել ստեղծագործող անհատները մեր գաղութէն ներս, օժտուած գրական կարողութիւններով ու ձիրքով, որոնք արժակ ու չափածոյ գործերով հրապարակ ելան եւ որոշ անուն չահեցան այս աւանդական երկրին մէջ, իսկ յետագային Խորհրդային Հայաստանի մթնոլորտին մէջ: Անոնցմէ յիշենք՝ Հրանդ Հրահան (Հրանդ Նազարէթեան) ու Օննիկ Զարմունի (Օննիկ Փանիկեան): Հրանդ Հրահան նախքան իր հայրենադարձութիւնը 1946 թուականին, պուլկարահայ հասարակութեան ներկայացուցած է իր հետեւեալ գործերը՝ «Խղճի Խայթեր», «Հերոսի մը նամականին» (Ընկեր Շորթունի...), «Համբուրէ զիս» (կատակերգութիւն), «Երբ սրտերը կը խօսին» (ընկերային տրամ), երկուքն ալ բեմականացուած փիլիփեահայ սիրողական տաներու կողմէ, եւ այլն: Փլովտիւ ապրած ու գրական աշխատանքով զբաղած է Գէորգ Պալըքճեան (Գէորգ Գեղարքունի), որ իր կենդանութեան հրապարակած է «Թօչնելէն վերջ» (1934), «Փողոցը» եւ այլ փոքր արձակ գործեր: Որպէս հասարակական գործիչ, հրապարակախօս եւ արձակագիր, հանդէս եկած է Սոֆիայի մէջ Օննիկ Մխիթարեան, «Ազատ խօսք»ի խմբագիրը, որուն բեղմնաւոր գրչին կը պատկանին պատմուածքներու շարք մը, ամփոփուած քանի մը հաւաքածոներու մէջ. «Վարդան Մամիկոնեան», «Կարմիր Ցորձանք», «Նահանջ», «Առօրեայ» եւ այլն: Դժբախտաբար, ինք զոհը եղաւ ուրիշ հայ մտաւորականներու ու հասարակական գործիչներու նման՝ Հայկ Ասատուր, Գարեգին Նժդեհ, Ներսէս Աստուածատուրեան, եւ այլն, Պուլկարիոյ մէջ բռնատիրական վարչակարգ հաստատուելէ վերջ, համայնավար իշխանութեան կողմէ:

Ազգային կեանքէ ու ազգային – ազատագրական թեմայով վիպական երկեր թողած է Վառնայի Հայկական վարժարանի երբեմնի ուսուցիչ Արմէն Շիտանեան (Արմէն Շիտան), ինչպէս՝ «Թափառական Հայը», «Աւազակապետը», «Պատերազմը», «Թխապարտը» եւ այլն:

Անոր ազգային - ազատագրական պայքարի նիւթի թատերական գործերը ներկայացուած են. «Արաբօ», «Վանի Հայդուկները», «Անդրանիկ»: Այդ գրական ու թատերական երկերը լոյս տեսած են 1897 – 1929 ժամանակամիջոցին: Մահացած թշուառութեան մէջ, այսօր քիչեր կը յիշեն անոր անունը, իսկ գրական իր վաստակը գրեթէ անծանօթ կը մնայ միջին ու նորահաս մեր տեղական սերունդին:

Արձակի կողքին բանաստեղծական ժանրին մէջ դարու սկիզբին եւ մէկ – երկու տասնեակ տարի վերջ տմանք փորձած են երեւան գալ, առանց սակայն մնայուն հետք մը ձգելու այդտեղ, ինչպէս Միհրան Զգօնեան (Մ. Զգօն) ուսուցիչ Վառնայի Հայկական վարժարանին («Ալիքներ», «Արտասուաթոր» եւ այլն), Վարդան Քամալեանց («Վրէժ») եւ այլն: Մեզ մօտ բանաստեղծութեան մէջ անուն մը կը մնայ Օննիկ Փանիկեան (Օննիկ Զարմունի) իր չափածոյ հատորներով. «Գորշ երկնքի տակ» 1932, «Ծաղիկ մը փետտեմ» 1928, «Առանձնութիւն» 1940 եւ այլն: Զարեհ Պլպուլ (Զարեհ Պարոնեան) իր «Ճակատագրին փուշին վրայ» բանաստեղծական գիրքով մարող յուշ է յետագայ տարիներուն:

Օտար գրական – գեղարուեստական գրականութեան բնագաւառին մէջ թարգմանաբար ներկայացուած են աւստրիացի գրող Ֆրանց Վէրֆէլի «Մուսա Լերան 40 Օրերը», Աղեքսանդր Տիւմայի «Կոմս Մոնթէ Քրիսթօ», Իլֆ ու Փեթրովի «Տասներկու աթոռները», Հենրիխ Սենքիեվիչի «Ցո՞ Երթաս»ը, ֆրանսացի եւ ուրիշ օտար գրողներու գործեր. Մ. Կորքի, Մոփասան, Ժիւլ Վերն, Ժորժ Սանտ եւ այլն: Պուլկարական գրականութեան միայն սակաւաթիւ նմոյշներ թարգմանաբար հրատարակուած են, ինչպէս՝ Ալեքօ Քոնսթանթինովի «Պայ Կանեօ»ն, Սթ. Լ. Քոսթովի «Գուչակը», Լիւպէն Քարաւելովի «Նետա»ն, Էլին – Փելինի (Տիմիթըր Իվանովի) պատմուածքները եւ այլն: Օտարալեզու գրականութիւնը հայ ընթերցողներուն ու գրասէրներուն ներկայացնելու համար թարգմանչական աշխատանք կատարած են եկւոր կամ տեղացի մտաւորականներու հոյլ մը, որոնց կարգին՝ Օննիկ Բարսեղեան, Հրանդ Սամուէլ, Երուանդ Անդրէասեան, Յակոբ Աղասեան, Յակոբ Մարաշլեան, Արամ Հատտեան եւ ուրիշներ:

Նշանակալից կէտ կը ներկայացնէ պատմական, պատմագրական, յուշագրական ու կենսագրական գրականութիւնը. անոր մեծ մասը հայ հեղինակներու ուսումնասիրական պրպտումներու արդիւնք է: Այստեղ յիշատակման արժանի են բազմավաստակ մանկավարժ, հասարակական գործիչ ու պատմագէտ Գէորգ Մեսրոպի գործերը՝ «Հայկարան», իր բովանդակութեամբ եզակի աշխատանք մը, «Կրօնի Գիրքը», Տիգրան Մարտիրոսեանի (Փրովտիւէն) պատմա – կենսագրական երկերը՝ «Խաչատուր Աբովեան», «Իսրայէլ Օրի», «Ցովսէփ Էմին», «Ցուշարձան Նոյեմբերեան Հայաստանին» ուսումնասիրութիւնը:

(Շար. 2)

ՕՐՈՒԱՆ ՀԱՐՑԵՐ

ՈՐՊԷՍԶԻ ԱՄԵՐԻԿԱՑԻՆԵՐԸ ՅԱՋՈՂԻՆ ԻՐԱՔԻ ՄԷՋ

Ս. Հիւսէյնի նախկին ընդդիմադիր լրագրողուհի մը, Լայլա Մուշէն, «Ալ – Հայաթ»ի մէջ հրատարակուած յօդուածով մը կ'անդրադառնայ Ամերիկացիներու Իրաքի մէջ մատնուած դժուարութիւններուն, անկարողութիւններուն, երբ կը փորձեն երկրին ղեկը վարել առանձինն:

Անոնց մեծագոյն սխալն է շատ վերէն նայիլ ընթացիկ հարցերու որոնք անհանդուրժելի կ'ընեն Իրաքցիին կեանքը, նաեւ ամերիկացի զինուորներունը: Ամրան այս եղանակին սարսափելի տօթեր կը տիրեն երկրին, մինչ ելեկտրականութեան յաճախակի խզումներ որոնք դիւրումնաւոր կը նկատուին, կատարեալ դժոխքի կը վերածեն կեանքը: Ատոր քով կայ ամէն տեսակ գողութիւն ու թալանի աչք փակելու Ամերիկացիներուն կեցուածքը որ այնքան կը նմանի Ս. Հիւսէյնի կեցուածքին:

Ատոր քով Իրաքի ղեկավարութիւնը ոչ մէկ երկրի հետ բաժնելու անոնց ընթացքը անկարելիութիւններու առջեւ կը դնէ զիրենք: Կրնային, մինչդեռ, օրինակ, Եւրոպացիներէն խնդրել որ տեղափոխելի հիւանդանոցներ հիմնեն, որոնք յանձնուին իրաքցի բժիշկներու ղեկավարութեան: Ատիկա թէ՛ աշխատանք կը հայթայթէր այդ բժիշկներուն որոնց մեծ մասը գործազուրկ է, թէ՛ ցոյց կու տար թէ Ամերիկացիները անտարբեր չեն ժողովուրդին նախնական պէտքերուն հանդէպ: Սակայն, ատոր փոխարէն ելեկտրականութեան, ըմպելի ջուրի պակասը, ծայր աստիճանի հասած թշուառութիւնը, միայն կրնան աւելցնել ամէնօրեայ լարուած վիճակը:

Իրաքեան բանակը եւ Պաաս կուսակցութիւնը կազմալուծելու ամերիկեան որոշումը փորձառութեան պակասի ու աւելորդ փութկոտութեան փաստը կու տան: Մինչդեռ, այդ նոյն բանակն էր որ Ս. Հիւսէյնի դիւրին պարտութիւնը ապահովեց ու Ամերիկացիները լաւ գիտեն ատիկա: Այնքան որ առաջին շրջանին նպատակ ունէին երկրին փշխանութիւնը անոր յանձնելու, բայց չըրին, քանի որ իրաքեան քաղաքական ուժեր զինուորական վարչակարգի մը վերադարձին վախով ընդդիմացան ատոր:

Ամերիկացիները կացութեան ծանր բնոյթին չեն գիտակցիր. գրաւում մը միշտ վարկաբեկիչ բան է որեւէ երկրի համար: Իրաքցիները չեն կրնար համակերպիլ ամերիկեան զինուորական ներկայութեան որ անծիր զօրանոցի մը վերածած է Պաղտատը եւ այլ շրջաններ: Նոյն ատեն կը վախնան որ ամերիկեան զօրքերը յանկարծական կերպով կը քաշուին, պատճառ ըլլալով իրաքեան ընկերութեան ամբողջական քայքայումին: Այսօր փսկ հրաշք է որ Իրաքցիները եղբայրասպան կռիւներու չեն սկսած, տարբեր ցեղերու, կրօնքներու միջեւ: Ոչ ալ կը ջանան վրէժխնդիր ըլլալ Պաասի պատասխանատուներէն որոնք ամէն մէկ ընտանիքի դժբախտութիւն պատճառած են:

Իրաքի ժողովուրդը այսօր դէմ յանդիման է կազմակերպուած բրտութեան մը, նախ գողութեան ու թալանի մասնագէտ մաֆիաներու, ապա աներիկեան ներկայութեան ընդդիմադիրներու, վերջապէս, ամերիկացի զինուորներու կողմէ: Այս վերջինները ստուգումի այցերու ընթացքին անակնկալ կերպով կը խուժեն բնակարաններէ ներս, հոլիվուտեան կանկսթէրներու մեթոտներով ու իրենց դէմ ատելութիւն կը հրահրեն:

Այսօր Իրաքցիներուն համար շատ աւելի առաջնային են խաղաղութիւնը, ապահովութիւնը եւ տարրական պէտքերու գոհացումը, քան՝ ազատութիւնը որ իրենց առաջին պահանջն էր Սատտամ Հիւսէյնի օրով: Եթէ Ամերիկացիները չարունակեն անտեսել այս իրականութիւնը, կարծելով որ Իրաքցիները յաւիտենապէս երախտապարտ պիտի ըլլան իրենց, զիրենք Ս. Հիւսէյնէն փրկած ըլլալով, չարաչար կը սխալին: Իրաքի համար խակական հրաշք պիտի ըլլայ, եթէ Ամերիկացիները համաձայն դառնային ՄԱԿ-ի ու Եւրոպայի երկիրներու հետ գործընկերութեան սկզբունքին: Հակառակ պարագային, Իրաքի կացութիւնը վտանգաւոր է: Ձախողութիւն մը ապիտալի կ'ըլլայ ոչ միայն Իրաքի, այլ՝ Միջին – Արեւելքի առընչուած Ուաշինկթընի ծրագիրներուն համար:

ՔԱՂՀԱՆ

ՊԱՏՐԱՆՔ

Գրեց՝ ՓԱՅԼԱԿ ՍԱՆԱՍԱՐ

ԵՐՐՈՐԴ ՄԱՍ

1924, Յունուար - Մարտ, Փարիզ,

1.

Առաջին Կիրակին իսկ, յետմիջօրէին, Շողակաթ հիւանդանոց այցի գնաց իր «աղջկան»:

Հիւանդանոցի միջանցքներուն նեղ – բանցքներուն երկայնքը բաւական թափառելէ յետոյ, վերջապէս գտաւ սպիտակազգեստ օրիորդ մը, որ զինքը առաջնորդեց իր փնտռած յարկաբաժինը:

Ընդարձակ, երկար սրահ մըն էր, ափկա, ուր երկու շարքի վրայ, պատե – րն առջեւ, դասաւորուած էին անկողինները հիւանդներու, ամէնն ալ կիներ, մանկամարդ աղջիկներ: Գաղջ յատկանըշական բոյրով յագեցած էր սրահին օդը: Գիւղոյ ու միանդամայն վանողական:

Շողակաթ, բոլորովին չփոթահար, մի առ մի անցաւ անկողիններու առջեւէն, աջ ու ձախ փնտռելով իր հիւանդը: Համեստ, բայց մաքուր մահիճներու վրայ, նստած կամ պառկած, կը սպասէին ազգուն, գունատ կիներ. բազմաթիւ անկողիններու շուրջ, հիւանդտեսի եկող անձեր կը խօսակցէին մեղմաձայն. տեղ տեղ, սնարներու մօտ, դեղաշիշերու կողքին դալուկ ծաղիկներ, երեւոյթը ունէին հիւանդ աղջիկներուն:

Սրահը լեցուն էր մեղմ, ընտանի փըսփըսուքով. պզտիկ բառեր, ժպիտներ կ'ոստոստէին ու կը խաղային արեւուն երկչոտ նոյլներուն հետ: Քանի կը յառաջանար, Շողակաթի չուարումը կ'անհետէր: Տարօրինակ ընտանութիւն մը կը թափանցէր զինքը: Բոլոր նուազկոտ ակնարկները, տամուկ դէմքերը զինքը ողջունելու պէս մտերիմ կը թուէին: Իրեն հարազատ մթնոլորտ մը փնկած էր: Իր շուրջինները գգուելու, համբուրելու ցանկութիւնը կ'ունենար: Բոլոր համեստ ու առօրեայ այդ մարդիկը իրեն վաղեմի ծանօթներու պէս կու գային:

Ու վերջապէս, անկիւնը, մենաւոր անկողնի մը մէջ ճանչցաւ իր «աղջիկ»ը: Անոր լայն բացուած աչքերը, դրան կողմը յառած, մէկը կը սպասէին կարծէք: Զինքը տեսնելուն պէս, ակնարկը տամուկ նշոյլներով սարսռաց պահ մը ու յետոյ կորսուեցաւ փղձկուն արցունքի տակ: Շողակաթ հազիւ կրցաւ իր դէմքը ծածկել անոր մազերուն մէջ: Մնացին արտասուահեղձ, երկար բաժանումէ վերջ գիրար վերագտնողներու նման:

Ցետոյ նստեցաւ քովը. ակնարկ ակնարկի յառած, ափ ափի մէջ, անոնք զիրար սկսան դիտել անյագօրէն, ինչպէս երբեմն: Թեթեւ հծծիւններ, անիմանալի մրմունջներ կը փոխանակէին: Իրենց շրթունքի վրայ փշրուող բառերու, հարցումներու փոխարէն, անոնց մատները՝ հիւսուած իրարու՝ կը տրոփէին ջերմիկ գալարումներով, ու իրենց աչքերուն խորէն կ'անցնէին մերկ, զգայավառ խօսքեր: Իրենց թաղուն, խանդակաթ զգայութիւնը կը յորդէր ու կը փոխանցուէր իրարու գգուանքներու, փայփայանքներու միջոցաւ:

Ալ հանդարտեցան: Աղջկան տենդը անցած չէր տակաւին: Ցուցատախտակը կը մատնանշէր ջերմութեան ոստոստուն ելեւէջ մը: Ժիզել քանի մը օրուան ընթացքին հալեր, քամուեր էր... Շողակաթ անդրադարձաւ որ երբեմն հազի նոպաներ կու գային ցնցելու աղջկան ուժասպառ կուրծքը: Անոր գունատ դէմքին վրայէն կարմիր – կապոյտ երակներ կ'ուռէին, երբ ան կը հազար: Քրանաթոր ճակատին տակ, կոպերը կը փակուէին ջղաձգօրէն. բայց նոպան անցնելէ յետոյ անիկա կը փորձէր տակաւին ժպտիլ եւ իր մատներուն մէջ սեղմել զօրովանքով ծերուկ կնոջ ձեռքը:

Այդ առաջին Կիրակի օրը չուտ սպառեցաւ: Սրահը համակուած էր մթնշաղով: Այցելուները մեկներ էին մի առ մի, իրենց ետին թողլով կիրակնամուտի մելամաղձոտ եւ լուռ անդորրութիւն մը:

Պէտք եղաւ որ Շողակաթ եւս հրաժեշտ առնէ իր «աղջիկ»էն: Ճնշուած տրամադրութեամբ զատուեցաւ: Քար մը նստեր էր սրտին... Բայց ինչո՞ւ... Տարակոյս մը, գրեթէ դժխեմ ստուգութիւն մը համրօրէն կը տեղաւորուէր իր մտքին խորը, նախազգածութիւնը ունէր կարծէք անխուսափելի վշտի մը: Իր հիւանդ աղջիկը իրեն տպաւորութիւնը թողած էր ծորուն, խուսափուկ, անդրերկրային գոյութեան մը: Ճամբան քալած ժամանակ իսկ, խեղճ կինը կը կարծէր թէ իր մատներուն տակէն բան մը կը փախի, հեզուկ ստուեր մը կը հեռանայ իրմէ: Անիկա ի զուր իր բազուկները կը խաչաձեւէր կուրծքին վրայ, հոն իր կողերուն տակ պատկերը կար մոմի մը որ կը նուաղի ու ինքզինքը կը սպառէ յետին կայծկլտումներով:

Արդարեւ, յաջորդ Կիրակին, երբ Շողակաթ այցելեց հիւանդանոց, Ժիզել փոխադրուած էր ուրիշ յարկաբաժին մը: Իր երկիւղը կը թանձրանար: Բացատրութիւն ուզելու կարիքը չունեցաւ բնաւ: Սրահէն ներս մտած ատեն զգաց թէ ճակատագրին մէկ կարգադրութիւնն է որ կ'ամբողջանայ այդ ձեւով:

Հոն, անարիւն, դալուկ կիներու կարգին պառկած էր եւ Ժիզելը: Օրհասական հիւանդներ ըլլալին կարծէք, լքուեր իրերու նման մոռցուած էին այդտեղ: Քանի մը ցանցառ այցելուներ, ոտքի վրայ, կը պատրաստուէին մեկնիլ:

(Շար. 26)

ՇՆՈՐՀԱԻՈՐՈՒԹԻՒՆ

Մարսէյլի Սահակ – Մեսրոպ եւ Նիսի Սայաթ Նովա երգչախումբերը սրտանց կը շնորհաւորեն Անի եւ Միքայէլ Գօնքէ նորապսակ զոյգը, նաեւ իրենց ծնողքը Տէր եւ Տիկին Ժիւլիէթ, Խաչիկ Երլմազեանը, Տէր եւ Տիկին Վերժին, Ժան-Փիէր Գօնքէն:

HAMASKAINE
CONSTRUIT UNE ECOLE A MARSEILLE POUR 400 ENFANTS

Ça m'intéresse! Je participe!

Hamaskaïne-France
BP 109 — 75422 Paris Cedex 09
Tél. / Fax 01. 45. 23. 29. 05
Internet: www.hamaskaine-france.com

ՑԱՒԱԿՑՈՒԹԻՒՆ

Ալֆորվիլի Հայ Մշակոյթի Տան վարչութիւնը եւ բոլոր անդամները իրենց խորին ցաւակցութիւնները կը յայտնեն, Աննայի, Արաքսի, Արմանի, Արփիկի եւ Արլէնի եւ ընտանեկան բոլոր պարագաներուն իրենց մօր՝ Սրբուհի Նշանեանի մահուան առիթով: Սգակիր է նաեւ Ալֆորվիլի Հայ Մշակոյթի Տունը, որովհետեւ Սրբուհի Նշանեանի մահով կը կորսնցնէ հաստատութեան հիմնադիր անդամներէն մէկը:

***

Ընկերուհի Սրբուհի Նշանեանի մահուան առիթով, Ֆրանսահայ Կապոյտ Խաչի Իլէն Բիւզանդ մասնաճիւղը, իր խորին ցաւակցութիւնները կը յայտնէ իր զաւակներուն եւ ընտանեկան բոլոր պարագաներուն: Ընկերուհի Սրբուհի Նշանեանի մահով մասնաճիւղը կը կորսնցնէ իր նախկին գործօն անդամներէն մէկը:

Association Arménienne d'Aide Sociale

Fête Champêtre Traditionnelle

AU HOME ARMENIEN
107, avenue du Maréchal Lyautey, 83700 SAINT-RAPHAEL

VENDREDI 15 AOUT

— **10h : Messe solennelle Chapelle Saint-Jean célébrée par Monseigneur DARON GEREJIAN**
— **A partir de 12 heures :**
Bar & Buffet, Spécialités arméniennes
Animation :
Marten YORGANTZ et son Ensemble
ARSENE & ALEXANDRE
Renseignements et Réservations : ☎ **04. 91. 14. 33. 10**

Fabriqué & Distribué par CEPOVETT S.A
150, ancienne route de Beaujeu - GLEIZÉ BP 421
69653 VILLEFRANCHE / SAÔNE CEDEX
Tél : 04 74 62 47 00 - Fax : 04 74 68 20 09 - Em@il : stk@stk.fr

EGLISE ST GREGOIRE L'ILLUMINATEUR DE CHAVILLE

INFORMATIONS

Pendant la saison d'été, il n'y aura pas de messe les dimanches :

3 août, 10 août, 24 août.

Les offices reprendront normalement à partir du dimanche 31 août.

***

Le **dimanche 17 août**, à l'issue de la messe de l'Assomption, se déroulera la traditionnelle cérémonie de bénédiction du raisin.

Ecole SIAMANTO

La rentrée des classes et les inscriptions de l'école hebdomadaire Siamanto de Bagneux auront lieu le :

mercredi 17 septembre à 15h
à l'école Henri Wallon,
2, avenue de Stalingrad à Bagneux

Les cours d'arménien sont assurés par deux enseignantes, depuis le niveau de la maternelle, jusqu'à la préparation de la langue vivante I, II ou III au baccalauréat.

La classe du mercredi matin est adaptée aux plus jeunes, âgés de 6 à 10 ans pour la plupart.

La classe du mercredi après-midi accueille les adolescents et enfants au-dessus de dix ans.

Les jeunes parents et anciens élèves apportant un nouveau dynamisme, des grands-parents, pour certains, bénévoles depuis plus de vingt ans et garants de la continuité de l'école de Bagneux, et des amis de l'école, composent les membres d'une association qui entoure les maîtresses pour les soutenir dans leur tâche et organiser des activités de loisirs ou éducatives, et qui assure la bonne gestion de l'école.

Pour tout renseignement :
— Mme Lucie Dossikian: 01 45 46 10 11
ou
— Mme Elisabeth Davidian :
01 46 65 81 53

MAISON DE LA CULTURE ARMENIENNE D'ALFORTVILLE

ANNEE SCOLAIRE
2003—2004
27ème Rentrée
Le LUNDI 22 SEPTEMBRE

1977 : 7 élèves
2003 : 300 élèves

Secteurs d'activités permanentes proposés :

LANGUE ARMENIENNE (17 niveaux)
Initiation— Enfants— Adolescents— Collège— Préparation Bac*— Conversation Adultes

EVEIL A LA CULTURE ET A L'IDENTITE ARMENIENNE (3 niveaux)
Cours d'histoire et géographie

DANSE ARMENIENNE (10 niveaux)
Académique— traditionnelle— folklorique

MUSIQUE (10 niveaux)
Eveil Musical— Solfège— Piano— Violon— Guitare
Musiques d'ensemble (guitares)

DESSIN— ARTS PLASTIQUES (4 niveaux)

ECHECS (2 niveaux)

ANGLAIS (4 niveaux)
Initiation primaire— soutien collège

* *Félicitations aux 15 (sur 15) élèves MCA ayant réussi le BAC dont les 9 ayant présenté l'arménien*

Inscriptions :
les 10, 13 et 17 septembre,
de 14h30 à 18h
Renseignements auprès de la Direction

9, rue de Madrid — 94140 Alfortville
tél: 01.43.76.55.89 - fax: 01.43.78.66.64
e-mail: mca.alfo@wanadoo.fr

ՀՈԳԱԲԱՐՁՈՒԹԻՒՆ
ՍՈՒՐԲ ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՄԿՐՏԻՉ
ՄԱՅՐ ՏԱՃԱՐԻ

EPHORIE
DE LA CATHEDRALE
ST-JEAN BAPTISTE

ՈՒԽՏԱԳՆԱՑՈՒԹԻՒՆ
ՍՈՒՐԲ ԷՋՄԻԱԾՆԻ
ՄԱՅՐ ՏԱՃԱՐԻ ԿԱՌՈՒՑՄԱՆ
1700-ԱՄԵԱԿԻՆ ԱՌԻԹՈՎ

Նախաձեռնութեամբ՝ Փարիզի եւ Շրջանի
ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ

ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ, ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ 30-ԷՆ
ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ, ՆՈՅԵՄԲԵՐ 6

Այս ճամբորդութեան համար նախատեսուած է՝
8 օրուան համար՝ 1180 Եւրօ
Առանձին սենեակի պարագային՝ 1355 Եւրօ
(Օդանաւ, օդակայանի տուրք, վիզա, պանդոկ, շրջապտոյտներ, սնունդ)

Արձանագրութեան վերջին պայմանաժամ՝
ՕԳՈՍՏՈՍ 15

Մանրամասնութեան համար հեռաձայնել Առաջնորդարանի Քարտուղարութեան՝
01 43 59 67 03 թիւին

Les Coupons d'Alsace

21, av. d'Helvétie
25203 MONTBÉLIARD
Tél. 03 81 94 38 10

Z.I. Les Arbletiers
25400 AUDINCOURT
Tél. 03 81 35 51 93

65, avenue Jean Jaures
90000 BELFORT
Tél. 03 84 21 62 66

Imprimé sur les Presses du Journal «HARATCH»
83, rue d'Hauteville — 75010 PARIS
SIRET : 571 027 317 000 15 **Commission paritaire : No 55935**

ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ
ՅՈՒԼԻՍ 31
JEUDI
31 JUILLET
2003

LE NUMERO: 1 €

ՅԱՌԱՋ

ՕՐԱԹԵՐԹ

ՀԻՄՆԱԴԻՐ՝ ՇԱՒԱՐՇ ՄԻՍԱՔԵԱՆ (1884 - 1957)

HARATCH

LE PREMIER QUOTIDIEN ARMENIEN EN EUROPE FONDE EN 1925

DIRECTRICE : ARPIK MISSAKIAN

83, RUE D'HAUTEVILLE — 75010 PARIS
TEL. : 01 47 70 86 60 — FAX : 01 48 00 06 70
E-MAIL : jharatch@aol.com

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ֆրանսա : Տար. 230 եւրօ — Վեցամսեայ : 122 եւրօ
Արտասահման : Տար. 270 եւրօ (Ամէնօրեայ առաքում)
247 եւրօ (Շաբաթական առաքում) — Հատը : 1 եւրօ
C.C.P. PARIS 15069-82 E

78ՐԴ ՏԱՐԻ – ԹԻՒ 20·741

Fondateur SCHAVARCH MISSAKIAN

78e ANNEE — N° 20·741

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՃԱԿԱՏ

«ԱՐՄԷՆՓՐԷՍ»

(Յուլիս 29 / 30)

Տ. ՆԱՂԴԱԼԵԱՆԻ ՍՊԱՆՈՒԹԵԱՆ ԴԱՏԸ ՍԿՍԱԾ

Հանրային Հեռատեսիլ – ձայնասփիւռի ընկերութեան խորհուրդին նախագահ Տիգրան Նաղդալեանի սպանութեան (2002 Դեկտեմբեր 28) դատը սկսած է Յուլիս 29-ին: Կան 13 ամբաստանեալներ որոնց կարգին է նախկին վարչապետներ՝ Վազգէն եւ Արամ Սարգսեանի եղբայրը Արմէն Սարգսեան: Ամբաստանեալներէն տասը արգելափակուած են, միւսները ստորագրութեամբ յանձնառու եղած են չբացակայելու: Երեք ամբաստանեալներ ԼՂՀ Մարտունի քաղաքէն են, միւսները Հայաստանէն: Ամբաստանութիւնները կը վերաբերին գլխաւորեալ սպանութեան, ապօրինի զէնք ու զինամթերք պահելու, կրելու յօդուածներուն: Դատը յետաձգուած է մինչեւ Օգոստոս 5:

***

ԳԻՒՄՐԻԻ ՍՊԱՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐՈՒՆ ԿԱՍԿԱԾԵԼԻՆԵՐԷՆ ՄԷԿԸ ՁԵՐԲԱԿԱԼՈՒԱԾ

Յուլիս 11-ին Գիւմրիի Յաղթանակի պողոտային վրայ կատարուած սպանութիւններու մասնակիցներէն Արտեմ Մակարեան ձերբակալուած է. ան կը մեղադրուի ապօրինի զէնք, զինամթերք պահելու, կրելու մեղքով: Պատահարէն ի վեր կը փնտռուէր:

ԼՂՀ

ԱՐՏԱՔԻՆ ԳՈՐԾԵՐՈՒ ՆԱԽԱՐԱՐՈՒԹԵԱՆ ՏԱՍՆԱՄԵԱԿԸ

Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետութեան Արտաքին գործերու նախարարութիւնը Յուլիս 29ին հանդիսաւոր կերպով նշած է իր տասնամեակը: Նոյն առիթով Ստեփանակերտ գացած է Հայաստանի Արտաքին գործերու նախարար Վ. Օսկանեանի գլխաւորած պատուիրակութիւնը որուն մաս կազմած են Հայաստանի վեց երկիրներու մէջ գործող դեսպանները: Օրուան նշումները սկսած են նախագահ Ա. Ղուկասեանի ողջոյնի ուղերձով: Տասը տարուան աշխատանքը ամփոփած է Արտաքին գործերու նախարարը Աշոտ Ղուլեան: Եզրակացուցած է թէ ԼՂՀ-ը փաստացի կերպով կայացած պետութիւն է եւ ատիկա պէտք չէ անտեսուի միջազգային հանրութեան կողմէ: Արցախցիներուն ներկայի գլխաւոր նպատակն է հասնիլ իրենց երկրին միջազգային ճանաչումին: Նախարարը խօսելով Ղարաբաղի հակամարտութեան կարգաւորումին մասին, շեշտած է թէ բանակցութիւնները պէտք է հիմ ունենան երեք սկզբունք. ա) ԼՂՀ չի կրնար Ազրպէյճանի ենթարկուիլ, բ) բացառուած է որ ԼՂՀ միջնադէր տարածքի բնոյթով ըլլայ, առանց Հայաստանի հետ ցամաքային կապի, գ) ԼՂՀ ապահովութեան սեփական միջազգային երաշխիքներ պէտք է ունենայ որոնց մակարդակը պիտի որոշէ Ղարաբաղի ժողովուրդը:

ՊԱՇՏՕՆԱԶՐԿՈՒՄ ԶՕՐԱՎԱՐ Լ. ՍՏԵՓԱՆԵԱՆԻ

Յուլիս 28-ին, Նախագահ Ռ. Քոչարեան, յատուկ հրամանագրով, պաշտօնանկ ըրած է Հայաստանի սահմանապահ զօրքերու երկար տարիներու հրամանա –

ՀԱՅՏԱՐ ԱԼԻԵՒ ՄԱՀԱՑԱ՞Ծ Է

Ազրպէյճան նախագահական ընտրութեան նախօրեակին քաղաքական ցնցումներու շրջան մը կ'ապրի, ներկայի նախագահ ու ընտրութեան թեկնածու Հ. Ալիեւի առողջական վիճակին պատճառով: Ծանօթ է որ ան վերջերս կրկին հապճեպով փոխադրուած էր Անգարայի զինուորական հիւանդանոցը: Անկէ ի վեր շահարկումի նիւթ է անոր առողջական կացութիւնը:

Յուլիս 29-ին ազրպէյճանական ընդդիմադիր ճակատի «Ազատլըք» թերթը հիմնուելով Անգարայի հիւանդանոցի մէկ աշխատողին տեղեկութեան, գրած է թէ Ալիեւ մահացած է Յուլիս 26-ին: Մինչ Յուլիս 30-ի «525» իշխանամէտ թերթին համաձայն Ալիեւի առողջութիւնը կը բարուքի, ան մօտէն կը հետեւի իր երկրին անցուդարձին, մօտ օրէն Բաքու կը վերադառնայ, եւ այլն:

Ընդդիմադիր ուրիշ թերթ մը «Ենի Մուսավաթ» գրած է թէ իշխանութիւնները փութով Բաքու փոխադրած են յատուկ զօրքերու ստորաբաժանումներ: Պատասխանատուներ չեն ժխտած լուրը, սակայն, ըսած են թէ ատիկա Հ. Ալիեւի առողջական վիճակին կապուած հաւանական զարգացումներու վախով չէ, այլ՝ Հայաստան – Ազրպէյճան յարաբերութիւններու ձգտուած կացութեան բերումով: Ըստածէն մեկնելով դժուար չէ կռահել թէ Ղարաբաղ – Ազրպէյճան սահմանին վրայ վերջին օրերուն հրադադարը բռնաբարելու արարքները որո՛ւն գործին կը ծառայեն, երբ սա կամ նա անխուսափելի հետեւութեամբ Բաքու փոխադրուած զօրաբաժիններուն համար պատճառաբանութիւն մը պէտք է գըտնել...:

տարը՝ ասպ-զօրավար Լեւոն Ստեփանեանը: Այս պաշտօնազրկումը հետեւանքն է իր տեղակալին գնդապետ Վահան Մխիթարեանի որպէս կաշառակեր ձերբակալութեան, որ տեղի ունեցած էր նախորդ օրը, ինչպէս գրեցինք մեր նախորդ թիւով: Յարդ, յայտնի չէ թէ ի՞նչ նպատակաւ եւ որո՞ւ հաշւոյն կատարուած է այդ չարաշահութիւնը: Ենթական եղբայրն է Ազգային ժողովի երեսփոխան՝ Մեխակ Մխիթարեանի, անդամ Օրինաց Երկիր կուսակցութեան: Ինչ կը վերաբերի զօրավար Ստեփանեանի, սպայ էր խորհրդային բանակի մէջ եւ 1992-էն ի վեր հրամանատարն էր սահմանապահ ուժերուն: Ռ. Քոչարեան իր պաշտօնին նշանակած է Վիաչեսլաւ Ոսկանեանը:

***

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՕԴԱՅԻՆ ԳԻԾԵՐԸ IATA-Ի ԱՆԴԱՄ

Հայկական միջազգային օդային գիծերը Յուլիս 24-ին անդամ դարձած են օդային երթեւեկի միջազգային ընկերակցութեան: Ասիկա կը նշանակէ որ Հայկական գիծերն ալ կը ներկայանան որպէս միջազգային չափանիշներով գործող ընկերութիւն: Այդ անդամակցութիւնը առիթ կու տայ ուղղակի պայմանագիր կնքելու այլ ընկերութիւններու հետ:

***

ՄԱՐԶԱԿԱՆ

Ա. ՍԻՄՈՆԵԱՆ ԱՄՆ-ՈՒ ԱԽՈՅԵԱՆ

Արտեմ Սիմոնեան Հայաստանէն ԱՄՆ փոխադրուած կռփամարտիկ մըն է: Ան 54 քկ. արհեստավարժ դասակարգին մէջ յաղթելով մեքսիքացի Կ. Պոնտերային, ԱՄՆ-ու ախոյեան դարձած է:

ՊՈԼԻՍ

ՊՈՅԱՃԸԳԻՒՂԻ ԵՐԿՈՒ ԿԱԼՈՒԱԾՆԵՐՈՒՆ ՀԱՐՑԷՆ ՄԷԿԸ ԿԱՐԳԱԴՐՈՒԱԾ

Վոսփորի ափի Պոյաճըգիւղի եկեղեցիին Թաղական խորհուրդը օգտուելով կալուածատիրութեան նոր օրէնքի տրամադրութիւններէն, Վագըֆներու տնօրէնութեան դիմած է, երկու պահանջ ներկայացնելով: Առաջինը վերաբերած է եկեղեցիին պատկանող աղբիւրի ու ջուրի շտեմարանի մը, որ ներկայիս հոնկէ անցած ճամբուն միւս կողմը մնացած ու քաղաքապետութեան կողմէ սեփականացուած է: Թաղականութիւնը պահանջած է որ աղբիւրը ու շտեմարանը իրենց բուն տիրոջ վերադարձուին:

Երկրորդ դիմումով պահանջուած է որ եկեղեցիին շէնքին յարակից եկեղեցապատկան հողամասը պաշտօնապէս արձանագրուի որպէս եկեղեցիին սեփականութիւն:

Ինչպէս կը տեղեկացնէր «Մարմարա» (Յուլիս 21), Վագըֆներու տնօրէնութիւնը պատասխանած է զոյգ դիմումներուն: Անոնցմէ առաջինը մերժուած է, տրուած այն պատճառաբանութեամբ որ աղբիւրը այլեւս ուրիշ հաստատութեան մը անուան արձանագրուած է:

Իսկ երկրորդ կալուածը, 1495 քառակուսի մեթրնոց հողամասը, որոշուած է որ պէտք է արձանագրուի եկեղեցիին Թաղական խորհուրդին անուան: Տնօրէնութիւնը յանձնարարած է որ կատարուի անհրաժեշտ դիմումը: Հարցը այն է որ դիմումները արձանագրող մարմինները յայտնած են թէ տակաւին նման կիրարկութիւն կատարուած չէ եւ իրենք ալ չեն գիտեր թէ ինչ ձեւակերպութիւն պէտք է ընել: «Մարմարա» կը մաղթէ որ անցողակի անորոշութիւն մը ըլլայ այդ մէկը եւ շուտով կատարուի որոշուած արձանագրութիւնը:

ՄԱՄՈՒԼ

«LE FIGARO»

(30 juillet)

QUAND L'ORIENT RENCONTRE L'OCCIDENT

Այս խորագրին տակ, Վիանէ Օպէր կ'անդրադառնայ Յոյներու եւ Թուրքերու անցեալի «յուշերուն», ծանրանալով նաեւ Հրեաներու դէմ տարուած պոկրոմներուն վրայ, Պոլսոյ մէջ: Կ'ակնարկէ Ունեւորութեան տուրքին, շեշտելով թէ 1942-ի վերջերը անոր նպատակն էր ազատագրել երկրին տնտեսութիւնը Յոյներէն, Հրեաներէն եւ Հայերէն: Մահմետականները 5%-ի տուրք ունեցան, Յոյները 156%, Հրեաները՝ 179 եւ Հայերը 232: Շատեր ամէն ինչ կորսնցուցին: Յօդուածագիրը կը յիշէ Հայուհիի մը վկայութիւնը: Կ'ըսէ թէ 1400 Հայեր եւ Հրեաներ Աշքալէի տաժանակիր աշխատանքի ճամբարը փոխադրուեցան:

ՕՐՈՒԱՆ ԴԷՊՔԵՐԸ

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏՈՂՈՎ

ՖՐԱՆՍԱՅԻ հիւսիսային շրջաններու անտառային հրդեհները որոնց ծաւալը ամէն օր կ'ընդլայնի, մեծագոյն մտահոգութիւնը դարձած են իշխանութիւններուն: Հազարաւոր հեկտար տարածքներ մոխրացած են, տնտեսական ու բնապահական լուրջ վնաս պատճառելով: Զբօսաշրջական օթեւաններէ, բնակարաններէ բնակիչներ կը պարպուին, աւելի ապահով վայրեր փոխադրուելու համար ու անկարելի կ'ըլլայ հրդեհները սահմանափակել: Յուլիս 29-ին Իտալացիներէն ետք, ռուս հրշէջներ ու հրշէջ կազմաւորումներ ալ հասած են Վարի շրջանը՝ օժանդակելու տարուած ջանքերուն: Նախագահ Շիրաքէն ետք, Ներքին գործերու եւ Արդարութեան նախարարները՝ Ն. Սարքոզի եւ Տ. Փէրպէն հրահանգած են որ պատժական մարմինները ամենայն խստութեամբ վարուին հրձիգներու հետ, քանի որ ստոյգ կը նկատուի որ հրդեհներուն կարեւոր մէկ տոկոսը դիպուածի հետեւանք չէ, այլ՝ դիտումնաւոր հրձիգ արարքներու:

ԱՄԵՐԻԿԱՅԻ զինուորներու խուզարկումները օրէ օր ա՛լ աւելի անհամբերութիւն եւ անհանդուրժողութիւն կը մատնեն իրենց բրտութեամբ: Ս. Հիւսէյնի երկու զաւակներուն սպանութենէն ետք անոնք զինքն ալ ձեռք անցընելու մտասեւեռումով յաճախ անտրամաբանական արարքներ կը գործեն: Թիքրիթի մէջ Ամերիկացիները Յուլիս 29-ին ձեռք անցուցած են երեք անձեր որոնց մասին կ'ըսուի թէ Ս. Հիւսէյնի ամենամօտիկներէն էին: Միւս կողմէ, ամերիկեան ուժերու դէմ յարձակումները կը շարունակուին: Ալ Արապիյա հեռատեսիլի կայանը նոյն օրը սփռած է ձայներիզ մը որպէս Ս. Հիւսէյնի կողմէ արձանագրուած, ուր ան կ'ողբայ իր որդիներուն մահը ու վերջնական պարտութիւն կը նախատեսէ Ամերիկացիներուն համար: Քաղաքական դետնի վրայ, անցման շրջանի կառավարութեան խորհուրդը Յուլիս 29-ին գումարուած ու որոշած է որ ինը հոգինոց նախագահական կազմ մը ընտրուի, կրօնական ու ցեղային հիմերու վրայ. անոնց ամէն մէկը կառավարութեան կազմը պիտի գլխաւորէ ամիս մը: Ընտրուածներուն հինգը շիի են, երկուքը սիւննի, երկուքը քիւրտ:

Ճ. ՊՈՒՇ Իսրայէլի վարչապետ Ա. Շարոնի հետ տեսակցելէ ետք, սկզբնական վճռակամութիւնը կարեւոր չափով զեղչած է, Իսրայէլն ու պաղեստինեան տարածքը անջատելու կոչուած պարիսպին նիւթով: Ըսած է թէ իր խօսակիցը ամենայն յստակութեամբ բացատրած է թէ որքա՛ն փափուկ հարց է այդ մէկը, խոստանալով այդ մասին շարունակել երկխօսութիւնը եւ վիճարկումը: Շարոն ըսած է նաեւ թէ պատրաստ է քննելու պաղեստինեան հողերու վրայ հաստատուած իսրայէլեան ապօրինի գաղութները տեղափոխելու խնդիրը: Ամէն պարագայի, Իսրայէլն ու Պաղեստինը անջատելու համար ձեռնարկուած պատին շինութիւնը կը շարունակուի:

ԼԻՊԵՐԻԱՅԻ հակամարտ ուժերու կռիւներուն վերջ տալու մտադրութեամբ ՄԱԿ-ի ընդհանուր քարտուղարը Ք. Անան ծրագիր մը կը մշակէ, որպէսզի միջամտութեան ՄԱԿ-ի ուժեր ղրկուին տեղւոյն վրայ: Անան նամակով մը Կազմակերպութեան Ապահովութեան Խորհուրդին դիմած է, մանրամասնելով ծրագիրը եւ խնդրելով որ անյապաղ նկատի առնուի իր դիմումը: Մինչ այդ, սովահար ու սարսափահար Լիպերիացիները կը

(Շար.ը Դ. էջ)

ՀԱՐՑԱԶՐՈՅՑ «ՀԱՄԱԶԳԱՅԻՆ»Ի ԿԵԴՐ. ՎԱՐՉՈՒԹԵԱՆ ԱՏԵՆԱՊԵՏ ՄԿՐՏԻՉ ՄԿՐՏԻՉԵԱՆԻ ՀԵՏ

«ԱԶԴԱԿ». – Ընկ. Մկրտիչեան. վերջերս տեղեկացանք, որ «Համազգային»ի Կեդր. վարչութիւնը «Նշան Փալանճեան» ճեմարանի կալուածին վրայ գտնուող երեք շէնքերէն երկուքը վարձու տուած է: Կրնա՞ք տեղեկութիւններ տալ այդ մասին:

ՄԿՐՏԻՉ ՄԿՐՏԻՉԵԱՆ. – Ի հարկէ. երկու շէնքերը վարձու տրուած են դպրոցի մը, երեք քառամեակի տեւողութեան մը համար, այսինքն՝ ընդամէնը տասներկու տարիներ: Վարձակալ դպրոցը ճեմարանի նման «լայիք» դպրոց մըն է, որ արդէն սկսած է նորոգման աշխատանքները, պատրաստուելով Սեպտեմբերի վերամուտին համար:

Հ. – Գիտէ՞ք, որ Կեդր. վարչութեան այս քայլը յուզում յառաջացուցած է հանրութեան մօտ, բայց մանաւանդ՝ ճեմարանական շրջանակներէն ներս:

Մ. Մ. – Այդ պակաս էր, որ յուզում չյառաջացնէր: Կեդր. վարչութեան որոշումն ալ դիւրաւ տրուելիք որոշում չէր: Մասնաւորապէս անձնապէս յուզական ներքին տագնապներէ անցած եմ. վերջապէս «Նշան Փալանճեան» ճեմարանը ինծի համար 40 տարիներէ ի վեր տուն եղած է եւ կը շարունակէ մնալ – չմոռնանք, որ կալուածին ամբողջութիւնը չէ, որ վարձու տրուած է: Կը հասկնամ մանաւանդ, որ Լիբանանէն դուրս գտնուող ճեմարանականներուն համար աւելի դժուար ընդունելի ըլլայ ճեմարանի նոյնիսկ ժամանակաւոր կորուստը, անոնցմէ շատեր իրենց երեւակայութեան մէջ ունին նախապատերազմեան եռուն հաստատութիւնը. դժբախտաբար տունէ մը ի վեր այդ վիճակը գոյութիւն չունի. կ'ենթադրեմ, որ այս կացութեան գլխաւոր պատճառը շրջանի հայութեան զանգուածային ու խուճապային պարպումը եղաւ պատերազմի առաջին իսկ օրէն: Բոլորիս զգացումները վիրաւոր են, սակայն բանականութիւնը վերջ ի վերջոյ պէտք է յաղթանակէ, որպէսզի թէ՛ ճեմարանը («Նշան Փալանճեան» ճեմարանի մասին է խօսքը), թէ՛ «Համազգային»ը շահաւոր դուրս գան, թէ՛ նիւթապէս, թէ՛ բարոյապէս: «Նշան Փալանճեան» ճեմարանը 25 տարի շարունակ (1950-էն մինչեւ 1975-ին ծայր առած Լիբանանի քաղաքացիական կռիւներուն բռնկիլը) բազմաթիւ սերունդներու օրրանը հանդիսացաւ. տակէ ետքն ալ, առաւել կամ նուազ չափով պակասաւոր դասարաններով, մինչեւ երկու տարի առաջ իր նախակրթարանով ու մանկապարտէզով, կարելի է ըսել, կրցաւ դիմանալ:

Հ. – Բայց ինչո՞ւ այդպէս չշարունակուեցաւ:

Մ. Մ. – Լիբանանի պատերազմին ընթացքին «Համազգային»ը եւ ճեմարանի տնօրէնութիւնը նիւթական մեծ զոհողութիւններու գնով «Նշան Փալանճեան»ը պահեցին, հակառակ այն իրողութեան, որ աշակերտութեան թիւը շատ նահանջած էր: Դպրոցը պահուեցաւ, որովհետեւ կարելի չէր քաղաքի հայ երախաները առանց հայկական կրթութեան պահել. կամ անոնց կեանքը վտանգելով՝ զանոնք սահմանագիծերու մէջէն փոխադրել դէպի Պուրճ Համուտ կամ Անթիլիաս: Նաեւ՝ «Ն. Փալանճեան»ը կարելի չէր լքել, քանի գրաւումի վտանգը առկայ էր ժամանակի անիշխանական մթնոլորտին մէջ:

Պատերազմի աւարտին գերմարդկային ճիգեր թափուեցան տնօրէնութեան եւ ուսուցչական կազմին կողմէ, որպէսզի դպրոցը դէթ մասամբ «վերաբնակեցուի», սակայն այդ աշխատանքները շօշափելի արդիւնքի չհասան. սկիզբը փոքր յաւելում մը արձանագրելէ ետք՝ աշակերտութեան թիւը տարուէ տարի պակսեցաւ եւ երկու տարի առաջ միայն «Նշան Փալանճեան» ճեմարանի աշակերտութիւնը փոխանցուեցաւ «Մ. եւ Հ. Արսլանեան» ճեմարանին:

Հ. – Կարելի՞ է ըսել, ուրեմն, որ «Ն. Փալանճեան»ը փակուեցաւ տնտեսական պատճառներով:

Մ. Մ. – Այո՛. բայց ոչ միայն տնտեսական պատճառներով: Դեր խաղացին նաեւ մանկավարժական նկատումներ: Փոքրաթիւ աշակերտութեամբ գործող վարժարաններու ընկերային մթնոլորտը բնականոն չըլլար:

Հ. – Կարելի չէ՞ր, դպրոցի փոխարէն, ուրիշ կրթական կամ մշակութային ծրագիրներ իրականացնել «Ն. Փ.» ճեմարանէն ներս:

Մ. Մ. – Տեսականօրէն անշո՛ւշտ. ծրագիրներ ալ կազմուած են. բայց այդ ծրագիրները իրենց գործադրութեան համար կը կարօտին մեծ գումարներու: Իսկ Կեդր. վարչութեան տրամադրութեան տակ այդ գումարները գոյութիւն չունին: Ընդհակառակն՝ պարտատէրերը մեզմէ ակնկալութիւններ ունին իրենց ի պատիւ՝ անոնք շատ ազնիւ ու համբերատար եղած են եւ կը շարունակեն մընալ. այդ համբերութիւնն ու ազնուութիւնը կարելի չէ յաւիտեանս շահագործել:

Հ. – Այսինքն ճեմարանը տնտեսակա՞ն պատճառներով վարձու տուիք:

Մ. Մ. – Աւելորդ հարցում է. կալուած մը ուրիշ ի՞նչ պատճառով վարձու կու տան: Նախ ըսեմ, որ ճեմարանը չէ, որ վարձու տուած ենք, այլ ժամանակաւոր կերպով «Ն. Փալանճեան» ճեմարանի կալուածին մեր կողմէ առայժմ անգործածելի մասը՝ մեծ մասը, երկու երրորդը: Իսկ ճեմարանը գոյութիւն ունի՛: Այսինքն, 1930-ին, Լեւոն Շանթի եւ Նիկոլ Աղբալեանի հիմնած Հայ ճեմարանը ողջ է, կենսունակ է, կազմակերպ է. ան մօտ 750 աշակերտ ունի եւ Լիբանանի լաւագոյն վարժարաններէն է: Կեդրոնական վարչութեան գրասենեակներն ալ կը մնան «Նշան Փալանճեան»ի կալուածին վրայ: Գիտէ՞ք, մինչեւ «Նշան Փալանճեան» ճեմարանի կալուածը հաստատուիլը, Հայ ճեմարանը ուրիշ երկու շէնքերու մէջ գործած է: Մէկը հիմա փլած է, իսկ միւսը տակաւին կանգուն է. շատեր, որոնց կարգին ճեմարանականներ, տեղեակ չեն վերջինիս վայրէն:

Հ. – Կը ներէք, եթէ ձեզ քիչ մը եւս բարկացնեմ. ըսել կ'ուզէք, որ «Ն. Փալանճեան» ճեմարանի կառո՞յցն ալ օր մը կրնայ մոռցուիլ:

Մ. Մ. – Նայեցէ՛ք. ճեմարանէն ներս սորված եմ նիւթեղէն ֆէթիշներու կարեւորութիւն չտալ՝ մանաւանդ Սփիւռքի՛ մէջ: Պատերը չեն կարեւորը, այլ անոնց մէջ եռացող կեանքը: Աւելի՛ ընդհանրապէս: Բայց, անշուշտ, «Ն. Փալանճեան» ճեմարանի պարագան տարբեր է: Այդտեղ պատմութիւն կայ. Հայոց պատմութեան կտոր մը խտացած է հոն: Զարմանալի՛ բան է. Նիկոլ Աղբալեան հոն չէ եղած, իսկ Լեւոն Շանթ հազիւ տարի մը կրցաւ վայելել իր երազներուն մօտեցող դպրոցը: Երկուքն ալ, սակայն, ներկա՛յ են այդտեղ եւ սխալ չհասկնանք, խօսքս կիսանդրիներուն մասին չէ, իրենց ամբողջ էութեան մասին է. անոնք այդ ձեւով ներկայ էին կիսանդրիներէն առա՛ջ ալ. ի դէպ՝ կիսանդրիները կան ու անսասան կը մնան իրենց տեղը: «Նշան Փալանճեան» ճեմարանի մէջ պաղ պատերազմի օրերուն տեղի ունեցած է Հրաչեայ Քոչարի հանդիպումը Սիմոն Վրացեանին հետ. այդտեղ, իրեն համար արգիլեալ գօտիի մէջ, տեղի ունեցած է Արամ Խաչատրեանի հանդիպումը «մաուզերիստ»ներուն հետ. այդտեղ Մորուս Հասրաթեան մեզի խօսած է Ղարաբաղի մասին, մեզի զգացնելով, որ մենք նոյնն ենք. այդտեղ, նոյն «Վասպուրական» սրահին մէջ, պատօրէն արտայայտուեցան «Սունդուկեան» թատրոնի դերասաններ՝ Մհեր Մկրտչեանի, Խորէն Աբրահամեանի եւ ուրիշներու ազգային զգացումները՝ երգով եւ արտասանութեամբ. այդտեղ, առաջին անգամ ըլլալով Սփիւռքի մէջ, հնչեց Մհեր Մկրտչեան – Խորէն Աբրահամեան երկեակին կողմէ երգուած «Զարթի՛ր, լա՛օ»ն:

«Ն. Փալանճեան» ճեմարանը պատմական վայր է, որովհետեւ այդտեղ, առանց յայտարարութեան, լռութեան մէջ, վաթսունական թուականներուն տողանցող ճեմարանական աշակերտութեան աչքին առջեւ անզգալաբար վերջ գտաւ 1920-ին սկսած եւ ամբողջ յիսնամեակ մը հայութիւնը կրծած քաղաքացիական պատերազմը: Հայութեան ներքին հաշտութեան վա՛յրն է «Նշան Փալանճեան» ճեմարանը: Ասանկ բան կը մոռցուի՞: Եթէ մոռցուի, կը նշանակէ մեր փառաւոր պատմութեան արժանի հաւաքականութիւն չենք. խօսքը, անշուշտ, միայն ճեմարանականներուն մասին չէ: Եթէ միայն ճեմարանականներու պատանեկան յիշատակները ըլլային, այդ յիշատակներու անհետացումով կը մոռցուէր նաեւ «Նշան Փալանճեան» ճեմարանը՝ Քանթարիի Հայ ճեմարանին պէս, որուն առջեւէն ամէն օր կ'անցնիմ, սակայն նայուածքի մը նոյնիսկ չարժանանար ան:

Հ. – Ընկեր Մկրտիչեան, չեմ կրնար հետեւիլ ձեր մտածումներու թելին. հակասութեան մէջ չէ՞ք:

Մ. Մ. – Յետոյ ի՞նչ. ո՞վ ըսաւ, որ մարդկային ուղեղին եւ սրտին մէջ ամէն ինչ հոլիվուտեան ֆիլմի մը պէս հեզասահ պէտք է ընթանայ: Բայց հակասութեան մէջ չեմ. ո՛չ: «Ն. Փալանճեան» ճեմարանը պատմական վայր ըլլալով մէկտեղ, պէտք է ծառայէ կեանքին՝ յատկապէս դպրութեան եւ մշակոյթին. ան թանգարան չէ, որովհետեւ թանգարանները փաստօրէն մշակութային գերեզմաններ են. ըսենք՝ մշակութային զմռսուած դիակներու ցուցափեղկեր. իսկ «Ն. Փալանճեան» ճեմարանը դեռ կեանքին, մեր կեանքին տալի՛ք ունի: Քիչ առաջ կ'ըսէի, որ «Համազգային»ի Կեդր. վարչութիւնը նիւթական դժուարութիւններու առջեւ է. եթէ յոռետես ըլլայի, պիտի գործածէի «աղէտալի» բառը: Պատճառները բազմազան են. մասամբ կախեալ են համաշխարհային ներկայ տնտեսական վիճակէն, հայութեան կեանքէն ներս վերջին տասնամեակին տեղի ունեցած փոփոխութիւններէն եւայլն. անոնց մասին խօսիլը այսպիսի հարցազրոյցի մը ծիրէն դուրս կ'իյնայ: Ըսեմ միայն, որ լիբանանեան պատերազմին ընթացքին «Համազգային»ը, փրկելու համար իր կրթական գործը, պարտաւորուեցաւ ռումբերու տակ կառուցել Լիբանանի ներկայ ճեմարանը՝ «Մելանքթոն եւ Հայկ Արսլանեան» ճեմարանը, միաժամանակ օժանդակելով միւսին՝ Մարսէյլի ճեմարանի հիմնադրութեան ու ամրապնդման. այդ գործերը կատարելու համար ծախսուած է «Համազգային»ի կտակներուն եւ ֆոնտերուն մեծագոյն մասը: Մենք պարտաւորութիւններ ունինք նաեւ մեր բարերարներո՛ւն հանդէպ եւ այդ պարտաւորութիւններուն տէր պիտի կանգնինք: Այդ ֆոնտերը ժամանակի ընթացքին պիտի վերականգնե՛նք. ասիկա «Համազգային»ի Պատգամաւորական Ժողովին կողմէ մեր վրայ դրուած պարտականութիւն է: Ասկէ զատ՝ նաեւ պիտի գործե՛նք, իսկ առանց պիւտճէի գործելը կարելի չէ:

Հ. – Գանգատող կայ, որ Կեդր. վարչութիւնը այս քայլը առնելէ առաջ ճեմարանականները չէ լուսաբանած կամ անոնց կարծիքը չէ առած:

Մ. Մ. – Ճիշդ է, գանգատողներէն մէկն ալ տղաս է: Մեր կանոնագրին մէջ այդպիսի բան չկայ: Մենք պարզապէս կ'ապաւինինք ճեմարանականներու, եւ ոչ միայն ճեմարանականներու, ողջմտութեան. անոնց աղբալեանական զգացումին եւ շանթեան երկաթեայ տրամաբանութեան. երկուքին ալ՝ միաժամանակ: Մենք այդպէս գործած ենք, այդպէս ալ պիտի շարունակենք գործել: Կը կարծեմ, որ առաջին «շոք»էն կարճ ժամանակ ետք, ամէն ինչ ամէն մարդու համար յստակ եւ ընդունելի կը դառնայ, որովհետեւ մասնագէտներու վկայութեամբ որդեգրուածը ներկայ պայմաններու մէջ կարելի լաւագոյն լուծումն է: Իմ պարագայիս գոնէ այդպէս պատահեցաւ. մեծ թիւով ծանօթներու ալ. այսինքն՝ գոհունակութիւն գործողութեան ընծայած մեծ առաւելութիւններուն համար եւ սրտին անկիւնը տեւապէս յուզող մանր կսկիծ մը: Այս վերջինն ալ «Ն. Փալանճեան» ճեմարանի յարատեւութեան համար իւրաքանչիւր ճեմարանականի կողմէ վճարուելիք գինն է:

Հ. – Յարատեւութի՞ւն. դուք, կ'երեւի, լաւատես էք. սակայն ոմանք կը կարծեն, թէ յաջորդ քայլը կալուածի վաճառքն է:

Մ. Մ. – Մեր կեանքին մէջ խոր արմատ նետած «բսի – բսային» հաղորդակցութեան միջոցները ցամաքցամաք ցամաքցամաս աշխատելով ամէն ճիգ ու սխալ լուր տարածած էին արդէն. լսեր էի, թէ «Ն. Փալանճեան» ճեմարանի կալուածը արդէն ծախուած է. ես նոյնիսկ նոր տիրոջ անունը «գիտէի»: Դժբախտաբար մեր Կեդր. վարչութիւնը լրատուական այդպիսի ցանցի արագութեան եւ կատարելութեան հետ չի կրնար մրցիլ, որպէսզի անոր կողմէ սփռուող զանազան ու զարմանազան «լուրեր»ուն ատենին հակազդէ: Ճեմարանը վաճառելու որոշում երբեք չէ կայացած. հիմա՛ ալ չկայ: Ապագային ալ, տնտեսական նուազագոյն տրամաբանութիւնը ունեցողը, այդպիսի որոշում չի կրնար կայացնել. դէթ ասիկա՛ է մեր տնտեսական խորհրդականներուն կարծիքը: Ալ չխօսինք ենթակայական կարեւոր տուեալներուն մասին, որոնց մասամբ անդրադարձայ քիչ առաջ: Կան նաեւ տեղական քաղաքական պատճառներ, սակայն անոնք մեր անմիջական հետաքրքրութեան սահմաններէն ներս չեն:

Հ. – Այսի՞նքն. ինչպէ՞ս կ'երեւակայէք «Ն. Փալանճեան» ճեմարանը ապագային:

Մ. Մ. – Ես ճեմարանը առանց աշակերտի չեմ կրնար երեւակայել: Իր ատենին՝ պատերազմէն առաջ, ձեռնարկուեցաւ Անթիլիասի ճեմարանի հողամասի գնման, որովհետեւ «Ն. Փալանճեան»ը յագեցած էր. այսինքն, գոյութիւն պիտի ունենային երկու ճեմարաններ: Ժամանակին շարժումը դէպի լեռ էր: Պատերազմը եկաւ, աշակերտութիւնը նօսրացաւ եւ երկու ճեմարաններու միաժամանակ գոյութիւնը պերճանք դարձաւ: Այսօր սակայն «դէպի լեռ»ը կամաց-կամաց կը վերածուի «դէպի քաղաք»ի. շարժման ուղղութիւնը կը փոխուի: Պէյրութ քաղաքի կեդրոնը դրախտի վերածուելու վրայ է: Ես կ'ակնկալեմ, որ վարձակալ դպրոցը, «Ն. Փալանճեան» ճեմարանին պէս, մեծ յաջողութիւն ունենայ: Եւ այն ատեն պիտի ուզէի տեսնել նախանձի բարերար ազդեցութիւնը մեր դպրասէր հասարակութեան մօտ: Պատգամաւորական Ժողովը որոշած է՝ «պահել «Ն. Փալանճեան» ճեմարանի կալուածը կրկին իբրեւ վարժարան գործածելու կարելիութիւնը». մինչ այդ՝ ան այսպէս պէտք է ծառայէ հայ դպրութեան եւ մշակոյթին:

Հ. – Ձէ՞ք երազեր, ընկեր Մկրտիչեան:

Մ. Մ. – Արգիլուա՞ծ է, միթէ, երազելը: Մարսիլեան ալ երազ էր եւ վերածուեցաւ տոկուն իրականութեան՝ շնորհիւ լաւ ծրագրումի, կամքի գործնական արտայայտութեան, մարդոց ու մարմիններու հետեւողականութեան եւ յարատեւ աշխատանքին: «Մելանքթոն եւ Հայկ Արսլանեան» ճեմարանը կառուցուեցաւ պատերազմի ատեն, երբ Լիբանանի մէջ ամէն ինչ կը փլէր: «Համազգային»ը երբեք դիւրին որոշումներ չէ կայացուցած. անոնք միշտ յախուռն եղած են եւ իրենց փաստացի արդարացումը գտած են յետ գործադրութեան: «Ն. Փալանճեան»ի մէկ մասը վարձու տալու որոշումն ալ ընթացիկ ու երկչոտ որոշում մը չէ:

Հ. – Ընկեր Մկրտիչեան, շնորհակալութիւն կը յայտնենք այս զրոյցին համար:

«ԱԶԴԱԿ», Պէյրութ

ՀԱՄԱՌՕՏ ԱԿՆԱՐԿ ՊՈՒԼԿԱՐԻՈՅ ԳԱՂԹՕՃԱԽԻ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՏՊԱԳՐԱԿԱՆ ՈՒ ՀՐԱՏԱՐԱԿՉԱԿԱՆ ԳՈՐԾԻՆ (1885-1989)

ՅԱԿՈԲ ԿԻԼԻԿԵԱՆ

Ուշագրաւ են նաեւ Արեւելեան Թրակիոյ հայկական գաղթօճախներու պատմական աշխատասիրութիւններ, ինչպէս՝ Յակոբ Աղասեանի «Արդլխանապոլսոյ Հայ գաղութը», Սարգիս Փաչաճեանի «Ռոտոսթոյի Հայերը (1606 – 1022) (երկրորդ հրատարակութիւն Փարիզ)», Վարդան Ոսկիկեանի «Մալկարայի Հայ գաղութը (1610 – 1922)»: Անոնցմէ դուրս լոյս աշխատանք է Օննիկ Մխիթարեանի «Վանի Հերոսամարտը», Արմէն Սեւանի «Նահատակ Գրողներ», Արշակ Ալպոյաճեանի «Պուլկարաց պատմութիւնը անոնց ծագումէն մինչեւ մեր օրերը», Գէորգ Մեսրոպի «Հայկարան»ը եւ այլն: Հայկական ցեղասպանութեան յուշագրական երկեր կը հանդիսանան Մուսթաֆա Նեռիմի «Հայ Եղեռնը», Արամ Անտոնեանի «Այն սեւ Օրերուն» եւ մի քանի ուրիշ հատորներ:

Մեր նպատակէն դուրս կը մնայ քննել այդ գործերու գիտական_ վաւերագրական արժանիքները, բայց մէկ բան պէտք է ընդգծել· բոլոր տպագրուած գործերը իրենց անուրանալի արժէքը ունին եւ ժամանակին հայ քննադատական միտքը անդրադարձած է անոնց:

Պուլկարահայ հասարակութիւնը հեռու չէ եղած ընկերային ու ազգային կեանքէն եւ մասնակցած հասարակական ու քաղաքական տարբեր խմորումներու: 19–րդ դարու վերջաւորութեան մինչեւ 1934 թըւականը եւ ծածկօրէն անկէ իսկ վերջ: Որպէս արձագանգ շարժումներուն, յառաջ կու գայ պահանջը ընկերային, ու քաղաքական բնոյթով գրականութեան: Այդ ուղղութեամբ առաջին նմոյշները կը յայտնուին Ռուսէ ու Լանդայի մէջ տակաւին 1900–ական թուականներուն, որոնցմէ յիշենք կարգ մը թարգմանական գործեր· Վիլհելմ Լիպգնեհթի «Ճանճերն ու սարդերը» 1903, Կարլ Քաուցքիի «Զուարճութեան Տօներ ու Տօներ Կռուի» 1904: Սարգիս Բալաչեանի թարգմանութեամբ կատարուած են նաեւ «Ազգերի Մայիսեան Տօնը», «Կապիտալ եւ Աշխատանք» եւ այլ գործեր, որոնց շարունակութիւնը պիտի ըլլային հատ ու կոտոր համայնավարական գաղափարախօսութեամբ գրքոյկներ 20–ական թուականներուն:

Ազգային խնդիրներու ու հարցերու առընչութեամբ եւ դաշնակցական միտումով գործեր տպագրուած են մասնաւորապէս 1930 – 1940–ական թուականներուն: Կարելի չէ անտեսել այնպիսի գործեր, որոնք կը պատկանին հայ պատմագէտ Հայկ Ասատուրի գրչին, ինչպէս՝ «Հայաստան՝ Արխական Նախադիրք Առաջաւոր Ասիայում», «Մտածումներ հայկական ճգնաժամի, Հայ Ցեղափոխութեան եւ Մայիս 28–ի մասին», ինչպէս եւ երեւելի քաղաքական ու հասարակական գործիչ, զօրավար ու գրող Գարեգին Նժդեհի գործերը՝ «Իմ պատասխանը», «Ամերիկահայութիւնը, Ցեղը եւ տականքը»: Բոլորն ալ ներկայիս հազուագիւտ գրքային նմոյշներ:

Պուլկարահայ գաղթօճախի հոգեւոր – կրօնական պահանջներուն ի սպաս դըրուած են 20–ի մօտ տպագրուած ինքնուրոյն ու թարգմանական գրականութիւն քրիստոնէական բովանդակութեամբ, ինչպէս եւ գիրքեր մահմետականութեան կապակցութեամբ հակաքարոզչութեան նպատակով:

Այս գրական – կրօնական բնագաւառին մէջ բեղմնաւոր եղած է Աբրահամ Ամիրխանեանի գործունէութիւնն ու աշխատանքը: Անոր անունով լոյս տեսած են քանի մը գիրքեր, ինչպէս՝ «Քրիստոնէութեան աստուածային ծագումը», Պարզացէ՛ք Աւետարանը», «Հոգեւոր երգեր», նաեւ «Ղուրանը», «Մուհամէտ» եւ այլն: Աւելի ուշ, 30–ական թուականներուն վերջ, Մխիթարեան ուխտի հայրերը Փլովտիւի մէջ, ուր հաւանօրէն վարժարանի ուսուցիչներ էն, կրօնական գիրքեր հրատարակելով կը շարունակէին քարոզչութիւնը քրիստոնէական վարդապետութեան, գրական տարբեր սեռեր օգտագործելով:

Հայաշատ պուլկարական քաղաքներու մէջ գործող նախակրթարան ու փրոկիմնազիայի հայ աշակերտութեան ուսումնական կարիքները գոհացնելու համար մինչեւ 1944 թուականը տպագրուած են երեք տասնեակ դասագիրքեր՝ հայերէն լեզուի, հայկական քերականութեան, Հայոց Պատմութեան, ուղղագրական, ընթերցարաններ: Անոնց հեղինակներու շարքին կ'արժէ նշել Սուրէն Վեցիկեան (Փլովտիւի Ազգային վարժարանի նախկին տնօրէն, անարդարօրէն գործէ հեռացուած համայնավարական հասարակարգի հաստատումով Պուլկարիոյ մէջ), Հայր Եփրեմ Պօղոսեան, Հայր Համազասպ Ոսկեան եւ ուրիշներ: Համայնավարական իշխանութեան տարիներուն (1944 – 1989) հայեցի դաստիարակութիւնը եւ հայերէն լեզուի ուսուցումը կատարուեցան Խորհրդային Հայաստանէն բերուած արեւելահայերէն լեզուով ու նոր ուղղագրութեամբ դասագիրքերով, որոնք բացասական դեր խաղացին հայերէն լեզուի իւրացման ու գործածութեան ուղղութեամբ: Սխալ հասկացողութեան եւ քաղաքական միտումներու պտուղն էր ատիկա. հիմա տասնեակ տարիներ անհրաժեշտ պիտի ըլլան, որ նոր ազատ պայմաններու տակ, արեւմտահայերէն դասագիրքով եւ դասական ուղղագրութեամբ դասաւանդութեան շընորհիւ սրբագրուի տեղի ունեցած լեզուական խաթարումը:

Պուլկարիոյ հայ գաղութի տպագրական գործի եզակի հրատարակութիւններ կը հանդիսանան Լեւոն Մկրտիչեանի «Պուլկարերէն _ Հայերէն _ Տաճկերէն» բառարանը տպուած 1904–ին Սոֆիա, Հարիթոն Կենատիեւի «Տեսական ու գործնական քերականութիւն պուլկարերէն լեզուի» լոյս տեսած՝ Փլովտիւ 1897–ին, փրոֆէսէօր Վահան Թոթոմեանցի «Կոոպերացիա» աշխատասիրութիւնը, տպուած՝ Սոֆիա 1933–ին, Երուանդ Արք. Փերտահճեանի ուսումնասիրութիւնը՝ «Փ. Պոլսոյ Հայ գաղութի ծագումը եւ անոր եկեղեցին (1828–1928)» եւ այլն:

Բացառիկ հրատարակութիւններ են եւ տարեգիրքերը, որոնք տարբեր նիւթերու կողքին կու տան պատկերն ու վիճակը տարբեր պուլկարական քաղաքներու հայ բնակչութեան, անոր հասարակական կազմակերպութիւններուն, դպրոցներուն ու եկեղեցիներուն մասին կարեւոր յօդուածներու միջոցով: Անոնք սկզբնաղբիւրներ են, Պուլկարիոյ հայկական գաղթօճախի պատմութեան: Առաջին Տարեգիրքերը լոյս կը տեսնեն Սոֆիա, յաջորդաբար. Ռափֆայէլեանի տարեգիրքեր 1924 – 1926 թուականներու եւ Արմէն Սեւանի խմբագրութեամբ գործը 1934–ին ու 1935–ին, «Մասիս» տարեգիրքը: Ցետոյ, 1935–ին, Փլովտիւի մէջ կը տպագրուի Տիգրան Մարտիրոսեանի աշխատանքը՝ «Վիթոշ _ Արարատ» տարեգիրքը, իսկ 1938–ին նոյն քաղաքի մէջ հրապարակ կ'ելլէ «Հայրենի Տարեցոյց»ը Սուրէն Վեցիկեանի ու Յակոբ Մարաշլըեանի հեղինակութեամբ:

Պուլկարահայ տպագրական արտադրանքի շրջանակին մէջ կան երգարաններ, բժշկական, մարզական, բարոյական եւ այլ ժանրերու պատկանող գիրքեր, որ մեծ քանակ մը չեն ներկայացներ, ինչպէս եւ հայատառ թրքերէն գրքոյկներ որոնցմէ միայն վեց վերնագիրներ յաջողած ենք երեւան հանել: Անոնք տպուած են 1897 – 1915 – 1929 շրջանին թրքական իշխանութենէն հալածուած եւ Պուլկարիա ապաստան գտած թրքախօս հայրենակիցներուն համար:

Հայ տպագրական գործը աննշան եղած է համայնավարական–բռնատիրական իշխանութեան տարիներուն (09 – 09 – 1944 – 10 – 11 – 1989) որ պիտի քննենք յատուկ բաժնի մէջ:

Նկատի առնելով Պուլկարիոյ մէջ հայ գրքի տպագրական ու հրատարակչական գործը եւ անոր անմիօրէնակ զարգացման ընթացքը եւ տպագրական արտադրանքի ոչ մեծ տպաքանակը, կարելի է մօտաւորապէս 100 տարուան տպագրական շրջանը բաժանել յարաբերականօրէն չորս ժամանակահատուածներու:

Ա. – Սկզբնաւորութեան շրջան (1885–1900): Այս ժամանակահատուածը կ'ընդգրկէ 15 տարի երբ ընդհատումներով հրատարակուած են 34 հայերէն ու 4 հայատառ թրքերէն գիրքեր ու գրքոյկներ: Տպագրական գործը յառաջ տարուած է միայն երեք քաղաքներու մէջ՝ Փլովտիւ, ուր գործած է «Էտինսթվօ» տպարանը, անդամակցութեամբ ու աշխատակցութեամբ Անտոն Գոչ Պոյաճեանի, Ռուսէ ու տպագրական աշխատանք տարած են Գ. Գ. Մազմանեանի, Գ. Տէօքմէճեանի, Ռոկլեվի եւ այլ տպարանները: Վառնա երրորդ քաղաքն է, ուր ամենաաշխոյժ գործունէութիւն կը ցուցաբերեն միւս երկու քաղաքներու հետ համեմատած Օննիկ Բարսեղեանի «Արեւելեան» (Օրիէնթալ) տպարանը, ինչպէս եւ Քրիչօ Նիքօլովի, «Հայելի»ն, Իրաւունքի եւ այլ տպարանները, որոնք բազմաթիւ հայերէն գիրքեր լոյս կ'ընծայեն: Այս շրջանի տպուած գիրքերու ընդհանուր քանակը 40 է եւ կը ներկայացնէ 11·61 տոկոս:

(Շար. 3)

Թ. ՊԼԷՐԻ ԴԺՈՒԱՐԻՆ ՕՐԵՐԸ

Բրիտանական լրատուները մատնանիշ կ'ընեն Թ. Պլէրի մատնուած դժուարին կացութիւնը որ այնքան նման է իր նախորդին բաժին ինկած տագնապներու օրերուն: Ինչպէս Ճ. Մէյճըրի պարագային որ ամէն անգամ արտասահմանի մէջ գտնուելուն ծանրակշիռ բան մը կը պատահէր, Պլէր ալ Ասիա էր երբ տեղեկացաւ Պաշտպանութեան նախարարութեան խորհրդական Տ. Քէլլիի մահուան:

Քէլլի նոյն ատեն տեղեկատուն էր Պի–Պի–Սի կայանին լրագրողներէն ոմանց: Այսօր այդ տեղեկատուն գոյութիւն չունի ու աշխոյժ վէճերու նիւթ է քաղաքական այժմէականութիւնը ցոլացնելու բրիտանական լրատուներուն կերպը: Այսուհանդերձ, ամէնէն վտանգաւոր կացութեան մէջ գտնուողը կը նկատուի վարչապետը. ան այլեւս վստահութիւն չի ներշնչեր եւ մտահոգիչ են իր հրաժարումը թելադրող կոչերը: Մանաւանդ որ ան Իրաքի պատերազմին մասնակցելու որոշումով, իր կուսակցութեան կեցուածքին դէմ շարժող ղեկավարի մը ծայրագոյն սահմանը փորձեց: Անկէ ի վեր ամէն բան հակառակ կ'ընթանայ իրեն դէմ:

Վստահութեան հարցը, ինչպէս լրագրողներու, քաղաքական մարդոց պարագային ալ կենսական է: Պի – Պի _ Սի–ի պարագային, այնպէս կը թուի թէ Իրաքի զէնքերուն մասին կատարուած տեղեկատուութիւնը կեղծուած էր: Շատեր սկեպտիկ էին ըսածներուն հանդէպ: Իսկ այսօր, գլխաւոր աղբիւր ներկայացուած Տ. Քէլլիի մահէն ետք, հարց է թէ ինչպէս պէտք է վերահաստատել վստահութիւնը: Պի. Պի – Սի պէտք է անյապաղ ինքզինք բարեփոխէ եւ աւելի թափանցիկ ըլլալու փաստը տայ, եթէ կ'ուզէ վերագտնել ու օգտուիլ հարկատուներու վճարած գումարներէն: Անհրաժեշտ է որ կառավարութիւնն ալ հրաժարի սուտերու դիմելէ:

Անգլիական հանրային կարծիքը հարց կու տայ թէ Պլէր պիտի յաջողի՞ սպիտակ էջ մը բանալ իր անմիջական անցեալին վրայ: Ճիշդ է որ լայն մեծամասնութիւն մը ունի եւ կրնայ յենիլ անտեսական յարաբերական յաջողութեան մը: Անկէ զատ, ընդդիմութիւնն ալ կը տառապի ուժի եւ միասնութեան պակասէն: Սակայն, Իրաքի պատերազմը լրջօրէն տկարացուցած է Պլէրը եւ կացութիւնը բաւական ծանր է առանձին մէկուն համար, նոյնիսկ երբ ան երկրին վարչապետն է:

Բրիտանական վերջին ընտրութեան մասնակցութիւնը շատ ցած համեմատութեամբ էր. այսօր տեսնել որ կառավարութիւնը ոչ իսկ կիսաթափանց ընթացք ունի, Պի – Պի _ Սի–ն հարկ եղածէն աւելի հզօր է եւ կայ վարչապետ մը որ անստոյգ պատճառներու բերումով երկիրը պատերազմի առաջնորդած է, յաջորդ ընտրութեան ա՛լ աւելի նուազ հետաքրքրութիւն կ'ենթադրէ: Ամէնէն վըտանգաւորը այն կը նկատուի որ Բրիտանացիները սկսած են մտածել թէ իրենցին նման ժողովրդավարութեան մը մէջ, ոչ ոքի կարելի է վստահիլ:

ՔԱՂՀԱՆ

ՊԱՏՐԱՆՔ

Գրեց՝ ՓԱՅԼԱԿ ՍԱՆԱՍԱՐ

ԵՐՐՈՐԴ ՄԱՍ

1924, Յունուար - Մարտ, Փարիզ,

1.

Շողակաթ մօտեցաւ իր աղջկան: Հասկցած էր անմիջապէս: Անյոյս հիւծախտաւորներու սրահն էր այդտեղ: Համակերպութեան բարի ժպիտով ողջունեցին զիրար: Ամէն ճիգի, ամէն յոյսի ընդունայն ըլլալը ըմբռնած էին վերջնականապէս ու լռելեայն: Օրերէ ի վեր պատրաստուած էին արդէն ընդունելու այդ իրողութիւնը: Ոչ մէկ անակնկալ յուզում, կամ ընդվզում չպղտորեց իրենց անդորր ու յօժար կորովը: Լուռ, բայց իրերահաղորդ, անոնք մտիկ ըրին իրարու կուրծքի հեւքը, փիրարու անարտայայտելի խորհուրդները:

Իրենց շուրջ, սպասման այդ գերագոյն սրահին մէջ, ամէն ինչ զգոյշ, հեզ ու թարմ շնորհ մը ունէր: Հիւանդ կիները կը ջանային մոռցնել տալ ինքզինքնին, անտեսուիլ, վերմակներուն տակ սքօղել իրենց հազի տուայտանքը: Իրենց ակնարկը կը փախչէր իրարմէ, ու աշխարհային իրերէն... Բոլոր իրերը, սրուակները, անշունչ կահկարասիները անգամ խոհեմ ու բարեհամբոյր վերապահութեամբ լեցուած էին: Լոյսը կը վախնար երերալէ, ու լռութիւնն անգամ, մատը շրթունքին, կը զգուշանար մօտենալու, խանգարելու անցաւոր բոպէները...

Շողակաթ սպասեց իր աղջկան մօտ երկար, երկար քաղցր պահեր: Իր ափերը կը ծծէին անոր ձեռքին ու ճակատին նըւաղկոտ ջերմութիւնը: Ու միանգամայն կը դիտէր իր շուրջը: Կը կարծէր նշմարել կեանքը այն էակներուն, որ պառկած էին այդտեղ: Ամէնքն ալ ծանօթ կամ դիւրահաղորդ լոյս մը, մեղմ քաղցրութիւն մը ունէին իրենց դէմքին: Գերագոյն խանդաղատանքի նոպայի մը անձնատուր ան կը նոյնացնէր ամէնը, կը շփոթէր գրեթէ իր Ժիզելին հետ... Ո՛վ գիտէ, անոնք ալ, անդիրական ու ուղեմոլար, ինչպէս իր աղջիկը, զըկանքի, վիշտի ճամբաներէն ինկած էին այդտեղ: Սեւազգեստ կինը՝ «Տագնապ»ը անշուշտ բռնած ըլլալու էր անոնց ձեռքը, առաջնորդած՝ ղոխերու, մայթերու երկայնքին, խմելով ումպ առ ումպ, ծծելով կաթիլ կաթիլ անոնց շնորհը, թարմութիւնը, հոգին...

Շողակաթ, այդ հիւանդ էակներու հետ շփուելով կը զգար թէ իր հոգին կ'այլափոխուի, կը լայննայ, երբե՛ք, երբե՛ք, իր օրերու ընթացքին, այնքան իր մարմէն դուրս ելած, ինքզինքը անտեսած չէր, որքան այդ շրջանին: Ժիզելը, իր «աղջիկ»ը, աշխարհէն դուրս, կեանքէն վեր, իր սրտէն բարձր՝ տակաւ խորհուրդ մը կը թուէր այլեւս: Անիկա իրեն պատկանելէ աւելի, կոչեցեալն էր նորայայտ ուխտի մը, թերեւս մէկ նշանը նախախնամական գաղտնիքներու: Շողակաթ իր աղջկան միջոցաւ կը հաղորդակցէր բոլոր այդ մահամերձ հիւանդներուն հետ, որոնք իրենց կու տային զգայութիւնը կեանքի եղերականութեան: Շողակաթ, այո՛, կը զգար ելած ըլլալ տարօրէն ճամբորդութեան մը· կը մօտենար սարսափելի մեծ հարցի մը ու իր մատներուն տակ կ'իմանար տրոփիւնը անանձնական մեծ սրտի մը, տեսակ մը վիրաւոր սրտի, որ կը կոտտար աշխարհի խարուսիկ երեւոյթներուն ետին:

Այդ օր Շողակաթ բաժնուեցաւ իր հիւանդէն առանց սեւ ներքին ընդվզումի· կը կարծէր բան մը տանիլ իրեն հետ, անփոխարինելի գանձ մը գտած ըլլալ, որով պիտի ճոխանար, պիտի հրճուէր ընդմիշտ: Որքա՜ն գեղուն, որքա՜ն խոր էր իր հոգին, մարդկային հոգին: Անդորրութիւնը իջած էր իր վրայ ու կը նշուլէր իր դէմքէն: Իր մեկնումէն վերջն ալ, տեսակ մը երանութիւն թողած էր ետին, իր աղջկան, որուն հիւծախտաւոր կուրծքը սկսած էր շնչել աւելի թեթեւ ու հեշտին:

(Շար. 27)

(Շար. Ա. էջէն)

բազմազատկեն աշխարհին ուղղուած իրենց կոչերը որպէսզի օգնութիւն ունենան։

ԱՄՆ-ու մամուլի կարեւոր անուններէն «Ուաշինկթըն փոսթ»ի համաձայն Ալ Քաիտայի ահաբեկչական ցանցը կը կը պատրաստուի նոր արարքներու որոնք համեմատելի պիտի ըլլան 2001 Սեպտեմբեր 11-ին գործուածին։ Տեղեկութեան աղբիւր ցոյց կը տուէին Ալ Քաիտայի արգելափակուած անդամները։ Հետաքրքրական է գիտնալ թէ ամբողջ աշխարհին կողմէ «անմարդկային» որակուած պայմաններու տակ պահուած այդ անդամները ի՛նչպէս կրնան տեղեկացած ըլլալ նման ծրագրի։ Ամէն պարագայի, ամերիկեան իշխանութիւնները հրահանգած են արտասահմանի իրենց քաղաքացիներուն որ ուշադիր ըլլան։

ՇԻՐԱՔԻ փոլինեզեան ճամբորդութիւնը վերջ գտաւ Յուլիս 29-ին եւ վերջին օրը Փափէթէի մէջ համախմբած էր Ֆրանսա-Ովկիանիա փոքր վեհաժողով մը, որու չմասնակցեցաւ Աւստրալիա։ Այդ առթիւ, Ֆրանսայի նախագահը շեշտը դրաւ բընապահութեան վրայ, ծանրանալով նաեւ «քաղաքակրթութեանց եւ մշակոյթներու երկխօսութեան և համաշխարհայնացման» տրամաբանութեան վրայ։ Ժողովը կոչուած էր նաեւ նուիրագործելու Ֆրանսայի հաշտութիւնը շրջանի երկիրներուն հետ, բայց, ամէն բան հաշտ չէր, քանի Աւստրալիա կը փայլէր իր բացակայութեամբ։ Շիրաք Փարիզ վերադարձաւ նոյն իրիկունը։

ՌՈՒՄԱՆԻՈՅ նախագահը Ի. Իլիէսքու

Ի ՅԻՇԱՏԱԿ

Տէր եւ Տիկին Խ. Խանթէմուրեան 50 Եւրօ կը նուիրեն «Յառաջ»ին իրենց հօրաքրոջ՝ Սիրանոյշ Թենեքէճիի մահուան առթին։

HAMASKAINE
CONSTRUIT UNE ECOLE
A MARSEILLE
POUR 400 ENFANTS

Ça m'intéresse !
Je participe !

Hamaskaïne-France
BP 109 — 75422 Paris Cedex 09
Tél. / Fax 01. 45. 23. 29. 05
Internet: www.hamaskaine-france.com

Իսրայէլի զայրոյթը գրգռած է, յայտարարելով. «Շատ միմիայն Հրեաներուն վերապահուած չէր։ Շատ ուրիշ մարդիկ ալ մեռան նոյն ձեւով։ Ռումանիոյ նացիական շրջանին Հրեաներն ու Համայնավարները նոյն վերաբերումին ենթարկուեցան»։ Իսրայէլեան իշխանութիւնները զարհուրած նման արտայայտութենէ, բացատրութիւն պահանջած են։ Իլիէսքու ըսած է թէ սխալ հասկցուած է. փակ երկրին Արտաքին գործերու նախարարը Ուաշինկթըն այցին ընթացքին ջանացած է մեղմել կացութիւնը, յանձնառութիւն ստանձնելով որ իր կառավարութիւնը կը պայքարի հակասեմական եւ օտարատեաց ամէն տեսակ արտայայտութեան դէմ։

ASSOCIATION SAINTE-CROIX DES ARMENIENS CATHOLIQUES DE FRANCE

Pensez à nous réserver votre journée du
DIMANCHE 14 SEPTEMBRE
pour participer à notre

GRANDE FETE CHAMPETRE

Animée par l'Orchestre SPITAK
qui se déroulera dans les jardins du Dr et Mme Kéghian
4, rue du Dr Rampont, à Villiers-le-Bel

Programme : **Divine Liturgie à 11h.**
Repas à partir de 13 heures
Musique par l'Orchestre SPITAK
Jeux pour les enfants — Apprentissage de Poterie
Tirage des deux Tombolas (Enfants et Adultes)

Participation aux frais de la journée : Adultes 20 Euros
Enfants 12 Euros

Réservation par tél. : 01.44.59.23.50 (Paroisse de Paris)
01.40.51.11.90 (Centre culturel)

Ecole SIAMANTO

La rentrée des classes et les inscriptions de l'école hebdomadaire Siamanto de Bagneux auront lieu le :

mercredi 17 septembre à 15h
à l'école Henri Wallon,
2, avenue de Stalingrad à Bagneux

Les cours d'arménien sont assurés par deux enseignantes, depuis le niveau de la maternelle, jusqu'à la préparation de la langue vivante I, II ou III au baccalauréat.

La classe du mercredi matin est adaptée aux plus jeunes, âgés de 6 à 10 ans pour la plupart.

La classe du mercredi après-midi accueille les adolescents et enfants au-dessus de dix ans.

Les jeunes parents et anciens élèves apportant un nouveau dynamisme, des grands-parents, pour certains, bénévoles depuis plus de vingt ans et garants de la continuité de l'école de Bagneux, et des amis de l'école, composent les membres d'une association qui entoure les maîtresses pour les soutenir dans leur tâche et organiser des activités de loisirs ou éducatives, et qui assure la bonne gestion de l'école.

Pour tout renseignement :
— Mme Lucie Dossikian: 01 45 46 10 11
ou
— Mme Elisabeth Davidian :
01 46 65 81 53

EGLISE ST GREGOIRE L'ILLUMINATEUR DE CHAVILLE

INFORMATIONS

Pendant la saison d'été, il n'y aura pas de messe les dimanches :
3 août, 10 août, 24 août.
Les offices reprendront normalement à partir du dimanche 31 août.

***

Le **dimanche 17 août**, à l'issue de la messe de l'Assomption, se déroulera la traditionnelle cérémonie de bénédiction du raisin.

ՀՈԳԱԲԱՐՁՈՒԹԻՒՆ
ՍՈՒՐԲ ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՄԿՐՏԻՉ
ՄԱՅՐ ՏԱՃԱՐԻ

EPHORIE
DE LA CATHEDRALE
ST-JEAN BAPTISTE

ՈՒԽՏԱԳՆԱՑՈՒԹԻՒՆ
ՍՈՒՐԲ ԷՋՄԻԱԾՆԻ
ՄԱՅՐ ՏԱՃԱՐԻ ԿԱՌՈՒՑՄԱՆ
1700-ԱՄԵԱԿԻՆ ԱՌԻԹՈՎ

Նախաձեռնութեամբ՝ Փարիզի եւ Շրջանի
ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ

ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ, ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ 30-ԷՆ
ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ, ՆՈՅԵՄԲԵՐ 6

Այս ճամբորդութեան համար նախատեսուած է՝
8 օրուան համար՝ 1180 Եւրօ
Առանձին սենեակի պարագային՝ 1355 Եւրօ
(Օդանաւ, օդակայանի տուրք, վիզա, պանդոկ, շրջապտոյտներ, սնունդ)

Արձանագրութեան վերջին պայմանաժամ՝
ՕԳՈՍՏՈՍ 15

Մասնակցութեան համար հեռաձայնել Առաջնորդարանի Քարտուղարութեան՝
01 43 59 67 03 թիւին

Association Arménienne d'Aide Sociale

Fête Champêtre Traditionnelle

AU HOME ARMENIEN
107, avenue du Maréchal Lyautey, 83700 SAINT-RAPHAEL

VENDREDI 15 AOUT

— **10h : Messe solennelle Chapelle Saint-Jean célébrée par Monseigneur DARON GEREJIAN**
— **A partir de 12 heures :**
Bar & Buffet, Spécialités arméniennes
Animation :
Marten YORGANTZ et son Ensemble
ARSENE & ALEXANDRE
Renseignements et Réservations : ☎ **04. 91. 14. 33. 10**

«ՅԱՌԱՋ»ի
ընթացիկ ազդերու
սակագինը

	€	
Մահազդ	140	(167,44)
Հոգեհանգիստ	125	(149,50)
Շնորհակալիք	125	(149,50)
Հարսնիք-Նշանտուք	125	(149,50)
Ծնունդ	125	(149,50)

Բոլոր ազդերու սակերուն վրայ, հարկ է աւելցնել 19,60% Թէ.Վէ.Ա. (տե՛ս. փակագծի մէջ ընդհ. գումարը)։

Այս գիները կը վերաբերին մէկ անգամ հրատարակելի ազդերու, ՄԻՆՉԵՒ ՄԷԿ ՔԱՌՈՐԴ ՍԻՒՆԱԿ (25 տող) մահազդներու պարագային եւ 1/8-րդ (12-13 տող) մնացեալին։

Առեւտրական եւ այլ ծանուցումներու համար, դիմել թերթին Վարչութեան։

MAISON DE LA CULTURE ARMENIENNE D'ALFORTVILLE

ANNEE SCOLAIRE
2003 — 2004
27ème Rentrée
Le LUNDI 22 SEPTEMBRE

1977 : 7 élèves
2003 : 300 élèves

Secteurs d'activités permanentes proposés :

LANGUE ARMENIENNE (17 niveaux)
Initiation— Enfants— Adolescents— Collège— Préparation Bac*— Conversation Adultes

EVEIL A LA CULTURE ET A L'IDENTITE ARMENIENNE (3 niveaux)
Cours d'histoire et géographie

DANSE ARMENIENNE (10 niveaux)
Académique— traditionnelle— folklorique

MUSIQUE (10 niveaux)
Eveil Musical— Solfège— Piano— Violon— Guitare
Musiques d'ensemble (guitares)

DESSIN— ARTS PLASTIQUES (4 niveaux)

ECHECS (2 niveaux)

ANGLAIS (4 niveaux)
Initiation primaire— soutien collège

* *Félicitations aux* 15 (*sur* 15) *élèves MCA ayant réussi le BAC dont les* 9 ayant *présenté* l'arménien

Inscriptions :
les 10, 13 et 17 septembre,
de 14h30 à 18h

Renseignements auprès de la Direction

9, rue de Madrid — 94140 Alfortville
tél: 01.43.76.55.89 - fax: 01.43.78.66.64
e-mail: mca.alfo@wanadoo.fr

Imprimé sur les Presses du Journal «HARATCH»
83, rue d'Hauteville — 75010 PARIS
SIRET : 571 027 317 000 15 **Commission paritaire : No 55935**